

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Murat ARSLAN

MITHRIDATES VI. EUPATOR VE ROMA

YÜCE YÜKSEKÖĞRETİM ENSTİTÜSÜ
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Danışman
Prof.Dr.Sencer ŞAHİN

Eskiçağ Dilleri ve Kùltürleri Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Antalya 2002

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma jürimiz tarafından Eskiçağ Dili ve Kültürleri Bölümü
Anabilim Dalında DOKTORA TEZİ OLARAK kabul edilmiştir.

İmza

Başkan

Prof. Dr. Güler ÇELGİN
Güler Çelgin

Üye (Danışman)

Prof. Dr. Sencer SAHİN
Sencer Sahin

Üye

Doç. Dr. Berkhan Yerköçer
Berkhan Yerköçer

Üye

Doç. Dr. Aytekin ÇELGİN
Aytekin Çelgin

Üye

Doç. Dr. Mustafa ADAK
Mustafa Adak

Üye

.....

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../...

İmza
.....
Müdür

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
HARİTA LİSTESİ	iii
KISALTMALAR LİSTESİ	iv
ÖZET	v
MITHRIDATES VI EUPATOR AND ROME	vi
GİRİŞ	1
1. BİRİNCİ MITHRIDATES – ROMA SAVAŞI (İÖ. 89-85)	16
1.1. Küçük Asya Savaşları	16
1.2. Mithridates'in Küçük Asya Politikası	27
1.2.1. "Ephesos Akşamı": Nedenleri ve Sonuçları	35
1.3. Mithridates'in Rhodos Kuşatması	45
1.4. Hellas Savaşları	55
1.4.1. Sulla'nın Atina Kuşatması	60
1.4.2. Khaironeia Muharebesi ve Sonuçları	65
1.4.3. Orkhomenos Muharebesi ve Sonuçları	76
1.4.4. Dardanos Antlaşması	86
1.5. Sulla'nın Küçük Asya Politikası	90
2. İKİNCİ MITHRIDATES-ROMA SAVAŞI (İÖ. 83-81)	104
2.1. Murena'nın Pontos Seferleri ve Sonuçları	104
2.2. Cilicia Eyaleti'ndeki Korsanlık ve Haydutluk Faaliyetleri (İÖ. 80-74)	121
3. ÜÇÜNCÜ MITHRIDATES-ROMA SAVAŞI (İÖ. 74-63)	131
3.1. Bithynia Kralı IV. Nikomedes'in Vasiyeti	131
3.2. Mithridates'in Kyzikos Kuşatması	142
3.3. Lucullus'un Pontos İstilas ve Sonuçları	154
3.4. Lucullus'un Armenia Seferi	183
3.5. Mithridates'in Krallığı'na Dönüşü	203
3.6. Lex Gabinia; Pompeius'un Korsan Seferi	214
3.7. Lex Manilia; Pompeius'un Mithridates Seferi ve Sonuçları	221
3.8. Pompeius'un Küçük Asya Politikası	246
3.9. Mithridates'in Son Planı ve Pharnakes'in İhaneti	250
4. MITHRIDATES VI. EUPATOR'UN KİŞİLİĞİ	261
5. SONSÖZ	270
6. METİNDE KULLANILAN ANTİK KAYNAKLARIN KISALTMALARI LİSTESİ	275
7. METİNDE KULLANILAN LİTERATÜR, STANDART VE SÜRELİ YAYINLARA İLİŞKİN KISALTMALAR LİSTESİ	286

8. HELLENİSTİK KRAL LİSTELERİ	298
Büyük İskender, Halefleri, ve Seleukos'lar Krallığı	298
Ptolemaios'lar Krallığı	299
Makedonia'daki Antigonos'lar Krallığı	300
Pergamon'daki Attalos'lar Krallığı	300
Kappadokia Krallığı	301
Trakya Krallığı	301
Armenia Krallığı	302
Pontos Krallığı	302
Bithynia Krallığı	303
Parth Krallığı	303
9. ROMA CONSUL LİSTESİ (İÖ. 177-İÖ. 34)	305

HARİTA LİSTESİ

Har. 1 <i>Mithridates'in Rhodos ve Lykia seferine ilişkin genel görünüm</i>	47
Har. 2 <i>Genel Görünüm</i>	115
Har. 3 <i>Kolkhis, Iberia ve Albania bölgelerine ilişkin genel görünüm</i>.....	243

KISALTMALAR LİSTESİ

<i>bk.</i>	Bakınız
<i>cm</i>	Santimetre
<i>ca.</i>	Yaklaşık
<i>Çev.</i>	Çeviren
<i>dn.</i>	Dipnot
<i>Ed.</i>	Editör
<i>et al.</i>	Ve diğerleri
<i>frag.</i>	Fragman
<i>İÖ.</i>	İsa'dan Önce
<i>İS.</i>	İsa'dan Sonra
<i>km</i>	Kilometre
<i>m</i>	Metre
<i>no.</i>	Numara
<i>vd.</i>	Ve devamı
<i>vdd.</i>	Ve devamının devamı

ÖZET

Büyük İskenderin ölümünden sonra bütün Hellenistik Dönem boyunca Küçük Asya'daki Hellenistik krallıkların kendi aralarındaki kıyasıya rekabet içlerinden herhangi birinin ötekilere egemen olacak denli sivrilmesine engel olmuş ve bu durum Anadolu'nun siyasal bütünlüğüne kavuşmasını geciktirmiştir. Bu da şüphesiz Roma'nın işine yaramıştır. Böylelikle Romalılar hiçbir devletin büyümesine ve güçlenmesine izin vermeyerek Hellenistik krallıklar arasındaki güçler dengesini korumuşlar veya onları birbirlerine karşı kıskırtmışlar, ya da onların süregelen savaşlar sonunda birbirlerini yıpratmasını uzaktan izlemişlerdir. Fakat Romanın en tehlikeli ve güçlü düşmanlarından biri olan Pontos Kralı Mithridates VI. Eupator İÖ. I. yüzyılda Roma'nın Doğu Akdeniz'deki egemenliğine karşı savaşmıştır. Özellikle Birinci Mithridates-Roma Savaşı (İÖ. 89-85) sırasında, Anadolu ve Hellas'ta yaşayan Hellenlerin kurtarıcı sıfatıyla aynen ikinci bir İskender gibi ortaya atılarak, Romalılar karşısında hiç te azımsanmayacak başarılar elde etmiş ve kısa bir süre için de olsa Roma'nın Küçük Asya'daki hakimiyetine son vermiştir. Bununla birlikte Küçük Asya'daki Hellenistik krallıklar, prenslikler, bölgesel birlikler, yerel yöneticiler ve bağımsız kent devletleri Pontos kralına karşı, Roma saflarında yer almışlar ve Romalıların Anadolu'daki hakimiyetlerini sağlamlaştırmasına neden olmuşlardır. Böylelikle, belki bilerek, belki de bilmeyerek, bir yandan da kendi sonlarını hazırlamışlardır. Mithridates'in ölümüyle Hellenistik dünyanın son büyük ve tam bağımsız hükümdarı da ortadan kalkmış, Romalıların Küçük Asya hakimiyeti böylece kesinlik kazanmıştır.

Bu tezin amacı, Pontos Kralı Mithridates VI. Eupator'un, Hellenistik Çağ Anadolu'sunun şekillenmesinde, Romalılara karşı oynadığı tarihi rolün ortaya konulması ve konuya ilişkin antik kaynaklarla modern literatürde bulunan karmaşık bilgilerin sistemleştirilerek anlaşılır bir hale getirilmesidir. Bütün bunlar yazılırken, Mithridates'in Hellen-Roma dünyası ve özellikle Anadolu'daki Hellen kentlerine karşı uyguladığı politikanın geniş bir perspektif içinde anlatılmasına özen gösterilmiştir. Böylelikle İÖ. I. yüzyılın ilk yarısındaki Anadolu Tarihi hakkında şimdiye kadar bilinenler, teoriler ve henüz anlaşılamayan noktalar sistematik bir biçimde bir araya getirilmeye, Anadolu'nun boyun eğmez kralının Romalılara karşı 40 yıl süren mücadelesi detaylı bir şekilde gözler önüne serilmeye çalışılmıştır.

MITHRIDATES VI EUPATOR AND ROME

After the death of Alexander the Great his empire was split into several Hellenistic kingdoms that soon began fighting one another. Their rivalries meant that neither of the kingdoms were able to grow stronger than the others and the Anatolian political integrity was lost. The political situation in Anatolia was a great advantage to the Romans. The continuous strife among the Hellenistic kingdoms kept the *status quo* so important to Rome, meaning that none of the kingdoms grew in strength, neither compared to the other Hellenistic kingdoms, nor, most importantly, compared to Rome. Eager to keep this *status quo*, Rome did not interfere with the fighting and in some cases even provoked the fight in order to watch the Hellenistic kingdoms grow increasingly weaker.

This was the situation when Mithridates VI. Eupator (who reigned 120-63 BC) became king of Pontos and one of Rome's most implacable and successful enemies. He challenged the Roman domination over the Eastern Mediterranean region and threatened to take control over Rome's Greek-speaking provinces. In opposition to the Roman supremacy in the Eastern Mediterranean he sought to present himself not only in general terms as a Hellenistic monarch, but also, more specifically, as the new Alexander. In the guise of Alexander and as champion of Hellenism he came forward to rescue the Hellenistic cities and the Greeks from their barbarian Roman oppressors.

During the First Mithridatic War (89-85 BC) the propaganda and military preparations were well awarded: Mithridates gained control over Asia Minor and part of Greece. But the defeat of his generals in Hellas against the Roman general Sulla led to the disintegration of his support in the cities of Asia Minor. The Hellenistic cities turned their backs to the king who had lost to Sulla and started to revolt against Pontic supremacy. Eventually not only the Hellenistic kingdoms, but also local dynasties, the Galatians and the island of Rhodes joined Rome in her fight against Mithridates. Whether they knew it or not, by helping Rome the Hellenistic kingdoms created their own end. Once Mithridates had died, as the greatest among the Hellenistic kings, and after almost 40 years of war against Rome, there was never to come another Anatolian king who had the courage and will to stand up against Roman oppression. Mithridates was in fact the last fully independent king of the Hellenistic world.

The aim of this thesis has been to discuss the impact of the Pontic king Mithridates VI. Eupator in the Hellenistic history of Anatolia and his historical role in the wars against Rome. Throughout my study I have pointed out Mithridates' philhellenic policy in creating respectability and prestige in both Anatolia and Hellas. I have thus tried to give a picture of Anatolia's indomitable king through the facts and theories that are available on Anatolian history in the first century BC.

GİRİŞ

*Pontos Kralı Mithridates
VI. Eupator*

Tarihsel Gelişim

Roma, İÖ. II. yüzyılın son çeyreğiyle İÖ. I. yüzyılın ilk yarısında ordu düzeni, askeri donanımı, savaş teknikleri ve *legio* tarzında eğitilmiş disiplinli askerleriyle Akdeniz Dünyası'nın bir numaralı gücü haline gelmişti. Fakat Romalılar savaş alanında büyük bir güce sahip olmalarına rağmen, Küçük Asya gibi uzak bir eyaleti yönetmek için yeterli donanıma henüz kavuşmamışlardı. Bundan dolayı Küçük Asya eyaletleri vergi memurları (= *publicani*) ve yöneticiler (= *magistratus*) tarafından talan edilircesine sömürülüyordu. Roma *Senatus*'u tarafından her bir eyaletin ödemesi gereken vergi miktarı, her ne kadar yasayla saptanmış olsa da, bu vergilerin toplanma yöntemi özellikle Küçük Asya'da büyük karışıklıklara neden oluyordu¹. Ayrıca, *publicanus*'ların vergi toplamakla yükümlü olmadıkları özgür kentlerin arazilerinden tapınaklara bağlı kutsal alanların gelirlerine kadar önlerine çıkan her çeşit toprağı ya da mülkü vergilendirme girişimleri Küçük Asya kentleriyle vergi mültezimleri arasında çeşitli anlaş-

¹ *Sib. Orac.* iii. 350-355; McGING 1986: 106; BEAN 1995: 14.

mazlıklara yol açıyordu². Örneğin daha Asya Eyaleti'nin (= *provincia Asia*) kurulduğu İÖ. 129 yılında, hızlarını alamayan *publicanus*'lar özgür ve özerk Pergamon³ kentinden de Anadolu'nun diğer kentlerinden aldıkları vergiye benzer bir *tributum* almaya kalktıklarında aralarındaki ihtilaf ancak *Senatus-consultum* (= *Senatus Kararnamesi*) ile Pergamon lehine karara bağlanabilmişti⁴.

Roma'nın diğer eyaletlerinde bizzat vali vergi toplamakla yükümlüyken, Anadolu eyaletlerine ait vergileri toplama işi, başkent Roma'da açık arttırma sonucunda en yüksek fiyatı veren vergi iltizam şirketlerine (= *societates publicanorum*), dört yıllığına ihale ediliyor ve vergiler *publicanus* olarak adlandırılan vergi mültezimleri tarafından toplanıyordu. Vergi iltizam şirketleri eyaletlerde daha önce belirlenmiş olan % 10 gelir, % 5 gümrük ve diğer vergileri devlet adına topluyor ve kendilerine kar olarak da önemli oranda pay alıyorlardı. Her bakımdan öncelikle kendi menfaatlerini düşünen iltizam şirketleri görevlerini suiistimal ediyor ve eyaletleri yağmalıyorlardı. Böylece *publicanus*'lar kentlerde yaşayan vatandaşların mal ve servetlerinin bir kısmına vergi diye, köylerde ve kırsal kesimde ikamet eden çiftçilerin tarlalarından elde ettikleri yıllık mahsulün büyük bir bölümüne ise, aşar diye el koyuyorlardı⁵. Bu

² *Publicanus*'ların Küçük Asya kentlerinde vergilendirmeye çalıştıkları söz konusu mülklerden Ephesos'taki Artemis Tapınağı'na ait Selunisia Gölü'ndeki balık avlakları ve dalyanlar için bk. (Strab. xiv. 1. 26 c. 642); İlion'daki Athena İlias Tapınağı'nın toprakları için bk. (OGIS 440; söz konusu tapınağa ilişkin olarak ayrıca bk. Strab. xiii. 1. 26 c. 593; IGRom IV 197 = OGIS 444; SEG IV 664); Priene'deki Athena Polias Tapınağı'nın topraklarındaki tuzlalar için bk. (IvPri 111); özgür Lesbos Adası'nın toprakları için ise, bk. (SHERK 1969: 143 vdd. no: 25-26). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. MAGIE 1950: 166; SHERWIN-WHITE 1977: 70 dn. 57; McGING 1986: 106 dn. 89; KALLET-MARX 1995: 128 vdd.; 159 vdd.; MITCHELL 1999: 26 dn. 35.

³ Son Pergamon Kralı Attalos III. Philometor'un, İÖ. 133 yılında –hastalanarak?– öldüğünde, Attalos Krallığı'nın başkenti Pergamon; ülkenin sınırları içinde yer alan kutsal alanları; tapınakları ve özgür Hellen kentleri dışında kalan bütün topraklarını, mülklerini ve servetini krallığıyla birlikte Roma'ya miras bıraktığı ortaya çıkmıştı (Strab. xiii. 4. 2 c. 624; Liv. *perioch.* 58-59; Plin. *nat.* xxxiii. 53. 148 b; Plut. *Tib. Gracch.* xiv. 1-2; App. *Mithr.* 62; *civ.* v. 4; Flor. *epit.* i. 35. 2; 47. 3; 7; Iust. xxxvi. 4. 5; Vell. ii. 4. 1; Eutr. iv. 18; Val. Max. v. 2. 3; Oros. *hist.* v. 8. 4). Daha detaylı bilgi için bk. IGRom IV 289 = OGIS 338; SIG³ II 694; MAGIE 1950: 32 vd. dn. 93-94; ayrıca bk. OGIS 435; IGRom IV 262; SHERK 1969: 59 vdd. no: 11; 63 vdd. no: 12).

⁴ IGRom IV 262; SHERK 1969: 63 vdd. no: 12; 1984: 47 vdd. no: 45; ayrıca bk. MAGIE 1950: 166 dn. 25; SANDFORD 1950: 28 vdd.; BADIAN 1972: 60 dn. 40-42; GRUEN 1984: 606 vd.; KALLET-MARX 1995: 141.

Diğer yandan Appianos'a (*civ.* v. 4) göre, Marcus Antonius Ephesos'ta Küçük Asya halkına, bir söylev vermiş ve burada Romalıların, III. Attalos'un vasiyeti uyarınca önceleri Hellenleri tüm vergilerden muaf tuttıklarını dile getirmişti. Ancak, söz konusu vergiler sonraları, İÖ. 123 yılında Gaius Gracchus tarafından önerilen *lex Sempronia* adlı yeni bir yasayla tekrar yürürlüğe girmiştir. Böylelikle Küçük Asya'nın kırsal kesimlerinde yer kiralama ve vergi toplama biçimleri saptanmıştır. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. BURSTEIN 1991²: 115 vd. no: 91; KALLET-MARX 1995: 112 dn. 64-67; 116 dn. 84; 119 dn. 91.

⁵ MAGIE 1950: 164 vdd.; BEAN 1995: 14. *Publicanus*'ların halktan aldıkları vergi çeşitlerine ve miktarlarına ilişkin olarak ayrıca bk. Cic. *Att.* v. 13. 1 dn. 2; 14. 1; 15. 3; vi. 1. 16; 2. 5; *Fam.* xiii. 61. 1; *Q. fr.* i. 35; *imp. Cn. Pomp.* vi. 15- vii. 19; *Flacc.* viii. 19 dn. 1; Diod. xxxvi. 3. 1; Iust. xxxviii. 7. 8.

yüzden vergi mültezimleri halk arasında kadın yüzlü, yaygın kanatlı, sivri pençeli bir çeşit yırtıcı mitolojik kuş olan *Harpyiai*'lara (= kapıp kaçanlara) benzetiliyorlardı⁶.

Bununla birlikte eyaletlerin tek derdi vergiler değildi. Küçük Asya Eyaleti genellikle daha önce Roma'da *consul*'luk yapmış, *proconsul* yetkisine haiz, bir yıllığına seçilen eyalet valisi ve ona bağlı daha küçük memurlardan (= *magistratus*) oluşan bir ekip tarafından yönetiliyordu. Eyaletin yönetiminde ve yasaların uygulanmasında valinin sözü kanundu. Anlaşıldığı üzere valilerin ve onlara bağlı *magistratus*'ların pek azı dürüst ve şerefli insanlardı. Asya Eyaleti'nde görev yapan memurların çoğunluğu bulunduğu eyaleti öncelikle kendisini daha da zenginleştirmek amacıyla soyup soğana çeviren açgözlü kimselerdi⁷. Elbette, kentlerin ve eyalet meclislerinin, valileri ya da görevini kötüye kullanan devlet memurlarını şikayet etme hakları vardı. Fakat onları Roma'da yargılayan yargıçlar (= *praetor*) ise, ya bir gün aynı duruma düşebileceklerini, ya da ileride bu gibi önemli insanların siyasal desteğine gereksinim duyabileceklerini düşünerek suçluyu cezalandırmaktan çekiniyorlardı⁸. Böylelikle *magistratus*'lar bütün giderlerini kentlerin kamu hazinesinden karşılıyor ve Küçük Asya kentlerinin maliyesinin iflasına neden oluyorlardı⁹. Bu yüzden Roma'nın, İÖ. 129 yılında, *provincia Asia* adlı eyaleti kurmasından sonra, özellikle Küçük Asya eyaletleri üzerinde vuku

⁶ Plut. *Luc.* vii. 5-6; ayrıca bk. Cic. *Q. fr.* i. 26; *imp. Cn. Pomp.* vi. 15- vii. 19; ayrıca bk. ARSLAN 2000b: 32.

⁷ Küçük Asya'daki Hellen kentleri, zengin ve verimli yerleşimler ile Roma eyaletleri, İÖ. 129 yılından itibaren sosyo-politik ve ekonomik açıdan, bir bütün olarak Roma yönetimine bağlı ve *Senatus* tarafından onanan yasalara boyun eğdikleri sürece iç ve dış sorunlarının daha kolay çözümlendiğini anlamışlardı. Bununla birlikte, Roma'dan gönderilen bazı valilerin ve memurların kötü yönetimleri sonucu, kentler kısa zaman içinde özellikle mali açıdan büyük sorunlarla karşı karşıya kaldılar. Çünkü, kentlerde düzeni sağlayan yasaları ihlal eden yöneticiler ya da devlet memurları kamu hazinelerinden gelişigüzel harcamalar yapmaya başladılar. Söz konusu durum ise, Anadolu'da ikamet eden insanlar arasında Romalılara karşı genel bir hoşnutsuzluğun ortaya çıkmasına ve yayılmasına neden oldu.

Yukarıda sözlü edilen konulara ilişkin genel bir görüş edinebilmek için bk. Cic. *Leg. Man.* xxii. 64-xxiii. 67; *Q. fr.* i. 20-26; 32-36; *Verr.* ii. (1) 16. 43-38. 98; *App. Mithr.* 16; 21; 54; 56; *Iust.* xxxviii. 7. 8. Daha detaylı bilgi için ayrıca bk. BADIAN 1983²: 82-118; KALLET-MARX 1995: 153.

⁸ Diodoros (xxxvii. 5), Küçük Asya'daki *publicanus*'lardan bahsederken onların Roma mahkemelerindeki savcılarla olan dostluklarını doğrular. Fakat, bazı Romalılar Küçük Asya'nın bu şekilde sömürülmesine ve haksız kazanç furçasına karşı çıkmışlardır. İÖ. 94/93 yılı Küçük Asya Valisi Quintus Mucius Scaevola ve yetkili temsilcisi (= *legatus*) Rutilius Rufus *publicanus*'ların Anadolu'daki Roma eyaletlerinde yaptıkları yağmayı ve işledikleri suçları cezalandırmışlar; böylece kısa bir süre de olsa, Küçük Asya eyaletlerinde Roma İmparatorluğu'na duyulan yerleşmiş köklü nefreti bir nebze de olsa azaltmışlardır (Diod. xxxvii. 5. 1-4; 6. 1; Liv. *perioch.* 70; Val. Max. viii. 15. 6). Bununla birlikte, yukarıda sözlü edilen yöneticilerin, Roma'da siyasal desteğine bağımlı oldukları, vergi toplayan taşeron şirketlerin çıkarlarına devamlı bir şekilde karşı çıkmamaları sonucunda Küçük Asya halkına verdikleri hizmet, bir yıllık valilikleri süresince geçerli kalmış ve onlar Roma'ya döndüklerinde her şey tekrar eski halini almıştır.

⁹ McGING 1986: 105; BEAN 1995: 14; ayrıca bk. *Sib. Orac.* iii. 350-355; Cic. *Verr.* ii. (1) 22. 59; 24. 63- 27. 69; 34. 86-87; *Q. fr.* i. 26.

bulan bu haksız kazanç furyası, Anadolu'da birtakım sosyal ve siyasal gerilimlere ve bunun sonucu olarak da genel bunalımlara yol açmıştır. Özellikle İÖ. I. yüzyıl boyunca Anadolu'daki Roma yönetimine karşı bir dizi seri isyanın ve Mithridates Savaşları'nın ana sebebini bu çarpık yönetim sistemi teşkil etmektedir¹⁰.

Pontos Kralı Mithridates VI. Eupator¹¹, İÖ. 91 yılında, Roma ile İtalik müttefikleri arasındaki savaşı –*Bellum Italicum*– fırsat bilerek generallerinden Bagoas ve Mithraas'ı Kappadokia üzerine göndermişti. Bagoas ve Mithraas ise, Kappadokia Kralı I. Ariobarzanes'i tahtından ikinci defa uzaklaştırmışlar ve Mithridates'in oğlu Ariarathes Eusebes Philopator'u tekrar Kappadokia kralı ilan etmişlerdir¹². Bu arada Bithynia Kralı Nikomedes III. Euergetes, İÖ. 94 yılında ölmüş; Bithynia tahtının varisi Nikomedes IV. Philopator'a karşı ayaklanan gayri meşru kardeşi Sokrates ise, önce Romalılara başvurmuş; fakat onlardan aradığı desteği bulamayınca, Pontos Kralı VI. Mithridates'e müracaat etmişti¹³. Mithridates ise, İÖ. 91 yılında hiçbir güçlkle karşılaşmadan IV. Nikomedes'i tahtından kovarak yerine Sokrates Khrestos'u Bithynia kralı yapmıştır¹⁴. Bununla birlikte tahtlarından olan krallar Roma'ya sığınmışlar ve bir yandan Pontos kralına ilişkin şikayetlerini bildirirken, diğer yandan da tekrar krallıklarının başına geçmek için *Senatus*'a ricada bulunmuşlardır¹⁵. *Senatus* tarafından İÖ. 90 ve 89 yıllarında çıkarılan vatandaşlık yasalarıyla İtalik Savaşı'na ara veren Roma, bu tarihten itibaren Küçük Asya meseleleriyle daha yakından ilgilenmeye başlamıştır. Bu bakımdan Roma *Senatus*'u, İÖ. 101 yılı *consul*'u Manius Aquilius¹⁶ başkanlığındaki bir elçi heyetini, İÖ. 90/89 yılında Bithynia Kralı IV. Nikomedes ve Kappadokia Kralı Ariobarzanes'i tahtlarına yeniden çıkartmakla görevlendirerek Küçük Asya'ya göndermiştir¹⁷.

Bu sırada *provincia Asia* Valisi Cassius'un ordusunu Phrygia ve Galatia'dan topladığı büyük miktarda askerle güçlendirerek, Küçük Asya'ya gelen Aquilius'a katılmasıyla

¹⁰ GRUEN 1984: 353; BEAN 1995: 15; KALLET-MARX 1995: 125; 153; 160.

¹¹ Pontos kralı, bu savaş sırasında Parthia, Medeia, Skythia, Iberia ve Armenia'lılarla ittifak içindeydi (Memnon 30. 3).

¹² App. *Mithr.* 10; 15; 57-58; ayrıca bk. Memnon 30. 1; Liv. *perioch.* 76; Flor. *epit.* i. 40. 4.

¹³ App. *Mithr.* 7; 10; Cic. *de Or.* iii. 229; Licin. 35. 29-30; Memnon 30. 3; ayrıca bk. REINACH 1890: 113-114.

¹⁴ App. *Mithr.* 10; 13; Oros. *hist.* vi. 1. 29; 2. 1; ayrıca bk. Memnon 30. 3; Liv. *perioch.* 76 dn. 5; MAGIE 1950: 207.

¹⁵ Iust. xxxviii. 3. 3-4; ayrıca bk. Liv. *perioch.* 76.

¹⁶ KLEBS 1895: 324 vdd.

¹⁷ Liv. *perioch.* 74 dn. 3; App. *Mithr.* 11; Iust. xxxviii. 3. 3-5.

Mithridates, önce Bithynia daha sonra da Kappadokia'dan çekilmiştir¹⁸. Böylelikle Mithridates aynen, İÖ. 92 yılında, Sulla karşısında Gordios'u yalnız bırakarak Kappadokia'dan çekildiği gibi¹⁹, İÖ. 89 yılında, Aquilius karşısında da olay çıkarmadan Bithynia ve Kappadokia topraklarını terk etmiş²⁰; hatta Sokrates'i kendi elleriyle öldürmüş²¹; böylece Küçük Asya'da her şey *status quo ante*'ye (= eski haline) dönmüştür.

Fakat Pontos karşısında elde edilen başarılarla yetinmeyen Romalı generaller ve Manius Aquilius, VI. Mithridates'ten kendi düzenledikleri seferin masraflarını istediler. Aldıkları olumsuz cevap üzerine, Bithynia ve Kappadokia krallarını, Romalıların güvencesi ve koruması dahilinde Pontos topraklarına akın düzenlemeleri için kışkırtmaya başladılar²². Başlangıçta iki kral da Mithridates VI. Eupator'un deneyimli ve sayıca üstün ordusu karşısında böyle bir savaşa girmek konusunda, doğal olarak tereddüt ettiler. Bu bakımdan önceleri, Küçük Asya'daki Roma generallerinin bütün ısrarlarına karşın, Pontos kralının tecrübeli ve tam donanımlı ordusuna karşı savaşıma fikrine, Mithridates'ten korktukları için “*evet*”; fakat Romalılardan utandıkları içinse “*hayır*” diyemediler. Bununla birlikte daha önce, gerek kendilerini, kaybettikleri tahtlarına yeniden yerleştirecek olan generallere ve elçilere bol keseden vadettikleri ödülleri, gerekse Romalı bankerlerden yüksek oranda faizle aldıkları parayı – faizini dahi– veremeyecek durumda olduklarından, Pontos topraklarını yağmalamaktan başka çareleri kalmamıştı. Bu yüzden Bithynia Kralı IV. Nikomedes, M. Aquilius'un hem baskısı, hem de desteğiyle Batı Pontos kıyı şeridindeki yerleşim merkezlerini Amastris (= Amasra) kentine kadar talan etmiş ve yüklü miktarda ganimet elde ederek geri çekilmişti. Mithridates ise, savaşa başlamadan önce yeterli nedene sahip olmak ve savaşın suçunu onlara yüklemek için söz konusu toprakları zaten boşaltmıştı²³. Bunun üzerine generallerinden Pelopidas'ı, Aquilius ve diğer Romalı yüksek memurların bulunduğu kampa elçi olarak gönderdi. Pelopidas konuşmasına, Romalıların Küçük Asya'daki en önemli müttefiklerinden biri olan

¹⁸ App. *Mithr.* 11; 15; 56; Cass. Dio xxxi. 99. 2; Iust. xxxviii. 4-6; ayrıca bk. ÖZSAİT 1982: 307; SHERWIN-WHITE 1984: 112.

¹⁹ Plut. *Sull.* v. 4-6; Liv. *perioch.* 70; App. *Mithr.* 57; Iust. xxxviii. 3. 3; 5. 6; ayrıca bk. BADIAN 1959: 289; SHERWIN-WHITE 1977: 72 dn. 70-71.

²⁰ Cass. Dio xxxi. 99. 2; ayrıca bk. Cic. *de Or.* iii. 229; App. *Mithr.* 11; 13; 57; Iust. xxxviii. 3. 4; Licin. 35; 85-94.

²¹ Iust. xxxviii. 5. 8; ayrıca bk. McGING 1986: 106; KALLET-MARX 1995: 254 dn. 125.

²² App. *Mithr.* 16; 54; 56; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. KEAVENEY 1986²: 78 vd.; MADDEN 1993: 140 dn. 14.

²³ App. *Mithr.* 11; 56; Cass. Dio xxx. 99. 1; Iust. xxxviii. 5. 8; ayrıca bk. FGrH 434 F 22. 5 (= Memnon); Flor. *epit.* i. 40. 3.

VI. Mithridates'in babasının Aristonikos isyanında yaptığı yardımları hatırlatmakla başladı²⁴. Roma'nın bu savaş sonunda V. Mithridates'e verdiği Büyük Phrygia'nın, VI. Mithridates'in hükümdarlığının ilk yıllarında –İÖ 119 ya da 116– gene *Senatus* tarafından nasıl zorla elinden alındığına değindi²⁵. Daha sonra da, Roma'nın müttefiki olan Pontos Kralı Mithridates VI. Eupator'un *Senatus*'un isteği doğrultusunda Kappadokia ve Bithynia topraklarından –ki bunlardan Kappadokia, ona babasından miras kalmıştı– savaşmadan çekildiğini anlattı. Ayrıca, Bithynia Kralı IV. Nikomedes'in Bosporos'u (= İstanbul Boğazı) kapatarak Roma'nın müttefiki ve dostu olan Pontos Krallığı'nın topraklarını, Amastris kentine kadar nasıl tahrip ettiğini, bu yüzden Romalılardan, ya onun barışa uymasını sağlamalarını, ya da bir kenara çekilerek Pontos kralına karşılık verme ve kendisini savunma olanağı vermelerini istedi²⁶. Fakat Aquilius ve Romalı elçiler²⁷:

“Her ne kadar Pontos Bölgesi'nin, Nikomedes tarafından zarar ve ziyana uğratılarak topraklarının yağmalanmasını istememelerine rağmen, şu anda Nikomedes'i güçsüzleştirmek Roma'nın işine gelmediği için, Mithridates'in, Bithynia kralıyla savaştan uzak durmasını söyleyerek Pelopidas'ı kamplarından uzaklaştırdılar”.

Özellikle, Roma elçisi Manius Aquilius'un uzlaşmaz tavırları ve açgözlülüğü yüzünden, Romalılarla olası bir çatışmanın kaçınılmaz olduğunu gören Pontos kralı, geniş kapsamlı savaş hazırlıklarına başladı. Bundan sonra, başlayacak olan savaşın bütün sorumluluğunu da elçiye –Manius Aquilius'a– yükledi²⁸. Bu sırada, Mithridates'in yaklaşık 20.000 *stadia*²⁹ u-

²⁴ App. *Mithr.* 12.

²⁵ App. *Mithr.* 11-13; Iust. xxxviii. 5. 3; ayrıca bk. OGIS 436; SHERK 1969: 74 vdd. no: 13. Bu olayın gerçekleştiği tarihe ilişkin detaylı bilgi ve değişik yorumlar için bk. MOMMSEN 1930³: III 259; GLEW 1977b: 388 vdd.; SHERWIN-WHITE 1977a: 70; 1984: 90; GRUEN 1984: 608 dn. 147; HIND 1994: 133 dn. 17; MITCHELL 1999: 20 dn. 12; ARSLAN 2000a: 132.

²⁶ App. *Mithr.* 12; 14; Cass. Dio xxxi. 99. 2.

²⁷ App. *Mithr.* 14; ayrıca bk. App. *Mithr.* 56.

²⁸ Diod. xxxvii. 2. 2; App. *Mithr.* 21; 54; 56; 112. Daha detaylı bilgi için bk. Plut. *Sull.* xxiv. 2; SHERWIN-WHITE 1984: 120; KALLET-MARX: 251-252.

Appianos (*Mithr.* 11; 17; 56) ve Iustinus'a (xxxviii. 5. 8-10) göre, savaşın nedeni: Bithynia Kralı IV. Nikomedes'in Romalıların teşvikiyle Pontos topraklarını yağmalamasıydı. Sallustius (*Hist.* 69. 10) ise, Mithridates zengin bir kral olduğu halde Roma'nın kölesi olmadığı için, Romalılar onu Nikomedes'le savaşması için provoke etmişlerdi (ayrıca bk. App. *Mithr.* 54; 56). Eutropius (v. 5) ve Florus'a (*epit.* i. 40. 3) göre, Nikomedes'in Pontos-Bithynia sınırlarını ihlal ederek, Pontos'u talan etmesi yüzünden önemli ölçüde zarara uğrayan Mithridates, Bithynia kralıyla savaşmıştı. Memnon'a (30. 1-31. 1) göre ise, Romalılar, Pontos Kralı VI. Mithridates'le Kappadokia'yı istila ettiği ve Bithynia Kralı IV. Nikomedes'e karşı Sokrates Khrestos'u desteklediği için savaşmışlardır.

²⁹ Hellen Mitolojisi'ne göre, 1 *stadion*'un mesafesi Herakles'in art arda 600 adım atmasıyla ya da bir solukta bu mesafeyi koşmuş olmasıyla saptanmıştır. Antikçağ'da bütün *stadion*'lar yaklaşık 600 ayak uzunluğundaydı.

zunluğundaki ülkesi³⁰, batı yönünde: Amastris ve Paphlagonia'nın belirli kısımlarına kadar uzanan bölgeleri; doğu yönünde ise: Kolkhis³¹ ve Küçük Armenia'yı³² kapsamaktaydı³³. Öte yandan, Mithridates'in, Pontos ve Kolkhis Dağları'nda bulunan zengin demir, gümüş, bakır ve altın madenlerini aktif olarak işletmeye başlaması, onu kısa zamanda sadece Küçük Asya'nın değil, dünyanın en zengin krallarından biri yapmıştı³⁴. Bu bakımdan kral, bir yandan Tanais (= Don) ve Istros (= Tuna) ırmakları arasındaki Skyth (= İskit), Tauros, Bastarnai, Sarmatia, Thrak kabilelerinden Maiotis (= Azak) Denizi'ne kadar bütün savaşçı kavimlerle ittifaklar kurarak, müttefiklik anlaşması yaparken, diğer yandan da ülkesine komşu Armenia Kralı I. Tigranes'le kızını evlendirmiş ve Parth Kralı Arsakes'le bağlaşıklık anlaşması imzalamıştı³⁵. Suriye ve Mısır krallarıyla; önemli Hellen ve Afrika kentleriyle ve hatta İtalya'da Roma'ya karşı ayaklanan İtaliclerle yakın ilişkiler kurmuştu³⁶. Ayrıca, egemenliği altındaki Kolkhis Bölgesi, Mithridates'in denizlerde hakimiyet sağlayabilmesi için inşa etmesi gereken deniz filosuna doğal bir kaynak teşkil ediyordu³⁷. Bölge sık ormanlarla kaplıydı³⁸ ve Pontos gibi gemi yapımı için gerekli her çeşit malzemeye sahipti. Özellikle yörede bulunan bol miktardaki kaliteli sedir, selvi ve çam ormanlarının yanı sıra, yelken yapımı için keten; ipler için kenevir ve balmumu; gemi tahtalarının korunması içinse zift üretimi başta geliyordu³⁹. Bu

Ancak, söz konusu mesafenin ölçümü Hellenler arasında belirli bir standarda bağlanmadığından, 1 *stadion*'un uzunluğu 177.6-192.28 metre arasında değişmekteydi (SWADDLING 2000: 24).

³⁰ App. *Mithr.* 13.

³¹ Antikçağ'da Kolkhis olarak adlandırılan bölge: Anadolu'nun kuzeydoğusunda, Kappadokia'nın doğusunda, kuzeyi Kafkas Dağları ve Skythia, güneyi Armenia, doğusu Iberia ve Albania ve batısı Karadeniz'le sınırlanmış bir ülkedir. Daha detaylı bilgi için bk. ARSLAN 2000c: 26 vdd.

³² Armenia Bölgesi'nin Pontos Kappadokia'sıyla sınır oluşturan kısmına verilen ad.

³³ Memnon 30. 1-31. 1; Strab. xi. 15-16 c. 498; 18. c. 499; xii. 3. 1 c. 541; 28-29 c. 555; Verg. *georg.* ii. c. 440; App. *Mithr.* 15; 17; Iust. xxxvi-xxxvii. 7. 2; Eutr. v. 5. Ayrıca bk. MAGIE 1950: 1092 dn. 54.

³⁴ Söz konusu bölgelerde bulunan madenler ve konuya ilişkin yorumlar için bk. Strab. xi. 2. 18-19 c. 499; xii. 3. 19 c. 549; Avien. *Or. mar.* 873-4; Ovid. *Met.* viii. 791; BRAUND 1994: 42 vdd.; ARSLAN 2000a: 132; 2000c: 31 dn. 51-54.

³⁵ App. *Mithr.* 13; 15; ayrıca bk. Sall. *Hist.* iv. 69. 1-23; App. *Mithr.* 54; 56-57.

³⁶ Diod. xxxvii. 2. 11; App. *Mithr.* 13; 16.

³⁷ Strab. xi. 2. 15 c. 497; 17 c. 498; 18. c. 499; Ver. *georg.* ii. c. 440; Amm. Marc. xxvii. 12. 11.

³⁸ Bu bakımdan Kolkhis'te önemli ölçüde kereste ticareti yapıldı. Strabon'a (xi. 2. 17 c. 498) göre, Kaukasos (= Kafkas) Dağları'ndan kesilen ağaçlar ırmaklar yardımıyla zahmetsiz bir şekilde taşınabilmekteydi. Ayrıca tahta işlemeciliği de gelişmişti, bölgede işlenen tahta sandıklar ünlü olup özellikle aranan bir üründür. Kolkhis'in sahil kentlerinden Pityos, ismini Hellence'de "çam ağacı" (= ἡ Πίτυς) kelimesinden almıştır. Bunun nedeni ise kent içinde ve civarında bulunan önemli miktarda kaliteli çam ağacı bulunmasıdır (ayrıca bk. Plin. *nat.* vi. 5. 16; BRAUND 1994: 53-54 dn. 56; 198.).

³⁹ Strab. xi. 2. 17-18 c. 498-499; Arr. *Periplus* v. 1-3; daha detaylı bilgi için bk. Hdt. ii. 105; Diod. i. 55. 4-5; MAGIE 1950: 48 dn. 85; 196; ARSLAN 2000c: 32 dn. 65 vdd.

yüzden Mithridates, kısa bir süre içinde tam donanımlı ve güverteli 300 gemiden oluşan güçlü bir donanma meydana getirmiş; Karadeniz sahillerinden Fenike ve Mısır limanlarına kadar bütün Akdeniz havzasından tecrübeli denizci ve dümenciler toplamaya başlamıştı⁴⁰

Mithridates VI. Eupator'un Küçük Asya'da Uyguladığı Roma Karştı Politika

Pontos kralı bu sırada, Küçük Asya'da Roma'nın emperyalizmine karşıt bir politika izlemeye başlamıştı. Mithridates'in Hellas ve Küçük Asya'da yaptığı propagandanın iki temel işlevi vardı. Bunlardan birincisi, yeryüzündeki bütün krallıklara düşman olan Romalıların açgözlülükle egemenlikleri altındaki eyaletleri ve kendilerine komşu olan krallıklara ait zenginlikleri yağma ederek halkı sömürmeleri idi. İkincisi ise, Pontos Kralı VI. Mithridates'in Roma'nın Akdeniz Dünyası'ndaki bu sömürü politikasına ve emperyalizmine karşı, aynen ikinci bir İskender gibi ortaya çıkması ve kendisinin Hellenleri Romalıların zulmünden kurtarabilecek tek kişi olarak göstermesiydi⁴¹.

Mithridates, öncelikle Romalıların Akdeniz Dünyası'ndaki bütün kralları ve krallıkları yok etmek niyetinde olduklarını vurguluyordu⁴². Romalıların bütün krallardan nefret ettiklerini söylüyordu⁴³. İlyria Kralı I. Demetrios da, İÖ. II. yüzyılın başlarında, Makedonia Kralı V. Philippos'a, Romalıların kendi imparatorluklarının yanında hiçbir kralın mevcudiyetine dayanamadıklarını anlatmıştı⁴⁴. Seleukos Kralı III. Antiokhos ise, İÖ. 190 yılında, Küçük Asya'ya bütün Hellenistik krallıkları yok etmeye gelen Romalılara karşı Bithynia Kralı I. Prusias'ı kendisiyle ittifak kurmaya ikna etmeye çalışmıştı. Çünkü Romalılar dünyada kendilerinden başka bir imparatorluğun bulunmasına katlanamıyorlardı⁴⁵. Bunun yanı sıra, Romalılar haberleri olmaksızın Akdeniz Dünyası'nda herhangi bir olay çıkmasını istemiyor ve her zaman olduğu gibi, en önemli politikalarını uyguluyorlardı. Yani, hiçbir Hellenistik krallığı büyütüyor ve onların kendi aralarında koalisyon yapmalarına izin vermiyorlardı⁴⁶. Böylelik-

⁴⁰ App. *Mithr.* 13; 15; 57.

⁴¹ McGING 1986: 99; 103; 105 vdd.; ayrıca bk. Cic. *Flacc.* xxv. 60; Plut. *Sull.* xxiv. 2-3; App. *Mithr.* 54; 56.

⁴² Sall. *Hist.* iv. 69. 17; 20-21; ayrıca bk. RADITSA 1969: 221. Valerius Paternulus'a (ii. 40. 1) göre, Mithridates, Anadolu'da Romalılara bağlı olmayan tek otonom kral; Pontos ise, tek bağımsız krallıktı.

⁴³ Sall. *Hist.* iv. 69. 5; 15; Iust. xxxviii. 6; ayrıca bk. Sall. *Jug.* lxxx. 1.

⁴⁴ Iust. xxix. 2. 4.

⁴⁵ Liv. xxxvii. 25. 5 vdd.; ayrıca bk. Polyb. xxi. 11; RAWSON 1975: 150 vdd.; McGING 1986: 104.

⁴⁶ Seleukos Kralı Antiokhos IV. Epiphanes, İÖ. 168 yılında, Mısır Kralı Ptolemaios VI. Philometor'u yenerek Aleksandria (= İskenderiye) kentini ele geçirdikten sonra Romalılar ona bir elçi ve mektup göndererek derhal işgal ettiği bölgelerden çekilmesini emretmişler ve IV. Antiokhos ta bu emre itaat etmek zorunda kalmıştı

le Hellenistik krallıklar arasındaki güçler dengesini (= *status quo*) koruyorlardı. Bununla birlikte, Roma'nın bu politikasını uygulamasına Hellenistik Devletler bizzat yardımcı oluyor ve onların işlerini kolaylaştırıyorlardı⁴⁷.

Makedonia Kralı Perseus da, İÖ. 168 yılında, Romalıların sistematik olarak bütün Hellenistik krallıklara birer birer saldırdığını iddia etmişti. Çünkü onlar bütün krallıkların düşmanıydılar. Bunu yaparken de diğer krallıklardan yardım alıyorlardı⁴⁸. Bu bakımdan Perseus, İÖ. 168 yılında, bir yandan Romalılarla savaşırken bir yandan da Seleukos Kralı IV. Antiokhos'u kendi yanında savaşması için ikna etmeye çalışmıştı. Eğer IV. Antiokhos ve Pergamon Kralı II. Eumenes, Perseus'la Romalılar arasında savaşı bitirmek için arabuluculuk yapmazlarsa, ya da ona yardım etmezlerse kısa süre sonra sıra kendilerine de gelecekti⁴⁹. Fakat o zaman Makedonia kralını dinleyen olmamıştı. Bu yüzden Romalılar ve müttefikleri karşısında yenilmiş; böylelikle hem krallığından, hem de hayatından olmuştu⁵⁰.

Hellenistik krallıklardan biri güçlenip sivrilmeye başlayınca Roma hemen söz konusu krallığa düşman diğer devletlerle ve kentlerle ittifak kurarak güçlerini birleştiriyor ve Seleukos Kralı III. Antiokhos örneğinde olduğu gibi onu bozguna uğrattıyordu. Roma önce, müttefiklerine hakimiyeti zor bölgeleri bağımlı yapıyor; daha sonra da ya onların çok güçlendiklerini düşünerek⁵¹ (= *status quo*), ya da Aristonikos Ayaklanması'ndan sonra yaptığı gibi,

(Polyb. xxix. 26. 5-13; Liv. xlv. 24; xlv. 11). Daha detaylı bilgi için Polyb. xxxi. 15. 7-11; Liv. xlii. 17. 1; 19. 7-8; 26. 7-8; 37; 45. 1-5; SHERWIN-WHITE 1977a: 62-66.

⁴⁷ DEMİRCİOĞLU 1993³: 352; ayrıca bk. SHERWIN-WHITE 1977a: 62 vdd.

Çünkü Hellenistik krallıklar arasında karşılıklı kıskançlık, daima değişen bağlaşımlar, ihanet ve bencil ihtiraslar hüküm sürmekteydi. Söz konusu durumdan yararlanan Romalılar, İÖ. II. yüzyıl boyunca, bir yandan Hellenistik krallıklar içindeki *status quo*'yu korurken, diğer yandan da onların kendi aralarında hiç eksik olmayan savaşlarından yararlanıyor ve gerektiğinde onları birbirlerine düşürüyorlardı. Böylelikle Romalılar kısa zaman içinde kuvvetlenerek Akdeniz Havzası'nda önemli ölçüde söz sahibi oldular.

⁴⁸ Liv. xlv. 24.

⁴⁹ Polyb. xxix. 4. 8-9; Liv. xlv. 24-25; App. Mak. xviii. 1. Roma şimdi de Pergamon Kralı II. Eumenes ve Bithynia Kralı I. Prusias'ın yardımıyla kendisine saldırıyordu. Fakat söz konusu krallıklar bilmeliydiler ki, Makedonia'dan sonra sıra Asia'ya gelecekti (Polyb. xxix. 4. 8-9; 8. 5-8; Liv. xlv. 24).

⁵⁰ Polyb. xxix. 15-22; xxxvi. 17. 14-15; Liv. xlv. 41-44; xlv. 35; Sall. Hist. iv. 69. 7; App. Mak. xix.

⁵¹ Apameia Barışı'ndan sonra Pergamon Krallığı'nın *territoryal* anlamda toprak bütünlüğünün artması, onun siyasi anlamda da Küçük Asya'nın uluslararası politikasında önemli bir yere oturmasını sağlamıştı. Çünkü Pergamon, Seleukos Krallığı'nın Toros Dağları'na kadar terk etmek zorunda kaldığı topraklardaki otorite boşluğunu ekonomik ve idari açıdan olduğu kadar askeri açıdan da kısa sürede doldurmayı bilmişti. Söz konusu durum Küçük Asya'daki Hellenistik krallıkları endişelendirdiği ölçüde o sıralar olayları uzaktan seyretmekle yetinen Roma'yı da tedirgin etmekteydi. Bu bakımdan Roma, Küçük Asya politikasında izlediği *status quo*'u uygulamak için Galatları periyodik olarak bu krallığa karşı kışkırtmıştır. Daha detaylı bilgi için bk. ARSLAN 2000a: 115 vdd.

publicanus'ların baskılarına dayanamayıp, daha önce bağışlamış olduğu toprakları tekrar kendi hakimiyeti altına alıyordu⁵². Yani, Romalıların Hellenistik Çağ boyunca kurmuş oldukları bütün ittifaklar, ya da belirli bir krallığı himayeleri altına almaları yalnızca o zamanki politikalarının o yönde olmasıyla ilgiliydi. Şöyle ki: Romalıların Küçük Asya'da ittifak içinde bulunduğu en önemli krallardan biri olan Pontos Kralı V. Mithridates'in, İÖ. 120 yılında, ölümünden sonra yerine geçen oğlu VI. Mithridates zamanında Pontos Krallığı'yla Roma'nın arası açılmıştı. Önce, İÖ. 119 yılında, Phrygia Bölgesi Romalılar tarafından elinden alınmış; daha sonra da, İÖ. 89 yılında, toprakları Romalı elçi Manius Aquilius'un kışkırtması ve teşviği sonucunda Bithynia Kralı IV. Nikomedes tarafından yağmalanmıştı⁵³. Ayrıca Roma'nın Kuzey Afrika'daki en önemli müttefiklerinden olan Numidia Krallığı bile birkaç sene evvel Romalılar tarafından yağmalanmıştı. Romalılar, ünlü Kartacalı Komutan Hannibal'i, İÖ. 202 yılında, Numidia Kralı Massinissa'nın yardımları sayesinde yenmişlerdi. Şimdi ise, Massinissa'nın torunu Iugurtha'nın topraklarını talan ediyorlardı⁵⁴. Görüldüğü üzere, Romalılar yaptıkları ittifaktan kolayca ayrılabilir ve yapılmış antlaşmaları dahi bozarak eski müttefiklerine karşı bile saldırı düzenleyip onların topraklarını yağmalayabiliyorlardı⁵⁵.

Iustinus'a göre⁵⁶, Mithridates VI. Eupator savaşa başlamadan önce, Küçük Asya halkı açgözlü *proconsul*'lardan⁵⁷ (= *rapacitas proconsulum*); malları haciz ederek açık arttırmayla satan *publicanus*'lardan (= *sectio publicanorum*) ve hakikati tahrif eden hileli davalardan (=

⁵² Konu, Roma'nın Aristonikos Ayaklanması'nın bastırılmasında kendisine birinci derecede yardımcı olmuş krallara cömertçe dağıttığı toprakları, kısa süre sonra tekrar kendi egemenliği altına almasıydı. Pontos Kralı V. Mithridates'e verilen Phrygia Bölgesi, kralın İÖ. 120 yılında ölümünden sonra, Pontos Krallığı'ndan alınarak – İÖ 119 ya da 116 yılında– Küçük Asya eyaletine bağlandı. Kappadokia Kralı VI. Ariarathes'e bağışlanan Lykaonia Bölgesi ise, İÖ. 111 yılında, *Senatus* tarafından yeniden geri alındı. Bu kararlar; ya söz konusu krallıkların çok güçlendikleri düşünülerek, ya da eylem alanlarını genişletmek isteyen vergi mültezimlerinin baskılarına dayanamayan *Senatus* tarafından alınmıştı (App. *Mithr.* 11-13; 15; 56-57; Iust. xxxvii. 1; xxxviii. 5. 3; *OGIS* 436; *IGR IV. 752* = *SHERK* 1969: 74 vdd. no: 13). Ayrıca bk. *GRUEN* 1984: 608 dn. 147; *KALLET-MARX* 1995: 240 vdd.; 252 dn. 117; *MITCHELL* 1999: 20 dn. 12.

⁵³ App. *Mithr.* 11-12. Bu sırada Pontos, Roma'nın dostu ve müttefiki olduğu krallıklardan biriydi (App. *Mithr.* 11; 13; 15-16; 56).

⁵⁴ Sall. *Iug.* v. 4-5; xiv. 2; 5-6; 18; xxiv. 10; cviii. 1-3; ayrıca bk. Liv. *perioch.* 66-67; Flor. *epit.* i. 36. 1-18.

⁵⁵ Sall. *Hist.* iv. 69. 17; ayrıca bk. Cic. *Leg. Man.* xxii. 65; App. *Mithr.* 54; 56.

⁵⁶ Iust. xxxviii. 7. 8; ayrıca bk. *McGING* 1986: 105 vd.

⁵⁷ Roma'da siyasi kariyer sürdürmek pahalı bir faaliyet olduğundan bir *proconsul*'un ilk önce borçlarını ödeyebilmesi; daha sonra yargıçlara rüşvet verebilmesi ve nihayetinde Roma'da yaşamını sürdürebilmesi için bulunduğu eyaletten üç çeşit zenginlik elde etmesi gerektiği söyleniyordu (*BEAN* 1995: 14). Romalıların açgözlülüğü ve Küçük Asya'da yaptıkları uygunsuz işlere ilişkin olarak bk. *SANFORD* 1950: 28 vdd.

calumnia litium) dolayı Romalılardan nefret ediyordu⁵⁸. Belki de bu yüzden Mithridates'in generali Pelopidas, Romalılarla savaşa başlamadan önce Asya, Hellas, Afrika ve hatta İtalya'daki birçok kentin Pontos kralının yanında yer alacağını; çünkü onların dahi artık Roma'nın açgözlülüğüne (= *pleoneksia* [πλεονεξία]) daha fazla katlanamadıklarını söylüyordu⁵⁹. Sallustius'un kaleme aldığı tarih eserinden kalan fragmanlardan günümüze ulaşan Mithridates'in Parth Kralı Arsakes'e yazdığı mektupta⁶⁰, Romalıların güce ve paraya olan hırsları dile getirilmektedir. Mithridates ise, savaşın asıl sebebinin; Romalı yüksek otoritelerin şiddetli para tutkusu, zenginliğe ve servete aşırı düşkünlükleri olduğunu ileri sürüyordu⁶¹ ve onları satılık (= *venalis*) olmalarından ötürü kınıyordu.

Daha sonra da, bu haydutlar ulusunun –Romalıların– batıya doğru olan yayılımlarının Atlantik Okyanusu tarafından durdurulduğunu; bu nedenle onların yüzlerini zengin doğuya çevirdiklerini belirtiyordu⁶². Ayrıca, Romalıların sahip oldukları her şeyin; kadınlar, atlar, sanat eserleri, heykeller ve hatta ülkelerinin bile çalıntı olduğunu söylüyordu⁶³. Aslında kralın söylediklerinde gerçek payı da yok değildi. Romalılar düşman oldukları krallıklar kadar dost ve müttefik (= συμμαχία καὶ φιλία/*societas et amicitia*) oldukları krallıkları da yağmalamak için fırsat kolluyorlardı⁶⁴. Kendi hakimiyetleri altındaki milletlerin kutsal alanlarını ve tapınaklarını yağmalıyorlardı⁶⁵. Bunun yanı sıra zengin krallıkları ve görkemli kentleri talan etmek için bahaneler uyduruyor ve onlara karşı savaşıyorlardı⁶⁶. Romalılar savaşa başlamak için bin bir çeşit özür buluyorlardı. Her birine çeşitli suçlamalar yöneltiyorlardı, ciddisini bul-

⁵⁸ BADIAN 1983²: 82-118; KALLET-MARX 1995: 153. Konuya ilişkin olarak bk. Cic. *Verr.* ii. (1) 25. 64-35. 85.

⁵⁹ App. *Mithr.* 16; ayrıca bk. Sall. *Iug.* lxxxi. 1. Cicero (*Leg Man.* xxii. 64)'te, Romalıların bu yüzden imparatorluğun bünyesindeki yabancı milletler arasında çok kötü bir üne sahip olduklarını belirtiyordu.

⁶⁰ Sall. *Hist.* iv. 69. 5-23.

⁶¹ Sall. *Hist.* iv. 69. 5; ayrıca bk. Sall. *Iug.* lxxxi. 1; App. *Mithr.* 54; 56.

⁶² Sall. *Hist.* iv. 69. 17. Bu yüzden Mithridates, Romalıları insanlığın baş düşmanı olarak tanımlıyordu (WELLES 1934: 295 vdd. no: 74).

Romalılar bütün dünyayı soyuyorlardı. Karada savaşacak bir şey kalmayınca denizleri araştırıyorlardı. Onların gözlerini doyurmaya, ne doğu, ne de batı yetiyordu. Romalılar düşman zenginse kazanç ve yağma için, yoksulsa ün almak için savaşıyorlardı. Bu bakımdan dünya milletlerinin, gerek servetlerine, gerekse fakirliklerine göz diken başka bir ulus yoktu. Romalılar haydutluğa, katillığe, soygunculuğa ve yağmaya imparatorluk adını veriyorlardı. Sonunda, ıssız bir çöl meydana getirdiklerinde ise; barış ve huzur getirdik diyorlardı (Caelus'un söylevi: Tac. *germ.* 30).

⁶³ Sall. *Hist.* iv. 69. 17; ayrıca bk. McGING 1986: 105.

⁶⁴ Sall. *Hist.* iv. 69. 17.

⁶⁵ Cic. *Verr.* ii. (1) 6. 17- 8. 22; 17. 44- 22. 60; Plut. *Sull.* xii. 4-8.

dukları zaman ciddi, bulamadıkları zaman önemsiz bahanelerle zengin krallıklarla savaşıyorlardı. Cicero'nun⁶⁷ da doğru bir şekilde gözlemlediği gibi, Hellas ve Küçük Asya'dan Roma'ya gelen elçilerin ve heyetlerin büyük bir bölümü kentlerinden ve tapınaklarından kaldırılmış tanrı tasvirlerini, değerli sanat eserlerini, başka yerlerden anımsadıkları bütün öteki heykelleri ve kıymetli eşyaları derin bir saygı ve hüznle izliyorlardı⁶⁸.

Diğer yandan Mithridates'in, gerek Hellas ve Küçük Asya'daki Hellen kentlerine yaptığı cömert bağışlar, gerekse Roma'ya karşı mücadelesinde Hellenlerin kurtarıcısı sıfatıyla ortaya çıkması, onun Hellenler arasında Hellensever (= *philhellēn* [φιλέλλην]) olarak tanınmasına yardımcı oldu⁶⁹. Çevresindeki yüksek rütbeli subaylar, sarayındaki kıdemli aristokratlar, bilim adamları ve filozofların Hellen olması ise, Hellenlerin onu kendilerinden biri olarak görmesine neden oluyordu⁷⁰. Bu bakımdan, Mithridates bastığı paralarda kendini Hellenizm'in şampiyonu ve kurtarıcısı olarak göstermeye gayret etmiştir. Bunu yaparken ise, bir yandan da kendisinin yeni bir İskender gibi, sakalsız, idealize edilmiş sikkelerini bastırması⁷¹ ve heykellerini yaptırmıştır⁷². Böylelikle, bir bakıma Hellenleri zalim ve ezici, parayı ve serveti seven efendileri Romalılardan kurtaracak kişinin kendisi olduğunu vurgulamaya çalışmıştır. İskender'in ideal kral imajı, birleştirici ve kaynaştırıcı özellikleri, hem Hellenler, hem de Doğu kültürleri tarafından sevilen bir motifti. İskender, nasıl Hellenleri Perslerin hegemonyasından kurtararak onlara özgürlüklerini geri verdiyse, Mithridates de Hellenleri Romalıların zulmünden kurtaracaktı. Bu bakımdan Pontos kralı, Hellenler ve Küçük Asya'da

⁶⁶ Cic. *Leg. Man.* xxii-xxiii. 66; ayrıca bk. Sall. *Hist.* iv. 69. 20-21; App. *Mithr.* 54; 56.

⁶⁷ Cic. *Verr.* ii. (1) 22. 59; ayrıca bk. *Leg. Man.* xxii. 65-xxiii. 67.

⁶⁸ İÖ. I. yüzyılda, Hellas ve Küçük Asya'da yaşayanlar kentlerinde, ya da yaşadıkları bölgelerde birçok kıymetli eserin kayıp olduğunu, sayısız heykelin ve sanat eserinin Romalılar tarafından İtalya'ya kaçırıldığını, birçoğunun götürülürken kaybolduğunu, ya da buldukları yerlerde tahribata uğratıldıklarını biliyorlardı. Korinthos, Atina ve Küçük Asya'daki birçok yerleşim yerinde olduğu gibi geçmiş zamanın ünlü kentlerinden bazılarının kendi zamanlarındaki acınacak hallerini görüyor ve daha böyle pek çok parlak kentin aynı akıbete uğrayacağını düşünüyorlardı. Konuya ilişkin genel bir fikir edinebilmek için bk. Cic. *Verr.* ii. (1) 16. 42-23. 61.

⁶⁹ Pontos Kralı VI. Mithridates adına, Delos Adası'nda, hem adalılar, hem de Atinalılar tarafından yapılan adak yazıtları, heykeller ve anıtlar için bk. *IvDel* 1560-1561; 1570-1576; 2039-2040; 2564; DURRBACH 1921: 187 vdd. no: 113-114; 218 vdd. no: 136c-h; 137. Rhodos için bk. Cic. *Verr.* ii. (1) 65. 159; Khios için bk. SEGREGRE 1932: II. 1-4.

⁷⁰ Oros. *hist.* vi. 4. 6; *FGrH* 26. 1 (= Memnon); ayrıca bk. REINACH 1895: 279 vdd.; OLSHAUSEN 1974: 164; McGING 1986: 92 vd.

⁷¹ OIKONOMIDES 1958: 219 vdd.; McGING 1986: 101.

⁷² BEIBER 1964: 22 no: 43; 24 no: 46; 40 no: 87.

yaşayan diğer etnik gruplar üzerinde aynen İskender'in yarattığı izlenimi gerçekleştirilmeye çalışılıyordu⁷³.

Her çeşit insanı ve kavimi bir şekilde elde etmesini bilen kurnaz kral Mithridates, bu arada iç çekişmeler ve parti kavgaları içindeki rejim düşmanı Romalılara da kucak açmayı ihmal etmiyor ve onlardan kendi amacına ulaşmak için yararlanmasını biliyordu. Halka Romalılara ilişkin olarak verdiği söylevlerde ise, Roma toplumu içindeki kaynaşmaya işaret ediyor, partiler arası çatışmaları ele alıyordu. Halk sınıfı (= *plebs*) ile soylular (= *patricius*) arasında süregelen çekişmelerden söz ediyor ve olayların nedenini açıklıyordu. Hellenlerin ise, ege-menlik ve bağımsızlık duygularını körüklüyor; böylelikle onların kendi çevresinde toplanmasını sağlıyordu.

Mithridates VI. Eupator soyunu, baba tarafından Pers İmparatorluğu'nun kurucuları Kyros ve Dareios'a⁷⁴; anne tarafından ise, İskender ve I. Seleukos'a dayandırılıyordu⁷⁵. Bu bakımdan aynen Pers hükümdarlarının yaptığı gibi, Ahuramazda'ya –Zeus Stratios formundaki– kurbanlar sunuyordu⁷⁶. Bununla birlikte kralın hitabet sanatındaki ustalığı, yaratılışları gereği yeniliklere ve özgün düşünce akımlarına açık olan Hellenler üzerinde etkili oluyordu. Ayrıca insanlar “*Sibylla*⁷⁷ Kitapları”ndaki (= *Sibyllini Libri*⁷⁸):

“..... doğudan gelen bir kralın birçok kralı tahtından edeceği, geniş topraklara sahip olacağı, daha sonra da bütün krallara korkuyu öğreteceği ve Romalılara felaket getireceği...”⁷⁹.”

⁷³ Cic. *Flacc.* xv. 60. Kralın İskender'i andıran görünüşü ve kendini adeta ikinci bir İskender gibi göstermeye çalışmasına –*imitatio Alexandri*– ilişkin olarak ayrıca bk. McGING 1986: 99; 103; 107; MISZELLE 1999: 506 vd. dn. 10.

⁷⁴ App. *Mithr.* 112; Iust. xxxviii. 7. 1; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. App. *Mithr.* 115-117. Polybios (v. 43. 2) ve Florus'a (*epit.* i. 40. 1) göre ise, Pontos kral hanedanı, Pers İmparatoru Kambyzes'ten sonra imparatorluğun hakimiyetini ele geçiren “Mag” Smerdis'i öldüren yedi kişiden birinin soyundan geliyordu (ayrıca bk. Hdt. iii. 61-79).

⁷⁵ Iust. xxxviii. 7. 1.

⁷⁶ App. *Mithr.* 66; 70.

⁷⁷ Magna Graecia'nın (= Sicilya) Hellen yerleşimlerinden biri olan Kymai kentinin kutsal gölü yakınlarında, mağarada yaşayan ve *Sibylla* adını taşıyan bilici kadındır. Yazgıyı bilen ve yapraklar üzerine gizemli yazılar yazan kız olarak geçer. Konuya ilişkin olarak bk. Ver. *Aen.* iii. 441-455; vi. 1-180; vi. 236 vdd.

⁷⁸ Antik kaynaklara göre, kehanetlerin yazılı olduğu bu kitaplar Roma kentine Kymai'dan (Ver. *Aen.* iii. 441-455; vi. 1-180; vi. 236 vdd.; Dion. Hal. *ant.* iv. 62; Plin. *nat.* xiii. 27. 88; Ov. *met.* xiv. 124-153); buraya Batı Anadolu sahillerindeki Erythrai'dan (= İldırı) [Dion. Hal. *ant.* i. 55. 4] ve oraya da İda (= Kaz) Dağı'ndaki Gergis'ten getirilmişti (SHOWERMAN 1969: 3; ÇAPAR 1979: 171 dn. 6 vd.).

⁷⁹ *Sib. Orac.* i. 175-183; iii. 652-656; ayrıca bk. Ath. *Deip.* v. 213 b; FGtH 257 F36 (= Antisthenes); Lact. *Epit.* vii. 15. 11; KIDD 1988: no: 253 satır 86-87.

kehanetlerine inansınlar diye⁸⁰, hem halk, hem de orduya verdiği söylevlerde ve bastırıldığı paralarda kendisinin Perslerle olan bağlantısını vurguluyordu⁸¹. Mithridates, Küçük Asya'nın iç bölgelerinde yaşayan otokton halklara göre Pers; Hellenlerin bakış açısına göre ise, Makedonia Krallığı'nın Hellenistik Dönem'deki bir uzantısıydı. Bu nedenle, kral bir bakıma kendisini Hellen kahramanı Perseus⁸² gibi göstererek⁸³ Hellas, Küçük Asya ve Persler arasında bir köprü oluşturmaya gayret ediyordu⁸⁴. Böylelikle VI. Mithridates'in, Hellas ve Küçük Asya'da uyguladığı politika ve propagandalar Hellenler arasında saygı ve prestij kazanmasına yardım etmiş ve onun birçok kent tarafından bir kurtarıcı gibi karşılanmasına neden olmuştur⁸⁵.

Sonuç olarak, özellikle şu noktayı göz ardı etmemek yerinde olur ki, gerek Mithridates'in meydana getirdiği ve şekil verdiği sarayında ve devletin yönetiminde, gerekse Mithridates'in kişiliğinde, Hellen ve Pers nitelikleri hakim bir yer tutuyordu. Ancak söz konusu durum göz önünde tutulacak olursa kralın karakteriyle hareket tarzı anlaşılabilir. Mithridates kendine özgü bir tarzın karşıtlıklarıyla ayrılıklarının tam ortasında, kendi ulusuyla olan ilişkilerinde yarı Hellen yarı Pers, Helenlerin gözünde ise bir Hellendi. Bu bakımdan Pontos kralı, Hellenlerin hilesi ve kurnazlığıyla Perslerin yayılımcı politikası ve yönetim biçimini kendi amaçları doğrultusunda kullanmayı bilmiştir. Bununla birlikte, gerek planlarını gerçekleştirme yeteneği ve kendi amaçlarını kavramakta gösterdiği kesinlik, gerekse planlarını uygulamadaki ağız sıklığı ve çabukluğuyla, hem Hellenlerden, hem de Perslerden üstündü.

⁸⁰ GRUEN 1984: 339 vdd. dn. 114; 126; McGING 1986: 103 vd.

⁸¹ *BMC Pontus* 20 no: 80-82; *SGN I* 57-58; IMHOOLF-BLUMER 1902: 171 no: 6-9. Ayrıca kral aynen Akhaimenidai hükümdarları gibi, eyaletlerindeki yöneticileri "satraplar" olarak adlandırıyordu (App. *Mithr.* 22; WELLES 1934: 294 vdd. no: 73).

⁸² Zeus'un Danae'den oğlu. Gorgo'lardan Medusa'yı öldürür. Dönüş yolunda Aithiopia (= Etiyopya) kralının kızı Andromeda'yı deniz canavarından kurtararak onunla evlenir. Hellas'a döndüğünde dedesi Argos Kralı Akrisios'u bir kaza sonucu öldürür. Argos'u akrabası olan Tiryns kralıyla takas eder ve oraya kral olur (Apoll. *Bibl.* ii. 34-49; Ovid. *Met.* iv. 610-v. 249).

⁸³ Mithridates VI. Eupator, İskender'in de atalarından sayılan Perseus gibi, doğu ve batıyı bütünleştirerek kaynaştıran bir kahramanın imajını kullanarak Küçük Asya'daki Persleri ve Hellenleri kendi bünyesinde toplamak istiyordu (Arr. *anab.* iii. 3. 1-2; ayrıca bk. FOX 1973: 201; McGING 1986: 95 dn. 35 vd.).

⁸⁴ *BMC Pontus* 6 no: 2; 16 no: 30-36; 18-19 no: 60-64; 19 no: 65; 68; 19-20 no: 69-78; 25 no: 1-4; 27 no: 2-5; 28 no: 1-2; 31 no: 1; 85 no: 7-10; 99 no: 42-44; 100 no: 45-49; *SNG I* no: 15-16; 62-36; 65-66; 69-79; 95-96; 123-124; 128-129; 155-1557; 228; 230-231; IMHOOLF-BLUMER 1902: 170 no: 1-3; 172; 176-180 no: 35-46; 54-56; 62-64; ayrıca bk. McGING 1986: 94 dn. 30-34; 107 vd.; RAMSAY 1999: 226 dn. 103-108.

⁸⁵ Cic. *Flacc.* xxv. 60.

Bu yüzdendir ki; düşmanlarına daima bir muamma olmasını, her zaman hiç beklemedikleri bir yerden taze güçlerle onların karşısına çıkmasını bilmiştir⁸⁶.

⁸⁶ Cic. *Mur.* xv. 33.

1. BİRİNCİ MITHRIDATES – ROMA SAVAŞI (İÖ. 89-85)

1.1. Küçük Asya Savaşları

Pontos Kralı VI. Mithridates'in o ana dek yaptığı kapsamlı hazırlıklar savaşın başlamasıyla kendini gösterdi. İÖ. 89 yılında oğlu Ariarathes'i güçlü bir orduyla Kappadokia Krallığı'nı tekrar ele geçirmek üzere gönderdi. Böylelikle Ariarathes, hiç vakit geçirmeden, Kappadokia topraklarına girdi. Karşısına çıkan Ariobarzanes'in ordusunu ezici bir biçimde yenerek, onu bir kez daha Kappadokia'dan sürdü⁸⁷. Bunun üzerine Mithridates, generallerinden Pelopidas'ı ikinci kez Roma kampına elçi olarak gönderdi. Pelopidas ise, Romalılara, Mithridates'in onların isteklerine uyararak önce, nasıl Kappadokia ve Bithynia'dan mahrum bırakıldığını anlattı. Daha sonra da gene Romalıların koruması ve güvencesi altında Bithynia kralı tarafından Pontos topraklarının talan edildiğini belirtti. Bununla birlikte Mithridates'in, Roma'nın dostu ve müttefiki statüsünü korumak için kendilerine nasıl yalvardığını hatırlattı. Fakat Romalıların, Bithynia Kralı IV. Nikomedes'in tarafını tutarak Pontos kralını küçük görmeleri ve konuya bir çözüm bulmak yerine lafi gerçek sorunlardan uzaklaştırıp küçük şeylere getirmeleri üzerine, Mithridates'in kendinin olanı geri almaya ve topraklarını korumaya karar verdiğini bildirdi. Ayrıca, Roma'yla aralarında muhtemel bir savaş çıkması halinde, Pontos kralının yanında yer alacak müttefiklere değinerek Romalılara gözdağı vermek istedi. Pelopidas'ın yaptığı bu konuşmayı kaba ve saygısız bulan Romalılar ise⁸⁸:

“Mithridates'in hemen Kappadokia'yı boşaltmasını, Bithynia kralını rahat bırakmasını ve kral bu emirleri yerine getirmedikçe bir daha yanlarına gelmemesini söyleyerek onu kamplarından uzaklaştırdılar”.

Daha sonra da, *Senatus* emri ya da *comitia centuriata*⁸⁹ kararını beklemeden, kendi başarılarına aldıkları bir kararla⁹⁰, Pontos Kralı Mithridates VI. Eupator'a karşı başlatılacak olan büyük savaş için Bithynia, Kappadokia, Paphlagonia ve Galatia bölgelerinden adam toplama-

⁸⁷ Liv. *perioch.* 77; App. *Mithr.* 15; 57-58; Cass. Dio xxxi. 99. 2; Eutr. v. 5. 1; Oros. *hist.* vi. 2. 1.

⁸⁸ App. *Mithr.* 14-16. Cassius Dio'ya (xxx. 99. 2) göre, söz konusu cevap Mithridates'in Roma'ya gönderdiği elçilere *Senatus* tarafından verildi. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Eutr. v. 5; Oros. *hist.* vi. 2. 1-2.

⁸⁹ Vatandaşların varlık ve savaş gücüne göre düzenlenmiş olan ve Roma Anayasası'ndaki timokratik unsuru oluşturan bir halk meclisidir. Savaş ve barış kararlarından; yüksek düzeydeki memurlar olan *consul*, *praetor* ve *ensor*'ların seçiminden ve devlet antlaşmalarının onaylamasından bu meclis sorumludur.

⁹⁰ Appianos (*Mithr.* 15; 17; 19) söz konusu durumu, gayet açık bir şekilde üç defa tekrarlamaktadır.

ya başladılar⁹¹. Bu sırada Roma'nın Anadolu'da, büyük bölümü Asyalı müttefiklerden oluşan üç ordusu bulunmaktaydı. Söz konusu ordular Küçük Asya'daki dost ve müttefik güçlerle takviye olduktan sonra, vakit geçirmeden Pontos sınırlarındaki yerlerini aldılar. Bunlardan Küçük Asya Valisi Gaius Cassius⁹² komutasındaki birinci ordu, Bithynia–Galatia; savaşlarda gösterdiği cesaretiyle tanınan, ünlü general Manius Aquilius⁹³ yönetimindeki ikinci ordu, Pontos–Bithynia ve Quintus Oppius⁹⁴ kumandasındaki üçüncü ordu ise, Kappadokia–Lykaonia sınırında konuşlanmışlardı⁹⁵. Böylelikle Cassius, Pontos üzerinden Galatia ve Phrygia Epiktetos'a giden yolu; Aquilius, Bithynia üzerinden Pontos'a ve oradan da Kuzey Anadolu'ya giden ana yolu, Oppius ise, Lykaonia ile Kappadokia sınırındaki doğu yolunu kontrol altında tutuyordu⁹⁶.

Bu sırada Küçük Asya'daki Roma ordularının her biri yaklaşık 40.000 kişiden oluşuyordu. Ayrıca Minucius Rufus ve Gaius Popilius komutalarındaki Roma donanması, Bithynia deniz kuvvetleriyle birlikte Byzantion'da demirlemiş ve Bosporos'un (= İstanbul Boğazı) kontrolünü ellerinde tutuyordu. Bithynia Kralı Nikomedes IV. Philopator halihazırda 50.000 yaya ve 6.000 atlı askere sahipti⁹⁷. Pontos Kralı Mithridates VI. Eupator'un ise, yaklaşık

⁹¹ App. *Mithr.* 17; ayrıca bk. SHERWIN-WHITE 1984: 114; 118 vdd.; 124; KALLET-MARX 1995: 257.

Birinci Mithridates VI. Eupator-Roma Savaşı sırasında Pontos kralının serbest bıraktığı askerlerin milliyetlerine ilişkin olarak bk. Diod. xxxvii. 26 dn. 1; App. *Mithr.* 19; *FGrH* 434 F 22. 7 (= Memnon); Iust. xxxviii. 3. 8.

⁹² Cassius'un *praenomen*'i (= ilk adı) tartışmalıdır. Her ne kadar Cassius'un ön ismi Appianos (*Mithr.* 11; 17; 24; 112) tarafından Lucius olarak verilse de Livius (*perioch.* 74) ve Iustinus (xxxviii. 3. 4)'te Cassius'un ilk adı Gaius olarak geçmektedir. Ayrıca Cassius'un Nysa kentine yazdığı mektupta da (*SIG*³ II 741; *IG* XV-XVI 40; SHERK 1969: 260 vdd. no: 48) ön ismi Gaius olarak yazılmış olup; söz konusu kişinin İÖ. 96 yılı *consul*'u Gaius Cassius Longinus olduğu düşünülmektedir (MAGIE 1950: 208 dn. 22).

⁹³ Cic. *Flacc.* xxxix. 98; *Scaur.* ii. 1 b.

⁹⁴ Romalıların, Birinci Mithridates Savaşı'ndaki üçüncü generali olan Q. Oppius (App. *Mithr.* 17; 20), REINACH 1890: 121; MÜNZER 1939: 740 vd. da, Cilicia *propraetor*'u (= daha önceden *praetor*'luk yapmış eyalet valisi) olarak geçmektedir. Diğer yandan Ath. *Deip.* v. 47. 211 vdd.; 213 a; *FGrH* 87 F 36 (50); II 245; III 268 (= Poseidonios 36; 41) ve KIDD 1988: no: 253'e göre, Pamphylia Bölgesi'ndeki Roma generali [στρατηγὸς Παμφυλίας]; Livius'a (*perioch.* 78) göre, -hangi eyalet olduğu bildirilmemekle birlikte- *proconsul* (= daha önceden *consul*'luk yapmış eyalet valisi); Licinianus'a (27) göre ise, onun *legatus* (= valinin vekili ya da yetkili temsilcisi) olduğundan bahsetmektedir. Görüldüğü üzere Oppius'a ilişkin bilgiler birbirleriyle çelişmektedir. Yukarıda sözünü ettiğimiz kaynaklar ışığında Oppius bizce, aynen, İÖ. ca. 102 yılında, Roma'nın doğu eyaletlerini ve haydutlar ve korsanlardan arındırmak üzere gönderilen Antonius gibi *praetor* unvanıyla (Liv. *perioch.* 68; Cic. *de Or.* i. 82; ayrıca bk. Plut. *Pomp.* xxiv. 6; Tac. *ann.* xii. 62; Obseq. *Prodig.* 44), büyük bir olasılıkla Pamphylia'da –ya da Cilicia– görevlendirilmiş bir Roma generali idi. Daha detaylı bilgi için bk. MAGIE 1950: 283 dn. 12 vdd.; SHERWIN-WHITE 1976: 4; 9; SOUZA 1999: 102 vdd.

⁹⁵ App. *Mithr.* 17; ayrıca bk. MAGIE 1950: 212; McGING 1986: 108 dn. 95.

⁹⁶ MAGIE 1950: 789 vdd. dn. 18; GLEW 1971: 97 vdd.; SHERWIN-WHITE 1984: 118; söz konusu yollara ilişkin olarak ayrıca bk. App. *Mithr.* 17-18; Strab. xiv. 2. 29 c. 663-664; Cic. *Att.* v. 14-20; *Fam.* iii. 5-6; xv. 2-3.

⁹⁷ App. *Mithr.* 17.

250.000 yaya, 40.000 süvari askeri, 130 savaş arabası ve 100 tanesi iki sıra kürekli olmak üzere güverteli 300 gemiden oluşan tam teşekküllü bir donanması vardı. Pontos ordusunun ana bölümü Mithridates'in başkomutanlığı altında Arkhelaos ve Neoptolemos adlı iki kardeş general tarafından idare ediliyordu. Bunun yanı sıra yardımcı ve müttefik kuvvetlerden oluşan yaklaşık 10.000 kişilik Armenia Minor süvari birliği, Mithridates'in oğlu Arkathias; iyi eğitim görmüş ağır silahlı piyadelerin oluşturduğu *phalanks* birlikleri Dorylaos ve 130 tane tırpanlı savaş arabası ise, Krateros tarafından kumanda edilmekteydi⁹⁸. Dahası, Mithridates'in diğer oğlu, Kappadokia Kralı Ariarathes Eusebes Philopator, o sıralar emrindeki büyük bir orduyla Kappadokia'da hazır bekliyordu⁹⁹.

Savaşa ilk olarak Bithynia kralı başladı. Nikomedes, İÖ. 89 yılında, tüm gücüyle Paphlagonia'ya girerek Batı Pontos'a doğru ilerledi. Bu sırada Aquilius, Cassius ve Oppius komutasındaki Roma orduları savunmada kalıp, Pontos ve Kappadokia sınırlarındaki ana yolları kontrol altında tutmaya devam ettiler. Roma generallerinin ordularını konuşlandırdıkları bu stratejik alanların seçimi onların, hem savunma, hem de saldırı amaçlı bir yaklaşım içinde olduklarını gösteriyordu. Görünüşe bakılırsa, Romalıların aldığı tavır Nikomedes'in bu seferinin sonucunu beklemek ve ona göre hareket etmektir. Bithynia kralının, Mithridates'in güçlerini durdurması, ya da yenmesi durumunda konuşlandıkları noktalardan Pontos'a doğru ilerleyeceklerdi. Bu sırada Oppius ise, Pontos kralı, Bithynia ve Cassius ile Aquilius'un komutalarındaki Roma ordularıyla meşgulken, Kappadokia'ya girecek ve Ariobarzanes'i tekrar tahta çıkartacaktı. Eğer Bithynia kralı, Mithridates karşısında yenilirse, o zaman buldukları stratejik konumlardan, hem Nikomedes'e yardım gönderebilecekler, hem de savunma durumuna geçerek, Pontos kralının Bithynia ve Küçük Asya'ya olası saldırılarını engelleyeceklerdi¹⁰⁰.

Bu sırada Mithridates, savaşa başlamadan önce, Pontos halkına ve ordusuna bir açıklama yaptı. Konuşmasına babası ve ataları zamanından beri müttefikleri olan Romalıların şimdi kendisine savaş ilan ettiklerini bildirerek başladı. Roma tarafından, kendi hükümdarlığının ilk yıllarında Phrygia ve Paphlagonia, daha sonra da Kappadokia Bölgesi'nin elinden alınmasına değindi. Ayrıca *Senatus*'un Bithynia Kralı Sokrates Khrestos'a savaş ilan etmesinden sonra onu görevine bağlı bir müttefik gibi, nasıl ortadan kaldırdığını nakletti. Kendisinden istenilen her şeyi yaptığını söyledi. Fakat bütün bu hizmetlere karşın, Romalıların Bithynia tahtına ge-

⁹⁸ App. *Mithr.* 17. Memnon'a (31. 1) göre ise, Mithridates'in ordusu 190.000 kişiden oluşmaktaydı.

⁹⁹ App. *Mithr.* 15.

¹⁰⁰ SHERWIN-WHITE 1977a: 75; 1984: 118; McGING 1986: 108.

çirdikleri IV. Nikomedes'le birlikte Pontos topraklarını nasıl yağmaladıklarını belirtti. Şimdi ise, Bithynia Kralı IV. Nikomedes tekrar Paphlagonia üzerinden kendilerine doğru ilerlerken Romalılar da Pontos ve Kappadokia sınırlarında hazır bekliyorlardı. Ancak bu sefer Mithridates onların topraklarını yağmalamalarına müsaade etmeyecekti. Açgözlü ve kana susamış Romalıların bütün krallıklara düşman olduklarını bildirerek onların Seleukos Kralı III Antiokhos, Makedonia Kralı Perseus, Pergamon Kralı II. Eumenes, Aristonikos ve Numidia Kralı Iugurta'ya neler yaptıklarını anlattı. Bununla birlikte, onların yenilmez olmadıklarını vurgulayarak Romalıların Galyalıları, Epeiros Kralı Pyrrhos, Kartacalı Kumandan Hannibal, Cimbri'ler ve şimdi de İtalyan müttefikleri tarafından birçok kereler yenilgiye uğratıldıkları konusunda halkını ve ordusunu bilgilendirdi. Sözlerini, tarihleri boyunca hiçbir krallığın ve imparatorluğun hakimiyeti altına girmemiş olan Pontos halkına ve yenilmez kabul edilen Skyth'ler karşısında bile görkemli zaferler kazanmış olan ordusuna inancını dile getirerek son verdi¹⁰¹.

Arkasından generalleri Neoptolemos ile Arkhelaos'u hafif silahlı piyadelerle birlikte, oğlu Arkathias'ın süvarileri ve birkaç Skyth savaş arabası eşliğinde Nikomedes IV. Philopator'u Paphlagonia'da karşılamak üzere gönderdi. Ayrıca kendisi de, ağır silahlı piyadeler ve ordunun ana bölümüyle birlikte Bithynia'ya doğru ilerlemeye başladı. Bu sırada IV. Nikomedes, bir önceki yağma seferinde yaptığı gibi, sahil şeridini takip etmeyip, kıyıya paralel uzanan Olgassys (= Ilgaz) Dağı eteklerindeki Pontos Yolu'nu izleyerek merkezi Paphlagonia'ya doğru ilerlemekteydi. Bithynia ordusu Billaios (= Filyos) Irmağı'nı aşarak önce Blaene¹⁰² daha sonra da Amnias (= Gökırmak) Irmağı tarafından sulanan bereketli Domanitis¹⁰³ yöresine gelmişti. İşte bu sırada Mithridates'in generalleriyle karşılaştı¹⁰⁴.

İki ordu Amnias Irmağı'nın sınırladığı geniş ovada savaş düzeni aldılar. Nikomedes 50.000 kişilik yaya ve 6.000 süvarisiyle sayı bakımından Pontos ordusundan oldukça üstün-

¹⁰¹ Iust. xxxvii. 3. 1-3; xxxviii. 4-7. Yukarıda sözü edilen bu konuşmayla Sallustius'un kaleme aldığı (*Hist.* iv. 69. 5-12; 17-22), Mithridates'in Parth Kralı Arsakes'e yazdığı mektup arasındaki benzerlikler ilgi çekicidir. Ayrıca bk. SHERWIN-WHITE 1977: 72 vd. dn. 75; McGING 1986: 106 vd.

¹⁰² Olgassys Dağı'nın kuzeyinde, Paphlagonia'nın bereketli topraklara sahip bir yöresi (Strab. xii. 3. 40 c. 562).

¹⁰³ Olgassys Dağı'nın kuzey doğusunda, Amnias Irmağı tarafından sulanan Paphlagonia'nın oldukça verimli topraklara sahip diğer bir yöresi (Strab. xii. 3. 40 c. 562). Paphlagonia üzerinden Pontos'a giden ana yol, Olgassys Dağı önlerindeki Blaene ve Domanitis yörelerinden geçirdi (*CMAM*, Pontos Yolu).

¹⁰⁴ Strabon'a (xii. 3. 40 c. 562) göre, iki ordu arasındaki bu karşılaşma daha sonradan Pompeiopolis (= Taşköprü) adıyla anılacak olan yerleşim yerinin yakınlarında gerçekleşti. Daha detaylı bilgi için bk. SHERWIN-WHITE 1984: 121.

dü¹⁰⁵. Pontos kralının generalleri bu ovada Nikomedes'in ordusu tarafından kolayca kuşatılarak yok edilebilirdi. Bu yüzden Arkhelaos ve Neoptolemos kuvvetlerini ikiye böldüler. Savaş Neoptolemos'un ovanın ortasındaki stratejik açıdan önemli bir tepeyi ele geçirme girişimiyle başladı. Fakat sayıca az olan Neoptolemos'un kuvvetleri Bithynia kralının ağır silahlı piyadeleri tarafından püskürtüldü. Neoptolemos'un dağılan birlikleri ağır kayıplar vererek telaş içinde geri çekilmeye başladığında ise, cesaretleri artan Bithynia'lılar tarafından çevrilerek imha edilme tehlikesiyle karşı karşıya kaldılar. Bu arada Mithridates'in oğlu Arkathias komutasındaki süvariler Neoptolemos'un birliklerine yardıma gönderildi. Şiddetli geçen kanlı çarpışmalar sonucunda Nikomedes karşısında bir kez daha bozguna uğrayan Pontos kuvvetleri Arkhelaos'un saflarına doğru panik içinde kaçmaya başladılar. Pontos ordusunun sağ kanadını kumanda eden Arkhelaos'un birlikleri henüz savaşa katılmamıştı. Bu yüzden kardeşinin bozulan ordusunu ve kaçan askerlerini izleyen Bithynia kuvvetleri üzerine önce tırpanlı savaş arabalarını yolladı ve daha sonra da tüm gücüyle kendi saldırdı. Tırpanlı savaş arabalarının büyük bir hızla Nikomedes'in saflarına dalarak bir anda askerlerin bir kısmını ikiye bölmeye; diğer kısmını ise, parçalara ayırarak ezmesi, Bithynia saflarında şaşkınlık ve kargaşa yarattı. Ayrıca Arkhelaos'un taze güçleriyle karşı karşıya kalan Bithynia ordusunun ilerlemesi durdurularak, onların Neoptolemos'un piyadelerini izlemesi engellendi. Böylelikle felaketin eşiğinde gibi görünen bir durum, Arkhelaos komutasındaki kuvvetlerin disiplini ve düzeni sayesinde bir anda güçlendi. Bu sırada Arkhelaos ile IV. Nikomedes'in birlikleri arasında kalkan kalkanına yakın savaş yapıyordu. Bu durum Neoptolemos ve Arkathias'a kaçmakta olan askerlerini toplayarak yeniden bir araya getirme fırsatı verdi. Bu arada insanları buğday tarlasındaki başaklar gibi doğrayan savaş arabalarını hayatlarında ilk defa gören Bithynia'lılar, şaşırmışlardı. Savaş arabalarının tekerleklerinin eksenlerinden uzanan oraklara kapılarak ölen, ya da kolları ve bacakları kesilerek can çekişen askerlerin tüyler ürpertici görüntüsü ve savaş düzenindeki piyadelerin üzerlerine ani ve şiddetli bir şekilde dalan oraklı arabalar karşısında Bithynia'lı askerler saflarını düzgün tutamaz hale gelmişlerdi. Bu durumdan istifade eden Arkhelaos, Nikomedes'in kuvvetlerini geri püskürterek karşı saldırıya geçti. Bu sırada dağılan askerlerini yeniden düzene sokmaya muvaffak olan Neoptolemos'un piyadelerinin ve Arkathias'ın süvarilerinin Nikomedes'in ordusuna arkadan saldırmasıyla savaş daha da şiddetlendi. Göğüs göğüze ölümcül bir düelloya dönüşen savaş sonucunda, Bithynia ordusu Mithridates'in generalleri tarafından çembere alındı. Her yandan hücumu uğrayan Bithynia'lılar, artık çekilebilecek bir yerleri kalmadığından ve tekrar bir araya gelip akıcı bir

¹⁰⁵ App. *Mithr.* 18. Memnon'a (31. 1) göre, Arkhelaos komutasındaki Pontos ordusunun mevcudu ise, 50.000 kişiydi.

dövüfle, çıkış hareketi yapabilecek durumda olmadıklarından, her noktada gerilemeye başladılar. Sonunda Pontos kuvvetleri tarafından ovanın ortasında kısıtılarak kılıçtan geçirildiler. Böylelikle Bithynia karargahı, hazineleri ve savaş mühimmatı Pontos'lular tarafından ele geçirilerek çok sayıda insan esir alındı¹⁰⁶.

Bu arada, ordusundan geriye kalan küçük miktardaki süvariyle canını zar zor kurtarıp savaş alanından kaçabilen Nikomedes, Bithynia–Pontos sınırındaki Manius Aquilius'a felaket haberini bizzat kendi götürdü. Aquilius'u alarma geçiren bu haber Pontos–Kappadokia sınırındaki Roma ordularında şok etkisi yaptı. Pontos ordusunun öncü birlikleri konumundaki Neoptolemos ve Arkhelaos, az sayıdaki hafif silahlı askeriyile kendilerinden çok daha büyük ve topografik açıdan önemli bir konumdaki Nikomedes'in tam teşekküllü ordusu karşısında kesin bir zafer kazanmışlardı. Böylelikle hiç beklenmedik bir şekilde, çok kısa zaman zarfında, Bithynia ordusu tek bir savaşla, tam anlamıyla yok edilmişti. Görünüşe göre, Romalılar Pontos kralını fazla hafife almışlardı. Bu bakımdan Romalıların teoride iyi olan planları pratikte tam tersine dönmüş ve kendilerini zor durumda bırakmıştı. Ayrıca, Roma ordusu yakınlarında kamp kuran Bithynia ordusundan geriye kalan askerlerin perişan durumu, büyük bir bölümü Küçük Asya'dan toplanmış askerlerden oluşan Roma ordusunun da kendine olan güvenini sarsmış ve bir anda ordudan kaçanların sayısı artmıştı¹⁰⁷.

Mithridates VI. Eupator, ağır silahlı piyadeleri ve Pontos ordusunun ana bölümüyle savaş alanına geldiğinde kazanılan zaferin neticelerini kendi gözleriyle gördü. Savaş esirlerine nazikçe davrandı ve her birinin yolluğunu dahi tedarik ederek onları evlerine yolladı. Böylece savaş alanında kazandığı ün kadar düşmanlarına karşı gösterdiği merhametle de anılır oldu¹⁰⁸. Daha sonra da Roma generallerinin ilk şaşkınlıklarından kurtulup, Bithynia, Phrygia ve Lykaonia'daki ordularını toplamalarına fırsat vermeden, tüm gücüyle Bithynia'ya; Manius Aquilius'un üzerine doğru yürüyüşe geçti. Hiçbir direnişle karşılaşmadan Bithynia–Pontos sınırındaki Skorobas Dağı'na¹⁰⁹ ([Σκορόβαξ ὄρος]) kadar ilerleyerek orada konuşlandı. Bu sırada, Mithridates'in bütün ordusuyla birlikte üzerlerine doğru geldiğini duyan Aquilius ve Nikomedes, Pontos kralının yolu üzerindeki bazı geçitleri tutmakla görevlendirdikleri Bithynia atlılarını stratejik açıdan önemli noktalara bırakarak geri çekilmeye başladılar. An-

¹⁰⁶ App. *Mithr.* 18; Strab. xii. 3. 40 c. 562.

¹⁰⁷ App. *Mithr.* 18-19.

¹⁰⁸ App. *Mithr.* 18.

¹⁰⁹ Appianus (*Mithr.* 19)'da adı geçen dağın lokalizasyonu henüz yapılamamıştır.

çak bazı geçitleri korumakla vazifelendirilen 800 Bithynia süvarisi Mithridates'in 100 kişilik Sarmatia atlısı tarafından bozguna uğratılmış ve hatta yerlerini bırakıp kaçan atlılardan büyük bir bölümü tutsak edilmişti. Fakat kral, onların da yol azıklarını vererek, evlerine gitmelerine izin vermiştir¹¹⁰.

Bu sırada, Manius Aquilius'un maneviyatı son derece bozuk ordusuyla geri çekilmeye çalıştığını öğrenen Pontos kralı, öncü birliklerini Neoptolemos, süvarilerini ise, Armenia'lı kumandan Nemanes önderliğinde Roma ordusu üzerine yollamıştır. Aquilius'un o sıralar yaklaşık 40.000 yaya ve 4.000 kişilik süvari birliğinden oluşan ordusunu, kralın öncü birlikleri günün yedinci saatinde¹¹¹ (= öğleden sonra), Pakhion¹¹² ([Πάχιον]) önlerinde yakalamışlardır. Savaş Aquilius'un kesin mağlubiyeti ve Roma kampının Pontos kuvvetleri tarafından ele geçirilmesiyle sonuçlanmıştır. Roma ordusunun dörtte biri kılıçtan geçirilmiş, geri kalanların bir kısmı esir edilmiş ve askerlerin büyük bölümü paniğe kapılarak bilinçsizce, kendilerini ayaklarının götürdüğü yere kadar kaçmışlardır. Bu katliamdan canını güçlükle kurtaran Aquilius karanlığın bastırmasından faydalanarak, çareyi kendine bağlı birkaç adamıyla birlikte Sangarios Irmağı'nı aşmakta ve hiçbir yerde dinlenmeden Pergamon'a kadar kaçmakta bulunmuştur¹¹³.

Kral, Manius Aquilius'un kampına geldiğinde, her zaman yaptığı gibi, savaş esirlerini serbest bırakmıştır. Bu durum onun, gerek Hellenler, gerekse düşmanları arasındaki popülaritesini arttırmıştır. Ayrıca VI. Mithridates'in söz konusu savaşlar sırasında ele geçirdiği düşmanlarına nazik bir şekilde davranarak merhamet göstermesi ve onların bütün ihtiyaçlarını karşılayarak ailelerine geri göndermesi onun Hellenler arasında hayırsever ve insancıl (= *philanthrōpía* [φιλανθρωπία]) bir kral olarak tanınmasını sağlamıştır. Bu bakımdan önceleri Romalıların katı hakimiyeti altında ezilen Küçük Asya ve Hellas'taki birçok kent, Pontos Kralı Mithridates VI. Eupator'a bağlılık yemini ederek onun egemenliğini tanımışlar ve onu kent-

¹¹⁰ App. *Mithr.* 19; ayrıca bk. Diod. xxxvii. 26.

¹¹¹ Günlük işlerin belirli bir düzen içerisinde yapılabilmesi için, Mısır, Babil, Hellen ve Romalılar günü, 12'si gündüz diğer 12'si gece olmak üzere 24 saate bölerlerdi. Gecedeki saatler ise, genellikle sayılmazdı. Ayrıca Hellence (= *hēméra* [ἡμέρα]) ve Latince'deki (= *dies*) yani "gün", güneşin doğuşuyla başlardı. Dolayısıyla gerek Hellence (= *hōra* [ώρα]), gerekse Latince'deki (= *hora*) "saat", yani günün ilk saati, sabahın ilk ışıklarıyla başlamış olurdu (Hdt. ii. 109; Plin. *nat.* ii. 79. 188; Mart. *epigr.* iv. 8; ayrıca bk. BICKERMAN 1980²: 13 vdd.). Bu bakımdan Appianos (*Mithr.* 19), Pontos ordusunun gerilemeye çalışan Romalıları ἐβδόμησ ὥρας καταλαμβάντες=yedinci saatte yakaladıklarını bildirdi

lerinin kapılarını açarak bir kurtarıcı ve tanrı gibi karşılamışlardır¹¹⁴. Hellenistik Dönem krallarının ideal niteliklerinden biri olan *philanthrōpía*, VI. Mithridates'in Hellenler üzerinde yaratmak istediği propagandayla bire bir uyum içindeydi. Çünkü söz konusu bu imaj, Pontos kralının aynen ikinci bir İskender gibi ortaya atılarak, Hellenleri sömürgeci Romalıların zulmünden kurtarabilecek tek kişi olarak görülmesine yardımcı oluyordu¹¹⁵.

Böylelikle Mithridates, hem kara ordusu, hem de donanmasıyla Bithynia Bölgesi'ne doğru ilerlemeye başladı. Savaşın başından beri, Pontos Eukseinos (= Karadeniz) ile Propontis (= Marmara) Denizi'ni birleştiren Bosporos'u (= İstanbul Boğazı) denetimleri altında bulduran Roma ve Bithynia donanmaları o sıralar Byzantion kentinde demirlemişlerdi. Nikomedes'in hakimiyetindeki Bithynia ve Manius Aquilius'un komutanlığındaki Roma ordularını yok eden Pontos kralının bu sefer de, gerek karadan, gerekse denizden üzerlerine doğru geldiğini öğrendiklerinde, Minucius Rufus ve Gaius Popilius komutalarındaki Roma donanması, kendilerine ait az sayıdaki gemiyle Ege Denizi'ne (= Aigaion Pelagos) doğru yelken açmıştır. Bithynia kraliyet donanmasının büyük bir bölümüyse, amiralleri tarafından sevk edilerek Mithridates'e teslim edilmiştir¹¹⁶. Bu arada kral, Bithynia'ya girdiğinde hiçbir mukavemetle karşılaşmamış, kısa zamanda Nikomedes'in ülkesini istila etmiş ve bölge kentlerinde Pontos hakimiyetini yerleştirmiştir. Böylelikle Mithridates, Bithynia Kralı Nikomedes IV. Philopator'u tek bir savaşta devirmiş ve bütün krallığına sahip olmuştur¹¹⁷. Gene de Bithynia'yı ve Bosporos'u tamamen Pontos kontrolü altına almak ve bölgedeki yönetimi sağlamlaştırmak üzere komutanlarından bazılarını ve donanmasının bir kısmını orada bırakmıştır. Daha sonra da, bir yandan kendisi ordusunun ana bölümüyle birlikte Sangarios Irmağı'nı aşarak Phrygia'ya doğru yola çıkarken, diğer yandan da Pontos donanması Ege Denizi'ne doğru yelken açmıştır¹¹⁸.

Nikomedes, Aquilius'un ordusunun geri çekildiği sırada, ya da o Neoptolemos ve Nemanes'in birlikleri tarafından bozguna uğratıldıktan sonra Phrygia'daki Cassius'un yanına sığınmış ve onu da Mithridates'le çarpışmaya teşvik etmiştir. Cassius ve bütün Roma elçilerinin bulunduğu ikinci Roma ordusu o sıralar, Pontos üzerinden Galatia ve Phrygia Epiktetos'a giden yol üzerindeki kamplarında bulunmaktaydı. Manius Aquilius'un da kralın generalleri

¹¹⁴ Diod. xxxvii. 26; ayrıca bk. McGING 1986: 109.

¹¹⁵ GLEW 1977a: 253 vdd.

¹¹⁶ App. *Mithr.* 17; 19.

¹¹⁷ App. *Mithr.* 20; *civ.* i. 55; Strab. xii. 3. 40 c. 562; Flor. *epit.* i. 40. 6.

karşısında ağır bir yenilgiye uğrayarak, ordusunun dağıldığı haberi, Roma kampında şok etkisi yapmıştı. Bu bakımdan Cassius, büyük bölümü Küçük Asyalı acemi askerlerden oluşan ordusuna güvenmediği ve Pontos ordusuyla açık arazide karşılaşmaktan çekindiği için, kampını kaldırarak Phrygia'nın en kuvvetli tahkim edilmiş yerleşimlerinden biri olan ve Arslanların Başı (= *Leóntōn Kēphalē* [Λεόντων Κεφαλή]) olarak adlandırılan kaleye çekildi¹¹⁹. Daha sonra da, Phrygia ve çevresinden topladıkları önemli miktardaki yeni acemi askeri ve kendi askerlerini eğitmeye başladı. Fakat kısa süre sonra yaptığı işin faydasızlığını kendi de gördü. Gaius Cassius sonunda, gerek elde edilmesi ve yönetilmesi kolay bir halk olan barışsever Phrygia köylüleri, işçileri ve sanatçılarından, gerekse kısa süre önce kendisinin Küçük Asya'dan toplamış olduğu askerlerden oluşturduğu orduyla Mithridates'in deneyimli ordusu karşısına çıkmanın yararsızlığını anladı. Bu bakımdan, IV. Nikomedes'in bütün ısrarlarına rağmen, Pontos ordusu karşısında savaşma fikrinden vazgeçerek, hem Phrygia, hem de Küçük Asya'dan topladığı askerlerin büyük bir bölümünü terhis etti. Roma *legio*'ları ve deneyimli askerlerden oluşan az sayıda kuvvetle, Phrygia'nın en büyük iki kentinden biri olan Apameia Kybotos'a (= Dinar) çekildi¹²⁰. Burada Romalılar, halk ve çevre kentlerdeki Roma sempatizanlarından önemli yardım aldılar. Bunlardan Mesogis (= Cevizli) Dağları eteklerindeki bir Karia kenti olan Nysa'dan (= Sultanhisar) Khairemon adlı zengin bir vatandaş Roma ordusunun erzak ihtiyacını karşılamak üzere 60.000 *modii*¹²¹ ağırlığında hububat temin etti¹²². IV. Nikomedes ise, kendini orada güvende hissetmeyerek, tekrar Manius Aquilius'un yanına Pergamon'a kaçtı. Orada Bithynia topraklarının Mithridates tarafından ele geçirildiğini ve donanmasının da krala teslim olduğunu öğrendi. Böylelikle Bithynia'ya dönme umudunu da kaybeden Nikomedes IV. Philopator, aynen Kappadokia Kralı I. Ariobarzanes gibi, bir gemiye atlayarak ikinci defa krallığını kaybetmenin verdiği kederle tekrar Roma'nın yolunu tuttu¹²³.

¹¹⁸ App. *Mithr.* 20.

¹¹⁹ App. *Mithr.* 19. Plutarkhos (*Them.* xxx. 1)'de, de adı geçen bu Phrygia yerleşiminin yeri henüz lokalize edilememiştir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. SHERWIN-WHITE 1984: 122 dn. 95; GÜNALTAY 1987²: 349.

¹²⁰ App. *Mithr.* 19. Küçük Asya Valisi Cassius, cesaretini tamamen yitirmiş, tecrübesiz ordusuyla, o sıralar kendilerine doğru yaklaşmakta olan Pontos ordusunun öncü birlikleriyle karşılaşmış, IV. Nikomedes ve Aquilius'un durumuna düşmemek için, bu kararı almış olsa gerektir.

¹²¹ *Modius* -i: Roma'da tahıl ölçme birimi; 1 *modius*= 8.75 kg. Bu ölçüye göre, Khairemon Romalılara, 60.000 *modii*= 525 ton hububat yardımında bulunmuştur.

¹²² SHERK 1969: 260 vdd. no: 48; 1984: 72 vd. no: 60; BAGNALL-DEROW 1981: 89 vd. no: 49; McGING 1986: 109. Khairemon'un ailesine ilişkin olarak ayrıca bk. Strab. xiv. 1. 42 c. 649; SIG³ 741; WELLES 1934: 294 vdd. no: 73-74.

¹²³ Strab. xii. 3. 40 c. 562; ayrıca bk. Liv. *perioch.* 77; App. *Mithr.* 57-58.

Bu sırada Lykaonia ile Kappadokia sınırındaki doğu yolunu kontrol altında tutan Quintus Oppius; art arda alınan bu yenilgileri öğrenen ordusunu birlik içinde tutamamış ve ordugahını kaldırarak, önce hızlı bir şekilde Lykaonia'nın içlerine doğru çekilmişti. Daha sonra o da, Romalılar ve bazı tecrübeli Hellen paralı askerleri dışındaki kuvvetlerini terhis etmiş, Phrygia'nın en büyük iki kentinden biri, Maiandros'un büyük bir kolu olan Lykos (= Çürük Su) Irmağı yanındaki Laodikeia'da (= Goncalı) konuşlanmıştır¹²⁴.

Mithridates VI. Eupator, İÖ. 88 yılında, ikinci bir İskender gibi, Phrygia'da ilerlemeye başladı¹²⁵. Hiçbir Roma generali Pontos ordusunun karşısına çıkmaya cesaret edemedi. Kralın bu yürüyüşü bir istiladan çok zafer alayını andırıyordu. Her yerde kentler ve kaleler ona teslim oluyordu. Romalıların acımasız ve baskıcı yönetimi karşısında ezilen Küçük Asya, Pontos kralını bir kurtarıcı gibi karşılıyordu. Bu yüzden Mithridates Phrygia'ya gelince, İskender'in Pers seferi sırasında kısa bir süre durup dinlendiği yerde konaklamış ve bu alametin, hem askerler, hem de halk üzerinde yaratacağı olumlu etkiyi göz önünde bulundurarak, orada kamp kurmaya karar vermiştir. Daha sonra Phrygia, Mysia ve Asia Eyaleti'nin Roma hakimiyeti altında bulunan yerleşimlerini ele geçirmeye başlamıştır. Phrygia'ya komşu Lykia, Pamphylia ve Ionia bölgeleri Pontos hakimiyeti altına almak için generallerini göndermiş ve kendisi de Romalıların Küçük Asya'da konuşlandıkları Apameia ve Laodikeia kentleri üzerine yürüyüşe geçmiştir¹²⁶. Fakat kral daha Apameia'ya varmadan kentte deprem olmuş ve büyük tahribata yol açmıştır¹²⁷. Bu yüzden, o sıralar kentte bulunan Roma Valisi Cassius zelzele felaketine uğrayan ve devamlı sallanan bu kentte daha fazla kalmaya cesaret edememiştir. Pontos süvarilerinin ve hafif silahlı askerlerinin Apameia'ya yaklaşmakta olduğu haberini aldığı anda ise, ordusunun geri kalan bölümünü de terhis etmiş; Manius Aquilius'un heyetindeki elçilerden Mallius Malthinus¹²⁸ ve kendine bağlı insanlarla Rhodos Adası'na sığınmıştır¹²⁹.

¹²⁴ App. *Mithr.* 20.

¹²⁵ Liv. *perioch.* 77-78.

¹²⁶ App. *Mithr.* 20; *civ.* i. 55; ayrıca bk. Memnon 31. 3; Vell. ii. 18. 3; Oros. *hist.* vi. 2. 5.

¹²⁷ Strab. xii. 8. 18 c. 579.

¹²⁸ Appianos (*Mithr.* 11), Manius Aquilius başkanlığında Küçük Asya'ya gönderilen heyet üyelerinden bahseder; (*Mithr.* 19)'da Aquilius haricindeki üyelerin o sıralar Cassius'la birlikte olduklarından söz ederken, kullandığı çoğul ifadelerden söz konusu komisyonun en az üç kişiden oluştuğu ortaya çıkmaktadır. Ancak Appianos, bu kişilerden hiçbirinin adını zikretmez. Iustinus (xxxviii. 3. 4; 4. 4) ise, Aquilius'un yanındaki komisyon üyelerinden sadece Mallius Malthinus'un adını verir. Fakat o dönemde Malthinus adlı bir *cognomen*'e (= soy adı) sahip bir Romalı aristokrata rastlanmamaktadır. Bu bakımdan söz konusu kişinin Marius'un, İÖ. 108/107 yılındaki, askeri *tribunus*'u (= komutan) ve İÖ. 101 yılında *consul*'luğu paylaştığı, Titus Manius Mancinus olduğu düşünülmektedir (Sall. *Iug.* lxxiii. 7; Cic. *de Or.* ii. 196). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. SHERWIN-WHITE 1984: 119 dn. 88.

Bu sırada bölgeye gelen Mithridates, Apameia'yı kuşattı. Fakat kendisine boyun eğen kentin, aynen İskender zamanındaki –İÖ. 334/3 yılında– gibi, harap olduğunu görünce, onun tekrar imar edilmesi için 100 *talanta*¹³⁰ bağışta bulundu¹³¹. Ayrıca Khairemon ve oğulları gibi, Roma sempatizanlarını suçlu ilan ederek başlarına ödül koydu¹³². Daha sonra Quintus Oppius'un süvarileri ve paralı askerleriyle Aphrodisias gibi bazı civar kentlerin gönderdiği müttefik birlikler tarafından savunulan Laodikeia'ya gelerek kenti kuşattı. Pontos ordusu burada ilk defa ciddi bir direnişle karşılaştı¹³³. Fakat kısa süre içinde kralın surlara yaptığı müt-hiş tahribatı gören halk ve askerler kentin uzun süre bu yıkıma dayanamayacağını farkına vardılar¹³⁴. Bu arada kral, habercisini surların önüne yollayarak, halka; Oppius'u kendisine vermeleri halinde Laodikeia'lıların canlarına, mallarına ve kentlerine dokunmayıp onlara özgürlük bahşedeceği vaadinde bulunmuştur. Söz konusu ilan üzerine, Laodikeia'lılar paralı askerleriyle müttefiklerine yol vermişler ve Quintus Oppius'u yardımcısıyla (= *lictor*) birlikte resmi bir törenle Pontos kralına teslim etmişlerdir. Mithridates, önce Oppius'a karşı saygılı davranmış ve onu zincire vurmamıştır. Fakat, Küçük Asya halkının şaşkın bakışları altında, Anadolu'da kalan son Roma generalini, tutsağı olarak kendi zafer alayında halka teşhir etmek üzere, onu gittiği her yere beraberinde götürmüştür¹³⁵. Kral böylelikle, belki de daha önceden Romalıların hakimiyetinde olan bölgelerin ve eyaletlerin artık kendi hakimiyeti altına geçtiğini vurgulamak istemiştir.

¹²⁹ App. *Mithr.* 24.

¹³⁰ 25.86 kg. ağırlığındaki ağırlık ölçüsü. Antikçağ'da genellikle para tartmak için kullanılırdı ve bir *talanton* yaklaşık olarak 60 *mnai*, 6.000 gümüş *drakhmai* ya da 36.000 *oboloi*'a eşitti.

¹³¹ Strab. xii. 8. 18 c. 579.

¹³² Mithridates, Leonippos adlı satrabına –muhtemelen Karia satrabı– gönderdiği mektuplarda (WELLES 1934: 294 vdd. no: 73-74) Khairemon ve oğullarının başına ödül koyduğu ve onların bir an evvel tutuklanması için emirler verdiği anlaşılmaktadır. Fakat, o sırada Khairemon Ephesos'taki Artemis Tapınağı'nın kutsal sığınma alanına (= *asylon* [ἄσυλον]) sığınmayı başarmış; oğullarını ise, Küçük Asya'dan kaçan Romalılarla birlikte Rhodos Adası'na göndermişti (WELLES 1934: 295 vdd. no: 74).

¹³³ Appianos'a (*Mithr.* 17) göre, Q. Oppius'un İÖ. 89/8 yılında yaklaşık 40.000 kişilik ordusu vardı. Fakat Oppius, Pontos Kralı Mithridates VI. Eupator ve Kappadokia Kralı Ariarathes Eusebes Philopator'un ordularıyla karşılaşmaktansa, az sayıdaki atlı birlikleri ve bazı paralı askerleriyle birlikte Laodikeia'ya sığınmıştı. Şimdi ise, civar kentlerden ve Aphrodisias'tan askerî yardım istiyordu (REYNOLDS 1982: 12 vdd. no: 2-3). Ayrıca bk. SHERWIN-WHITE 1984: 121 vd. dn. 95; KALLET-MARX 1995: 283 vd. dn. 87-92.

¹³⁴ Strab. xii. 8. 16 c. 578; ayrıca bk. BEAN 2000: 266.

¹³⁵ App. *Mithr.* 20. Livius'a (*perioch.* 78) göre ise, Oppius, Mithridates tarafından esir edilerek, zincire vurulmuştur.

1.2. Mithridates'in Küçük Asya Politikası

Mithridates'in, İÖ. 89 yılında, Nikomedes'in ordusunu kılıçtan geçirip, M. Aquilius'un komutasındaki Roma ordusunu ağır bir şekilde yenilgiye uğratması, onun Bithynia ve Mysia bölgelerini kolayca ele geçirmesine neden olmuştu. Daha sonra, İÖ. 88 yılında, ordusunun ana bölümüyle Phrygia'ya girmesi üzerine, Gaius Cassius ve Quintus Oppius yönetimindeki Roma orduları kralın karşısına çıkma cesareti dahi gösterememiş ve birbiri ardına ordularının büyük bir bölümünü terhis ederek Güney Phrygia'ya çekilmişlerdi. Bunun üzerine Phrygia kentleri ve kaleleri krala teslim olmuş; Cassius Rhodos'a kaçmış; Oppius ise, Laodikeia kentindeki kısa direnişinden sonra Mithridates tarafından teslim alınmıştı. Böylelikle kral, kısa zamanda Roma'nın Küçük Asya'daki bütün topraklarının hakimiyetini eline geçirmişti¹³⁶. Öyle ki; bu tarihten önce, ya da daha sonra hiçbir zaman, hiçbir krallık Romalıların ve onlara bağlı krallıkların Küçük Asya'daki ezici hakimiyetini bu kadar kısa süre içinde ve bu kadar kesin bir biçimde yere sermeyi başarabilmiş değildir.

Mithridates bundan sonra, Lykia, Pisidia, Pamphylia ve Ionia bölgelerinde hala Pontos hakimiyetine boyun eğmeyen kentleri ele geçirmek üzere bazı generallerini güneye yolladı. Böylelikle savaşın başlangıcından beri işbirliği içinde olduğu korsanlarla da yakın temas geçme fırsatını elde edecek ve onlara donanma kurmaları için gereken her türlü yardımda bulunabilecekti¹³⁷.

Kendisi ise, Maiandros Vadisi boyunca Ephesos kentine doğru ilerlemeye başladı. Pontos kralı, yolu üzerindeki kentlerden Tralleis¹³⁸ (= Aydın) ve Maiandros üzerindeki Magnesia¹³⁹ (= Magnesia ad Meandrum) gibi kentlerden büyük ilgi görerek ilerledi. Anadolu'daki kentlerin büyük bir çoğunluğu memnuniyetle kapılarını açıp Mithridates VI. Eupator'u karşıladılar ve içtenlikle onu kentlerine davet ettiler¹⁴⁰. Ephesos'lular, Pontos kralının gözüne girebilmek için, kentlerinde daha önceden Romalıları onuruna diktikleri bütün

¹³⁶ Memnon 31. 3; Cic. *Mur.* xv. 32; App. *Mithr.* 11-19; Liv. *perioch.* 76; Iust. xxxviii. 3. 4; 8; Flor. *epit.* i. 40. 3-6; Eutr. v. 5; Oros. *hist.* vi. 2. 1-2.

¹³⁷ App. *Mithr.* 18-20; 58; 63; *civ.* i. 55; Liv. *perioch.* 77; ayrıca bk. Vell. ii. 18. 3; Oros. *hist.* vi. 2. 5; SHERWIN-WHITE 1984: 124 dn. 99; ÖZSAİT 1985: 73.

¹³⁸ Cic. *Flacc.* xxv. 59; App. *Mithr.* 21.

¹³⁹ App. *Mithr.* 21; daha detaylı bilgi için bk. McGING 1986: 111 dn. 110.

¹⁴⁰ Diod. xxxvii. 26; Cic. *Flacc.* xxv. 60-61; App. *Mithr.* 21; ayrıca bk. App. *Mithr.* 62; Paus. i. 20. 4.

heykelleri ve anıtları yıktılar¹⁴¹. Kral Ephesos'a geldiğinde Pontos donanmasının da kentin limanında demirlemiş olduğunu gördü. Bu bakımdan amirallerinden bazılarını civar adaları zapt etmek üzere görevlendirdi. Bu sırada, Küçük Asya'nın her bölgesinden gelen elçiler, kendilerini özgürlüğe kavuşturduğu, kentlerinde demokrasiyi yeniden canlandığı ve onları *publicanus*'ların açgözlü yağmasından kurtardığı için, Mithridates'i "*Küçük Asya'nın kurtarıcısı*¹⁴²"; "*Büyük Baba*¹⁴³" ve "*Yeni Dionysios*¹⁴⁴" gibi unvanlarla selamladılar.

Pontos Kralı Mithridates VI. Eupator Dionysios'un bu zaferini alkışlayanların başında Hellen kentleri geliyordu. Söz konusu kentler zorunluluktan, ya da korkudan değil; Romalıların Küçük Asya'daki sömürü rejiminden; yöneticilerin soyguncu idarelerinden ve vergi mültezimlerinin ezici boyunduruğundan kurtulmuş olmanın verdiği içten gelen samimi bir sevinçle Pontos kralına bağlılık yemini ederek onun egemenliğini tanıyorlardı. Krala karşı duyulan bu memnuniyet onun cömertliğiyle daha da artıyordu. Durum öyle bir hal almıştı ki, Roma yanlısı söylevleriyle tanınan Sardeis'li (= Sart) ünlü hatip Diodoros Zonas¹⁴⁵, Küçük Asya'daki Hellen kentlerini Pontos hakimiyetine karşı isyan ettirmeye çalıştığı anda, Anadolu'daki VI. Mithridates yanlısı hareketin kısa sürede nasıl önüne geçilmez şekilde yayıldığını gözler önüne sermişti¹⁴⁶.

Mithridates şimdi, Romalılar ve onların Küçük Asya'daki müttefiklerine karşı silahlı kazanılmış zaferlerle başlayan Anadolu'daki Pontos hakimiyetini sakin ve barışçı bir politikayla tamamlamak istiyordu. Yani fetih yoluyla kurduğu devlete güvenli ve sürekli bir şekil kazandırmayı arzuluyordu. Çünkü, Romalıları Anadolu'dan kovmakla ve onların Küçük Asya'daki müttefikleri olan krallıkları –Bithynia ve Kappadokia– ele geçirmekle o, şimdiye kadar Romalıların ezici boyunduruğu altında –adeta bir köle gibi– yaşamış olan sayısız Hellen kentinin varisi-hakimi, "*kralı*" olmuştu. Bu bakımdan Hellenleri tekrar özgürlüklerine kavuşturmak; onların kültürlerindeki iyi ve sağlıklı unsurlara destek olarak geliştirmek; onlarca

¹⁴¹ App. *Mithr.* 21.

¹⁴² Cic. *Flacc.* xxv. 60; Diod. xxxvii. 26.

¹⁴³ Cic. *Flacc.* xxv. 60.

¹⁴⁴ Ath. *Deip.* v. 49 d = FGrH II 244 (= Poseidonios). Mithridates VI. Eupator'un "*Dionysios*" unvanı söz konusu savaştan önce de taşıdığına ilişkin olarak ayrıca bk.: İÖ. ca. 120 yılında, App. *Mithr.* 10; İÖ. 102/101 yılında, DURRBACH 1921: 215 vd. no: 133-134; MAGIE 1950: 1102 dn. 31; McGING 1986: 90 dn. 5; İÖ. 94/93 yılında, *IvDel.* 2039; DURRBACH 1921: 223 no: 137; MAGIE 1950: 1102 dn. 31; McGING 1986: 92 dn. 18.

¹⁴⁵ Mithridates'in Küçük Asya'yı istilası saldırısı sırasında, krala bağlı olan kentleri isyan ettirmeye çalışmaktan suçlanmış; fakat savunmasıyla kendisini temize çıkarmıştır (Strab. xiii. 4. 9 c. 628).

¹⁴⁶ Strab. xiii. 4. 9 c. 628; ayrıca bk. Cic. *Flacc.* xxiv. 57-xxv. 61; MAGIE 1950: 215; GÜNALTAY 1987²: 352.

kutsal ve öz malları olan şeylere saygı göstermek ve onları korumak için elinden geleni yapması gerekiyordu. Böylelikle Küçük Asya'daki Hellen kentleri Pontos kralının kendilerine yalnız boyun eğdirmek ve hükmü altına almak değil; fakat kendilerini kazanmak ve kendileriyle barış içinde yaşamak istediğini anlayacaklardı. Zira Mithridates'in amacı, Küçük Asya'da Hellen dünyasıyla birleşecek bir devlet yaratmaktı. Bu yüzden Mithridates, Küçük Asya'daki Hellenleri hoşnut etmek açısından hiçbir fırsatı kaçırmıyor ve gösterişli kararlar veriyordu. Örneğin, İÖ. 94/3 yılından itibaren her dört yılda bir kutlanan *Mukeia*¹⁴⁷ festivalini düzenleyen Smyrna'lılara (= İzmir), İÖ. 88 yılında, söz konusu töreni tesis edebilmeleri için para yardımında bulunuyordu. Böylelikle Mithridates, Romalıların düşmanı dahi olsa, dürüst ve şerefli bir insanın onuruna adanan kutsal bir festivale saygısızlık etmeyip, onun devam etmesi açısından elinden geleni yapıyordu¹⁴⁸. Küçük Asya'daki Hellen kentlerinin kendi benlikleriyle istedikleri şekilde hareket etmesine izin veriyor ve hatta onları maddi ve manevi olarak destekliyordu. Mümkün olduğu oranda kentlerin yerli gelenek ve göreneklerini, kanunlarını ve dinlerini benimseyerek¹⁴⁹ ve onlara bu gibi konularda yardım ederek Hellenlerin kalplerini kazanmaya çalışıyordu.

Bu yüzden Ephesos'ta dünyanın yedi harikasından bir olarak kabul edilen Artemis Tapınağı'nın kutsal sığınma alanının (= *asylon*¹⁵⁰ [ἄσυλον]) kapsamını (= *temenos*¹⁵¹ [τέμενος]) genişletiyordu. İskender'in, İÖ. 334 yılında, bir *stadion*'a (= 600 Hellen adımı=177.6-192.28m) çıkardığı bu alanı Mithridates, tapınağın çatısının köşesinden attığı bir okun düştüğü yere kadar uzatıyordu¹⁵². Çünkü o, Küçük Asya'yı sadece itaati altına almak ve sömürmekten daha üstün işler yapmak istiyordu. Kendisini karşılayan ve alkışlayan halk ve din adamları öğrenmeliydi ki o, Hellenleri Romalıların boyunduruğundan kurtarmak ve onları tekrar özgürlüklerine kavuşturarak kalkındırmak için geliyordu. Bu bakımdan Hellenler için kutsal olan

¹⁴⁷ İÖ. 94/93 yılı Küçük Asya *proconsul*'u (= Valisi) Quintus Mucius Scaevola'nın *publicanus*'ların Asia eyaletlerinde yaptıkları talanı önlemesi, rüşvet yiyen *magistratus*'ların işledikleri suçları cezalandırması ve adaletli yönetimi onun Hellenler tarafından onurlandırılmasına ve bazı kentlerde adına (= *Mucius* [Μουκεία]) festival düzenlenmesine neden olmuştu (Diod. xxxvii. 5; 6. 1; *OGIS* 437-439; *IvPer* VIII 2. 268).

¹⁴⁸ Cic. *Verr.* ii. (2) 21. 51; ayrıca bk. *MAGIE* 1950: 173 vdd. dn. 48; *McGING* 1986: 112 dn. 115.

¹⁴⁹ App. *Mithr.* 112.

¹⁵⁰ Antikçağ'da bazı tapınakların yanlarında kutsal sığınma alanları bulunurdu. Eğer bir kişi herhangi bir nedenden ötürü söz konusu alana girip tanrının heykeline dokunursa tanrının koruması altına girerdi. Bu nedenle kişilerin suçları ne olursa olsun tapınağın kutsal sığınma alanı sınırları içinde (= *asylon*) ona kimse dokunamaz ve zarar veremezdi. Kutsal sığınma alanları içindeki insanlara zarar verenlerin ise, hem tanrıların öfkesinden (= *mēnima* [μήνιμα]), hem de insanların gazabından kurtulamayacağına inanılırdı.

¹⁵¹ Bir duvarla sınırlanmış kutsal alan.

¹⁵² Strab. xiv. 1. 23 c. 641. Söz konusu uzaklık bir *stadion*'dan biraz fazlaydı.

şeylere saygı gösteriyor ve törelerine dokunmuyordu. Böylece Mithridates, halkın olduğu kadar din adamlarının da desteğini arkasına almış oluyordu.

Pontos Kralı VI. Mithridates, kısa zamanda Küçük Asya'nın hakimi olmuştu. Kral Anadolu'da ilerleyişi sırasında pek az yerde direnişle karşılaşmış, Romalı vergi toplayıcılarının ağır vergileri altında ezilen halk her yerde Pontos kralını tanrı tarafından gönderilmiş bir kurtarıcı gibi karşılamıştı. Genellikle Küçük Asya'da Mithridates'e karşı direnen kentler, Apameia, Laodikeia ve Rhodos Adası gibi Roma generallerinin konuşlandıkları yerleşimlerle Aphrodisias gibi civar şehirler, ya da bazı bağımsız Pamphylia, Pisidia, Lykia bölgelerindeki yerleşmelerdi. Söz konusu bölgeler o sıralar özgür ve özerk olduklarından; yani Roma'nın dostu ve müttefiki [= φίλος καὶ σύμμαχος] olan bölgeler ve kentler arasında yer aldıklarından Romalı vergi mültezimleri ve yöneticiler tarafından sömürülmüyordu. Bu bölgeler büyük bir ihtimalle Roma'ya *tributum* (= vergi) ödeyerek onun yasalarına uyuyor ve Roma ihtiyaç duyduğunda onu askeri yönden –karada asker, denizde gemi vererek– destekliyorlardı. Bu bakımdan, Pontos kralına karşı kendi özgürlüklerini savunmak için verdikleri savaşlarında aynı zamanda Roma'nın düşmanı olan bir krallıkla da savaşmış oluyorlardı¹⁵³. Diğer yandan, Magnesia ad Sipylum (= Manisa), Apollonia (= Uluborlu), Tabai (= Kale, Tavas Kalesi) ve Stratonikeia (= Eskihisar) gibi Roma'nın gücüne olan inançlarını kaybetmedikleri için, Romalılarla olan ilişkilerini ve müttefik durumlarını koruyarak Pontos kralına karşı direnen yerleşimlerin sayısı oldukça azdı¹⁵⁴.

Bu sırada Manius Aquilius, İÖ. 89 yılında, Mithridates'in generalleri tarafından Pakhion kalesi önlerinde yenildikten sonra, sığındığı Pergamon'da bulunmaktaydı. Kent, İÖ. 88 yılında, Mithridates'in generalleri tarafından kuşatılınca, Aquilius bu sefer de çareyi Lesbos Adası'nın başkenti Mitylene'ye kaçmakta buldu¹⁵⁵. Fakat Mitylene¹⁵⁶ kenti de, çok geçmeden aynen Pergamon¹⁵⁷ gibi, Pontos hakimiyetini sevinçle kabul etti. Aynı zamanda, adalarında

¹⁵³ KALLET-MARX 1995: 158 vdd. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Flor. *epit.* i. 40. 6; 8.

¹⁵⁴ Küçük Asya'da, Pontos kralına karşı ayaklanan kentlerden Magnesia ad Sipylum (Liv. *perioch.* 81; Paus. i. 20. 5; ayrıca bk. Tac. *ann.* ii. 55) dışındakilerin Mithridates'e karşı savunmaları uzun ömürlü olmamış ve söz konusu yerleşimler Pontos generalleri tarafından zapt edilmiştir. Bu bakımdan, aynen Stratonikeia örneğinde olduğu gibi, Mithridates'e önemli miktarda savaş tazminatıyla haraç vermek ve kentlerinde bir Pontos garnizonu bulundurmak zorunda kalmışlardır (App. *Mithr.* 21). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Flor. *epit.* i. 40. 6.

¹⁵⁵ Diodoros'a (xxvii. 27. 1) göre, o sıralar hasta olan Manius Aquilius'un Mitylene'ye sığınmasının nedenlerinden biri de tıbbi tedavi görmektir.

¹⁵⁶ App. *Mithr.* 21.

¹⁵⁷ Cic. *Flacc.* xxiv. 57.

ikamet eden Romalıları kılıçtan geçirdiler¹⁵⁸. Fakat söz konusu katliamdan birçok Romalı, *toga*'larını¹⁵⁹ çıkartıp atmakla ve kendilerinin Roma vatandaşı olduklarını inkar etmekle kurtuldular¹⁶⁰. Ayrıca Mitylene'liler, gerek kendilerine, gerekse Küçük Asya'daki Hellenlere önemli yardımlarda bulunmuş; dürüstlüğü ve adaletiyle tanınan yaşlı Rutilius Rufus'un¹⁶¹ kılık değiştirerek gemiyle Smyrna'ya kaçmasını görmezlikten geldiler¹⁶². Bununla birlikte, Manius Aquilius'u yanındaki Romalılarla birlikte tutuklayıp, zincire vurarak Mithridates'e teslim ettiler¹⁶³. Pontos Kralı VI. Mithridates ise, savaşı uzlaşmaz tavırları ve para hırsı yüzünden başlatan Roma elçisi Manius Aquilius'a önce işkence yapmamış; fakat onu bir eşek üzerine bindirip, kent kent gezdirerek önüne çıkan herkese "*Ben Roma consul'u Manius Aquilius'um*" diye adını sanını bağıra bağıra ilan etmeye zorlamıştır. Sonra da, Pergamon'da¹⁶⁴ açgözlü *consul*'un boğazına paraya ve servete doyması için erimiş altın akıttırmıştır¹⁶⁵.

¹⁵⁸ MAGIE 1950: 215; SHERK 1969: 143 vdd. no: 25.

¹⁵⁹ *Toga*, Roma vatandaşının kendine özgün, seçkin giysisine verilen addır. Genellikle ak yünlü dokumadan yapılan, yarım daire şeklindeki bu ağır ve bol kıvrımlı giysi, sol omuzdan aşağı dökülerek, sağ kolun altından dolaşır ve daha sonra sırttan sol omuzun üzerine çıkardı. Ayrıca, söz konusu giysinin kıvrımları yağışlı havalarda veya dini törenlerde başın örtülebilmesine olanak sağlardı.

¹⁶⁰ Ath. *Deip.* v. 213 b = *FGrH* 87 F 36 = F 253 82-84 (= Poseidonios). Ayrıca bk. KALLET-MARX 1995: 253 dn. 122.

¹⁶¹ İÖ. 94/93 yılı Küçük Asya Valisi Scaevola'nın yardımcısı ve yetkili temsilcisi (= *legatus*) Rutilius Rufus *publicanus*'ların Küçük Asya'daki haksızlıklarına karşı eyaleti dürüstlikle korumuş ve haksızlık yapan vergi mültezimlerini şiddetli bir biçimde cezalandırmıştır. Rutilius Rufus'un Küçük Asya'daki işleri ve yaşamına ilişkin olarak bk. Diod. xxxvii. 5; Cic. *Balb.* 28; *Brut.* 85; 115; *Fam.* i. 9. 26; *Font.* 38; *Orat.* 229 vdd.; *Planc.* 33; *Rab. Post.* 27; Liv. *perioch.* 70 dn. 6; Vell. ii. 13. 2; Val. Max. ii. 10. 5; vii. 15. 6; Cass. Dio xxxviii. 97. 1-4; ayrıca bk. MAGIE 1950: 174 vdd. dn. 49; KALLET-MARX 1990: 122 vdd.

¹⁶² Cic. *Rab. Post.* 27; Cass. Dio xxxviii. 97. 3-4; ayrıca bk. Ath. *Deip.* v. 213 b = *FGrH* 87 F 36 (= Poseidonios); Val. Max. ii. 10. 5.

¹⁶³ Livius (*perioch.* 78); Appianos (*Mithr.* 21; 112) ve Valerius Maximus'a (ix. 13. 1) göre, Manius Aquilius, Mithridates VI. Eupator tarafından tutsak edildi (ayrıca bk. Plut. *Luc.* iv. 2 dn. 1; Vell. ii. 18. 3). Bununla birlikte, yukarıda sözü edilen yazarlardan hiçbiri Aquilius'un, Pontos kralı tarafından nasıl ele geçirildiğine ilişkin bilgi vermemektedir. Diodoros'a (xxvii. 27. 1-2) göre ise, hasta Manius Aquilius, Mithridates'e teslim edilmek üzere Mitylene'li cesur gençler tarafından yakalanarak zincire vurulmuş; fakat o utanç verici bir şekilde ölmektense intihar etmeyi yeğlemiştir.

¹⁶⁴ Bir zamanlar babası, Küçük Asya Eyaleti'nin kurucusu ve ilk valisi olan Manius Aquilius'un adaletli yönetimi ve dürüstlüğünden dolayı tanrısal onurlarla şereflendirildiği kentte (*IGRom* IV. 292 satır 39; 293 satır 24), oğlu açgözlülüğü ve harisliği yüzünden Pontos Kralı VI. Mithridates tarafından korkunç bir şekilde cezalandırılmıştır.

¹⁶⁵ Manius Aquilius'un sonuna ilişkin bilgiler antik kaynaklarda çelişkiler göstermektedir. Plinius (*nat.* xxxiii. 14. 48) ve Appianos'a (*Mithr.* 21) göre, VI. Mithridates tarafından erimiş altınla boğularak öldürülmüştür. Diodoros'a (xxvii. 27. 1-2) göre, Mitylene'de yakalandıktan sonra Pontos kralı tarafından utanç verici bir şekilde öldürülmektense intihar etmeyi yeğlemiştir. Valerius Maximus'a (ix. 13. 1) göre, onurlu bir şekilde ölmektense, Mithridates'in kölesi olarak yaşamayı tercih etmiştir. Licinianus'a (20; 35. 75) göre ise, Sulla, İÖ. 86/5 yılında Dardanos'ta VI. Mithridates'le yaptığı barış görüşmesinde kraldan Quintus Oppius'la birlikte Manius Aquilius'un geri verilmesini istemiştir.

Soyunu baba tarafından Akhaimenidai İmparatorluğu'nun kurucularına dayandıran Mithridates VI. Eupator¹⁶⁶, Küçük Asya'da ele geçirdiği toprakları Pers yönetim sistemine göre organize etmiştir. Bu bakımdan, Anadolu'yu eyaletler bazında, bölgesel yönetim birimlerine; yani satraplıklara¹⁶⁷ (= *satrapeia* [σατραπεία]) ayırmış ve idareyi Pontos generallerine vermişti¹⁶⁸. Kentlerin ise, yönetim şekline karışmamıştı. Fakat, Romalılarla yaptığı savaş sırasında kendisine karşı direnen kentleri göz altında tutmak üzere, ya Pontos garnizonu bırakmış, ya da başlarına güvenilir bir tiran¹⁶⁹ (= *tyrannos* [τύραννος]) atamıştı¹⁷⁰. Ayrıca, oğullarını kendisine bağlı *vasal*¹⁷¹ krallıkların başına geçirmişti. Bu bakımdan Kappadokia Krallığı'nı

Cicero (*Tusc.* v. 14; *Flacc.* xxxix. 98; *Scaur.* ii. 1b-2) ise, Manius Aquilius'tan söz ederken, her ne kadar onun açgözlü olduğuna değinse de (ayrıca bk. *Liv. perioch.* 70); İÖ. 101 yılı *consul*'unun –M. Aquilius– kişiliğindeki erdemi ve savaşlarda gösterdiği cesareti daha ön plana çıkarmaktadır. Ayrıca Cicero, gerek o dönemi anlatırken, gerekse Aquilius'tan bahsederken, onun Mithridates tarafından dramatik bir şekilde öldürüldüğüne dair hiçbir yorumda bulunmamaktadır. Bununla birlikte Cicero (*Leg. Man.* v. 11)'de, Pontos kralının “*Ephesos Akşamı*” sırasında Roma vatandaşlarına yaptığı kötülüklerden bahsederken, isim vermemekle birlikte *consul* derecesine haiz Romalı bir memurun/elçinin Mithridates tarafından nasıl zincire vurularak, ateşle ve birçok değişik işkence yöntemleriyle cezalandırıldıktan sonra öldürüldüğünü dile getirmektedir. Cicero'nun yukarıda sözünü ettiği kişinin Manius Aquilius olma olasılığı yüksektir. Çünkü Appianos (*Mithr.* 112)'de, Mithridates tarafından ele geçirilen tutsaklardan bahsederken içlerinden sadece Manius Aquilius'un –savaşı başlattığı için– kral tarafından öldürüldüğünü vurgulamıştır. Daha sonra da (*Mithr.* 113) de, Mithridates VI. Eupator'un oğlu Pharnakes'in, kralın intihar etmesinden sonra, Mithridates'in cesedini ve onun tarafından ele geçirilmiş olan Hellen ve Barbar tutsakları Pompeius'a teslim etmesinin yanı sıra; ayrıca bir zamanlar Manius'u –Aquilius?– yakalayan adamları da Romalı generale yolladığını özellikle belirtmiştir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. McGING 1986: 112 dn. 113; KALLET-MARX 1995: 252 dn. 118-120.

¹⁶⁶ App. *Mithr.* 112; *Iust.* xxxviii. 7. 1; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Polyb. v. 43. 2; App. *Mithr.* 115-117.

¹⁶⁷ Persler ele geçirdikleri ülkeleri ya da bölgeleri yönetmek için başlarına satrap (= *satrapēs* [σατραπής]) adı verilen valiler atarlardı. Satrapın idaresi altında bulunan topraklara ise, satraplık denirdi. Genellikle milliyete ve tarihi nedenlere bakmaksızın, coğrafi bakımdan doğal sınırların çevrelediği bölgelere atanan satraplar yalnız krala tabi olurlardı. Satraplar buldukları bölgelerdeki otokton halkın, kralın hakimiyetine boyun eğmesi, vergilerin toplanması, yönetimi altındaki kentlerde ve sınır karakollarında konuşlanmış askerlerin iâşesinden sorumluydular. Bununla birlikte, bir yandan hakimiyetleri altındaki toprakların güvenliğini sağlarken diğer yandan da arazilerini genişletmek ya da vergi gelirlerini çoğaltmak amacıyla, merkezden emir alarak veya almaksızın, savaş ve barış yapma yetkileri vardı.

¹⁶⁸ App. *Mithr.* 21-22; 35; daha detaylı bilgi için bk. WELLES 1934: 294 no: 73; McGING 1986: 98 vd.

¹⁶⁹ Kent yönetiminin bir tek kişinin egemenliği altında olduğu rejim şeklindedir. Ancak Hellenler bu sözcüğü genellikle doğulu despotları ve zorbaları tanımlamak amacıyla kullanırlardı. Bu bakımdan Hellenlerin gözünde “*tiranlık*” aşağılayıcı ve kötü bir anlam içermekteydi. Çünkü, tiranlar kentlerin yönetimini yasal ve geleneksel olmayan yollardan, örneğin; darbeyle elde edip kendi keyiflerine göre hüküm sürerlerdi. Aristoteles'e (*pol.* v. 10) göre, tiranlıkta yönetimi elinde bulunduran kişi, halkın ortak iyiliğini değil, kendi çıkarını gözetirdi. Kral onur, tiran ise para toplardı. Kralın amacı ödevi, tiranın amacı ise, kendi zevkiydi. Bu yüzden ki, Hellen *polis*'lerinde kendi iktidarlarını kuran kimseler, kendilerini tiran olarak adlandırmamaya özen gösterirlerdi. Daha detaylı bilgi için bk. AĞAOĞULLARI 1994: 34; 334 vd.

¹⁷⁰ Plut. *Sull.* xi. 2; App. *Mithr.* 62; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Cic. *Flacc.* vi.17; *Liv. perioch.* 76-77; Strab. ix. 1. 20 c. 393; xiv. 1. 42 c. 649; Plut. *Luc.* iii. 3; App. *Mithr.* 21.

¹⁷¹ Küçük bir krallığın kendinden üstün bir krallığın -ya da imparatorluğun- himayesi altında; hukuki ve idari açılardan büyük krallığa bağımlı bir kral tarafından yönetilme şeklindedir.

oğlu Ariarathes Eusebes Philopator'a; eski Pontos Krallığı'nı ise, başkenti Sinope'yle birlikte, kral yardımcısı olarak görevlendirdiği kendisiyle aynı ismi –Mithridates– taşıyan oğlunun emrine vermişti¹⁷². Kendisi ise, Bithynia'yı IV. Nikomedes'ten, Asya'yı ise, Romalıların elinden aldıktan sonra Pergamon'u krallığının yeni başkenti ilan etmiş ve kente yerleşerek dostlarına servet, güç ve tiranlıklar bahşetmiştir¹⁷³.

Mithridates daha sonra da, Pontos hakimiyetine karşı direnen Magnesia ad Sipylum kentine; ayrıca Paphlagonia'lılara ve daha önceden üzerlerine gönderdiği kuvvetlere rağmen¹⁷⁴ henüz kendisine boyun eğmeyen Lykia'lılar üzerine bu sefer, generallerini yolladı¹⁷⁵. Magnesia ad Sipylum üzerine gönderilen Arkhelaos, bölgeye gelerek ani bir baskınla Magnesia'lıların topraklarını işgal etti. Pontos güçlerine karşı direnenleri kılıçtan geçirdi ve kenti kuşattı. Fakat kentlerinin tahkimli kalesinin müstahkem konumu sayesinde Magnesia'lılar, Arkhelaos'un saldırılarına karşı koyabilmişlerdir. Hatta, kralın ünlü generalini bu hücumlardan biri sırasında ağır bir şekilde yaralamışlar ve birçok Pontos askerini öldürmüşlerdir¹⁷⁶. Bu yüzden Arkhelaos, Magnesia ad Sipylum üzerindeki ablukayı bir süreliğine kaldırmak zorunda kalmış ve kent Sulla'nın Küçük Asya'ya gelişine dek, Roma'ya sadık kararlar, savaşın sonuna kadar kahramanca direnebilen tek kent olma ayrıcalığını elde etmiştir¹⁷⁷. Paphlagonia'lılar ise, kralın generallerine uzun süre karşı koyamadılar. Bu yüzden boyun eğmek ve Pontos hakimiyetini tanımak zorunda kaldılar¹⁷⁸. Ancak Lykia'lılar, Pontos kralının generallerine ve bizzat kralın kendisine karşı savaşmışlar; ayrıca Rhodos Adası'na yardım göndermişlerdi¹⁷⁹. Bununla birlikte elimizde Lykia'daki hangi kentlerin direnip, hangilerinin ele geçirildiği hakkında şu an için yeterli bilgi bulunmamaktadır.

Bu arada, Adramyttion (= Edremit) kent meclisi de Roma taraftarlığını ilan etmiş ve Pontos güçlerine karşı direnme kararı almıştı. Fakat, kentin akademisinde felsefe dersleri veren ve aynı zamanda hakimlik ve retorik hocalığı yapan Diodoros adlı biri, Pontos kralını

¹⁷² Plut. *Sull.* xi. 2; ayrıca bk. Liv. *perioch.* 76-77; ÖZSAİT 1982: 308.

¹⁷³ Plut. *Sull.* xi. 1-2; Cic. *Flacc.* vii. 17; ayrıca bk. Liv. *perioch.* 76-77; Strab. xiv. i. 42 c. 649; Plut. *Luc.* iii. 3; App. *Mithr.* 48; 62.

¹⁷⁴ App. *Mithr.* 20.

¹⁷⁵ App. *Mithr.* 21.

¹⁷⁶ Paus. i. 20. 5.

¹⁷⁷ Liv. *perioch.* 81; ayrıca bk. App. *Mithr.* 61.

¹⁷⁸ Plut. *Sull.* xxii-xxiv.

¹⁷⁹ App. *Mithr.* 20-21; 24; ayrıca bk. MAREK 1995: 9 vdd.

memnun etmek için kentte ayaklanma çıkarmış ve bütün meclis üyelerini öldürtmüştür¹⁸⁰. Böylelikle Adramyttion, Mithridates VI. Eupator'un hakimiyetine geçmiş ve kral Diodoros'u kente tiran olarak atamıştır.

Daha sonra Mithridates, İÖ. 88 yılının ilkbaharında, Doğu Akdeniz'deki Pontos hakimiyetini tamamlamak için Rhodos'luları kendi yanına çekmeye çalışmıştır. Fakat Rhodos'lular, daha önce Romalılardan iyi muamele görmedikleri halde¹⁸¹, Pontos kralının başarılarının kalıcı olmadığına inandıklarından Mithridates'le müttefik olmaya yanaşmamışlardır¹⁸². Rhodos'luları Roma taraftarı bir siyaset izlemeye iten nedenlerden birincisi; geçmiş deneyimlerinden edindikleri tecrübeler sayesinde, Roma'nın kendi saflarını bırakarak düşmanlarıyla birleşenleri ve hatta tarafsız kalanları eninde sonunda şiddetli bir şekilde cezalandıracağını bilmeleriydi. İkincisi ise; o sıralar Rhodos'ta bulunan eski Küçük Asya *proconsul*'u Cassius ile Manius Aquilius'un elçi heyetinden Mallius Malthinus¹⁸³ ve beraberlerindeki birçok Romalının adalarında bulunmasıydı. Ayrıca, Delos Adası'nda olduğu gibi, Rhodos'ta da önemli ölçüde Romalı ikamet ediyordu. Bunlar Rhodos'luları eski müttefikleri Roma'dan ayrılmaya teşvik ediyorlardı¹⁸⁴.

¹⁸⁰ Strab. xiii. 1. 66 c. 614. Gene Strabon'a (*l.c.*) göre, Dardanos Antlaşması'ndan sonra Diodoros da Mithridates'le birlikte Pontos'a gitmiştir. Fakat Mithridates krallığını terk ettikten sonra kendisine karşı bir çok suçlamalarda bulunulmuş; bunun üzerine Amaseia'da kendini açlıkla ölüme mahkum etmiştir.

¹⁸¹ Roma, İÖ. 168/167 yılında, Makedonia Kralı Perseus'u yenmesinden sonra Rhodos'un sadakatinden şüphelenmeye başladı. Romalılara göre, III. Makedonia Savaşı sırasında Rhodos'lular, II. Perseus'a karşı gereğinden fazla sempati göstermişlerdi. Bu yüzden III. Makedonia Savaşı'nın bitmesiyle birlikte, Rhodos'lulara İÖ. 188 yılında, Apameia Antlaşması'yla bağışlanmış oldukları Karia ve Lykia'yı onların ellerinden alarak, söz konusu bölgeleri tam anlamıyla özgür kılmışlardır. Daha sonra da Atina'ya bağlı olan Delos Adası'nda toplanmaya başlayan Romalı tüccarların da etkisiyle Delos'u serbest liman ilan etmişlerdir. Böylelikle İÖ. II. yüzyılın ilk yarısında Roma'nın en önemli müttefiklerinden biri olan Rhodos'un ekonomisi çöktürülmüş ve adanın Doğu Akdeniz'deki, gerek siyasi gücü, gerekse prestiji bir anda yok edilmiştir. Bununla birlikte, Rhodos'un Ege ve Doğu Akdeniz dünyasındaki iktisadi ve ticari gücünün ortadan kalkması, özellikle Doğu Akdeniz'de korsanlara karşı uzun süre kale olmuş bu devletin donanmasının küçülmesine ve bunun doğal sonucu olarak da bölgede korsanlığın gelişmesine neden olmuştur (Polyb. xxv. 4-6; xxvii. 3-4; 7; xxx. 1-5; 5. 12; Liv. xli. 6-8; xlii. 45-46; 48. 8; xlv. 20-25; ayrıca bk. App. *Mithr.* 62). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. BERTHOLD 1984: 195 vdd.; DEMİRCİOĞLU 1993³: 385 vd.; ADAK 2002: 130 dn. 9.

¹⁸² Memnon 31. 3; Liv. *perioch.* 78; App. *Mithr.* 22; 24-27; Flor. *epit.* i. 40. 8.

Roma, İÖ. II. yüzyıldaki askeri başarıları sayesinde Akdeniz Dünyası'nın bir numaralı gücü haline gelmişti. Rhodos'lular İÖ. II. yüzyılda Roma'nın, Seleukos Kralı III. Seleukos'u Küçük Asya'da bozguna uğrattıktan sonra nasıl aşağıladığını, Makedonia, Kartaca ve Pergamon krallıklarını nasıl elde ettiğini, Hellas ve Numidia'yı ne şekilde istila ettiğini biliyorlardı. Çünkü Romalıların söz konusu krallıklarla yaptığı savaşlardan bazılarında onun müttefiki olarak birlikte çarpışmışlardı.

¹⁸³ Iust. xxxviii. 3. 4; 4. 4; ayrıca bk. SHERWIN-WHITE 1984: 119 dn. 88.

¹⁸⁴ Liv. *perioch.* 78; ayrıca bk. Vell. ii. 18. 2; GÜNALTAY 1987²: 362.

Bu bakımdan kral, Ege Denizi'nde hakimiyetini kabul etmeyen bazı adalar ve Rhodos'a karşı yelken açmak üzere önemli miktarda savaş gemisi ve kuşatma araçlarının yapımına başladı¹⁸⁵. Bu surette Roma'nın Doğu Akdeniz'deki en güçlü donanmaya sahip adasını kontrol altına alacak¹⁸⁶; Küçük Asya'daki katliamdan kurtulan Romalıların sığındığı ve Lykia gibi¹⁸⁷, Pontos karşısı güçlerin desteklediği son üs konumundaki adayı ele geçirecek; böylelikle Anadolu'daki hakimiyetini pekiştirecekti. Bu sırada Pontos, Karadeniz ve Akdeniz'in en güçlü donanmasına sahipti. Ayrıca kral, Rhodos ve Romalıların azılı düşmanları olan Akdeniz'deki korsanları¹⁸⁸ da kendi yanına çekmeyi bilmişti.

1.2.1. “Ephesos Akşamı”: Nedenleri ve Sonuçları

İÖ. 88 yılı ilkbaharında Pontos orduları her ne kadar güney bölümleri haricinde¹⁸⁹ Küçük Asya'nın hakimiyetini eline geçirmiş¹⁹⁰ ve Romalı generalleri Anadolu'dan kovmuş¹⁹¹ olsa da, Mithridates'in üstesinden gelmesi gereken önemli politik sorunlar vardı. Çünkü, Küçük Asya'dan sürülen, Roma idaresi; dağıtılan ise, Roma ordularıydı. Fakat Roma'nın, İÖ. 129 yılında, Küçük Asya'da *provincia Asia*'yı kurmasından bu yana Anadolu'ya gelerek yerleşmiş ve yerel halkla kaynaşmış 100.000'in üzerinde Roma ve İtalik kökenli bir halk kitlesi yerli yerinde duruyordu. *Peregrinus* (= yabancı) olarak Anadolu'ya gelip kentlere ve kırsal alanlara yerleşen İtalik asıllı Roma vatandaşları arasında *mercetor*'lar (= tüccarlar), *veteranus*'lar (= emekli askerler), *publicanus*'lar (= vergi toplayıcıları) ve *colonus*'lar (= çiftçiler) yer almaktaydı. Söz konusu aileler kısa süre içinde, Küçük Asya'daki yerli, soylu ailelerle evlilik ilişkilerine girerek, gerek ekonomik, gerekse siyasi bakımdan azımsanmayacak bir güç haline gelmişler ve hatta kentlerin yönetiminde dahi önemli ölçüde söz sahibi olmuşlardı. Bu bakımdan İtalik kökenli aileler, Roma'yla bağlarını koparmamış ve bir yandan Roma vatandaşlık hakkına sahip olmalarının getirdiği siyasi ayrıcalıklardan yararlanmış, diğer yandan yerli ve eşraf ailelerle evlenme yoluyla önemli ölçüde ekonomik güç elde etmişlerdi. Hatta birtakım Romalı

¹⁸⁵ SHERWIN-WHITE 1984: 124 dn. 103 vd.; McGING 1986: 113 dn. 118.

¹⁸⁶ SOUZA 1999: 118.

¹⁸⁷ App. *Mithr.* 20-21; 24; ayrıca bk. MAREK 1995: 9 vdd.

¹⁸⁸ App. *Mithr.* 63; KALLET-MARX 1995: 229 vdd.; ayrıca bk. SOUZA 1997: 480 vd.; 1999: 116 vdd.; ARSLAN 2002a: 121.

¹⁸⁹ App. *Mithr.* 20.

¹⁹⁰ Strab. xii. 3. 40 c. 562; Liv. *perioch.* 77; Plut. *Sull.* xi. 1-2; App. *Mithr.* 15; 18; 57-58; 92; *civ.* i. 55; Cass. Dio xxxi. 99. 2; Eutr. v. 5. 1; Oros. *hist.* vi. 2. 1.

¹⁹¹ Strab. xii. 3. 40 c. 562; Liv. *perioch.* 77-78; App. *Mithr.* 15; 17-20; 24; 57-58; Cass. Dio xxxi. 99. 2; Vell. ii. 18. 3; Oros. *hist.* vi. 2. 5; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. WELLES 1934: 294 vdd. no: 73-74; SHERK 1969: 260 vdd. no: 48; REYNOLDS 1982: 12 vdd. no: 2-3; McGING 1986: 109; ARSLAN 2002a: 116 vd.

aileler zaman içinde Anadolu'daki bazı yerel krallıklarla dahi evlilik yoluyla bağlantı kurmuşlar ve elde ettikleri ekonomik gücü ve siyasi nüfusu Roma İmparatorluğu'nun yayılımcı politikası doğrultusunda kullanmaya başlamışlardı. Bununla birlikte Anadolu'daki zengin ve nüfuslu yerli ailelere de Roma vatandaşlık hakkı gibi bazı ayrıcalıklar sağlamak suretiyle halk arasında doğabilecek huzursuzlukları da kontrol altına almasını bilmişlerdi. Böylelikle söz konusu ayrıcalıklı kimselerin Küçük Asya'daki Roma yönetiminin gönüllü propagandacıları olmalarını da sağlamışlardı¹⁹².

Anadolu'nun kırsal kesimlerinde olduğu kadar, kentlerinde de ikamet eden bu insanların Roma'ya olan sadakatleri ve sayılarının çokluğu, onların Pontos kralının gözünde ihmal edilemeyecek bir tehdit unsuru oluşturmalarına yol açıyordu. Genellikle vergi toplayıcılığı, devlet memurluğu, bankerlik, tüccarlık ve çiftçilik yapan bu zengin kitle, Küçük Asya'nın menkul kıymetlerinin önemli bir bölümünü elinde bulunduruyordu. Ayrıca, Pontos kralının Romalılarla kısa süre sonra kaçınılmaz bir şekilde çarpışacağı göz önüne alınınca, yukarıda sözü edilen kitlenin Romalıları desteklemeleri doğaldı. Küçük Asya'nın bütün kentlerine yayılmış ve yerleşmiş olan Romalıların birbirlerine olan bağlılıkları, imparatorluklarını koruma içgüdüleri ve aşırı derecede milliyetçi oldukları düşünüldüğünde, onların büyük bir ihtimalle Pontos aleyhine çalışacakları ve Anadolu'da devamlı bir tehlike unsuru oluşturmaları kaçınılmazdı. Savaş başladığında ise, bu insanlar Romalılar lehine faaliyette bulunabilir, onların ilerlemelerine yardımcı olabilir ve kolay fikir değiştiren tutarsız Hellenler¹⁹³ üzerinde etkili bir propaganda oluşturarak Küçük Asya'nın çeşitli kentlerinde ayaklanmalar çıkarabilirlerdi¹⁹⁴. Daha şimdiden birçok kentte gizliden gizliye buluşarak eyaletin çeşitli yerlerinde isyan çıkarmak üzere entrikalar çeviren bu casus ordusu hakkında duyular alınıyordu. Bununla birlikte sayılarının çokluğu ve Küçük Asya'nın her yerine dağılmış olmaları onların toptan sınır dışı edilmelerini de imkansız kılıyordu. Ayrıca, ülkeyi yakından tanıyan bu insanlar sürüldükleri takdirde Roma ordularına katılarak tekrar büyük bir kuvvet halinde Küçük Asya'yı fethetmek üzere geri gelebilirlerdi¹⁹⁵.

¹⁹² GÖKALP 2002: 91.

¹⁹³ Cic. *Flacc.* xxv. 61.

¹⁹⁴ Çünkü, Pontos kralı Küçük Asya'yı ele geçirdiği zaman Anadolu'da yaşayan Romalıların çoğunlukta olduğu kentler, ya derhal Mithridates'e karşı ayaklanmışlar (Flor *epit.* i. 40. 6), ya da bazı kentlerin ve adaların Pontos tarafına geçmemesinde önemli rol oynamışlardır (Liv. *perioch.* 78).

¹⁹⁵ MAGIE 1950: 216; GÜNALTAY 1987: 354 vd.; KALLET-MARX 1995: 157 dn. 128.

Bu bakımdan Mithridates VI. Eupator açısından Küçük Asya'daki Romalılardan kurtulmanın en kolay yolu toplu bir katliam yapmaktı¹⁹⁶. Bu yüzden kral, Pergamon ve Ephesos'taki karargahlarından, eyaletlerdeki satraplarına ve bütün kentlerdeki yöneticilerine gizli bir direktif yolladı. Söz konusu talimata göre, kentlerinde ve civarında oturan bütün Roma ve İtalik kökenli yaşlı–genç, kadın–erkek, özgür–köle ayrımı yapılmaksızın, Latince konuşan herkesin, otuz gün sonra aynı saatte öldürülmesini; cesetlerinin gömülmeden dışarı atılmasını ve mallarının Pontos kralıyla paylaşılmasını emretti. Romalıları gömenleri, onları saklayanları, ya da saklandıkları yeri bildikleri halde haber vermeyenleri ağır bir şekilde cezalandıracağını bildirdi. Ayrıca, gizlenen Romalılara ilişkin bilgi verenleri veya onları öldürenleri ödüllendireceğini ilan etti. Efendilerine ihanet eden, ya da onları katleden köleleri özgürlüğüne kavuşturacağını; alacaklılarını ihbar eden veya öldüren borçluların ise, yarı borçlarını affedeceğini duyurdu. Söz konusu emirler, Küçük Asya'daki bütün yerleşimlere büyük bir gizlilik içinde gönderildi. Kararlaştırılan gün geldiğinde –İÖ. 88 yılı ilkbaharında– Küçük Asya'nın her yerinde Romalılara karşı etnik bir temizlik başladı¹⁹⁷.

Romalıların büyük bir çoğunluğu daha ne olduğunu anlamadan boğazlandılar. Gale yana gelen halk, *toga* giyen ve Latince konuşan; ne çocuk, ne anne–baba, ne de köle için ayrıcalık yaptı. İtalik kanı taşıyan herkesi öldürdüler. Katliamdan kurtulmak amacıyla tapınakların sığınma alanlarına –*asylon*– ve tanrı heykellerine sığınan insanları (= *hiketai*¹⁹⁸ [ἱκέται]) da

¹⁹⁶ Bütün Antikçağ tarihi boyunca, devletlerin siyasal düzenlerinde yaptıkları her çeşit değişiklik, ardı sıra adam öldürme, sürgün ve daha başka düşmanca davranışları beraberinde getirmiştir.

Pompeius'un Mitylene'li arkadaşı Theophanes'e göre, Mithridates'e Küçük Asya'da katliam yapma fikri, İÖ. 94/93 yılı Asia Eyaleti Valisi Scaevola'nın yardımcısı ve yetkili temsilcisi olan P. Rutilius Rufus tarafından verilmişti (Plut. *Pomp.* xxxvii. 2). Fakat bu asılsız iddianın nedeni: Theophanes'in, R. Rufus'tan nefret ediyor olmasından, ya da Pompeius'un babasının Rufus'un yazdığı tarih kitabında tam anlamıyla zavallı bir kişi olarak gösterilmesinden kaynaklanabilir (Plut. *Pomp.* xxxvii. 3). Çünkü Küçük Asya'da dürüst kişiliği ve adaletli yönetimiyle tanınan P. R. Rufus, Birinci Mithridates–Roma Savaşı sonuçlandıktan sonra Sulla tarafından Roma'ya geri çağırılmıştır. Ancak o bu teklifi geri çevirmiş ve sürgünde kalmayı tercih etmiştir. Konuya ilişkin olarak bk. Cic. *Front.* 38; *Pis.* 95; *Scaur.* i. 2; Liv. *perioch.* 70; Vell. ii. 13. 2; Val. Max. ii. 10. 5; Oros. *hist.* v. 17. 12; ayrıca bk. Tac. *ann.* iii. 66; Quint. *Inst.* xi. 1. 12-13; Cass. Dio xxviii. 95. 1-4.

¹⁹⁷ Memnon 31. 4; Cic. *imp. Cn. Pomp.* ii-iii. 7; *Flacc.* xxv. 60; *Leg. Man.* iii. 7; v. 11; Liv. *perioch.* 78; Plut. *Sull.* xxiv. 4; *Liber de Vir. Ill.* 76. 3; Tac. *ann.* iv. 14; App. *Mithr.* 22; 58; 62; Cass. Dio xxxi. 101. 1; xxxiii. 109. 8-9; Vell. ii. 18. 1-2; Val. Max. ix. 2; Flor. *epit.* i. 40. 6-7; Eutr. v. 5. 2; iii. 76. 3; Oros. *hist.* vi. 2. 2. Daha detaylı bilgi için bk. MOMMSEN 1930³: III. 278; MAGIE 1950: 216 vd. dn. 36; BRUNT 1971: 224 vdd.; GÜNALTAY 1987²: 355 vd.; MITCHELL 1993: 30; BEAN 1995: 15; KALLET-MARX 1995: 153 vdd.

¹⁹⁸ Kutsal alanlara günahlarından arınmak için sığınan insanlara verilen genel bir addır.

Antikçağ'da kutsal bir alana sığınmış olan insanlara karşı yapılan kötülükler, gerek insanların, gerekse tanrıların nezrinde diğer tüm suçların ve günahların en kötüsü olarak değerlendirilirdi. Ayrıca halk arasında tanrısal adaletin (= *dikē ek teōn* [δική ἐκ θεῶν]) ve tanrıların öfkesinin (= *mēnima* [μήνιμα]) sonradan bu kötülükleri

acımasızca katlederek kutsal yerlerin masumiyetini bozdular. O sıralar Pontos Kralı VI. Mithridates'in hakimiyeti altındaki bölgelerde, kan dökülmedik, ne bir kent, ne bir tanrı tapınağı, ne de bir konuk ocağı kaldı. Çocuklar annelerinin, erkekler karılarının gözleri önünde öldürüldü. Böylelikle ister köle efendisini, isterse borçlular alacaklıları öldürsün bu katillerin işledikleri cinayetlerin ödülü köle açısından özgürlük, borçlu açısından ise, borçlarından muafiyetti. Çünkü artık borcunu ödeyebileceği bir alacaklısı yoktu¹⁹⁹. Bu bakımdan, Küçük Asya'daki bu katliam sırasında kin ve düşmanlık yüzünden öldürülen Romalıların yanında mal ve mülkleri için de birçok zengin ortadan kaldırıldı. Bu sırada egemenlik zorba kalabalığının eline geçti. Küçük Asya kentlerinde adaletli kanunların hoşgörüsünden uzak; her bir bireyin öfkesini insafsızca öç alarak giderdiği bir ortam doğdu. Katiller söz konusu kargaşadan yararlanıp, Romalılar ve Romalılıkla hiçbir ilişkisi olmayan insanlardan bazılarını servetleri – evleri, bağ-bahçeleri ve paraları– için öldürdüler. Böylelikle uzun bir süre, Küçük Asya'daki dehşet hikayelerinin ardı arkası kesilmedi.

Ephesos'lular Artemis Tapınağı'nın ünlü *asylon*'una sığınanları tanrıçanın heykellerinden zorla kopararak öldürdüler. Pergamon'lular Asklepios'un kutsal sığınma alanına kaçanları ve tanrı figürlerine sarılanları uzaktan oklayarak katlettiler. Adramyttion'lular Romalıları denize kadar kovaladılar ve yüzerek kaçmaya çalışanları çocuklar da dahil olmak üzere boğarak öldürdüler. Kaunos'lular (= Dalyan) Hestia'nın yontusuna sarılan çocukları annelerinin, kadınları kocalarının gözleri önünde öldürdükten sonra bütün erkekleri kılıçtan geçirdiler. Tralleis'liler ise, ellerini kutsal alanlara sığınmış insanların kanlarıyla kirletmek istemediklerinden, Konkordia Tapınağı'na kaçanların öldürülmesi için, Theophilos adlı bir Paphlagonia'lıyı kiradılar²⁰⁰. Tarihe "*Ephesos Akşamı*" adıyla geçen bu katliam sırasında Küçük Asya'nın her yerinde, aynı günde 80.000–150.000 Romalı öldürülmüştü²⁰¹. Hatta,

yapanların üzerine düşeceğine ve günahkarları mutlaka cezalandıracağına inanılırdı. Ayrıca bk. ERTEN 1999: 21 vdd.

¹⁹⁹ App. *Mithr.* 23; 54; 58; 62; Flor. *epit.* i. 40. 7-8.

²⁰⁰ App. *Mithr.* 23; Cassius Dio (xxxı. 101. 1)'de söz konusu olayı şöyle dile getirmektedir: "*Mithridates'in yönetimi altında bulunan bütün Asya'lular Romalıları katlettiler. Sadece Tralleis halkı kimseyi öldürmedi. Bununla birlikte –sanki böylelikle, yıkımdan kurtulacakmış ya da sanki kurbanların kimin tarafından öldürüldüğü bir fark edecekmış gibi- bu amaç için Theophilos isimli bir Paphlagonia'lıyı tuttular*".

²⁰¹ Memnon (31. 4), Plutarkhos (*Sull.* xxiv. 4) ve Valerius Maximus (ix. 2-3) söz konusu katliam için 80.000 ve 150.000 gibi rakamlar verirken, Cicero (*Leg. Man.* v. 11)'de binlerce masum kurbandan bahsetmektedir. Bu rakamlar Roma'nın Küçük Asya'yı hangi koşullarda ele geçirdiğine dramatik bir hava kazandırmak için abartılmış olsa gerektir. Daha detaylı bilgi için bk. Cic. *Leg. Man.* iii. 7; App. *Mithr.* 22-23; 54; 58; 62; MOMMSEN 1930³: III. 278; MAGIE 1950: 214 vdd.; 1103 dn. 36; BRUNT 1971: 224 vdd.; MITCHELL 1993: 30; BEAN 1995: 15; ARSLAN 2000a: 136; 2000b: 33.

Cicero'nun bir söylevinde²⁰² bildirdiği gibi, Mithridates VI. Eupator Roma vatandaşlarını birçok kentte aynı anda korkunç bir biçimde öldürttüktan sonra, bu kentlerdeki yazılı belgelerden bile Roma izlerini sildirtmişti.

Böylelikle daha önce Küçük Asya kentleri tarafından Romalılar onuruna dikilen görkemli tahtlar, Romalı generallerin heykelleri ve Romalıları onurlandıran yazıtlar tapınaklardan dahi çıkartılarak parçalandı. Bir zamanlar bunca korkulan şeyler, galeyana gelen halkın ayakları altında hırsla çiğnendi ve toza toprağa bulandı²⁰³. Çünkü Küçük Asya'da insanlar açgözlü Romalıların zalimliklerinden bezmişlerdi. Belki de bu yüzden Pontos kralının gönüllü olarak boyunduruğu altına girdiler. Çünkü Mithridates haklara ve yasalara dayalı ana koşullar öne sürüyor, kentin bütün borçlarını siliyor, belirli bir süre için vergiden muaf tutuyor ve onlara kaybetmiş oldukları özgürlüğü tekrar vadeliyordu.

Mithridates'in ustaca hazırlanmış bu acımasız planı tüm korkunçluğuna rağmen yürürlüğe konulmuştu. İşin ilgi çekici olduğu kadar tuhaf görünen yanı ise, söz konusu planın Küçük Asya'da yaşayan Hellenlerin büyük bir bölümü tarafından kabul edilmiş hatta uygulanmış olmasıdır. Hellenlerin, kentlerinde söz konusu katliamı yapmalarında bir dereceye kadar Mithridates'in zorlamasının ve onların Pontos kralından korkmalarının rol oynadığı bir gerçektir. Çünkü kralın, Romalılara karşı insanca davranıp onlardan herhangi birini evine alıp kurtaranlara karşı saptadığı ceza ölümdü. Fakat bu kararın, gerek Pontos kralı tarafından alınmasında, gerekse Hellenler tarafından tatbik edilmesinde, Küçük Asya'daki Roma idaresinin kurulmasından itibaren artarak devam eden yüksek vergilerin altında bunalan halkın; yöneticilerin ve memurların açgözlülüğü yüzünden yağmalanan ve sömürülen kentlerdeki ezilen vatandaşların Romalılara duydukları kin ve düşmanlık yatmaktaydı. Bu yüzdendir ki, tapınaklara ve hatta kutsal alanlara sığınan Romalılara bile merhamet gösterilmedi²⁰⁴ ve kin, dini boğdu²⁰⁵. En basit anlamda, bu durum, uzun süredir Hellenlerin içinde kalmış gizli nefretin içten gelen bir patlamayla dışarı vurulması ve Küçük Asya'daki Romalılara karşı tabandan

²⁰² Cic. *Flacc.* xxv. 60; ayrıca bk. App. *Mithr.* 61.

²⁰³ Ephesos örneği için bk. App. *Mithr.* 61.

²⁰⁴ App. *Mithr.* 23; 58; 62; ayrıca bk. KALLET-MARX 1995: 153 vd. dn. 107.

²⁰⁵ GÜNALTAY 1987²: 356 vd.

gelen bir halk hareketiydi. Çünkü, Hellenlerin Romalılara olan nefreti, Pontos kralına duydukları korkudan daha büyüktü²⁰⁶.

Fakat daha sonra, ceza korkusu katlettikleri insanlara ait malların tadını çıkarmalarını engelledi. Bu yüzden Küçük Asya'daki Hellenler bu sefer de İtaliklere karşı gösterdikleri zorbalığın ve işledikleri suçlarının geri tepmesinden korktular. Kentlerindeki tanrısal ve toplumsal düzen sözleşmesini bozdukları için de, artık sakin ve sıkıntısız bir yaşam süremeyeceklerinin farkına vardılar.

Böylelikle, Küçük Asya kentleri dönüşü olmayan bir şekilde Pontos kralına bağlanmış oldular. Çünkü, söz konusu katliamı yapan sadece Mithridates değildi. Küçük Asya kentleri bu katliama bilfiil katılmışlardı. Bu bakımdan bundan sonra Roma'nın kendilerinden intikam almasından korkarak, ya Pontos kralına daha bağımlı bir politika izleyecek, ya da Romalılar tarafından şiddetli bir şekilde cezalandırılmayı göze alacaklardı. Mithridates ise, böylece hem Küçük Asya'daki Romalılardan kurtulmuş, hem de geri dönüşü olmayan bir şekilde Hellenleri kendine bağlamıştır²⁰⁷.

Ele geçen ganimetlerin çokluğu, el koyduğu mülkler ve Pergamon'daki Roma hazinesine ait olan paralar sayesinde Mithridates, Küçük Asya kentlerinin *tributum* (= vergi) ödemesini beş yıl süreyle ertelemiş ve vergi borcu olan kentlerin bütün borçlarını silmişti²⁰⁸. Bu durum cömert kralın²⁰⁹, Hellenler arasındaki popülaritesini daha da arttırmıştı. Böylelikle Pontos kralı, Küçük Asya'da İÖ. 88 yılından İÖ. 85 yılına kadar devam edecek yeni bir *era*²¹⁰ baş-

²⁰⁶ App. *Mithr.* 23; ayrıca bk. Cic. *Leg. Man.* iii. 7; v. 11; xxii. 65- xxiii. 67. Gerçekten de insanlar başkalarına korkudan çok hınç –nefret– duydukları için zarar verirler. Daha detaylı bilgi için bk. KALLET-MARX 1995: 154; 156 vdd.

Eskiden bu katliamın saldırgan ve intikamcı “*ayak takımı*” tarafından desteklendiği ve işlendiği görüşü ağır basıyordu (ROSTOVTZEFF 1941: 938; MAGIE 1950: 216 vd.). Fakat son zamanlarda giderek yoğunlaşan Küçük Asya'daki Hellenlerin sosyal yapısının analizi ve Roma'nın doğu eyaletlerindeki *proconsul* ve *publicanus*'lara yönelik çalışmalar, bize söz konusu katliamın, Anadolu'daki yerel toplumların Romalılara karşı tabandan gelen bir başkaldırısı olduğunu işaret etmektedir (McGING 1986: 113 vdd.; KALLET-MARX 1995: 157 dn. 126).

²⁰⁷ App. *Mithr.* 23; ayrıca bk. MAGIE 1950: 217.

²⁰⁸ Iust. xxxviii. 3. 9.

²⁰⁹ Cic. *Leg. Man.* xxiii. 66.

²¹⁰ Hellenistik Dönem'le birlikte popüler olan yıl sayma sistemi. Bilinen ilk *era* Seleukos Krallığı'nın kurucusu, I. Seleukos'un Babylonia Takvimi'ne göre, hükümdarlık yıllarını saymasıyla başlamış ve oğlu I. Antiokhos'un da babasının yıllarını takip etmesiyle devam etmiştir. Daha detaylı bilgi için bk. BICKERMAN 1980²: 70 vdd.

latmış²¹¹ ve Pergamon'da kendi adına *tetradrachmon*'lar²¹² bastırmıştır²¹³. Smyrna'da arka yüzünde kralın portresi bulunan bronz *tetradrachmon*'lar piyasaya sürülmüş²¹⁴, Ephesos, Miletos, Erythrai ve Tralleis kentlerinde ise, Roma'nın boyunduruğu altından kurtulmanın verdiği sevinç ve Mithridates'in teşvikiyle altın *strater*'ler²¹⁵ basılmıştır²¹⁶.

Küçük Asya'da gerçekleşen bu katliam, kısa sürede Ege Adaları ve Hellas'ta yaşayan Romalılar ve Hellenler tarafından önce şaşkınlıkla karşılandı. Daha sonra bu şaşkınlık yerini Romalılar ve Roma yanlısı kentlerde üzüntü ve korkuya, Roma düşmanı yerleşimlerde ise, sevince bıraktı²¹⁷. Özellikle Hellas'taki Roma karşıtı Hellenler bu durumu Romalıların boyunduruğundan kurtulmak açısından iyi bir fırsat olarak görüp, halkı onlara karşı ayaklanmaya teşvik etmeye başladılar²¹⁸. Bu sırada Küçük Asya'daki olayları yakından takip eden Atina, Epikuros²¹⁹ Felsefesi'ne bağlı bir filozof olan Aristion başkanlığındaki bir elçi heyetini Mithridates'in yanına göndererek, durumu yakından incelemiş ve sonunda Pontos kralıyla ittifak kurmaya karar vermişti. Kral ise, Atina'dan gelen elçilere karşı içtenlikle davranarak, onları kendisinin, Hellenleri Romalıların hegemonyasından kurtaracağına ve kentlerinde demokrasiyi yeniden canlandıracağına ikna etti. Onlara dostça davranıp armağanlar verdikten sonra yanlarına bir de koruma gücü katıp geri gönderdi²²⁰. Bu bakımdan Atina elçileri, kente zaferden dönen bir birlik edasıyla girdi.

Aristion halka kentin tiyatrosunda seslendi ve Pontos kralıyla ittifak kurulması halinde, Atina'nın Roma *Senatus*'unun anarşik boyunduruğundan kurtularak tekrar bağımsızlığına kavuşacağını, katlanarak artan dış borçların silineceğini ve kentlerinde tekrar demokratik re-

²¹¹ HIND 1994: 145.

²¹² Dört *drakhmai* değerinde gümüş sikke.

²¹³ REINACH 1888: 193 vdd.

²¹⁴ *BMC Ionia* 247 no: 118; MILNE 1927: 100.

²¹⁵ Özellikle altın, elektron ve gümüşten yapılan sikke birimi. Fakat bu terim tedavüldeki en hakim sikke birimi için de kullanılabilir (MØRKHOLM 2000: 229).

²¹⁶ McGING 1986: 112 dn. 115 vd.

²¹⁷ Liv. *perioch.* 78; Plut. *Sull.* xi. 1-3; App. *Mithr.* 22-29; ayrıca bk. Cass. Dio xxxi. 101. 2.

²¹⁸ Paus. i. 20. 5; ayrıca bk. GÜNALTAY 1987²: 358.

²¹⁹ İÖ. 341-İÖ. 270 yılları arasında yaşamış Hellen filozof. Epikuros, felsefesini esas itibariyle Sokrates'in öğrencisi Kyrene'li Aristippos'un hazcı ahlakını geliştirerek ve bunu Leukippos ile Demekritos'un atom teorisiyle birleştirerek oluşturmuştur. Haz ve yarar ilkesine ve arzuların sınırlandırılmasına dayalı, bireysel mutluluğu amaç edinen etik kuramıyla tanınır (ARSLAN 2001a: 20 vdd.; ayrıca bk. 2001b: 38 vdd.).

²²⁰ Söz konusu hediyelerden biri de, Aristion'un parmağına taktığı üzerinde Mithridates'in portresi işlenmiş olan bir yüzüktü (Ath. *Deip.* v. 212 d).

jime geçileceğini müjdeledi²²¹. Daha sonra da Romalıların Atina'daki anarşik rejimleri yüzünden tapınakların ve halk meclisinin kapatıldığını, kehanet merkezlerinin kullanılmaz hale geldiğini, *gymnasion*'ların²²² yağsız kaldığını, kent meclisini tiyatrolarda dahi toplayamadıklarını, mahkemelerin ve felsefe okullarının sessizliğini dile getirdi. Sözlerini, artık Atina'nın eskiden olduğu gibi, gene kendi kendini yönetmesinin vakti geldiğini söyleyerek bitirdi²²³. Böylelikle galeyana gelen halk, Aristion'u önce orduların komutanı olarak atamış, daha sonra da *arkhōn*²²⁴ (= ἄρχων) seçmiştir²²⁵. Aristion ise, ilk iş olarak Atina'nın Romalılarla olan eski ittifakını feshettiğini ve Mithridates'le birleştiğini ilan etmiştir²²⁶. Daha sonra da bir tiran gibi, kendisine karşı gelenlerin bir bölümünü öldürüp, diğer bir bölümünü kentten sürerek, onların mallarını açık arttırmayla satmıştır²²⁷. Bu bakımdan, o sıralar Akademeia'nın başında bulunan filozof Philon, Aristion'un bu acımasız ve sert yönetimine dayanamayarak diğer Atinalılarla birlikte Roma'ya kaçmıştır²²⁸. Bu durum, Delos Adası²²⁹ dışındaki birçok yerleşimin Atina örneğini takip ederek Romalılarından yüz çevirmesine neden olmuştur.

Küçük Asya ve Hellas'ta bu olaylar meydana gelirken, Romalılar hala kendi iç işleriyle uğraşıyorlardı. Halbuki, daha Pontos kralının, İÖ. 89 yılında, Küçük Asya'da Romalılar üzerine düzenlediği ilk saldırıdan sonra *Senatus*, Mithridates'e savaş ilan etmişti. Ancak, gerek Roma'daki Sulla ve Marius taraftarlarının çekişmesi, gerekse İÖ. 91 yılında, İtalya'da Müttefikler Savaşı'nın –*Bellum Italicum*– patlak vermesi, Romalıların bütün dikkatlerini kendi so-

²²¹ Ath. *Deip.* v. 212 a; 213 c-d = *FGrH* 87 F 36 (= Poseidonios); ayrıca bk. BADIAN 1976: 110 vd.; 107 vd.; SHERWIN-WHITE 1980: 1993 vd.; 1984: 135 vd.; KIDD 1988: 872.

²²² Hellas ve Roma'da gençlerin düşünsel ve bedensel yönden eğitildikleri, öğrenim gördükleri, spor etkinliklerinde buldukları yapısıdır.

²²³ BERNHARDT 1985: 212; KALLET-MARX 1995: 206 vdd. dn. 46 vdd.; RHODES 1997: 57 dn. 154; ayrıca bk. Cic. *Leg. Man.* xxii-xxiii. 64-67.

²²⁴ Atina'da kenti yönetmek üzere bir yıllığına seçilen yüksek devlet memurluğu makamına verilen addır. Her sene bu makam için dokuz kişi seçilirdi.

²²⁵ Ath. *Deip.* v. 212 a- 213 f = *FGrH* 87 F 36 (= Poseidonios); ayrıca bk. *IG* II 1713-1714; BADIAN 1976: 112; SHERWIN-WHITE 1984: 136 dn. 14; McGING 1986: 119 dn. 143-150; KALLET-MARX 1995: 207 vd.; RHODES 1997: 57.

²²⁶ Paus. i. 20. 5; ayrıca bk. Ath. *Deip.* v. 213 b; KALLET-MARX 1995: 206 dn. 46 vdd.

²²⁷ Strab. ix. I. 20 c. 398.

²²⁸ Cic. *Brut.* 306; Paus. i. 20. 5; Ath. *Deip.* v. 213 vdd.; ayrıca bk. App. *Mithr.* 28; Vell. ii. 23. Bazı kaynaklarda –*FGrH* 87 F 36 (= Poseidonios)– Athenaion olarak da geçen Mithridates yanlısı Atinalı yöneticinin Aristion'la aynı kişi olduğu kabul edilmektedir. Daha detaylı bilgi ve değişik görüşler için ayrıca bk. MAGIE 1950: 219 vd. dn. 42; SHERWIN-WHITE 1984: 135 vd. dn. 13-14; 16; McGING 1986: 120 dn. 152; KIDD 1988: 884-887; KALLET-MARX 1995: 210 vd. dn. 68; RHODES 1997: 57. dn. 158; MACKAY 2000: 95-96.

runlarının çözümü için harcamalarına neden olmuştu²³⁰. Savaşın nedeni, şimdiye kadar Roma'nın gelişmesi ve büyümesi yolunda bütün güçleriyle çalışmış olan Picentines, Vestini, Marsi, Frentani, Paeligni, Hirpini, Marrucini, Venusini, Pompeiani, Apulianes, Samnites, Umbri, Salluvi ve Luciani gibi İtalic müttefiklerin²³¹ birçok teşebbüste bulunmuş olmalarına karşın henüz Roma vatandaşlık (= *civitas*) hakkını alamamış olmalarıydı. Bu bakımdan, İÖ. 91/90 yılında, ayaklanarak Roma'yla olan müttefikliklerinden ayrıldıklarını bildirdiler²³². Bunun üzerine Roma'yla bağlaşıkları arasında savaş başlamış ve kısa süre içinde bütün İtalya'ya yayılmıştı²³³. Bu dönemde bir grup İtalic, Pontos Kralı VI. Mithridates'in İtalya'ya sefer düzenlemesini teklif etmiş, kral ise, Küçük Asya'da Pontos egemenliğini kurduktan sonra onların yardımına geleceğine söz vermişti²³⁴. Bununla birlikte, *Senatus* tarafından önce İÖ. 90²³⁵ ve daha sonra da İÖ. 89²³⁶ yılında çıkarılan vatandaşlık yasalarının ardından, İÖ. 88 yılında

²²⁹ Küçük Asya'daki katliamdan kurtulanların büyük çoğunluğunun sığındığı Delos ve Rhodos adalarında nüfus bakımından çoğunlukta olan Romalılar halkı uyararak onların Mithridates'in tarafına geçmesini önlemişlerdir.

²³⁰ Diod. xxxvii. 1. 6; 2. 1; Plut. *Sull.* vi. 1-2; ayrıca bk. App. *Mithr.* 62.

Romalılar bütün kaynaklarını ve güçlerini bu savaşa yöneltmişlerdi. Hatta Küçük Asya'daki müttefiklerinden bile –Herakleia Pontika– gemi yardımında bulunmalarını talep etmişlerdi (Memnon 29). Bu sırada büyük bir ihtimalle Miletos ve Klazomenia'dan da yardım istediler. Çünkü *Bellum Italicum* çarpışmalarında gösterdikleri üstün başarılarından ve cesaretlerinden ötürü Miletos'lu Meniskos ile Klazomenai'lı Asklepiades adlı iki kaptan, İÖ. 78 yılında *Senatus Consultum* kararıyla onurlandırılmışlardır. Bu uzun yazıt Roma'da iki dilli bronz bir tablet üzerinde ele geçmiştir. Yazıtta ve çözümlenmesine ilişkin olarak bk. *CIL* I² 588; *IGRom* I 118; SHERK 1984: 81 vdd. no: 66.

²³¹ Diod. xxxvii. 22; App. *civ.* i. 39; Flor. *epit.* ii. 6. 1-7.

²³² Diod. xxxvii. 2. 1-7; 13-24; Liv. *perioch.* 71-72; daha detaylı bilgi için bk. App. *civ.* i. 35-40.

²³³ Diod. xxxvii. 2. 6-11; Liv. *perioch.* 71-76; ayrıca bk. Memnon 29.

²³⁴ Diod. xxxvii. 2. 11; Ath. *Deip.* v. 213 c = *FGrH* 87 F 36 (= Poseidonios); ayrıca bk. MAGIE 1950: 207 dn. 21; ÖZSAİT 1982: 308; McGING 1986: 122.

²³⁵ App. *civ.* i. 53. Müttefikler Savaşı'nın ilk senesi Roma için oldukça ümit kırıcı geçmiş ve Romalılar birçok cephede yenilmişlerdir. Fakat aralarında Marius ve Sulla'nın da bulunduğu birçok komutanın çeşitli askeri grupların başında savaşa katılmalarıyla Romalılar, müttefikler karşısında başarılar elde etmeye başlamışlardır. Bununla birlikte, Romalıların söz konusu savaşlar sırasında aldığı yenilgiler ve büyük oranda insan kaybı, Roma'nın müttefiklere de vatandaşlık verilmesi fikrine daha sıcak bakmasına neden olmuştur. Böylelikle İÖ. 90 yılında kabul edilen *lex Iulia* adlı *Senatus* karnamesiyle, gerek Roma'ya sadık kalmış, gerekse şimdiye kadar kendilerine karşı savaşan bütün müttefiklere silahlarını bırakmak kaydıyla vatandaşlık hakkı tanınmıştır.

²³⁶ Liv. *perioch.* 80 dn. 2; ayrıca bk. App. *civ.* i. 53. *lex Iulia* kanunuyla henüz taraf tutmamış olan müttefikler Roma saflarına katılmışlar. İÖ. 89 yılında ise, Roma'daki iki halk *tribunus*'unun (= *tribunus plebis*) yaptığı yasa teklifi kabul edilmiş –*lex Plautia Papiria*– ve o sırada İtalya'da oturan ve 60 gün içinde silahlarını bırakacak her müttefike tam vatandaşlık hakkı tanınacağı ilan edilmiştir. Daha sonra da İÖ. 89 yılı *consul*'u Gnaeus Pompeius Strabo'nun Gallia Cispania halkına vatandaşlık hakkını veren *lex Pompeia* kanunu yürürlüğe girmiştir. Böylelikle, hem o zamana kadar kendilerine bağlı kalan müttefiklerin ayaklanmaları önlenmiş, hem de Roma'ya karşı vatandaşlık hakkı kazanmak üzere baş kaldırmış olan birçok müttefik gönüllü olarak silahlarını bırakmıştır (ATLAN 1970: 123).

Müttefikler Savaşı'na son veren Roma, bu tarihten itibaren ilgisini Küçük Asya meselelerine yöneltti²³⁷.

Pontos Kralı VI. Mithridates'le çarpışmak isteyenlerin başında Lucius Cornelius Sulla²³⁸, Gaius Iulius²³⁹ ve Gaius Marius²⁴⁰ gelmekteydi. Ancak Sulla, Müttefikler Savaşı'ndaki büyük başarılarından dolayı²⁴¹ Quintus Pompeius Rufus'la birlikte, İÖ. 88 yılı *consul*'luğuna seçilmiş²⁴²; *Asia Eyaleti Valiliği*'ne getirilmiş ve aynı zamanda Mithridates'e karşı yapılacak olan savaşın idaresi de kendisine verilmişti²⁴³. Bunun üzerine, Romalı ünlü general Marius, halk *tribunus*'u²⁴⁴ Publius Sulpicius Rufus'la işbirliği yaparak, Mithridates savaşı komutanlığının Sulla'dan geri alınarak, kendisine verilmesini sağlamıştır. Bu olay, Roma'da çok büyük karışıklıklara neden olmuş; Q. Pompeius Rufus canını kaçarak kurtarmış; Sulla ise, P. Sulpicius Rufus'un hançerli adamları tarafından Marius'un evine sığınana kadar kovalanmıştı²⁴⁵. Marius o zaman Sulla'nın düşmanı olmasına rağmen onun kendi evinde Sulpicius'un adamları tarafından öldürülmesine izin vermemiş ve onu korumuştur²⁴⁶. Sulla ise, kısa süre sonra Nola'da bulunan ordugahına kaçarak, iyi eğitilmiş altı Roma *legio*'sundan oluşan ordusunu toplamış; Roma üzerine yürüyüşe geçerek kenti zapt etmiş ve dost, akraba ve

²³⁷ Diod. xxxvii. 2. 12; Plut. *Sull.* vii. 1.

²³⁸ Liv. *perioch.* 77. Daha o sıralar, Müttefikler Savaşı sona erdiğinde Marius'u devirip, komutan seçilmeyi ve Pontos Kralı VI. Mithridates'e karşı savaşmayı düşünen Sulla, ordusuna yaranmak için Albinus adlı *legatus*'unun askerleri tarafından haksız yere sopalarla ve taşlarla öldürülmesine dahi sesini çıkarmamıştı (Plut. *Sull.* vi. 9; vii. 1-2). Savaş sona erdiğinde ise, Roma'ya dönerek *consul* olmak için fırsat kollamaya başladı (Liv. *perioch.* 75).

²³⁹ Diod. xxxvii. 2. 12 dn. 2.

²⁴⁰ Diod. xxxvii. 2. 12; Liv. *perioch.* 77; Plut. *Sull.* vii. 1-2; App. *civ.* i. 55-56.

²⁴¹ Diod. xxxvii. 2. 8; 25. 1 dn. 2; Liv. *perioch.* 75; Plut. *Sull.* vi. 2; App. *civ.* i. 46; 50-52; Flor. *epit.* ii. 6. 13.

²⁴² Diod. xxxvii. 2. 13 dn. 3; Liv. *perioch.* 77 dn. 1; Plut. *Sull.* vi. 10; App. *Mithr.* 22; *civ.* i. 55.

²⁴³ Plut. *Sull.* vii. 1; viii. 4; App. *Mithr.* 22; *civ.* i. 55; ayrıca bk. Vell. ii. 18. 3.

²⁴⁴ *Tribunus plebis*, Roma'da, İÖ. 471 yılından itibaren *pleps* (= halk) sınıfından iki (sonraları bu sayı önce beş-daha sonra ise, on kişiye kadar yükselmiştir) *tribunus* bir yıllığına seçilirdi. Roma'da kutsal ve dokunulmaz bir makama sahip olan halk *tribunus*'ları, *pleps*'leri *patricius*'ların keyfi davranışlarından koruyor ve halkın yararına uymayan *Senatus* yasaların oylanmasını reddedebiliyorlardı. Ayrıca *praetor* (= yargıç) kararlarını veto edebiliyor ve *magistratus*'lardan (= icra organları) hesap sorabiliyorlardı. Konuya ilişkin olarak bk. Plut. *Tib. Gracch.* xv. 1-9; xxiv. 4-7.

²⁴⁵ Liv. *perioch.* 77; Plut. *Sull.* viii. 1-4; App. *civ.* i. 55-56; konuya ilişkin olarak bk. Sall. *Hist.* i. 77. 7 dn. 2; Flor. *epit.* ii. 9. 6. Ayrıca bk. KEAVENEY 1983a: 81; SEAGER 1994: 168 v.d.

²⁴⁶ Plut. *Sull.* x. 1-2.

yakınlarına hiç aldırmadan çok sayıda insanı katletmiştir²⁴⁷. Ayrıca, Roma *Senatus*'unu toplamış, Marius²⁴⁸ ve halk *tribunus*'u Sulpicius dahil olmak üzere birçok kişiyi ölüm cezasına çaptırmıştır²⁴⁹. Çok geçmeden P. Sulpicius Rufus, kölelerinden birinin ihbar etmesi sonucunda yakalanarak öldürülmüş²⁵⁰; Marius ise, Afrika'ya kaçmıştır²⁵¹.

1.3. Mithridates'in Rhodos Kuşatması

Bu sırada Mithridates, Rhodos'a karşı düzenleyeceği seferin hazırlıklarını büyük ölçüde tamamlayıp, Kos (= İstanköy) Adası'na doğru yelken açtı. Ada halkı Pontos kralını büyük bir ilgi ve hevesle karşıladı. Daha sonra da, adalarında bulunan Mısır Kralı X. Ptolemaios I. Aleksandros'un oğlunu, değerli sanat eserlerinden oluşan paha biçilmez eşyalar ve önemli miktarda parayla beraber Mithridates'e teslim ettiler²⁵². Kral ise, bu değerli rehineyi, krali hazineleriyle birlikte Pontos'a gönderdi²⁵³. Ayrıca, Yahudi bankerler tarafından adadaki kutsal tapınaklarda saklanan 800 *talanta* paraya da el koydu²⁵⁴. Kos Adası'ndan elde ettiği büyük miktarda ganimetle tatmin olan kral, adadaki Asklepion Tapınağı'nın kutsal alanına (= *asylon*) saygı gösterdi. Bu bakımdan Kos'luları tapınağın *temenos* duvarları içine sığınan Romalıları katletmemiş olmalarından dolayı cezalandırmadı²⁵⁵. Khios Adası'ndan gelen müt-

²⁴⁷ Diod. xxxvii. 2. 13; Liv. *perioch.* 77 dn. 2; Plut. *Sull.* ix. 1-7; App. *civ.* i. 57-59; Flor. *epit.* ii. 9. 6-7. Romalı bir general tarafından komuta edilen *legio*'larla Roma üzerine yürüterek kentini ele geçirilmesi o zamana kadar Roma Tarihi'nde görülmüş bir olay değildir (ATLAN 1970: 125).

²⁴⁸ Sulla o sırada, Marius'un başını getirene ödül olarak para vereceğini söyledi. Sulla'nın bu davranışı, birkaç gün önce Marius'un evinde eli kolu bağlanmış bir durumdayken kendisini özgür bırakan kişiye karşı soylu ve uygur bir insanın yapacağı hareket değildi. Bu bakımdan halk ve *Senatus* belli etmemiş olsa da bu davranışından dolayı Sulla'ya içerlemiştir (Plut. *Sull.* x. 2-3).

²⁴⁹ Liv. *perioch.* 77 dn. 4; Plut. *Sull.* x. 1; App. *civ.* i. 60-61; Flor. *epit.* ii. 9. 8; Vell. ii. 19. 1; Val. Max. iii. 8. 5.

²⁵⁰ Liv. *perioch.* 77 dn. 2; 4; "Publicius Sulpicius, şehir dışındaki bir çiftlikte gizleniyordu; ama sonra kölelerinden birinin ihaneti sonucu yakalayıp öldürüldü. Vaat edilen ödülü alabilmesi için köle önce azat edildi; sonra da, 'efendisini ihbar etmenin cezası olarak' Tarpeia Kayaları'ndan aşağıya atıldı". Plut. *Sull.* x. 2; App. *civ.* i. 57-60; Vell. ii. 19. 1; Val. Max. vi. 5. 7.

²⁵¹ Liv. *perioch.* 77; 79; Plut. *Sull.* ix-x; App. *civ.* i. 57-62; ayrıca bk. Flor. *epit.* ii. 9. 8.

²⁵² XI. Ptolemaios II. Aleksandros'un anneannesi III. Kleopatra, ca. İÖ. 102 yılında, genç prensi önemli miktarda parayla birlikte Kos'lulara emanet etmişti. Ayrıca, kendisine ait değerli sanat eserleri, kıymetli taşlar ve ziynet eşyalarından oluşan mücevheratı bütün hazinesiyle birlikte Kos Adası'na yollamıştı (App. *Mithr.* 23; 115; 117; *civ.* i. 102; Ioseph. *Ant. Iud.* xiii. 349). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. SHERWIN-WHITE 1978: 138 dn. 93 vdd.

²⁵³ App. *Mithr.* 23; 115; *civ.* i. 102; Ioseph. *Ant. Iud.* xiv. 112; ayrıca bk. App. *Mithr.* 117; SHERWIN-WHITE 1978: 138 dn. 296.

²⁵⁴ Ioseph. *Ant. Iud.* xiv. 112; ZPE XXI 183-188; ayrıca bk. SHERWIN-WHITE 1978: 138 dn. 297; 249 vd.

²⁵⁵ Tac. *ann.* iv. 14; ayrıca bk. SHERWIN-WHITE 1978: 133 vd.; 138 vd.

tefiklerinin de donanmasına katılmasıyla, İÖ. 88 yılının yazında, Mithridates memnuniyetle adayı terk ederek Rhodos'a doğru yelken açtı²⁵⁶.

Rhodos'lular ise, bu sırada kentlerinin savunma duvarlarını sağlamlaştırmış, limanlarını tahkim etmiş, kuvvetli donanmalarını elden geçirmiş ve inşa ettikleri savaş makinelerini kentlerinin stratejik açıdan önemli noktalarına yerleştirmişlerdi. Ayrıca Rhodos Adası, hem Küçük Asya'daki katliamdan kurtulan İtaliklerin, hem de Anadolu'daki Pontos hakimiyetine karşı güçlerin toplandığı bir üs durumundaydı. Küçük Asya eski *proconsul*'u Gaius Cassius'un da aralarında bulunduğu önemli miktardaki Romalı mültecinin yanı sıra Telmessos (= Fethiye) ve Lykia'nın birçok kentinden gelen askerlerle²⁵⁷, Khairemon'un oğulları gibi Roma yanlısı Hellenler bu adada konuşlanmışlardı²⁵⁸. Ayrıca, Lykia Birliği kentleri, gerek kendilerini büyük bir tehdit altında hissetmeleri, gerekse Rhodos'lularla aralarındaki müttefiklik (= *symmakheia*) andlaşması uyarınca, Patara'lı (= Gelemiş) amiral (= *nauarkhos* [ναύαρχος]) Kreinolaos önderliğinde bir savaş filosunu Mithridates'e karşı Rhodos saflarında savaşması için gönderdiler²⁵⁹. Rhodos'lular öncelikle Kreinolaos komutasındaki Lykia'luları Kos Adası'nı gözetlemekle görevlendirdiler²⁶⁰. Böylelikle kralın donanmasının demir attığı ve Rhodos'a saldırmak üzere son hazırlıklarını tamamladığı Kos limanındaki ana karargahına ilişkin daha detaylı bilgi toplamaya başladılar²⁶¹.

²⁵⁶ Liv. *perioch.* 78; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. MAGIE 1950: 218 dn. 40.

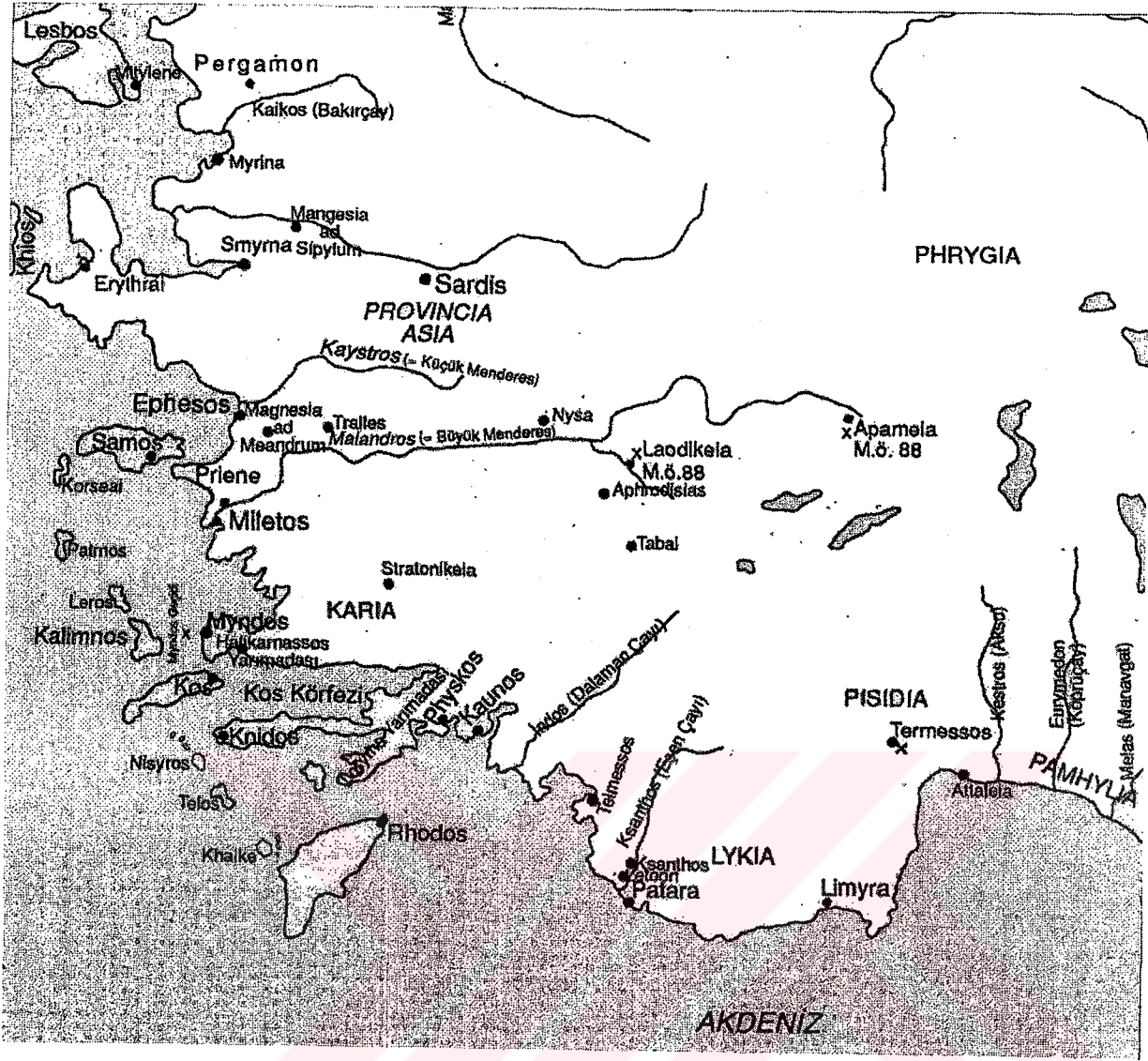
²⁵⁷ App. *Mithr.* 24.

²⁵⁸ WELLES 1934: 295 vdd. no: 74.

²⁵⁹ MAREK 1995: 9 vdd.; 16 vdd; ayrıca bk. BRESSON 1999: 119.

²⁶⁰ ARSLAN 2002a: 123 dn. 64.

²⁶¹ Lykia Birliği'nin Patara'lı Artapates'in oğlu Kreinolaos komutasındaki donanmasının iki amacı vardı. Bunlardan birincisi, Rhodos donanmasını Mithridates'e karşı verdiği savaşta güçlendirmek; ikincisi ise, düşmanın Kos Adası'ndaki karargahını dikkatli bir şekilde gözetlemektir. MAREK 1995: 10; 19; ARSLAN 2002a: 123.

Har. 1 Mithridates'in Rhodos ve Lykia seferine ilişkin genel görünüm

Rhodos'lular, Pontos Kralı VI. Mithridates'in donanmasıyla üzerlerine doğru yelken açtığı haberini aldıkları zaman, amiralleri Damagoras'ı Rhodos donanmasının hafif ve hızlı teknelerinden oluşan bir filoyla, kralı karşılamak üzere gönderdiler. Daha sonra da kralın adalarındaki konumunu zorlaştırmak amacıyla kentin civarında onun faydalanabileceği her şeyi tahrip ederek, kente çekildiler²⁶². Damagoras'ın amacı; Mithridates'in Rhodos kuşatması için mühimmat ve asker taşıyan nakliye gemilerine zarar vermek veya batırmak ve beklenen Pontos saldırısını geciktirmek, ya da sekteye uğratmak olsa gerekti. Mithridates'in Kos'tan Rhodos'a doğru yelken açarken takip edeceği en kolay rota, Knidos (= Deveboynu) Burnu'yla Nisyros ve Telos adaları arasındaki Karia sahilleri boyunca uzanıyordu²⁶³. Bu bakımdan Damagoras, Halikarnassos (= Bodrum) Yarımadası'nın açıklarında mevki almıştı. Böylelikle,

²⁶² App. Mithr. 24.

hem Kos Körfezi içinde sıkışma, hem de çevrilerek imha edilme tehlikesine karşı filosunu güvence altına aldı. Söz konusu durum Rhodos'lulara, bir yandan açık denize kaçabilme olanağı sağlarken, diğer yandan da kralın Rhodos'a gitmesini geciktirmiş oluyordu. Bu bakımdan çarpışma için, Kos ile Kalimnos adaları arasında, Halikarnassos Yarımadası'nın ucunda, Myndos (= Gümüşlük) Geçidi olarak adlandırılan boğaz seçildi²⁶⁴.

Savaş Rhodos filosunun, kralın donanmasına cepheden ve sol kanattan saldırmasıyla başladı. Rhodos donanması sayı bakımından az olmasına rağmen, savaştıkları suları iyi tanımaları, deniz tecrübeleri, taktik bilgileri, iyi donanımlı gemileri ve iyi eğitilmiş mürettebatları bakımından Pontos donanmasından üstündü²⁶⁵. Fakat, kralın amiral gemisi *quinqueremis*'ten (= beş sıra kürekli savaş gemisi), Pontos donanmasının, kanatları genişleterek düşmanı çembere alma emri vermesi üzerine, Rhodos filosu çevrilme tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. Bunun üzerine savaşı bırakarak, hafif ve süratli gemileriyle hızla geri çekildiler. Kralın takibi, bu suları iyi bilen Rhodos filosunu yakalamaya yetmedi. Sonunda Damagoras komutasındaki savaş gemileri, Rhodos'un güvenli limanına sığındı ve kentin kapıları kapatıldı. Böylece Rhodos'luların hareketinin stratejik gayesi elde edilmiş oldu. Kralın Rhodos'a ulaşması az bir süre de olsa geciktirilmiş ve düşman donanmasının gücü hakkında bir fikir elde edilmişti. Bu bakımdan Mithridates, Rhodos sahillerine geldiğinde, kent kralı kuvvetli surlarının ardında karşılamaya hazır²⁶⁶.

Rhodos'luların başkenti adayla aynı adı taşıyordu. Kent, coğrafi konumu itibariyle Küçük Asya'nın güney kıyısındaki Loryma (= Bozburun) Yarımadası'nın karşında; adanın ise, doğu burnunda yer almaktaydı. Deniz sularının oyduğu iki doğal koy ve kayalık bir sahil üzerinde tahkimli bir kaleye sahipti. Kentin dört bir yanında gösterişli dış limanlar, rıhtımlar, tersane ve doklar yükseliyordu. Kapatılabilen limanlar ve tersaneler, hem kuvvetli bir sur, hem de kalın zincirlerle korunuyor; ayrıca savaş makineleriyle destekleniyordu. Kente ait dış limanlardan bazıları ise, gizli tutuluyor ve buralara kimsenin girmesine izin verilmiyordu. Kent yolları, su sistemi, silah ve erzak depolarının yerleşim düzeni açısından ideal bir plana göre inşa edilmişti²⁶⁷. Diğer bir deyişle Rhodos, gerek savaş gemilerini imal, teçhiz ve tamir ettiği tersaneleri, gerek gemi inşaatı açısından lüzumlu kereste, katran, keten, ip gibi ham

²⁶³ Strab. xiv. 2. 15 c. 656; 19 c. 657.

²⁶⁴ App. *Mithr.* 24; *civ.* iv. 71.

²⁶⁵ Diod. xxvii. 28.

²⁶⁶ App. *Mithr.* 24.

maddeleri stokladığı erzak depoları, gerekse donanmasını ve mürettebatını kapatılabilen limanlar ve tahkimli surlar içinde ikmal edebildiği istinat noktalarıyla ideal bir kara üssüne sahipti.

Bu yüzden Mithridates önce, liman ağzına demirleyerek, kent yakınlarında kamp kurdu. Daha sonra da liman tarafından kente girmek için çeşitli denemelerde bulundu. Fakat kısa süre sonra, yaptığı işin yararsızlığını kendi de anladı ve kenti, hem karadan, hem de denizden kuşatarak Küçük Asya'daki ağır silahlı askerlerin gelmesini beklemeye başladı. Bu arada Rhodos'lularla çarpışmaya devam ediyordu. Çünkü Rhodos'lular, bir yandan kendilerini surlardaki askerleriyle savunurken, diğer yandan da hızlı gemilerine ve tecrübeli denizcilerine güvenerek savaş filosunu her an düşmana saldıracakmış gibi hazırda bekletiyor ve her fırsatta Pontos gemilerine saldırıyorlardı²⁶⁸. Böylelikle yavaş yavaş kralın kuvvetlerini yıpratmaya başladılar. Bu arada kral Rhodos limanının ağzını geniş hacimli tekneler, ağır yük ve savaş gemileriyle kapayarak kenti abluka altına almış olsa da, bazen ters esen rüzgarlar bazen de tecrübesiz adamlarının disiplin dışı davranışları kuşatmanın Rhodos'lular tarafından zaman zaman yarılmasına neden oluyordu. Ayrıca kral, üç sıra kürekli süratli teknelerini (= *triērēs*²⁶⁹ [τριήρης]) uzun süre denizde tutamıyordu. Çünkü söz konusu tekneler basit bir biçimde, yalnızca kürek çekme ve düşman gemilerine pruvalarındaki –burunlarındaki– ağır tunç mahmuzlarıyla (= *embolon* [ἐμβολον]) çarpma işlevleri açısından donatılmış ve dengesiz olma pahasına hız için tasarlanmış savaş gemileriydi. Bu bakımdan, iyi hava ve sakin denize bağımlıydılar. Bu durum, *trieres*'lerle uzun süreli bir deniz kuşatmasını neredeyse olanaksız kılıyordu. Zira bu teknelerde subay kamaraları, mürettebat için savaş görev yerleri, yiyecek deposu, ya da mutfak yoktu. Bu yüzden *trieres*'lerin denizde uzun süre kalmaları imkansızdı. Rhodos

²⁶⁷ Strab. xiv. 2. 5-13 c. 652-655; ayrıca bk. GÜNALTAY 1987²: 363 vd.

²⁶⁸ App. *Mithr.* 24-55.

²⁶⁹ *Trieres*, İÖ. VI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren uzun bir süre en çok kullanılan savaş gemisi niteliğindeki yeni bir tekne türüdür. Bu tekneye Latince'de *triremis* adı verilmekteydi. Kelime anlamı itibarıyla “üç sıra kürekli” demek olan söz konusu hızlı savaş gemilerini, o çağın “*destroyerler*” olarak kabul edebiliriz (ayrıca bk. LANDELS 1996³: 157 vdd.).

Trieres'lerin uzunlukları 35-38 metre arasında değişmekte olup genişlikleri 4.5-5 metre kadardı. Su altındaki derinlikleri yaklaşık 1 metre deniz seviyesinden yükseklikleri ise, mümkün olduğu ölçüde suya yakındı. Söz konusu yassı ve uzun teknelerdeki kürek sıraları deniz seviyesinin öyle yakınından başlıyordu ki; dalgalar en alt sıranın ancak bir karış altında kalıyordu. Her bir *trieres*'te 170 kürekçi (= *epikopoi* [ἐπίκοποι]); 8-10 tane tayfa (= *nautai* [ναῦται]), ayrıca ağır silahlı askerler (= *hoplitai* [ὀπλίται]) ve mancınıkçılardan (= *sphendonētai* [σφενδονῆται]) oluşan, sayıları 14 ile 30 arasında değişen deniz askeri (= *epibatai* [ἐπιβάται]) bulunmaktaydı. Her tekneyi bir gemi kaptanı (= *triērarkhos* [τριήραρχος]) donanmayı ise, amiral (= *nauarkhos* [ναύαρχος]) kumanda etmekteydi.

gibi bir kentin deniz kuşatmasında, Pontos *trieres*'lerin günde en az bir defa ikmal için dönebilecekleri yakın bir kara üssüne ihtiyaçları vardı²⁷⁰.

Diğer yandan nitelikli mürettebat eksikliği Pontos donanması açısından en önemli sorundu. Donanmadaki eğitilmiş mürettebatın azlığı kısa süre içinde kendini çeşitli şekillerde gösterdi. Zira savaş gemileri, ne kadar iyi tasarlanmış, ya da sayı bakımından ne kadar çok olurlarsa olsunlar, amaca uygun, iyi eğitilmiş ve morali yüksek mürettebata ihtiyaçları vardı. Çünkü Antikçağ'da deniz savaşları çevik manevralardan ibaretti. Antikçağ'ın klasik savaş gemileri olan *trieres*'lerle yapılan çarpışmalarda aslolan, ya düşman teknesinin yanından süratle geçerek onun küreklerini parçalamak, ya da geminin karnında mancınıklar, kargılar veya mahmuz darbesiyle yarık açmaktı. Bununla birlikte, yeri geldiğinde ustaca yapılan bir mahmuz darbesi düşman gemisini ikiye bölebilirdi. Ancak, teknenin hızı ve manevra kabiliyeti kaptanın, dümencinin ve tüm gemi mürettebatının ortak uyumu sonucunda ortaya çıkıyordu. Bunun yanı sıra yalnızca birkaç insanın bile yanlış kürek çekmesi, bütün bir sıranın uyumunu bozarak geminin manevra yeteneğinin ve hız denetiminin bozulmasına neden oluyordu. Bu bakımdan Pontos donanması sayıca üstün olmasına rağmen süratli, manevra kabiliyeti yüksek, deneyimli ve iyi eğitilmiş gemicilerden oluşan Rhodos filoları tarafından sık sık tuzağa düşürülüyordu²⁷¹. Rhodos *trieres*'leri pruvalarındaki ağır tunç mahmuzlarıyla Pontos savaş gemilerine şiddetle çarparak, ya teknelerini batırıyor, ya süratle yanlarından geçerek küreklerini parçalıyor²⁷², ya da birtakım kancalar vasıtasıyla kendilerini düşman gemilerinin bordalarına yapıştırdıktan sonra onları yedeklerine alarak limanlarına götürüyorlardı²⁷³. Bu arada zaman geçiyor ve yaz yerini sonbahara bırakıyordu. Yine bu çeşit çarpışmalardan birinde, Pontos müttefiklerinden üç sıra kürekli bir Khios savaş gemisi şaşırıp, yanlış bir manevra yaparak Mithridates'in beş sıra kürekli amiral gemisini (= *quinqueremis*) mahmuzladı. Kralın

²⁷⁰ LANDELS 1996³: 164 vdd.; ARSLAN 2002a: 124 vd.

²⁷¹ Halkçı bir yönetim sistemine sahip olan Rhodos Adası'nda yoksul halkın erzak eksiklikleri varlıklı vatandaşlar tarafından giderilir; böylelikle, hem yoksul kişi yiyeceğini sağlar, hem de kentte, özellikle donanmanın kuvvetlenmesi açısından yetenekli mürettebat hiçbir zaman eksik olmazdı (Strab. xiv. 2. 5 c. 653).

²⁷² Böylelikle, hareket kabiliyetini kaybeden gemiye hücum edilerek kolayca ele geçiriliyordu.

²⁷³ Diod. xxvii. 28; App. *Mithr.* 25-26. Üç sıra kürekli tekneler deniz savaşı sırasında mahmuzlanarak delindiklerinde, savaş gemisi olarak tamamen yararsız hale gelmelerine rağmen diğer tekneler tarafından rahatlıkla yedeklerine alınarak çekilebiliyor ve onarılabilirdi (Thuk. ii. 83-92; daha detaylı bilgi için bk. LANDELS 1996³: 163).

gemisinde önemli hasara yol açan bu tuhaf kaza, neredeyse Mithridates'in, Rhodos'lular tarafından esir alınmasına neden oluyordu²⁷⁴.

Bu sırada, kralın kara kuvvetleri ellerindeki nakliye gemileri *trieres*'ler eşliğinde Rhodos Adası'na doğru yelken açtılar. Fakat Kaunos (= Dalyan) açıklarında şiddetli bir fırtınaya yakalanarak, Rhodos sahillerine doğru sürüklenmeye başladılar. Kasırganın etkisiyle sular üzerinde oraya buraya dağılan Pontos gemilerini gören Rhodos'lular ise, mürettebatın ve askerlerin şaşkınlığından yararlanarak bütün güçleriyle onlara saldırdılar. Çünkü Pontos kralı için, gerek asker desteği, gerekse savaş mühimmatı taşıyan bu geniş hacimli gemiler aşırı derece yüklenmişti. Teknelerdeki aşırı kalabalığa bir de şiddetli fırtına ve panik eklenince kapitanlar gemileri rotalarında tutmayı başaramadılar. Bu bakımdan Rhodos'lular kolaylıkla Pontos kralına gönderilen nakliye teknelerinin bir bölümünü ele geçirdiler, diğer bir bölümünü ise, ya hızlı savaş gemileriyle arkadan mahmuzlayıp²⁷⁵ batırdılar, ya da yaktılar ve yaklaşık 400 kişiyi esir alarak limanlarına çekildiler²⁷⁶.

Böylelikle kralın Rhodos kuşatması önemli ölçüde sekteye uğratıldı. Fakat söz konusu durum Mithridates üzerinde ters tepki yaptı. Kral, bir yandan kent üzerindeki kuşatmayı daha da şiddetlendirirken, diğer yandan da surlara çıkmak için devasa büyüklükte bir savaş makinesinin (= *sambykē*²⁷⁷ [σαμβύκη]) inşasına başladı ve onu iki geminin üzerine monte etti. Daha sonra da Rhodos surlarının daha alçak olduğu Zeus Atabyrios Tapınağı'nın yer aldığı tepeden, gece karanlığında kente baskın yapmayı kararlaştırdı. Bu yüzden, ordusunun bir kısmını gemilere yükledi. Plana göre, kralın gece karanlığında gemiler ve *sambyke*'yle kentin limanına saldırdığı sırada kara ordusu da düşmanın şaşkınlığından yararlanarak önemli kuvvetlerle müdafaa edilmediği haber verilen Atabyrios Tepesi'ndeki alçak surlara tırmanacaktı. Bununla birlikte, Rhodos'lu nöbetçiler sessizce yaklaşan Pontos kuvvetlerini fark ettiler. Hücum başla-

²⁷⁴ App. *Mithr.* 25. Kral o zaman bu olayı önemsememiş gibi görünse de, daha sonra Khios'lulardan bunun hesabını sormuştur (App. *Mithr.* 46-47).

²⁷⁵ Arkadan mahmuzlama, ya da arkadan indirme olarak adlandırılan bu donanma manevrası *periplous* diye de bilinir. Bu manevrada savaş teknesi rakip gemiyi kıç tarafından mahmuzlar ve daha sonra da çark ederek döner, yine kıça doğru saldırır.

²⁷⁶ App. *Mithr.* 26.

²⁷⁷ Bazen sur duvarlarına çıkmak için inşa edilen kuleye bazen de bir gemiden diğerine geçmek için kullanılan köprüye verilen ad. Daha detaylı bilgi için bk. Polyb. viii. 4. 6; Plut. *Marc.* 15; App. *Mithr.* 26-27.

dığında ise, buranın birçok birlik tarafından güçlü bir şekilde savunulduğu ve karşı tarafın tuzağına düştükleri anlaşıldı²⁷⁸.

Fakat kral, şafakla birlikte, hem karadan, hem de denizden geniş kapsamlı bir saldırıya başladı. Rhodos'lular özellikle, denizden Isis Tapınağı'nın yer aldığı duvarlara doğru yaklaşmakta olan heybetli *sambyke*'yi gördükleri zaman dehşete düştüler. *Sambyke* üzerinde, aynı zamanda çalışabilen birçok savaş makinesi yer almaktaydı. Bu bakımdan Rhodos donanmasının bütün çabaları kentlerine doğru ilerleyen bu yüzen kuleyi durdurmaya yetmedi. Şimdi Pontos askerleri ve tekneler *sambyke*'nin muazzam cüssesinden yararlanarak surlara kadar rahatça ilerliyor ve duvarlara tırmanmaya çalışıyorlardı. Böylelikle kral, kara kuvvetleri, donanması ve *sambyke* eşliğinde bütün gücüyle Rhodos surlarına hücum etti. Rhodos'lular bu sefer Pontos saldırısını geri püskürtemediler. Fakat bu sırada beklenmedik bir şey oldu. Rhodos duvarları önlerine gelen *sambyke*'nin devasa kütlesi kendi ağırlığına daha fazla dayanamayıp çöktü²⁷⁹.

Bütün çabalarına rağmen bu girişimin de boşa çıkması ve kış mevsiminin yaklaşmış olması nedeniyle Mithridates, iyi müdafaa edilen kente karşı ikinci bir saldırı teşebbüsünde bulunmadı. Bunun üzerine, Rhodos donanmasının ve ada halkının serbest kalmaması için ada çevresinde bir Pontos filosu bıraktıktan sonra, Lykia'nın güney kıyılarına doğru yelken açtı²⁸⁰. Çünkü Lykia'lular savaşın başından beri, hem Mithridates VI. Eupator'un hakimiyetini tanımayarak, onun generalleriyle çarpışmışlar²⁸¹, hem de kendisine karşı savaşan Rhodos Adası'na yardım göndermişlerdi²⁸². Patara, Rhodos'tan sonra bölgedeki en önemli ikinci limandı. Ayrıca Küçük Asya'daki en önemli ikinci donanma ve asker gücü Lykia Birliği'nin elinde olup, Patara söz konusu birliğin en önemli üç limanından biriydi²⁸³ –diğer ikisi Phaselis ve Andriake'dir–. Bu yüzden Mithridates önce, Pontos hakimiyetine karşı direnen Patara kentini, hem karadan, hem de denizden kuşattı. Kısa süre sonra, savaş makineleri ve mancınıklar

²⁷⁸ App. *Mithr.* 26; ayrıca bk. ARSLAN 2002a: 125 vd.

²⁷⁹ App. *Mithr.* 27. Gene Appianos'a (*Mithr.* 27) göre, Tanrıça Isis'in hayaleti yanan *sambyke*'nin alevleri arasında görüldü.

²⁸⁰ App. *Mithr.* 27; ayrıca bk. Liv. *perioch.* 78; MAGIE 1950: 218 vd.; SHERWIN-WHITE 1984: 125; GÜNALTAY 1987²: 364 vd.

²⁸¹ App. *Mithr.* 20-21.

²⁸² App. *Mithr.* 24; ayrıca bk. MAREK 1995: 9 vdd.

²⁸³ MAREK 1995: 16 vd.

yapmak üzere Ksanthos yakınlarındaki Letoon²⁸⁴ (= Kumluova) kutsal alanında Leto'ya a-danmış ağaçları kesmeye başladı. Kesim işine, ancak rüyasında tanrıça tarafından durması emredilince son verdi. Daha sonra da, gerek abluka altındaki kent, gerekse Pontos egemenli-ğine halen boyun eğmemiş Lykia yerleşimlerine karşı savaşması için komutanlarından Pelopidas'ı Pontos ordusunun ve donanmasının bir bölümüyle birlikte burada bıraktı. Pontos donanmasının ana bölümü ise, Pergamon ve Propontis'e (= Marmara Denizi) doğru yelken açtı. Çünkü Mithridates, bu sefer de Romalıların Hellas'taki eyaletlerini ele geçirmeyi düşünüyordu. Kendisi ise, İÖ. 88/87 yılı kışını geçirmek amacıyla Karia Bölgesi üzerinden, yeni kraliyet başkenti Pergamon'a doğru yola çıktı²⁸⁵.

Bununla birlikte, Birinci Mithridates –Roma Savaşı (İÖ. 89-85) sırasında, Mithridates VI. Eupator'un generallerine direnen; Pontos kralına karşı savaşan Rhodos Adası'na yardım gönderen ve bizzat kralın kendisine karşı savaşan Lykia Bölgesi'ndeki hangi kentlerin Mithridates tarafından ele geçildiğine dair şu an için yeterli bilgiye sahip değiliz. Appianos'un konuya ilişkin ifadelerinde²⁸⁶ Pisidia, Lykia ve Pamphylia'nın Pontos kralına karşı savaştıklarını öğrenmekle birlikte, söz konusu bölgelerden hangi kısımların Pontos kuvvetleri tarafından işgal edildiğini ve kralın generallerinin bu bölgelerde nerelere kadar ilerlemiş olduklarını kesin olarak bilemiyoruz. Ancak, Lykia'ya gönderilmiş olan generallerin bölgenin kuzeyindeki dağlık yöreleri Pamphylia Ovası'nı çevreleyen dağlara kadar istila etmiş oldukları düşünülmektedir²⁸⁷. Aynı şekilde, Pisidia'nın müstahkem kentlerinden Termessos (= Güllük Dağı) da Roma'ya bağlı kalarak Pontos kralına karşı direnmiş gibi gözükmektedir. Bu bakımdan, Pontos kuvvetlerinin Kibyrtis (= Gölhisar, Horzum) kentini ele geçirdikten sonra Termessos kontrolündeki Yenice Boğazı'ndan geçerek Pamphylia'ya girmiş oldukları kabul edilmektedir²⁸⁸. Mithridates'in bu geçiş esnasında, Termessos'un egemenlik alanını istila ederek çok sayıda insanı esir aldığı, daha sonra Roma halkı tarafından çıkartılan *lex Antonia de Termessibus*²⁸⁹ adlı bir kararnameyle (= *plebiscitum*²⁹⁰) açıklığa kavuşmuştur²⁹¹.

²⁸⁴ İsmi Işık Tanrısı Apollon ve Avcı Tanrıça Artemis'in annesi Leto'dan alan bu kutsal alan (= Letoon), deniz kıyısından yaklaşık 3.5 kilometre içeride, Ksanthos Irmağı'nın batı yakasında yer alır. Söz konusu kutsal alan Lykia Bölgesi'nin ve Lykia Birliği'nin en önemli dini merkezidir.

²⁸⁵ App. *Mithr.* 27; ayrıca bk. SHERWIN-WHITE 1984: 125.

²⁸⁶ App. *Mithr.* 20-21; 24; 27.

²⁸⁷ *CIL* I 589; AKŞİT 1971: 88 dn.49.

²⁸⁸ MAGIE 1950: 265; 285; ÖZSAİT 1985: 73; ÇELGİN 1997: 111.

²⁸⁹ Alınan bu kararname, ya da yasaya Termessos kenti için çıkarılmış özel bir yasa yahut kararname gözüyle bakıldığından dolayı söz konusu isimle adlandırılmıştır. Büyük bir kısmı kayıp olan söz konusu yasanın kapsamı

Bu sırada, her ne kadar Karia'nın kıyı kentleri –Kaunos²⁹², Knidos²⁹³, Kos²⁹⁴– Pontos hakimiyetini kabul etmiş olsalar da, bölgenin iç kesimlerindeki kentlerden bazıları –Stratonikeia²⁹⁵, Tabai²⁹⁶– hala Pontos kralına karşı direniyorlardı. Bunun üzerine kral, büyük bir ihtimalle Telmessos üzerinden Physkos'a (= Marmaris) kadar sahil şeridini izledikten sonra, Karia'nın iç kısımlarından Pergamon'a giden yolu takip etmiştir²⁹⁷. Stratonikeia'nın Pontos kralına karşı olan savunması uzun ömürlü olmamıştır. Kuşatılan kent, Mithridates VI. Eupator tarafından güç kullanılarak işgal edilmiş ve Pontos Krallığı'nın hakimiyetine boyun eğmediği için cezalandırılmıştır. Bu yüzden Stratonikeia'lılar, krala karşı önemli miktarda savaş tazminatıyla haraç vermek ve kentlerinde bir Pontos garnizonu bulundurmamak zorunda kalmışlardır²⁹⁸. Tabai kenti de Pontos kralına karşı gelmiş; fakat sonunda o da bir şekilde Mithridates'e boyun eğmiştir²⁹⁹. Kral daha sonra Stratonikeia'da gördüğü, Philopoimenos'un Monime adlı güzel kızıyla evlenmiş ve onu da yanına alarak, Hellas'a düzenlemeyi düşündüğü yeni seferin hazırlıklarını tamamlamak üzere Pergamon'a gitmiştir³⁰⁰.

ve içeriğine ilişkin şimdiye kadar çeşitli fikirler ortaya atılmıştır. Daha detaylı bilgi için bk. HEBERDEY 1934: 749 vd.; SHERWIN-WHITE 1976: 12 vdd.; ÖZSAİT 1985: 76 vdd.; BEAN 1997: 109; ÇELGİN 1997: 113 dn. 414. Yasanın tarihine ilişkin olarak ise bk. HEAD 1911: 712; HEBERDEY 1934: 749; TAM III. 1: 4; ÖZSAİT 1985: 76 vdd.; JONES 1971²: 130; AULOCK 1979: 46; BEAN 1997: 109; ÇELGİN 1997: 116 dn. 425; ARSLAN 2000b: 34 vd.

²⁹⁰ Roma'da ele geçen bu bronz levha için bk. *CIL* I² 589; TAM III. 1: 4 vd.; ayrıca bk. ÇELGİN 1997: 113 dn. 412.

²⁹¹ AKŞİT 1971: 88 dn. 249; ÇELGİN 1997: 111 dn. 404.

²⁹² Plut. *Luc.* iii. 3; ayrıca bk. App. *Mithr.* 23.

²⁹³ Plut. *Luc.* iii. 3.

²⁹⁴ App. *Mithr.* 23; Plut. *Luc.* iii. 3.

²⁹⁵ App. *Mithr.* 21; OGIS 441; SHERK 1969: 105 vdd. no: 18.

²⁹⁶ OGIS 442; SHERK 1969: 100 vdd. no: 17.

²⁹⁷ CMAM Patara-Pergamon yolu.

²⁹⁸ App. *Mithr.* 21; ayrıca bk. SHERK 1969: 110 vdd. no: 18; HIND 1994: 168 vd.

²⁹⁹ Karia'nın Phrygia sınırında yer alan Tabai'nın, her ne kadar Mithridates'e karşı gelen kentlerden biri olduğu biliniyor olsa da, onun kral tarafından ne zaman ele geçirildiği kesin değildir. Ancak kent, ya Mithridates'in Laodikeia'yı kuşattığı sırada aynen Aphrodisias gibi, Roma Generali Oppius'u desteklediği için ele geçirilmiş, ya da kral Stratonikeia'yı işgal ettiği sırada Tabai kentini de boyunduruğu altına almıştır. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. OGIS 442; MAGIE 1950: 234 vd.; ROBERT 1954: 97 vdd. no: 5; SHERK 1969: 101 no: 17.

³⁰⁰ App. *Mithr.* 21; 27.

Kral yaratılış itibariyle kadınlara oldukça düşkün olmasına ve zaman zaman tutkuların kölesi gibi görünmesine ve davranmasına rağmen her defasında duruma hakim olmasını bilirdi. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. App. *Mithr.* 112.

Mithridates, İÖ. 88/87 yılı kışını Pergamon'da Roma'nın Hellas hakimiyetine son vermek amacıyla ordusunda ve donanmasındaki son eksikleri tamamlayarak geçirdi³⁰¹. Bu sırada Roma ise, Müttefikler Savaşı'na son vermiş³⁰² ve kendini yeniden toparlayarak bütün dikkatini Pontos Kralı VI. Mithridates'in üzerine yöneltmiştir. Romalılar artık, Küçük Asya ve Hellas üzerinde egemenlik kurma emelini besleyip bunu gerçekleştirme yolunu tutmuş olan Pontos kuvvetlerine karşı mücadele etmeye karar vermişlerdir³⁰³. Fakat bu sefer de, söz konusu savaşı kimin yöneteceği sorunu, partiler arası çekişmelere yol açmış ve Roma'da Sulla ile Marius taraftarları arasında yeni bir iç savaşın çıkmasına neden olmuştur. Sonuçta Sulla'nın, bu savaştan da galip çıkmasına; Marius'u ve taraftarlarını Roma'dan sürmesine karşın, hazırlanan ordunun yola çıkması aylarca gecikmiştir³⁰⁴. Söz konusu durumun bir sebebi de o sıralar Romalıların elinde Sulla'nın, Mithridates'e karşı yapacağı savaşın masraflarını karşılayacak mali destekten yoksun olmalarıdır. Bu yüzden kısa bir süre önce ele geçirdikleri Numidia Krallığı'nın krali hazinelerini ve tanrılara adanmış değerli eşyaları kısa zamanda satarak ordunun iâşesi için gerekli parayı temin etmişlerdir³⁰⁵.

Böylelikle Roma'da bu olaylar sona erdi. Fakat İÖ. 87 yılında, gerek halk gerekse *Senatus*, Sulla'ya karşı partiden demokrat Lucius Cornelius Cinna'yı, Gnaeus Octavius'la birlikte *consul* atadı. Sulla birçok kişinin kinini yatıştırmak için bu duruma sevinir gibi yaptı ve Lucius Cinna'nın *consul* seçilmesine ses çıkarmadı. Daha sonra da Pontos Kralı VI. Mithridates'le savaşmak üzere emrindeki altı *legio*'yla Hellas'a doğru yola çıktı³⁰⁶.

1.4. Hellas Savaşları

Delos Adası³⁰⁷, İÖ. II. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, birçok İtalyan tüccarın sıkça ikamet ettiği bir yer olmuş ve adada yaşayan Romalı nüfusu giderek artmıştı³⁰⁸. Diğer yandan ada,

³⁰¹ SHERWIN-WHITE 1984: 125.

³⁰² Velleius Paterculus'a (ii. 15) göre, Müttefikler Savaşı sırasında İtalya genç nüfusundan yaklaşık 300.000 kişi telef olmuştur. Daha detaylı bilgi için bk. SHERWIN-WHITE 1984: 130.

³⁰³ Diod. xxxvii. 2. 11; daha detaylı bilgi için bk. KEAVENEY 1982b: 79 vdd.

³⁰⁴ Plut. *Sull.* vii-xi; ayrıca bk. Flor. *epit.* i. 40. 4.

³⁰⁵ App. *Mithr.* 22. Roma'nın o sıralar içinde bulunduğu mali krize ve ekonomisine ilişkin olarak bk. BARLOW 1980: 207; 209 vdd.

³⁰⁶ Plut. *Sull.* x. 4; ayrıca bk. Plut. *Sert.* iv. 4; Flor. *epit.* ii. 9. 9.

³⁰⁷ Delos, İÖ. 167 yılında, Romalılar tarafından gümrük ve liman vergilerinden muaf tutularak, serbest liman ilan edilmesinden sonra oldukça zenginleşmişti. Çünkü ada mal bakımından zengin ve geniş olan bir pazar yerine sahip olmasının yanı sıra özellikle çok gelir sağladığı için tutsak "köle" ticareti de yapıyordu. Bunun nedeniye Romalıların, İÖ. 146 yılında Kartaca ve Korinthos'un yakılıp yıkılmasından sonra zenginleşerek çok sayıda köle

Birinci Mithridates–Roma Savaşı sırasında da ekonomik açıdan iyi gelir getiren açık bir limana sahip olması ve burada ikamet eden çok sayıda Romalının etkisi nedeniyle Pontos kralına karşı cephe almıştı. Böylelikle Delos da aynen Rhodos gibi, İÖ. 88 yılı ilkbaharında, Küçük Asya’daki katliamdan kurtulan Romalıların sığındıkları bir merkez haline gelmiş ve Ege Denizi’ndeki Pontos hakimiyetine karşı koymaya başlamıştır.

Bunun yanı sıra, ekonomik ve siyasi olduğu kadar stratejik açıdan da³⁰⁹, hem Pontos, hem de Atinalılar için büyük önem taşıyan Delos Adası, eskiden beri Atina’ya bağlı olmasına rağmen, İÖ. 88 yılında Pontos kralının tarafına geçen Atina ve ona bağlı olan diğer bazı adalarla sitelerin tersine Romalıları sırt çevirmemişti. Bu yüzden Delos, önce Mithridates yanlısı politika izleyen ve Atina *arkhon*’u ve generali seçilen “*tiran*” Aristion’un³¹⁰ komutanı Teos’lu Apellikon tarafından İÖ. 87 yılı ilkbaharında denizden abluka altına alındı³¹¹. Fakat kuşatmanın adada bulunan Roma *praefectus*’u Orbius tarafından kırılmasıyla Atinalılar geri püskürtüldüler. Bu başarısız girişim, Atinalıların yalnız başına Delos’u alamayacaklarını açıkça ortaya koydu. Bu bakımdan Atinalılar, birkaç yüz gemiden oluşan donanmalarını Mithridates’in emrine verdiler. Bunun üzerine Mithridates, aynı yıl Ege Denizi’nde Pontos hakimiyetine direnen adaları ve daha sonra da bütün Hellas’ı egemenliği altına almak üzere generallerinden Arkhelaos’u büyük bir donanmayla birlikte Delos’a gönderdi³¹².

Bu arada Birinci Mithridates–Roma Savaşı’nda Pontos’un müttefiki olan bazı Thrak kabileleri³¹³, İÖ. 91 yılından itibaren Mithridates’in teşvikiyle Makedonia üzerine çeşitli kereler yağma akınları düzenlemişlerdi³¹⁴. Bu durum büyük bir ihtimalle, Mithridates’in Thrak’lar vasıtasıyla Romalıları Makedonia ve Kuzey Hellas’tan atma girişimiydi. Thrak’lar, İÖ. 92

kullanmaya başlamalarıydı. Ada aynı günde 10.000 tutsağı, hem alabilen, hem de sevk edebilen kapasiteye sahipti. Bu yüzden Antikçağ’da “*Ey tüccar, Delos’a git, gemini boşalt, her şey satılır*” atasözü adanın ne kadar işlek bir ticari limana sahip olduğunu açıklamaktadır (Strab. xiv. 5. 2 c. 669).

³⁰⁸ Strab. x. 5. 4 c. 486; daha detaylı bilgi için bk. LAIDLAW 1933: 190 vdd.; WILSON 1966: 113 vdd.; KALLET-MARX 1995: 202 dn. 23.

³⁰⁹ Strabon’a (x. 5. 4 c. 486) göre, Delos Adası, İtalya ve Hellas’tan Küçük Asya’ya doğru yelken açan gemiler için ideal bir limana sahip konaklama yeri idi.

³¹⁰ Plut. *Sull.* xii. 1.

³¹¹ Ath. *Deip.* v. 214 d- 215 b = FGrH 87 F 36 (Poseidonios). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. BUGH 1992: 109.

³¹² App. *Mithr.* 27-28; Flor. *epit.* i. 40. 8; ayrıca bk. SHERWIN-WHITE 1984: 136 dn. 15.

³¹³ App. *Mithr.* 41; 57. Cassius Dio’ya (xxxvi. 9. 3-4) göre, bu sırada bazı Thrak’lar Mithridates’in ordusunda paralı askerlik yapmaktaydılar. Daha detaylı bilgi için bk. SHERWIN-WHITE 1984: 124 dn. 162.

³¹⁴ Liv. *perioch.* 74; 76; 81 dn. 4; Cass. Dio xxxi. 101. 2; Oros. *hist.* v. 18. 30; ayrıca bk. SHERK 1969: 121 vdd. no: 21.

yılından İÖ. 87 yılına kadar Makedonia'da *praetor*'luk (= vali) yapan Gaius Sentius Saturninus'a³¹⁵ karşı düzenledikleri akınların çoğunda Romalıları bozguna uğratmışlardı³¹⁶. Hatta zaman zaman Epeiros'a kadar ilerleyerek bölgedeki tapınakları yağmalamışlardı³¹⁷. Ancak, sınırlı bir kuvvetle³¹⁸ onlara karşı başarıyla mücadele eden Roma *praetor*'unu bir türlü Makedonia'dan sürememişlerdi. Bu yüzden Mithridates, İÖ. 87 yılında, oğullarından Arkathias ve generallerinden Taksiles'in ortak komutalarındaki büyük bir kara ordusunu, Thrakia üzerinden Makedonia Bölgesi'ne gönderdi³¹⁹. Böylelikle bu ordu Makedonia üzerinden Hellas'a inebilecek ve orada Arkhelaos komutasındaki Pontos donanmasıyla birleşerek, Romalıların olası saldırılarına karşı birbirlerine destek olabilecekti.

Arkathias, Thrakia üzerinden Makedonia'ya doğru ilerlerken, Arkhelaos, İÖ. 87 yılının baharında, Delos'u kanlı bir şekilde ele geçirdi. Ada içinde yer alan kentleri temellerinden yıktı³²⁰. Önemli bir bölümü Romalılardan oluşan yaklaşık 20.000 kişiyi kılıçtan geçirdi. Geri kalan ada halkını köle olarak sattı³²¹. Delos'la beraber birtakım adaların yönetimini de tekrar Atinalılara bağladı. Ayrıca, Delos Adası'nda yer alan kutsal tapınaklara ait bütün hazineleri Aristion'a ve Atinalılara teslim etti. Daha sonra söz konusu hazineleri korumak ve Aristion'un Atina'daki hakimiyetini sağlamlaştırmak için 2.000 Pontos askerini kente gönderdi³²².

³¹⁵ Cic. *Pis.* 84; *Verr.* ii. (3) 93. 217; *SIG*³ 732.

³¹⁶ *Liv. perioch.* 70; 74; 76; 81; *Oros. hist.* v. 18. 30; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Cic. *Pis.* 84; *Verr.* ii. (3) 93. 217; *SIG*³ 732; GÜNALTAY 1987²: 361; SHERWIN-WHITE 1984: 126; KALLET-MARX 1995: 273 dn. 51.

³¹⁷ Cass. Dio xxxi. 101. 2; daha detaylı bilgi için bk. KEAVENEY 1982b: 79 dn. 3.

³¹⁸ Sentius'un, özellikle İÖ. 91-87 yılları arasında yoğunlaşan Thrak saldırıları karşısında yaşadığı en büyük problem 20 *cohort*'tan (1 *cohort*= 600 kişi) oluşan standart *praetor* ordusuyla, bu akınları karşılamaya çalışmasıdır. Sentius, söz konusu durum karşısında, Roma'dan birçok kereler yardım talebinde bulunmuştur. Ancak, bu sıralar İtalik müttefiklerine karşı şiddetli çarpışmalar yapan Romalılardan hiç bir yardım alamamıştır (SHERWIN-WHITE 1984: 126 dn. 105).

³¹⁹ Arkathias, Plutarkhos'ta (*Sull.* xi. 2), Ariarathes olarak geçmektedir. Plutarkhos'un burada Mithridates'in oğullarından Arkathias'la diğer oğlu Kappadokia Kralı Ariarathes'i karıştırdığı düşünülmektedir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. App. *Mithr.* 35; 41; SHERWIN-WHITE 1984: 134 dn. 9; McGING 1986: 124 dn. 161; KALLET-MARX 1995: 273 dn. 51.

³²⁰ Strab. x. 5. 4 c. 486. Plut. *Sull.* xi. 3; Flor. *epit.* i. 40. 8; Arkhelaos'un komutanlarından Metrophanes'in Delos Adası'nda yaptıklarına ilişkin olarak ayrıca bk. Paus. iii. 23. 3-5. Pausanias (*l.c.*) Arkhelaos'un komutanının adı Menophanes olarak geçmektedir.

³²¹ App. *Mithr.* 28; Paus. iii. 23. 4; ayrıca bk. Plut. *Sull.* xi. 3; Flor. *epit.* i. 40. 8 vdd.

³²² App. *Mithr.* 28; daha detaylı bilgi için bk. Paus. iii. 23. 3-4; McGING 1986: 121; KALLET-MARX 1995: 211.

Aristion ise bu kuvvetle, –görünürde Atina’daki rejimin güvenliğini sağlamak, gerçekte kendi tiranlığını kurmak için– önce bütün muhaliflerini susturdu. Sonra da kentte Roma taraf-tarı siyaset izleyenleri ortadan kaldırdı³²³. Fakat bu arada Roma yanlısı ve saygıdeğer Atinalı-lardan bir grup yurttaşın Roma’ya kaçmasına engel olamadı³²⁴. Ayrıca, o sıralar Roma’ya hiç de dost olmamakla birlikte Aristion’un acımasız, sert yönetimine dayanamayan ve tiranlıktan nefret eden birçok Atina vatandaşı eski bir Atina kolonisi olan Karadeniz sahillerindeki Amisos’a (= Samsun) göçtüler³²⁵. Ancak sonunda kenti terk etmek isteyen insanların sayısı öyle bir raddeye geldi ki, Atina’yı bırakıp gidenlerin ölüm cezasına çarptırılacağı ilan edildi ve kent kapıları kontrol altına alındı.

Bu sırada Arkhelaos, Pontos donanmasıyla Peloponnesos Yarımadası’nın doğusundan Kyklades Adaları’na kadar bütün adaları hatta Euboia’yı³²⁶ (= Eğriboz Adası) bile Pontos egemenliği altına aldı. Böylelikle Ege Denizi de tamamen Mithridates’in kontrolü altına geç-miş oldu³²⁷. Daha sonra da, zaten onun gelişini bekleyen Hellas’a, hiçbir güçlkle karşılaşma-dan çıkarma yaptı. Pontos egemenliğini ilk anda kabullenemeyen Thessalia’nın Demetrias ve Magnesia kentlerini kısa bir kuşatmadan sonra ele geçirdi. Arkasından, Atina’dan başlayarak Thessalia’ya kadar bütün kentleri Roma’ya karşı başkaldırıya ikna etti. Sadece Boiotia’nın Thespiiai kenti Arkhelaos’a karşı direndi. Fakat o da Pontos kuvvetleri tarafından abluka altına alındıktan kısa süre sonra düştü. Böylelikle Arkhelaos, hemen hemen her yerde Roma düş-manları tarafından desteklendiği için kısa süre içinde Peloponnesos ve Orta Hellas’ı Pontos egemenliğine aldı³²⁸.

Bununla birlikte Makedonia *praetor*’u Sentius’un *legatus*’u Q. Braetius Sura, İÖ. 87 yılı yazında, Mithridates’in komutanı Metrophanes’i Euboia yakınlarında yapılan küçük bir deniz savaşında yenerek Skiathios Adası’nı ele geçirmiş ve adada yer alan Pontos’a ait erzak depo-larını yağmalamıştı³²⁹. Daha sonra da Boiotia Bölgesi’ni istila eden Arkhelaos ve Aristion’un

³²³ Strab. ix. 1. 20 c. 398; App. *Mithr.* 28.

³²⁴ Plut. *Sull.* xiv. 5; Paus. i. 20. 5; Ath. *Deip.* v. 214 a-d = FGrH 87 F 36 (Poseidonios); ayrıca bk. Cic. *Brut.* 306.

³²⁵ Plut. *Luc.* xix. 6.

³²⁶ Plut. *Sull.* xi. 3’ün tersine, Appianos’a (*Mithr.* 29) göre, Euboia Adası, Demetrias ve Magnesia kentleri, Mithridates’in diğer bir komutanı Metrophanes tarafından ele geçirilmiştir.

³²⁷ Flor. *epit.* i. 40. 8.

³²⁸ Plut. *Sull.* xi. 3; App. *Mithr.* 29. Flor. *epit.* i. 40. 8. Daha detaylı bilgi için bk. McGING 1986: 123 vd.

³²⁹ App. *Mithr.* 29; ayrıca bk. IG IX 2. 613. Bu sırada Ege Denizi’ndeki hemen hemen bütün adalar gibi Skiathios ve Peparethios adaları da Pontos hakimiyetine boyun eğmişlerdir. Fakat Thasos (= Taşöz) Adası Ro-

birleşik kuvvetlerinin ilerleyişini durdurarak, Khaironeia yakınlarında onlara karşı çeşitli ke-reler başarıyla çarpışmıştı³³⁰. Ancak, Akhaia'luların ve Lakedaimon'luların, Arkhelaos ile Aristion'a yardıma gelmeleriyle³³¹, o sıralar bölgeye gelen Sulla'nın komutanı ve yetkili elçisi Lucius Lucullus'un ona hemen yerini yolda olan Sulla'ya vermesini emretmesi üzerine Sura, derhal Boiotia'dan ayrılarak Sentius'un yanına gitmiştir. Böylelikle Braetius Sura sınırlı sayıda askere ve savaş donanımına sahip olmasına rağmen –yürekliliği ve sağduyusu sayesinde– Mithridates'in komutanlarına karşı, hem denizde, hem de karada –herkesin hatta kendisinin bile, umduğundan çok daha– başarılı sonuçlar elde etmiş ve Sulla'nın geciken kuvvetlerinin bu bölgeye rahatça yerleşmesini sağlamıştır³³².

Sulla, İÖ. 87 yılının yazında beş *legio*, bir miktar piyade ve az sayıda süvariden oluşan ordusuyla Epeiros'ta karaya çıktı. Fakat, hem ordusu sayı bakımından Mithridates'in general-lerinin elindeki ordudan azdı, hem de denizde güvenliği sağlayacak donanmadan yoksundu³³³. Bu yüzden ordusunu güçlendirmek ve yeterli erzak ve para sağlamak için önce Aitolia ve Thessalia üzerine yürüdü. Kendisine karşı direnen bütün kentleri kısa süre içinde ele geçirdi. Daha sonra da kanlı bir şekilde ilerleyerek Boiotia'ya girdi. Bunun üzerine, Thebai gibi daha önce Pontos hakimiyetini tanıyan bütün kentler hemen Sulla'nın tarafına geçtiler³³⁴. Çünkü söz konusu kentlerin Romalılara karşı duydukları korku, Pontos kralına olan inançlarından

ma'nın en çok sadakate ihtiyacı olduğu bu anlarda Romalılarla olan dostluk ve müttefiklik bağlarını koparmamıştır. Ada halkı Pontos'luların saldırılarına sonuna kadar direnmiş ve Romalılarla olan ittifaklarını fes etmek-tense gerekirse ailelerini katledip ölene kadar savaşacaklarına dair yemin etmişlerdir. Nitekim, Thasos Adası'nda, gerek Sulla'nın *dictator*'luğu –İÖ.82-79–, gerekse onun komutanlarından Dolabella'nın Hellas'ta bulunduğu –İÖ.78– döneme ait çeşitli mektuplar ve bir *Senatus* kararı bulunmaktadır. Sulla için bk.: *Epistulae L. Cornelii Sullae cum Senatus Consulto de Thasiis* = SHERK 1969: 116 vdd. no: 20 satır 2-8; Dolabella için bk. *Epistulae Cn. Cornelii Dolabellae* = SHERK 1969: 119 vdd. no: 21.

Bu bakımdan Birinci Mithridates-Roma Savaşı sona erdikten sonra Romalılara olan sadakatlerinden dolayı Skiathios ve Peparethios adaları Thasos'un kontrolüne verilmiştir (SHERK 1969: 115 vdd. no: 20; 120 no: 21 satır 17-20; 122 vd.; McGING 1986: 124 dn. 163-164; KALLET-MARX 1995: 269 vd. dn. 38; 283 dn. 85).

³³⁰ Plut. *Sull.* xi. 4; App. *Mithr.* 29.

³³¹ App. *Mithr.* 29.

³³² Plut. *Sull.* xi. 4-5; ayrıca bk. MACKAY 2000: 93 dn. 4. Bu yüzden Thessalia'nın Athamanoi ve Boiotia'nın Thespiiai kentleri *agora*'larına Q. Braetius Sura'nın heykelini dikmişler ve onu değişik şekillerde onurlandırmışlardır (McGING 1986: 124 vd. dn. 165-166).

³³³ App. *Mithr.* 30. Ancak, o sırada Pontos ordusunun ana kolu Mithridates'in oğlu Arkathias komutası altında Thrakia üzerinden Makedonia'ya doğru ilerlemekle meşguldü. Arkhelaos ve Aristion'un emrinde ise, az sayıda asker mevcuttu. Bu yüzden ki, Braetius Sura'nın az sayıdaki kuvvetleri kısa zamanda Pontos güçlerine karşı önemli başarılar elde etmiştir. Bu durumda Sulla'nın iyi eğitim almış savaş tecrübesi yüksek beş *legio*'su doğal olarak Arkhelaos ve Aristion'a karşı çok daha fazla başarılı olacaktı. Daha detaylı bilgi için bk. SHERWIN-WHITE 1984: 134 vd.

³³⁴ App. *Mithr.* 30; Paus. ix. 7. 4.

daha fazlaydı. Böylece Sulla, İÖ. 87/86 yılı kışında ise, Khaironeia'da ordugah kurdu. Bu sırada Thrakia'daki Odrysia Kralı Sadalas, Sulla'ya Hellas'taki Pontos güçlerine karşı savaşmak üzere Amatokos komutasında askeri bir birlik gönderdi. Bu arada Sulla, Arkhelaos ve Aristion'un birleşik kuvvetlerine karşı Boiotia Bölgesi'nde –Khaironeia– savaşarak onları bozguna uğrattı³³⁵. Bu çarpışmadan sonra Sulla'nın karşısına çıkaracak, ne yeterli askere, ne de cesarete sahip olan Aristion Atina'ya; Arkhelaos ise, Atina'nın limanı Pire'ye (= Peiraeus [Πειραιεύς]) sığındı³³⁶. Amaçları Thrakia ve Makedonia üzerinden gelecek orduyla burada buluşmaktı³³⁷. Bu bakımdan Sulla, kolayca ilerleyerek Attika Bölgesi'ne girdi. Burada da kentler Romalılardan korktukları için birer ikişer Sulla'nın birliklerine teslim oldular. Böylelikle Sulla, İÖ. 87/86 kışında, Mithridates'in Hellas'taki merkezi üssü Atina önlerine kadar gelerek, kentin limanı Peiraeus'u kuşattı³³⁸.

1.4.1. Sulla'nın Atina Kuşatması

Sulla bir an önce kenti ele geçirmek için, her türlü kuşatma aleti kullanarak, çeşitli saldırı yöntemleriyle, birçok kereler Peiraeus'a akınlar düzenledi. Amacı bir an önce savaşı kazanıp, Roma'ya geri dönmektir. Çünkü Roma'daki olaylardan endişe ediyordu³³⁹. Bu bakımdan, kendini ve ordusunu riske atarak, birçok kereler surlara saldırdı ve büyük harcamalara katlanıp, savaşa hız verdi³⁴⁰. Fakat büyük ölçüde yerel kireç taşından yapılmış kare biçimli, dik açılı kesme taş bloklardan inşa edilen kentin sur duvarları³⁴¹ düzenli bir duvar örgüsüne sahipti ve

³³⁵ Plutarkhos ve Appianos tarafından açıkça bahsedilmeyen Sulla'nın bu galibiyeti, gerek Pausanias (i. 20. 5) ile Memnon (32. 1-2), gerekse Khaironeia'da bulunan bir yazıt (HOLLEAUX 1919: 320-337) aracılığıyla doğrulanmaktadır. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Plut. *Sull.* xvii. 1; MAGIE 1950: 210 dn. 43; McGING 1986: 62 dn. 83; 125 dn. 167 vd.

³³⁶ App. *Mithr.* 30; Paus. i. 20. 5; ayrıca bk. Liv. *perioch.* 81.

³³⁷ SHERWIN-WHITE 1984: 137.

³³⁸ Liv. *perioch.* 81; Plut. *Sull.* xii. 1; App. *Mithr.* 30; Paus. i. 20. 6.

³³⁹ Çünkü Sulla, İÖ. 87 yılının baharında Roma'yı terk ederek Mithridates üzerine sefere çıktıktan sonra, o senenin *consul*'luğuna seçilmiş olan Cinna, Sulla'nın koyduğu yeni düzeni değiştirmeye başlamıştı. Önce halk *tribunus*'u Verginius'u, Sulla hakkında dava açması için görevlendirmiş, daha sonra da Marius ve taraftarlarını Roma'ya geriye çağırılmıştı (Plut. *Sull.* x. 4; xii. 2; *Sert.* iv. 4-5; v. 1-3).

³⁴⁰ Plut. *Sull.* xii. 2. Sulla'nın Atina'yı almak için acele etmesinin diğer bir nedeni de o sıralar Thrakia üzerinden Makedonia'ya doğru ilerleyen Mithridates'in büyük kara ordusuyla Arkhelaos'un ve Atinalıların birleşmesini önlemek olsa gerekti. Daha detaylı bilgi için bk. SHERWIN-WHITE 1984: 137 vd.

³⁴¹ Perslerin İÖ. 480 yılında Hellas'tan kovulmasından sonra Themistokles'in öğütüyle Atinalılar kentlerini kısa süre içinde kuvvetli bir surla tahkim etmişlerdi (Thuk. i. 69; 88-93; ayrıca bk. 107-108). Perikles zamanında (İÖ. 460-429), Peloponnesos Savaşları'ndan (İÖ. 431-404) hemen önce tahkim edilmiş ve onarılmış olan Atina'nın ünlü surları (Thuk. ii. 13; App. *Mithr.* 30), Atina ve müttefiklerinin Sparta ve müttefikleri tarafından yenilmesinden sonra, İÖ. 404 yılında, Sparta'lı Komutan Lysandros tarafından yıktırılmış; fakat kısa süre sonra (Xen. *Hell.* ii. 2. 23) Atina *arkhon*'u Konon tarafından tekrar tamir edilmiştir. Bununla birlikte, Makedonia hakimiyeti sıra-

yaklaşık 15 metre yüksekliğindeydi³⁴². Ayrıca, Mithridates'in en tecrübeli generallerinden Arkhelaos tarafından, hem karadan, hem de denizden savunuluyordu. Arkhelaos o sıralar, her ne kadar Sulla'nın ordusuna kıyasla yeterli sayıda askere ve askeri donanımına sahip olmasa da, Peiraius limanını Romalılara karşı başarıyla savunuyor ve Roma ordusunu yıpratıyordu. Bunun yanı sıra, durumun gereğine göre, bazen gece bazen de gündüz aniden huruç hareketi düzenleyerek Romalılara zor anlar yaşatıyordu. Bu yüzden Sulla, kısa süre sonra kenti ele geçirmenin sandığı kadar kolay olmadığını anladı. Daha sonra da, yorgunluktan tükenen ordusunu Eleusis ve Megara kentlerine geri çekmek zorunda kaldı³⁴³. Bununla birlikte ağır kuşatma kulelerinin ve çeşitli savaş araçlarının yapımına ağırlık verdi. Fakat söz konusu aletlerin, kendi ağırlıkları nedeniyle kırılmaları, çökmeleri ya da bozulmalarının yanı sıra büyük bir bölümünün de Arkhelaos'un kuvvetleri tarafından durmadan ateşe verilerek yakılmaları sonucunda Atina civarındaki ormanlar yetmez oldu. Bu durum karşısında Sulla, hiç duraksamadan kentin yakınlarındaki kutsal koruların –Akademeia ve Lykeion– ağaçlarını kestirerek devasa büyüklükte kuşatma kuleleri inşa ettirdi³⁴⁴.

Bundan başka, Sulla'nın kentin kuşatmasını sürdürebilmesi ve savaşa devam edebilmesi için çok paraya gereksinimi vardı. Bu bakımdan Hellas'ın kutsal sayılan yerlerini soymaya başladı. Bunlardan Epidauros'taki Asklepios; Olympia'daki Zeus ve Delphoi'daki Apollon tapınaklarında, tanrılara adanan en değerli ve en kutsal armağanları, ya kendisine getirtti, ya da Lucullus'un nezareti altında Peloponnesos'ta kurulan darphanelerde eriterek paraya çevirdi³⁴⁵. Daha sonra tekrar Peiraius limanı üzerine yürüdü. Kanlı çarpışmalar sonunda limanın surları önünde topraktan bir tepe inşa etmeyi başardı. Fakat, Romalıların toprak yığınına yükseltmeye başlayıp kuşatma kulelerini söz konusu tümseğin üzerine konuşlandırmaya çalışmaları üzerine Arkhelaos, surların üzerinde devasa büyüklükte savaş kuleleri inşa etti. Bu kulelerin üzerinde aynı anda çalışabilen birçok savaş makinesi yer almaktaydı. Arkhelaos, Sulla'dan

sında, yeterli bakım görmediğinden yıpranan surlar, İÖ. 200 yılından itibaren restore edilmeye başlanmış; ancak özellikle Atina Mithridates'le bağlaşıklı olduktan sonra, İÖ. 88-87 yılları arasında, önemli ölçüde tamir ve tahkim edilmişlerdir.

³⁴² App. *Mithr.* 30.

³⁴³ App. *Mithr.* 30.

³⁴⁴ Plut. *Sull.* xii. 2-3; App. *Mithr.* 30.

³⁴⁵ Diod. xxxviii. 7; Plut. *Luc.* ii. 2; *Sull.* xii. 3 vdd.; xiii. 1 vdd.; App. *Mithr.* 54; Paus. ix. 7. 5. Daha detaylı bilgi için ayrıca bk. MAGIE 1950: 1106 dn. 43; McGING 1986: 126; GÜNALTAY 1987²: 371.

Fakat Sulla, daha sonra söz konusu tapınaklardan aldığı kutsal hazinelere karşılık Thebai topraklarının yarısından alınan yıllık geliri bu tapınaklara bağışlamıştır (Diod. xxxviii. 7 dn. 2; Plut. *Sull.* xix. 6; App. *Mithr.* 54; Paus. ix. 7. 5). Ancak Pausanias'a (ix. 7. 6) göre, kısa bir süre sonra Thebai'lılar, Romalıların izniyle söz konusu topraklarını yeniden geri kazanmışlardır.

sayı bakımından çok daha az askere sahip olduğundan, Ege Denizi'ndeki adalardan takviye birlikleri ve savaş mühimmatı getirtti. Daha sonra da gece karanlığında surlardan çıkış hareketi yaparak Romalıların savaş kulelerini ateşe verdi ve bölgedeki mevzilerini yıktı. Fakat Sulla, on gün içinde yeni kuşatma araçları yaparak tekrar eski yerlerine monte etti³⁴⁶.

Bu sırada Mithridates deniz yoluyla, Dromikhaites komutasındaki yeni bir orduyu Arkhelaos'a yolladı. Bunun üzerine Arkhelaos, bütün gücüyle Romalılara saldırdı. Arkhelaos'un bu ani akımının yarattığı şaşkınlık ve sayılarının üstünlüğü nedeniyle, Romalılar önce gerilemeye daha sonra da kaçmaya başladılar. Fakat, Sulla'nın komutanlarından Murena'nın gayretiyle tekrar bir araya toplanmaya çalışan Romalıların feryatlarını o sıralar yiyecek ve yakacak toplamaya çıkmış bir Roma *legio*'su duydu ve arkadaşlarına yardıma koştu. Böylelikle sayı üstünlüğü Romalıların tarafına geçti ve Arkhelaos yaklaşık 2.000 kişi kaybederek tekrar surların arkasına sığınmak zorunda kaldı. Bununla birlikte, İÖ. 86 yılının ilk aylarında kışın iyice bastırması ve Arkhelaos'un ani saldırıları yüzünden Sulla kampını Eleusis'e taşımıştır. Kamp, Pontos donanması tarafından rahatsız edilmemek için kıyıdan biraz içeride yer alan müstahkem bir tepenin üzerine kurulmuştur. Daha sonra da, Arkhelaos'un atlı birliklerinin hücumlarından korunmak için etrafı geniş ve derin bir hendekle çevrilmiş; ayrıca kalın sırıklardan yapılmış bir çitle kuşatılmıştır³⁴⁷. Bu sırada Sulla donanmaya ihtiyaç duyduğundan komutanlarından Lucullus'u bu işle görevlendirmiştir. Lucullus ise, Roma müttefiklerinden Syria ile Ptolemaios krallıkları ve Rhodos gibi Pontos Krallığı'nın hakimiyetine karşı direnen kentlerden bir donanma oluşturmak amacıyla gizlice yola çıkmıştır³⁴⁸.

Bu arada, Sulla Roma'dan ayrıldıktan sonra, kendisi aleyhine yürüyen demokratik hareket hız kazanmış ve Marius taraftarları tekrar kente dolmuşlardı. Sonuçta, İÖ. 87 yılı *consul*'larından Sulla yanlısı optimat partiye mensup Octavius, Marius'un taraftarları karşısında yenilmiş ve Cinna'nın adamlarından Censorinus tarafından öldürülmüştür³⁴⁹. İÖ. 86 yılı Ocak ayında, Roma'da yeni yılın *consul*'ları Cinna ve Marius seçilmiş; böylelikle Roma tekrar Marius taraftarları optimatların eline geçmiştir. Bununla birlikte, Marius yedinci *consul*'luğunun daha ilk ayında –Ocak 18– hastalanarak ölmüştü³⁵⁰. Fakat Marius'un ölümünden sonra da demokrat parti Cinna'nın da yardımıyla İtalya'da hakimiyetini devam ettir-

³⁴⁶ App. *Mithr.* 31.

³⁴⁷ App. *Mithr.* 32-33.

³⁴⁸ App. *Mithr.* 33; Plut. *Luc.* ii. 2-3.

³⁴⁹ Plut. *Sull.* xii. 8; App. *civ.* i. 71; ayrıca bk. Plut. *Sert.* iv. 5; Flor. *epit.* ii. 9. 10-14.

miş ve Sulla'ya karşı şiddetli tedbirler almaya başlamıştı. Bu bakımdan, *Senatus* Sulla'yı halk düşmanı ilan ederek, kendisinin komutanlıktan alındığını duyurmuştu. Daha sonra da Roma'daki evi yıkılmış, malları yağma edilmiş ve karısı Metella ve çocukları aynen Sulla yanlısı optimat partiye mensup aristokratlar gibi Roma'dan kaçarak Atina'daki Roma ordugahına sığınmışlardı. Böylelikle kısa zamanda Sulla'nın yanında da bir tür *Senatus* oluşmuştur³⁵¹.

Bu dönemde, Aristion'un Roma kuşatmasından önce kente önemli miktarda erzak yığılmış olmasına rağmen, Atina'da kıtlık baş gösterdi. Bu yüzden Arkhelaos Atina'ya tahıl yardımında bulunmaya başladı. Fakat söz konusu durum Peiraieus'taki hainler tarafından Sulla'ya bildirildi. Birkaç gece sonra da, Atina'ya tahıl sevk eden Arkhelaos'un kardeşi, diğer bir Pontos generali olan Neoptolemos komutasındaki bir birlik Sulla tarafından pusuya düşürüldü. Neoptolemos'un yaralandığı çatışmada Pontos'lular yaklaşık 1.500 kişi kaybettiler. Daha sonra Sulla, her çeşit savaş aletini kullanarak Peiraieus'a defalarca saldırı düzenledi; fakat her seferinde Arkhelaos'un birlikleri tarafından geri püskürtüldü. Bunun üzerine cesareti kırılan ve demoralize olan Sulla, Peiraieus'u ele geçirme fikrinden vazgeçerek limanın çevresindeki kuşatmayı kaldırdı³⁵² ve o sıralar ciddi şekilde açlık sıkıntısı çeken Atina'yı abluka altına aldı.

Bu sırada Atina'da bir *medimnos*³⁵³ buğdayın fiyatı bin *drakhme*'ye yükselmiş; halk *akropolis*'in çevresinde biten papatyalarla beslenip, ayakkabıları ve derileri kaynatıp yemeye başlamıştı. Bu durumdan da cesaret alan Sulla kent üzerindeki kuşatmayı daha da şiddetlendirdi ve bütün gücüyle kentin surlarına yüklendi. O zamana kadar kuşatmanın her türlü zorluklarına karşı kahramanca direnen Atina'da tahıl ve yenecek hayvan stokları tamamen tükenmiş ve salgın hastalıklar kenti yaşanmaz bir hale getirmişti. Aç insanlar artık, ölenleri yemeye başlamışlardı. Nihayet kent Sulla'nın saldırıları ve açlıktan bitkin düştü. Sonunda Atina'nın Heptakhalkon yakınlarındaki surlarda zayıf bir noktayı bulan Romalıların mancınıkları, nişancıları ve kuşatma kuleleri önce kentin siperlerini atış yağmuruna tuttular ve kısa süre sonra da surlarda gedik açtılar. Bu sırada Sulla komutasındaki bütün Roma ordusu kente her yandan aynı anda hücumla geçti. Böylelikle, gerek surlara dayattıkları merdiven ve iskeleler-

³⁵⁰ Plut. *Mar.* vl. 1-7; Livius'a (*perioch.* 80) göre, Ocak ayının 13'nde.

³⁵¹ Plut. *Sull.* xiii. 1; xxii. 1; App. *civ.* i. 81; *Mithr.* 51-52; 54; ayrıca bk. Plut. *Sert.* v. 4-5; vi. 1; GÜNALTAY 1987²: 373.

³⁵² App. *Mithr.* 34-37.

³⁵³ 1 *medimnos* = 51.84 litredir.

den, gerekse Heptakhalkon yakınlarındaki surlarda açtıkları gediklerden kente giren Romalılar, Atina'yı İÖ. 86 yılının 1 Martı'nda ele geçirdiler³⁵⁴.

Bunun üzerine, Aristion'un komutası altındaki birlikler ve kaçabilenler *akropolis*'e sığındılar. Daha sonra kentte acımasız bir kıyım yaşandı. Sulla ve adamları uzun süre uğraşp da alamadıkları ve ağır kayıplara uğradıkları Peiraeus'un öcünü Atinalılardan çıkardılar. Romalılar yaşlı, kadın, çocuk ayırımı yapmaksızın, yakaladıkları herkesi insafsızca katlettiler ve kenti baştan aşağı yağmalayarak harap ettiler. Sonunda, hem ordusunda yer alan sürgün Atinalılar, –Medeias³⁵⁵, Kallipon– hem de Roma'dan kaçarak ordugahına sığınan senatörler kentin bağışlanmasını istediler. Bunun üzerine Sulla, kendisinin ve ordusunun artık çalmaya ve kana doyduklarına kanaat getirdiği için, yaşayanları ölülerin hatırına bağışladığını ilan etti. Fakat bu kıyım ve yağmadan sonra, gerçekte, ne viran olmuş kentin, ne de insanların artık bağışlanacak bir hali kalmıştı³⁵⁶.

Sulla daha sonra *akropolis*'e kaçan Aristion'u abluka altına alması için komutanlarından Gaius Seribonius Curio'yu görevlendirdi³⁵⁷. Kendisi ise, Peiraeus kuşatmasına geri döndü. Askerler Atina'yı almış olmanın getirdiği şevkle, bütün güçleriyle çeşitli kereler surlara saldırdılar. Fakat her seferinde Arkhelaos'un birlikleri tarafından geri püskürtüldüler. Sulla'nın yıktığı her duvarın arkasına Arkhelaos yenisini ördü³⁵⁸. Bununla birlikte bir süre sonra yukarı kentte Curio tarafından muhasara altına alınan Aristion açlıktan ve susuzluktan bitkin düşerek teslim oldu³⁵⁹. Athena Tapınağı'na sığınan tiran, Sulla tarafından tanrıçanın sunağından uzak-

³⁵⁴ Plut. *Sull.* xiii. 2-3; xiv. 1-2; 6; App. *Mithr.* 38; Flor. *epit.* i. 40. 10; ayrıca bk. Liv. *perioch.* 81; Paus. i. 20. 4. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. McGING 1986: 126 dn. 172.

³⁵⁵ İÖ. 101-100 ve 91-88 yılları arasında Atina'nın *arkhon*'luğunu yapmıştı. Fakat İÖ. 88 yılında Aristion Atina'nın yönetimini ele geçirince, o da birçok Atinalı gibi kenti terk ederek Romalıların yanına sığınmıştı. *IG II* 1713. 9-11; daha detaylı bilgi için bk. RHODES 1997: 57 dn. 153.

³⁵⁶ Plut. *Sull.* xiii. 2-3; xiv. 1-2; 4-6; App. *Mithr.* 38; ayrıca bk. Paus. i. 20. 6-7; ix. 6. 6; 33. 6. Livius'a (*perioch.* 81) göre ise, Sulla Atina'yı ele geçirdikten sonra kentin özerkliğine, mal ve mülkiyetine dokunmamıştır. Florus'a (*epit.* i. 40. 10) göre de, Sulla, Romalılara nankörlük eden Atinalıları kutsal yerleri ve atalarının ününe duyduğu saygıdan dolayı esirgemiştir (konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Plut. *Lys-Sull.* v. 4; Strab. ix. 1. 20 c. 398). Plutarkhos (*Luc.* xix. 4-5) da, Sulla'nın Atina'yı aldıktan sonra, Romalılar tarafından tahrip edilmesini istemediği ve askerlerini yağmadan alıkoyabilecek derecede ordusuna hakim bir kumandan olduğunu dile getirmekte ve onu Lucullus'un ağzından bir defa daha "şanslı" ilan etmektedir. Daha detaylı bilgi için bk. KALLET-MARX 1995: 214-220.

³⁵⁷ Plut. *Sull.* xiv. 7; App. *Mithr.* 39.

³⁵⁸ App. *Mithr.* 40. Belki de bu yüzden Florus (*epit.* i. 40. 10), Sulla'nın Atina kuşatmasından söz ederken, Peiraeus limanının altı, ya da daha fazla duvardan oluşan bir sur tarafından çevrildiğini söylemektedir.

³⁵⁹ Plut. *Sull.* xiv. 7; App. *Mithr.* 39.

laştırılarak öldürüldü³⁶⁰. Aristion'la birlikte kent *akropolis*'ine sığınan adamlarından hiçbirine ayrıcalık tanınmadı ve hepsi kılıçtan geçirildi³⁶¹; kentin kutsal tapınakları ve hazineleri yağmalandı³⁶². Böylelikle Arkhelaos'un, Peiraieus'u savunmasını gerektirecek hiç bir neden kalmadı. Hem Atina, hem de Aristion Romalıların eline düşmüş, kent tanınmaz hale getirilmiş ve Pontos taraftarı tiran ortadan kaldırılmıştı. Şimdi bir zamanların incisi olan kent, aynen Kartaca³⁶³ ve Korinthos³⁶⁴ örneklerinde olduğu gibi, Romalılar tarafından bir harabeye çevrilmişti. Bunun üzerine Arkhelaos önce, Peiraieus limanının hemen önünde yer alan kuvvetli surlarla çevrili adaya –Munykha– daha sonra Thessalia'ya çekildi. Arkasından Thermopylai'da, gerek kendi, gerekse Dromikhaite'sin kuvvetlerini bir araya topladı³⁶⁵. Bu arada Sulla, korunmasız bırakılan Peiraieus'a girdi ve hıncını taşlardan çıkardı. Önce ona bu kadar güçlük çıkaran limanı yaktı sonra da limana ait ünlü mimarlar tarafından yapılan bütün yapıları enkaz haline getirdi³⁶⁶.

1.4.2. Khaironeia Muharebesi ve Sonuçları

Bir süre sonra, Sulla'nın harabeye çevirdiği Attika Bölgesi, Romalıları besleyemez oldu. Zaten barış zamanında bile, ancak kendilerine yetecek kadar ürün veren bu topraklar Sulla'nın yağmasından sonra acınacak bir hal almıştı. Bunun üzerine Sulla, Pontos ordusunun vurucu gücünü oluşturan savaş arabaları ve atlı birlikleri açısından elverişsiz olan sarp, engebeli Attika'yı terk ederek ovalara, Boiotia'ya gitti. Orada, kendisine yardımcı kuvvetler –bir *legio*= 6.000 kişi– getiren *praetor* Lucius Hortensius'la Phokis Bölgesi'nde birleşti. Böylelikle açlık ve kıtlıktan kaçmak için savaşı göze aldı³⁶⁷.

³⁶⁰ Paus. i. 20. 7.

³⁶¹ App. *Mithr.* 39; Licin. 35. 61; ayrıca bk. Strab. ix. 1. 20 c. 398; KALLET-MARX 1995: 212 vd.

³⁶² App. *Mithr.* 39; Paus. x. 21. 6.

³⁶³ Cic. *Leg. Man.* xx. 60; Strab. xiv. 5. 2 c. 669; Plin. *nat.* xxxiii. 53. 150; Flor. *epit.* i. 31. 1-18; 47. 3.

³⁶⁴ Pausanias (ii. 1. 2; vii. 16. 1-10), Akhaia Birliği, Romalılar tarafından sona erdirildikten sonra, olayın kilit noktalarından biri olan Korinthos kentinin Romalı *Consul* Mumius komutasındaki Roma ve müttefiklerinden oluşan güçler tarafından ele geçirilişini ve yıkılışını ayrıntılı bir şekilde anlatır. Ayrıca söz konusu olayı Antitheos'un Atina'da *arkhon*'luk görevinde bulunduğu ve Sikyon'lu Diodoros'un 160. *Olympiad* Oyunları'nda galip geldiği zamana, yani İÖ. 146 yılına tarihler (Paus. vii. 16. 10 dn. 2). Ayrıca bk. Cic. *Leg. Man.* v. 11; Strab. xiv. 5. 2 c. 669; Plut. *Luc.* xix. 5; Plin. *nat.* xxxiii. 53. 149 c; Flor. *epit.* i. 32. 1-7; 47. 3.

³⁶⁵ Plut. *Sull.* xv. 1; App. *Mithr.* 40-41.

³⁶⁶ Plut. *Sull.* xiv. 7; App. *Mithr.* 41; Flor. *epit.* i. 40. 10; ayrıca bk. Strab. xiv. 2. 9. c. 654; Liv. *perioch.* 81; Plut. *Lys-Sull.* iv. 4.

³⁶⁷ Memnon 32. 2; Plut. *Sull.* xv. 2-5; ayrıca bk. Paus. i. 20. 6.

Bu arada Mithridates'in, oğullarından Arkathias komutasında yolladığı büyük kara ordusu, İÖ. 87 yılında, Thrakia üzerinden Makedonia'ya girmişti. Arkathias bölgede yer alan Roma birliklerini³⁶⁸ kolaylıkla bertaraf ettikten sonra Makedonia'yı ele geçirmiş ve bölgenin yönetimi için Pontos kralına bağlı satraplar atamıştı. Daha sonra da, İÖ. 86 yılının başında, Makedonia'dan, o sıralar Atina ve Peiraieus'u kuşatmakla meşgul olan Sulla üzerine yürüyüşe geçmişti. Fakat Arkathias yolda garip bir şekilde hastalanmış ve kısa süre sonra da Thessalia Bölgesi'nin kuzeyinde yer alan Tisaion kenti yakınlarında ölmüştür³⁶⁹. Bunun üzerine Mithridates'in generallerinden Taksiles komutayı ele alarak Sulla'ya doğru ilerlemeye devam etti. Yolda, Pontos hakimiyetine boyun eğmeyen Amphipolis³⁷⁰ ve Abdera³⁷¹ kentlerini ele geçirdi. Ayrıca birçok kereler Sulla'ya Thessalia'dan yardım getiren Hortensius'un komutasındaki birliklerle çarpıştı³⁷². Sonunda, İÖ. 87 yılının baharında, Thessalia'da Arkhelaos'un kuvvetleriyle birleşti. Bu arada Mithridates'in yolladığı taze kuvvetlerin de onlara katılmasıyla oluşan muazzam büyüklükteki Pontos ordusu esas itibariyle, Thrak, Pontos, Skyth, Bithynia, Phrygia ve Galatlardan meydana gelmişti. Söz konusu ordu yaklaşık 110.000 yaya, 10.000 süvari ve 90 tane, dört atın çektiği tırpanlı arabaya sahipti³⁷³. Her bir kabilenin başında kendi komutanı olmakla birlikte, hepsi Arkhelaos'un komutası altındaydı. Sulla'nın ordusu ise, özellikle İtaliklerden oluşmakta olup, bazı Hellen ve Makedon kentlerinden birlikler de yer almaktaydı. Yaklaşık 40.000 yaya ve az sayıda atlı askerden meydana gelen Roma kuvvetleri³⁷⁴, toplamda Pontos ordusunun üçte biri kadardı³⁷⁵.

³⁶⁸ Appianos'a (*Mithr.* 35) göre, Arkathias tarafından kolaylıkla bertaraf edilen Roma birlikleri büyük bir ihtimale, İÖ. 92 yılından itibaren Makedonia *praetor*'u olan Sentius Saturninus ve *legatus*'u Braetius Sura'nın komutasındaki Roma ordusudur. Söz konusu ordudan geriye kalanlar ise, Lucius Hortensius komutası altında Boiotia'da Sulla'nın ordusuyla birleşmiş gibi gözükmemektedir (Plut. *Sull.* xv. 4-5; App. *Mithr.* 41; ayrıca bk. Memnon 32. 3). Daha detaylı bilgi için bk. SHERWIN-WHITE 1977: 73 dn. 76; 1984: 138 dn. 25.

³⁶⁹ App. *Mithr.* 35. Plutarkhos'a (*Pomp.* xxxvii. 1) göre ise, Ariarathes'in (= Arkathias) ölüm emri, babası Mithridates tarafından verilmişti.

Arkathias'ın beklenmedik bir şekilde, aniden ölmesi, bize onun Sulla tarafından kuşatılan Arkhelaos'a yardıma gitmekte gecikmesini –tereddüt etmesini– ve başına buyruk davranışlarını haber alan Mithridates'in buyruğuyla zehirlenmiş olabileceğini düşündürmektedir.

³⁷⁰ Memnon 32. 2. Taksiles daha sonra da, Peiraieus'ta yiyecek sıkıntısı çeken Arkhelaos'a gemilerle mısır gönderdi.

³⁷¹ Licin. 20.

³⁷² Plut. *Sull.* xv. 3-4; ayrıca bk. Memnon 32. 2. Daha detaylı bilgi için bk. McGING 1986: 124.

³⁷³ Plut. *Sull.* xv. 1; xxii. 4; App. *Mithr.* 41; ayrıca bk. Liv. *perioch.* 82; Eutr. v. 6. 3; Oros. *hist.* vi. 2. 5. Ancak Memnon'a (32. 3) göre, Pontos ordusunun mevcudu yaklaşık 60.000 kişiydi.

³⁷⁴ Plutarkhos'a (*Sull.* vi. 10-x. 4) göre, Sulla, İÖ. 88 yılında *consul* seçilip Roma'nın Pontos Kralı VI. Mithridates'le yapacağı savaşın kumandanlığına atandığında komutasına altı *legio* verilmişti. Savaşın kumandası

Arkheleas, İÖ. 86 yazı başında, Pontos kuvvetlerini Thessalia üzerinden Boiotia'ya getirdi. Kısa süre sonra da, Elateia Ovası'nın ortasında, üzerinde su bulunan bir tepede konuşlanmış olan Sulla'nın ordusu karşısında savaş düzeni aldı. Pontos ordusunun atlı birlikleri, savaş arabaları ve çeşitli kabilelerin bölük bölük askerleri büyüklü küçüklü kalkanları ve yöresel silahlarıyla ovayı doldurdular. Dolayısıyla Sulla'nın kuvvetleri Pontos ordusu karşısında çok az göründüler. Bu bakımdan Romalıların gözü korktu. Çünkü savaşta önce göz korkardı. Plutarkhos'a göre³⁷⁶, Romalılar korkmakta haksız da sayılmazlardı çünkü:

“ altın ve gümüşle ince bir biçimde işlenmiş silahların parıltıları, bakırla çeliğin parlaklığına karışan ışıltılı Med ve Skyth zırhlı ceketlerinin renkleri askerler kıpırdadıkça ve sallandıkça alev gibi yanıyordu ve öyle korkunç görünüyorlardı ki; Romalılar ordugahlarına çekildiler, Sulla askerlerinin korkularını geçiştirecek bir söz bulamadı ve kaçmalarını zorla önlemek istemediğinden susup bekledi”.

Arkheleas çeşitli kereler ordusunu savaş düzenine sokarak Sulla'yı bekledi; fakat Sulla ve ordusu kendilerinden sayı bakımından bir hayli üstün olan Pontos kuvvetleriyle açık alanda savaşmak konusunda tereddüt ediyorlardı. Bununla birlikte iki ordu arasında ufak tefek çatışmalar oldu. Ancak, Sulla Pontos ordusu karşısında sürekli olarak temkinli davranıyordu. Bu yüzden Arkheleas'u, uzun kazıklardan yapılmış bir çitle çevrilmiş ve derin bir hendekle kuşatılmış müstahkem Roma kampında karşılamayı tercih ediyordu. Bunun üzerine Arkheleas Euboia Adası'na doğru çekildi. Sulla ise, Pontos ordusunu uygun bir mesafeden izleyerek savaşmak için uygun bir zaman ve yer kolladı. Arkheleas'un Khaironeia yakınlarındaki kayalık bir arazide ordugah kurduğunu öğrendiği zaman Pontos ordusunun tam karşısına kamp

kendisinden alındığında ise, Sulla bu altı *legio*'yla Roma'yı istila etti. İÖ. 87 yılında ise, o *legio*'larla Hellas'a doğru yola çıktı. Appianos'a (*Mithr.* 30) göre, Sulla Hellas'a ayak bastığında yanında beş *legio*, birkaç tane yardımcı *cohort* ve az sayıda süvari bulunmaktaydı. Plutarkhos (*Sull.* xv. 3-4) ve Memnon'a (32. 2) göre Sulla, Khaironeia Muharebesi'nden önce Phokis Bölgesi'nde Lucius Hortensius komutasındaki bir *legio*'dan oluşan yardımcı kuvvetlerle buluştu. Böylelikle ordu mevcudu altı *legio*, birkaç yardımcı *cohort* ve süvari birliklerinden oluşmaktaydı. Gene Plutarkhos (*Sull.* xvi. 8-xviii. 1-2) ve Appianos'a (*Mithr.* 30) göre, Sulla Khaironeia Muharebesi'nden önce bazı Hellas ve Makedonia kentleri tarafından lojistik açıdan olduğu kadar askeri bakımlardan da desteklenmiştir. Bu yüzden Roma ordusu en az 40.000 kişiden oluşmaktaydı (App. *Mithr.* 30). Ayrıca Sulla İÖ. 83 yılında İtalya'ya geri dönerken yanında beş *legio*'dan fazla asker getirmiştir (App. *civ.* i. 79; ayrıca bk. Vell. ii. 24. 3).

Bununla birlikte eserinde büyük ölçüde Sulla'nın anılarından yararlanan Plutarkhos'ta (*Sull.* xvi. 1-2), -belki de Romalıların gururunu okşamak için- Khaironeia Muharebesi'nden önce Sulla'nın komutasında 15.000'den az yaya ve yaklaşık 1.500 atlı olduğundan söz etmektedir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. MAGIE 1950: 220 vd. dn. 44; SHERWIN-WHITE 1984: 128 vd. dn. 112; McGING 1986: 126 dn. 173; KALLET-MARX 1995: 273 dn. 52.

³⁷⁵ App. *Mithr.* 41.

³⁷⁶ Plut. *Sull.* xvi. 2-3.

kurdu. Bu sırada Khaironeia'lılardan da önemli yardımlar aldı ve Arkhelaos'un konuşlandığı tepenin topografyası hakkında bilgi edindi. Daha sonra da ordusunu savaş düzenine sokarak Arkhelaos'un birliklerine biraz daha yaklaştı. Böylelikle Pontos ordusunun yolunu kapadı ve Arkhelaos'u ister istemez burada kendisiyle savaşmak zorunda bıraktı³⁷⁷.

Arkhelaos, Pontos ordusunun sayı üstünlüğünden dolayı Sulla'nın kendisiyle karşılaşmaya cesaret edemeyeceğini düşünerek tedbiri elden bırakmış ve savaş için elverişsiz bir mevkide konuşlanmıştı. Bu yüzden, ordusunu bu dar alanda savaş düzenine sokamıyordu. Romalılar ise, Pontos ordusunun konuşlandığı engebeli tepenin eteklerindeki ovanın kenarında yer alıyorlardı. Konumları, gerek saldırmak, gerekse geri çekilmek açısından idealdi³⁷⁸. Romalılar sayı bakımından az olmalarına rağmen hareket kabiliyeti yüksek, Roma'nın müttefiklerine karşı verdiği savaşlarda cesaretini kanıtlamış profesyonel askerlerden ve subaylardan oluşan disiplinli bir orduya sahiptiler. Ayrıca, savaş tecrübeleri Pontos ordusundan fazlaydı. Dahası, Roma'yı Akdeniz Dünyası'nın bir numaralı gücü konumuna getiren *legio* düzeninde sıkı bir eğitim almışlardı ve komutanlarına karşı itaatleri tamdı³⁷⁹.

Pontos ordusu, sayı bakımından Romalılardan oldukça üstün olmasına karşın, değişik ulusların birliklerinden meydana gelmeleri nedeniyle ordu içinde bir karmaşa hakimdi. Ordunun dikkate değer bir kısmı ise, -15.000 kişi- Mithridates'in verdiği bir kararla özgür bırakılıp ağır silahlı yaya askerler arasına bölüştürdüğü kölelerden oluşuyordu³⁸⁰. Bununla birlikte orduda önemli miktarda çiftçi, tüccar ya da yalnızca kentlerinin milis kuvvetlerinde askerlik yapmış; savaş tecrübesi olmayan kişiler yer almaktaydı.

Pontos ordusunun hafif piyade ve atlılardan meydana gelen kıtaları ise, büyük ölçüde Thrakia, Medeia, Skythia³⁸¹ ve Galatia'lı³⁸² askerlerden oluşmaktaydı. Kavgacı karakter taşıyan bu kabileler savaşmayı severlerdi. Ülkelerinde her gün rastlanan kovalama, yol kesme, baskınlar ve kabile reisleri arasında çıkan küçük ölçüdeki sayısız çarpışma içinde yetiştiklerinden savaş tecrübeleri ve cesaretleri tamdı. Fakat, kendilerine fazla güveniyorlardı ve disiplinsizdiler. Her bir kavim kendi ulusal silahlarıyla yurdundaki usule göre, bireysel savaşıyor-

³⁷⁷ Plut. *Sull.* xvi-xvii.; App. *Mithr.* 42; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. CAMP 1992: 450 vdd.

³⁷⁸ App. *Mithr.* 43.

³⁷⁹ SHERWIN-WHITE 1984: 130 vd.; 139.

³⁸⁰ Plut. *Sull.* xviii. 5.

³⁸¹ Plut. *Sull.* xvi. 2-3.

³⁸² ARSLAN 2002b: 45 dn. 36.

du. Bu yüzden, bu kadar çeşitli ve yabancı unsurları kendi bünyesinde barındıran Pontos ordusundaki birlikler arasında uyum ve koordinasyon sağlanamıyordu. Yukarıda sözü edilen kavimler, ordunun yürüyüşü sırasında birliklerin korunmasına ve engebeli arazilerde, ormanlık alanlarda, kayalık ve derin vadilerde gerilla taktiğine göre kaçamaklı ani ataklar yaparak savaşmaya uygundular. Fakat, özellikle Roma *legio*'ları karşısında, ovalık ve düz sahalarda yaptıkları çarpışmalarda başarılı değildiler³⁸³.

Savaş, Sulla'nın ileri hareketiyle başladı. Böylelikle Arkhelaos daha Pontos saflarını oluşturmadan, Sulla hızlı bir yürüyüş ve geniş adımlarla ilerleyerek iki ordu arasındaki mesafeyi daralttı. Roma *legio*'larının talimlerde yüzlerce kez denedikleri; savaşlarda ise, birçok defa uyguladıkları görünüşte basit olan bu askeri manevra, tek bir adam bile kontrolsüzce ileri çıkmadan, ya da korkarak geride kalmadan kısa zamanda gerçekleşti. Roma safları etten duvarlar gibi, Pontos ordusuna doğru ilerliyorlardı. Söz konusu durum Arkhelaos'un savaş düzenine sokmaya çalıştığı Pontos saflarında şaşkınlık yarattı. Çünkü Pontos safları ne kadar dağınıksa Romalılarınki o kadar düzgün ve bir aradaydı. Böylelikle, Pontos ordusunun vurucu güçlerinden tırpanlı arabaları saf dışı bırakılmış oldu. Çünkü bu arabalar, ilerlemelerine olanak veren düzlüklerde hız aldıklarında ve savaş başladıktan sonra düşman safları için tehlikeli oluyorlardı. Fakat mesafe kısa olduğunda yeterli hıza ulaşamadıklarından saldırıları güçsüz ve etkisiz olurdu. Bu yüzden Arkhelaos, tırpanlı arabaları kendilerine karşı yürüyüş düzenindeki Romalılar üzerine gönderdiğinde Roma safları hemen birbirinden ayrıldı. Böylece Roma ordusuna zarar vermeden geçen arabaların sürücülerini kısa süre içinde Romalıların ok ve mızrak yağmuru altında etkisiz hale getirildi³⁸⁴. Daha sonra iki ordu arasında göğüs göğüze çarpışma başladı. Arkhelaos komutasındaki Pontos ordusu, bütün yürekliliklerine, sayılarının çokluğuna ve süvari üstünlüğünden dolayı açık arazi savaşındaki tartışmasız üstünlüklerine rağmen, disiplinli ve iyi eğitim almış Roma *legio*'larına karşı, ağır piyade savaşında deneyimden yoksundular. Roma *legio*'ları gibi durmadan bütün savaş taktiklerini tekrar tekrar prova etmemişlerdi. Yalnızca dağınık bir kalabalık gibiydiler. Bu bakımdan Arkhelaos'un, Romalıları çembere alma girişimi sağ kanadı koruyan Hortensius ve Galba'nın kuvvetleri tarafından engellendi. Roma ordusunun sol kanadını koruyan Murena, Taksiles komutasındaki Pontos ordusunun seçkin birliklerinden, tunç kalkanlıları durdurmayı başardı. Sulla ise, bütün gücüyle Arkhelaos'un üzerine atıldı. Arkhelaos, hem sayı bakımından üstün olmasına, hem de askerle-

³⁸³ Plut. *Sull.* xviii. 5; App. *Mithr.* 41. Yukarıda sözü edilen kabilelerden Galatların savaş teknikleri ve askeri donanımlarına ilişkin olarak ayrıca bk. ARSLAN 2000a: 205 vdd.

³⁸⁴ Plut. *Sull.* xviii. 2-3; App. *Mithr.* 42.

rinin cesurca çarpışmalarına karşın, Sulla'nın *legio*'larıyla kendilerini sıkıştıran bu disiplinli ve uyumlu hücumu karşısında etkili olamadı. Kararlılıkla savaşmayı sürdüren Romalılar karşısında geri çekilmek zorunda kaldı. Bu sırada bozulan ve bocalayan bazı Pontos birliklerinde baş gösteren karmaşa, sonunda ordu içinde panik çıkmasına neden oldu. Dağılan birliklerin büyük bir bölümü bilinçsizce kaçmaya çalışırken diğerleri de ordugahlarına doğru çekilmeye başladılar. Arkhelaos'un Pontos kampının girişinde askerlerini tekrar gayrete getirme çabaları da bir sonuç vermedi. Pontos kuvvetlerinin büyük bir bölümü savaş alanında, birçoğu da kendilerini ordugahlarına atmak isterken kılıçtan geçirildi. Kısa bir kuşatmadan sonra kapıları kırarak Pontos ordugahına giren Romalılarla çarpışan Pontos'lular bir kez daha bozguna uğradılar ve birlikleri dağıldı. Sağa sola kaçışanların bir kısmı esir alınıp bir kısmı da öldürüldükten sonra Pontos ordugahı yağmalandı. Böylelikle Sulla, önemli ölçüde savaş esiri, silah ve ganimet elde etti³⁸⁵. Muharebenin sonunda, o büyük Pontos ordusundan -120.000 kişi- ancak 10.000 kişi Euboa Adası'ndaki Khalkis kentine sığınabildi³⁸⁶.

Arkhelaos komutasındaki Pontos kuvvetlerinin, kendilerinden sayı bakımından çok daha az olan Sulla komutasındaki Roma ordusu tarafından, Khaironeia'da bozguna uğratılarak ağır kayıplar verdiği haberinin duyulmasıyla Mithridates'in Küçük Asya'daki hakimiyeti sarsılmıştır. Söz konusu haber, Küçük Asya'daki Roma taraftarlarını sevindirirken o zamana kadar Pontos kralının tarafını tutan Hellen kentlerini düşündürmüştür. Bu bakımdan Küçük Asya kentleri o anki duruma göre, Mithridates'e karşı daha temkinli bir politika izlemeye ve Pontos egemenliğine karşı ufak tefek memnuniyetsizliklerini belli etmeye başlamışlardır. İyi bir haber alma teşkilatına sahip olan Mithridates ise, kısa süre sonra durumun farkına vardı. Ajanları ona, Küçük Asya kentlerinde hareketlenmeler olduğuna ilişkin duyular aldıklarını bildirdiler. Böylelikle kral, gerek kendisinin ortadan kaldırılmasına yönelik suikast girişimlerinin, gerekse bazı Hellen kentlerinde Pontos hakimiyetine karşı ayaklanma planlarının yapıldığını öğrendi. Gerçi kendisi de bütün Hellen ittifaklarının, daima ilk yenilgiden sonra hemen dağı-

³⁸⁵ Liv. *perioch.* 82; Plut. *Sull.* xviii. 4-6-xix. 1-4; App. *Mithr.* 43-45; Paus. ix. 40. 7; ayrıca bk. Paus. i. 20. 6; Flor. *epit.* i. 40. 11.

³⁸⁶ Plutarkhos (*Sull.* xix. 4), Appianos (*Mithr.* 45) ve Eutropius'a (v. 6. 3) göre, Khaironeia Muharebesi'ndeki bu büyük zafer sırasında Sulla askerlerinden yalnız on dört -on beş kişi kaybetmiş; fakat bunlardan da ikisi geceleyin ordugaha geri dönmüştür. Pontos'luların ise, elli bin (MAGIE 1950: 220 vd.), yüz bin (Liv. *perioch.* 82), hatta yüz on bin (Plut. *Sull.* xix. 4; xxii. 4; App. *Mithr.* 45; Eutr. v. 6. 3; Oros. *hist.* vi. 2. 5) olarak gösterilen insan kaybı karşısında bu sayı, çok orantısız kalmaktadır. Ancak diğer yandan iyi derecede silahlanmış olan Roma *legio*'larının savaş sırasında fazla kayıp vermeyecekleri, öte yandan kılıçtan geçirilen Pontos'luların büyük bir bölümünün takip sırasında öldürülmüş oldukları göz önünde tutulsa bile bu sayılar akla yatkın gelmektedir. Gene de şu gerçek unutulmamalıdır ki; Antikçağ'daki bütün meydan muharebelerinde kaçanların kayıp sayısı, takip edenlerinkine oranla her zaman çok daha fazla olmuştur.

larak sona erdiğini gayet iyi biliyordu³⁸⁷. Bu yüzden kentlerde baskı önlemleri alma yoluna gitti. Ancak, Mithridates'in kentlerde uyguladığı kuşkucu ve zalimce hareketler, sonunda halkı ve özellikle en önemli müttefiklerinden biri olan Galatları kendisinden uzaklaştırdı³⁸⁸.

Mithridates, Khaironeia Muharebesi'nden önce, –belki de Galatların kendisine olan sadakatlerini güvence altına almak için– Galat soylu ailelerinden altmışını, ağırlamak üzere kraliyet başkenti Pergamon'a davet etmiş ve onurlarına şölenler düzenlemişti. Fakat misafirlerine kibirli ve despotça davrandığı için kısa süre sonra Galatlar kendilerini Pergamon'da tutsak gibi hissetmeye başlamışlardı³⁸⁹. Bu yüzden bazı Galat *tetrarkhes*'leri Mithridates'i ortadan kaldırmayı düşünerek Pontos kralına karşı çeşitli kereler suikast düzenlemişlerdir³⁹⁰. Fakat Mithridates her nasılsa her seferinde Galat şeflerin planını öğrenerek söz konusu komplolardan kurtulmayı başarmış; suikastları planlayan ve düzenleyen en tehlikeli şefleri birer birer saraya çağırarak öldürtmüştür. Sonunda kral, altmış Galat şefini barışmak ve ülkeleri hakkındaki görüşlerini onlarla tartışmak amacıyla karıları ve çocuklarıyla birlikte onurlarına verilen bir şölene çağırmıştır. Her zamanki gibi, çabuk unutan, gülmeyi, eğlenmeyi ve iyi yemek yemeyi seven Galatlar kralın davetine uyarak şölene gitmişlerdir³⁹¹. Ancak şölen sırasında kralın bir işaretiyle salona bir bölük asker dolmuş ve şölendeki bütün *tetrarkhes*'ler, maiyetleri ve aileleriyle birlikte katledilmişlerdir. Aynı anda Galatia'da ise, gene Mithridates'in emriyle bütün Galat soyluları öldürülmüştür. Bu katliamdan yalnız üç Galat *tetrarkhes*'i kurtulabil-

³⁸⁷ Buna Helenlerin değişken yapısı eklendiğinde durum daha da kötüydü. Çünkü Hellenlere özgü doğal şüphelilikten kaynaklanan ve insanın yapısı gereği, eski düzenin kayırdığı herkesin kendisine bir anda düşman kesileceğini biliyordu. Her ne kadar Hellenleri özgürlük fikrine inandırmak kolaysa da, Pontos ordularının yenildiği ve Romalıların yaklaştığı müddetçe, onları bu inanışta tutmak güçtü. Bu yüzden Pontos kralı, artık kendisine inanmaz olduklarında, Küçük Asya'daki Hellenleri zorla inandıracak önlemleri almaya başladı.

³⁸⁸ MAGIE 1950: 218 vdd.; McGING 1986: 127; ARSLAN 2000a: 137.

³⁸⁹ Plut. *mor.* iii. 23. 258-259 a-c; App. *Mithr.* 46.

³⁹⁰ Mithridates haftada birkaç kez Pergamon *gymnasion*'unda yüksek bir set üzerinde oturarak yargıçlık ediyordu. Galat *tetrarkhes*'lerinden iri yapıtlı, güçlü ve korkusuz Poredoriks, Mithridates'i yargıçlık ettiği sırada kolundan yakalayıp aşağı fırlatmayı düşünmüş; fakat bu suikast girişimi ajanları tarafından Mithridates'e bildirildiğinden, kral o gün *gymnasion*'a gelmemiştir. Komplonun ortaya çıkarıldığını anlayan Poredoriks ve arkadaşları bu sefer hep birlikte kralın üzerine saldırıp öldürmeyi planlamışlardır. Mithridates her nasılsa bu sefer de, Galat şeflerinin planını öğrenmiş ve suikastı düzenleyen en tehlikeli şefleri birer birer saraya çağırıp öldürtmüştür. Poredoriks'in ölü vücudu da, dışarı atılmıştır. *Tetrarkhes*'in arkadaşlarından hiçbiri onun cesedinin yanına gitmeyi denememiş; ama hayattayken bu Galat şefine olan aşkı bilinen Pergamon'lu bir kadın, onunla gömülme riskini göze alarak Poredoriks'in cansız bedenini gömmeyi üstlenmiştir. Kadını gören muhafızlar onu yakalayıp kralın huzuruna çıkarmışlar; fakat bu genç, masum kadını gören Mithridates duygulanarak onu affetmiş ve Poredoriks'in, süs eşyalarıyla birlikte gömülmesine izin vermiştir (Plut. *mor.* iii. 23. 259 d; ayrıca bk. ARSLAN 2000a: 137 vd.).

miştir. Mithridates'in askerlerinin kuşatmasını yarmayı başaran bu üç kişinin arasında daha sonraları Galatia kralı olacak olan, Pompeius ve Cicero'nun dostu Deiotaros da vardır³⁹².

Mithridates'in, Galat şeflerini ve aristokrat tabakasını böylece bir hamlede ortadan kaldırmasının altında kendisine karşı düzenlenen suikast ve baş kaldırmanın öcünü alma düşüncesinin yanı sıra, politik nedenler de yatıyordu. Mithridates bu katliam sırasında, aynı zamanda, yakın arkadaşlarından Galatları destekleyenleri ve ayrıca kendi siyasi karşıtlarını da öldürmekten çekinmemiştir. Böylece, başsız kalan Galatia Bölgesi'ni ve Galatları kolayca ege-menliği altında tutabilecekti. Çünkü, Sulla Küçük Asya'ya yaklaştığında onun tarafına geçip kendisine karşı savaşabilecek, sadakatlerine güven olmayan, bağlılık ve fedakarlık duygularından yoksun Galat *tetrarkhes*'lerin hemen hemen hepsini ortadan kaldırmıştı. Bu yüzden, en acımasız komutanı Eumakhos'u Galatia'ya satrap olarak atamıştır. Ne var ki, Mithridates'in Galat şeflerini ve aristokrat tabakasını ortadan kaldırarak öndersiz kalan Galatları kolayca yönetme planı, katliamdan kurtulan Galat şefleri tarafından etkisiz hale getirilmiştir. Bu yüzden Eumakhos'un Galatia satraplığı uzun sürmemiştir. Kısa bir sürede iyi bir ordu örgütleyen Deiotaros ve diğer iki *tetrarkhes*, Galatia Bölgesi'ni Eumakhos'a karşı ayaklandırarak İÖ. 86/85 yılında, onu Galatia topraklarından kovmuşlardır. Bundan dolayı, Mithridates'in yaptığı söz konusu katliamlar ve sefer sonucunda eline, Galatia Bölgesi'nden topladığı paralardan başka bir şey geçmemiştir³⁹³. Bununla birlikte Mithridates'in bu gaddar planı Galatlar tarafından nefretle karşılanmış ve o zamana kadar çeşitli kereler ortak düşmana karşı müttefik olan bu kavmi kendisinden, bir daha birleşmemecesine ayırmıştır. Başka bir ifadeyle, bu tarihten itibaren Galatlar Pontos Krallığı'na karşı savaşmak için fırsat kollar olmuşlar ve bu durum genel olarak, özellikle Roma'nın işine yaramıştır³⁹⁴.

³⁹¹ Mithridates'in, bu girişimindeki en önemli faktör Galat gelenek ve göreneklerini yakından tanımasıydı. Çünkü, Galatların konukseverlik kuralları uyarınca ve ev sahibine saygısızlık etmemek için, davete silahsız geleceklerini biliyordu (ARSLAN 2000a: 138 dn. 519).

³⁹² Plut. *mor.* iii. 23. 258-259 *a-d*; App. *Mithr.* 46; 54; 58; konuya ilişkin olarak bk. RAMSAY 1899: 69; TARN 1947: 40; 150; MAGIE 1950: 223; LEQUENNE 1991: 114; ARSLAN 2000a: 137 vdd.; 2002b: 45.

³⁹³ App. *Mithr.* 46; 58; konuya ilişkin olarak bk. MOMMSEN 1930³: III 289; WELLES 1934: 297; MAGIE 1950: 223 vdd.; 372; RANKIN 1987: 202; MITCHELL 1993: 31; ARSLAN 2000a: 139; 2002b: 48.

³⁹⁴ Cic. *Phil.* ii. 33-34; xi. 33; *Deiot.* 26 ve 37; Plut. *Luc.* xxviii. 2; App. *Syr.* 50; ayrıca bk. Memnon 44. Daha detaylı bilgi için ayrıca bk. ARSLAN 2000a: 140; 2002b: 45.

Bununla birlikte, şu da göz ardı edilmemesi gereken bir gerçektir ki, bazı Galat şefleri her şeye rağmen Mithridates'e bağlılıklarını sonuna kadar sürdürmüşlerdir. Buna verilecek en güzel örnek, İÖ. 73 yılında Herakleia Pontika kentinin güvenliğini sağlayan Konnakoriks (Memnon 29-36; 42. 5; 49) ve kralın özel muhafız alayını oluşturan Galat Komutan Bituitos ve onun emrindeki Galatlardır (Liv. *perioch.* 102; App. *Mithr.* 111).

Bu arada Khios Adası'nın Romalıları desteklediğinden şüpheleniliyordu. Mithridates zaten, Rhodos kuşatması sırasında vuku bulan bir deniz savaşında bindiği amiral gemisinin yanlışlıkla bir Khios savaş gemisi tarafından mahmuzlanmasından beri ada halkına kızgındı³⁹⁵. Bunun yanı sıra Khios'lular adalarındaki Roma mallarından elde ettikleri gelirlerden kralın payına düşen kısmı gizleyerek ona vermemişlerdi. Ada halkının zenginleri arasında sayılan birçok kişi sonradan İtalya'ya kaçmıştı. Şimdi ise, söz konusu insanlar Khios'lularla haberleşerek Pontos idaresine karşı bir ayaklanma hazırlığı içindeydiler. Ayrıca, gizlice Sulla'yla da irtibat halindeydiler. Mithridates'e karşı harekete geçmek için ise, sadece Roma gemilerinin ufukta belirmesini bekliyorlardı. Bu yüzden Mithridates, komutanlarından Zenobios'u Hellas'a yardım gönderme bahanesiyle Ephesos'tan yola çıkardı³⁹⁶. Zenobios ise, gecenin karanlığından yararlanarak Khios önlerinde demirledi. Daha sonra da, gizlice karaya çıkan askerler geceleyin kenti ve savunmasız kaleyi ele geçirdiler. Sabahla birlikte halkı tiyatrodan toplayan Zenobios, vatandaşların silahlarını toplamış ve kentin ileri gelenlerinin çocuklarını rehin alarak Erythrai'a göndermiştir. Birkaç gün sonra ise, ada halkının bütün yaptıklarından Mithridates'in haberdar olduğunu söyleyerek, Khios'luların bütün ihanetlerini teker teker saydıktan sonra; onların aslında ölümü hakkettikleri halde kral tarafından 2.000 *talanta* cezaya çarptırıldıklarını bildirmiştir. Khios halkı tapınak hazinelerinden, kadınların mücevherleri ve altınlarından istenilen parayı toplamışlardır. Fakat, Zenobios tartıda hata yaptıklarını söyleyerek, cezanın tam olarak ödenmediği gerekçesiyle bütün ada halkını köleleştirmiş ve Kolchis'e sürmüştür. Daha sonra da adaya Pontos'lu kolonistler yerleştirilmiş ve Khios'luların mülkleri Pontos'lular arasında paylaştırılmıştır³⁹⁷.

Bu sırada Khios örneğini haber almış bazı Küçük Asya kentleri, kendi başlarına geleceklerden korkmuşlardır. Bu yüzden Zenobios ordusuyla Ephesos önlerine geldiğinde, halk meclisi temsilcileri insanları korkutmamak amacıyla ordusunu dışarıda bırakarak kente yalnız maiyetindekilerle birlikte girmesini rica ettiler. Bu ricayı kabul eden Zenobios, son zamanlarda Ephesos'a askeri vali olarak atanmış, Mithridates'in kayınpederi –kralın son eşi Monime'nin babası– Stratonikeia'lı Philopoimenos'u ziyaret etti. Daha sonra da, maksadını açıklamaksızın ertesi gün Ephesos'luları tiyatrodan toplantıya davet etti. Özellikle önlerindeki Khios örneğinden sonra Zenobios'un bu şüpheli davetinden korkan kentteki Roma taraftarları

³⁹⁵ Memnon 33. 1; App. *Mithr.* 25; 46-47.

³⁹⁶ App. *Mithr.* 46. Memnon'a (33. 1-2) göre ise, Khios Adası'na gönderilen Zenobios değil Mithridates'in süt kardeşi Dorylaos'tu.

³⁹⁷ App. *Mithr.* 46-47; ayrıca bk. Memnon 33. 1-2. Daha detaylı bilgi için bk. McGING 1986: 128 vd.; ARSLAN 2000b: 34 dn. 47.

bir araya gelerek aynı gece halkı Mithridates'e karşı ayaklandırmışlardır. Önce Zenobios ve maiyetini tutuklayarak hapsedmişler; daha sonra da onları öldürmüşlerdir. Böylelikle Küçük Asya'nın en zengin kentlerinden biri olan Ephesos³⁹⁸, Mithridates'e karşı açık bir şekilde isyan etmiş ve diğer Hellen kentlerini Pontos kralına karşı birleşmeye davet etmiştir³⁹⁹. Ephesos'u kuzeyde Smyrna'ya güneyde Tralleis'e kadar Metropolis, Hypaipa, Sardeis, Kolophon ve diğer kentler izlemiş ve başlarındaki tiranları ve kentlerindeki Pontos garnizonlarını kovarak Mithridates'e karşı ayaklanmışlardır⁴⁰⁰. Bunun üzerine Mithridates, Pontos hakimiyetine karşı isyan eden kentlerin üzerine askeri kuvvetlerini göndermiş, ele geçirdiği kentleri ve insanları şiddetli bir şekilde cezalandırmıştır⁴⁰¹.

Mithridates daha sonra da, Küçük Asya'nın bazı kentlerinde Pontos hakimiyetine karşı başlayan isyanların önüne geçebilmek ve diğer kentlere yayılmasını önlemek için genel bir bildiri yayımlamıştır. Küçük Asya'daki Hellen kentlerini tekrar kendine bağlamak için; şimdiye kadar kendisine bağlı kalan bütün kentleri özgür kıldığını, daha önceki bütün borçlarını sildiğini, kentlerde oturan yabancılara (= *metoikos* [μέτοικος]) vatandaşlık, kölelere özgürlük verdiğini ilan etmiştir. Böylelikle söz konusu hareket beklenen sonucu vermiş ve isyanın diğer kentlere de yayılması engellenmiştir. Çünkü borçlular, kentlerde yaşayan yabancılar, köylüler, köleler ve zenginlerin bir kısmı tekrar Romalıların ezici hakimiyetindeki mahkum yaşamlarına dönmektense bir süre daha Mithridates'e bağlı kalmayı yeğlemişlerdir⁴⁰².

³⁹⁸ App. *Mithr.* 48; Oros. *hist.* vi. 2. 8; SIG³ 742.

³⁹⁹ Ephesos'lular daha sonra kanun hükmünde bir kararname yayımlamışlardır. Söz konusu kararnamede: "..... Ephesos'lular Küçük Asya halkının ortak kurtarıcıları olan Romalılara karşı eski bağlılık duygularını sürdürdükleri ve onların tüm buyruklarına büyük bir özenle uymaya çalıştıkları sırada Pontos Kralı Mithridates, Romalılarla yaptığı anlaşmaları ihlal ederek, hiç de hakkı olmadığı halde önce beklenmedik bir şekilde Ephesos'un civarındaki kentleri işgal etmişti. Daha sonra da kalabalık ordusuyla ansızın Ephesos üzerine saldırmış ve şaşkına dönen kenti ele geçirmişti. Bununla birlikte Roma'ya karşı duygularında sadık kalan Ephesos halkı ortak kurtuluş uğruna eline silah almak için şimdiye kadar fırsat kollamıştı. Bundan böyle halk özgürlük ve Roma'nın egemenliği için Mithridates'e karşı savaşacaktı... Bu bakımdan tapınaklar ve kent adına açılmış bütün davalar düşecek, devlet tarafından cezalandırılmış bütün yurttaşlar medeni haklarına yeniden sahip olacak, mahkumiyetleri ve borçları silinecekti. Halkın vergi ya da özel sektörlere olan borçları hafifletilecek veya bağışlanacaktı. Eline silah alarak askeri yetkililer önünde Pontos kralına karşı savaşmak üzere başvuran, kentlerinde yaşayan yabancılar, köleler ve azat edilmişler tüm haklara sahip yurttaş olarak ilan edilecekler; kamu tutsakları ise, özgürlüklerine kavuşturulacaklardı.....". Kararnamenin tüm metni ve daha detaylı bilgi için bk. SIG³ 742.

⁴⁰⁰ App. *Mithr.* 48; Oros. *hist.* vi. 2. 8; ayrıca bk. ÖZSAİT 1982: 309; GÜNALTAY 1987²: 388; HIND 1994: 159; ARSLAN 2000b: 34 dn. 49; 35 dn. 68.

⁴⁰¹ App. *Mithr.* 48; Liv. *perioch.* 82 dn. 7.

⁴⁰² App. *Mithr.* 48; 54; 58; 61-62; Oros. *hist.* vi. 2. 8; ayrıca bk. GÜNALTAY 1987²: 388 vd.

Diğer yandan Sulla'nın Hellas'taki başarılarını yakından takip eden ve Romalıların Mithridates'in bütün gayretine rağmen yavaş yavaş yaklaşmakta olduğunu gören servet sahipleri, ya da soyca asil olan kesimler Mithridates'ten uzaklaşmaya başladılar. Hatta içlerinden bazıları krala suikast hazırlayacak kadar ileri gittiler. Kralın yakın çevresinden Smyrna'lı Mynnion ve Philotimos ile Lesbos'lu Kleisthenes ve Asklepiodotos, Mithridates'i ortadan kaldırmak üzere bir komplo hazırladılar. Fakat son anda Asklepiodotos suikast planını Mithridates'e bildirerek ortaklarını ele verdi. Duyduklarına inanamayan ve böyle bir şeyi yakın çevresindeki dostlarına yakıştıramayan kral; ancak, bir gece Asklepiodotos'un davetiyle bir araya gelen komplocuları gizlendiği divanın altından gözleriyle görüp kulaklarıyla işittikten sonra söylenenlerin doğruluğuna inandı⁴⁰³. Fakat söz konusu hıyanet kralda büyük bir paranoyaya yol açtı. Böylece herkesten şüphelenmeye başladı. Ayrıca her şüphelendiğini de merhametsizce ortadan kaldırdı. Bu sırada birçok kişi aralarındaki rekabet, kıskançlık ve nefretten dolayı hasmına iftira atarak onun katledilmesine neden oldu. Bu bakımdan yalnızca Pergamon'un ileri gelen ailelerinden seksen kişi krala komplo kurdukları gerekçesiyle itham edilerek önce tutuklandılar sonra da idam edildiler⁴⁰⁴. Böylelikle birkaç ay içinde Küçük Asya kentlerinde Mithridates'e karşı suikast düzenlemek, isyana kalkışmak, ya da bir şekilde Romalılar lehinde davranmakla suçlanan yaklaşık 1.600 kişi yaşamını yitirdi ve malları açık arttırmayla satıldıktan sonra kraliyet hazinesine konuldu⁴⁰⁵.

Bu arada Roma'da Marius taraftarları, Cinna'nın da yardımıyla yönetimi ele geçirerek Sulla'yı vatan haini ilan etmişler ve arkadaşlarını öldürmüşlerdi⁴⁰⁶. Marius'un zamansız ölümü üzerine ise, onun yerine Sulla karşıtı partiden L. Valerius Flaccus⁴⁰⁷ *consul* seçilerek Mithridates'e karşı yapılacak olan savaşın komutası ona verilmiştir⁴⁰⁸. Böylelikle Flaccus, İÖ. 86 yılında, yanına askeri güçler alarak, sözde Mithridates'le çarpışmak, gerçekteyse Sulla'dan komutanlığı alarak onu ortadan kaldırmak üzere Adriatik Denizi'ni aşarak Hellas'a ayak basmıştır. Sulla ise, Khaironeia Muharebesi'nden sonra, Flaccus'un Roma ordusuyla Hellas'a geldiğini ve kendisine doğru ilerlediğini duyunca onu karşılamak için Boiotia üzerinden

⁴⁰³ App. *Mithr.* 48.

⁴⁰⁴ App. *Mithr.* 48; *IGRom* IV. 292 satır 13-14; ayrıca bk. App. *Mithr.* 54; 58.

⁴⁰⁵ App. *Mithr.* 48; 54; 58; Oros. *hist.* vi. 2. 8; ayrıca bk. GÜNALTAY 1987²: 389.

⁴⁰⁶ Plut. *Sull.* xii. 8; xxii. 1; *Sert.* v. 4-5; App. *civ.* i. 70-74; 81; *Mithr.* 51.

⁴⁰⁷ Marius'un 18 Ocak 86 yılında ölmesi üzerine (Plut. *Mar.* vi. 1-7; ayrıca bk. Liv. *perioch.* 80), Lucius Valerius Flaccus, Lucius Cornelius Cinna'yla birlikte 86 yılı *consul*'ları oldular (Plut. *Sull.* xx. 1 dn. 4; App. *civ.* i. 75; ayrıca bk. Plut. *Sull.* xxii. 1; App. *Mithr.* 51).

⁴⁰⁸ Memnon 34. 1.

Thessalia yollunu tuttu. Bu arada Flaccus'un düşüncesiz davranışları, açgözlülüğü⁴⁰⁹ ve haksız yere askerlerini şiddetli şekilde cezalandırması yüzünden, kısa süre sonra ordusu kendisinden nefret etmeye başladı. Hatta ordunun bazı bölüklerinin Thessalia'da Flaccus'u terk ederek Sulla tarafına geçtikleri görüldü. Bu sırada Flaccus'un *legatus*'u Fimbria araya girerek askerleri yatıştırdı ve ordunun dağılmasını engelledi. Bu bakımdan Flaccus, Khaironeia'da düşmanla çarpışarak onu bozguna uğratmış Sulla'ya saldırmayı göze alamadı ve kuzeye; Makedonia'ya doğru ilerlemeye devam etti⁴¹⁰.

1.4.3. Orkhomenos Muharebesi ve Sonuçları

Tam bu sırada Sulla, Mithridates'in süt kardeşi Dorylaos komutasında en az ilki kadar büyük bir orduyu⁴¹¹ Hellas'a göndermiş olduğunu haber aldı. Bu yüzden Flaccus'un üzerine yürütmekten vazgeçerek, Pontos ordusunu karşılamak üzere geri döndü. Dorylaos, İÖ. 86 yazında, içinde Pontos ordusunun iyi yetiştirilmiş, tecrübeli askerlerinin de yer aldığı yaklaşık 80.000 kişilik bir orduyu büyük bir donanmayla birlikte Euboa'da karaya çıkartarak Khalkis'e getirmişti. Orada, Arkhelaos'un Khaironeia Muharebesi'nden arta kalan 10.000 kişilik ordusuyla birleşti⁴¹². Daha sonra da Dorylaos ve Arkhelaos komutasındaki Pontos ordusu Boiotia'ya doğru yelken açtı. İlk önce, ancak zoraki olarak Mithridates'in komutanlarıyla ittifak yapmayı Roma boyunduruğuna tercih etmiş olan Halai, Anthedon ve Larymna gibi bazı Boiotia kentleri, limanlarını Dorylaos ve Arkhelaos'a açtılar ve Mithridates'le yapmış oldukları eski ittifakı yeniden tanıdılar⁴¹³.

Böylelikle Pontos ordusu Boiotia'ya girip kısa zamanda bölgeyi ele geçirdi. Bu sırada Dorylaos, bir an önce Romalılarla çarpışmaya atılmak için sabırsızlandığından orduyu derhal düşman üzerine atmak için ısrar ediyordu. Çünkü, gerek ona, gerekse Mithridates'e göre, Khaironeia Muharebesi'nde aldatılmışlardı. Ayrıca arazinin darlığı dolayısıyla çarpışmayı kaybettiklerine inanıyorlardı. Zira her bakımdan Romalılardan üstün olan Pontos ordusunun

⁴⁰⁹ Liv. *perioch.* 82; App. *Mithr.* 51; Cass. Dio xxxi. 104. 1-2.

⁴¹⁰ Plut. *Sull.* xx. 1; App. *Mithr.* 51.

⁴¹¹ Beklenmedik bir şekilde Khaironeia'da yenilen ve Romalılar tarafından neredeyse yok edilen Pontos ordusunun haberi Küçük Asya'ya ulaşınca, Mithridates oldukça şaşırılmış ve doğal olarak korkmuştur. Yine de bu durum onun yeni bir ordu toplamasına engel değildi. Bu yüzden dikkate değer bir performans sergileyip, kendisine bağlı bütün uluslardan asker yardımı alarak kısa zamanda büyük bir ordu daha meydana getirmiştir (Plut. *Sull.* xx. 2; App. *Mithr.* 46).

⁴¹² Pontos ordusunun mevcudu Plutarkhos (*Sull.* xx. 1-2) ve Appianos'a (*Mithr.* 49) göre, 80.000; Eutropius (v. 6. 3) ve Orosius'a (*hist.* vi. 2. 6) göre, 70.000; Licinianus'a (35) göre ise, 60.000 yaya askerden meydana geliyordu. Ayrıca bk. Strab. x. 4. 10 c. 477; *OGIS* 372.

⁴¹³ Plut. *Sull.* xxvi. 3-4.

Sulla'ya yenilmesine ve bu kadar insan kaybetmesine olanak yoktu. Buna karşılık Arkhelaos, Romalılara karşı çok ihtiyatlı davranılmasını önerdi. Onun Romalılar karşısında edindiği tecrübelerle göre, düşmanın durumunu ve gücünü iyice kavradıktan ve ona göre plan hazırladıktan sonra kendileri için en elverişli olan mevkilerde harekete geçilmesi gerekiyordu. İki ordu önce, Boiotia'daki Kephisos Gölü'nün güneyinde, Haliartos kentinin batısında yer alan Tilphossion Dağı yakınlarında karşılaştı⁴¹⁴. Dorylaos, Roma ordusunun savaş düzenini gördükten ve *legio*'larının disiplinini ve sağlamlığını ufak bir çarpışmayla test ettikten sonra Arkhelaos'a inandı. Sonra da Pontos ordugahını Kephisos Gölü'nün batısında bulunan Orkhomenos kenti yakınlarındaki ovada kurdu. Düzensiz akan bir ırmak olan Melas tarafından sulanan ve yer yer bataklıklara rastlanan Orkhomenos Ovası, Boiotia ovalarının en genişiydi. Melas Irmağı'nın kenarlarındaki bataklıklara kadar ağaçsız ve dümdüz bir zemin üzerinde uzanan ova, on binlerce Pontos askerinin, tırpanlı savaş arabalarının ve süvarilerinin Roma ordusu karşısında istedikleri savaş manevralarını yapabilmeleri ve ortak hareketlerde bulunabilmeleri için yeter derecede geniş, meydanlık bir alana sahipti⁴¹⁵.

Pontos ordusunun birçok bakımdan kendi ordusundan üstün olmasına rağmen, İÖ. 86 yılının yaz ayları sonunda Sulla da Orkhomenos Ovası'na gelerek Dorylaos ve Arkhelaos'un karşısına kampını kurdu. Yakında saldırıya geçmesi bekleniyordu. Fakat Romalıların umulan hücumu gerçekleşmedi. Sulla, düzgün ve süvariler açısından saldırmaya elverişli toprakları kontrol altında tutmaya gayret ederek siperler kazdırmaya başladı. Amacı Pontos kuvvetlerini bataklık alana sıkıştırmak ve onların manevra kabiliyetini ve üstün süvari birliklerini etkisiz hale getirmektir. Fakat Pontos atlı birliklerinin ve savaş arabalarının, Sulla'nın siper kazan adamlarına saldırmasıyla başlayan savaş Romalıların püskürtülmeleri ve kendi kamplarına doğru geri çekilmeye başlamalarıyla devam etti. Aynı zamanda Dorylaos ve Arkhelaos'un görülmemiş bir şiddetle üzerlerine atılmasının yarattığı korku ve dehşet, Romalıların kurtuluşlarını kaçırmakta aramalarına neden oldu. Fakat bu sırada, Pontos süvarileri tarafından amansız bir şekilde takip edilerek ağır kayıplara uğratıldılar. Roma ordusunda çözülme ve dağılma etkilerinin görülmesi üzerine Sulla atından inerek eline bir bayrak aldı ve tek başına Pontos ordusunun üzerine yürüdü. Bir yandan da kaçan askerlerine şöyle bağıyordu⁴¹⁶:

“Ey Romalılar, eğer size komutanınız Sulla'yı nerede terk ettiniz diye sorarlarsa, Orkhomenos Muharebesi'nde demeyi unutmayın”.

⁴¹⁴ Plut. *Sull.* xx. 2; App. *Mithr.* 49.

⁴¹⁵ Plut. *Sull.* xx. 3-4; App. *Mithr.* 49.

Bu sözlerden utanan ve galeyana gelen askerler iyi talim görmüş olmaları sayesinde kaçmayı bırakıp, geri döndüler ve onu izlediler. Pontos ordusunun sayı bakımından üstün kuvvetleriyle şiddetli baskısına uzun süre dayandılar. Çetin geçen çarpışmalar sırasında uzun zaman kimin kazanacağı belli olmadı. Fakat sonunda Romalılar, Pontos saldırısını durdurarak onları ordugahlarına geri çekilmeye zorladılar. Daha sonra siper kazmaya devam eden Roma ordusuna, Arkhelaos ve Dorylaos'un tüm güçleriyle saldırmasıyla tekrar şiddetlenen savaş, Sulla'nın *legio*'larının Pontos süvarilerini tekrar bozguna uğratması ve ordugahlarına kadar kovalamasıyla sonuçlandı⁴¹⁷.

Pontos ordugahının önü ve ovaya açılan sol tarafında Roma kampı ve siperleri, arka ve sağ kanadında ise, sazlarla örtülü bataklık ve Kephisos Gölü bulunuyordu. Böylesine elverişsiz bir konuma düşürülen Pontos ordusu, sabahın alacakaranlığında başlayan Roma hücumlarına dayanamadı. Kısa bir kuşatmadan sonra kapıları kırarak ordugahtan içeriye giren Romalılarla bir süre göğüs göğüse çarpışan Pontos'luların birlikleri dağıldı ve orduları içinde panik çıktı. Askerlerin çok azı direnmeye yeltendiyse de kısa zaman içinde öldürüldüler. Geri kalanlar ise, ordugahlarını kaybetmenin yarattığı korku ve dehşetle karmakarışık hale gelerek bütün süratleriyle kaçmaya koyuldular. Fakat Romalılar tarafından amansız bir şekilde takip edildiklerinden, bataklıklarda ve gölde oklanarak öldürüldüler. Böylelikle, Pontos ordusunun yarıdan fazlası –yaklaşık 50.000 kişi– iki gün içinde yok edilmiş geri kalanların büyük bir bölümü ise, –yaklaşık 25.000 kişi– Romalılar tarafından esir alınmıştır. Arkhelaos ise, günlerce bataklıkta gizlendikten sonra bir kayık bularak Euboia Adası'ndaki Khalkis kentine sığınmıştır. Daha sonra da Mithridates'in Hellas'ta bulunan askerlerinin kalıntılarını bir araya toparlayıp hepsini Khalkis'e getirmiştir⁴¹⁸.

Sulla ise, elinde hiç gemi bulunmayışından Euboia kanalını geçememiş ve Orkhomenos Muharebesi'nden sonra da Arkhelaos'u takip etmesine rağmen onu yine yakalayamamıştır. Ayrıca, kendisini donanma kurmakla görevlendirdiği *legatus*'u Lucullus'tan⁴¹⁹ da henüz bir haber alamamıştır⁴²⁰. Bu bakımdan öfkesini, Orkhomenos Muharebesi'nden önce taraf deği-

⁴¹⁶ Plut. *Sull.* xxi. 2; App. *Mithr.* 49; ayrıca bk. Frontin. *strat.* ii. 8. 12.

⁴¹⁷ Plut. *Sull.* xxi. 1-3; App. *Mithr.* 49.

⁴¹⁸ Plut. *Sull.* xxi. 4; xxii. 4-5; App. *Mithr.* 50; Licin. 25-26; ayrıca bk. Liv. *perioch.* 82; Flor. *epit.* i. 40. 11; Frontin. *strat.* ii. 3. 17; SHERWIN-WHITE 1984: 140; GÜNALTAY 1987²: 380 vdd.

⁴¹⁹ Plut. *Luc.* ii. 2; App. *Mithr.* 33.

⁴²⁰ Bu sırada Lucullus, Kyrene ve Mısır sahillerinde Romalılar adına yeni bir donanma oluşturmaya çalışıyordu (Plut. *Luc.* ii. 3-iii. 4).

tiren Boiotia kentlerinden çıkarmış ve Anthedon, Larymna ve Halai gibi kentleri yakıp yıkmıştır. Daha sonra da ordusunun erzak ihtiyacını karşılamak ve İÖ. 86-85 yılı kışını geçirmek üzere Thessalia'ya gitmiştir⁴²¹.

Bu sırada Flaccus az bir kuvvetle, Pontos'lular tarafından savunulan Makedonia'ya girmiş ve kısa zamanda bölgeyi ele geçirmişti. Böylelikle kısa süre önce Pontos'lular tarafından istila edilen Makedonia, bu sefer de Flaccus'un ordusu tarafından yağmalanmıştır. Bununla birlikte özellikle Fimbria'nın komutası altındaki kıtalar tarafından ele geçirilen esirler ve savaş ganimetleri, zulüm gören halkın Flaccus'a şikayeti üzerine *consul* tarafından geri verilmeye çalışılmıştır. Zaten açgözlü tavırları ve askerlerine karşı acımasız ve haince davranışları yüzünden Flaccus'a karşı ordusunda büyük bir hoşnutsuzluk mevcuttu. *Consul*'un bu hareketi ise, –her ne kadar ona Makedonia'luların takdirini kazandırmış olsa da– kişisel cesareti, savaştaki ustalığıyla sivrilmiş, ordusu tarafından sevilen ve cesur bir komutan olan *legatus*'u Fimbria'yla arasını bozmuş ve askerlerini genel bir isyanın eşiğine getirmiştir⁴²².

Bu arada Flaccus, Sulla'nın Orkhomenos'ta Pontos ordusunu bir kez daha bozguna uğrattıktan sonra Makedonia yolu üzerinde; Thessalia'da ordugah kurduğunu haber aldı. Sulla'nın kendisine biraz daha yaklaşması halinde askerlerinin kendisini terk edeceğini düşünerek Makedonia'da daha fazla durmaya cesaret edemedi. Kış olmasına karşın Thrakia üzerinden Byzantion'a doğru hareket emri verdi. Çünkü, onun da Sulla gibi elinde Küçük Asya'ya geçmek için gemi yoktu. Bu yüzden Roma'ya sadık kalarak hala Pontos'lulara karşı direnen Byzantion üzerinden Küçük Asya'ya geçmek onun için daha avantajlıydı.

Flaccus, İÖ. 85 yılının ilk aylarında Byzantion önlerine geldi. Uzun süre zor şartlar altında yolculuk yapmış askerlerinin kente girdiği takdirde yağma yapabileceğini düşünerek ordugahını kentin surları dışında kurdu. Daha sonra da ordusunu Bosporos'un (= İstanbul Boğazı) karşı yakasına geçirmek üzere gereken vasıtaları Byzantion'lular ve Khalkedon'lularla (= Kadıköy) müzakere etmek için yola çıktı. Ordunun komutasını ise, komutanlarından Minicius Thermus'a bıraktı. Flaccus'un ordugahtan ayrılması üzerine *legatus*'u Fimbria askerleri *consul* aleyhine kışkırtarak komutayı ele geçirdi. Daha sonra da karlar ve çamurlar içindeki kamplarından hareket ederek önce Romalıların müttefiki, zengin ve dost Byzantion'un kapılarını kırıp kente girdiler. Sonra da önlerine geleni kılıçtan geçirip, zorla evlere girerek kente yerleştiler. Flaccus Khalkedon'dayken ordusunda isyan çıktığını haber

⁴²¹ Plut. *Sull.* xxiii. 1; xxvi. 4.

aldı ve derhal Byzantion'a döndü. Fakat isyancıların elinden canını zor kurtardı. Çareyi önce kendisini getiren kayıkla Khalkedon'a daha sonra da Nikomedeia'ya (= İzmit) kaçmakta aradı. Ancak kendisini takip eden Fimbria'nın adamları tarafından Nikomedeia'da gizlendiği kuyuda bulundu. Başı kesilerek Propontis'e (= Marmara Denizi) atıldı. Cesedi ise, gömülme-yerek vahşi hayvanlara yem olmak üzere bir kenara fırlatıldı⁴²³.

Askerlerinin Nikomedeia kentini yağmalamasına izin veren Fimbria⁴²⁴ daha sonra da e- lindeki güçlerle Bithynia'nın büyük bir kısmını işgal ederek Mysia'ya doğru ilerlemeye baş- ladı. Nikomedeia'nın başına gelenlerden⁴²⁵ korkan Nikaia (= İzmit) Romalılara kapılarını aç- tı⁴²⁶. Çünkü Fimbria kendisine karşı direnen, yolu üzerindeki kentleri ve kırsal alanları acıma- sızca yağmalyordu⁴²⁷. Bunun üzerine Mithridates, Pontos'tan çağırdığı oğlu ve veliahdı, ken- di ismini taşıyan Mithridates'i, Taksiles, Diophantos ve Menandros adlı tecrübeli generale- riyle birlikte büyük bir ordunun başında Fimbria'nın ilerleyişini durdurmak üzere gönderdi. Pontos ordusu önceleri Fimbria'ya karşı başarılı saldırılar düzenleyerek onun ilerlemesi ya- vaşlattılar ve Romalıları geri çekilmeye zorladılar. Bu bakımdan Fimbria Mysia'daki Daskylitis (= Manyas) Gölü'ne dökülen Rhyndakos (= Kocaçay) Irmağı yakınlarında müstah- kem bir mevkiye konuşlanarak kamp kurdu. Daha sonra da ordugahın çevresini derin bir hen- dekle kuşatıp, kalın sırıklardan yapılmış bir çitle çevirerek tahkim ettirdi. Kanatlara da iki set ördürdü. Hazır kıtalarını savaş düzeninde bekletti. Ordusunu ise, bu sınırların arkasında tuttu. Romalılar karşısında kazandıkları ufak başarılarından cesaret alan Pontos'lular ise, tedbirsizce Fimbria'ya saldırdılar. Özellikle süvarilerin ağır kayıplar verdiği bu çarpışma sonucunda Pontos ordusu yaklaşık 6.000 kişi kaybederek nehrin karşı yakasındaki ordugahlarına çekil- mek zorunda kaldı. Bunun üzerine Romalılar geceleyin gizlice Rhyndakos Irmağı'nı aşarak Pontos ordugahına baskın düzenlediler. Bu beklenmedik baskının Pontos ordugahında doğur- duğu kargaşa ve paniği gecenin korkunçluğu bir kat daha arttırdı. Böylelikle Pontos ordusu,

⁴²² Diod. xxxviii. 8. 1; App. *Mithr.* 51-52; ayrıca bk. Liv. *perioch.* 82.

⁴²³ Liv. *perioch.* 82; Strab. xiii. 1. 27 c. 594; App. *Mithr.* 52; Cass. Dio xxxi. 104. 1-6; ayrıca bk. Memnon 34. 1-2; Diod. xxxviii. 8. 1 dn. 1; Plut. *Luc.* iii. 7; xxxiv. 2; *Sull.* xxiii. 6; Vell. ii. 24. 1-3.

⁴²⁴ Diod. xxxviii. 8. 3.

⁴²⁵ Diod. xxxviii. 8. 2.

⁴²⁶ Memnon 34. 1.

⁴²⁷ Diod. xxxviii. 8. 2.

Romalılar tarafından kılıçtan geçirildi. Mithridates'in oğluyla birlikte baskından kurtulabilen az sayıda asker çareyi Pergamon'a kaçmakta buldu⁴²⁸.

Öyle anlaşılıyor ki; Orkhomenos yenilgisi ve Fimbria karşısında aldığı mağlubiyetler, Mithridates'in, gerek kendisine, gerekse ordusuna olan güvenini kırmıştı. Bu bakımdan olayları şimdiye kadar olduğundan başka gözle görmeye başladı: Sulla ve Fimbria karşısında kaybettiği savaşlar onun Hellas ve Küçük Asya'daki hakimiyetini temellerinden sarsmıştı. Bu arada zaten Deiotaros ve diğer iki Galat *tetrarkhes*'i kısa sürede Galatları bir araya getirerek bir ordu oluşturmuşlar ve Eumakhos'a karşı ayaklandırarak İÖ. 86/85 yılında, onu Galatia topraklarından kovmuşlardı⁴²⁹. Khaironeia Muharebesi'nden sonra Küçük Asya'da Pontos hakimiyetine karşı başkaldıran kentler ise, kralın Orkhomenos yenilgisi üzerine kendilerini daha bir gayretle savunmaya başlamışlardı⁴³⁰. Ayrıca Sulla'nın Küçük Asya'ya geçmesiyle şimdiye kadar baskıyla itaat altında tuttuğu kentlerin de kendisine karşı ayaklanacaklarına şüphe yoktu. Hellen kentlerinde doğabilecek yeni başkaldırıları bulaşıcı bir hastalık gibi şimdiye kadar Küçük Asya'da oluşturmaya çalıştığı düzeni yıkmaya yetebilirdi. Çünkü kentler mevcut duruma göre davranışlarını belirler ve her zaman güçlüden yana olurlardı. Kimin haklı, kimin haksız olduğuyla ilgilenmezlerdi. En basit ifadeyle, kazanan her zaman haklıydı, kaybedense haksız. Bu yüzden Mithridates Küçük Asya'daki kontrolü tamamen kaybetmeden, Sulla'yla anlaşmanın yolunu aramaya başladı ve komutanı Arkhelaos'a en kısa zamanda Sulla'yla bir anlaşmaya varmasını emretti⁴³¹.

Sulla da bir an önce barış yapılması taraftarıydı. Savaşa son verip Roma'ya geri dönmek istiyordu. Çünkü o, Roma'yı terk ettikten sonra Marius taraftarları yönetimi ele geçirmiş ve

⁴²⁸ Memnon 34. 2-3; Liv. *perioch.* 83; Frontin. *strat.* iii. 17. 5; App. *Mithr.* 52; ayrıca bk. Plut. *Sull.* xxiii. 6; App. *Mithr.* 64. Daha detaylı bilgi için bk. MAGIE 1950: 227 dn. 54.

⁴²⁹ App. *Mithr.* 46; 58; konuya ilişkin olarak bk. MOMMSEN 1930³: III 289; WELLES 1934: 297; MAGIE 1950: 223 vdd.; 372; RANKIN 1987: 202; MITCHELL 1993: 31; ARSLAN 2000a: 139.

⁴³⁰ Livius'a (*perioch.* 82) göre, Mithridates bu sırada Pontos hakimiyetine karşı isyan eden kentlere saldırarak ele geçirdiklerini şiddetlice cezalandırmaya başlamıştı.

⁴³¹ Sulla ve Mithridates arasında barış görüşmelerinin ne zaman başladığı tam açık değildir. Appianos (*Mithr.* 54-58), Eutropius (v. 6. 3) ve Plutarkhos (*Sull.* xxii. 2-5), bu olayın Orkhomenos yenilgisinden hemen sonra olduğunu naklederken, Orosius (*hist.* vi. 2. 9) Küçükasya şehirlerinin isyanından sonra olduğunu yazmaktadır.

Diğer yandan bu görüşmeyi önce hangi tarafın istemiş olduğu da kesin değildir. Appianos'a (*Mithr.* 54) göre, Mithridates, Arkhelaos'a en kısa zamanda Sulla'yla en makul koşullar altında bir anlaşmaya varmasını emretmiştir. Memnon (35. 1) ise, Mithridates'le anlaşmak için ilk teşebbüsün Sulla'dan geldiğini ileri sürmektedir. Plutarkhos'a (*Sull.* xxii. 2) göre, barış ve anlaşma talebi Orkhomenos Muharebesi'nden sonra doğrudan doğruya Arkhelaos'tan gelmiştir. Livius'a (*perioch.* 82) göre ise, Arkhelaos emrindeki Pontos donanmasıyla birlikte doğrudan doğruya Sulla'ya teslim olmuştur. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. MAGIE 1950: 1107 dn. 46.

Sulla'yı destekleyenlerin bir kısmını öldürmüştü diğer bir kısmını ise, Roma'dan sürmüştü⁴³². Bu nedenle Sulla, hemen Arkhelaos'la görüşmek istedi. Sulla ile Arkhelaos arasındaki ilk görüşme Boiotia'nın kuzey kıyısında, Euboia Adası'nın karşında yer alan Delion kentindeki Apollon Tapınağı'nın önlerinde gerçekleşti⁴³³. Uzun tartışmalardan sonra şu maddeler üzerinde görüş birliğine vardılar: Mithridates, Küçük Asya'dan ve Paphlagonia'dan çekilecek, Bithynia'yı Nikomedes IV. Philopator'a, Kappadokia'yı Ariobarzanes I. Philoromaos'a geri verecek, Romalılara 2.000 *talanta* ödeyecek ve Sulla'ya donanmasından tam donanımlı 70 gemi tesis edecekti. Her iki taraf da ele geçirdikleri savaş esirlerini, rehinelere, iltica etmiş askerlerini ve firari köleleri iade edecekti. Sulla da Mithridates'e, İÖ. 89 tarihinden evvel Pontos Krallığı'nın hükmü altında bulunan toprakların kendisinde kalmasını garanti edecek ve onun Roma'nın dostu ve müttefiki olduğunu açıklayacaktı⁴³⁴.

Sulla ve Arkhelaos arasında kararlaştırılan bu anlaşmanın maddeleri elçiler tarafından Mithridates'e gönderildi. Daha sonra da, İÖ. 85 kışının sonlarında, Sulla yanına “*yeni dostu*” Arkhelaos'u da alarak Thessalia'dan Makedonia üzerine doğru yürüyüşe geçti⁴³⁵. Makedonia sınırına geldiğinde Eneti, Dardani, Sinti ve Thrak kabileleri üzerine yürüdü. Çünkü söz konusu kabileler devamlı Makedonia'ya akınlar düzenleyerek bölgeyi yağmalıyorlardı⁴³⁶. Böylelikle Sulla bir yandan ordusunun deneyimini ve savaş tecrübesini arttırırken diğer yandan da elde edilen ganimetler sayesinde askerlerini zenginleştiriyordu⁴³⁷.

Bu sırada Mithridates'in elçileri Roma kampına gelerek Sulla'ya kralın, bütün koşulları onayladığını; fakat yalnızca Paphlagonia'nın elinden alınmasını ve gemilerin hepsini vermeyi kabul etmediğini bildirdiler. Bununla birlikte, belki de kralın Fimbria'yla daha elverişli şartlar

⁴³² Plut. *Sull.* xxii. 2; App. *Mithr.* 54; ayrıca bk. Memnon 35. 1.

⁴³³ Plut. *Sull.* xxii. 3. Licinianus'a (26) göre ise, görüşmeler ilk önce Aulis kentinde başlamıştır.

⁴³⁴ Memnon 35. 2-3; Plut. *Sull.* xxii. 3-5; App. *Mithr.* 55; ayrıca bk. Liv. *perioch.* 82.

⁴³⁵ Thessalia'nın Larissa kenti yakınlarında Arkhelaos tehlikeli bir hastalığa tutulduğunda ise Sulla, Roma ordusunun ilerlemesini durdurarak onun tedavisi için elinden geleni yaptı. Sulla'nın Arkhelaos'a kendi komutanlarından, ya da yöneticilerinden biri gibi iyi bakması, Khaironeia Muharebesi'nin Sulla tarafından dürtüst bir şekilde kazanılmadığına ilişkin çeşitli dedikodulara yol açtı. Ayrıca Sulla, Mithridates'in tutsak alınan dostlarından hepsini geri vermesine karşın sadece Arkhelaos'un düşmanı Aristion'u zehirleterek öldürmüştü; Arkhelaos'u Roma'nın dostu ve müttefiki saymış ve geçimini sağlaması için Euboia Adası'ndan 10.000 *plethron*'luk –1 πλέθρον= yaklaşık 30m²– toprak bağışlamıştır. Her ne kadar Sulla anılarında bu konuda suçsuz olduğunu kanıtlamaya çalışsa da (Plut. *Sull.* xxiii. 1-2), yukarıda sözü edilen olaylar bize Sulla ile Arkhelaos arasında gizli bir anlaşmanın olabileceğini düşündürmektedir (Sall. *Hist.* iv. 69. 12; ayrıca bk. Plut. *Sull.* xxii. 3-4; Luc. viii. 4; App. *Mithr.* 55).

⁴³⁶ Liv. *perioch.* 82; App. *Mithr.* 55.

⁴³⁷ Liv. *perioch.* 83; App. *Mithr.* 55.

altında anlaşabileceğini ima ettiler. Bunun üzerine elçilere sinirlenen Sulla'yı Arkhelaos araya girerek yatıştırdı. Daha sonra da kendisinin bizzat Mithridates'le konuşacağını ve onu ikna edeceğini söyleyerek kralın yanına gitti. Sulla ise, bu arada Makedonia'nın Maidike yöresini yağmaladı. Makedonia'da bir süre konakladıktan sonra, Hellespontos'a doğru yola çıktı. Philippi yakınlarına geldiğinde kralla görüşmüş olan Arkhelaos'u kabul etti. Arkhelaos, Sulla'ya kralın konuşulan bütün koşulları kabul ettiğini; ancak ne pahasına olursa olsun kendisiyle görüşmek istediğini bildirdi. Bu isteğin en önemli nedeni o sıralar Batı Anadolu'da pek çok kenti yağmalayan ve insanları acımasızca katleden Fimbria'ydı⁴³⁸.

Fimbria, İÖ. 85 yılında Mithridates'in üzerine göndermiş olduğu komutanları yendikten sonra Mysia üzerine yürümüşü. Pontos kralının artık Romalılar karşısında kendilerine yardım edemeyeceğini anlayan kentler birer birer Fimbria'ya kapılarını açtılar. Fakat bu durum bile onları Fimbria'nın zulmünden ve yağmasından kurtaramadı. Kyzikos'a (= Belkıs) gelen Fimbria, önce kentin en zenginlerini tutuklatarak kırbaçlattı. Sonra da aralarından iki tanesini suçlu bularak öldürttü ve servetlerine el koydu. Geri kalanların hayatlarını ise; ancak bütün servetlerini kendisine hibe ettirdikten sonra bağışladı⁴³⁹. Daha sonra da Pergamon'a doğru yürüyüşe geçti. Bunun üzerine Mithridates Pergamon'u terk ederek Pitane'ye (= Çandarlı) sığındı. Kaikos Irmağı'nın Elaitikos (= Çandarlı) Körfezi'ne döküldüğü sahil şeridinde yer alan Pitane aynı zamanda Pergamon'un da liman kenti konumundaydı. Böylelikle Mithridates adalara dağılmış olan donanmasını Elaitikos Körfezi'nde topladı. Ancak kısa süre sonra Fimbria tarafından Pitane kentinde kuşatıldı ve şiddetli Roma saldırıları karşısında kentte zor anlar yaşamaya başladı. Bu arada Mithridates, Romalıların ellerinde gemi olmadığından hiç olmazsa o an için, Fimbria'dan korunabileceğini umuyor ve bir yandan da Sulla'yla anlaşmaya çalışıyordu⁴⁴⁰.

Fakat bu sırada, Sulla'nın İÖ. 87/86 yılında Atina'yı kuşatırken Roma müttefiklerinden gemi ve erzak tedarik etmek için gönderdiği *legatus*'u Lucullus çeşitli kereler korsanlar tarafından yakalanma tehlikesi atlatmasına karşın sonunda –İÖ. 85 yılı baharında– Ege sahillerine ulaşabildi. Yanında ise, Krete (= Girit), Kyrene, Libya, Aigyptos (= Mısır), Phoinike (= Fenike), Pamphylia ve Lykia sahillerindeki kentler ile Kypros (= Kıbrıs) Adası'ndan temin ettiği yardımlar sayesinde oluşturduğu bir donanma vardı. Özellikle Mithridates'in Rhodos kuşat-

⁴³⁸ Plut. *Sull.* xxiii. 3-6; Licin. 26-27; ayrıca bk. Diod. xxxviii. 8. 2-4; Liv. *perioch.* 83; App. *Mithr.* 52-53; 56; *civ.* i. 76.

⁴³⁹ Diod. xxxviii. 8. 3; ayrıca bk. MAGIE 1950: 227; GÜNALTAY 1987²: 401.

⁴⁴⁰ Liv. *perioch.* 83; Plut. *Luc.* iii. 4; *Sull.* xxiii. 6; App. *Mithr.* 52; ayrıca bk. Vell. ii. 24. 3-5.

ması sırasında öne çıkan yetenekli amiral Damagoras komutasındaki Rhodos donanmasının da Lucullus'a katılmasıyla Romalılar Ege Denizi'ndeki Pontos hakimiyetini tehdit edebilecek hale geldiler. Böylelikle Küçük Asya'nın güneybatı sahillerindeki Karia kentlerinden Knidos (= Datça) ve Kos (= İstanköy) Adası halkı, kentlerindeki Pontos garnizonlarını kovdular ve Lucullus'a katılarak Samos (= Sisam) Adası'na saldırdılar. Bunu, Mithridates'in Kolophon'a (= Değirmendere) atadığı Tiran Epigonos'un Lucullus tarafından yakalanarak hapse atılması, sonra da Khios (= Sakız) Adası'nın işgal edilerek Pontos'luların adadan kovulması izledi⁴⁴¹.

Bu arada Fimbria, bir yandan Pitane'nin karadan kuşatmasını şiddetlendirirken, diğer yandan da o sıralar Khios Adası'nda konuşlanan Lucullus'a, Pontos kralını denizden abluka altına almasını rica etti. Lucullus'a; eğer kendisiyle müşterek hareket ederse, Mithridates'i Elaitikos Körfezi içinde, hem karadan, hem de denizden çember içine alacak ve Roma'nın en büyük düşmanı olan bu savaşçı kralı⁴⁴² ele geçireceklerdi. Böylelikle Pontos'un bu azimli kralı Mithridates VI. Eupator esir edilecek ve yıllardan beri devam eden bu savaşa bir son verilecekti. Fimbria, Lucullus'a bu fırsatı kaçırmaması için yalvardı⁴⁴³. Fakat Lucullus, sebebi her ne olursa olsun hasmının bu teklifini reddetti⁴⁴⁴. Daha sonra da donanmasıyla birlikte Hellespontos'a doğru yelken açtı⁴⁴⁵.

Lucullus'un komutasındaki Roma ve müttefiklerine ait donanmanın Hellespontos'a doğru yelken açmasının ardından, Fimbria'nın giderek şiddetlenen saldırıları karşısında bunalan Mithridates, Neoptolemos komutasındaki kuvvetli donanması sayesinde deniz yoluyla Pitane kentini terk ederek Lesbos Adası'nın başkenti Mitylene'ye kaçtı. Daha sonra da Neoptolemos'u Lucullus'un üzerine yolladı. Lucullus'un Khios Adası'ndan Hellespontos'a

⁴⁴¹ Plut. *Luc.* ii. 2-iii. 3; App. *Mithr.* 56. Daha detaylı bilgi için bk. MAGIE 1950: 226 vd.; SHERWIN-WHITE 1978: 139 vd.; GÜNALAY 1987²: 399 vd.

⁴⁴² Roma'nın en tehlikeli düşmanlarından biri olan Pontos Kralı Mithridates VI. Eupator'a ilişkin diğer görüşler için ayrıca bk. Cic. *Mur.* xiv. 31-xv. 32.

⁴⁴³ Plut. *Luc.* iii. 4-6.

⁴⁴⁴ Lucullus büyük bir ihtimalle, Fimbria'nın bu teklifini, ya Sulla'ya olan sadakatinden, ya da Marius taraftarı bir ordu komutanının kralı yakalayarak savaşın şanını elde etmesini istememesinden kabul etmedi. Diğer yandan, bu sırada Sulla ile Mithridates arasında barış görüşmelerine başlanmıştı. Lucullus'un krala karşı böyle bir harekate kalkışması Mithridates'le Sulla'nın arasını bozabilirdi. Ayrıca Lucullus'un bu girişiminin ne sonuç doğuracağı da belli değildi. Çünkü Mithridates o sıralar hem tam donanımlı savaş gemileri hem de üstün sayıdaki mürettebatı bakımından halen Akdeniz'in en kuvvetli donanmasına sahipti. Bu yüzden Lucullus'un, kendisinden her bakımdan çok daha üstün Neoptolemos komutasındaki Pontos donanmasıyla Elaitikos Körfezi'nin tehlikeli sularında çarpışmayı göze alamamış olması da mümkündür (Plut. *Luc.* iii. 5-8). Daha detaylı bilgi için bk. MAGIE 1950: 228; SHERWIN-WHITE 1984: 141 vd.

⁴⁴⁵ Plut. *Luc.* iii. 7-10.

doğru yelken açarken takip edeceği en kolay rota, Adramyttenos (= Edremit) Körfezi'nin kuzeybatı kıyısında yer alan Lekton (= Bababurun) Burnu'yla Tenedos (= Bozcaada) arasındaki Troas sahilleri boyunca uzanıyordu. Bu bakımdan Neoptolemos, Pontos donanmasının hafif ve hızlı gemilerinden oluşan bir filoyu Lucullus'u Lekton Burnu açıklarında karşılamak üzere gönderdi. Neoptolemos'un amacı Lucullus'un ilerleyişini sekteye uğratmak ve düşman donanmasının gücü hakkında bir fikir elde etmek olsa gerekti. Bunun üzerine, Lucullus'un donanmasıyla Pontos filosu ilk önce Lekton Burnu önlerinde karşılaştılar. Kısa bir çarpışmadan sonra Pontos'lular savaşı bırakarak hızla geri çekildiler. Lucullus'un takibi Pontos gemilerini yakalamaya yetmedi. Böylelikle Neoptolemos'un bu hareketinin stratejik gayesine ulaşıldı. Roma ve müttefiklerinden oluşan donanmanın gücü hakkında fikir sahibi olunmuş; az da olsa düşman donanmasına zarar verilmiş ve Lucullus'un ilerleyişi sekteye uğratılmıştı⁴⁴⁶.

Bununla birlikte Neoptolemos komutasındaki asıl Pontos donanması Tenedos (= Bozcaada) önlerinde Lucullus'u bekliyordu. Lucullus ve Rhodos'lu amiral Damagoras komutalarındaki Roma donanması Tenedos açıklarında savaş düzenine geçmiş olan ağır silahlı ve tam donanımlı Pontos donanması karşısında yerlerini aldılar. Çarpışma Neoptolemos'un, Damagoras komutasındaki hafif ve hızlı teknelerinden oluşan Rhodos filosuna cepheden tam süratle mahmuzlama hareketi yapmasıyla başladı. Sayıca üstün Pontos donanmasının kalın bronz zırhlı ve ağır silahlarla donatılmış gemilerinin saldırmasıyla, savaş tecrübesi ve taktik bilgisi yüksek bir amiral olan Damagoras çarpışmanın gücünü hafifletmek için gemilerine geri çekilme emri verdi. Böylelikle Pontos saldırısının şiddeti büyük ölçüde kırıldı. Bunun üzerine Lucullus komutasındaki savaş gemileri, Damagoras'ın yardımına gelerek Pontos filosuyla kanlı bir savaşa tutuştu. Birinci Mithridates-Roma Savaşı'nın son çarpışması olan bu deniz hareketi Lucullus'un Pontos saflarını bozması ve Neoptolemos'u açık denize sürmesiyle sonuçlandı. Böylelikle Lucullus Roma'nın Akdeniz'deki müttefikleri sayesinde oluşturduğu donanmayla Mithridates'in denizlerdeki egemenliğini de bir ölçüde sarsmış oldu⁴⁴⁷.

Pitane önünde tasarladığı başarıyı elde edemeyip, Roma'nın düşmanı "*savaşçı krali*" yakalama fırsatını elinden kaçırın Fimbria ise, bu sefer de hırsını önce Pitane daha sonra da Küçük Asya'nın diğer kentlerinden çıkardı. Kendisine teslim olan kentlerdeki Mithridates taraftarlarını acımasızca cezalandırdı. Karşı koyan kentleri ise, merhametsizce tahrip etti ve

⁴⁴⁶ Plut. *Luc.* iii. 7-8; App. *Mithr.* 56.

⁴⁴⁷ Plut. *Luc.* iii. 8-10; App. *Mithr.* 56.

kırsal alanlarını yağmaladı⁴⁴⁸. Sulla'nın, Thrakia üzerinden Küçük Asya'ya doğru ilerlediğini haber aldığı anda ise, onu karşılamak üzere hızla Hellespontos'a doğru yürüyüşe geçti. Troas Bölgesi'ndeki Ilion'a (= Hisarlık) geldiğinde kente teslim olmalarını ve kapılarını açmalarını emretti. Fakat Ilion'lular daha önce, Sulla'ya elçiler göndererek kenti kendisine teslim edeceklerini bildirmiş ve ondan himaye ve yardım istemişlerdi. Bu yüzden Ilion'lular Fimbria'ya kentin zaten Roma'ya tabi olduğunu ve kapılarını Sulla'ya açacaklarını bildirmişlerdir. Fimbria da kendisinin de bir Romalı olduğunu söyleyerek kentin kapılarının ordusuna açılmasında ısrar etti⁴⁴⁹. Fakat Ilion'lular, daha önce Fimbria'ya kapılarını açan Kyzikos'luların başlarına neler geldiğini bildiklerinden onun kente girmesine izin vermediler. Bunun üzerine Fimbria, Ilion'u kuşatarak on birinci günde kenti ele geçirdi. Kadın-erkek, yaşlı-genç ayrımı yapmaksızın halkı kılıçtan geçirdi, surları yıktı ve kenti ateşe verdi. Hatta Athena Tapınağı'na sığınan insanları bile kutsal tapınakla birlikte yaktırdı ve kenti yağmalayarak harabeye çevirdi⁴⁵⁰. Bu arada Sulla'nın öncü kitaları Sestos⁴⁵¹ üzerinden Hellespontos (= Çanakkale) Boğazı'nı aşarak Anadolu yakasındaki Abydos (= Nara) kentine geldiler. Bunun üzerine, nedense kendisine doğru yaklaşmakta olan Sulla'yla karşılaşmaktan korkan Fimbria, Hellespontos sahil şeridinden uzaklaştı⁴⁵². Bu sefer de Hellespontos Phrygia'sını yağmalayarak Thyateira'ya (= Akhisar) doğru ilerlemeye başladı⁴⁵³.

1.4.4. Dardanos Antlaşması

Sulla, İÖ. 85 yılının baharında ordusuyla Makedonia üzerinden Thrakia'ya geldi. Daha sonra da, o zamana kadar Mithridates yanlısı bir politika izleyerek Makedonia'ya akınlar yapan Thrak kabileleri⁴⁵⁴ üzerine yürüdü. Birçok kereler onları ağır yenilgilere uğrattıktan sonra⁴⁵⁵

⁴⁴⁸ Diod. xxxviii. 8. 4; App. *Mithr.* 52; ayrıca bk. Liv. *perioch.* 83; Cass. Dio xxxii. 104. 6; MAGIE 1950: 228.

⁴⁴⁹ Romalılar, Ilion'lu Aeneas'ın kökenlerinin kurucusu olduğuna inanırlar; bu yüzden Ilion'a karşı daima ayrıcalıklı davranırlardı (Lucr. i. 1; Verg. *Aen.* i. 1-8 vdd.; Strab. xiii. 1. 27 c. 594-595; App. *Mithr.* 53).

⁴⁵⁰ Strab. xiii. 1. 27 c. 594; Liv. *perioch.* 83; App. *Mithr.* 53; Cass. Dio xxxii. 104. 7.

⁴⁵¹ Kent Gelibolu Yarımadası'nda, Antikçağ'da Sestos (= Akbaş) Burnu olarak adlandırılan yerde, kıyıda biraz içerideki tahkimli bir tepenin üzerinde kurulmuştur.

⁴⁵² Fimbria, Sulla'yla karşılaşmak üzere Hellespontos'a gelmişti. Fakat Sulla'nın Mithridates'le anlaşmak üzere Hellespontos'un Batı Anadolu yakasındaki Abydos'a yetmiş *stadia* uzaklıkta yer alan kıyı kenti Dardanos'a (= Maltepe) doğru ilerlediğini haber aldığı zaman, hem Sulla, hem de Mithridates'in ordularının fazla yakınında bulunmak istememiş olsa gerektir.

⁴⁵³ Diod. xxxviii. 8. 4; ayrıca bk. GÜNALTAY 1987²: 403 vd.

⁴⁵⁴ App. 13; 15; 41; 57; Cass. Dio xxxi. 101. 2. Daha detaylı bilgi için bk. Liv. *perioch.* 70; 74; 76; 81-82; Oros. *hist.* v. 18. 30; ayrıca bk. Cic. *Pis.* 84; *Verr.* ii. (3) 93. 217; *SIG*³ 732; GÜNALTAY 1987²: 361; SHERWIN-WHITE 1984: 126.

⁴⁵⁵ Liv. *perioch.* 83.

Khersonesos'a (= Gelibolu Yarımadası) ulaştı. Orada uzun süre haber alamadığı *legatus*'u Lucullus'la buluştu⁴⁵⁶.

İÖ. 85 yılının yaz ayları sonunda Sulla, Lucullus'un gemileriyle Hellespontos'u aştı. Daha sonra da Lesbos Adası'nın Mitylene kentinden hareket eden Mithridates'le, Troas Bölgesi'ndeki Dardanos (= Maltepe) kentinde bir araya geldiler⁴⁵⁷. Bu buluşma esnasında Mithridates'in yanında iki yüz kürekli gemi, yirmi bin silahlı asker, altı bin süvari ve çok sayıda tırpanlı savaş arabası vardı. Sulla'nın o anki kuvvetleriye, dört *cohort* –2.400 kişi– ve iki yüz atlıdan oluşmaktaydı⁴⁵⁸. Görüşme esnasında Mithridates, savaşın nedenini bir yandan ilahi güçlerin, bir yandan da Romalıların üzerine atarak kendini haklı göstermeye çalışmıştır⁴⁵⁹. Mithridates'ten sonra sözü alan Sulla, “*Mithridates'in pek usta bir belagat sahibi olduğunu eskiden beri başkalarından duyarım, ama şimdi buna kendim de şahit oldum*”. diye cevap vermiştir⁴⁶⁰. Çünkü Mithridates, gerçekleştirdiği bu kadar kötü ve kanunsuz işleri, üstelik 150.000 kadar İtalik'in öldürülmesini haklı göstermek için güzel sözler sarf etmişti⁴⁶¹. Bütün bu konuşmalardan sonra, her iki taraf anlaşmaya vararak⁴⁶², Troas Bölgesi'nin sahil şeridinde yer alan Dardanos kentinde, tarihe “*Dardanos Antlaşması*” olarak geçecek olan “*sözlü anlaşmayı*” yapmışlardır⁴⁶³.

Bu antlaşmada alınan kararlar uyarınca Mithridates; Sulla tarafından Bithynia'yı Nikomedes IV. Philopator ve Kappadokia'yı Ariobarzanes I. Philoromaios'la barıştırılarak, onlara krallıklarını iade etti. Bununla birlikte kral, Küçük Asya ve Paphlagonia topraklarından da geri çekilecekti⁴⁶⁴. Ayrıca savaş başladıktan sonra kentlere ve stratejik açıdan önemli böl-

⁴⁵⁶ Plut. *Luc.* iv. 1.

⁴⁵⁷ Memnon 35. 2; Strab. xiii. 1. 28 c. 595; Plut. *Luc.* iv. 1; *Sull.* xxiv. 1; App. *Mithr.* 56; ayrıca bk. Flor. *epit.* i. 40. 12.

⁴⁵⁸ Plut. *Sull.* xxiv. 1.

⁴⁵⁹ Plut. *Sull.* xxiv. 2; App. *Mithr.* 56; ayrıca bk. Sall. *Hist.* iv. 69. 10.

⁴⁶⁰ Plut. *Sull.* xxiv. 2.

⁴⁶¹ App. *Mithr.* 57-58.

⁴⁶² Sulla, Mithridates'in Küçük Asya'da, gerek Romalılara ve Roma'nın müttefik krallıklarına karşı, gerekse Küçük Asya ve Hellas kentlerinde işlediği cinayetleri ve acımasız davranışlarını sayıp döktükten sonra, ona Arkhelaos'la kararlaştırmış oldukları şartları kabul edip etmediğini sordu. Kralın “*evel*” cevabı üzerine Sulla, Mithridates'i Roma'nın dostu olarak selamladı ve sarılıp öptü (Plut. *Sull.* xxiv. 3; App. *Mithr.* 57-58).

⁴⁶³ App. *Mithr.* 64; ayrıca bk. Strab. xiii. 1. 28 c. 595; Cic. *Mur.* xv. 32.

⁴⁶⁴ Memnon 35. 2; Liv. *perioch.* 83; Plut. *Sull.* xxii. 5; xxiv. 3; App. *Mithr.* 55; 58; Flor. *epit.* i. 40. 12. Daha detaylı bilgi için bk. Licin. 28 vd.; Obseq. *Prodig.* 56b; MAGIE 1950: 1111 dn. 2; 1234 dn. 37; SHERWIN-WHITE 1984: 148.

gelere yerleştirmiş olduğu bütün garnizonları kaldıracaktı⁴⁶⁵. Buna ek olarak Sulla, kralın Galatia Bölgesi'nden de çekilmesini sağlayarak, Mithridates'i savaştan önceki sınırlarına geri dönmeye zorlamıştır⁴⁶⁶. Böylece, hem Küçük Asya Eyaleti'yle Pontos Krallığı arasında bir tampon bölge oluşturmuş, hem de Pontos Krallığı'nı Anadolu'dan soyutlamış ve Mithridates'in sadece kuzey yönüne doğru hareket etmesine olanak vermiştir⁴⁶⁷. Her iki taraf da ele geçirdikleri savaş esirlerini, rehineleri, iltica etmiş askerlerini ve firari köleleri geri vereceklerdi⁴⁶⁸. Sulla, Romalılar adına, savaş sırasında Pontos saflarına geçen Hellas ve Küçük Asya'daki Hellen kentleri için umumi bir af ilan edecekti⁴⁶⁹. Bunun yanı sıra, Sulla, Mithridates'e kalan yerlerin hakimiyetini onaylayıp, onun Roma'nın dostu ve müttefiki olan krallardan biri olduğunu açıklayacaktı⁴⁷⁰.

Bunun üzerine Mithridates, Sulla'ya 2.000 *talanta* savaş tazminatı ödeyip⁴⁷¹, tam donanımlı yetmiş savaş gemisiyle⁴⁷² beş yüz okçu verdikten sonra, İÖ. 85 yılının yazında Pontos'a gitmek üzere denize açıldı⁴⁷³. Böylece Birinci Mithridates-Roma Savaşı sona ermiş oldu⁴⁷⁴.

Mithridates, Paphlagonia Bölgesi başta olmak üzere Pontos ordusunun Küçük Asya'da ele geçirdiği yerleri koruyabilmek için barış görüşmelerinin başından itibaren çok çaba harcadı. Fakat Sulla, Mithridates'in İÖ. 89 yılından itibaren Küçük Asya ve Hellas'ta işgal etmiş olduğu bütün topraklardan çekilmesinde ısrar etti. Böylelikle her şey savaştan önceki durumuna –*status quo ante*– döndü (Plut. *Sull.* xxiii. 3; *Lys-Sull.* v. 2-3; App. *Mithr.* 54-58; ayrıca bk. Strab. xiii. 1. 27 c. 594).

⁴⁶⁵ App. *Mithr.* 55.

⁴⁶⁶ App. *civ.* i. 76; *Mithr.* 55; Flor. *epit.* i. 40. 12; Licin. 26-27; 35. 83. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Cic. *Phil.* xi. 37; *Deiot.* 27; 37; App. *Mithr.* 46; 77.

⁴⁶⁷ Diğer bir deyişle Mithridates, kendisine bırakılan Karadeniz, Kolkhis ve Kırım'da egemenliğini sürmeye mecbur bırakılmıştı (App. *Mithr.* 55; 58; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. ARSLAN 2000a: 140 vd.; 2000b: 33 vd.).

⁴⁶⁸ Memnon 35. 2-3. Bu madde içinde, Mithridates tarafından Kolkhis'e ve Erythrai'a sürülen Khios'lularla (App. *Mithr.* 46-47; 54), Kos Adası'nın ele geçirilmesinden sonra Pontos'a gönderilen Mısır prensi gibi (App. *Mithr.* 23; 54; 115; 117; *civ.* i. 102; Ioseph. *Ant. Iud.* xiii. 349) bütün rehinelerin geri verilmeleri ayrıca belirtilmiştir (App. *Mithr.* 54).

⁴⁶⁹ Memnon 35. 2-3. Daha detaylı bilgi için bk. MAGIE 1950: 229; SHERWIN-WHITE 1984: 143 vd. dn. 48; GÜNALTAY 1987²: 397 dn. 214; KALLET-MARX 1995: 262 dn. 6.

⁴⁷⁰ Plut. *Sull.* xxii. 5; ayrıca bk. Memnon 35. 2; App. *Mithr.* 55; SHERWIN-WHITE 1984: 144 dn. 49; 147; HIND 1994: 161; KALLET-MARX 1995: 262 dn. 5.

⁴⁷¹ Plut. *Sull.* xxii. 5. Memnon'a (35. 2) göre, söz konusu tazminat 3.000 *talanta*'ydı. Appianos (*Mithr.* 55) ise Mithridates'in, Sulla'ya savaş tazminatı ödeyeceğini bildirmekte; fakat bunun miktarından söz etmemektedir.

⁴⁷² Plut. *Sull.* xxii. 5, xxiv. 3; *Lys-Sull.* v. 2; Livius'a (*perioch.* 82 dn. 5) göre ise, Orkhomenos Muharebesi'nden sonra Arkhelaos, zaten Sulla'ya teslim olarak komutası altındaki Pontos donanmasını ona teslim etmişti (ayrıca bk. App. *civ.* i. 76; Licin. 35. 74; 77).

⁴⁷³ Plut. *Sull.* xxii. 5, xxiv. 3; *Luc.* iv. 1. Ancak, Sulla ile Mithridates arasındaki bu anlaşma Roma ordusunda huzursuzluğa yol açtı. Roma'nın en tehlikeli düşmanlarından olan ve sadece bir günde yaklaşık 150.000 Romalı-

Sulla ise, Mithridates'le anlaştıktan hemen sonra bütün kuvvetleriyle Fimbria'nın üzerine yürüdü⁴⁷⁵. Onun Thyateira civarında ordugah kurduğunu haber alınca, ona yakın bir yerde kendi kampını kurdu. Fimbria önceleri, ne teslim olmaya, ne de savaşmaya yanaştı. Bunun üzerine Sulla, Fimbria'nın ordugahının çevresini derin bir hendek ve kazıklarla çevirtti. Kendi vatandaşlarına karşı savaşmak istemeyen Fimbria'nın askerleri ise, birer ikişer ordugahlarından çıkarak, Sulla'nın saflarına katılmaya başladı. Fimbria'nın bütün çabaları, –rica, tehdit, para, mevki– ne askerlerini, ne de subaylarını tekrar kendine bağlamaya yetti. Her geçen gün ordusundan kaçarak Sulla'ya iltica edenlerin sayısı artıyordu. Sadakatinden emin olduğu adamları bile artık Fimbria'ya sırtlarını çevirdiler⁴⁷⁶. Bu yüzden Fimbria, kölelerinden birini para ve özgürlük vadederek Sulla'yı öldürmek üzere gizlice Roma kampına gönderdi. Şüpheli davranışlarda bulunan ve korkan köle sonunda kendisini yakalattı ve suçunu itiraf etti. Bu durumu öğrenen Sulla'nın askerleri Fimbria'nın ordugahı yakınlarına gelerek Fimbria'ya sövüp saydılar⁴⁷⁷ ve ona çirkin lakaplar –Athenion⁴⁷⁸– taktılar.

yı öldüren Pontos kralının, elleri dolu ve zengin olarak ülkesine dönmesi Sulla'nın askerlerinin canını sıktı. Bunun üzerine Sulla, askerlerini toplayıp bir konuşma yaptı. Fimbria ve Mithridates güçlerini kendilerine karşı birleştirirlerse onlarla başa çıkamayacağını söyleyerek kendini temize çıkarmaya çalıştı (Plut. *Sull.* xxiv. 4).

Roma'nın vatansız tarihçisi Velleius Paterculus'a (ii. 24. 4) göre, iyi bir vatandaş olan Sulla, Roma'daki kişisel düşmanlarıyla karşılaşmadan önce dünyadaki tüm Romalıların düşmanı, savaşçı Pontos kralını yenerek Birinci Mithridates-Roma Savaşı'na bir son vermiştir. Daha sonra da Roma'ya dönmüştür. Ancak Florus (i. 40. 11-12)'de, Sulla'nın Birinci Mithridates-Roma Savaşı'nı Roma'daki düşmanlarını bertaraf etmek için yarım bıraktığını ima etmektedir (ayrıca bk. ii. 9. 19). Ona göre, Sulla eğer Mithridates'e karşı acele bir zaferi değil de zamanında tam bir zaferi düşünerek hareket etmiş olsaydı, Roma-Mithridates Savaşları sona erecekti. Cicero'ya (*Leg. Man.* iii. 8) göre, Roma Cumhuriyeti, Sulla'yı Mithridates'le olan savaşı daha sonuçlanmadan geri çağırdı. Aynı şekilde Appianos'a (*Mithr.* 54) göre, Sulla ordusunu savaşlarla yıpratmadan, bir an önce Roma'ya dönmek istiyordu. Plutarkhos'a (*Sull.* xxii. 2-4) göre, Orkhomenos Muharebesi'nden sonra Sulla, Mithridates Savaşı gibi önemli bir işi yarım bırakıp Roma'ya dönüp dönmek konusunda kararsızdı. Bu bakımdan Arkhelaos'un barış teklifi çok hoşuna gitti. Memnon'a (35. 1) göre ise, Sulla, Roma'da yönetimi ele geçirmiş olan Marius taraftarlarıyla en kısa zamanda karşılaşmak için Arkhelaos'la barış görüşmelerine başladı. Daha detaylı bilgi için bk. SHERWIN-WHITE 1984: 145 vd. dn. 59.

⁴⁷⁴ App. *Mithr.* 58.

⁴⁷⁵ Plut. *Sull.* xxv. 1; App. *Mithr.* 59; Vell. ii. 24. 1; Oros. *hist.* vi. 2. 11; *Liber de Vir. Ill.* 70; ayrıca bk. KALLET-MARX 1995: 264 dn. 14.

⁴⁷⁶ Liv. *perioch.* 83; Plut. *Sull.* xxv. 1; App. *Mithr.* 59.

Fimbria'nın askerlerinin ordugahlarını terk etmelerindeki en önemli etkenlerden biri de Khaironeia ve Orkhomenos muharebelerinin galibi Sulla'nın yaklaşık 40.000, kendilerinin ise, aşağı yukarı 10.000 kişilik ordu mevcuduna sahip olmalarıydı. Yani Sulla'nın ordusuyla yapılacak olası bir çarpışmada Fimbria'nın hiç şansı yoktu.

⁴⁷⁷ App. *Mithr.* 59.

⁴⁷⁸ Sicilia'da ayaklanan kaçak kölelerin İÖ. 103 yılında kısa süre krallığını yapmıştır (App. *Mithr.* 59 ayrıca bk. Diod. xxxiv. 5. 2; 5-7; 22-23; xxxvi. 4-8; Flor. *epit.* ii. 7. 9-12).

Bunun üzerine Fimbria son çare olarak Sulla'nın merhametine sığındı. Sulla ise, Fimbria'yla görüşmek dahi istemedi; fakat komutanlarından Rutilius'u ona gönderdi. Rutilius ise, Fimbria'ya açık bir şekilde, derhal Küçük Asya'dan gemiyle uzaklaşmak kaydıyla hayatının bağışlanacağını bildirdi. Fimbria ise, kendisinin “...biraz daha değişik; ama daha iyi bir rotası” olduğunu söyleyerek Rutilius'un teklifini kabul etti. Daha sonra da Pergamon'a gitti. Asklepion Tapınağı'na girdi ve kılıcını kendine sapladı. Ancak yarası ölümcül değildi. Bunun üzerine kölesine kendisini öldürmesini söyledi. Sadık köle efendisinin ıstırabını dindirdikten sonra aynı kılıçla kendini de öldürdü⁴⁷⁹. Böylelikle Fimbria'nın komutasındaki ordu da Sulla'nın kontrolüne geçti. O zaman Sulla, komutanlarından Gaius Seribonius Curio'yu, IV. Nikomedes'i Bithynia; I. Ariobarzanes'i ise, Kappadokia tahtına tekrar oturtmakla görevlendirdi. Kendisi ise, İÖ. 85 yılının sonbaharında Küçük Asya'da gerekli gördüğü düzenlemeleri yapmak üzere Ephesos'a gitti⁴⁸⁰.

1.5. Sulla'nın Küçük Asya Politikası

Sulla uzun süren kargaşa ve kaos döneminden sonra Küçük Asya'yı kendi isteğine göre organize etti⁴⁸¹. Mithridates'le yaptığı savaşlar sırasında kendisine ve Roma'ya sadık kalarak bağılılıklarını sürdüren ve Pontos kralına karşı savaşan Magnesia⁴⁸² ve Ilion⁴⁸³ kentlerini, Khios⁴⁸⁴ ve Rhodos⁴⁸⁵ adalarını, Karia kentlerinden Stratonikeia⁴⁸⁶, Tabai⁴⁸⁷, Nysa⁴⁸⁸ Aphrodisias'ı⁴⁸⁹

⁴⁷⁹ App. *Mithr.* 60; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Diod. xxxviii. 8. 4; Liv. *perioch.* 83; Plut. *Sull.* xxv. 1; Vell. ii. 24. 5.

⁴⁸⁰ App. *Mithr.* 60 vdd. Bununla birlikte Licinianus'a (28) göre, G. Serbonius Curio, IV. Nikomedes'i Bithynia tahtına oturtmakla kalmamış, ona Paphlagonia Bölgesi'ni de vermiştir. MAGIE (1950: 1111 dn. 2)'de, Licinianus'un Paphlagonia demekle bölgenin batısını kastettiğini; çünkü söz konusu bölgenin doğu kısımlarının halen Mithridates'in kontrolünde olduğunu ifade etmektedir. Söz konusu durum, bir bakıma Cicero tarafından da doğrulanır gibi gözükmektedir. Zira Cicero (*leg. agr.* i. 6; ii. 51)'de, Pompeius'un Üçüncü Mithridates-Roma Savaşı sırasında ele geçirdiği yerlerden bahsederken Paphlagonia Bölgesi'ni de saymaktadır. Gene de bu durum, İÖ. 73 yılının baharında Üçüncü Mithridates-Roma Savaşı'nın başlamasıyla, Pontos kralının Paphlagonia'yı zapt etmediği anlamına gelmez!

⁴⁸¹ ARSLAN 2000b: 33 vdd.

⁴⁸² App. *Mithr.* 61; Paus. i. 20. 5; ayrıca bk. Tac. *ann.* ii. 55; KALLET-MARX 1995: 265 dn. 21; 275 dn. 61.

⁴⁸³ Strab. xii. 1. 27 c. 594; App. *Mithr.* 53; 61.

⁴⁸⁴ App. *Mithr.* 61; SIG³ 785; SHERK 1969: 351 vdd. no: 70.

⁴⁸⁵ Cic. *Q. fr.* i. 1. 33; *Brut.* 312; Diod. xxxvii.; Strab. xiv. 2. 3 c. 651-652; App. *Mithr.* 61; *civ.* v. 7.

⁴⁸⁶ OGIS 441; SHERK 1969: 105 vdd. no: 18; 173 no: 30.

⁴⁸⁷ OGIS 442; SHERK 1969: 100 vdd. no: 17.

⁴⁸⁸ SHERK 1969: 260 vdd. no: 48; KALLET-MARX 1995: 283 vd.

⁴⁸⁹ REYNOLDS 1982: 12 vdd. no: 2-3.

ve Lykia Bölgesi'ni⁴⁹⁰ Roma'nın dostları [= Φίλους] olarak selamladı ve onlara bağımsızlıklarını bahsetti⁴⁹¹. Hatta Lykia'luların, Kibyrtis'teki Moagetes Tiranlığı'nın ortadan kalkması üzerine⁴⁹², bir *tetrapolis*⁴⁹³ teşkil eden kentlerden Balboursa, Bubon ve Oinoanda'yı, İÖ. 82 yılında, Lykia Birliği'ne dahil etmelerine izin verdi. Bu şekilde Lykia'lular, Romalılara sadakatlerinin sonucunda özgürlüklerini kazanmakla kalmayıp, bir de bu şekilde egemenlikleri altında bulunan toprakları da kuzey yönünde genişletmiş oldular⁴⁹⁴. Kibyrtis ise, *provincia Asia*'ya dahil edildi⁴⁹⁵. Çünkü Lykia'lular Pontos Kralı Mithridates VI. Eupator'a karşı, hem bizzat savaşmışlar, hem de amiralleri Kreinolaos komutasında bir savaş filosunu Pontos kralına karşı Rhodos saflarında çarpışması için göndermişlerdi⁴⁹⁶. Mithridates bizzat Patara'yı kuşatmış; fakat daha sonra Pelopidas adlı komutanını Lykia'lularla savaşması için bırakarak kendisi Stratonikeia'ya çekilmiştir⁴⁹⁷. Rhodos'luları ise, bir ada cumhuriyeti olarak Roma'nın müttefiki kabul etmiş; bağımsızlığının devam etmesine karar vermiş ve topraklarını genişletmiştir. Böylelikle Rhodos, Karia Bölgesi'nde önemli miktarda toprak edinmiş, civarındaki

⁴⁹⁰ App. *Mithr.* 61; Sulla'nın *dictator*'luğu zamanında –İÖ.82-79– Lykia'daki, Korma kentine ilişkin *Senatus* kararname –*Senatus Consultum de Cormis*– için ayrıca bk. SHERK 1969: 112 vd. dn. 3 no: 19.

⁴⁹¹ App. *Mithr.* 61; ayrıca bk. App. *Mithr.* 20; 24; 27; *SIG*³ 742 satır 12-18; *CIL* I² 589; *TAM* II. *fasc.* III. no: 899. Daha detaylı bilgi için bk. MAGIE 1950: 1385 dn. 42; AKŞİT 1971: 87 vdd.; ÖZSAİT 1982: 309; GRUEN 1984: 155 dn. 145; HIND 1994: 146 vd.; 162 dn. 98; KALLET-MARX 1995: 268 dn. 32; 270 vd. dn. 41; 275 dn. 61.

⁴⁹² Polybios (xxi. 34. 1) ve Livius (xxxviii. 14. 3), Moagetes'in, İÖ. 189 yılında Kibyrtis tiranı olduğunu bildirmektedirler. İÖ. II. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen, Araksa'lı Orthogoras yazıtında, Orthogoras'ın Kibyrtis tiranı Moagetes ve Bubon'lulara karşı savaştığından söz edilmektedir (LARSEN 1956: 151 vdd.; ARCA 2001: 54 vdd.). İÖ. ca. 167 yılında, Kibyrtis'liler karşımıza Rhodos'lulara karşı Kaunos'luları desteklerken çıkmaktadır (Polyb. xxx. 5. 14; Liv. xlv. 45. 13). İÖ. 82 yılında ise, Strabon (xiii. 4. 17 c. 631) Kibyrtis kentindeki tiranlığın, Moagetes'in tiranlığı zamanında Murena, tarafından yıkıldığını söylemektedir.

⁴⁹³ Kibyrtis, Balboursa, Bubon ve Oinoanda kentlerinin oluşturduğu dört kentlik konfederasyon. Ayrıca bk. Strab. xiii. 4. 17 c. 631.

⁴⁹⁴ Strab. xiii. 4. 17 c. 631; ayrıca bk. MOMMSEN 1930³: III. 295; AKŞİT 1971: 89.

⁴⁹⁵ Strab. xiii. 4. 17 c. 631.

⁴⁹⁶ App. *Mithr.* 24. Daha detaylı bilgi için bk. MAREK 1995: 9 vd.; 16 vd.; ARSLAN 2000b: 33; 2001c: 122 vdd.

⁴⁹⁷ Lykia Bölgesi'ndeki hangi kentlerin Mithridates ve Pontos generalleri tarafından ele geçirildiğine dair şu an için yeterli bilgiye sahip değiliz. Appianos'un (*Mithr.* 20-21; 24; 27) konuya ilişkin ifadelerinden Pisidia, Lykia ve Pamphylia'nın Pontos kralına karşı savaştıkları bilinmekle birlikte söz konusu bölgelerden hangi yörelerin ve kentlerin Pontos orduları tarafından işgal edildiği ve kralın generallerinin bu bölgelerde nerelere kadar ilerlemiş oldukları kesin olarak bilinmemektedir. Ancak, Lykia'ya gönderilmiş olan generallerin bölgenin kuzeyindeki dağlık bölgeleri Pamphylia Ovası'nı çevreleyen dağlara kadar ele geçirmiş oldukları düşünülmektedir (*CIL* I² 589; ayrıca bk. AKŞİT 1971: 88 dn. 249; ARSLAN 2001c: 127 vd.).

adalardan bir kısmını egemenliği altına almış⁴⁹⁸ ve Karia'nın en önemli kentlerinden biri olan Kaunos'un dahi kontrolünü elde etmiştir⁴⁹⁹. Sulla'nın bu organizasyonundan sonra Cilicia Eyaleti de, Pamphylia kıyılarından itibaren Pisidia'yı da içine alacak şekilde Phrygia ve Lykaonia yönünde kuzeye doğru genişletilmiştir⁵⁰⁰.

Aynı şekilde, Kyzikos ve Ilion kentleri de Sulla'nın rakibi Fimbria tarafından acımasızca tahribata uğradıkları için statülerine dokunulmamış ve bağımsızlıklarını korumuşlardır⁵⁰¹. Hatta Sulla, Fimbria'nın Ilion'da yaptığı tahribatın onarılmasına ve yakılan Athena Tapınağı'nın tekrar inşa edilmesine karar vermiştir⁵⁰². Bu arada Troas Bölgesi'nde bulunan kentlerden, hem Mithridates, hem de Fimbria'nın etkisinde kalmamış olan Abydos, Lampsakos, Dardanos, Skepsis, Assos ve Aleksandria Troas'ın⁵⁰³ da özgürlüklerine dokunmamıştır⁵⁰⁴. Aynı şekilde Khios Adası da Birinci Mithridates–Roma Savaşı sırasında Rhodos'lulara yaptıkları yardımdan⁵⁰⁵ ve Mithridates'in acımasız komutanı Zenobios tarafından kötü şekilde cezalandırılmalarından dolayı⁵⁰⁶ adanın tam anlamıyla özgürlüğü Sulla ve Roma *Senatus*'u

⁴⁹⁸ Böylece Rhodos Adası, İÖ. 168 yılında, Roma'nın Makedonia Kralı II. Perseus'a karşı savaşı sırasındaki tutumu yüzünden kaybettiği toprakları (Polyb. xxx. 5. 12; Liv. xlv. 25. 6) şimdi yeniden ele geçirmiş oluyordu (ayrıca bk. ARSLAN 2000b: 33 dn. 40).

⁴⁹⁹ Bunun sebebi, İÖ. 88 yılında Mithridates'in, Küçük Asya'daki bütün Romalıları katledişi sırasında Kaunos'luların kentlerindeki bu katliama seyirci kalmalarından kaynaklanıyor olsa gerektir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. MAGIE 1950: 233 dn. 3; 956 dn. 68; ARSLAN 2000b: 33 dn. 41; Rhodos Adası'nın topraklarının Sulla tarafından genişletilmesine ilişkin olarak bk. Cic. *Q. fr.* i. 1. 33; *Brut.* 312; 316; Plut. *Cic.* iv. 4; Val. Max. ii. 2. 3; *IG XII. I.* 48; *SIG³* 745. Kaunos'luların, Rhodos'lu vergi toplayıcılarının Romalı *publicanus*'lardan daha zorba olduklarını ileri sürerek mahkemeye başvurmaları için ise, ayrıca bk. Cic. *Fam.* xiii. 56. 3; *Q. fr.* i. 1. 30; ayrıca bk. Strab. xiv. 2. 3 c. 652.

⁵⁰⁰ Fakat, bununla birlikte Cilicia Eyaleti'nin İÖ. I. yüzyılın ilk çeyreğindeki kuzey sınırını tespit etmek, konuya ilişkin yeterli veriye sahip olmadığımızdan, şu an için mümkün değildir. Ayrıca bk. ÖZSAİT 1982; 309; 1985: 74 dn. 347; ÇELGİN 1997: 112.

⁵⁰¹ App. *Mithr.* 53.

⁵⁰² Strab. xiii. 1. 27 c. 594; App. *Mithr.* 61; Oros. *hist.* vi. 2. 11; ayrıca bk. MAGIE 1950: 234.

⁵⁰³ *IGRom IV.* 197 = *OGIS* 444; *SEG IV* 664; *CIG* 3601; yukarıda adını zikrettiğimiz bu kentler Troas Bölgesi'nde kendi aralarında bir konfederasyon oluşturmuşlardır. Ayrıca bk. MAGIE 1950: 66 dn. 53.

⁵⁰⁴ Cic. *Verr.* ii. (1) 32. 81; ayrıca bk. MAGIE 1950: 234 dn. 5; 1110 vd. dn. 24; ARSLAN 2000b: 34.

⁵⁰⁵ Khios'lular, Pontos kralının Rhodos kuşatması sırasında Rhodos'lulara karşı pasif bir şekilde savaşmışlar ve çarpışmalardan birinde Mithridates'in amiral gemisini –tuhaf bir şekilde– mahmuzlamışlardı (App. *Mithr.* 25; 46-47; ayrıca bk. ARSLAN 2001c: 125 dn. 77).

⁵⁰⁶ Khios'lular, Sulla tarafından Dardanos Antlaşması'nın hükümleri uyarınca, Mithridates'in komutanı Zenobios tarafından sürüldükleri Kolkhis'ten getirilerek önce tekrar özgürlüklerine daha sonra da özerkliklerine kavuşturulmuşlardır. App. *Mithr.* 46-48; ayrıca bk. *FGrH II* 249; *IGRom IV* 943; *SIG³* 785. I 13; MOMMSEN 1930³: III 289 vdd.; MAGIE 1950: 224 dn. 51; SHERK 1969: 351 vdd. no: 70 satır 13-15; ARSLAN 2000b: 34 dn. 47.

tarafından onanmıştır⁵⁰⁷. Smyrna'lılar ise, önceleri Mithridates'in egemenliğine boyun eğmiş olmakla birlikte, kentlerinde ikamet eden Romalıları öldürmemişler ve Pontos kralının kentlerinde konuşlandığı garnizonu kovarak onlara karşı savaşmışlardır⁵⁰⁸. Ayrıca Smyrna'lılar İÖ. 85/84 kışını Küçük Asya'da geçiren Sulla'nın ordusu yiyecek sıkıntısı çektiğinde onlara yeterli miktarda erzak yardımı yapmışlardır⁵⁰⁹. Bu bakımdan Smyrna kenti de, Sulla tarafından özgürlüğüne kavuşturulmuş olsa gerekir⁵¹⁰. Sipylos Dağı'nın (= Manisa Dağı) aşağısında bulunan Magnesia kentinin kalesi de Mithridates'in generali Arkhelaos'un üstün güçlerine karşı cesurca direnmiş ve kentlerini savunmuşlardır⁵¹¹. Bu yüzden Magnesia kenti her ne kadar daha önceden özgür bir kent değilse de, Pontos kralına karşı takındıkları bu tavır nedeniyle bağımsızlığı tanınan kentler arasında yer almıştır⁵¹². Böylelikle Magnesia'lılar Roma'ya bağlılıklarının karşılığında "özgür" unvanıyla ödüllendirilmiş; Roma valisi burayı adli merkez işleviyle kullanmış ve Magnesia, Küçük Asya Eyaleti'nin önde gelen kentlerinden biri haline gelmiştir⁵¹³.

Kos Adası da, Mithridates tarafından kuşatılmasına⁵¹⁴ ve daha sonra da ele geçirilmesine rağmen, İÖ. 88 yılında, Mithridates'in Küçük Asya'daki bütün Romalıları öldürmek üzere verdiği emri yerine getirmeyerek kentlerindeki bazı Romalıları bu katliamdan esirgemişlerdi. Bu bakımdan Kos Adası'ndaki Romalıların büyük bir çoğunluğu Asklepios Tapınağı'nın kutsal sığınma alanı (= *asylon*) içine girerek yaşamlarını kurtarmışlardı⁵¹⁵. Ayrıca Kos Adası da aynen Rhodos ve Knidos gibi İÖ. 85 yılında Sulla'nın komutanlarından Lucullus'un Mithridates'e karşı düzenlediği deniz seferlerinde ona gemi yardımında bulunmuşlar ve bizzat

⁵⁰⁷ App. *Mithr.* 61; ayrıca bk. *CIG* 2222; *IGRom* IV 943; *SIG*³ 765.

⁵⁰⁸ App. *Mithr.* 48; Oros. *hist.* vi. 2. 8; Aynen Smyrna gibi, Sardeis, Kolophon ve Tralleis kentleri de, İÖ. 86 yılındaki Khaironeia Muharebesi'nden sonra Pontos kralına karşı kentlerinin kapılarını kapayarak ona karşı tavır almışlardır. Ayrıca bk. *MAGIE* 1950: 234 dn. 7; *HIND* 1994: 159.

⁵⁰⁹ Tac. *ann.* iv. 56. 2; ayrıca bk. Ael. *Arist.* xix. 11; *SHERWIN-WHITE* 1984: 143 dn. 46; *KALLET-MARX* 1995: 265 dn. 21.

⁵¹⁰ *MAGIE* 1950: 1112 dn. 7.

⁵¹¹ Liv. *perioch.* 81; App. *Mithr.* 21; Paus. i. 20. 5.

⁵¹² Strab. xiii. 3. 5 c. 621; Tac. *ann.* ii. 55; App. *Mithr.* 61.

⁵¹³ Önce Lucius Scipio daha sonra da Lucius Sulla'nın yöneticiliğini izleyen Magnesia'lılar, Seleukos Kralı III. Antiokhos ve Pontos Kralı VI. Mithridates'in işgalinden sonra, Artemis *Leukophryene* Tapınağı'nı inşa etmeye başladılar. Ancak bu noktada gözden kaçırılmaması gereken bir gerçek ise, böylelikle Magnesia'lıların, bir yandan Romalılara olan sadakatini ifade ederken, diğer yandan da kendi yiğitliklerini yüceltmiş olmalarıdır. Konuya ilişkin olarak Tac. *ann.* ii. 55; *BEAN* 1995: 230 vd.

⁵¹⁴ Plut. *Luc.* iii. 3.

⁵¹⁵ Tac. *ann.* iv. 14. 3.

Lucullus'la birlikte Pontos güçlerine karşı çeşitli kereler savaşmışlardı⁵¹⁶. Bu bakımdan Kos Adası da Sulla tarafından restore edilmiş ve bağımsızlığı tanınmış olsa gerekir⁵¹⁷. Çünkü ada Birinci Mithridates-Roma Savaşı'ndan sonra da gümüşten yapıma otonom sikkelerini basmaya devam etmiştir⁵¹⁸.

Aynı şekilde Karia Bölgesi'nin iç kısımlarında yer alan Apameia⁵¹⁹, Laodikeia⁵²⁰, Aphrodisias⁵²¹, Tabai⁵²² ve Stratonikeia⁵²³ kentleri de Roma'ya olan bağlılıklarını sürdürmüşler ve Pontos kralına karşı savaşmışlardır⁵²⁴. Bu bakımdan, yukarıda adı geçen kentlerin özgür kabul edilmelerine, özerkliklerinin tanınmasına ve Roma'nın dostu ve müttefiki [= φίλος καὶ σύμμαχος] olan kentler arasında yer almalarına karar verilmiştir⁵²⁵. Sulla'nın Roma'da *dictator* olduğu İÖ. 82-79 yılları arasında, Pontos Kralı Mithridates VI. Eupator'la olan savaşları sırasında tahrip gören Stratonikeia'nın onarılması kararlaştırılmıştır. Kent her çeşit vergiden muaf tutularak, kendi kanunlarının ve geleneklerinin sürdürülmesi uygun bulunmuştur. Karia Bölgesi'nde yer alan Lagina (= Turgut) kentindeki Hekate⁵²⁶ kutsal alanı dokunulmaz

⁵¹⁶ Plut. *Luc.* ii. 2-iii. 10; App. *Mithr.* 56.

⁵¹⁷ MAGIE 1950: 234 dn. 8; SHERWIN-WHITE 1978: 139 vd. dn. 301-302. İÖ. 84 yılında bir Kos *quadrireme*'sinin (= dört sıra kürekli savaş gemisi) Romalı Amiral Aulus Terentius Varro'un komutasındaki Roma donanmasına yardımda bulunmasına ilişkin olarak ayrıca bk. *IG XII 8. 260*; *IGRom I 843*.

⁵¹⁸ SHERWIN-WHITE 1978: 140 dn. 305-306.

⁵¹⁹ App. *Mithr.* 19; ayrıca bk. Strab. xii. 8. 18 c. 579.

⁵²⁰ App. *Mithr.* 20; ayrıca bk. App. *civ.* i. 55; Vell. ii. 18. 3; Oros. *hist.* vi. 2. 5.

⁵²¹ REYNOLDS 1982: 12 vdd. no: 2-3; ayrıca bk. SHERK 1969: 170 vd. no: 29; KALLET-MARX 1995: 283 vd. dn. 88-92; ARSLAN 2001c: 119.

⁵²² *OGIS 442*; *MAMA VI 162*; SHERK 1969: 100 vdd. no: 17.

⁵²³ App. *Mithr.* 21; ayrıca bk. *OGIS 441*; SHERK 1969: 105 vdd. no: 18.

⁵²⁴ Bu kentlerin Mithridates'e karşı savunmaları uzun ömürlü olmamış ve kentler Pontos kralı tarafından zapt edilmiştir. Bu bakımdan, krala karşı önemli miktarda savaş tazminatıyla haraç vermek ve kentlerinde bir Pontos garnizonu bulundurmamak zorunda kalmışlardır. Ayrıca bk. MAGIE 1950 : 215; HIND 1994: 168 vd.

⁵²⁵ Tabai kentinin, İÖ. 81 yılında özerkliğinin Roma *Senatus*'u tarafından kabul edildiğine dair yayımlanan *Senatus Consultum de Tabenis*'e ilişkin olarak bk. *OGIS 441*; *MAMA VI 162*; SHERK 1969: 100 vdd. no: 17; aynı yılda Stratonikeia'ya ilişkin özerklik kararının yayımlandığı *Senatus Consultum de Stratonicensibus*'a ilişkin olarak bk. *OGIS 441*; SHERK 1969: 105 vdd. no: 18. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. KALLET-MARX 1995: 268-273.

⁵²⁶ Hekate, Olympos tanrıları arasında kişiliği oldukça esrarengiz bir tanrıçadır. Hesiodos (*theog.* 404-540) onu Titan'lar kuşağından biri olarak tanımlar. Karanlık alemlerle ilişkilendirilen, sihre ve büyülere hükmeden tanrıça aynı zamanda gecelerin ve ölümlerin efendisidir. Özellikle kadınlar arasında tapınım gören tanrıça üç kafalı bir kadın olarak tasvir edilir ve Artemis, Selene ve Persephone'yle eş tutulurdu. Pergamon Zeus Sunağı frizinde üç başından tanınan Hekate'nin; ayrıca Roma Capitolium Müzesi'nde elinde meşale, ip, çanak ve yılan tutar vaziyette tasvir edilmiş bronzdan yapıma bir heykeli sergilenmektedir. Daha detaylı bilgi için bk. Cic. *de nat.*

ilan edilerek⁵²⁷ Stratonikeia'ya bağlanmıştır. Ayrıca Pedasos ve Themessos kentleriyle bölgenin önemli limanlarından olan Keramos (= Gereme/Germe) da, Stratonikeia'ya dahil edilerek kentin toprakları genişletilmekle kalmamış, aynı zamanda kent önemli ölçüde zenginleştirilmiştir⁵²⁸. Stratonikeia vatandaşı olup da başka yerlerde tutsak ve tutuklu olanların kentlerine iade edilmesi konusunda hüküm verilmiştir. Bununla da yetinilmeyerek Stratonikeia'lı elçilerin Roma'ya geldiklerinde bekletilmeksizin *Senatus*'ta dinlenmesi kararlaştırılmış ve onlara Roma'nın Capitoliun Tepesi'nde kurban sunabilme ayrıcalığı tanınmıştır⁵²⁹. Bunun üzerine Stratonikeia'lular bu kararnameyi –*Senatus Consultum de Stratonicensibus*– İÖ. 81 yılında, *deme*'lerinden biri olan Lagina'daki kutsal Hekate Tapınağı'nın⁵³⁰ duvarlarına kazımışlar, ve Hekate ile Roma tanrıçalarının onuruna hitaben *Hekatesia-Romaia* adlı bir festival düzenlenmeye başlamışlardır⁵³¹.

Pisidia'nın müstahkem kentlerinden Termessos da, Roma'ya bağlı kalarak Pontos kralına karşı direnmiş gözükmetedir. Bu bakımdan Mithridates, Kibyrtis kentini ele geçirdikten sonra Termessos kontrolündeki Yenice Boğazı'ndan geçerek Pamphylia'ya girmiştir⁵³². Mithridates'in bu geçiş esnasında, Termessos'un egemenlik alanını istila ederek önemli miktarda insanı esir almış olduğu, daha sonra Roma halkı tarafından çıkartılan *lex Antonia de Termessibus*⁵³³ adlı bir kararnameyle (= *plebiscitum*⁵³⁴) açıklığa kavuşmuştur⁵³⁵. Bu kararnameye göre Mithridates, Termessos'lu tutsakları serbest bırakmak zorunda kalmıştır. Söz konusu kararnameyle kentin tam bağımsızlığı kabul edilerek onaylanıyor ve Termessos halkı

deor. iii. 18. 46; Diod. iv. 45; Verg. *Aen.* iv. 609; Ov. *Met.* vii. 190-296; Apoll. *bibl.* i. 2. 4; Apoll. Rhod. *argon.* iii. 200; 242; 462; 467; 861; 1035; vi. 832.

⁵²⁷ SHERK 1969: 111 (7) no: 18.

⁵²⁸ OGIS 441 satır 130-213 dn. 47-48; SHERK 1969: 105 vdd. no: 18 satır 53-58; 95-99; 103-113. Stratonikeia'nın toprak bütünlüğüne ve sınırlarının ne ölçüde genişletildiğine ilişkin detaylı bilgi ve tartışmalar için ayrıca bk. MAGIE 1950: 235 dn. 9; KALLET-MARX 1995: 276 vd. dn. 62; 66; 283 dn. 84; 286; MITCHELL 1999: 32; BEAN 2000: 81; 88.

⁵²⁹ SHERK 1969: 111 (9-11) no: 18.

⁵³⁰ SHERK 1969: 105 vdd. no: 18; ayrıca bk. BEAN 2000: 87 vd.; 91.

⁵³¹ İÖ 81 yılından itibaren *Hekatesia-Romaia* festivali Stratonikeia'lular tarafından her dört yılda bir düzenlenen gösterişli bir şenlik halini almıştır (Bean 2000: 88).

⁵³² ÖZSAİT 1985: 73; ÇELGİN 1997: 111.

⁵³³ HEBERDEY 1934: 749 vd.; AULOCK 1979: 46; ÖZSAİT 1985: 76 vdd.; BEAN 1997: 109; ÇELGİN 1997: 113 dn. 414; 116 dn. 425; ARSLAN 2000b: 34 vd.

⁵³⁴ Roma'da ele geçen bu bronz levha için bk. *CIL* I² 589; *TAM* III. 1: 4 vd.; ayrıca bk. ÇELGİN 1997: 113 dn. 412.

⁵³⁵ AKŞİT 1971: 88 dn. 249; ÇELGİN 1997: 111 dn. 404.

Roma'nın dostu ve müttefiki sayılıyordu. Ayrıca, Mithridates tarafından kentten elinden alınan toprakları geri verilerek Roma'nın güvencesi altına alınıyordu. Halkın Birinci Mithridates–Roma Savaşı'ndan önce sahip olduğu mal ve mülkün güvencesi de sağlanmakla kalmayıp, bu savaş yüzünden mağdur duruma düşen özgür vatandaşların ve kölelerin uğradıkları zararları telafi etmek amacıyla Roma eyalet memurlarının koşullara uygun kararlar alarak halka yardımcı olmaları hükmü de getirilmiştir. Halkın arazi mülkiyetine serbest kullanım ve yararlanma hakları tanınmış; kent, Romalı vergi mültezimlerinin (= *publicani*) taleplerinden muaf tutulmuştur. Bunların yanı sıra, kente kendi yasalarını yapma ve uygulama hak ve yetkisi (= *autonomia* [αὐτονομία]) tanınmış; Romalı vergi mültezimleri muaf tutulmak üzere, istediği gibi gümrük vergisi koyma hakkı verilmişti⁵³⁶. Bu kararnamede yer alan diğer bir hükme göre ise, Roma askeri, kente girmeyecek; ancak Roma *Senatus*'u bu konuda karar aldığı zaman askerler Termessos'un kış ordugahında konaklayabilecekti⁵³⁷.

Diğer yandan Mithridates'in Hellas ve Küçük Asya'daki Roma orduları karşısında aldığı yenilgiler üzerine çıkarları hatta varlıkları tehlikeye düşen bazı Hellen kentleri hemen krala sırtlarını çevirip kendilerini en kısa yoldan kurtarmanın çarelerini aramaya başladılar. Doğal olarak Pontos kralının kaybedilmiş davası uğruna kentlerini feda etmektense en kısa yoldan kendilerini kurtarmak istiyorlardı. Bu yüzden, İÖ. 86 yılında, Pontos kralına karşı birer ikişer ayaklanmaya başladılar. Ephesos⁵³⁸; Hypaipa, Metropolis, Kolophon, Tralleis, Sardeis kentleri Pontos kralına karşı geç kalmış bir teşebbüsle başkaldırmışlar ve Mithridates'in kentlerinde konuşlandırdığı garnizonları kovmuşlardır⁵³⁹. Fakat, bir kere Romalıların ve Sulla'nın gözünden düşmüş oldukları için⁵⁴⁰ bağımsızlıklarını belirli bir süre kaybetmişlerdir. Bu kentler içinde özellikle Ephesos, Küçük Asya'nın her yerinde birçok Romalının katledildiği, tarihe "*Ephesos Akşamı*" olarak geçen yerin merkezi ve en çok Romalının öldürüldüğü yer olduğu için Sulla tarafından bağışlanmamıştır⁵⁴¹. Pergamon kenti de Ephesos gibi Romalıları öldür-

⁵³⁶ Kararnamede yer alan hükümlerde deniz vergisiyle (= *portoria maritima*) adalardan (= *insulae*) bahsedilmektedir ki, şimdiye kadar bir kara kenti olarak düşünülen Termessos için bu görüş bir hayli ilginçtir. Ayrıca bk. SHERWIN-WHITE 1976: 11 vdd.; ÖZSAİT 1985: 77; ÇELGİN 1997: 114 vd.

⁵³⁷ HEBERDEY 1934: 749 vd.; ÖZSAİT 1985: 76 vdd.; BEAN 1997: 109; ÇELGİN 1997: 113 vd. dn. 415.

⁵³⁸ SIG³ 742; MOMMSEN 1930³: III 288.

⁵³⁹ App. *Mithr.* 48; 62; Liv. *perioch.* 82; Oros. *hist.* vi. 2. 8; ayrıca bk. ARSLAN 2000b: 35.

⁵⁴⁰ App. *Mithr.* 62.

⁵⁴¹ Bu yüzden Ephesos kenti İÖ. I. yüzyılın ortalarına (İÖ. 47-46) kadar özgürlüğünü yitirmiştir. Ayrıca bk. App. *Mithr.* 62; MAGIE 1950: 237 dn. 12; 417 dn. 42; KALLET-MARX 1995: 284 vdd.

mekle kalmayıp, bir de Pontos kralına onurlar bahşetmişti⁵⁴². Ayrıca canlarını kurtarmak için Adramyttion (= Edremit) kentine kaçan ve Ege Denizi üzerinde Küçük Asya'yı terk etmeye çalışan Romalıları yakalayarak katletmişlerdir. Mithridates'in başlarına atadığı tiranlar tarafından yönetilen Tralleis⁵⁴³ ve Kolophon⁵⁴⁴ kentleri de kralın gücü ve otoritesi zayıfladıktan sonra başlarındaki tiranları kovup, garnizonları kentlerinden uzaklaştırmalarına rağmen aynen Sardeis⁵⁴⁵ kenti gibi Sulla tarafından bağışlanmamış gibi görünmektedirler⁵⁴⁶. Miletos⁵⁴⁷, Klazomenai ve belki Phokaia kenti de Pontos kralına kentlerinde onurlar bağışlamışlar ve bundan dolayı özgürlüklerini ve özerkliklerini kaybetmişlerdir⁵⁴⁸.

Böylelikle Küçük Asya'daki yerleşimlerden kentlerinde ikamet eden Romalıları öldürenler, tapınaklarındaki *asylon* haklarını kötüye kullananlar ve Pontos kralını destekleyenler söz konusu günahlarının bedelini Sulla tarafından ekonomik açıdan korkunç bir şekilde cezalandırılarak ödemişlerdir. Bununla birlikte Cicero'ya göre⁵⁴⁹, bazı kentler savaş sırasında Mithridates yanlısı politika izlemelerine rağmen Sulla'ya yüklü miktarlarda para vererek özgürlüklerini satın almışlardır.

Küçük Asya'da hiçbir kent Sulla'nın kararlarına karşı gelemiyordu. Aksine bütün donanımlarına karşın Pontos Kralı Mithridates VI. Eupator'u yenen ve önemli ölçüde askeri gücü kontrolünde bulunduran Sulla'ya kapılarını açıyorlardı. Mitylene kenti bu bakımdan bir istisna teşkil etmektedir. Çünkü İÖ. 88 yılında, Roma *consul*'u Aquilius'a ihanet ederek onu

⁵⁴² Ephesos kentiyle aynı cezaya çarptırılan Pergamon için bk. MAGIE 1950: 237 dn. 12; 417 dn. 42.

⁵⁴³ Kent, Birinci Mithridates-Roma Savaşları sırasında –İÖ. 89/85–, Pontos kralının üzerlerine tiranlar atadığı, Kratippos'un oğulları tarafından yönetilmişti (Strab. xiv. 1. 42 c. 649). Sulla'nın Tralleis'e ilişkin aldığı karar bilinmemekle birlikte, Cicero'nun *pro Flacco* xxv. 59 adlı eserinde İÖ. 62 yılında Tralleis kentinin kendi vergisini kendisinin topladığından bahsedilmektedir. Bu da bize, bu kent Roma'ya vergi vermekle yükümlü olduğu ve Sulla tarafından bağımsızlığına kavuşturulmadığı görüşünün doğru olabileceğini düşündürmektedir (ARSLAN 2000b: 35 dn. 70).

⁵⁴⁴ Mithridates'in Kolophon'a atadığı Tiran Epigonos, Birinci Mithridates-Roma Savaşı'nın son yılında –İÖ. 85– Lucullus tarafından yakalanarak hapse atılmış ve böylelikle kent tekrar özgürlüğüne kavuşmuştur (Plut. *Luc.* iii. 3).

⁵⁴⁵ ARSLAN 2000b: 35 dn. 70.

⁵⁴⁶ MAGIE 1950: 237 dn. 13; HIND 1994: 159.

⁵⁴⁷ Miletos'un Mithridates'e bahşettiği onurlar –*Epōnŷmios Stephanēphōros*– için bk. McGING 1986: 119 dn. 149.

Miletos'un İÖ. 85 yılından itibaren otonom sikke basımına son vermesi kentin bu sırada özgürlüğünü kaybetmiş olmasıyla açıklanmaktadır (KALLET-MARX 1995: 277 dn. 68).

⁵⁴⁸ MAGIE 1950: 223 dn. 49; 237 dn. 14.

⁵⁴⁹ Cic. *Off.* iii. 87; ayrıca bk. App. *civ.* i. 102.

Mithridates'e teslim etmişti⁵⁵⁰. Bundan dolayı Sulla'dan merhamet ve af bekleyemezdi⁵⁵¹. Diğer yandan Birinci Mithridates-Roma Savaşı sırasında Pontos kralını destekleyen birçok Küçük Asya kenti yağmalanmış, surları yerle bir edilmiş, kent vatandaşları ise, ya öldürülmüş, ya da köle olarak satılmıştı. Özellikle Roma adına dikilen heykellerin ve Romalılara ait yapıların tahrip edildiği bu kentler Sulla tarafından acımasızca cezalandırıldılar⁵⁵². Bu kentler ve bilhassa Küçük Asya'da Pontos kralını destekleyenler üzerine Sulla, önce yüksek bir savaş tazminatı talep etmiştir. Daha sonra da evlere yerleştirdiği askerlerinin açgözlülüğü ve mal hırslarına bir de küstahlıkları eklenince her ailenin canını yakmıştır. Ayrıca Sulla, ev sahiplerinin misafir ettikleri her askere günde dört *tetradrachmon* vermelerini⁵⁵³, hem onların, hem de istedikleri kadar çağırabilecekleri dostlarının yiyeceklerini temin etmelerini emretmiştir. Bununla yetinmeyen Sulla, subaylarının her birine günde elli *drakhme*, bir evde bir de sokakta giyeceği iki elbise verilmesini istemiştir⁵⁵⁴. Sulla'nın İÖ. 85-84 kışını tam donanımlı ordusu ile Küçük Asya'da geçirdiği düşünüldüncce bölge halkının ve kentlerinin ne derece zor ve sıkıntılı günler geçirdiği anlaşılabilir⁵⁵⁵.

Bu sırada Sulla, hem kış aylarını geçirmek, hem de Pontos kralını destekleyen kentleri ve insanları cezalandırmak için Ephesos'a geldi⁵⁵⁶. Önce Roma'ya karşı isyanın ele başlarını ve destekçilerini bulmaya çalıştı ve bu arada pek çok kişiyi ölüme mahkum etti⁵⁵⁷. Daha sonra Birinci Mithridates-Roma Savaşı sırasında Pontos kralını destekleyen kentlerin delegelerinin Ephesos'a gelmelerini emretti. Arkasından, Küçük Asya'nın ileri gelen kentlerinden gönderilen delegelere ve Ephesos'lulara hitabeden hakaret dolu bir konuşma yaptı. Beş yıldır *tributum* ödemeyen eyaletten bu verginin savaş tazminatıyla birlikte 20.000 *talanta* olarak

⁵⁵⁰ Diod. xxxvii. 27. 1 dn. 2; Plut. *Luc.* iv. 2 dn. 1; App. *Mithr.* 20-21; 112; Val. Max. ix. 13. 1; ayrıca bk. Plin. *nat.* xxxiii. 14. 48; Vell. ii. 18. 3; KALLET-MARX 1995: 155.

⁵⁵¹ Bu yüzden Mitylene kenti, İÖ. 80 yılında Asia Valisi Marcus Thermus tarafından ele geçirilinceye kadar Romalılarla savaştı (Plut. *Luc.* iv. 2; Suet. *Iul.* ii; ayrıca bk. Liv. *perioch.* 89). Daha sonra da Romalılar tarafından yağmalanan ve ağır bir şekilde cezalandırılan kent, İÖ. 62 yılında Pompeius tarafından özgürlüğüne kavuşturuluncaya değin açgözlü *publicanus*'lar tarafından acımasızca sömürüldü (SHERK 1969: 143 vdd. no: 25; 269 vdd. no: 51).

⁵⁵² App. *Mithr.* 62. Daha detaylı bilgi için bk. KALLET-MARX 1995: 266.

⁵⁵³ Bu ücret de aşağı yukarı bir askerinin aldığı gündeliğinin kırk mislidir. Daha detaylı bilgi için bk. KALLET-MARX 1995: 266 dn. 26.

⁵⁵⁴ Plut. *Sull.* xxv. 2.

⁵⁵⁵ ARSLAN 2000b: 35.

⁵⁵⁶ MOMMSEN 1930³: III. 294 vd.

⁵⁵⁷ App. *Mithr.* 61.

ödenmesini talep etti⁵⁵⁸. Ayrıca askerlerinin Küçük Asya kentleri tarafından bakılmasını emretti⁵⁵⁹. Sulla, bir yandan bölge halkının ve özellikle zenginlerin biraz da olsa sempatisini kazanmak, diğer yandan da Küçük Asya'nın ekonomisini tekrar canlandırmak amacıyla Mithridates tarafından özgürlüğüne kavuşturulan önemli miktardaki kölenin⁵⁶⁰ sahiplerine geri dönmelerini buyurdu⁵⁶¹. Fakat bu karar karışıklıklara yol açmış ve hem tekrar kölelik boyunduruğu altına girmek istemeyen azatlı kölelerden, hem de onları tekrar köle yapmak isteyen vatandaşlardan pek çoğunun ölümüyle sonuçlanmıştır⁵⁶².

Halikarnassos gibi Sulla tarafından yardım ve destek gören kentler onun onuruna heykellerini dikmişlerdir⁵⁶³. Fakat, Sulla her ne kadar Küçük Asya Eyaleti sakinlerinin saygısını kazanmış olsa da, kendisine gösterilen bu saygı daha çok ona duyulan korkudan kaynaklanıyor olsa gerekti. Ayrıca, Sulla, tarafından özgürlükleri ve özerklikleri ellerinden alınan kentlerde ise, büyük ölçüde halkın nefretini ve lanetini üzerine çekmişti. Çünkü, Pers egemenliğinden bu yana Küçük Asya bu derece şiddetli ve acımasız şekilde yağmalanmamıştı. Sulla'ya ödenecek vergi ve savaş tazminatı eyalete göre değil; fakat kentler üzerine yüklenmişti. Mithridates, İÖ. 88 yılında *publicanus*'ları kılıçtan geçirdiği için vergilerin toplanması görevi kentlerdeki yerel cemaatlara verildi. Bu yüzden Küçük Asya'da mali kapsamı eşit kırk dört tane vergi bölgesi⁵⁶⁴ kuruldu. Her bölge, üzerine düşen borç miktarını kendi *territorium*'u kapsamındaki civar kentlerinde, köylerinde ve kırsal alanlarında yaşayan halktan toplamakla yükümlüydü. Böylelikle Asya Eyaleti'nden ve önemli kentlerden Sulla'nın

⁵⁵⁸ Plut. *Luc.* iv. 1; xx. 4; *Sull.* xxv. 2; App. *Mithr.* 62. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. MOMMSEN 1930³: III. 294; BROUGHTON 1938: 518; 562; MAGIE 1950: 238 dn. 16; ROSTOVTZEFF 1932: 259; 1953: 1958; BRUNT 1956: 17 vd.; HIND 1994: 162.

⁵⁵⁹ Plut. *Sull.* xxv. 2; Tac. *ann.* iv. 56. 2. Daha detaylı bilgi için bk. KALLET-MARX 1995: 226 dn. 27.

⁵⁶⁰ App. *Mithr.* 48; 62; Ath. *Deip.* vi. 226; Oros. *hist.* vi. 2. 8; SIG³ 742.

⁵⁶¹ App. *Mithr.* 61. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. MOMMSEN 1930³: III. 294; ROSTOVTZEFF 1932: 259; HIND 1994: 159 vdd.; 163.

⁵⁶² Mithridates tarafından kölelerin serbest bırakılmasına ilişkin bk. App. *Mithr.* 48; 62; ayrıca bk. MAGIE 1950: 225; Sulla'nın emriyle, kölelerin tekrar sahiplerine geri dönmelerine ilişkin olarak ise, bk. App. *Mithr.* 61; ayrıca bk. MAGIE 1950: 237; SHERWIN-WHITE 1984: 146.

⁵⁶³ *ILS* 8771; daha detaylı bilgi için bk. MAGIE 1950: 238. Ayrıca Sulla'nın onuruna Sardeis (*SEG* XLI 1027; 1029-1030) ve Saittai'da (= Sidas Kale) *tribus*'lar olduğu bilinmektedir (*SEG* XLI 1019).

⁵⁶⁴ Söz konusu yöreler ve bazı kent *territorium*'ları, İÖ. 84 yılında, Sulla tarafından Küçük Asya'daki vergilerin bir an önce toplanması amacıyla geçici bir organizasyon olarak oluşturulmuş ve Latince *regio* (= bölge) terimiyle ifade edilmiştir. Bu çeşit yörelerin ve kentlerin *territorium*'larının *regio* olarak adlandırılmasının örneklerine Roma İmparatorluk Dönemi'nde de rastlamak mümkündür. Daha detaylı bilgi için bk. *IGR* III 1502; *OGIS* 526 = *IGR* IV 1651; MITCHELL 1999: 30 dn. 58 vdd.; 32.

istediği bu ağır vergi daha kolay toplanabilecekti⁵⁶⁵. Diğer yandan, kentlerin üzerine taşıyabileceklerinden çok daha ağır derecede yüklenen vergi, zaten uzun süredir kargaşa ve çekişmelere sahne olan Küçük Asya'nın ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir⁵⁶⁶.

Sulla, Dardanos Antlaşması'nın hükümleri uyarınca savaş sırasında Pontos saflarına geçen Küçük Asya kentleri için umumi bir af ilan edeceği konusunda Mithridates'e söz vermiş olmasına karşın⁵⁶⁷: Birinci Mithridates-Roma Savaşı sırasında Pontos kralına yardım ve yataklık yapan, Roma vatandaşlarını öldüren kentlerin özgürlüklerini ellerinden almıştır. Onları, Roma'nın dostu ve müttefiki statüsünden çıkartmış ve Romalı vergi mültezimlerine (= *publicani*) düzenli bir şekilde vergi vermekle yükümlü tutmuştur⁵⁶⁸. Ayrıca, Sulla bu kentlere, önemli miktardaki savaş tazminatının kendisine hemen verilmesini emretmiştir⁵⁶⁹. Zaten Mithridates tarafından sömürülmüş, Roma orduları tarafından yağmalanmış ve Sulla'nın ordusunu bütün kış boyunca misafir ederek bakımını sağlamış olan bu kentlerden Sulla bir de savaş tazminatının beş yıllık vergilerle birlikte hemen verilmesini talep edince kentler ne yapacaklarını bilmez duruma gelmişlerdir. Bu bakımdan, kentlerin birçoğu; eğer Sulla tarafından henüz yağmalanmamışsa, ya kutsal alanlarındaki ve tapınaklarındaki tanrılara adanmış adakları eritmiş, ya da tefecilerden (= *negotiator*) önemli miktarda borç para almak zorunda kalmışlardır⁵⁷⁰. Fakat kısa süre sonra yüksek oranda faizle ödünç aldıkları bu paranın faizini dahi ödeyemeyecek duruma düşmüşlerdir⁵⁷¹. Bu yüzden kentler tiyatrolarını, *gymnasion*'larını, sur duvarlarını, halka ait binalarını, caddelerini, limanlarını ve paha biçilmez sanat eserlerini rehin vermek zorunda kaldılar. Anne-babalar oğullarını, kızlarını sattılar ve insanların borçlarına karşılık kendilerini dahi satmaktan başka çareleri kalmadı⁵⁷².

⁵⁶⁵ Cic. *Flacc.* xiv. 32; *ad Q. fr.* i. 1. 33; App. *Mithr.* 61-63; ayrıca bk. MOMMSEN 1930³: III. 294 vd.; MAGIE 1950: 238 dn.17; BRUNT 1990: 1 vdd.; 481; KALLET-MARX 1995: 266 dn. 26; MITCHELL 1999: 29 vd.

⁵⁶⁶ App. *Mithr.* 62-63; ayrıca bk. KALLET-MARX 1995: 290 dn. 108; ARSLAN 2000b: 35 vd.

⁵⁶⁷ Memnon 35. 2-3.

⁵⁶⁸ App. *Mithr.* 62; ayrıca bk. MAGIE 1950: 236 vd.

⁵⁶⁹ App. *civ.* i. 102; *Mithr.* 62.

⁵⁷⁰ App. *Mithr.* 63; ayrıca bk. Cic. *Leg. Man.* vii. 19.

⁵⁷¹ Plutarkhos'a (*Luc.* iv. 1; xx. 1-5) göre, Küçük Asya kentlerinin 20.000 *talanta*'lık borcu kısa sürede 120.000 *talanta*'ya ulaştı.

⁵⁷² Plut. *Luc.* vii. 5-6; xx. 1-3; App. *Mithr.* 63.

Zaten birçok Küçük Asya kenti Birinci Mithridates-Roma Savaşları sırasında –İÖ. 89-85 yılları arasında–, gerek Roma tarafını tuttukları⁵⁷³, gerekse Pontos kralının kendilerine olan güvenini yitirdiği zaman Mithridates tarafından ekonomik, idari ve askeri bakımlardan cezalandırılmışlardır⁵⁷⁴. Bununla birlikte Küçük Asya, Mithridates ile Sulla arasında İÖ. 85 yılında yapılan Dardanos Antlaşması'yla tekrar Roma hakimiyeti altına girdiğinde ise, bu sefer de Sulla tarafından Pontos tarafını tuttukları ve kentlerindeki Romalıları katlettikleri için iktisadi ve askeri açılardan merhametsizce yağmalandılar. Bu bakımdan beş sene gibi kısa bir zaman süreci içinde, hem Mithridates, hem de Sulla tarafından çifte cezaya maruz kaldılar⁵⁷⁵. Yani, sonuç Küçük Asya için tam bir ekonomik çöküş olmuştur. Hatta bu yüzden Ephesos⁵⁷⁶, Tralleis⁵⁷⁷, Pergamon⁵⁷⁸ hariç, Küçük Asya'daki hiçbir kent uzun bir süre gümüş sikke basmamıştır⁵⁷⁹. Pergamon'da her sene Herakles onuruna düzenlenen festivalin masraflarını üstlenecek kimse bulunamamıştır⁵⁸⁰. Keza, Miletos'un kontrolündeki Didyma'nın ünlü Apollon kehanet merkezi ve Apollon Tapınağı onuruna düzenli olarak her yıl yinelenen iki festival de birkaç yıllığına ertelenmiştir⁵⁸¹. Priene'de ise, *stephanēphoros*'luk resmi görevini üstlenecek ve onun masraflarını karşılayabilecek bir kişi bulunamamış olması bir yana, halk yararına düzenlenen ziyafetlerden de vazgeçilmiştir⁵⁸². Mithridates'e boyun eğmeyen ve Sulla tarafından savaş tazminatına ve vergiye tabi tutulmayan, Troas Bölgesi'nde bile aynı şekilde bir yoksulluk göze çarpmaktaydı. Ekonomik çöküşten söz konusu bölge de etkilenmiş, yedi kent-

⁵⁷³ App. *Mithr.* 21.

⁵⁷⁴ App. *Mithr.* 23; 62.

⁵⁷⁵ App. *Mithr.* 23.

⁵⁷⁶ *BMC Lydia CXXXIX*; ayrıca bk. BROUGHTON 1938: 556.

⁵⁷⁷ *IGCH* 1358.

⁵⁷⁸ KLEINER 1978: 77-105.

⁵⁷⁹ Apameia, Smyrna ve Sardeis'in ise, bu dönemde gümüş sikke basıp basmadığı henüz açıklık kazanmamıştır. Bununla birlikte Küçük Asya kentlerinde Sulla dönemine ait gümüş haricindeki para basımı konusunda çok az çalışıldığı için şu an söz konusu dönemde Anadolu'daki hangi kentlerin sikke basmaya devam ettiği kesin olarak bilinmemektedir (KALLET MARX 1995: 277 dn. 68).

⁵⁸⁰ *IGRom* IV. 300; MAGIE 1950: 239 dn. 22.

⁵⁸¹ ROBERT 1937: 427; MAGIE 1950: 239 dn. 22.

⁵⁸² *IvPri.* 113 satır 41-42; 60-61; 114 satır 17-18; 24-25; KLEINER 1972: 17-32; ayrıca bk. SHERWIN-WHITE 1984: 249; KALLET-MARX 1995: 276 dn. 65.

ten oluşan federasyonları dahi sürekli olarak düzenledikleri festivalleri yapamaz duruma gelmiştir⁵⁸³.

Sonuç olarak, Sulla Küçük Asya politikasını esas itibarıyla, Birinci Mithridates–Roma Savaşı sırasında Küçük Asya kentlerinin Roma’ya ve kendisine karşı tutumlarını değerlendirerek oluşturmuştur⁵⁸⁴. Sulla’nın Küçük Asya üzerinde yaptığı düzenlemelerin birçoğu önce Dardanos Antlaşması’nın hükümleri uyarınca, daha sonra da *Senatus Consultum* kararlarıyla onanmıştır. Bu bakımdan herhangi bir Romalı generalin bölgede yaptığı düzenlemelerden farklı olup, Roma *Senatus*’u tarafından da kabul görmüş ve tanınmışlardır⁵⁸⁵. Böylelikle, Sulla öldükten sonra da onun Küçük Asya’da yapmış olduğu düzenlemeler⁵⁸⁶ ve Küçük Asya politikasında izlediği strateji büyük ölçüde kabul edilmiş⁵⁸⁷ ve olduğu gibi korunarak devam ettirilmiştir⁵⁸⁸.

Sulla açıkça, Pontos kralıyla olan savaşı sırasında Roma tarafını tutan kentleri ve bölgeleri cömertçe ödüllendirmiştir⁵⁸⁹. Yani, bu kentlerin özerklikleri ve özgürlükleri Roma *Senatus*’unun güvencesi altına alınmış ve Roma’nın dostları ve müttefikleri olarak statülerini korumuşlardır⁵⁹⁰. Başka bir deyişle bu kentlerin Roma’nın dostu ve müttefiki olma ayrıcalık-

⁵⁸³ Bu yüzden federasyonun ortak kutsal alanı ve tapınağı olan Ilion’daki Athena Tapınağı’na ödünç para almak için başvurmuşlardır (*IGRom* IV 197 = *OGIS* 444; *SEG* IV 664; Ayrıca bk. *MAGIE* 1950: 239 dn.24; *ARSLAN* 2000b: 36).

⁵⁸⁴ *App. Mithr.* 61.

⁵⁸⁵ *Plut. Sull.* xxxiii. 1; *Cic. Verr.* ii. (3) 35. 82; *leg. agr.* iii. 5; *Leg.* i. 42; *App. civ.* i. 97-99;. Daha detaylı bilgi için bk. *KALLET-MARX* 1995: 268-273 dn. 33-35.

⁵⁸⁶ Sulla’nın Roma’da yaptığı uygulamalarının ve anayasal reformlarının büyük bir çoğunluğu, kendisinin İÖ. 79 yılında ölümünden sonra yürürlükten kaldırılmıştır. Yöresel yönetim ilgili cemaatlere bırakılmış; vali belirli günlerde ve yerlerdeki mahkemelere (*conventus iuridicus*) başkanlık etmek için eyaleti gezmiş, ya da Asia Eyaleti’nde olduğu gibi, bu işi temsilcilerine (*legati proconsulis*) yaptırmıştır. Önceleri *praetor*’lar eyaletlere vali olarak gönderilmiş, yanlarına mali işlerle görevli bir *quaestor* verilmiştir. İÖ. 81 yılında Sulla’nın yaptığı bir yenilikle de eyaletlere *propraetor*’lar ve *proconsul*’lar gönderilmeye başlanmıştır. Bu kişiler daha önce *praetor*’luk ya da *consul*’luk yapmış kişiler arasından seçilmiş ve birer yıllığına bir eyaletin yönetimini üstlenmişlerdir.

⁵⁸⁷ Fakat Sulla’nın ölümünden –İÖ. 78– sonra *Senatus*, onun Küçük Asya’nın bazı kentlerine bağışladığı özgürlüğü geri almış ve vergilerden muaf tutulma kararlarını iptal etmiştir (*Cic. Off.* iii. 87). Daha detaylı bilgi için bk. *KALLET-MARX* 1995: 272 vd. dn. 47-50.

⁵⁸⁸ *ARSLAN* 2000b: 37.

⁵⁸⁹ *App. Mithr.* 61; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. *MOMMSEN* 1930³: III 295.

⁵⁹⁰ *App. Mithr.* 61; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. *MAGIE* 1950: 235. Ayrıca Küçük Asya kentlerinden bazıları, onun Küçük Asya’yı yeniden düzenlediği İÖ. 85-84 yılını başlangıç alarak, Sulla *aera*’sı adı altında -devir, çağ anlamına gelir ve önemli bir olayı başlangıç alan bir tarihleme sistemidir- kendilerine yeni bir takvim sistemi oluşturmuşlardır. Daha detaylı bilgi için. bk. *BICKERMAN* 1980: 73.

ları önemli ölçüde, diğer kentlerin yükümlü tutuldukları birtakım görevlerden ve *publicanus*'ların topladıkları ağır vergilerden muaf tutulmak olmuştur. Ayrıca, bu kentlere, kendi yasalarıyla yönetilmek ve gelenek göreneklerini sürdürmek ayrıcalığı da tanınmıştır⁵⁹¹. Mithridates'e yardım ve yataklık yapan; Roma vatandaşlarını katleden kentlerin tamamını ise, Roma'nın dostu ve müttefiki statüsünden çıkarmış; bağımsızlıklarını ellerinden almış; Romalı vergi mültezimlerine (= *publicani*) düzenli bir şekilde vergi vermekle yükümlü tutmuş ve onları görülmedik derecede bir acımasızlıkla cezalandırarak sefalete itmiştir⁵⁹². Ayrıca Roma yönetimine karşı ayaklanan kentlerden bazılarını yağmalamış; bazılarının surlarını yerle bir etmiş; bazılarının halkını köle olarak satmıştır⁵⁹³.

⁵⁹¹ MAGIE 1950: 236; KALLET-MARX 1995: 283 vd.

⁵⁹² Plut. *Luc.* xx. 1-5; App. *Mithr.* 61; 63; ayrıca bk. MAGIE 1950: 236 vd.; ÖZSAİT 1982: 309.

⁵⁹³ App. *Mithr.* 61; daha detaylı bilgi için bk. ÖZSAİT 1982: 309; ARSLAN 2000b: 37.

2. İKİNCİ MITHRIDATES-ROMA SAVAŞI (İÖ. 83-81)

2.1. Murena'nın Pontos Seferleri ve Sonuçları

Böylelikle Sulla, İÖ. 85-84 kışında ordusunu Küçük Asya'da en uygun koşullar altında dinlendirmiş ve askerlerini olabildiğince ödüllendirmiştir. Daha sonra, İÖ. 84 yılının yazında, hava deniz yolculuğu için müsait olur olmaz, Küçük Asya'dan topladığı paralarla kasasını doldurmuş⁵⁹⁴ olarak Ephesos'tan, önce Hellas'a oradan da Roma'daki muhaliflerinden intikam almak üzere İtalya'ya gitmiştir⁵⁹⁵. Küçük Asya'nın yönetimini ise, Fimbria'nın iki *legio*'suyla birlikte komutanlarından Lucius Licinius Murena'ya⁵⁹⁶ bırakmıştır⁵⁹⁷.

Murena, İÖ. 84 yılının yazında ilk iş olarak Küçük Asya sahillerini korsanların akınlardan kurtarmak üzere kısa zamanda küçük bir filo meydana getirmişti. Çünkü, Sulla tarafından Küçük Asya ekonomisinin çöküntüye uğratılması Ege ve Akdeniz sahillerinde korsanların işine yaramış; kıyı kentlerini ve adaları yağmalamaya başlamışlardı. Küçük Asya, uzun süren çarpışmalar sonucunda bir hayli yıpranmış ve zayıf düşmüş olduğundan bu dönemde Akdeniz havzasındaki deniz ticareti korsanlar yüzünden neredeyse imkansız hale gelmişti⁵⁹⁸. Böylelikle Lykia ve Kilikia bölgelerinin kayalık kısımlarında konuşlanan korsanlar özellikle Doğu Akdeniz ticaretini sekteye uğratmaktaydılar. Daha Mithridates, Küçük Asya'ya uzun süre sahip olamayacağını düşünerek bütün sahilleri yağmaladığı zaman (İÖ. 86-84), özellikle Kilikia ve Lykia bölgelerinde konuşlanan korsanların sayılarında göze çarpan bir artış olmuştu. Bu bakımdan korsanlar Mithridates'ten de yardım ve destek görerek Küçük Asya sahillerine deniz üzerinden açıkça saldırdılar⁵⁹⁹. Sıradan korsanlardan daha düzenli savaş filolarına ve donanmalara sahiptiler. Çünkü yalnızca gemiyle deniz yolculuğu yapanları değil; aynı zamanda limanları, kaleleri, ticaret merkezlerini ve sahil kentlerini yağmalyorlardı. Tahkim

⁵⁹⁴ Sulla'nın Küçük Asya'dan topladığı vergiler komutanlarından Lucullus tarafından toplanmış ve paralar darp-hanelerde eritilerek tekrar basılmıştır (Plut. *Luc.* iv. 1).

⁵⁹⁵ Plut. *Sull.* xxvi-xxvii. 5; Liv. *perioch.* 85; App. *Mithr.* 63-64; ayrıca bk. Memnon 35. 3; Cic. *Leg. Man.* iii. 8; Flor. *epit.* ii. 9. 19-20.

⁵⁹⁶ Licinius Murena, Birinci Mithridates-Roma Savaşı sırasında özellikle Khaironeia ve Orkhomenos muharebelerinde gösterdiği yararlılıklardan dolayı Sulla tarafından bu göreve atanmış olsa gerektir (Plut. *Sull.* xvii. 3; 7; xviii. 2-xix. 4; App. *Mithr.* 32; 43; daha detaylı bilgi için bk. Memnon 36. 1; MAGIE 1950: 240; KEAVENEY 1984: 118 vd. dn. 27-31; McGING 1986: 132 dn. 4).

⁵⁹⁷ App. *Mithr.* 64; Liv. *perioch.* 86.

⁵⁹⁸ App. *Mithr.* 63; ayrıca bk. Sall. *Hist.* ii. 47. 11-4

⁵⁹⁹ App. *Mithr.* 92; 119; Plut. *Pomp.* xxiv. 1.

edilmiş kentlere saldırıyor, başka kentlerin kalelerini büyük hasarlara uğrattıyor, duvarlarını yıkıyor, ya da bilinen her tür klasik kuşatma yöntemleriyle kentleri abluka altına alarak halkı tutsak ediyor ve kentlerini yağmalıyorlardı. Iassos ve Klazomenai kentleriyle, Samos⁶⁰⁰ ve Samothrake adalarını Sulla daha Küçük Asya'dayken hücum ederek ele geçirmişlerdi. Ayrıca Samothrake Adası'ndaki kutsal tapınağın 1.000 *talanta* değerinde olduğu düşünülen hazinesine de el koymuşlardı⁶⁰¹.

Bununla da yetinmeyen korsanlar, Knidos ve Kolophon kentiyle Samos, Notion, Klaros ve Didyma'daki tapınakları da talan ettiler⁶⁰². Bunun üzerine Murena, İÖ. 84 yılında, Küçük Asya'nın Miletos⁶⁰³ gibi bazı kıyı kentlerine Roma'ya ödeyecekleri verginin bir bölümü yerine korsanlara karşı kullanılmak üzere gemi inşa etmelerini emretti. Böylelikle kısa süre içinde oluşturduğu –küçük?– bir donanmayla Ege Denizi'ndeki (= Aigaion Pelagos) korsanları geçici olarak uzaklaştırdı⁶⁰⁴. Bu bakımdan Murena, Küçük Asya'nın bazı sahil kentleri ve Rhodos Adası tarafından çeşitli yazıtlarla onurlandırılmıştır. Bunlardan, *terminus post quem*'i (= en erken tarihi) İÖ. 83 yılı kabul edilen, Kaunos'ta ele geçen bir yazıtta⁶⁰⁵ Murena, imparator⁶⁰⁶ (= *autokratōr* [αὐτοκράτωρ]); hayırhah (= *euergetēs* [εὐεργέτης]) ve kurtarıcı (= *sōtēr* [σωτήρ]) unvanlarıyla onurlandırılmaktadır⁶⁰⁷. Rhodos'ta bulunan bir yazıtta ise⁶⁰⁸, Murena

⁶⁰⁰ Samos halkının Kilikia'lı korsanlara karşı verdiği savaşıma ilişkin olarak bk. *SEG XXXVII* 731.

⁶⁰¹ App. *Mithr.* 63; 92-93. Bu durumda Appianos (*Mithr.* 63), Sulla'nın korsanları cezalandırmadan serbest bırakmasını; ya Birinci Mithridates-Roma Savaşı sırasında Romalılara karşı günah işleyen ve Pontos tarafına geçen kentlerin korsanlar tarafından yağmalanarak aşağılanması ve hakarete uğraması isteğine, ya da Roma'daki ayaklanmayı bir an önce bastırmak için acilen Roma'ya dönmek arzusuna bağlanmaktadır.

⁶⁰² Cic. *Leg. Man.* xii. 33; Plut. *Pomp.* xxiv. 5; App. *Mithr.* 63; ayrıca bk. MOMMSEN 1930³: IV 37 vd.; BROUGHTON 1938: 520 vdd.; MAGIE 1950: 240; HIND 1994: 163.

⁶⁰³ Sadece Miletos on savaş gemisi vermiştir (Cic. *Verr.* ii. (1) 35. 89; ayrıca bk. MAGIE 1950: 241 dn. 27; McGING 1986: 134 dn. 10).

⁶⁰⁴ App. *Mithr.* 93; ayrıca bk. Cic. *Verr.* ii. (1) 35. 89; MAGIE 1950: 241 vd. dn. 31.

⁶⁰⁵ BERNHARDT 1972: 123 vdd.; SOUZA 1999: 123 dn. 126.

⁶⁰⁶ Murena'nın imparator=general unvanlarına ilişkin olarak ayrıca bk. Cic. *imp. Cn. Pomp.* iii. 8; *Mur.* v. 12; xvi. 35. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. MAGIE 1950: 244 dn. 38.

⁶⁰⁷ Kaunos'luların, Birinci Mithridates-Roma Savaşı sırasında Pontos kralının tarafını tuttıkları ve kentlerindeki Romalıları öldürdükleri için Romalılarla araları kötüydü (App. *Mithr.* 23; Cass. Dio xxxi. 101. 1). Bu bakımdan Romalılarla Pontos kralının anlaşmasından sonra, özgürlükleri Birinci Mithridates-Roma Savaşı'nda Romalılara karşı tutumlarından ötürü Sulla tarafından ellerinden alınmıştı. Daha da kötüsü, nefret ettikleri Rhodos'luların idaresine verilmişlerdi (Cic. *ad Q. fr.* i. 1. 30; ARSLAN 2000b: 33 dn. 41). Bu bakımdan, İÖ. ca. 83 yılında, Kaunos'lular Murena'yı bronzdan yapılmış atlı bir heykelle ve altın bir çelenkle onurlandırmışlardır. Bununla da yetinmeyen Kaunos'lular, aynı şekilde Murena'nın küçük oğlu, Gaius Licinius Murena ve diğer bir Romalı komutan Aulus Terentius Varro'nun ayakta duran bronzdan yapılmış heykellerini kentin *agora*'sına dikerek, her ikisini de kendilerine karşı gösterdikleri iyilikseverlik ve kurtarıcılık anısına onurlandırmaktan geri kalmamışlardır. Söz konusu durum, onların sessiz bir umutla, yeniden eski bağımsızlıklarına kavuşmak ve Romalılarla tekrar

dost ve hayırhah (= *proksenos kai euergetēs* [πρόξενος καὶ εὐεργέτης]) ile imparator⁶⁰⁹ (= *imperator* [ἱμπεράτωρ]) olarak anılmaktadır⁶¹⁰. Murena'nın Doğu Akdeniz'in belli başlı liman kentlerinden bir olan Kaunos ve önemli ada devletlerinden Rhodos tarafından, yukarıda sözü edilen biçimlerde onurlandırılması, belki de onun korsanlara karşı mücadelesinin –kısa bir süre dahi olsa– antik ve modern tarihçilerin tahminlerinden daha başarılı olduğuna işaret etmektedir⁶¹¹.

Murena daha sonra Phrygia'nın Karia, Lykia ve Pisidia'yla sınırında yer alan ve Birinci Mithridates-Roma Savaşı sırasında Pontos kralını destekleyen(?) Kibyrtis⁶¹² (= Gölhisar,

iyi ilişkiler kurmak amacıyla yapmış oldukları bir deneme olarak yorumlanmaktadır (BERNHARDT 1972: 123; 126 vdd.). Daha detaylı bilgi için bk. REDDÉ 1986: 463; POHL 1993: 259; SOUZA 1999: 123; ÖĞÜN 2001: 23; 123 vdd.

⁶⁰⁸ IG XII 1. 48 = SIG³ 745 = IGRom IV 1118.

⁶⁰⁹ Yukarıda sözü edilen yazıt gibi, uzun zamandır bilinen ve Murena'yı imparator unvanıyla onurlandıran başka bir epigrafik belge de Messene'de (IG V 1. 1454) bulunmuştur. Ancak, gerek Kaunos, gerekse Rhodos ve Messene'deki yazıtlarda kullanılan “*imperator*” unvanı (SIG³ 745 dn. 4) Hellen ve Roma yazıtlarında alışılmış bir şekil olan ve Flaminius, Mummius ve Sulla gibi ünlü komutanların, ancak zaman zaman kullandıkları şekilden farklıdır. Söz konusu terim Sulla açısından, Birinci Mithridates-Roma Savaşı sırasında Hellenler bakımından kendi kanunsuz durumunu düzeltmek; Roma'yı ele geçirdikten sonra ise, Roma üzerindeki sınırsız hakimiyetini vurgulamak için kullanılmıştı. Murena ise, İÖ. 83-81 yılları arasında kullandığı *imperator* unvanını, Sulla kendisini yasa dışı ve vatan haini ilan eden demokrat partideki muhaliflerine karşı savaşmak üzere Roma'ya gittiği sırada; Küçük Asya'daki kendi kanunsuz valiliğini meşrulaştırmak için kullanmış olsa gerektir. Bu bakımdan söz konusu unvanın Murena tarafından, Sulla'nın İtalya'daki zaferinden sonra, onun valiliği *Senatus* tarafından resmen tanınmaya kadar kullanıldığı düşünülmektedir (BERNHARDT 1972: 125 dn. 6-9). Ayrıca bk. SOUZA 1999: 123 dn. 127.

Konuya ilişkin diğer bir görüş ise, söz konusu yazıtlarda kullanılan *autokrator* (αὐτοκράτωρ) ve *imperator* (ἱμπεράτωρ) unvanlarının “*general-komutan*” anlamlarında kullanılmış olmasıdır. Konuya ilişkin genel bir görüş elde etmek için bk. Memnon 43. 1; Diod. xxxvi. 14; Plut. *Luc.* xxi. 7; ayrıca bk. Plut. *Sert.* xxi. 1-2.

⁶¹⁰ SIG³ 745. Rhodos'taki asil bir kişinin heykel kaidesi üzerinde bulunmuş olan bu yazıtta, Romalıların *proconsul* mevkiine haiz komutanı Sulla zamanında (Σύλλαν, στραταγὸν ἀνθύπατον Ῥωμαίων), –yani Sulla'nın İÖ. 82 yılında *dictator*'luğunu ilan etmesinden önce– Licinius Murena ve *legatus*'u Aulus Terentius Varro Rhodos'lular tarafından, dost ve hayırhah (πρόξενος καὶ εὐεργέτης) sıfatlarıyla onurlandırılmaktadırlar. Söz konusu durum bize, Murena ve *legatus*'u Varro'un İÖ. ca. 84-82 yılları arasında Doğu Akdeniz'deki korsanlar üzerine sefer yaptıkları sırada, Romalıların İÖ. II. yüzyıldan itibaren en önemli müttefiki, Rhodos'a uğramış ve hatta onlardan yardım almış olabileceklerini düşündürmektedir.

⁶¹¹ BERNHARDT 1972: 126. Ancak korsanlar gene hiçbir şey olmamış gibi Anadolu sahillerini yağmalamaya devam etmişlerdir. Öyle ki Roma'nın İÖ. ca. 80/79 yılı Küçük Asya valisi Gaius Claudius Nero (Cic. *Verr.* ii. (1) 19. 50), İlion'u korsan akınlarından kurtardığı için kent halkı tarafından onurlandırılmıştır (OGIS 443 = IGRom IV 196; IGSK *Ilion* no: 73 satır 1-6). Ayrıca bk. MAGIE 1950: 240 dn. 25; SOUZA 1999: 123.

⁶¹² Kibyrtis çevresinde kurulan Balbura, Bubon ve Oinoanda kentiyle birleşerek kendi önderliğinde bir *tetrapolis* (= dört kentten oluşan konfederasyon) oluşturmuştu. Özellikle İÖ. II. yüzyıldan itibaren bir dizi tiranın yönetimi altında zenginleşmiş ve olası bir savaş sırasında 30.000 piyade ve 2.000 süvari çıkarabilecek güce ulaşmıştı. Bu yüzden Kibyrtis *tetrapolis* içindeki diğer kentlerin birer oyuna karşılık iki oya sahipti (Strab. xiii. 4. 17 c. 631).

Horzum) kenti üzerine yürüdü⁶¹³. Tiranları Moagetes tarafından yönetilen kenti ele geçirerek tiranlığı yıktı. Daha sonra da kente bağlı Balbura, Bubon kentlerini⁶¹⁴ Birinci Mithridates-Roma Savaşı sırasında Roma'ya olan bağlılıkları ve yardımlarından ötürü Lykia topraklarına kattı. Kibyrtis'i ise, Asya Eyaleti'ne bağladı⁶¹⁵.

Bu sırada, İÖ. 85-84 yılları arasında, Pontos Krallığı'nda parçalanma belirtileri görülmeye başladı. Mithridates, Dardanos Antlaşması'ndan sonra ordu ve donanmasından elinde kalan kuvvetlerle eski krallığına döndüğünde egemenliği altında bulunan Kolchis ve Kimmeria Bosporos'u bölgelerinde yaşayan kabilelerin kendisine karşı ayaklandığını öğrendi⁶¹⁶. Zaten krallığında, yıllardır Pontos'tan uzakta bulunmasından kaynaklanan bir düzensizlik ve otorite boşluğu mevcuttu. Şimdi ise, Pontos ordularının Romalılar karşısında yenilerek kılıçtan geçirildiği haberleri duyulmuş; imparatorluğun her yerinde başkaldırı ve ayrılma hareketleri görülmeye başlamıştı. Bu durumda acıma ve bağışlama; zaafın ve güçsüzlüğün itirafı anlamına gelir ve krala hala bağlı olan uyruklarının kendisine olan güvenlerini sarsabilirdi. Bu bakımdan halkın kralın gücüne besledikleri güveni kurtarmak; adalet ilkelerini en acımasız bir biçimde uygulamak ve kral hiddetinin korkunçluğunu her tarafa yaymak için en kısa zamanda şiddetli önlemlere başvurmak gerekiyordu. Çünkü söz konusu durum, Mithridates'in Pontos Krallığı'nda şimdiye kadar oluşturmaya çalıştığı bütün mevcut düzeni birdenbire altüst edebilecek derecede yayılabilirdi. Yani her şey tehlikede idi.

Bununla birlikte, kralın Pontos'a dönmesiyle birlikte Kolchis Bölgesi'yle başlayan diplomatik ilişkileri olumlu bir sonuç vermiş ve yöre halkı tekrar Mithridates'in hakimiyeti altına girmeyi kabul etmişti. Ancak Kolchis'liler –ülkelerinde yeniden Pontos egemenliğini tanımadan önce–, Mithridates'in kendisiyle aynı ismi taşıyan oğlunu bölgeye kral olarak atamasını istiyorlardı. Bunun üzerine kral oğlunu Kolchis'e gönderdi. Fakat kısa süre sonra halkın bu

⁶¹³ Kibyrtis kenti Roma'nın Küçük Asya'daki en erken müttefiklerinden biriydi. İÖ. ca. 188/186 yılına tarihlenen bir anlaşmayla olası bir savaş halinde her iki kent birbirine yardım sözü veriyor ve Roma, Kibyrtis'in bağımsızlığını onaylıyordu (OGIS 762). Ancak Murena ordusuyla Kibyrtis'in topraklarına girmekle eski anlaşma hükümlerini bozmuş ve özgür kenti Roma'ya bağımlı bir yerleşim haline getirmiştir (MAGIE 1950: 241-242; 285).

⁶¹⁴ Strabon (xiii. 4. 17 c. 631)'de, Kibyrtis kentiyle birleşerek *tetrapolis* oluşturan kentlerden Oinoanda'nın durumuna değinirse de, bu kent de Balbura ve Bubon gibi Lykia'ya bağlanmış olmalıdır. Çünkü, Sulla zamanında yaşamış bir tarihçi olan Aleksandros Polyhistor, Oinoanda'yı bir Lykia kenti olarak adlandırmıştır (FGrH 273 F 52 = Steph. Byz. *Ethnika* "Oinoanda" Οἰνόανδα). Ayrıca Plinius da (*nat.* v. 28. 101), söz konusu yerleşimi, aynı şekilde Lykia kentleri arasında saymaktadır. Daha detaylı bilgi için bk. BEAN 1998²: 168; TÜNER 2002: 64 dn. 12.

⁶¹⁵ Strab. xiii. 4. 17 c. 631; *Liber de Vir. Ill.* 74. 2; daha detaylı bilgi için bk. MAGIE 1950: 241 vdd.

⁶¹⁶ App. *Mithr.* 64; ayrıca bk. Strab. xi. 2. 18 c. 499.

isteğinin, kral olmak tutkusunda olan oğlunun teşviki sonucu olduğundan şüphelendi. Bu yüzden oğlu Mithridates'i Pontos'a çağırды. Prens Pontos'a gelir gelmez onu tutuklatarak önce altın zincirlerle bağlattı; kısa süre sonra da öldürttü. Böylelikle bölgeyi yeniden Pontos'a bağlı bir satraplık statüsüne soktu ve başına güvenilir bir yönetici –satrap– atadı⁶¹⁷.

Mithridates, İÖ 84 yılında Kimmeria Bosporos'undaki kabileleri tekrar egemenliği altına almak için savaş hazırlıkları yapmaya başladı. Kısa zamanda büyük bir donanma inşa etti ve kalabalık bir ordu meydana getirdi. Kolkhis'in kısa sürede tekrar Pontos hakimiyeti altına alınması ve imparatorluğun kuzeyinde yer alan isyankar kabilelere karşı düzenlemek üzere başlatılan muazzam savaş hazırlıkları halkın ve ordusunun krala olan güvenlerini tazeledi. Bununla birlikte bu durum Küçük Asya'daki Hellen yerleşimlerine ve Romalılara, söz konusu seferin kuzeydeki kabilelere değil de kendi üzerlerine olabileceğini düşündürdü⁶¹⁸. Çünkü kral Dardanos Antlaşması'nın hükümleri gereği terk etmesi gereken Kappadokia Bölgesi'nin bazı kısımlarından henüz çekilmemişti⁶¹⁹. Dahası, Arkhelaos'un Sulla'yla Hellas'ta yaptığı görüşmelerde Romalılara gereğinden fazla taviz verdiğini ve Pontos menfaatlerini iyi müdafaa edemediğini söylüyordu⁶²⁰. Söz konusu durum kralın canını sıkmaktan başka onu ateşlendiriyordu da. Asya ve Avrupa'yı Pontos hakimiyeti altına almak için sınırsız bir istek duyuyordu. Bu bakımdan söz konusu bölgelerin başkasına ait olmadığını; fakat kendisinin buraları iyi koruyamadığı için kaybettiğini düşünüyordu⁶²¹. Çünkü kölelerin en aşağılığı olan Arkhelaos korkaklığından, ya da kurnazlığından Pontos ordularını savaş açısından uygun olmayan bir yerde tutarak Romalılara karşı düzgün bir şekilde savaşmalarını engellemiştir. Arkhelaos'un güçleri her ne kadar, gerek sayı, gerekse savaş teçhizatı bakımından üstün olmasına karşın o, Mithridates'e ihanet ederek, kralı Hellas'ta çeşitli kereler düş kırıklığına uğratmış ve Pontos ordusunun felaketinden kendisine bir pay çıkarmaya çalışmıştı⁶²². Bu yüzden Arkhelaos'tan şüphelenmeye başladı. Bu arada zaten gözden düşmüş olan Arkhelaos, bir de kralın kendisinden kuşkulandığını öğrenince karısı ve çocuklarıyla birlikte Sinope'den kaçarak Küçük Asya'daki Murena'nın yanına sığındı. Daha sonra da Murena'yı Mithridates'in aleyhine kışkırt-

⁶¹⁷ Bu duruma Kolkhis'lilerin ne reaksiyon gösterdikleri bilinmemekle birlikte, Mithridates'in bölgeyi tekrar bir satraplık haline getirerek başına yeni bir yönetici atamış olduğu düşünülmektedir. Daha detaylı bilgi için bk. App. *Mithr.* 64; Strab. xi. 2. 18 c. 499; ayrıca bk. McGING 1986: 132 dn. 2-3; GÜNALTAY 1987²: 415 dn. 243.

⁶¹⁸ Cic. *Leg. Man.* iv. 9; App. *Mithr.* 64.

⁶¹⁹ App. *Mithr.* 64.

⁶²⁰ App. *Mithr.* 64.

⁶²¹ Flor. *epit.* i. 40. 3; 13-14.

⁶²² Sall. *Hist.* iv. 69. 12.

tı⁶²³. Büyük bir ihtimalle Arkhelaos, Sulla'nın o sıralar İtalya'da bütün şiddetiyle devam etmekte olan kanlı iç savaşla meşgulken, Roma'daki anarşi ortamını fırsat bilen Mithridates'in Küçük Asya'nın yönetimini tekrar Romalılarından geri almak için silahlandığını ileri sürüyordu. Bu bakımdan Murena'yı, Pontos kralından önce davranarak harekete geçtiği takdirde Mithridates'e karşı zafer kazanacağına inandırdı.

Bunun üzerine Murena⁶²⁴, İÖ. 83 yılında, yanındaki iki Roma *legio*'su, Galatia Bölgesi'nden topladığı askerler ve Galat *Tetrarkhes*'i Deiotaros'un da yardımıyla⁶²⁵ aniden Kappadokia üzerinden Pontos'a doğru yürüyüşe geçti. Mithridates'in ihtimal vermediği bir zamanda Pontos topraklarına girmiş; Komana⁶²⁶ (= Gümelek) kentini, onun zengin tapınağını yağmalamış ve kutsal tapınağın muhafızlarından bazılarını kılıçtan geçirmiştir⁶²⁷. Mithridates ise, temkinli bir politika izleyerek Hellen filozoflarından ve bilginlerinden oluşan elçilerini Murena'ya göndermiş ve bu yaptığının Dardanos Antlaşması'na aykırı olduğunu bildirmiştir⁶²⁸. Bunun üzerine Murena ise, elçilere böyle bir anlaşmanın var olmadığını söylemiştir.

⁶²³ App. *Mithr.* 64. Orosius'a (*hist.* vi. 2. 12) göre ise, Arkhelaos İÖ. 84 yılında, Pontos'tan kaçtıktan sonra halen Küçük Asya'da bulunun Sulla'nın yanına sığınmıştır. Ancak Orosius'un bu ifadesi açıkça hatalıdır. Daha detaylı bilgi için bk. MAGIE 1950: 243 dn. 35; SULLIVAN 1990: 46.

⁶²⁴ Murena da aynen Manius Aquilius'un Birinci Mithridates-Roma Savaşı'na başlamadan önce yaptığı gibi, *Senatus* emri ya da *comitia centuriata* kararını beklemeden (App. *Mithr.* 17), kendi başına aldığı bir kararla, Romalılar adına Pontos Kralı Mithridates VI. Eupator'a karşı yeni bir savaşa başlamıştır (Liv. *perioch.* 86; App. *Mithr.* 64). Murena'nın bu hareketinin diğer bir nedeni ise, onun Sulla'nın şan ve şöhretinin gölgesinde kalmak istemeyen, şöhret ve para hırsına bağlanabilir. Daha detaylı bilgi için bk. STROBEL 1996: 88 dn. 176.

⁶²⁵ Cic. *Phil.* ii. 33-34; ayrıca bk. *Deiot.* 37.

⁶²⁶ Pontos Komana'sı diye de anılır. Pontos Kappadokia'sındaki "Ma" Tapınağı'nın bulunduğu kasabadır (Strab. xii. 3. 32-36 c. 558-559; 8. 9 c. 575; Caes. *Bell. Alex.* 66. 4; Paus. iii. 16. 7; App. *Mithr.* 114; Cass. Dio xxxvi. 2. 1 vdd.; xxvi. 11). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. MAGIE 1950: 141 dn. 65; 181 dn. 13; 243.

⁶²⁷ Cic. *Phil.* ii. 33-34; *Deiot.* 37; App. *Mithr.* 64; ayrıca bk. GEYER 1932: 2178; GLEW 1981: 112; KEAVENEY 1983b: 185; ARSLAN 2000a: 141 vd.

⁶²⁸ Mithridates, İÖ. 83 yılında Murena'nın Pontos topraklarını yağmalaması karşısında aynen Birinci Mithridates-Roma Savaşı'na başlamadan önce Manius Aquilius'un desteği ve teşvikiyle, İÖ. 89 yılında Batı Pontos kıyı şeridindeki kentleri talan ettiği zaman davrandığı gibi hareket etmişti (App. *Mithr.* 11; Cass. Dio xxx. 99. 1). Yani hiçbir şekilde düşman kuvvetlerine karşılık vermemiştir. Murena'ya, sadece Dardanos Antlaşması'nın maddeleri uyarınca Roma'nın dostu ve müttefiki olan bir krallığa saldırmasının doğru bir davranış olmadığını bildirmekle yetinmişti. Pontos kralının bu davranışının nedeni ise, büyük bir ihtimalle o sıralar kendisine karşı ayaklanmış olan Kimmeria Bosporos'undaki kabileleri henüz egemenliği altına alamamış olması ve Roma'yla yapılacak yeni bir savaş için gerekli olan önlemleri henüz tamamlayamamış olmasıydı. Bu yüzden zaman kazanmak için, bir yandan elçileri vasıtasıyla Murena ve Roma *Senatus*'u karşısında diplomatik yollardan yasal haklarını savunurken, diğer yandan da Romalıları karşı olası bir savaş "İkinci Mithridates-Roma Savaşı" düşüncesiyle ordusundaki eksiklikleri gideriyordu.

Mithridates bu sefer Pontos ordusunun bazı bölümlerini istediği zaman kolaylıkla hızlı hareket edebilen manevra kabiliyeti yüksek birlikler haline sokmak istiyordu. Çünkü söz konusu birlikler gerektiğinde ordunun diğer bölümlerinden çok daha çabuk hareket edebilir ve Mithridates'e Romalıları karşısında şimdiye kadarkinden daha

Dardanos Antlaşması gerçekten de yazılı bir anlaşma değildi. Hiçbir belgesi yoktu. Bu yüzden Mithridates elçilerini bu sefer de Sulla ve Roma *Senatus*'una söz konusu durumun bildirilmesi için yollamıştır. Bu arada her iki taraf da Herakleia Pontika (= Karadeniz Ereğlisi) kentinden yardım talebinde bulunmuşlardır. Ancak Herakleia'lılar ihtiyatlı davranarak kendi kentlerini müdafaa etmek zorunda olduklarını bildirerek, her iki tarafın ittifak teklifini geri geçirmişler ve bu savaşta tarafsız kalmayı yeğlemişlerdir⁶²⁹.

Bunun üzerinde Murena, önüne çıkan hiçbir tapınağı ve kutsal alanı esirgemeksizin Pontos topraklarını yağmalamaya devam etmiş ve sonunda İÖ. 83-82 yılının kışını geçirmek üzere Kappadokia topraklarına çekilmiştir⁶³⁰. Mithridates bu saldırılar karşısında sükunetini korumuş ve Sulla ve *Senatus*'a gönderdiği heyetin getireceği cevabı öğrenmeden Murena'ya karşı hiçbir harekette bulunmamıştır. Mithridates'in karşısına çıkmamasından güç alan Murena ise, İÖ. 82 yılının baharında kar ve yağmur sularından kabarmış olan Halys'ün (= Kızılırmak) durulmasını beklemeksizin, Pontos kralını gafil avlamak amacıyla bir kez daha nehri aşarak Pontos topraklarına girmiştir. Mithridates ise, yine düşmanca hiçbir harekette bulunmamış; fakat elçilerini tekrar Murena'ya gönderip, bu yaptığının Roma'nın dostu ve müttefiki olan bir krallığın toprak bütünlüğüne saygısızlık olduğunu bildirmiştir. Bu sözlere de aldırmayan Murena, Mithridates'e ait dört yüz köyü yağmalamış ve topladığı ganimetlerle Phrygia ve Galatia'daki müstahkem mevkilere çekilmiştir. Orada –muhtemelen Apameia'da– *Senatus* tarafından, olayı yerinde tetkik etmek üzere Küçük Asya'ya gönderilmiş olan C. Calidius⁶³¹ başkanlığındaki heyetle karşılaşmıştır. Calidius konuya ilişkin bir *Senatus* emri getirmemiş olmakla birlikte, kamu önünde yaptığı bir konuşmada Murena'ya yaptıklarının doğru olmadığını ve *Senatus*'un Pontos Krallığı'na bir daha saldırmasını yasakladığını haber

fazla gerek savunmaya gerekse hücumu yönelik bir taktik uygulama fırsatı verebilirdi. Ayrıca Küçük Asya ve Pontos'tan toplanmış olan yeni askerlerin de en kısa zamanda savaşta görev alabilecek bir duruma getirilmeleri gerekiyordu. Bu yolla yeni asker kaynağı olan ana yurttan toplanan askerlerle yalnız Pontos ordusunun sayısı çoğaltılmakla kalmayacak; aynı zamanda Birinci Mithridates-Roma Savaşı sırasında verilen büyük kayıplar sonucunda boşalan Pontos saflarını tekrar doldurabilecek; böylelikle tekrar kuvvetli ve hareket kabiliyeti yüksek bir Pontos ordusu oluşturabilecekti.

⁶²⁹ Memnon 36. 2; App. *Mithr.* 64.

⁶³⁰ App. *Mithr.* 64-65. Memnon'a (36. 1) göre, Murena Pontos topraklarından elde ettiği ganimetle birlikte Kappadokia'ya geri dönerken –Pontos-Kappadokia sınırındaki– bir kente kendi ismini "*Ekineia* = *Licineia*" vermiştir. Ancak söz konusu yerleşimin, gerek lokalizasyonuna, gerekse adına ilişkin değişik görüşler ileri sürülmektedir. Daha detaylı bilgi için bk. MAGIE 1950: 243 dn. 37.

⁶³¹ İÖ. 79 yılı *praetor*'larından C. Calidius'a ilişkin olarak bk. Cic. *pro. Planc.* 69; Val. Max. v. 2. 7.

vermiştir⁶³². Daha sonra Calidius, Murena'yla bir süre özel olarak görüşmüş ve Roma'ya geri dönmüştür⁶³³.

Bununla birlikte Murena, İÖ. 82 yılının yazında üçüncü defa Halys Irmağı'nı aşarak Mithridates'in topraklarına girdi. Amacı Pontos Krallığı'nı yıkmak ve İkinci Mithridates-Roma Savaşı'nı kesin bir zaferle neticelendirmektir. Bu yüzden krallığın başkenti Sinope üzerine yürümeye başladı⁶³⁴. Mithridates, üçüncü sefer de Sulla'yla yapmış olduğu barış antlaşması yüzünden diplomatik yollardan Murena'yı protesto ettikten sonra, Romalıların kendisiyle açıktan açığa savaştıklarını düşündü. Bu durumda tek bir endişe, tereddüt veya zaaf belirtisi Pontos İmparatorluğu'nu temelinden yıkabilirdi. Ancak iyi düşünülerek alınacak kararlar; ciddi bir irade; ani ve şiddetli kuvvet kullanımı kralı ve krallığını kurtarabilirdi. Böylelikle söz yerini savaşa bıraktı.

Bazen bir yenilgi, zaferden daha değerlidir. Çünkü ordunuzun, ya da taktiklerinizin yetersizliğini görmenizi sağlar. Mithridates de Birinci Mithridates-Roma Savaşı sırasında Pontos ordularının aksayan kısımlarını, organizasyon bozuklukları görmüş ve gerek kendi, gerekse komutanlarının yaptığı hatalardan ders almış gibi gözükmektedir. Böylelikle kral savaşa başlamadan önce ordusundaki eksiklikleri gidermiş ve Roma ile müttefiklerinden oluşan bir orduyla karşılaşacağını göz önünde tutarak yeni bir Pontos ordusu teşkilatlandırmış ve birliklerini de ona göre düzenlemişti. Bu bakımdan Mithridates, ilk olarak generallerinden Gordios komutasındaki hafif silahlı piyadelerini ve süvarilerini Romalılara karşı misilleme yapmak üzere Murena'nın gerisine gönderdi. Kendisi ise, ağır silahlı askerleri ve Pontos ordusunun ana bölümüyle Murena'nın üzerine yürüdü. Gordios kısa zamanda Murena'nın arkasında kalan –Phrygia– köylerini yağmaladı ve kötülüğe kötülükle karşılık verdi. Önemli miktarda savaş ganimeti ve esir elde etti. Bu yüzden Murena'yı arkasını emniyet altına almak için geri dönmek zorunda bıraktı. Sonunda Murena ve Gordios'un kuvvetleri aralarında bir ırmak⁶³⁵ –muhtemelen Halys– olmak üzere karşılaştılar.

⁶³² App. *Mithr.* 65.

⁶³³ Calidius'un söz konusu özel görüşme sırasında, Murena'yı Pontos topraklarına saldırmaktan vazgeçireceğine onu daha da cesaretlendirdiği ve Mithridates'e karşı kıskırtmış olduğu düşünülmektedir. Daha detaylı bilgi için bk. SHERWIN-WHITE 1984: 150 dn. 5; McGING 1986: 134.

⁶³⁴ Memnon 36. 3.

⁶³⁵ Konuya ilişkin bilgi veren kaynakların yeterince açık olmaması yüzünden söz konusu ırmağın adı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak savaştan sonra Murena'nın sık ormanların bulunduğu dağlardaki patikaları izleyerek Phrygia'ya kaçması (App. *Mithr.* 65) bize yukarıda sözü edilen ırmağın Halys; dağların ise, Paphlagonia Dağları

O sırada Murena, Gordios komutasındaki Pontos'luların kendisine doğru ilerleyeceğini düşündüğü için, ırmağın iki ordu arasında kalabileceği bir şekilde askerlerini dizmişti. Ayrıca ırmağın derin ve dolambaçlı yatağını geçmeye çalışan ordunun savaş düzeninin bozulacağını ve hücum sırasında askerleri savunmasız bırakacağını biliyordu. Bu yüzden Murena Roma ve müttefiklerinden oluşan ordusunu savaş düzenine sokarak ırmağın kenarında bekledi. Fakat, Mithridates Pontos ordusunun ana bölümleriyle Gordios'un ordugahına gelene kadar Pontos'lular ırmağı geçmeye cesaret edemediler. Kralın gelmesiyle birlikte ırmağın her iki yakasında kanlı çarpışmalar başladı. Sonunda Pontos'lular ırmağı aşmayı başardılar. Romalılar ve müttefikleri üstün Pontos saldırısı karşısında fazla direnemeyip önceleri müstahkem tepelere doğru çekildiler. Ancak kralın şiddetli atakları karşısında konuşlandıkları tahkimli tepelerde de tutunamadılar. Kısa süre içinde birlikleri dağıldı ve Pontos'lular tarafından ağır kayıplara uğratıldılar. Ancak, kralın öncü birlikleri Romalıların peşini bırakmadılar ve kaçan düşmanı amansızca takip ettiler. Savaşın bundan sonraki evreleri, esas itibariyle Pontos süvari ve hafif silahlı askerlerinden oluşan birliklerin, Roma ve müttefiklerinin ordusundan geriye kalan, gelişigüzel bir araya toplanmış, gevşek ve noksan teşkilatlı kuvvetleri karşısında yaptıkları çarpışmalar; bunları dağıttıkları ve çabucak kovalayarak onları ağır zayıflara uğrattıkları çete savaşlarından ibaret oldu. Bu sırada kendisine bağlı az sayıda askeriyle dağ patikalarını kullanarak Phrygia'ya doğru kaçmaya çalışan Murena da takip edilerek önemli zayıflara uğratıldı. Birçok Romalının hayatını kaybettiği bu savaş sonunda, Murena canını zor kurtararak Phrygia'ya çekilebildi⁶³⁶.

Mithridates'in bu parlak ve kesin zaferi kısa zamanda Roma'nın Küçük Asya Eyaleti'nin her tarafına yayıldı. Birçok yerde yeniden Pontos yanlısı başkaldırıları oldu. Romalıların ikinci defa Küçük Asya'dan atılacağına inanan bazı kentler tekrar Pontos tarafına geçtiler. Mithridates ise, tekrar Kappadokia topraklarına girerek Murena'nın konuşlandığı bütün garnizonları bölgeden kovdu. Daha sonra da bölgede zafer alayı düzenleyerek Zeus Stratios (= Orduların Tanrısı) onuruna kurbanlar sundu⁶³⁷.

Bu arada Sulla –İÖ. 81 yılında–, İtalya'daki muhaliflerini çok çetin olduğu kadar kanlı geçen savaşlar sonunda yenerek Roma'yı ele geçirmiş ve kendini *dictator* ilan etmişti⁶³⁸. Da-

olduğunu düşündürmektedir. Daha detaylı bilgi için bk. REINACH 1890: 303; GEYER 1932: 2170; McGING 1986: 134; GÜNALTAY 1987²: 417.

⁶³⁶ App. *Mithr.* 65; Memnon 36. 3; ayrıca bk. Cic. *Mur.* xv. 32.

⁶³⁷ App. *Mithr.* 66 dn. 1. Daha detaylı bilgi için bk. MAGIE 1950: 245; 1072 dn. 12.

⁶³⁸ Plut. *Sull.* xxvii-xxxiii; Liv. *perioch.* 85-89.

ha sonra da, İÖ. 81 yılının Ocak ayının son günlerinde, Birinci Mithridates-Roma Savaşı ve İtalya'ya döndükten sonra kendi muhaliflerine karşı verdiği savaşların anısına iki gün boyunca devam eden görkemli bir zafer töreni (= *triumphus*) düzenlemiştir⁶³⁹ ve Küçük Asya'nın büyük yeni düzenleyicisi olarak selamlanmıştır⁶⁴⁰. Şimdi İtalya ve Roma'da imparatorluğun işlerini bir düzene koymak ve muhaliflerini tamamen ortadan kaldırmak için zamana ihtiyacı vardı⁶⁴¹. Bu yüzden Küçük Asya'da yeni bir savaş istemiyordu. Çünkü, gerek Küçük Asya'da yaptığı organizasyonlarını, gerekse uygulamalarını bozacak yeni bir politika uygulamak arzusunda değildi. Esas itibariyle Sulla'nın, hem Dardanos Antlaşması, hem de Küçük Asya'da yaptığı düzenlemeler Roma'nın, bölgedeki güçler dengesini –*status quo*– kendi lehine çevirmekten başka bir şey değildi. Bu bakımdan komutanlarından Aulus Gabinius'u⁶⁴² Küçük Asya'daki savaşa bir son vermek ve Mithridates'le Kappadokia Kralı I. Ariobarzanes'in arasını bulmak üzere elçi olarak gönderdi. Gabinius, Küçük Asya'ya gelmesiyle Murena'ya, Mithridates'e karşı savaşı kesmesi konusunda sert bir ultiatom verdi⁶⁴³. Kısa süre sonra Sulla, Murena'nın derhal görevini bırakıp Roma'ya dönmesini emretti⁶⁴⁴. Murena'nın yerine ise, Küçük Asya *proconsul*'luğuna gene Sulla'nın komutanlarından Marcus Minucius Thermus atandı⁶⁴⁵.

Birinci Mithridates-Roma Savaşı sırasında Pontos kralına olan sadakatleri, Manius Aquilius'u ve diğer Romalıları zincirleyerek Mithridates'e teslim etmeleri nedeniyle Mitylene (= Lesbos) halkı Romalılar nezdinde hainliğiyle ün kazanmıştı. Ancak Mithridates'in yenilmesine rağmen yine de Romalılara karşı başarıyla direniyordu⁶⁴⁶. Bunun üzerine o sıralar hâlen Küçük Asya'da bulunan Lucullus, Mitylene üzerine yelken açtı. Teslim olmayı reddeden Mitylene'lileri kentlerinin önündeki muharebede yendikten sonra; kenti kuşattı. Bütün abluka işlemlerini ve kuşatma aletlerini devreye sokmasına rağmen kenti düşüremedi. Bunun üzerine

⁶³⁹ Plut. *Sull.* xxxiv. 1-2.

⁶⁴⁰ MAGIE 1950: 240.

⁶⁴¹ Liv. *perioch.* 88-89; ayrıca bk. Plut. *Sull.* xxxi-xxxiii.

⁶⁴² Gabinius da aynen Murena gibi, Khaironeia Muharebesi sırasında büyük yararlılıklar göstermiş ve muharebenin kazanılmasında önemli bir rol oynamıştı (Plut. *Sull.* xvi. 8; xvii. 7).

⁶⁴³ App. *Mithr.* 66.

⁶⁴⁴ Cic. *imp. Cn. Pomp.* iii. 8. Murena, İÖ. 81 yılında, Roma'ya döndükten sonra Sulla'nın izniyle Mithridates'e karşı kazandığı zaferlerin anısına görkemli bir zafer alayı düzenledi (Cic. *Mur.* v. 11; vii. 15; *imp. Cn. Pomp.* iii. 8; Licin. 31). Ayrıca bk. MAGIE 1950: 245; KEAVENEY 1983b: 186; SHERWIN-WHITE 1984: 151; 1994: 232.

⁶⁴⁵ Suet. *Iul.* ii.

⁶⁴⁶ Plut. *Luc.* iv. 1-2; Vell. ii. 18. 3.

kenti muhasara etmekten vazgeçmiş gibi, açık bir havada ordugahını terk ederek Elaitikos (= Çandarlı) Körfezi'ne doğru yelken açtı. Böylelikle Mitylene'lileri kuşatmanın kaldırıldığına inandırdı. Fakat geceleyin gizlice adaya gelerek Mitylene yakınlarında pusuya yattı. Ertesi gün, Lucullus'un gittiğini zanneden halk, kentten çıkarak Roma kampını yağmalamaya başladı. Bu fırsattan yararlanan Lucullus, Mitylene'lileri bir çember içine alarak içlerinden direnen 500 kişiyi kılıçtan geçirdi. Diğerlerini ise, esir aldı. Bunun üzerine kent Romalılara direnemedi ve düştü. Böylelikle Lucullus, Mitylene'liler arasından 6.000'den fazla kişiyi esir alarak muazzam savaş ganimeti elde etti⁶⁴⁷. Bu sırada Mitylene'nin saldırarak ele geçirilmesindeki yardımlarından ötürü daha ilk seferini yapan Iulius Caesar⁶⁴⁸, Asia valisi M. Minucius Thermus tarafından *corona civica*⁶⁴⁹ ile ödüllendirilmiştir⁶⁵⁰.

Bu arada Gabinius, Mithridates'le görüşerek, hem İkinci Mithridates-Roma Savaşı'na bir son verdi, hem de Pontos kralıyla I. Ariobarzanes'i uzlaştırdı. Bu görüşmeler sırasında Mithridates, Pontos ile Kappadokia krallıkları arasındaki barışı pekiştirmek için dört yaşındaki kızıyla I. Ariobarzanes'i –ya da onun oğlunu– nişanladı⁶⁵¹. Böylelikle Mithridates, İkinci Mithridates-Roma Savaşı'ndan önce Kappadokia ile Pontos sınırında, Halys Irmağı'nın her iki tarafında yer alan Kappadokia'ya ait yöreleri elinde tutmakla kalmamış bir de Kappadokia'nın bazı kısımlarının yönetimini kendine bağlamıştır⁶⁵². Daha sonra da Roma elçisi Gabinius'un huzurunda kızıyla I. Ariobarzanes'in –ya da onun oğlunun– nişanlanması

⁶⁴⁷ Plut. *Luc.* iv. 2-3; ayrıca bk. Liv. *perioch.* 89; Vell. ii. 18. 3; *Liber de Vir. Ill.* 78. 1. Modern tarihçiler ve günümüz yazarları arasındaki genel kanı Mitylene'nin Asia valisi Thermus tarafından ele geçirildiğidir (GELZER 1926: 380; MÜNZER 1932: 1966). Bununla birlikte, Suetonius (*Iul.* ii)'de Mitylene'nin sadece Thermus tarafından ele geçirildiğini söylememektedir. Livius (*perioch.* 89)'da ise, uzun süredir Romalılara karşı direnen adanın alındığını bildirir. Mitylene'nin alınmasına ilişkin en detaylı bilgi Plutarkhos (*Luc.* iv. 1-3)'de verilmekte olup, açık bir şekilde adanın Lucullus tarafından nasıl zapt edildiği anlatılmaktadır.

Lucullus İÖ. 81 yılından sonra da bir süre –İÖ. 80/79– Küçük Asya'da kalmış gibi görünmektedir. Çünkü İÖ. 79 yılında Roma'da *aedilis* (= Roma'nın bayındırlık memuru; Roma'nın zahire işlerine bakmak –*cura annonae*; sokak ve pazar güvenliğini sağlamak –*cura urbis*; ticaret geliş-gidişini denetlemek ve kamu yarına oyunlar tertip etmek –*cura ludorum* gibi görevlerden sorumlu yüksek derecedeki devlet memuru) seçilmiş (Plin. *nat.* viii. 7. 19) olmasına rağmen o sırada kendisi henüz Roma'da değildi (Cic. *Luc.* i). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. GELZER 1926: 380 vdd.; MAGIE 1950: 245 vd. dn. 41.

⁶⁴⁸ Caesar, M. Minucius Thermus'un emrindeyken onun tarafından bir donanma kurmak amacıyla Bithynia'ya gönderildi (Plut. *Caes.* i. 3-4 dn. 1). Ancak IV. Nikomedes'in mahkemesinde fazla oyalanması hakkında "*birtakım*" dedikodulara yol açtı (Suet. *Iul.* ii; il. 1-4; Cass. Dio xliii. 20. 1. 2).

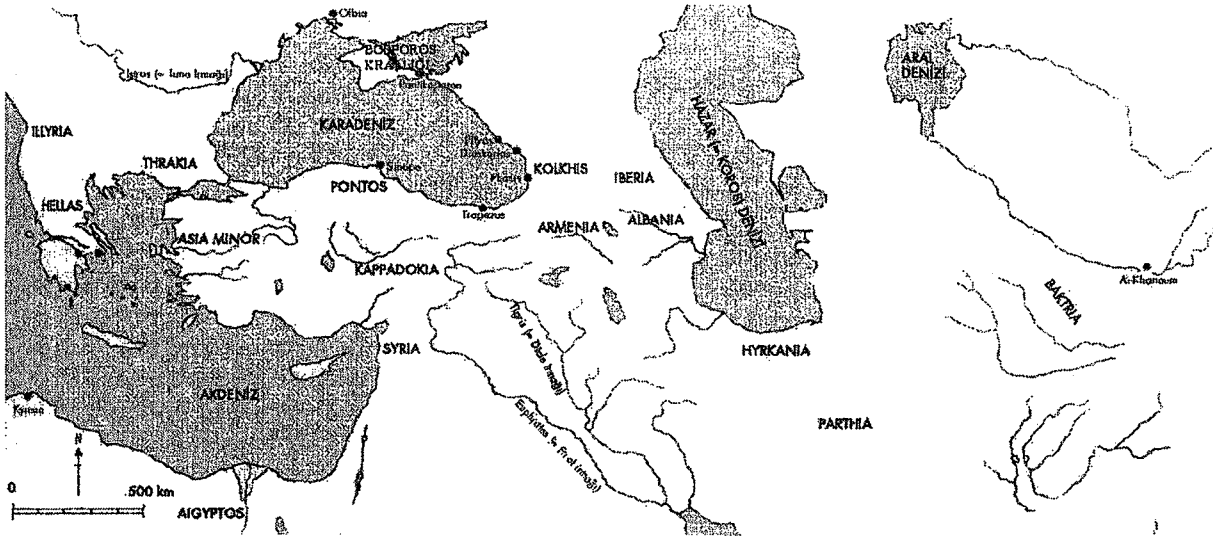
⁶⁴⁹ Meşe yapraklarından yapılan, savaşta birinin yaşamını kurtarana verilen çelenk.

⁶⁵⁰ Suet. *Iul.* ii.

⁶⁵¹ App. *Mithr.* 66; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. MAGIE 1950: 245 dn. 40; SHERWIN-WHITE 1984: 1984; McGING 1986: 135 dn. 13.

⁶⁵² App. *Mithr.* 64; 66.

şerefine büyük bir şölen düzenlemiştir⁶⁵³. Böylelikle İÖ. 84 yılında başlayan ve İÖ. 81 yılına kadar üç yıl boyunca devam eden İkinci Mithridates-Roma Savaşı sona ermiştir⁶⁵⁴.

Har. 2 Genel Görünüm

Bunun üzerine Mithridates, bütün dikkatini Kimmeria Bosporos'unda Pontos egemenliğine karşı ayaklanan kabileleri bastırmaya yöneltti. Bu bakımdan, İÖ. 81 yılında, güçlü bir donanma ve tam donanımlı bir orduyla Khersonesos Taurika'da (= Kırım Yarımadası) yer alan Bosporos'a doğru yelken açtı⁶⁵⁵. Bölgeye intikal ettikten kısa süre sonra kendi hakimiyetine baş kaldıran kabilelere boyun eğdirdi ve oğullarından Makhares'i, Bosporos kralı ilan etti⁶⁵⁶. Daha sonra da Kimmeria Bosporos'u ile Kolchhis bölgeleri arasında ikamet eden kavimleri hakimiyeti altına almak ve bütün Doğu Karadeniz sahillerini Pontos Krallığı'na bağlamak üzere Kolchhis'e doğru ilerlemeye başladı. Ancak, gerek mevsimin ilerlemesi⁶⁵⁷, gerekse Akhaios⁶⁵⁸ kavimleriyle yaptığı savaşlar sonucunda ağır kayıplara uğradı. Ayrıca, ordunun ilerleyeceği güzergah üzerindeki köylerin boşaltılması Pontos'luların erzak ve levazım edin-

⁶⁵³ App. *Mithr.* 66.

⁶⁵⁴ App. *Mithr.* 66.

⁶⁵⁵ Mithridates'in, Kırım Yarımadası'nda yer alan söz konusu bölgeye nasıl gittiği antik kaynaklarda açık bir şekilde belirtilmemiştir. Ancak Bosporos'un, Pontos'lular tarafından ele geçirilmesinden sonra, kralın ordusuyla Kimmeria Bosporos'u ile Kolchhis arasında kalan Akhaioi kavimlerinin yaşadığı bölgeyi de kendi hakimiyeti altına almak üzere bir kara seferi düzenlemiş olması (App. *Mithr.* 67); onun Kırım Yarımadası'na deniz yoluyla geldiğini kanıtlamaktadır.

⁶⁵⁶ App. *Mithr.* 67.

⁶⁵⁷ İÖ. 81/80 kışı (McGING 1984: 136 dn. 17).

⁶⁵⁸ Appianos'a (*Mithr.* 67) göre, Kolchhis Bölgesi'nin kuzeyinde yaşayan Akhaioi kavimleri, Troia Savaşı'ndan sonra, eve dönüş yollarını kaybederek buralara yerleşen Akhaios'ların (= Hellenlerin) soyundan gelmekteydiler.

melerini engelledi. Bütün bunlara dondurucu kış geceleri, kar ve düşmanın kurduğu tuzaklar eklenince Mithridates ordusunun üçte ikisini kaybetti⁶⁵⁹.

Belki de bu yüzden Mithridates, İÖ. 80 yılında⁶⁶⁰ Pontos'a döner dönmez, elçilerini Roma'ya göndererek Dardanos Antlaşması hükümlerinin Sulla ve *Senatus* tarafından onaylanmasını ve yazılı bir hale getirilmesini istedi. Çünkü Murena gibi, Küçük Asya'daki diğer Romalı generaller tarafından bir daha rahatsız edilmek istemiyordu⁶⁶¹. Bununla birlikte Pontos elçileri Roma'ya vardıklarında, orada Kappadokia Kralı I. Ariobarzanes'in göndermiş olduğu elçi heyetiyle karşılaştılar. Kappadokia heyeti, Mithridates'in Dardanos Antlaşması hükümleri uyarınca geri çekilmesi gereken toprakları boşaltmadığı; aksine barış zamanında Kappadokia'nın bazı kısımlarının yönetimini dahi kendine bağladığı yönündeki şikayetlerini Sulla'ya iletmişti. Bu bakımdan Sulla, Pontos elçilerine söz konusu antlaşmanın, gerek kendisi, gerekse Roma *Senatus*'u tarafından tespit ve tasdik edilebilmesi için, Mithridates'in derhal Kappadokia topraklarından çekilmesini emretti⁶⁶².

Sulla'nın isteği uyarınca Kappadokia topraklarını tahliye eden Mithridates⁶⁶³, bir süre sonra elçilerini tekrar Roma'ya yolladı. Fakat Pontos elçi heyeti, İÖ. 78 yılının ilkbaharında Roma'ya vardığı zaman, Sulla'nın kısa bir süre önce ölmüş olduğunu öğrendiler⁶⁶⁴. Ayrıca o sırada Roma'da yeni karışıklıklar baş göstermişti. İÖ. 78 yılı *consul*'larından Marcus Aemilius Lepidus, daha Sulla'nın sağlığında ona karşı kışkırtıcı girişimlere başlamıştı. Sulla'nın ölümünden sonra ise, halkı Sulla aleyhine kışkırtarak, onun onuruna resmi cenaze

⁶⁵⁹ App. *Mithr.* 67.

⁶⁶⁰ REINACH (1895: 300); MAGIE (1950: 321) ve birçok modern araştırmacıya göre, söz konusu olay, İÖ. 79 yılına tarihlenmektedir. Halbuki açık bir şekilde, Appianos'un (*Mithr.* 67) ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, o sırada Sulla, Roma yönetiminde halen önemli ölçüde söz sahibidir. Bu antlaşmanın onanması için, Mithridates'e kesin ve net olarak Kappadokia'yı bırakmasını emretmiştir. Bu bağlamda, söz konusu olay ya Sulla'nın halen Roma'da *dictator* olduğu İÖ. 80 yılının Temmuz veya Ağustos aylarına, ya da onun *dictator*'luktan kendi isteğiyle çekilerek (Plut. *Sull.* xxxiv. 3; ayrıca bk. Sall. *Hist.* i. 55. 7), İÖ. 80 yılının geri kalan aylarında *consul* olduğu dönemde gerçekleşmiş olsa gerektir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. TWYMAN 1976: 77 vdd.; McGING 1986: 136 dn. 17.

⁶⁶¹ App. *Mithr.* 67.

⁶⁶² App. *Mithr.* 67; ayrıca bk. McGING 1986: 136 dn. 17.

⁶⁶³ Mithridates'i anlaşma koşulları konusunda en çok rahatsız eden şey, Sulla'nın bütün isteklerini yerine getirse bile kendini ve krallığını tümüyle Romalıların insafına bırakacak olmasıydı. Çünkü daha önceki tecrübelerinden, Romalıların anlaşma koşullarına bağlı kalacağını herhangi bir garantisi olmadığını biliyordu. Bununla birlikte gerek Mithridates'in, gerekse elçilerin, Sulla'nın sözlerine ve *Senatus*'un *consultum*'larına (= hükümlerine) bağlı kalıp kalmayacağını sorgulamamaya dikkat etmeleri lazımdı. Zira Romalılar şereflerine düşkün olurlardı, en azından müzakereler sırasında!

⁶⁶⁴ App. *Mithr.* 67; ayrıca bk. Plut. *Sull.* xxxvii. 1-4.

töreni yapılmasına engel olmak istemiştir. Ancak söz konusu çekişmeler Pompeius'un⁶⁶⁵ devreye girmesiyle yatışmıştır. Pompeius, Roma'da kargaşa çıkaranların kimini güzellikle, kimini ise, korkutarak yola getirmiştir. Daha sonra da Sulla'nın naaşını güvenli bir şekilde Roma'ya göndermiş ve onun onuruna görkemli devlet törenin saygıyla yapılmasını sağlamıştır⁶⁶⁶. Roma'da bu olaylar cereyan ederken, Mithridates'in elçileri çeşitli kereler *consul*'larla görüşmek ve *Senatus* huzuruna çıkmak girişiminde bulunmuşlar; ancak her seferinde geri çevrilmişlerdir. *Senatus*'un Pontos heyetini kabulünün gereğinden fazla uzaması nedeniyle elçilerin sabırları tükenmiş ve sonunda hiçbir görüşme yapamadan ülkelerine geri dönmek zorunda kalmışlardır⁶⁶⁷. Ancak bu durum, gerek Romalılar⁶⁶⁸, gerekse Mithridates⁶⁶⁹ açısından karşı tarafın muhtemel bir savaş için uygun bir zaman kolladığı izlenimini uyandırmıştır.

Mithridates, Sulla'nın istediği her şeyi yerine getirmiş hatta Kappadokia topraklarından bile geri çekilmiş olmakla birlikte, uzun süredir onanmasını beklediği Dardanos Antlaşması'nın tespit ve tasdik edilmesini sağlayamamıştı. Bu durumda Romalılar, gene istedikleri zaman, daha önce de yaptıkları gibi, Küçük Asya'daki diğer krallıkları Mithridates'e karşı kıskırtabilir, ya da bizzat kendileri Pontos üzerine yürüyebilirlerdi. Bu yüzden Mithridates, bir yandan silahlanma girişimine hız verirken, diğer yandan da damadı Armenia Kralı II. Tigranes'i⁶⁷⁰, kendisini Roma *Senatus*'una ve Sulla'ya şikayet eden Kappadokia Kralı I. Ariobarzanes üzerine sefer düzenlemeye teşvik ediyordu⁶⁷¹. Mithridates'in bu faaliyetleri, Roma'da onun tekrar Küçük Asya'yı istila etmek üzere hazırlandığı yolunda bir kanaat uyardı. Bu bakımdan Romalılar, Anadolu'daki garnizonlarını güçlendirdiler ve olası bir savaş için hazırlanmaya başladılar. Sonunda her iki taraf da diğeri tarafından baskına uğramaktan

⁶⁶⁵ Pompeius, İÖ. 78 yılı *consul* seçimlerinde Sulla'nın düşmanlarından M. Lepidus'un *consul* seçilmesinde önemli rol oynamıştı (Plut. *Sull.* xxxiv. 4-5; ayrıca bk. KEAVENEY 1982a: 135). Bu bakımdan da Sulla'yla arası açılmış ve Sulla'nın vasiyetnamesinde belirtilen dostları arasında bir tek kendisine yer ayrılmamıştı (Plut. *Sull.* xxxviii. 1; *Pomp.* xv. 3-4).

⁶⁶⁶ Plut. *Sull.* xxxviii. 1; *Pomp.* xvi. 1; Liv. *perioch.* 90; App. *civ.* i. 105.

⁶⁶⁷ App. *Mithr.* 67.

⁶⁶⁸ Sall. *Hist.* i. 77. 8. Zaten birçok *Senatus* üyesi, bu sırada zengin Pontos kralıyla savaşmak için bahane arıyordu (SHERWIN-WHITE 1984: 158-160). Velleius Paternulus'a (ii. 40. 1) göre Mithridates, Mesopotamia'daki Parth'lardan başka tek otonom kraldı.

⁶⁶⁹ App. *Mithr.* 69.

⁶⁷⁰ Tigranes, İÖ. 83 yılından itibaren, Suriye'deki Seleukos Krallığı'nın topraklarını, Kilikia'nın bazı kısımlarını ve gerek Syria ve Palestine, gerekse Kilikia'nın komşu olduğu bölgelerin büyük bir bölümünü Armenia kontrolü altına almıştı (Plut. *Luc.* xiv. 5; xxi. 4-5; *Pomp.* xxviii. 4; App. *Syr.* 48; 69-70; *Mithr.* 105; Cass. Dio xxxvi. 37. 6; *Iust.* xl. 1. 2-4; 2. 3; Iosep. *Ant. Jud.* xiii. 16. 14; ayrıca bk. Diod. xl. 1a dn. 4; Strab. xiv. 5. 2 c. 669).

⁶⁷¹ App. *Mithr.* 67.

korkar oldu. Ancak Sulla'nın ölümünden sonra, İÖ. 78 yılı *consul*'larından Lepidus tarafından Roma'da başlatılan kargaşa yerini yeni bir iç savaşa bırakmıştı⁶⁷². Belki de bu yüzden Üçüncü Mithridates-Roma Savaşı'nın başlaması beş yıl gecikti. Çünkü bu sırada Roma, bir yandan, gerek İtalya, gerekse İspanya'daki kendi iç mücadelelerine bir son vermeye çalışırken, diğer yandan da İtalya ile Küçük Asya arasındaki deniz yollarının, özellikle Batı Anadolu ile Doğu Akdeniz sahillerinin güvenliğini sağlamaya çaba gösteriyordu⁶⁷³.

Çünkü bu sırada Roma'nın Küçük Asya ve Doğu Akdeniz'le olan ticaret ve ulaşım yollarını kapayan korsanlar Romalılara ve Küçük Asya kentlerine önemli ölçüde zarar vermeye başlamışlardı. Özellikle Girit Adası, Lykia, Pamphylia ve Kilikia bölgelerinde konuşlanan korsanlar, belirli ölçülerde Pontos Kralı Mithridates VI. Eupator'un da yardımı ve teşvikiyle Doğu Akdeniz'de önemli bir güç oluşturmuşlardı. Sayıları her geçen gün daha da artıyordu. Bunun nedeni ise, Romalı memurların ve *publicanus*'ların Küçük Asya eyaletleri ve kentleri üzerinde uyguladığı yağma politikasıydı. Ayrıca, İÖ. 85 yılında, Sulla'nın Küçük Asya eyaletlerine ve kentlerine yüklediği cezayı ödemek üzere Romalı tefecilerden yüksek oranda birleşik faizlerle para almışlardı. Şimdi ise, *publicanus*'lara her yıl düzenli olarak ödedikleri vergiler bir yana, tefecilerden aldıkları paranın faizini dahi ödeyemeyecek durumda olan halkın bütün varlıkları işkenceyle ellerinden alınıyor ve geri kalan borçları için çocukları satışa çıkarılıyordu. Bununla da borç kapanmayınca kendileri satılıyorlardı. Bu yüzden zavallı insanların bir kısmı borç köleliğine düşmeden kaçıyor, ya dağ eşkıyalarının, ya da korsanların yanına sığınıyorlardı⁶⁷⁴. Böylelikle, Küçük Asya kentleri ve halk canlarından bezmiş ve tekrar Romalıların can düşmanı olmuştu. İşte bu ruh hali içinde birçok kent ve insanlar kısa süre önce kendisine ihanet ettikleri Mithridates'e gözlerini çevirmiş ve kurtuluş için ondan yeni bir mucize beklemeye başlamışlardı.

Mithridates ise, Romalıların Küçük Asya'daki soygunculuk ve yağma siyasetinden ve Roma'nın iç çekişmelerinden istifade etmeyi ihmal etmiyordu⁶⁷⁵. Bir yandan Küçük Asya'daki Roma idaresi altındaki yerlere casuslar, Pontos propagandacıları göndererek Anadolu'daki halkın ve kentlerin durumunu yakından takip ediyor, diğer yandan da –el altından–

⁶⁷² Liv. *perioch.* 90; Sall. *Hist.* i. 77. 5-22; Plut. *Pomp.* xvi. 1-6; Suet. *Iul.* iii; App. *civ.* i. 107.

⁶⁷³ Sall. *Hist.* ii. 47. 7; iv. 69. 13; ayrıca bk. GÜNALTAY 1987²: 419.

⁶⁷⁴ Plut. *Luc.* xx. 1-5; App. *Mithr.* 63; ayrıca bk. Plut. *Sull.* xxv. 2; GÜNALTAY 1987²: 420 vd.

⁶⁷⁵ Flor. *epit.* i. 40. 4.

Romalılara karşı Doğu Akdeniz’de konuşlanan korsanlarla işbirliği yapıyordu⁶⁷⁶. Bütün bunları oluştururken ise, Roma’daki siyasi çekişmeler nedeniyle vatanlarından kovulmuş demokrat parti mensuplarını himayesi altına alıyor ve Roma’yı yıpratmak her türlü girişime destek veriyordu⁶⁷⁷.

Bu sırada –İÖ 78 yılında– Armenia Kralı Tigranes II. Megas, büyük bir orduyla Kappadokia’yı yağmaladı. Yaklaşık 300.000 kişiyi esir aldı. Halkı önceleri “*Armenia’nın Taciri*”, daha sonra ise, Tigranokerta (= Tigranes’in kenti) olarak adlandırılan başkentine göç etmeye zorladı. Onların yardımıyla Tigranokerta kentini büyük ölçüde inşa etti⁶⁷⁸. Kappadokia’da cereyan eden bu olaylar Roma’da endişesizce takip edildi. Halbuki, Küçük Asya’da yeni bir krallığın gelişmesi ve güçlenmesi Roma için tehlikeli olabilirdi. Ancak bu sırada Roma, bütün dikkatini İspanya ve ona komşu, civar yerleşimleri Romalılara karşı ayaklandıran Sertorius’a yöneltmişti⁶⁷⁹. Çünkü, Sertorius kısa zaman içinde ortak çalışma arkadaşlarından oluşturduğu Roma benzeri 300 kişilik bir *Senatus* oluşturmuş⁶⁸⁰ ve üzerine gönderilen bütün kuvvetleri uzun süre bertaraf etmesini bilmişti⁶⁸¹. Hatta Sulla tarafından “*Büyük*” (= *magnus*) lakabı (= *cognomen*) verilen Pompeius bile, Sertorius tarafından çeşitli kereler büyük yenilgilere uğratılmış ve bazen şans, bazen de talihinin yardımıyla canını zar zor kurtarmıştı⁶⁸².

Bu arada Mithridates, Sulla aleyhtarı Fimbria’nın subaylarından yanına sığınan Lucius Magius ve Lucius Fannius’un⁶⁸³ teklifiyle Roma ve İspanya’daki demokratik hareketi desteklemeye karar verdi. Bu bakımdan, İÖ. ca. 75 yılında elçilerini, Magius ve Fannius’la birlikte

⁶⁷⁶ App. *Mithr.* 63; 92-93.

⁶⁷⁷ App. *Mithr.* 68; ayrıca bk. Sall. *Hist.* i. 77. 8; daha detaylı bilgi için bk. GÜNALTAY 1987²: 421.

⁶⁷⁸ Strab. xii. 2. 9 c. 539; App. *Mithr.* 67. Armenia Kralı Tigranes II. Megas başkentini inşa etmek için, büyük bir kısmı Kilikia Bölgesi’nden olmak üzere on iki Hellen kentini de boşaltarak Tigranokerta’ya yerleştirmişti (Strab. xi. 14. 15 c. 532; Plut. *Luc.* xxvi. 1; xxix. 2-4; Cass. Dio xxxvi. 2. 3-4). Kilikia’nın Soli yerleşimi de, Tigranes tarafından ele geçirildikten sonra, kent halkı sınır dışı edilerek Armenia’nın yeni kurulmakta olan başkentine “*Tigranokerta*” sürülmüş olsa gerektir (Plut. *Pomp.* 28. 4; Dio xxxvi. 37. 6).

⁶⁷⁹ Plut. *Sert.* vi. 3-ix. 3; ayrıca bk. Sall. *Hist.* i. 77. 8; App. *civ.* i. 107-108; Flor. *epit.* ii. 10. 1-6.

⁶⁸⁰ Plut. *Sert.* xxiii. 4; *Sert-Eum.* i. 2; App. *Mithr.* 68; *civ.* i. 108.

⁶⁸¹ Plut. *Sert.* ix. 2-3; xi. 4-xiii. 6; xviii. 1-xix. 6; xxi. 1- xxii. 7; Sall. *Hist.* ii. 98. 1-10; Liv. *perioch.* 90-93; App. *civ.* i. 107-113; Flor. *epit.* ii. 10. 2-6.

⁶⁸² Liv. *perioch.* 93; Plut. *Sert.* xviii. 2-xix. 6; *Pomp.* xviii. 3-xx. 1; App. *civ.* i. 110-112. Pompeius’un aldığı “*Büyük*” unvanına ilişkin olarak ayrıca bk. Plin. *nat.* vii. 26. 95-96.

⁶⁸³ Fimbria’nın subayları olduğu düşünülen Lucius Magius ve Lucius Fannius’un isimleri Appianos (*Mithr.* 68)’de geçmektedir (ayrıca bk. McGING 1986: 137 dn.21). Daha detaylı bilgi için bk. Fannius: MÜNZER 1909: 1992 vd.; Magius: MÜNZER 1928: 439.

Sertorius'a gönderdi⁶⁸⁴. Pontos elçi heyeti Sertorius'u, İspanya'da oluşturmuş oldukları *Senatus*'un önünde överek, Pontos kralının kendilerini resmen tanıdığını ve onlarla müttefik olmak istediğini bildirdi. Sertorius'u ikinci bir Hannibal'a, Mithridates'i ise. ikinci bir Pyrrhos'a benzeten elçi⁶⁸⁵, Romalılardan doğudan, generallerin en yeteneklisi Sertorius'un; batıdan ise, Romalılara karşı savaşan kralların en büyüğü Mithridates'in saldırılarına karşı koyamayacaklarını dile getirdi. Ayrıca Pontos kralının Sertorius'a Romalılara karşı savaşmak üzere gemi ve para yardımı yapmaya hazır olduğunu bildirdi. Buna mukabil Mithridates'in, kendisinden sadece –sözlü olarak!–, Roma adına Anadolu'yu Pontos kralına terk etmesini rica ettiğini söyledi⁶⁸⁶. Kralın teklifi *Senatus* üyeleri tarafından olumlu karşılanırken⁶⁸⁷ Sertorius, Roma'nın Anadolu'daki Asia Minor ve Cilicia'daki topraklarını bırakamayacağını söyledi. Söz konusu bölgelerin terkine razı olduğu takdirde, Romalılardan meşru hükümeti olduğu yolundaki davasına ihanet etmiş olacağını ifade etti. Çünkü, Mithridates, Fimbria'yla yaptığı savaşlar ve Sulla'yla yaptığı Dardanos Antlaşması uyarınca Küçük Asya'yı terk etmişti. Bu bakımdan eyaletin tekrar Pontos'lulara verilmesi düşünülemezdi. Bununla birlikte Bithynia, Kappadokia, Galatia ve Paphlagonia gibi yöresel krallar tarafından yönetilen bölgeler Pontos kralına verilebilirdi⁶⁸⁸.

Elçiler, Sertorius'un bu sözlerini Mithridates'e ilettikleri zaman kralın şaşkınlığını gizleyemeyerek arkadaşlarına şöyle dediği rivayet edilir⁶⁸⁹:

“Eğer şimdi, Sertorius, Atlantik Okyanusu kıyısına sürüldükten sonra, bizlerin krallığı için sınırları koyuyorsa ve Asya'yı ele geçirmeye teşebbüs edenlere karşı savaş açma tehdidinde bulunuyorsa; Palatinus Tepesi'nde oturmuş olsaydı, o zaman ne çeşit anlaşma koşulları tayin edecekti?”

⁶⁸⁴ Plut. *Sert.* xxiii. 1-2; App. *Mithr.* 68; 112; 119; ayrıca bk. Cic. *Leg. Man.* iv. 9-10; Oros. *hist.* vi. 2. 12. Cicero'ya (*Verr.* ii. (1) 34. 87) göre, Roma'nın Cilicia *quaestor*'u Verres, Miletos'luların kendisine eşlik etmek üzere verdikleri güzel bir gemiyi, o sıralar Myndos Adası'nda bulunan ve Roma *Senatus*'u tarafından düşman ilan edilen Lucius Magius ve Lucius Rabinus'a (= Fannius) satmıştır. Magius ve Fannius ise, söz konusu gemiyle Pontos'a gitmişler ve Mithridates'in Sertorius'a göndermek üzere oluşturduğu elçi heyetini Sinope'den alarak İspanya'nın Dianion kentine götürmüşlerdir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. SPANN 1987: 100 dn. 45-46; SOUZA 1999: 133 dn. 168; 154.

⁶⁸⁵ Plut. *Sert.* xxiii. 2.

⁶⁸⁶ Plut. *Sert.* xxiii. 2-3; App. *Mithr.* 68; ayrıca bk. Cic. *Leg. Man.* iv. 9-10; Flor. *epit.* i. 40. 4-5.

⁶⁸⁷ Plut. *Sert.* xxiii. 4. Appianos (*Mithr.* 68)'de ise, Sertorius'un, Mithridates'in bütün Anadolu'nun –Asia, Bithynia, Paphlagonia, Kappadokia ve Galatia'nın– Pontos hakimiyeti altına verilmesi teklifini kabul ettiğini belirtir.

⁶⁸⁸ Plut. *Sert.* xxiii. 4-5.

⁶⁸⁹ Plut. *Sert.* xxiv. 1.

Bununla birlikte Mithridates, İÖ. ca. 75/74 yılında, Roma'yla olası bir savaşının kaçınılmaz olduğunu görmüş olsa gerektir ki⁶⁹⁰; Sertorius'un antlaşma teklifini kabul etti⁶⁹¹. Daha sonra da Sertorius'a, 3.000 *talanta* ve 40 gemi gönderdi⁶⁹². Buna karşılık Sertorius, en önemli komutanlarından Marcus Marius'u⁶⁹³ bir grup askerle, Roma'nın Küçük Asya *proconsul*'u sıfatıyla Mithridates'e yolladı⁶⁹⁴.

2.2. Cilicia Eyaleti'ndeki Korsanlık ve Haydutluk Faaliyetleri (İÖ. 80-74)

Dardanos Antlaşması'ndan sonra Sulla, Cilicia Eyaleti'nin sınırlarını Kilikia Trakheia kıyılarından başlayarak Pamphylia ile Pisidia'yı da içine alacak şekilde Phrygia ve Lykaonia'ya doğru kuzey yönünde genişletmişti. Bununla birlikte özellikle Birinci ve İkinci Mithridates-Roma Savaşları sırasında (İÖ. 89-81) iyice güçlenen korsanlar ve Tauros'ların her iki yakasındaki dağlık bölgelerde yaşayan haydutlar, Doğu Akdeniz'de Romalılar açısından sürekli bir huzursuzluk kaynağı olmuşlardı. Sulla'nın komutanlarının ve valilerinin bütün bu önlemlerine karşın, iyice güçlenen korsanlar, Sulla'nın *dictator*'luğu boyunca (İÖ. 82-79), gerek Küçük Asya sahillerindeki kıyı kentleri ve adalar, gerekse Romalılar açısından sorun yaratmaya devam etmişlerdi⁶⁹⁵. Bu bakımdan Romalılar, söz konusu bölgeleri korsan ve haydutlardan temizlemek üzere İÖ. 80 yılında Gnaeus Cornelius Dolabella ve onun *legatus pro quaestore*'si Gaius Verres'i görevlendirdiler⁶⁹⁶.

⁶⁹⁰ App. *Mithr.* 69.

⁶⁹¹ Cic. *Mur.* xv. 32; Liv. *perioch.* 93.

⁶⁹² Plut. *Sert.* xxiv. 2-3. Mithridates'le Sertorius'un arasındaki yakınlaşmaya ilişkin olarak ayrıca bk. Sall. *Hist.* i. 77. 8; Flor. *epit.* ii. 10. 4.

⁶⁹³ Plutarkhos (*Luc.* viii. 5; xii. 5; *Sert.* xxiv. 3) ve Orosius (*hist.* vi. 2. 12)'a göre, Küçük Asya'ya gönderilen generalin adı Marcus Marius'tur. Appianos (*Mithr.* 68; 70; 76-77)'de ise, Mithridates'in yanına yollanmış olan generalin ismi Marcus Varius olarak geçmektedir. Ayrıca Sertorius, Varius'un yanına yardımcıları olarak Lucius Magius ve Lucius Fannius'u atamıştır. Böylelikle Mithridates, söz konusu komutanların ve askerlerin desteğiyle Küçük Asya'daki Romalılara karşı Üçüncü Mithridates-Roma Savaşı'na başlamıştır (App. *Mithr.* 68).

⁶⁹⁴ Plut. *Sert.* xxiv. 3-4; App. *Mithr.* 68; ayrıca bk. Liv. *perioch.* 93. Florus (*epit.* ii. 10. 4)'e göre ise Sertorius, Pontos halkına ve Mithridates'e, -Romalılara karşı savaşmak üzere- bir filo göndererek yardımda bulunmuştur.

⁶⁹⁵ MOMMSEN 1930³: IV 41; ÖZSAIT 1982: 309. Bu sırada korsan saldırıları o boyutlara ulaşmıştı ki, İÖ. 80-79 yılında Sulla'nın komutanlarından Asia *proconsul*'u Gaius Cladius Nero, Mysia kentlerini korsanlara karşı savunduğu için yöre kentleri tarafından onurlandırılmıştı (*IGRom* IV 196 = *OGIS* 443; *IGSK Ilion* no: 73). Daha detaylı bilgi için bk. ORMEROD 1924: 206; SOUZA 1999: 123 vd.

⁶⁹⁶ Cic. *Verr.* ii. (1) 16. 43. Kilikia Bölgesi'nde yaşam biçimine dönüşmüş olan eşkıyalık ve korsanlık yüzünden komşu bölgelerdeki kentler ve kırsal alanlarında, baskın korkusu hep gündemde kalırdı. Bu yüzden İÖ. 80 tarihinden itibaren Roma, Cilicia Eyaleti'nin başında düzenli olarak bir vali bulundurmaya başlamıştır. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. SHERWIN-WHITE 1976; 10 vd.; 1984 152 vdd.

Ancak, Dolabella ve özellikle Verres, İÖ. 80-78 yılları arasında Kilikia Trakheia, Lykia ve Pamphylia'da sahillerinde korsanları ortaya çıkarmak bahanesiyle birçok kenti ve kutsal tapınağı soyarak yöre halkının Romalılardan nefret etmesine neden oldular⁶⁹⁷. Bu bakımdan Küçük Asya'daki kanun kaçakları; suçlular ve kentlerindeki siyasal çekişmelerin kurbanı olan kişiler kadar, bölgelerindeki *publicanus*'ların; Dolabella ve Verres gibi Roma yöneticilerinin zulmünden kaçan kişiler, ya korsanlara sığınmaya, ya da haydutlara katılmaya başladılar. Romalıların kötülüklerine maruz kalmaktansa, kötülük etmeyi yeğlediler ve bunun için kara yerine denizi seçtiler. Öyle ki, asil ve iyi yetişmiş insanlar bile korsan oldular. Çünkü korsanlık artık hiçbir surette şerefsiz bir meslek ve hırsızlık kabul edilmiyor; bilakis şöhret, şeref ve servet sağlıyordu. Bu bakımdan korsanlar artık hırsız adını küçümsüyor ve ele geçirdikleri mallara vurgunla elde ettikleri savaş ganimeti adını veriyorlardı. Kendi amaçlarına göre çalışan zanaatkarları vardı ve onlara sürekli olarak kereste, bronz ve demir gibi malzeme getiriyorlardı. Korsanlar yetenekli ustalar tarafından yapılan hafif ve bordoları suya yakın tekneleri sürat ve donanım bakımından Roma donanma gemilerinden her bakımdan üstündü. Korsan mürettebatı, tecrübeli denizciler, iyi kürek çeken sağlam tayfalar, yön bulmakta usta dümenicilerden oluşuyor; ayrıca yetenekli ve cesur kaptanlar tarafından yönetiliyorlardı. Yaptıkları vurgunlardan elde ettikleri kazançlar sayesinde korsanlar kaliteli olduğu kadar son derece kıymetli gemi malzemesi kullanıyorlardı. Yıldızlı ve işlemeli kumaştan yapılmış ince yelkenleri, mor renkte tenteleri ve hatta bazen gösterişte aşırıya kaçarak gümüş kaplı kürekleri ve narin eşyalarla döşenmiş kamaralarıyla denizleri ve liman kentlerini haraca kesiyorlardı⁶⁹⁸.

Korsanlardan bazıları artık yaşam biçimlerini değiştirmeyi düşünüyorlardı. Kendilerini şimdi krallar, derebeyleri ve güçlü ordular gibi görüyorlar ve eğer birleşirlerse yenilmez olacaklarına inanıyorlardı. Her tür silah yapıyorlardı ve en önemli sığınakları, ortak demir atma ve kamp kurma yeri olarak seçtikleri, Kilikia'nın Dağlık diye adlandırılan (= Kilikia Trakheia) yöresiydi. Bölge doğal olarak, kara ve deniz bakımından korsanlığa çok uygundu. Bu, karada dağların yüksek oluşu ve üzerlerinde geniş yaylalara ve meralara sahip bağımsızlıklarına düşkün kabilelerin ikamet etmesinden, gemi yapımında kullanılan kerestenin varlığından ve aynı zamanda limanların, kalelerin ve gizli yerlerin oluşundandı. Bu topografyada korsanlar küçük kaleler, limanlar, gözlem ve işaret kuleleri inşa etmişlerdi. Ayrıca ıssız adala-

⁶⁹⁷ Cicero (*Verr.* ii. (1). 20. 53-54) de Verres'in, Aspendos'tan çalmadık tek bir güzel heykel bırakmadığını, Perge'deki Diana Tapınağı'nın ise, bütün altınlarını gasp ettiğini dile getirmektedir. Daha detaylı bilgi için bk. Cic. *Verr.* ii. (1) 21. 56-57; ayrıca bk. Cic. *Verr.* ii. (1) 16. 42-23. 61; 27. 71-30. 77. Bu sırada Dolabella'nın Milyas, Lykia, Pamphylia, Pisidia, ve Phrygia'da yaptığı yasa dışı işleri için ise, bk. Cic. *Verr.* ii. (1) 38. 95-96.

⁶⁹⁸ Plut. *Pomp.* xxiv. 2-4; App. *Mithr.* 92.

rı ve başka barınakları vardı. Bu bakımdan özellikle Kilikia'nın dik yamaçlı, limansız ve yüksek dağlar arasında kalan bu kısmı korsanların bir araya geldikleri en önemli üs halini aldı⁶⁹⁹.

Böylece korsanlar kısa sürede Küçük Asya'nın doğu sahillerinde politik bir güç haline geldiler. Kilikia ve Doğu Lykia kıyılarına konuşlandırdıkları tersanelerde gemi yapımına başladılar ve sahil kentlerini haraca bağladılar. Ayrıca Hellas, Küçük Asya ve Ege Adaları'ndaki birçok zengin kenti ve tapınağı soydular. Hatta Doğu Lykia'da, Zeniketes adlı bir korsan Tauros (= Toros) Dağları'nın yamaçlarında, Olympos kentinde kendini kral ilan etti⁷⁰⁰. Korykos, Phaselis ve Pamphylia'nın birçok kentini hakimiyeti altına aldı⁷⁰¹. Bu bakımdan *Senatus*, İÖ. 79 yılı *consul*'larından Publius Servilius Vatia'yı Doğu Lykia, Pamphylia, Pisidia ve Lykaonia bölgelerini Roma kontrolü altına almak ve her geçen gün biraz daha güçlenen Doğu Akdeniz'deki korsanlık ve haydutluk faaliyetlerine bir son vermek amacıyla Cilicia⁷⁰² *proconsul*'luğuna atadı⁷⁰³. Böylelikle Servilius, İÖ. 78 yılının baharında⁷⁰⁴ sayısı

⁶⁹⁹ Strab. xiv. 5. 6 c. 671; Plut. *Pomp.* xxiv. 3; App. *Mithr.* 92.

⁷⁰⁰ Zeniketes'in kral unvanına ilişkin bir yazıt, Epeiros'un Dodona kentindeki kehanet merkezine adadığı bir *strigilis* üzerinde bulunmuştur. Daha detaylı bilgi ve literatür için bk. PEEK 1978: 247-248.

⁷⁰¹ Strab. xiv. 5. 7 c. 671; ayrıca bk. App. *Mithr.* 92.

⁷⁰² Roma'nın Güney Anadolu sahillerinde yer alan bu eyaleti her ne kadar Kilikia olarak adlandırılrsa da, İÖ. 78 yılında Kilikia Bölgesi'nde –ya çok sınırlı ya da– hiçbir toprak parçasına sahip değildi (MAGIE 1950: 285 dn. 15; SOUZA 1999: 128). Çünkü o sıralar Kilikia Trakheia (= Dağlık Kilikia) korsanların; Kilikia Pedias (= Ovalık Kilikia) ise, Armenia Kralı II. Tigranes'in egemenliği altındaydı (SHERWIN-WHITE 1994: 232). Cilicia *proconsul*'larının sorumluluk alanı, ancak Pamphylia, Milyas ve –belki– Pisidia'nın güney yöreleriyle sınırlıydı. Öyle ki Cicero, İÖ. 80 yılı Cilicia valisi Dolabella (*Verr.* ii. (1) 16. 43) ve onun *legatus*'u Verres'in (*Verr.* i. (1) 4. 11) Küçük Asya'daki (*Verr.* i. (1) 1. 2; 4. 11; ii. (1) 20. 52; 22. 59-60; 31. 78-35. 90; 37. 93; ii (3) 3. 6; ii. (5) 49. 127) hırsızlıklarından ve soygunlarından bahsederken çoğunlukla Pamphylia (*Verr.* i. (1) 1. 2; 4. 11; ii. (1) 20. 53-54; 22. 60; 37. 93; 38. 95; 59. 154; ii. (3) 3. 6; 21. 54; ii. (4) 32. 71; ii (5) 72. 185), bazen Milyas (*Verr.* ii. (1) 38. 95-96) ile Pisidia (*Verr.* ii. (1) 38. 95) ve söz konusu yörelere komşu bölgeleri –Lycia, Phrygia, (*Verr.* ii. (1) 38. 95; 59. 154)– saymaktadır. Bunlar arasında Cilicia'nın ismi; ancak bir kere (Cic. *In. Q. Ceac.* 6) geçmektedir. Ayrıca bk. Festus *Brev.* xi. 1. Bununla birlikte Küçük Asya'nın güney sahillerinde yaşayan insanlar genellikle Kilikia'lı olarak adlandırılmaktaydı (KEYSER 1997: 65; 69 vd.). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. SYME 1939: 299 vdd.

⁷⁰³ Liv. *perioch.* 90; Sall. *Hist.* ii. 87; Cic. *Verr.* ii. (1) 16. 43; Eutr. vi. 3; Festus *Brev.* xi-xii; ayrıca bk. Cic. *leg. agr.* i. fr. 3; Amm. Marc. xiv. 8. 4.

⁷⁰⁴ Servilius'un Roma'yı, İÖ. 78 yılında Sulla daha hayattayken terk ettiği bilinmektedir. Çünkü Suetonius'un (*Iul.* 3) konuya ilişkin ifadelerinde açıkça belirtildiği üzere Servilius'un seferine, Sulla rejimine düşman olan Caesar da katılmıştır. Ancak, Servilius'la birlikte Kilikia'dayken Sulla'nın ölüm haberini almış ve acilen Roma'ya dönmüştür. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Sall. *Hist.* i. 127-137; ORMEROD 1922: 38 dn. 4; MAGIE 1950: 287 dn. 17.

kesin olarak bilinmeyen; fakat ağır ve iyi silahlandırılmış gemilerden oluşan bir donanma⁷⁰⁵ ve emrine verilen beş *legio*'yla⁷⁰⁶ Kilikia'ya⁷⁰⁷ geldi.

Bu sırada birçok Pamphylia kenti korsanlar tarafından işgal edilmemiş olmakla birlikte onlarla yoğun bir işbirliği içindeydi. Pamphylia'lılar Kilikia'lı korsanlara yardım ve yataklık ediyor ve onların yasadışı eylemlerine göz yumuyorlardı. Çünkü Kilikia'lıların birçok özelliklerini paylaşan Pamphylia'lılar; ne korsanlık yapmaktan çekinirler, ne de kendileri Tauros'ların güney yamaçlarında yerleşmiş oldukları halde, sınırdaki insanların barış halinde yaşamasına izin verirlerdi⁷⁰⁸. Side'liler, belki kendileri de korsanlık yaptıklarından, kentlerinin limanlarında ve *agora*'larında korsanların, ganimetlerini pazarlamasına izin veriyorlardı. Korsanların kaçırdıkları ve köle olarak sattıkları insanların hür olduğunu bile bile açık arttırmayla satıyorlardı. Ayrıca limanlarını korsanlara açıyor ve tersanelerinde korsan tekneleri inşa ediyorlardı⁷⁰⁹. Strabon'un Side hakkındaki bu ifadelerine rağmen, Servilius bölgeye intikal ettikten sonra bile, her nedense kent Romalılar tarafından herhangi bir şekilde cezalandırılmamıştır⁷¹⁰.

⁷⁰⁵ Flor. *epit.* i. 41. 4. Daha detaylı bilgi için bk. SOUZA 1999: 128 vd.

⁷⁰⁶ BRUNT 1971: 452; SHERWIN-WHITE 84: 154; 157 dn. 33; 1994: 232. Servilius, Roma'dan gelirken getirdiği askerlerle önce Cilicia'daki *legio*'larla birleşti; daha sonra da –belki de– Küçük Asya eyaletinden de yardım olarak beş *legio*'luk bir kapsamlı bir ordu meydana getirdi. Servilius'un elindeki *legio* sayısı için ayrıca bk. KALLET-MARX 1995: 295 vd. dn. 11; SOUZA 1999: 128.

⁷⁰⁷ Servilius'un Küçük Asya'da karaya çıktığı yer, her ne kadar Kilikia olarak adlandırılrsa da, gerçekte Pamphylia sahili olsa gerektir. Çünkü Kilikia Trakheia Bölgesi o sıralar Kilikia'lı korsanların ana üssüydü ve onların hakimiyeti altındaydı. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Eutr. vi. 3; SHERWIN-WHITE 1994: 232.

⁷⁰⁸ Strab. xii. 7. 2 c. 570.

⁷⁰⁹ Strab. xiv. 3. 2 c. 664. Side'lilerin yaptıkları kötü işler arasında bulunan, korsanlarla ticaret yapmaları ve onlara limanlarını açmaları, sadece kolay köle elde ettikleri için değildi; tutsak ihracatı onlara mal bakımından zengin ve geniş olan *agora*'larında yaptıkları ticaretten daha çok çıkar sağladığından, onlara her şeyden daha çekici geliyordu. Aynı zamanda korsanların denizlerden elde ettiği ganimetler de Side pazarlarında alıcı buluyordu. Böylelikle Side kısa zaman içinde Akdeniz'in en önemli pazar yerlerinden biri haline geldi ve hem korsanların, hem de tüccarların uğrak yeri oldu.

⁷¹⁰ Side'lilerin Servilius'un seferi sırasında Romalılar tarafından cezalandırılmaması, Pamphylia'nın en önemli iki liman kentinden biri olan Side'nin İÖ. 85 yılında, Sulla'nın *legatus*'u Lucullus'a, Mithridates'e karşı savaşmak üzere gemi ve erzak tedarik etmiş olmasıyla açıklanabilir. Belki de bu yüzden, Appianos (*Mithr.* 56)'da Pamphylia'yı Lucullus'a yardım eden bölgeler arasında saymaktadır. Öyle ki, Side'liler otonomilerini korudukları, İÖ. 36 yılına kadar devam eden bağımsız gümüş sikke darpharıyla sabittir (*BMC Lycia* 146. 20 vdd.; BOSCH 1957: 42 vd. dn. 155). Aynı şekilde Pamphylia'nın diğer limanı Attaleia ise, gerek Lucullus'a yardım etmemesi, gerekse korsanların kontrolü altında olmasından dolayı (Strab. xiv. 5. 7 c. 671), Servilius tarafından ele geçirilerek cezalandırılmış ve Pompeius zamanında toprakları *ager publicus* ilan edilerek satılmış olsa gerektir (Cic. *leg. agr.* i. 5; ii. 50). Daha detaylı bilgi için bk. ORMEROD 1922: 36.

Servilius, Küçük Asya'ya geldiğinde işe öncelikle Zeniketes'in kontrolündeki Attaleia⁷¹¹ gibi korsanları destekleyen ve onlarla işbirliği içinde olan Batı Pamphylia kentlerini acımasızca cezalandırmakla başladı⁷¹². Sonra ağır ve iyi donanımlı gemileriyle korsanların hafif ve yakalanması zor teknelerini ele geçirdi. Fakat Doğu Lykia ve Pamphylia sahillerini korsanlardan arındırmakla yetinmedi. Onların ikamet ettikleri güçlü kentleri de yıktı⁷¹³. Doğu Lykia'nın önemli liman kentlerinden Phaselis⁷¹⁴ ve Korykos'u⁷¹⁵ da, hem denizden, hem de karadan muhasara altına alarak zapt etti. Daha sonra Tauros Dağları'nın yamaçlarındaki Olympos Dağı'yla aynı adı taşıyan, Lykia'daki korsanların kralı Zeniketes'in müstahkem kentini⁷¹⁶ abluka altına aldı⁷¹⁷. Uzun süren bir kuşatmadan sonra kent ve kale düştü. Fakat Zeniketes, Romalıların eline düşmektense kendisini ailesiyle birlikte ateşe verdi⁷¹⁸. Her açıdan güçlü, zengin ve çok eski bir kent olan Olympos'un düşmesiyle⁷¹⁹ Servilius, Doğu Lykia ve Batı Pamphylia bölgelerinde Zeniketes'e ait olan ve onu destekleyen bütün yerleşimleri ele geçirmiş oldu⁷²⁰.

Bunun üzerine Servilius, Kilikia'lı korsanlarla onların Tauros'ların her iki yakasında kurdukları kaleler ve bölgede haydutluk yaparak huzursuzluk kaynağı olan kavimler üzerine yürüdü. Korsanlarla yaptığı deniz savaşlarında tam donanımlı ağır gemileri vasıtasıyla üstün geldi ve onları Kilikia sularından kovdu⁷²¹. Romalılar sonunda, korsanların karadaki üstlerini yok etmenin zorunluluğunu kavradılar. Bu yüzden Servilius korsanların ana üssü Kilikia

⁷¹¹ Cic. *leg. agr.* i. 5; ii. 50.

⁷¹² Strab. xiv. 5. 7 c. 671; ayrıca bk. Cic.; *Verr.* ii. (4) 10. 21; *leg. agr.* i. 5; ii. 50; ORMEROD 1922: 36.

⁷¹³ Liv. *perioch.* 93; Eutr. vi. 3; Oros. *hist.* v. 23. 21; Flor. *epit.* i. 41. 5-6; ayrıca bk. KEYSER 1997: 74 vd.

⁷¹⁴ Cic. *leg. agr.* ii. 50; *Verr.* ii. (4) 10. 21; Sall. *Hist.* i. 127-137; Strab. xiv. 5. 7 c. 671; Flor. *epit.* i. 41. 5. Eutr. vi. 3; Oros. *hist.* v. 23.

⁷¹⁵ Sall. *Hist.* i. 127-137; Strab. xiv. 5. 7 c. 671; Eutr. vi. 3; Oros. *hist.* v. 23.

Doğu Lykia'da, Olympos ile Phaselis arasında yer alan Korykos'un lokalizasyonuna ilişkin tartışmalar ve öneriler için bk. KEYSER 1997: 64 vdd.

⁷¹⁶ Plutarkhos'a (*Pomp.* xxiv. 5) göre, korsanlar Olympos'ta bir araya gelerek gizli, kutsal ayinler yapıyor ve festivaller düzenliyorlardı. Korsanlara tarafından tapınım gören dinlerden Doğu orijinli Mithras kültü Antikçağ boyunca devam etmiştir.

⁷¹⁷ Strabon'a (xiv. 5. 7 c. 671) göre, korsan kralın tahkimli kalesinin yer aldığı Olympos Dağı'ndan bütün Lykia, Pamphylia, Pisidia ve Milyas görülebilmekteydi.

⁷¹⁸ Strab. xiv. 5. 7 c. 671.

⁷¹⁹ Cic. *Verr.* ii. (2) 21. 56; Sall. *Hist.* i. 127-137; Strab. xiv. 5. 7 c. 671; Flor. *epit.* 41. 5; Oros. *hist.* v. 23; ayrıca bk. Strab. xiv. 3. 3 c. 665.

⁷²⁰ Cic. *leg. agr.* i. 5; ii. 50; Sall. *Hist.* i. 127-137; Strab. xiv. 5. 7 c. 671; Eutr. vi. 3.

⁷²¹ Liv. *perioch.* 90; Flor. *epit.* i. 41. 5-6; Amm. Marc. xiv. 8. 4.

Trakheia sahilleri boyunca korsanlara ait olan kalelerin çoğunu yıktı⁷²². Daha sonra da bölgenin hinterlandındaki kabilelere karşı seferler düzenledi. Bununla da yetinmeyen Servilius, Tauros Dağları'nın kuzeyinde Lykaonia Bölgesi'nde yer alan Isaurike yöresine yöneldi. Çünkü, söz konusu yörede aynı ismi taşıyan ve kendilerine tabi birçok köye sahip, birine “*eski*” (= *vetus*), diğerine ise, “*yeni*” (= *nova*) Isaura denen; Isauria'luların iyi tahkim edilmiş iki müstahkem yerleşimi bulunuyordu. Her iki yerleşim de haydut yatağıydı ve gerek civar kentler, gerekse Romalılar için devamlı huzursuzluk kaynağıydılar⁷²³. Servilius önce onları Romalılarının hakimiyetini kabul etmeye zorladı. Isauria'luların direnmesi üzerine Tauros'ları aşarak Lykaonia'ya girdi⁷²⁴. Çok çetin geçen savaşlardan sonra Isauria halkını yendiği ve kentlerini ele geçirdiği için, kazandığı zaferden dolayı *Isauricus* “*Isauria fatihi*” unvanını aldı⁷²⁵. Fakat bununla da yetinmeyen Servilius, dönüş yolunda ise, Isauria'nın kuzey batısında yer alan Pisidia Bölgesi'nin⁷²⁶ bir yöresi olan Oroanda ve yerleri henüz bilinmeyen Aperensis ve Gedusanus dolaylarına⁷²⁷ sefer düzenleyerek oraları da Roma hakimiyetine kattı⁷²⁸.

Üst üste kazandığı deniz ve kara savaşlarından sonra, önceleri sadece Romalıların sınırlı sayıda gemi ve asker bulundurdıkları Cilicia Eyaleti'ni bütün Batı Tauros'ları yani, Kilikia Trakheia ve Pamphylia sahillerini Pisidia ve Lykaonia'nın bazı yörelerini de içine alacak şekilde genişletti. Korsanları bahane ederek Kilikia'da bir donanma üssü kurdu. Ayrıca Roma'nın bu bölgeden Küçük Asya'nın iç bölgelerine doğru yapabileceği bir sefer için askeri bir

⁷²² Strab. xii. 6. 2 c. 569; Flor. *epit.* i. 41. 5; Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Liv. *perioch.* 90; 93; Vell. ii. 39. 2; Amm. Marc. xiv. 8. 4; Eutr. vi. 3; Oros. *hist.* v. 23. 21; Festus *Brev.* xii. 3; Daha detaylı bilgi ve tartışmalar için ise bk. ORMEROD 1922: 37; MAGIE 1950: 288 vd. dn. 22.

⁷²³ Strab. xii. 6. 2 c. 569.

⁷²⁴ Böylelikle Servilius, Tauros'ların üzerine ve arka kısımlarına sefer yapan ilk Romalı general oldu (Eutr. vi. 3; Oros. *hist.* v. 23. 22). Ayrıca bk. Festus *Brev.* xii. 3.

⁷²⁵ Liv. *perioch.* 93; Flor. *epit.* i. 41. 5; Frontin. *strat.* iii. 7; Eutr. vi. 3; Festus. *Brev.* xii. 3; ayrıca bk. Strab. xii. 6. 2 c. 569; Vell. ii. 39. 2; ORMEROD 1922: 44 vdd.; HALL 1973: 568 vdd.; KEYSER 1997: 68 vdd.

⁷²⁶ Festus *Brev.* xi. 1.

⁷²⁷ Bu yörelerde yaşayan insanların kimlikleri bilinmemekle birlikte, Karalitis (= Karalis, Beyşehir) Gölü'nün doğusunda, Mistia (daha geç dönemlerdeki şekli Misthion) ve Pappa (daha sonraki adı Tiberiopolis) isimli kasabalarda ikamet ettikleri düşünülebilir (Ptol. *geogr.* v. 4. 9). Pappa, bugünkü Yunuslar kasabası (*IGRom* III 1468-1469) ve Mistia (veya Misthion) ise, Beyşehir Gölü'nün güneydoğu köşesinde, müstahkem bir kent olarak kabul edilmektedir (muhtemelen bugünkü Beyşehir'in doğusundaki Kale Dağ). Konuya ilişkin olarak bk. HALL 1959: 119-24. Oroanda'nın yeri ise, tam olarak bilinmemekle birlikte, bugünkü Seydişehir dolaylarında aranmalıdır. Çünkü Oroanda'lılar, İÖ. 189 yılında Roma *consul*'u Manius Vulso'un Galatları cezalandırmak üzere Pisidia üzerinden Galatia'ya doğru ilerlediği sırada, ona 200 *talanta* haraç vererek kentlerini kurtarmışlardı (Liv. xxxviii. 18. 2; 19. 1; Polyb. xxi. 42. (46). 2). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Plin. *nat.* v. 23-24. 94; 43. 147; *IGRom* III 309; ORMEROD 1922: 47 vd. dn. 3-6; MAGIE 1950: 290 dn. 25; KEYSER 1997: 65 vd.; ARSLAN 2000a: 100 dn. 389.

yol ve güvenlik ağı oluşturdu. Böylelikle Romalılar için Kilikia üzerinden Lykaonia'ya ve Kappadokia'nın güneyine; oradan da Pontos'a kadar giden güvenli bir yol açılmış oldu⁷²⁹. Bu bakımdan Kilikia, Küçük Asya'daki Roma hakimiyetinin başlıca geçit yeri; Kilikia valisi de Kappadokia'nın muhafızı ve Roma'nın Armenia, ya da Pontos'a karşı yapacağı herhangi bir hareketin komutanı haline geldi⁷³⁰. Böylelikle Servilius, İÖ. 78-74 yılları arasında beş yıl içinde *-quinquennium*⁷³¹ bölgeyi belirli ölçüde korsanlardan ve haydutlardan temizleyerek Kilikia'yı Roma'nın Küçük Asya'daki stratejik açıdan önemli eyaletlerinden biri haline getirdi.

Servilius, İÖ. ca. 74 yılında Roma'ya dönerek görkemli bir *triumphus* düzenledi⁷³². Ele geçirdiği kentlerdeki heykelleri ve değerli eşyaları Roma'daki zafer geçidinde sergiledi⁷³³. Ayrıca, o zamana kadar hiçbir Romalı kumandanın yapamadığını yaparak tutsak korsanları zincire vurarak zafer alayında teşhir etti. Bu bakımdan, o İtalya'ya ayak bastıktan sonra Roma'ya doğru ilerlerken sadece yolu üzerindeki kasabalardaki halk değil bütün civar kentlerdeki ahali toplanarak Kilikia'lı korsanları görmeye geldi. Roma'daki zafer geçidi ise, uzun süre konuşuldu ve halkın hoşuna gitti. Çünkü Servilius, bir zamanların korkulan Kilikia, Pamphylia, Lykia ve Isauria haydutları ile korsanlarını Roma'da zincirler içinde, halkın gözleri önünden geçirterek infaz etmeye götürmüştü⁷³⁴. Böylece Publius Servilius kendi çabasıyla

⁷²⁸ Cic. *leg. agr.* ii. 50.

⁷²⁹ Roma İmparatorluk Dönemi'nde de geliştirilerek kullanılan bu yol *Itineraries* (= yürüyüş yolları -askeri) olarak adlandırılmış olup Pamphylia'nın Side kentinden başlayıp, Pappa (= Yunuslar Kasabası) üzerinden Ikonion'a (= Konya) ulaşıyordu (SHERWIN-WHITE 1984: 155 vdd.; 1994: 233 dn. 2). Ayrıca bk. KALLET-MAX 1995: 296 dn. 16.

Yukarıda sözü edilen askeri yola ilişkin olarak ayrıca bk. Oros. *hist.* v. 23. 22; Eutr. vi. 3; Festus *Brev.* xi-xii. 3; KEYSER 1997: 76 dn. 61.

⁷³⁰ Konuya ilişkin olarak bk. Sall. *Hist.* ii. 47. 7.

⁷³¹ Cic. *Verr.* ii. (3) 90. 211. Bununla birlikte geç dönem tarihçilerinden Eutropius (vi. 3) ve Orosius'a (*hist.* v. 23) göre, Servilius'un seferi, İÖ. 78-75 yılları arasında gerçekleşti ve üç yıl *-triennium-* sürdü. Livius (*perioch.* 90)'da, Servilius'un Kilikia'ya gönderilmesini İÖ. ca. 79/78 yılına; (*perioch.* 93)'te ise, Kilikia'yı ve Isauria'lıları Roma boyunduruğuna alarak korsanların birçok kentini ele geçirmesini İÖ. ca. 75/74 yılına tarihlemektedir. Bununla birlikte Florus (*epit.* i. 41 4-5)'te, Servilius'un korsanlarla savaşırken ağır ve tam donanımlı gemilere sahip olduğunu vurgulamaktadır. Bu bakımdan ORMEROD'a (1922: 37 vdd.) göre, Servilius, İÖ. 78 yılını korsanlara karşı yapacağı seferin hazırlıklarını tamamlamakla ve İÖ. 74 yılını ise, ele geçirdiği bölgeleri düzenlemekle geçirmişti. Bu yüzden geç dönem yazarlarından Eutropius (vi. 3) ve Orosius (*hist.* v. 23), Servilius'un seferini 3 yıla sınırlarken, onun korsanlara ve haydutlara karşı savaştığı İÖ. 77-75 yılları arasındaki dönemden bahsediyor olsa gerektirler. Daha detaylı bilgi için bk. ORMEROD 1922: 36 vdd.; MAGIE 1950: 287 dn. 17; SOUZA 1999: 128 vdd.

⁷³² Oros. *hist.* v. 23; Festus *Brev.* xii. 3.

⁷³³ Cic. *Verr.* ii. (1) 21. 57; (5) 26. 66.

⁷³⁴ Cic. *Verr.* ii. (5) 26. 66.

birliklerini toplayarak, bilgeliği ve kahramanlığı sayesinde, *provincia Cilicia*'da yaptığı saygın işler dolayısıyla Roma'nın onurlu kahramanları arasında yerini aldı⁷³⁵.

Servilius'un, gerek Kilikia Trakheia, Pamphylia ve Doğu Lykia'daki korsanlar, gerekse Tauros'ların eteklerinde yaşayan asi kavimler üzerine düzenlediği seferler genel olarak başarıyla sonuçlanmış olsa da bu mücadele Roma açısından kalıcı bir başarı sağlamadı⁷³⁶. Servilius her ne kadar korsanları Kilikia'dan uzaklaştırmış, konuşlandıkları kalelerden bazılarını yıkmış ve hem kara, hem de denizde onlara karşı başarıyla çarpışmış olsa da onun bölgeden ayrılmasıyla birlikte yörede korsan ve haydutluk faaliyetleri tekrar baş gösterdi. Bu yüzden Appianos⁷³⁷, Servilius'un Kilikia'lı korsanlara karşı yaptığı seferin, korsanlar üzerinde budanmış bir ağaç etkisi yarattığını; yani onların daha da serpilip güçlenmelerine neden olduğunu iddia etmektedir. Çünkü, Servilius'un önünden kaçan korsanlar ve Kilikia'daki haydutlar daha büyük bir cesaretle mücadelelerini sürdürdüler⁷³⁸. Bunun üzerine, İÖ. 75 yılı *consul*'larından Lucius Octavius, İÖ. 75/74 yılında Roma'nın Cilicia *proconsul*'u olarak, bir bakıma Servilius'un yarım bıraktığı işi tamamlamak üzere bölgeye gönderildi⁷³⁹. Ancak Octavius, Kilikia'ya geldikten kısa süre sonra Tauros'ların güney kıyıları hinterlandındaki kabilelerle –belki haydutlarla?– giriştiği bir çarpışma sırasında öldürüldü⁷⁴⁰.

Bu yüzden, Küçük Asya sahillerindeki korsan saldırıları artarak devam etti. Bu duruma verilebilecek en güzel örnek, İÖ. 75/74 yılı kışında (= *hibernis iam mensibus*)⁷⁴¹ retorik eğitimi almak üzere Rhodos'a giden “Genç” Iulius Caesar'ın, tam donanımlı sayısız gemileriyle halen denizlerin hakimi olan Kilikia'lı⁷⁴² korsanlar tarafından Miletos ile Halikarnassos ara-

⁷³⁵ Cic. *Verr.* ii. (1) 21. 56; ii. (3) 71. 168; 90. 210; ii. (4) 38. 82; *leg. agr.* i. 5; ii. 50. Servilius'un, Cilicia *proconsul*'luğundan ötürü Roma'da kazandığı üne ve itibara ilişkin olarak ayrıca bk. Cic. *Leg. Man.* xxiii. 68; *Vell.* ii. 39. 2; *Amm. Marc.* xiv. 8. 4.

⁷³⁶ App. *Mithr.* 93.

⁷³⁷ App. *Mithr.* 93; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Flor. *epit.* i. 41. 4-6.

⁷³⁸ Cassius Dio'ya (xxxvi. 23. 2-3) göre, Romalılar Akdeniz'deki korsanlık faaliyetlerini önceleri gerektiği kadar önemsemediler. Zaman zaman korsanlar üzerine donanmalar ve generallerini göndererek, kısa vadeli yöresel başarılarla yetindiler. Böylelikle özellikle Doğu Akdeniz'de korsanlık faaliyetleri İÖ. I. yüzyılda artarak devam etti. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Flor. *epit.* i. 41. 6. SOUZA 1999: 148.

⁷³⁹ Sall. *Hist.* ii. 98. 10.

⁷⁴⁰ Plut. *Luc.* vi. 1; ayrıca bk. POHL 1993: 270 vdd.

⁷⁴¹ Suet. *Iul.* iv. 1.

⁷⁴² Plutarkhos (*Caes.* ii. 1)'de, Kilikia'lı korsanları en cani –öldürücü– insanlar olarak tanımlamaktadır.

sında yer alan Phamakussa Adası açıklarında esir edilmesidir⁷⁴³. İÖ. 75/74 yılı Küçük Asya valisi Marcus Iunius Iuncus'un kendisini kurtarmak üzere hiçbir çabada bulunmaması üzerine, Caesar adamlarını Miletos'a göndermiş ve 50 *talanta* tutarındaki fidyeyi korsanlara vererek tekrar özgürlüğüne kavuşmuştur. Fakat daha sonra, Miletos'luların da yardımıyla hemen bir donanma oluşturarak korsanlara saldırmış ve onları ele geçirmiştir. Bunun üzerine korsanların tutsağıken onlara her zaman söylediği gibi –bu sırada korsanlar onun şaka yaptığını sanarak Caesar'a gülüyorlardı– hepsini çarmıha gerdirmiştir⁷⁴⁴.

Ancak bu sırada, Roma'nın kendi sahilleri de dahil olmak üzere hemen hemen bütün doğu eyaletleri korsan tehdidi altındaydı. Bu yüzden, İÖ. 75 yılı Roma *consul*'larından Gaius Cotta söylevlerinde⁷⁴⁵, Roma'nın dört bir yandan düşmanları tarafından sıkıştırıldığını iddia ediyor, özellikle Romalıların Akdeniz'deki deniz gücünün ne kadar zayıfladığını vurguluyordu. Bu durumun nedenini ise, son zamanlarda, Romalıların Akdeniz'in güvenliğini sağlamak üzere denizlerde tuttuğu donanmanın oldukça küçülmüş olmasına bağlıyordu⁷⁴⁶. Bu bakımdan Akdeniz'deki deniz ticareti zayıflıyor, dahası Roma'nın bile erzak edinmesi güçleşiyordu. Diğer bir sorun ise, Pontos Kralı VI. Mithridates'in gittikçe güçlenmesi ve Küçük Asya'yı ikinci kez istila etme hazırlığı içinde olmasıydı. Bu durum Romalıların Küçük Asya ve Cilicia eyaletlerinde büyük ordular bulundurmasına neden oluyordu⁷⁴⁷. Birinci Roma-Mithridates Savaşı sırasında korsanlar Pontos kralına önemli yardımlarda bulunmuşlardı. Olası bir savaş –Üçüncü Roma-Mithridates Savaşı– sırasında ise, korsanların gene Pontos kralının yanında olacağı aşıkardı. Belki de bu yüzden Romalıları, İÖ. ca. 75/74 yılında '*praetor*' Marcus Antonius'u sınırsız yetkilerle⁷⁴⁸ (= *imperium infinitum*) donatarak Akdeniz'deki kor-

⁷⁴³ Plut. *Caes.* i. 4; Suet. *Iul.* iv. 1; Vell. ii. 41. 3; Val. Max. vi. 9. 15. Daha detaylı bilgi için bk. WARD 1977: 26 vdd.; KALLET-MARX 1995: 300 dn. 34; SOUZA 1999: 140 vd.

⁷⁴⁴ Plut. *Caes.* ii. 1-4; Suet. *Iul.* iv. 2; Vell. ii. 41. 3- 42. 3. Suetonius'a (*Iul.* lxxiv. 1) göre, Caesar korsanlara onları çarmıha gereceğini söylediği için sözünde durmuş ve hepsini Pergamon'da haç şeklindeki darağacına çaktırmıştır. Ancak, gene de korsanlara acıdığı ve ölmeden önce fazla eziyet çekmelerini istemediği için ilkin boğazlarını kestirmiştir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. *Liber de Vir. Ill.* 78; Polyain. *Strat.* viii. 23. I; Vall. Max. vi. 9. 15.

⁷⁴⁵ Sall. *Hist.* ii. 47. 6; ayrıca bk. App. *civ.* i. 111.

⁷⁴⁶ Sall. *Hist.* ii. 47. 7.

⁷⁴⁷ Sall. *Hist.* ii. 47. 6-7.

⁷⁴⁸ Vell. ii. 31. 2-3. M. Antonius'un yetkileri büyük bir ihtimalle İÖ. 67 yılında Pompeius'a verilen *imperium* gibi (Plut. *Pomp.* xciv. 1-2), karada kıyıda 400 *stadia*'lık uzaklığa kadar tam bir yetkiyle komutan olarak atadılar (SOUZA 1999: 142 dn. 190).

sanlar ve Pontos müttefiklerinden Krete Adası üzerine gönderdiler⁷⁴⁹. Krete'liler, belki kendileri de korsan oldukları için Mithridates-Roma Savaşları boyunca Pontos kralını desteklemişler ve yeri geldiğinde ona paralı asker sağlamışlardı⁷⁵⁰. Böylelikle, bir yandan Doğu Akdeniz'deki korsan tehdidini son vermeye çalışırken, diğer yandan da söz konusu korsanların ve Krete Adası'nın olası bir Mithridates-Roma Savaşı sırasında tekrar Pontos kralıyla birleşmesini engellemek istiyorlardı⁷⁵¹.

Fakat M. Antonius, hem ada açıklarında yaptığı deniz savaşlarında, hem de kara muharebelerinde ve kent kuşatmalarında yeterli başarı sağlayamamış ve korsan Lasthenes komutasındaki Krete'liler tarafından çeşitli kereler bozguna uğratılmıştı⁷⁵². Bununla birlikte Krete'lilerle bir anlaşma yapmış⁷⁵³ ve *Creticus* "Krete fatihi" unvanını almıştır⁷⁵⁴.

⁷⁴⁹ Liv. *perioch.* 97; Cic. *Verr.* ii. (3) 91. 213. Plut. *Ant.* i. 1; Flor. *epit.* i. 42. 1-2; Vell. ii. 31. 3. Fakat M. Antonius korsanlar karşısında dikkate değer bir başarı sağlayamadı. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Pseud. *Asc.* 121; Sall. *Hist. frg.* iii. 2M; 6M; MAGIE 1950: 293 dn. 29-30; SOUZA 1999: 141 vdd.

⁷⁵⁰ App. *Sic.* vi. 1; Flor. *epit.* 42. 1.

⁷⁵¹ App. *Sic.* vi. 1.

⁷⁵² Florus'a (*epit.* i. 42. 2-3) göre, M. Antonius, Krete seferine çıkarken kendisine ve ordusuna çok güvendiği için yanına silahtan çok zincir almasının cezasını, İÖ. 72 yılında Lasthenes komutasındaki Krete'liler tarafından yenilerek çekmiştir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Diod. xl. 1; Sall. *Hist. frg.* iii. 2M; 6M; App. *Sic.* vi. 1. Livius (*perioch.* 97) ise, M. Antonius'un bu savaşta öldüğünü belirtmektedir ki; bu durum yanlıştır.

⁷⁵³ Diodoros'a (xl. 1. 1-2) göre, söz konusu anlaşma Romalılar tarafından kabul görmemiş; Appianos'a (*Sic.* vi. 1-2) göre ise, yeni anlaşma koşullarını da Krete'liler kabul etmemişlerdir. Daha detaylı bilgi için bk. Diod. xl. 1. 3; Cass. Dio xxx-xxxv. *frg.* 111. 1-3; ayrıca bk. SOUZA 1999: 141 vdd.

⁷⁵⁴ App. *Sic.* vi. 1-2; Plut. *Ant.* i. 1.

3. ÜÇÜNCÜ MITHRIDATES-ROMA SAVAŞI (İÖ. 74-63)

3.1. Bithynia Kralı IV. Nikomedes'in Vasiyeti

Bithynia Kralı Nikomedes IV. Philopator İÖ. ca. 75/74 yılında öldüğünde, aynen Pergamon Kralı III. Attalos⁷⁵⁵ (İÖ. 133) ve Kyrene Kralı Ptolemaios Apion (İÖ. 96) gibi⁷⁵⁶ bütün topraklarını, mülklerini ve servetini krallığıyla birlikte Roma'ya miras bıraktığı anlaşılmıştır⁷⁵⁷. Fakat, bu sırada Nikomedes'in ikinci karısı Nyssa'dan olma oğlu olduğunu ileri süren bir kişi babasının tahtına sahip olmak iddiasıyla ortaya çıkmıştır⁷⁵⁸. Bununla birlikte Nikomedes'in oğlu, Pergamon'lu Aristonikos'un tersine krallığını savaş yoluyla elde etmek için hiçbir gayrette bulunmamıştır. Sadece *Senatus*'a başvurmak suretiyle davasının haklılığını ispatlamaya çalışmış; ancak Bithynia'lı aristokratların ve bir kısım vatandaşın onun yasallığı aleyhine ta-nıklık etmeleri sonucu, haksız bulunmuş ve istekleri reddedilmiştir. Bunun üzerine o da babasının tahtına sahip olabilmek için Mithridates'in yanına sığınarak ondan yardım istemiştir⁷⁵⁹.

Bu yüzden *Senatus*, Asya valisi Marcus Iunius Iuncus'a Bithynia'yı ilhak ederek, düzenlemesi ve yeni bir eyalet yapması için emir vermiştir⁷⁶⁰. Asya valisi de, olası bir savaş ya da ayaklanma ihtimalini düşünerek, *quaestor*'u Q. Pompeius'u Bithynia'ya göndermiş ve derhal kralın hazinesini ve değerli sanat eserlerini Roma'ya yollatmıştır⁷⁶¹. Böylelikle, İÖ. 74 yılında, bir yandan Bithynia eyalet haline getirilirken, diğer yandan da Roma eyaletlerinin kaç-

⁷⁵⁵ Strab. xiii. 4. 2 c. 624; Liv. *perioch.* 58-59; Plin. *nat.* xxxiii. 53. 148 b; Plut. *Tib. Gracch.* xiv.1-2; App. *Mithr.* 62; *civ.* v. 4; Flor. *epit.* i. 35. 2; Iust. xxxvi. 4. 5; Vell. ii. 4-5. 1; Eutr. iv. 18; Val. Max. v. 2. 3; Oros. *hist.* v. 8. 4). Daha detaylı bilgi için bk. *IGRom* IV 289 = *OGIS* 338; *MAGIE* 1950: 32 vd. dn. 93 vd.; ayrıca bk. *OGIS* 435; *SHERK* 1969: 59 vdd. no: 11; 63 vdd. no: 12).

⁷⁵⁶ Liv. *perioch.* 70 dn. 3; ; Tac. *ann.* xiv. 18; App. *civ.* i. 111; Iust. xxxix. 5. 1-3.

⁷⁵⁷ Cic. *leg. agr.* ii. 40; 50; Liv. *perioch.* 93; Sall. *Hist.* iv. 69. 9; App. *Mithr.* 7; 71; *civ.* i. 111; Vell. ii. 4. 1; 39. 2; Eutr. vi. 6. 1. Daha detaylı bilgi için bk. *MAGIE* 1950: 320 dn. 49; *KALLET-MARX* 1995: 299.

⁷⁵⁸ Sall. *Hist.* iv. 69. 9.

⁷⁵⁹ *MAGIE* 1950: 320 dn. 50; *SHERWIN-WHITE* 1994: 234.

⁷⁶⁰ Vell. ii. 42. 3; Liv. *perioch.* 93; ayrıca bk. *MAGIE* 1950: 320 dn. 51.

Pergamon'luların, Küçük Asya valisi Marcus Iunius Iuncus'u erdemi; oğlunu ise, halka gösterdiği iyilik nedeniyle onurlandırmalarına ilişkin olarak ayrıca bk. *IGRom* IV 408.

⁷⁶¹ *KALLET-MARX* 1995: 300. Daha detaylı bilgi için bk. *SEG XXXIX* 1180; *HEIL* 1991: 9 vdd. İmparatorluğun dört bir yanında devam eden savaşlar ve korsanların Akdeniz'de yarattığı karışıklığa bir de toplanamayan vergiler eklenince Romalılar ciddi maddi sıkıntılar içine düşmüşlerdi. Öyle ki, İÖ. ca. 75/74 yılında İspanya'da Sertorius'a karşı savaşan Pompeius bile, Roma'dan acil olarak kendisine para gönderilmesini talep ediyordu. Bu bakımdan Romalılar, IV. Nikomedes'in vasiyeti üzerine, hiç duraksamadan Bithynia'yı ilhak etmişler ve krali hazineleri Roma'ya taşımışlardır. Konuya ilişkin olarak bk. *KALLET-MARX* 1995: 301.

nılmaz müdavimleri olan çeşitli mültezim grupları ve *publicanus*'lar çekirge sürüleri gibi, Bithynia'nın bayındır kentlerini, zengin limanlarını ve verimli tarlalarını, balık dolu göllerini istila etmeye başlamışlardır.

Bithynia'nın Romalılar tarafından bu şekilde ele geçirilmesi, bir yandan Roma'nın doğrudan doğruya Pontos'a komşusu olmasını sağlarken, diğer yandan da Pontos Euksenos'u (= Karadeniz) Roma donanmasına açıyordu. Böylelikle Romalılar istedikleri zaman Bosporos'u (= İstanbul Boğazı) kapayarak Pontos Krallığı'nın ticaretini boğabilir ve Mithridates'e saldırabilirlerdi⁷⁶². Zaten Romalılar, Pontos kralının büyük gücünden dolayı ondan çekiniyor ve Küçük Asya ile Cilicia eyaletlerinde büyük ordular tutuyorlardı⁷⁶³. Bu bakımdan Romalıların Bithynia'yı eyalet yapma girişimleri Mithridates için büyük bir darbe oldu. Bu durumun bilincinde olan Roma, İÖ. 74 yılı *consul*'larından Marcus Aurelius Cotta'yı Bithynia valiliği ve donanma amiralliğine tayin etti⁷⁶⁴. Cotta ile *consul*'luğu paylaşan Sulla'nın önemli komutanlarından Lucius Licinius Lucullus'u ise⁷⁶⁵, Asia ve Cilicia eyaletleri valiliğine atandı. Ayrıca daha önce Mithridates'e karşı savaşmış olan Lucullus'a, Pontos güçlerine karşı çıkabilecek olası bir savaşın da kara komutanlığı verildi⁷⁶⁶. O sırada Roma'nın Küçük Asya'da, Fimbria

⁷⁶² GÜNALTAY 1987²: 423.

⁷⁶³ Sall. *Hist.* ii. 47. 7.

⁷⁶⁴ Memnon 37. 1; Cic. *Mur.* xv. 33; Plut. *Luc.* v. 1; vi. 5; ayrıca bk. Eutr. vi. 6.

Cotta'nın emrindeki donanmanın sayısı ve ne çeşit savaş gemilerinden oluştuğu kesin olarak bilinmemektedir. Ancak, 64 gemiden daha fazla bir donanmaya ve iki *legio*'dan fazla askerden oluşan kara ordusuna sahip olduğu düşünülebilir (App. *Mithr.* 71). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Memnon 37. 2; 39. 1-2.

⁷⁶⁵ İÖ. 74 yılında Roma *Senatus*'unda yeni bir Mithridates Savaşı yapılması üstünde tartışılırken Lucullus'a Alplerin İtalya tarafındaki Galyalılar (= *Gallia Cisalpina*) üzerine sefer yapılması teklif edildi (Plut. *Luc.* v. 1). Bu durum Lucullus'u gücendirdi; çünkü o Mithridates'e karşı savaşmak ve böylelikle Roma'da büyük bir üne sahip olmak istiyordu. Ayrıca kendisi Galya'dayken, Pompeius İspanya'daki Sertorius'un isyanını bastırır, ya da bir şekilde savaşa son verirse, *Senatus*'un hiç tereddüt etmeden, onu Mithridates'e karşı yapılacak olan savaşın başkomutanlığına atayacağını biliyordu (Plut. *Luc.* v. 1-3) –Zaten Pompeius da bunu istiyordu (Plut. *Pomp.* xx. 1). Bu sırada Roma'ya iki beklenmedik haber geldi. Bunlardan birincisi; Pompeius'un İspanya'da Sertorius'a karşı zor bir durumda kalması ve eğer Roma'dan kendisine derhal asker ile para yardımında bulunulmazsa, orduyu birlikte İtalya'ya döneceğinin bildirilmesiydi (Plut. *Luc.* v. 2; *Pomp.* xx. 1; *Sert.* xxi. 5; Sall. *Hist.* ii. 47. 6; ii. 98. 1-5; 7-10; ayrıca bk. App. *civ.* i. 111). İkincisi ise, Servilius Vatia'dan sonra Cilicia *proconsul*'luğuna atanan Octavius'un Kilikia'lı haydutlara karşı savaşırken öldürülmesiydi (Plut. *Luc.* vi. 1). Bu durumu kendi açısından en iyi şekilde değerlendiren Lucullus, bir yandan Pompeius için gerekli parayı temin edip ona gönderirken, diğer yandan da *consul*'luğunun yedinci ayında kendisinin Cilicia ve Asia *proconsul*'luğuna atanmasını sağlayarak (Vell. ii. 33. 1; Sall. *Hist.* ii. 98. 10; Plut. *Luc.* vi. 4; App. *Mithr.* 72), Roma'nın Anadolu'daki kara kuvvetlerinin komutanlığını elde etmiştir (Memnon 37. 1; Cic. *Mur.* xv. 33; Plut. *Luc.* v. 2-vii. 1; App. *Mithr.* 68; 72; Vell. ii. 33. 1; ayrıca bk. Sall. *Hist.* ii. 98. 10; Cic. *Flacc.* xxxiv. 85).

⁷⁶⁶ Memnon 37. 1; Plut. *Luc.* v. 1;vi. 1-4; ayrıca bk. Cic. *Mur.* xv. 33.

zamanından beri –İÖ. 86– kalan iki *legio*'suyla⁷⁶⁷ Servilius Vatia'nın Cilicia seferinden sonra bölgede bıraktığı diğer iki *legio*'su bulunmaktaydı⁷⁶⁸. Lucullus da, Küçük Asya'ya gelirken yanında bir *legio* getirmişti⁷⁶⁹. Böylelikle Lucullus'un emrinde 30.000 yaya⁷⁷⁰ ve yaklaşık 2.500 süvariden⁷⁷¹ oluşan bir Roma ordusu bulunmaktaydı. Bu surette Mithridates, bir anda Anadolu'da Romalılar tarafından üç yönden –Bithynia; Asia Minor ve Cilicia– tehdit edilme-ye başlandı. Sonunda Pontos kralı Romalıların kendisine saldırmak için fırsat kolladığını anladı⁷⁷².

Bu sırada Mithridates, bir yandan Romalılar karşısında uzlaşım sal olduğu kadar dikkatli bir politika izlerken, diğer yandan da kendi krallığında kesin ve açık bir şekilde, hiçbir otorite boşluğuna izin vermiyor ve gerek ordusunda, gerekse donanmasındaki eksiklikleri tamamlıyordu. Bunun da ötesinde, bir taraftan Roma karşıtı dış politikaya ağırlık veriyor, öte taraftan da Romalılara karşı girişeceği yeni bir savaş için hazırlanıyordu. İÖ. ca. 75 yılında İspanya'da Romalılara karşı başarıyla direnen Sertorius'la anlaşmıştı⁷⁷³. Şimdi ise, Nyssa adlı kızını Mısır krallarından Ptolemaios Auletes'le; Mithridatis isimli kızını ise, Kypros (= Kıbrıs) kralıyla nişanladı⁷⁷⁴. Böylelikle Mithridates Romalılara karşı yapacağı muhtemel bir savaş sırasında onlardan yardım alabilecek, ya da en azından söz konusu kralların kendisine karşı tarafsız kalmalarını sağlayacaktı⁷⁷⁵. Büyük Armenia Kralı Tigranes II. Megas ise, zaten kendisinin damadıydı ve Mithridates'le iyi ilişkiler içindeydi⁷⁷⁶. Birinci Mithridates-Roma Sava-

⁷⁶⁷ Lucullus, emrindeki Roma *legio*'suyla Hellas üzerinden ilerleyerek (Plut. *Kim.* i. 5-iii. 2), Ephesos'a gelmiştir. Orada Fimbria tarafından 12 sene önce Küçük Asya'ya getirilmiş ve yaklaşık 10 senedir savaşmamış olan, disiplinsiz ama iyi savaşan iki *legio*'yu komutası altına almıştır (Plut. *Luc.* vii. 1-2; App. *Mithr.* 72).

⁷⁶⁸ Sall. ii. 47. 7; App. *Mithr.* 72; ayrıca bk. Horat. *epist.* ii. 2. 26

⁷⁶⁹ Plut. *Luc.* vii. 1; App. *Mithr.* 72.

⁷⁷⁰ Plut. *Luc.* viii. 5; App. *Mithr.* 72.

⁷⁷¹ Plut. *Luc.* viii. 5. Appianos'a (*Mithr.* 72) göre ise, Lucullus 1.600 atlı askere sahipti.

⁷⁷² App. *Mithr.* 70; ayrıca bk. Sall. *Hist.* iv. 69. 13.

⁷⁷³ Cic. *Mur.* xv. 32; Liv. *perioch.* 93. Mithridates ile Sertorius arasındaki görüşmelerinin tarihine ilişkin olarak ayrıca bk. MAGIE 1950: 322 dn. 1.

⁷⁷⁴ App. *Mithr.* 111. Mithridates'in önceleri iyi ilişkiler içinde olduğu Krete ve Mısır kralları bir şekilde Pontos kralına ihanet etmişler ve araları açılmıştır (Sall. *Hist.* iv. 69. 10; 12). Ayrıca Pontos kralı İkinci Mithridates-Roma Savaşı sonunda –İÖ. 81 yılında– kızlarından birini Kappadokia Kralı I. Ariobarzanes'le –ya da onun oğluyula– nişanlanmıştı (App. *Mithr.* 66). Ancak daha sonradan Ariobarzanes'in kendisini çeşitli kereler Roma'ya şikayet etmesi üzerine onunla da arası açılmıştı.

⁷⁷⁵ McGING 1986: 139.

⁷⁷⁶ App. *Mithr.* 15; 67.

şı'ndan itibaren Doğu Akdeniz'deki korsanlarla yakın ilişkileri vardı⁷⁷⁷ ve onların Akdeniz'de güçlenmeleri için elinden gelen yardımı yapıyordu⁷⁷⁸. Bu sırada Pontos kralıyla iyi ilişkiler içinde olan Krete'liler (= Girit) de, belki kendileri de korsan oldukları, belki de Mithridates'i memnun etmek için Kilikia'lı korsanları destekliyor⁷⁷⁹ ve aynı zamanda onları paralı asker olarak kiralyorlardı⁷⁸⁰.

Mithridates, özellikle İÖ. 74 yılını askeri açıdan eksiklerini gidermek ve ordusunu en iyi şekilde eğitmek için harcadı. Bu savaşın daha önce yaptığı bütün savaşlardan daha çetin geçeceğini biliyordu⁷⁸¹. Bu bakımdan savaşa başlamadan önce her bakımdan bütün hazırlıkları yaptı. Ordusunun her çeşit eksikliklerini tamamladı. Çünkü her şeyini ortaya koymuştu. İÖ. 74 yılının yaz aylarını ve bütün kışını ormanlardan kereste kestirerek gemi inşasına ve silah yapımına ayırdı. Böylelikle eskisinden daha büyük ve kapsamlı – yaklaşık 400 büyük ve birçok küçük savaş gemisinden oluşan– bir donanma oluşturdu⁷⁸². Karadeniz sahilleri boyundaki kentlere ordunun iâşesini sağlamak amacıyla 2.000.000 *medimni* –1 *medimnos* = 51.84 litre– ağırlığında tahıl stok etti. Daha önceki müttefikleri haricinde Amazon'ların ülkesi olarak adlandırılan, Thermedon (= Terme Çayı) Irmağı⁷⁸³ çevresinde ikamet eden Khalybes, Armenioi, Skythai, Akhaioi, Heniokhoi ve Leukosyroi adlı kavimlere ittifak yaptı⁷⁸⁴. Küçük Asya'da oluşturduğu orduların dışında; ayrıca Istros (= Tuna) Irmağı ile Rhodope ve Haimos dağları arasında yaşayan savaşçı kavimlerden Sarmatia, Basilidai, Iazyges, Koralloi, Thrakia

⁷⁷⁷ App. *Mithr.* 63; 92; 119.

⁷⁷⁸ Cic. *Leg. Man.* ix. 31-32; ayrıca bk. McGING 1986: 139 dn. 29-30.

⁷⁷⁹ Strab. x. 4. 9 c. 477; Plut. *Pomp.* xxix. 1.

⁷⁸⁰ App. *Sic.* vi. 1-2; Diod. xl. 1. Belki de bu yüzden Publius Servilius Vatia'nın Doğu Akdeniz'deki korsanlar üzerine düzenlediği sefer sırasında onun önünden kaçan korsanların önemli bir bölümü Krete Adası'na sığınmışlardı (ORMEROD 1922: 37). Daha sonra da Romalılara karşı mücadelelerini daha büyük bir cesaretle sürdürmeye başlamışlardı (Flor. *epit.* i. 41. 6-7).

⁷⁸¹ App. *Mithr.* 69; ayrıca bk. Flor. *epit.* i. 40. 14.

⁷⁸² Memnon 37. 1; App. *Mithr.* 119; ayrıca bk. Strab. xii. 8. 11 c. 576.

⁷⁸³ Hdt. ix. 27; App. *Mithr.* 69; daha detaylı bilgi için bk. SOBOL 1999: 32 vdd.

⁷⁸⁴ App. *Mithr.* 69.

ve bütün ulusların en cesurları olarak bilinen Basternai⁷⁸⁵ isimli halkları ordusuna kattı⁷⁸⁶. Böylelikle 140.000 yaya 16.000 atlı askerden oluşan bir kara ordusu meydana getirdi⁷⁸⁷.

Mithridates Romalılardan ders aldı ve gerek Sertorius'un gönderdiği Marcus Marius, gerekse kendi yanına sığınan Romalılar yardımıyla kara ordusunu Roma *legio*'ları gibi silahlandırarak onlar gibi eğitmeye başladı⁷⁸⁸. Böylelikle Romalılar karşısında daha başarılı olacağına inanıyordu. Daha sonra süvarilerin ve atların taktıkları Oriental ordulara has altın ve gümüş gibi madenler ve değerli taşlardan oluşan süslerini çıkarttırdı. Süvarileri ve atları ağır piyade savaşlarına karşı daha dayanıklı hale getirmek üzere yoğun ve yorucu bir eğitime tabi tuttu. Pontos savaş gemilerinde bulunan sedef kakmalı ve işlemeli divanları, duş küvetleri gibi bütün lüks eşyaları attırdı. Savaş teknelerinde kaptanın, bazı soyluların, ve kadınların kullanıma ayrılan özel kamaraları ve banyo odalarını yeniden dizayn ederek, savaş mühimmatı, cephane, silah ve erzak depolarına dönüştürdü⁷⁸⁹.

Bu arada Sinope'den Bithynia'ya doğru kıyı boyunca yelken açan Pontos donanması Herakleia Pontika'ya geldiğinde, kentin limanına kabul edilmedi. Çünkü Herakleia'lılar, Romalılarla olan müttefiklik anlaşmasına sadık kalmak istiyorlardı. Bu bakımdan Pontos'luların sadece, alışveriş yapabilmeleri için çarşıya girmelerine izin verdiler. Böylelikle doğal olarak kısa sürede insanlar birbirlerine karıştılar. Fakat Mithridates'in donanma komutanı Aristonikos⁷⁹⁰ bu fırsattan yararlanarak, kent zenginleri arasından gözüne çarpan Silenos ve

⁷⁸⁵ Bunlar dağlı savaşçılardı ve neredeyse tanrılara saygısızlığa varacak derecede cesaretliydi.

⁷⁸⁶ App. *Mithr.* 69; 71; 119. Yukarıda sözü edilen kavimlerin büyük bir bölümü Birinci Mithridates-Roma Savaşı sırasında da Pontos kralının müttefikleri aralarındaydı. Konuya ilişkin olarak bk. App. *Mithr.* 13; 15; Iust. xxxviii. 3. 6-7; Cass. Dio xxxvi. 9. 3.

⁷⁸⁷ App. *Mithr.* 69. Gene Appianos'a (*Mithr.* 69) göre, yukarıda sözü edilen rakama Pontos ordusundaki yol yapıcılar, yük taşıyıcılar –istihkâmçılar– ve bu büyük orduyu takip eden tacirler dahil değildir. Belki de bu yüzden Appianos (*Mithr.* 72) ve Plutarkhos (*Luc.* xi. 6), Pontos ordusunun toplam sayısını 300.000 kişi olarak verirler. Strabon (xii. 8. 11 c. 575/576) ise, Mithridates'in Kyzikos kuşatması sırasında sadece kendi ordusunun –ki o sıralar Küçük Asya'da üç Pontos ordusu bulunmaktaydı– 150.000 yaya, büyük miktarda süvari ve 400 gemiden oluştuğunu ifade etmektedir. Plutarkhos'a göre (*Luc.* vii. 4) ise, Mithridates'in kara ordusu Roma *phalanks*'ları (= ağır silahlı asker) tarzında eğitilmiş 120.000 piyade, 16.000 atlı ve 100 adet dört atın çektiği tırpanlı savaş arabasından meydana gelmekteydi. Memnon (37. 2)'de ise, kralın atlı birliklerinin 12.000 süvari ile 120 tane tırpanlı savaş arabasından oluştuğunu söylemektedir.

⁷⁸⁸ Plut. *Luc.* vii. 3-4; ayrıca bk. App. *Mithr.* 69.

⁷⁸⁹ Plut. *Luc.* vii. 3; App. *Mithr.* 69.

⁷⁹⁰ Memnon (38. 1-2)'de, Mithridates'in donanma komutanının adını Arkhelaos olarak vermektedir. Plutarkhos'a (*Luc.* xi. 5) göre ise, Pontos amiralinin ismi Aristonikos'tur. Bu durumda Memnon, söz konusu amirali, ya Birinci Mithridates-Roma Savaşı sırasında birçok Pontos ordusuna kumandanlık eden; fakat İkinci Mithridates-Roma Savaşı başlamadan önce Roma tarafına geçen Arkhelaos'la karıştırıyor, ya da başka bir Arkhelaos'tan bahsediyor olsa gerektir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. McGING 1986: 146.

Satyros adlı iki kişiyi yakalattı. Sonra da onları Üçüncü Mithridates-Roma Savaşı'nda Romalılara karşı kullanılmak üzere beş adet *trieres* (= üç sıra kürekli savaş gemisi) donatma parası kadar fidyeyi, ya da gönüllü bağışı kendisine vermeye ikna edinceye dek serbest bırakmadı⁷⁹¹. Ancak Aristonikos'un bu kurnazlığını Romalılar kısa zamanda öğrendiler. Böylece Herakleia Pontika halkı Romalıların düşmanlığını kazandı⁷⁹².

İÖ. 74 yılında *publicanus*'lar yeni kurulmakta olan Bithynia Eyaleti'nin kanını emmeye başlamışlardı bile. Herakleia her ne kadar özgür bir kent olsa da, Aristonikos'a karşı takındıkları bu tavır yüzünden Romalılar tarafından vergiye tabi tutuldular. Herakleia'lılar bu duruma önce şaşırды, daha sonra da onlara bu yaptıklarının haksızlık olduğunu söyleyerek itiraz ettiler. Ancak bu duruma aldırmayan *publicanus*'lar zorla da olsa Herakleia'lılardan vergi toplamaya devam ettiler. Kentlerinin adetlerini çiğneyerek kendilerinden para isteyen vergi mültezimlerini köleliğe doğru atılmış bir adım gibi gören Herakleia'lılar, söz konusu durumdan son derece rahatsız oldular. Sonunda, bir yandan içlerinden cesur bir vatandaşı vergilerden muaf tutulmak amacıyla Roma *Senatus*'una gönderirken, diğer yandan da kentlerinde dolaşan vergi mültezimlerini öldürdükleri fark edilmeyecek bir şekilde ortadan kaldırttılar⁷⁹³.

Mithridates, İÖ. 73 yılının baharında simgesel bir davranışla Roma'ya resmen savaş açtı. Donanma üssü olan Sinope'de orduların tanrısı Zeus Stratios'a kurban kestikten sonra, beyaz atların çektiği bir savaş arabasını Poseidon'a adayarak denize attı⁷⁹⁴. Daha sonra donanmasına sahil boyunca ilerlemesini emretti. Ordusunu üç kısma ayırarak Diophantos ve Mitharos'u, Romalılar tarafından Kappadokia Bölgesi'nden gelebilecek herhangi bir saldırıyı karşılaması için Kappadokia'ya⁷⁹⁵; Eumakhos'u Paphlagonia üzerinden Galatia'ya⁷⁹⁶ gönderdi. Kendisi ise, komutanları Taksiles ve Hermokrates ile birlikte Paphlagonia boyunca Bithynia'ya doğru yürüyüşe geçti⁷⁹⁷.

⁷⁹¹ Memnon 38. 1.

⁷⁹² Memnon 38. 2.

⁷⁹³ Memnon 38. 2-3.

⁷⁹⁴ App. *Mithr.* 70; Sid. *Carm.* xxii. 158 vdd. Daha detaylı bilgi için bk. MAGIE 1950: 324 dn. 6; LLOYD 1998¹¹: 205.

⁷⁹⁵ Memnon 37. 1.

⁷⁹⁶ App. *Mithr.* 75. Memnon'a (37. 2) göre, Galatia'ya giden generalin ismi Timonitidos'tu.

⁷⁹⁷ Memnon 37. 1-2; App. *Mithr.* 70.

Kısa süre içinde, generalleri Taksiles ve Hermokrates komutalarındaki büyük bir orduyla Paphlagonia'ya girdi. Mithridates orada ordusuna hitabeden bir konuşma yaptı: Gururlu bir şekilde atalarından bahsetti –bu arada hiç şüphesiz, ailesinin Makedonia ve Perslere dayanan köklerine değindi. Daha sonra da kendisinin, küçük bir krallıktan nasıl Pontos gibi bir imparatorluğu yarattığını anlattı. Kendisi başında bulunduğu sürece Pontos ordusunun Romalılar karşısında hiçbir yenilgi almadığını vurguladı. Romalıları sınırsız açgözlülikle suçladı⁷⁹⁸. Onların İtaliklerle yaptıkları savaşlar sonucunda kendi öz vatanlarını bile köleleştirdiğini iddia etti. Kendisinin bütün hükümleri yerine getirdiği halde Romalıların Dardanos Antlaşması'nın, ne kararlarına uyduklarını, ne de anlaşmayı yazılı olarak onayladıklarını belirtti. Çünkü amaçları daha önce olduğu gibi, kendisine saldırmaktı. Bunun için fırsat kolluyorlardı⁷⁹⁹.

Mithridates, her ne kadar kendini saldırgan olarak göstermese de, Üçüncü Mithridates-Roma Savaşı'na başladığını da inkar etmiyordu⁸⁰⁰. Birinci Mithridates-Roma Savaşı'nın sorumluluğu Romalılara aitti ve bu savaş her nasılsa halen devam ediyordu. Mithridates'in Paphlagonia'ya girerek Bithynia üzerine yürümesi ve bir yandan Galatia, diğer yandan da Kappadokia ordularını göndermesi sadece birinci savaşın devamı niteliğindedir. Romalıların gözü doymaz para hırsı ve döneklilikleri yüzünden Pontos kralı savaşa başlamıştı. Çünkü kralın bütün çabalarına rağmen, Romalılar sadece kendi iç çekişmeleri yüzünden savaşı erteliyor ve kendisiyle barış yapmaya yanaşmıyorlardı. Bu yüzden Mithridates, onlara karşı savaşma kararı almıştı⁸⁰¹.

Bu yüzden Bithynia üzerine doğru yürüyüşe geçti. Dokuzuncu günde Bithynia sınırına vardı⁸⁰². Bölge kısa süre önce Roma eyaleti haline getirilmiş olmasına rağmen halk, vergi toplayıcıları *publicanus*'lara karşı umumi bir nefret ve hoşnutsuzluk duymaya başlamıştı. Bu yüzden Pontos ordusu, Bithynia'da halkın sevgi gösterileriyle karşılandı⁸⁰³. Bu durumda Marcus Aurelius Cotta, Mithridates'in tam donanımlı ordusunu karşısına almaktansa elindeki sınırlı kara kuvvetleri ve donanmasıyla Khalkedon'da (= Kadıköy) kalmayı tercih etti. Pontos

⁷⁹⁸ App. *Mithr.* 70. Pontos kralı, Birinci Mithridates-Roma Savaşı'nın en önemli nedenlerinden biri olarak da Romalıların açgözlülüğünü ileri sürmüştü (App. *Mithr.* 54; 56). Daha detaylı bilgi için bk. Sall. *Hist.* iv. 69. 5; 10.

⁷⁹⁹ App. *Mithr.* 70; ayrıca bk. Sall. *Hist.* iv. 69. 13.

⁸⁰⁰ Memnon 37. 2; Liv. *perioch.* 93; Sall. *Hist.* iv. 69. 13; App. *Mithr.* 70-71; Flor. *epit.* i. 40. 14.

⁸⁰¹ Sall. *Hist.* iv. 69. 10; 13; ayrıca bk. Flor. *epit.* i. 40. 13-14; McGING 1986: 143 vd.

⁸⁰² Memnon 37. 2.

⁸⁰³ Plut. *Luc.* vii. 5-6.

kralı hiçbir direnişle karşılaşmadan, bütün Bithynia'yı tekrar işgal etti. Yol boyunca ele geçirdiği bütün Romalıları öldürdü. Kaçabilenler, diğerleriyle birlikte Khalkedon'da konuşlanan Romalıların yanlarına sığındılar. Böylelikle Mithridates Khalkedon önlerine geldi. Kent kralın ordusu tarafından karadan, donanması tarafından ise, denizden abluka altına alındı. Pontos'lular karşısında, gerek deniz, gerekse karada karşı koyabilecek yeterince güce sahip olmayan Cotta, bir süre surların arkasından kenti savunma yoluna gitti⁸⁰⁴.

Bu sırada Mithridates'in saldırısını duyan Lucius Lucullus, Marcus Aurelius Cotta'ya bütün deniz gücüyle Khalkedon limanını savunmasını emretti⁸⁰⁵. Kendisi de Cotta'ya yardım etmek üzere ordusuyla Cilicia'dan yürüyüşe geçti. Ancak iktidarsızlığına ve savaş konusunda tecrübesizliğine rağmen⁸⁰⁶, bu durumu kendisi için kaçınılmaz bir fırsat olarak gören Cotta, Pontos kralı karşısında kazanılacak bir zaferin bütün şan ve şerefini kendisi almak üzere, Lucullus daha Phrygia'dayken Mithridates'le Khalkedon önlerindeki ovada savaşmayı kabul etti⁸⁰⁷. Gene de Cotta, düşmanla yüz yüze gelmeyi göze alamadığından, amirali Nudus'u⁸⁰⁸ kara kuvvetlerinin başında Khalkedon önlerindeki ovada stratejik noktalarda konuşlanarak, Mithridates'e karşı savaşmak üzere görevlendirdi⁸⁰⁹. Bununla birlikte Romalılar, Mithridates'in müttefiklerinden Basternai kavmi savaşçıları karşısında konuşlandıkları noktaları terk etmek ve Khalkedon'a doğru kaçmak zorunda kaldılar. Bu düzensiz çekiliş sırasında dağılan Roma ordusunda panik çıktı. Khalkedon surlarından Roma ordusunun bozguna uğratılarak, kaçışını ve Pontos kuvvetleri tarafından kente doğru kovalanışını gören Cotta, adamlarına derhal şehrin kapılarının kapatılmasını emretti. Kent kapılarının aceleyle kapatılmış olması nedeniyle geç kalanlar surlar ve Pontos ordusu arasında sıkışıp kaldılar. Böylelikle aralarında Lucius Manlius gibi, Roma *Senatus* üyelerinin de bulunduğu yaklaşık, 4000 Romalı

⁸⁰⁴ App. *Mithr.* 71; ayrıca bk. Memnon 39. 1.

⁸⁰⁵ Memnon 37. 2.

⁸⁰⁶ App. *Mithr.* 71.

⁸⁰⁷ Plut. *Luc.* viii. 1; App. *Mithr.* 71.

⁸⁰⁸ Appianos'un (*Mithr.* 71) anlatısında, Cotta'nın amiralinin adı Nutus olarak geçmektedir. Bununla birlikte İÖ. V. yüzyılda yaşamış İspanyol rahip ve tarihçi Orosius'a (*hist.* vi. 2. 13) göre ise, Khalkedon önlerinde Mithridates'e karşı savaşan ve bozguna uğrayan Romalı komutanın adı Publius Rutilius'tur ve söz konusu savaş sırasında öldürülmüştür. Appianos'un (*Mithr.* 71) versiyonunda ise, Khalkedon surları öntüneyken surlardan sarkıtılan ipler vasıtasıyla surlara çekilerek kurtarılmıştır. Bu bakımdan bazı modern tarihçiler Cotta'nın amiralinin adını Publius Rutilius Nudus olarak vermektedirler. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. REINACH 1890: 323; MÜNZER 1914: 1268; MAGIE 1950: 325 dn. 8; McGING 1986: 146 dn. 51.

⁸⁰⁹ App. *Mithr.* 71; Oros. *hist.* vi. 2. 13.

Khalkedon surların önünde Pontos ordusu tarafından kılıçtan geçirildi⁸¹⁰. Cotta'nın yerine Romalılara komuta eden donanma amirali Nudus ve bazı yüksek rütbeli subaylar ise, canlarını, ancak kendilerini halatla kale duvarı üzerine çektirmek suretiyle kurtarabildiler⁸¹¹.

Mithridates kara zaferinden iyi yararlandı. Aynı gün⁸¹² donanmasına kente hücum emri verdi. Ağır tonajlı savaş gemilerini yollayarak kentin limanını kaplayan zincirleri zorlayarak kırdırdı. Pontos donanmasına karşı yelken açan Roma gemilerinden dördünü yaktı. Limanda demirlemiş olan Roma donanmasına ait 60 gemiyi ise, yedeğine alarak götürdü⁸¹³. Ne Nudus, ne de Cotta, Pontos donanmasına karşı herhangi bir girişimde bulunmadılar⁸¹⁴. Kenti çevreleyen kuvvetli surların içerisinde Lucullus'un kendilerini kurtarmasını beklemeye koyuldular⁸¹⁵.

Mithridates, Khalkedon önlerinde kazandığı deniz ve kara savaşından sonra kenti ele geçirmek için acele etmedi. Cotta'yı ve diğer Romalıları Khalkedon'da, hem karadan, hem de denizden abluka altına aldı. Daha sonra da, komutanlarından birine kentin kuşatmasını sürdürmek için yeterince asker bıraktı⁸¹⁶. Kendisi ise, ordusunun ana bölümüyle birlikte Kyzikos (= Erdek) üzerine yürümeye başladı. Kralın Romalılar karşısındaki bu parlak başarısı kısa sürede bütün Anadolu'da duyuldu. Mithridates'in parlak zaferi⁸¹⁷ ve Bithynia halkının Romalılara duyduğu nefret, kralın kısa süre içinde Bithynia'yı ele geçirmesine yardımcı oldu. Kral eyalet boyunca ilerlerken, Nikomedeia (= İzmit), Nikaia (= İzmit), Apameia Myrleia (= Mucdanya), Prusa (= Bursa) ve Prusias *ad mare*/Kios (= Gemlik) gibi Bithynia kentlerinden bazı-

⁸¹⁰ Plutarkhos (*Luc.* viii. 1) Romalıların kara savaşı sonunda toplam kayıplarının yaklaşık 4.000 kişi olduğunu söylemektedir. Bu rakam Appianos'a (*Mithr.* 71) göre, 3.000 kişidir. Memnon (39. 1-2) ise, söz konusu savaşta Romalıların 5.300 kişi kaybettiğini iddia etmektedir. Khalkedon önlerinde yapılan kara savaşına ilişkin olarak ayrıca bk. Sall. *Hist.* iv. 69. 13; Cic. *Mur.* xv. 33, Liv. *perioch.* 93; Eutr. vi. 6. 2; Oros. *hist.* vi. 2. 13.

⁸¹¹ App. *Mithr.* 71.

⁸¹² Memnon 39. 2; App. *Mithr.* 71.

⁸¹³ Sall. *Hist.* iv. 69. 13. Memnon'a (39. 2) göre, deniz savaşı sırasında Pontos'lular, 8.000 Romalıyı daha öldürüp, 4.500 kişiyi de esir aldılar. Appianos'a (*Mithr.* 71) göre, Pontos'lulardan 20 tane Basternai savaşçısı limanın demirlerinin kırıldığı sırada düşmüşlerdir.

Bithynia önlerindeki kara ve deniz savaşları sırasında ise, Pontos'lular içlerinden 30 tanesi Basternai kavminden gelen savaşçılardan olmak üzere yaklaşık 700 kişi kaybetmişlerdir (Memnon 39. 2). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Plut. *Luc.* viii. 1.

⁸¹⁴ App. *Mithr.* 71.

⁸¹⁵ Plut. *Luc.* viii. 1. Ayrıca bk. Cic. *Mur.* xv. 33.

⁸¹⁶ Plut. *Luc.* viii. 2; App. *Mithr.* 71.

⁸¹⁷ Cic. *Mur.* xv. 33; Memnon 39. 3.

ları kapılarını Pontos ordusuna kendiliklerinden açarken bazıları, ancak zorlandıktan ve kuşatıldıktan sonra ele geçirildi⁸¹⁸.

Bu arada Pontos donanması da, Romalıların tek bir gemisinin kalmadığı Propontis'te dolaşmaya başlamıştı. Kuvvetli Pontos donanması önce, Apameia Myrleia ve Prusias/Kios gibi kentlerin fethedilmesinde yardımcı olmuş, daha sonra da Parion (= Kemer Kalesi) ve Lampsakos (= Lapseki) gibi, Hellespontos kentlerinin ele geçirerek Pontos deniz kuvvetlerine Ege Denizi'ni açmıştır⁸¹⁹. Böylelikle İÖ. 73 yılı yazı sona ermeden Bithynia'nın büyük bir bölümü ve Mysia'nın bir kısmı Mithridates'in eline geçmiş oldu. İşte bu sırada kral, İspanya'da Roma'ya karşı savaşan Sertorius'a söz verdiği gemileri⁸²⁰ –60 savaş gemisi– gönderdi⁸²¹. Pontos kralının Bithynia'yı istila ederek, Bosporos ile Hellespontos boğazlarını kontrolü altına aldığı haberi Roma'ya ulaşınca, Romalılar bu durumdan oldukça rahatsız oldular⁸²². Çünkü Mithridates, artık tekrar istediği zaman Ege ve Akdeniz'e açılabilir ve hem korsanlar, hem de Roma düşmanlarıyla kendilerine karşı birlik oluşturabilirlerdi.

Bu sırada Lucullus Kuzey Phrygia boyunca, beş *legio*'dan oluşan ordusuyla, Cotta'ya yardım etmek üzere Bithynia'ya doğru ilerliyordu⁸²³. Sangarios Irmağı kenarında kamp kurduğu sırada, Cotta'nın Khalkedon'da Mithridates tarafından, hem kara, hem de deniz savaşları sonucunda yenilerek Pontos ordusu tarafından kuşatıldığı haberini almış⁸²⁴ ve ordusunu süratle bu kentin üzerine doğru sürmüştür. Fakat, Bithynia'ya yapılan bu yürüyüş hakkında, ordugahta komutanlar arasında bir tartışma çıkmıştır. Bazı Romalı komutanlar, Lucullus'a, Pontos'un savunmasız bir durumda olduğunu ve Pontos'a olan yürüyüşlerine devam ederlerse

⁸¹⁸ App. *Mithr.* 77; Oros. *hist.* vi. 2. 23. Konuya ilişkin daha detaylı bilgi ve tartışmalar için bk. MAGIE 1950: 326 dn. 10.

Bu sırada Sertorius'un Mithridates'e, Küçük Asya Valisi sıfatıyla gönderdiği Marius da Pontos ordusunda görev yapmaktaydı. Marius, yukarıda sözünü ettiğimiz kentlerin ele geçirilmesinde, Mithridates'e yardımcı olmuş ve kentlere ilk olarak kendisi girmiştir. O zaman Mithridates, onun arkasından yürüyerek bir bakıma *vassal* kral gibi davranmıştır. Böylelikle Mithridates, kendisini bir fatih olarak değil, Roma'daki demokrat partinin bir müttefiki olarak tanıtmıştır. Marius ise, Sertorius'un *proconsul*'u sıfatıyla fethedilen kentlerden bazısını özgür ilan etmiş, bazını ise, vergiden muaf tutmuştur (Plut. *Sert.* xxiv. 3-4).

⁸¹⁹ App. *Mithr.* 76.

⁸²⁰ Plut. *Sert.* xxiii. 3; ayrıca bk. Cic. *Leg. Man.* xvi. 46; App. *Mithr.* 68; SOUZA 1999: 143. Florus (*epit.* ii. 10. 4) ise, –büyük bir ihtimalle şaşırarak– Sertorius'un, Pontos kralına filo gönderdiğini iddia etmektedir.

⁸²¹ MAGIE 1950: 326.

⁸²² Cic. *Leg. Man.* viii. 21; *Mur.* xv. 33; Plut. *Luc.* xiii. 4.

⁸²³ Plut. *Luc.* viii. 1-2.

⁸²⁴ Memnon. 39. 3.

Mithridates'in zor bir durumda kalacağını ileri sürmüşlerdir⁸²⁵. Hatta o sırada Roma saflarında yer alan Mithridates'in eski generallerinden Arkhelaos, Lucullus'a, eğer Pontos üzerine yürürse kısa süre içinde bütün bölgenin hakimi olacağını söylemiştir⁸²⁶. Ancak Lucullus, böyle bir hareketin Roma'nın Anadolu'daki eyaletlerini savunmasız bırakacağını ifade etmiştir. Ayrıca "bir Romalıyı düşmanın eline düşmekten kurtarmayı, düşmanın bütün servetini ve krallığını ele geçirmeye yeğ tuttuğunu söyleyerek", onları reddetmiştir⁸²⁷. Daha sonra da Bithynia'daki Pontos ordusunu karşılamak üzere ilerlemeye devam etmiştir.

Fakat Lucullus, Mithridates'in ordusuyla karşılaştığı zaman, Pontos ordusunun büyüklüğü karşısında şaşırarak durakladı⁸²⁸. Askerlerinin ısrarına rağmen Mithridates'le savaşmaya yanaşmadı⁸²⁹. Böyle bir orduya karşı yapacağı meydan muharebesinde şansının olmadığını anladı. Bu yüzden Pontos ordusunu uzaktan izleyerek savaştan kaçındı ve zaman kazanmaya çalışarak geri çekildi. Fakat bu sırada Sertorius'un, Mithridates'e gönderdiği ünlü kumandanı tek gözlü Marius, tam teşkilatlı büyük bir Pontos ordusuyla üzerine yürüdü⁸³⁰. Marius, Roma *legio*'ları tarzında silahlanmış ve eğitilmiş olan Pontos piyade ve süvari birliklerini Bithynia ile Kuzeybatı Phrygia'nın sınırındaki Otryai⁸³¹ kenti yakınlarında savaş düzenine soktu. Lucullus'u, hem bireysel, hem de ordular bazında savaşa davet etti. Ancak savaş başlamadan önce, hiçbir esinti olmayan durgun havada açık ufuktan bir gürültü koptu. Toprak renginde erimiş gümüşü andıran yanan bir cisim –meteor– kendilerine doğru gelerek iki ordu arasına düştü. Bu mucize karşısında şaşırarak askerler ayrıldılar ve o gün savaş olmadı⁸³².

Bunun üzerine Lucullus, bu kadar büyük bir gücün uzun süre bir arada kalamayacağını düşünerek, Khalkedon'un intikamını almayı isteyen askerlerinin ısrarına rağmen, Pontos'lularla savaşmaktan kaçındı. Adamlarına Pontos askerlerinden bazılarını yakalamala-

⁸²⁵ Plut. *Luc.* viii. 3.

⁸²⁶ Plut. *Luc.* viii. 4.

⁸²⁷ Plut. *Luc.* viii. 3-4. Lucullus, ayrıca Mithridates'in Küçük Asya'ya girmesiyle birlikte, aynen Birinci Mithridates-Roma Savaşı'nda olduğu gibi, Romalı vergi iltizam şirketleri tarafından şimdiye kadar sömürülen kentlerin Pontos saflarına geçeceğini biliyordu.

⁸²⁸ Memnon 40. 1; ayrıca bk. App. *Mithr.* 72.

⁸²⁹ Liv. *perioch.* 94.

⁸³⁰ Plut. *Luc.* viii. 5-6.

⁸³¹ Plut. *Luc.* viii. 7. Askania (= İznik) Gölü'nün kuzeyiyle Sangarios Irmağı arasında doğuya doğru Bithynia'nın Kuzeybatı Phrygia sınırında kurulmuş Otrioia/Atroa (= Yenişehir) adlı bir kent bulunur. Bu kentin Troia Savaşı'ndan bir kuşak önce yaşamış olan efsanevi Phrygia Kralı Otreus'a (Hom. *Il.* iii. 184-189) izafeten bu ismi aldığı zannedilmektedir (Strab. xii. iv. 7 c. 566).

⁸³² Plut. *Luc.* viii. 6-7.

rını ve kendisine getirmelerini emretti. Ele geçirilen askerleri birer birer yanına alarak Pontos ordusunun nüfusu ve yiyecek stokları üzerine sorular sordu. Sonunda Manlius'un, ancak üç ya da dört günlük erzakı kaldığına kanaat getirdi. Daha sonra da adamlarına toplayabildikleri kadar yiyeceği tahkim edilmiş kamplarında stok etmelerini buyurdu. Böylelikle işini zamana bırakarak düşmanlarının yiyecek sıkıntısı çekmesini beklemeye başladı⁸³³. Marius'un çeşitli kereler kendisini savaşa davet etmesine rağmen onunla savaşmaya yanaşmadı. Marius'da ona tahkimli Roma kampında saldırmayı göze alamadı. Sonunda yiyeceği tükenen Marius erzak depolarına yaklaşmak üzere Bithynia sahillerine doğru çekildi ve Mithridates'le birleşti.

Sayıcı kendisinden oldukça üstün bir orduyla çarpışmayı göze alamayacak kadar akıllı ve iyi bir komutan olan Lucullus, Üçüncü Mithridates-Roma Savaşı'nın başında düşmana karşı vur-kaç taktiği uygulayarak başarılı süvari savaşları yaptı⁸³⁴. Daha sonra Lucullus, böylesine büyük bir ordunun iaşesinin zorluğunu düşünerek, önce Pontos'luların sayısını azaltmayı düşündü. Mithridates'in bu kadar kalabalık ordusunun bu koşullar altında erzak ihtiyacını uzun süre gideremeyeceği açıktı⁸³⁵. Lucullus da bu noktadan hareket ederek planını buna göre şekillendirdi: Bu yüzden Mithridates'i uzaktan izledi ve bir yandan Pontos ordusunun karadaki erzak yollarını keserken, diğer yandan da Mithridates'in Küçük Asya'ya girmesini engellemeye çalıştı. Bunu yaparken Pontos'lulara karşı gerektiğinde gece ve gündüz baskınları düzenliyor; gerilla taktiğiyle çarpışıyordu. Amacı Mithridates'i yorarak, sinirlendirmek ve onu hatalı hareketlere sürüklemektir. Böylelikle İÖ. 73 yılı sonbaharında zaten yeterince sağlanamayan iaşenin Pontos ordugahına sevkıyatını büyük ölçüde engelledi. Sonunda Mithridates, ordusu için gerekli erzakı temin edebilmek için Marmara Denizi'ndeki donanmasıyla bağlantı kurmak zorunda kaldı.

3.2. Mithridates'in Kyzikos Kuşatması

Pontos kralı, belki de Sertorius'la yaptığı anlaşma hükümlerine uyarak, Küçük Asya'ya girmek için herhangi bir teşebbüste bulunmadı⁸³⁶. Onun yerine Propontis'in kenarında Kapıdağ Yarımadası'nın şimdiki kıstağının kuzey yanındaki dağlık bir alan üzerine kurulmuş, Küçük

⁸³³ Plut. *Luc.* viii. 7-8.

⁸³⁴ Liv. *perioch.* 94.

⁸³⁵ Sall. *Hist.* iv. 69. 14; App. *Mithr.* 72; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. LLOYD 1998¹¹: 206.

⁸³⁶ Plut. *Sert.* xxiii. 4-xxiv. 1.

Asya'nın en büyük ve güzel kentlerinden biri olan Kyzikos'u almayı düşünüyordu⁸³⁷. Çünkü Kyzikos'lular Romalılara sadık kalarak, Mithridates'in Khalkedon Savaşları'ndan önce, kente önemli ölçüde gemi ve asker yardımında bulunmuşlardı. Ancak bu yüzden, 3.000 insan ve 10 gemi kaybetmişlerdi⁸³⁸. Bu bakımdan Mithridates, yağmurlu ve karanlık bir gecede, akşam yemeğinden sonra, Lucullus'a sezdirmeden karargahını kaldırdı. Bütün gece yol aldıktan sonra, günün ilk ışıklarıyla birlikte Kyzikos Boğazı karşısındaki Adrasteia Dağı yamaçlarında konuşlanarak kente saldırdı. Ancak Mithridates'in beklenmedik bir zamanda 150.000 kişi ve büyük bir atlı kuvvetiyle kentin karşısındaki Adrasteia denilen dağı ve dolaylarını ele geçirmek suretiyle baskın yaptığı, sonra ordusunu kente hakim olan arazinin berzah kısmına geçirdiği ve onlarla yalnız karada değil; fakat 400 savaş gemisiyle denizde de savaştığı zaman, Kyzikos'lular Pontos'luların bütün saldırılara karşı koydular⁸³⁹.

Bu sırada Pontos ordugahının aniden kalktığını fark eden Lucullus, kralın bu hızlı yürüyüşü sırasında doğabilecek düzensizlikten ve kargaşadan yararlanmak ve Pontos ordusunun artçı birliklerini yakalamak umuduyla süratli bir şekilde Mithridates'i izledi. Ancak kralın Kyzikos'un güney yamaçlarındaki Adrasteia Dağı eteklerinde ordugahını kurduğunu öğrenince, Pontos ordusunun muhtemel iase yollarına hakim mevkiileri kontrolü altına aldı. Pontos ordusundan yeterince uzakta konuşlanmaya özen göstermekle birlikte, bölgedeki bütün yolları denetimi altına tutmak amacıyla Thrakia kasabasında kamp kurdu. Pontos'luların üstün gücüne rağmen halen onlarla bir an önce savaşmak isteyen sabırsız askerlerine ise, yakında hiç kan akıtmadan, kılıç dahi çekmeden düşman ordusunu mahvedeceğini söylemeye başladı⁸⁴⁰.

Mithridates bu sefer, ca. İÖ. 73/72 yılı kışında, Metrophanes ve Fannius komutasındaki süvari birliklerini Romalıların dostu ve müttefiki olan yöreleri ve kentleri yağmalamak üzere Batı Anadolu'ya gönderdi. Fakat söz konusu birlikler daha Küçük Asya'da fazla ilerleyemeden, Lucullus'un Mamercus⁸⁴¹ adlı komutanı tarafından yenilgiye uğratıldılar. Bunun üzerine Metrophanes ve Fannius ellerinde kalan yaklaşık 2.000 kişilik atlı kuvvetle önce güney

⁸³⁷ Strab. xii. 8. 11 c. 575. Cicero'ya (*Mur.* xv. 33) göre ise, Mithridates, Kyzikos'u Küçük Asya'nın kapısı varsayıyordu. Eğer Kyzikos'u alırsa, Roma'nın Küçük Asya eyaletine kolaylıkla girebileceğini ve Anadolu'nun kapılarının bir kez daha kendine açılacağını zannediyordu.

⁸³⁸ Plut. *Luc.* ix. 1.

⁸³⁹ Strab. xii. 8. 11 c. 575/576; Plut. *Luc.* ix. 1-2; ayrıca bk. Memnon 40. 1; 3-5; Cic. *Arch.* ix. 21; Flor. *epit.* i. 40. 14-15.

⁸⁴⁰ Plut. *Luc.* ix. 2; xi. 1; Daha detaylı bilgi için bk. Liv. *perioch.* 94-95; App. *Mithr.* 72-77.

⁸⁴¹ Oros. *hist.* vi. 2. 15-18. GELZER'e (1926: 386) göre, Mamercus büyük bir ihtimale İÖ. 77 yılı *consul*'larından Aemilius Lepidus Livianus'un oğluydu.

Mysia, daha sonra da doğu Lydia yörelerine çekilmek zorunda kaldılar. Ancak tehlikeli çarpışmalar ve macera dolu bir yolculuk sonucunda, kralın Kyzikos'taki ana karargahına dönebildiler⁸⁴². Bu sırada Lucullus'un diğer bir komutanı Gaius Salluvius Naso da, doğu Mysia ve Phrygia Epiktetos bölgelerini Pontos akınlarına karşı başarıyla müdafaa etti⁸⁴³.

Kyzikos, Propontis'ten dar bir boğazla ayrılan bir ada üzerinde olup, kıtaya iki köprüyle bağlıydı. Köprülerin yakınında iki yüzden fazla gemiyi alabilecek büyüklükte barınağı bulunan ve gerektiğinde kapatılabilen Panarmos ve Kitos adlarında iki limanı vardı. Kentin bir kısmı düzlükte diğer kısmı ise, "Ayıların Dağı" (= *Arktōn Oros* [Ἄρκτων ὄρος]) olarak adlandırılan bir dağla bu dağın arkasında Dindymos denen başka bir dağın eteklerine kadar uzanıyordu⁸⁴⁴. Kent kuvvetli şekilde tahkim edilmişti. Yüksek ve itinayla yapılmış surlar yer yer Prokonnesos (= Marmara Adası) mermerinden yapılmış görkemli kulelerle destekleniyordu⁸⁴⁵. Kyzikos topraklarının büyüklüğü ve verimliliğinin yanı sıra, hem barış, hem de savaş zamanında yönetiminin mükemmelliği ile Küçük Asya'nın başta gelen kentlerinden biriydi. Kente kamuya ait hazine, silah, savaş makineleri ve tahıl stoklanan yapılarının yönetimiyle uğraşan üç yönetici bulundurdu. Onlar tahıla *khalkidike*⁸⁴⁶ toprağı karıştırarak çürütmesini önlerlerdi. Bu bakımdan Üçüncü Mithridates-Roma Savaşı sırasında, Pontos kralı tarafından gafil avlanmalarına ve ilk etapta kralın ani bir baskınla kentin köprülerini ve banliyölerini ele geçirmesine rağmen, Kyzikos'lular önceden yapmış oldukları savaş hazırlıkları sebebiyle Pontos'lular karşısında oldukça avantajlı bir durum elde ettiler⁸⁴⁷. Lucullus'un Roma ordusuyla yakınlarda olduğunu öğrenmeleri Kyzikos'luların cesaretlerini arttırdı⁸⁴⁸. Bu yüzden Mithridates'in, teslim teklifini reddettiler⁸⁴⁹. Bunun üzerine kral, kenti karadan on değişik ordugah tarafından, denizden ise, tam donanımlı kuvvetli bir donanmayla abluka altına aldı. Daha sonra da kente her taraftan aynı anda saldırdı⁸⁵⁰.

⁸⁴² Oros. *hist.* vi. 2. 16-18; ayrıca bk. MAGIE 1950: 327.

⁸⁴³ Doğu Mysia kentlerinden Abbaıtis kentinde Gaius Salluvius Naso şerefine dikilen bir anıt üzerinde bulunan ve ca. İÖ. 73/72 yılı kışına tarihlenen bir yazıtta (*CIL* I² 743=IG XIV 1121=IGRom I 401=OGIS 445) Salluvius, Üçüncü Mithridates Savaşı'nda gösterdiği başarılarından dolayı onurlandırılmaktadır. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. MAGIE 1950: 327 dn. 15.

⁸⁴⁴ Strab. xii. 8. 11 c. 575; App. *Mithr.* 75.

⁸⁴⁵ Strab. xii. 8. 11 c. 575; Flor. *epit.* i. 40. 15.

⁸⁴⁶ İçinde kireç, kalsiyum ve karbonat bulunan toprak.

⁸⁴⁷ Strab. xii. 8. 11 c. 575/576.

⁸⁴⁸ Plut. *Luc.* ix. 3-6; Flor. *epit.* i. 40. 16; Frontin. *strat.* iii. 13. 6

⁸⁴⁹ App. *Mithr.* 73; ayrıca bk. Frontin. *strat.* iv. 5. 22.

⁸⁵⁰ Strab. xii. 8. 11 c. 576.

Bu arada Kyzikos'la Bithynia arasındaki yol üzerinde yer alan en önemli geçitlerden biri halen Mithridates'in kontrolü altındaydı. Generallerinden Taksiles ve diğer subaylarının tavsiyelerine uyarak burada güçlü bir garnizon konuşlandırmıştı. Fakat Lucius Magius, Sertorius'un İspanya'da kendi adamları tarafından ihaneti sonucu öldürülmesinden sonra, Lucullus'la gizlice haberleşmeye başladı. Böylelikle Mithridates'e, Fimbria tarafından Küçük Asya'ya getirilmiş olan iki *legio*'nun Lucullus'tan ayrılarak kendi saflarına geçmek istediğini ve kralın savaşı daha fazla kan dökmeden kolayca kazanabileceğini bildirdi. Mithridates, her nasılsa söz konusu durumdan hiç şüphelenmedi. Fimbria *legio*'larının Pontos'lular tarafından tutulan geçitlerden rahatsız edilmeden geçmelerine ve kendi ordusunun karşısındaki tahkimli tepede konuşlanmalarına izin verdi. Magius'un kendisine ihanet ettiğini, ancak kısa süre sonra söz konusu *legio*'lar Lucullus'la tekrar birleştikten sonra anladı⁸⁵¹. Bu hileyle Lucullus, bir yandan Mithridates'in ordugahlarının yer aldığı Kyzikos önlerindeki ovanın üzerindeki tahkimli tepeyi elde ederken, diğer yandan da kralın Küçük Asya'nın iç kısımlarından erzak temin etmesini büyük ölçüde engellemiş oldu. Dahası kral böylelikle, güneyden Ayıların Dağı'yla (= *Arktōn Oros*) bu dağın arkasında Dindymos denen başka bir dağ ve Daskylitis (= Manyas) Gölü ile, batıdan Rhyndakos (= Kocaçay), doğudan ise, Karesos (= Gönen Çayı?), Granikos (= Biga Çayı) ve Rhesos (= Kara Atlı Çayı) gibi ırmaklar arasında kaldı. Kral şimdiye kadar güçlü donanması sayesinde erzak sıkıntısı çekmemişti. Bu arada zaman geçiyor ve İÖ. 73 yılı sonbaharı yerini İÖ. 73/72 yılı kışına bırakıyordu. Kent kralın ve diğer generallerin sandığından çok daha dayanıklı çıkmıştı. Bu yüzden Mithridates, artık kalabalık ordusunu beslemekte güçlük çekmeye başlamıştı⁸⁵².

Mithridates, nedense o anki gücüyle Lucullus'un saflarını kolayca bozabilecek büyüklükte ordu ve donanma sahip olmasına rağmen Romalılara karşı yürüyüşe geçmeyi düşünmedi⁸⁵³. Ordusunun uzun süreli iâşesini sağlamak için de herhangi bir girişimde bulunmadı. Onun yerine kent üzerindeki ablukayı sıkılaştırdı. Kentin limanlarını iki deniz duvarıyla bloke etti. Surların çeşitli yerlerine tüneller kazdırdı, diğer taraflarına ise, toprak yığdırdı⁸⁵⁴. Thessalia'lı Nikonides'e kuşatma aletleri, mancınıklar kuleler, koç boynuzları, *sambyke*'ler⁸⁵⁵

⁸⁵¹ App. *Mithr.* 72.

⁸⁵² Strab. xii. 8. 11 c. 575/576; App. *Mithr.* 72.

⁸⁵³ App. *Mithr.* 73.

⁸⁵⁴ App. *Mithr.* 73.

⁸⁵⁵ Bazen sur duvarlarına çıkmak için inşa edilen kuleye bazen de bir gemiden diğerine geçmek için kullanılan köprüye verilen ad.

inşa ettirdi⁸⁵⁶. Bunlardan yaklaşık 45 metre yüksekliğindeki bir kuşatma kulesi üzerinde aynı zamanda çalışabilen birçok savaş makineleri yer almaktaydı. Bu savaş makineleri ve mancınıklarla kenti taş, ateş ve mermi yağmuruna tuttu. Daha sonra iki tane beş sıra kürekli (= *quinqueremis*), ağır tonajlı savaş gemisi üzerine bir *sambyke*'yi kentin limanda konuşlandırdı. Bütün bu hazırlıklardan sonra kral, kenti teslim olmaya zorlamak için Kyzikos'a yapılan ilk baskın sırasında esir alınan 3.000 kişiyi bir araya toplayarak onları kentin duvarları önlerine gönderdi. Fakat esirlerin yalvarmaları da kentin kendiliğinden teslim olmasına yetmedi⁸⁵⁷.

Bu arada Romalı general Lucullus geç te olsa, Daskylitis Gölü'nde ele geçirdiği büyük bir tekneyi arabalarıyla denize indirterek içerisine yerleştirdiği bir grup Romalı askeri geceleyin Kyzikos kentine sokmayı başardı. Bu surette kent halkının da kendilerine olan güvenleri tazelenmiş oldu. Böylelikle Kyzikos'lular Romalıların yardımıyla surların dışına huruç hareketleri düzenleyerek bazı Pontos savaş makinelerini yakmayı dahi başardılar⁸⁵⁸.

Bunun üzerine Mithridates, önce donanmasıyla kente saldırdı. Nikonides tarafından iki beş sıra kürekli gemi üzerine monte edilen *sambyke* kentin surlarına yanaştı. Hatta üzerindeki köprüden dört tane askeri kent surlarına çıktı. Bununla birlikte Pontos'lular Kyzikos'luların ilk şaşkınlığından yararlanamadılar. Diğer askerler zamanında surlara atlayarak arkadaşlarına destek veremediler. Bu bakımdan toparlanan Kyzikos'lular önce surlardaki Pontos'luları öldürdüler. Daha sonra da duvarların üzerine konuşlandırdıkları mancınıklar aracılığıyla yanan ziftleri Pontos gemilerine fırlatmaya başladılar. Öyle ki, Pontos donanması gerilemek zorunda kaldı. Ancak Mithridates, aynı gün bu sefer de, bütün kuşatma aletleri ve askerleriyle karadan kente saldırdı. Kent halkı bunun üzerine kara tarafındaki surlara koştu. Bazen fırlattıkları ağır taşlarla koç başların kafalarına zarar veriyor, bazen de surlardan uzattıkları halatları kement gibi kullanarak, koç başların kafasından geçiriyor ve onları yukarıya çekmeye çalışıyorlardı. Kuşatma kulelerinin saldırılarına azimle koyuyor ve duvarları yıkmaya çalışan makinelerin darbelerini yavaşlatmak üzere surlardan yünle doldurulmuş sepetler sarkıtıyorlardı. Kenti sürekli döven mancınıkların fırlattıkları ateş toplarını sirke ve suyla söndürüyorlardı. Bir ara surlarda ufak bir gedik açıldıysa da Pontos'lular bu durumdan zamanında yararlanamadılar.

⁸⁵⁶ Plut. *Luc.* x. 2-3; App. *Mithr.* 73.

⁸⁵⁷ Appianos'a (*Mithr.* 73) göre, Kyzikos'lu komutan Peisistratos surların üzerinden onlara kaderlerine azametli bir şekilde dayanmalarını söyledi. Frontinus'a (*strat.* iv. 5. 22) göre ise, Mithridates Kyzikos'u kuşatmış durumdaiken, kenti teslim olmaya zorlamak için esirleri bir araya toplayarak, onları halka teslim etti. Ama kent halkı esirlerin kahramanca ölmesinden yanaydılar ve Romalılık onurunu korumada inat ettiler.

⁸⁵⁸ Strab. xii. 8. 11 c. 576; Plut. *Luc.* ix. 6; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. GÜNALTAY 1987²: 427; KEAVENEY 1992: 80 vd.

Yıkılan kapıların ve yıkılan duvarların arkasına ise, aynı gece yenisini örüyorlardı⁸⁵⁹. O gün Kyzikos'lular tarafından cesurca savunulan kent, tahkimli surlarının sağlamlığı sayesinde alınamadı. Kent kralın, gerek gündüz, gerekse geceleyin çeşitli savaş teknikleri uygulayarak sürdürdüğü kuşatmasına dayandı. Kralın bütün hücumları başarısızlıkla sonuçlandı. Daha sonraki günlerde ise, rüzgar denizi kabarttı. Büyük dalgalar ve fırtına kralın, hem deniz, hem de kara ordusunda bulunan büyük kulelerini yıktı ve kuşatma aletlerine büyük ölçüde zarar verdi. Thessalia'lı Nikonides'in harika kuleleri ve *sambyke*'leri güney (= lodos) rüzgarının etkisiyle birbiri ardına devrildi. Bu sırada kralın yeni inşasını tamamlamış olduğu 45 metre yüksekliğindeki devasa kule de büyük bir gürültüye devrilerek parçaları dört bir yana dağıldı⁸⁶⁰.

Mithridates ise, pes etmiyor; komutanlarının yaklaşan kış, tükenmek üzere olan yiyecek ve erzak sıkıntısını göz önünde tutarak geri çekilme tekliflerini reddediyordu⁸⁶¹. Bunun üzerine kral, kuşatmayı daha da sıkılaştırdı. Bir yandan kentin sırtını yasladığı Dindymos Dağı eteklerinden⁸⁶² surlar yönünde yeni bir tümsek oluşturuyor, diğer yandan da yeni kuşatma kuleleri de inşa ediyordu. Aynı zamanda kentin çeşitli yerlerinden tüneller açtırarak kente girmeye çalışıyordu⁸⁶³. Ancak bir seferinde Pontos'luların surların altından kente girmek üze-

⁸⁵⁹ App. *Mithr.* 74.

⁸⁶⁰ Plut. *Luc.* x. 1-3; App. *Mithr.* 74.

Herodotos'a (vi. 27) göre, "Bir kentin başına büyük yıkımlar gelmeden önce, genellikle bunu haber veren şeyler olurdu". Plinius'a (*nat.* xvii. 38) göre, Kyzikos'un başına gelecekler de önceden belli olmuştu. Mithridates'in Kyzikos kuşatmasından evvel defne ağacının içinden bir incir ağacı bitmiştir ki, bu kötüye bir işaretti.

Aynı şekilde Mithridates'in Kyzikos kuşatması sırasında da kentte dikkate değer nitelikte işaretler ortaya çıkmıştı. Bunlardan birincisi; Kyzikos'luların Persephone'ye adadıkları festivaller sırasında geleneksel olarak her yıl, tanrıça onuruna siyah renkte doğurmamış genç bir inek kurban ederlerdi. Ancak Pontos kuşatmasından dolayı kentte böyle bir inek bulunamadı. Bununla birlikte o sıralar kentin civarındaki Pontos sürülerinden siyah bir inek yüzerek kentte çıktı. Kyzikos'lular da, onu tanrıçanın bir armağanı sayarak Persephone'ye ait sunakta kurban ettiler (Plut. *Luc.* x. 1; App. *Mithr.* 75). İkincisi ise, Kyzikos kuşatması sırasında Ilion'dakiler rüyalarında Tanrıça Athena'yı terden sırlıklam ve *peplos*'u (= elbisesi) yırtılmış olarak gördüler. Tanrıça onlara Kyzikos kuşatmasından geldiğini söylüyordu (Plut. *Luc.* x. 3). Kyzikos'lular ve Ilion'lular bu kuşatma sırasında bu ve buna benzer tanrısal alametler gördüklerini ileri sürmektedirler (konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Plut. *Luc.* x. 2).

Yukarıda sözü edilen alametlerin gerçekliği tartışılır bir şeydir. Bununla birlikte halkın üzerinde ve kentin savunulmasında oldukça önemli bir rol oynamıştır. Öyle ki, Kyzikos kuşatması sırasında da, aynen Rhodos ablu-kasında olduğu gibi (App. *Mithr.* 27), Mithridates belki de kenti alabileceği bir sırada, kuşatma aletleri, ya yapım hatasından, ya da doğal afetler yüzünden, bir şekilde çökmüştür. Kuşatılan mağrur durumdaki halk da, bu durumu tanrısal güçlere bağlamış ve olayları efsaneleştirmiştir. Bu yüzden de yukarıda sözünü ettiğimiz antik yazarlar bile, tam donanımlı Pontos orduları tarafından uzun süre abluka altında tutmasına rağmen alınamayan, kentlerdeki tanrısal alametlerden söz etmeden geçememişlerdir.

⁸⁶¹ Plut. *Luc.* xi. 1; App. *Mithr.* 75.

⁸⁶² Strab. xii. 8. 11 c. 575/576; App. *Mithr.* 75.

⁸⁶³ App. *Mithr.* 75.

re tünel kazdıklarını anladıklarında karşı bir tünel kazdılar. Az daha Mithridates'i kendi kazdığı tünelde canlı olarak ele geçireceklerdi. Fakat kral aldığı önlemlerle tünelden geri çekilerek buna engel oldu⁸⁶⁴.

Kuşatmanın üçüncü ayından sonra, kışın kendini iyice hissettirmesi deniz yoluyla erzak edinimi de sekteye uğrattı. Beslenme yetersizliğinden ve aşırı soğuklardan dolayı orduda salgın hastalıklar baş gösterdi. Bu arada bazı askerlerin açlıktan birbirleri yediklerini, hatta ölü insanların naaşlarına saldırdıklarını öğrenen Mithridates, bunlar birbirlerini yiyecekler diye ürktü⁸⁶⁵. Eğer kral, durumun önemini kavrayıp kuşatmayı o zaman kaldırsaydı, ya da düzenli olarak geri çekilseydi, başta işlemiş olduğu yanlışlığa rağmen gene de akıllıca hareket etmiş olurdu. Ama o aldırmadı⁸⁶⁶. Bu arada Lucullus, tahkimli kampından Pontos ordusunu izliyor ve Mithridates'in kara tarafından iase sağlamasını engelliyordu. Krala karşı hiçbir harekette bulunmuyor ve zaman zaman Pontos taraftarı civar yerleşimleri ve kaleleri kuşatıyordu. Sonunda Mithridates, Lucullus'un civardaki küçük bir kaleyi muhasara altına almak için ordusunun büyük bir bölümüyle uzaklaştığı haberini aldığı zaman bu fırsattan istifade etmek istedi. Kuşatma için gereksiz olan ordusunun bir kısım ağırlığını, yük hayvanlarını ve yaralı askerlerini ordusunun oradaki bölümünde bulunan bütün süvari kıtalarıyla birlikte Bithynia'ya doğru yola çıkardı⁸⁶⁷.

Bu durumdan haberdar olan Lucullus, geceyle birlikte acilen kampına döndü. Sabahla birlikte kar fırtınası olmasına rağmen yanına bütün süvari kıtalarını ve 10 *cohort* –6.000 kişi– olarak geri çekilen birliği izlemeye koyuldu. Karlar içinde yapılan bu hızlı ve zor yürüyüş sırasında soğuğa dayanamayan askerlerini geride bıraktı. Fakat sonunda Pontos'lular Rhyndakos Irmağı'nı (= Kocaçay) aşmadan onları yakaladı. Ani bir baskın sonucunda mukavemet dahi gösteremeyen Pontos birlikleri ağır bir yenilgiye uğradılar. Sonuçta Romalılar, Pontos'luların büyük bir kısmını öldürdüler⁸⁶⁸, yaklaşık 15.000 kişiyi esir ettiler⁸⁶⁹; 6.000 at

⁸⁶⁴ Strab. xii. 8. 11 c. 576.

⁸⁶⁵ Sall. Hist. iii. 26-41. 1; Plut. Luc. xi. 1; App. Mithr. 76; Flor. epit. i. 40. 17.

⁸⁶⁶ Belki de zayıf düşmüş, cesareti kırılmış, moral bakımından zayıf bir orduyla Romalıların düzenli ve yıpranmamış hatlarını yaramayacağını bilincindeydi.

⁸⁶⁷ Plut. Luc. xi. 1-2; App. Mithr. 75-76.

⁸⁶⁸ Memnon'a (41. 1) göre, bu savaşta 10.000'den fazla Pontos'lu yaşamını yitirdi. Orosius'a (hist. vi. 2. 15) göre ise, Pontos'lular 15.000 kişi kaybettiler. O kadar çok kişi öldürülmüştü ki; Plutarkhos (Luc. xi. 3) göre, savaşın sonra Apollonia (= Gölyazı) kentinin bütün kadınların gelerek Pontos ordusunun taşıdıkları yükleri ve ölüleri soymuşlardı. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Liv. perioch. 94-95; Flor. epit. i. 40. 17.

⁸⁶⁹ Plut. Luc. xi. 2-4; App. Mithr. 75. Memnon'a (41. 1) göre ise, bu rakam 13.000 kişidir.

ve develerin de dahil olduğu önemli miktarda yük hayvanı ile muazzam ölçüde ganimet ele geçirdiler⁸⁷⁰.

Kyzikos'ta bu olaylar cereyan ederken Mithridates'in generallerinden sertliğiyle ün salmış olan Galatia'nın eski valisi Eumakhos, bölgeyi yeniden ele geçirerek yakıp yıkmıştı. Ani bir baskınla önce Phrygia, daha sonra sırasıyla Pisidia, Isauria ve Kilikia⁸⁷¹ bölgelerini istila edip eline geçirdiği bütün Romalıları öldürmüştü⁸⁷². Hatta Pontos kuvvetleri şimdi, Karia Bölgesi'nde ilerlemeye başlamışlardı. Ancak o sıralar genç Caesar, kendini korsanların elinden kurtararak, onları bertaraf etmiş ve Rhodos'ta hitabet eğitimi almaya devam ediyordu. Bazı Pontos birliklerinin Karia'da olduğunu öğrendiğinde, hemen Küçük Asya'ya geçerek Roma'nın dostu ve müttefiki olan kentlerden askeri kuvvetler topladı. Daha sonra da kralın komutanlarına karşı çete savaşları vererek onları Karia'dan sürdü⁸⁷³. Bu sırada, İÖ. 73/72 kışında, daha Eumakhos Küçük Asya'nın güney bölgelerinden Galatia'ya geri dönmeden Galat *tetrarkhes*'i Deiotaros Galatia'yı Pontos'lulara karşı ayaklandırdı. Eumakhos'un Galatia'da konuşlandığı Pontos garnizonlarını büyük ölçüde tahrip etti. Birçok Pontos subay ve askerini öldürdü. Eumakhos'un Galatia'ya dönmesiyle birlikte, Pontos generaline karşı başarıyla direndi. Deiotaros'un saldırıları karşısında ağır kayıplara uğrayan Eumakhos ise, sonunda Pontos topraklarına geri çekilmek zorunda kaldı⁸⁷⁴.

Kışın iyice bastırması Mithridates'in Kyzikos kuşatmasını son derece güçleştirdi. Kyzikos'lular her bakımdan Mithridates'in ordusuna kıyasla yeterli sayıda askere ve askeri donanımına sahip olmasalar da, kentlerini Pontos'lulara karşı hem karadan, hem de denizden başarıyla savunuyor ve Pontos ordusunu her geçen gün daha da yıpratıyorlardı. Bunun yanı sıra, durumun gereğine göre, bazen gece bazen de gündüz aniden huruç hareketi düzenliyor, kralın büyük zorluklarla inşa ettirdiği ağır kuşatma kulelerini ve çeşitli savaş araçlarını durmadan ateşe verilerek yakıyorlardı. Sonunda Mithridates, kenti ele geçirmenin sandığı kadar

⁸⁷⁰ Plut. *Luc.* xi. 2-4; App. *Mithr.* 75.

⁸⁷¹ Appianos (*Mithr.* 75) Eumakhos'un, Kilikia'yı ele geçirdiğini söylerken, büyük bir ihtimalle Pamphylia Bölgesi'ni kast ediyor olsa gerektir. Çünkü o sıralar Kilikia Pedias damadı ve müttefiki Armenia Kralı II. Tigranes'in, Kilikia Trakheia ise, korsanlar ve Roma'ya düşman yerel yöneticilerin kontrolü altındaydı (Plut. *Luc.* xiv. 5; xxi. 4-5; *Pomp.* xxviii. 4; App. *Syr.* 48; 69-70; *Mithr.* 105; Cass. Dio xxxvi. 37. 6; *Iust.* xl. 1. 2-4; 2. 3; *Iosep. Ant. Iud.* xiii. 16. 14; ayrıca bk. Diod. xl. 1a dn. 4; Strab. xiv. 5. 2 c. 669).

⁸⁷² Liv. *perioch.* 94; App. *Mithr.* 75; ayrıca bk. Suet. *Iul.* iv. 2.

⁸⁷³ Suet. *Iul.* iv. 2.

⁸⁷⁴ Liv. *perioch.* 94; App. *Mithr.* 75; Oros. *hist.* vi. 2. 16-18; ayrıca bk. RAMSAY 1899: 70; ORMEROD 1922: 51 dn. 4; ARSLAN 2000a: 142 vdd.

kolay olmadığını anladı. Daha sonra da Kyzikos kuşatmasını kaldırmaya karar vererek açlıktan, soğuktan, yorgunluktan ve salgın hastalıklardan tükenen ordusunu geri çekmek üzere harekete geçti⁸⁷⁵. Böylelikle, bir yandan Romalıların ilgisini başka yöne çekerken, diğer yandan gizlice dönüş hazırlıklarına başladı. Önce amirallerinden Aristonikos'a, Fimbria'nın *legio*'larından bazı Roma askerlerini kazanmak için 10.000 altın sikke vererek Aigaios (= Ege) Denizi'ne yolladı. Fakat Aristonikos, Aigaios Denizi'nde seyrederken Lucullus'un askerlerinin kurdukları tuzağa düşerek yakalandı. Beraberinde getirdiği paralarla birlikte Lucullus'la teslim edildi⁸⁷⁶.

Bunun üzerine Mithridates, geceyle birlikte ordusunun önemli bir bölümüyle birlikte gemilere binerek, Troas Bölgesi'nin liman kentlerinden Parion'a doğru yelken açtı. Sayısı yaklaşık 30.000'e inen piyade birlikleri de Hermokrates ile Sertorius tarafından kendisine gönderilen Marius'un kumandası altında kara yolundan Lampsakos'a doğru yürüyüşe geçtiler. Söz konusu durumdan haberdar olan Lucullus ise, Pontos ordusunu takibe koyuldu. Bu arada kışın yağın kar ve yağmurlar nedeniyle Lampsakos yolu üzerindeki Aisepos ve Granikos ırmakları debilerini arttırmışlardı. Bu bakımdan özellikle Aisepos Irmağı aşılırken Pontos'lular gereğinden fazla zaman kaybettiler. Bu sırada Lucullus'un Roma ordusuyla gelmesiyle ırmak kenarında kanlı bir boğuşma oldu⁸⁷⁷. Ağır kayıplar veren Pontos'lular zar zor Lampsakos'a sığınabildiler⁸⁷⁸. Fakat Lucullus onları orada da rahat bırakmadı ve kenti kuşattı. Bunun üzerine Mithridates Parion'da demir atmış olan donanmasını Lampsakos'a yardıma gönderdi. Böylelikle, hem Lampsakos vatandaşlarının, hem de Pontos'luların bir kısmı güven içinde kenti terk etti⁸⁷⁹. Ancak Mithridates, Lampsakos'un savunulması ve denizlerdeki Pontos hakimiyetinin devamı için Marius, Paphlagonia'lı Aleksandros ve hadım Dionysios'un komutasında 10.000 kişilik seçme askerden oluşan birlik ve 50 gemiden oluşan bir filo bıraktı. Kendisi ise, ordusundan geri kalan birliklerle Nikomedeia'ya doğru yelken açtı. Lucullus'un elinde Pontos donanmasını engelleyecek gemisi olmadığı için Mithridates'in gitmesine engel o-

⁸⁷⁵ Sall. *Hist.* iv. 69. 14; Plut. *Luc.* xi. 5; App. *Mithr.* 76; ayrıca bk. Liv. *perioch.* 95.

⁸⁷⁶ Plut. *Luc.* xi. 5; Memnon aynen (40. 1-2)'de, olduğu gibi yukarıda sözü edilen olayı aktarırken de Mithridates'in donanma komutanının adını Plutarkhos'un (*l.c.*) tersine, Arkhelaos olarak vermektedir.

⁸⁷⁷ Söz konusu savaş, Memnon (40. 5) ve Appianos'a (*Mithr.* 76) göre, Aisepos; Plutarkhos'a (*Luc.* xi. 6) göre ise, Granikos Irmağı yakasında yapıldı. Florus (*epit.* i. 40. 17) ise, Pontos birlikleri Granikos ve Aisepos yakalarında Lucullus tarafından ağır kayıplara uğratılmışlar ve her iki ırmak günlerce kan akmıştır.

⁸⁷⁸ Plutarkhos'a (*Luc.* xi. 6) göre, Lucullus yaklaşık 20.000 Pontos askerini öldürüp, önemli miktarda insanı esir aldı. Orosius'a (*hist.* vi. 2. 20) göre, Pontos ordusunun asker kaybı 11.000'den fazlaydı. Appianos (*Mithr.* 76) ise, yaklaşık bir sayı vermemekte ve yalnız Pontos'luların Aisepos Irmağı'nı aşarken Lucullus'un saldırıları karşısında ağır kayıplara uğradığını belirtmektedir.

lamamıştır. Bununla birlikte kral yolda –Parion açıklarında– gene fırtınaya yakalanmış ve hem kendi donanması, hem de Lampsakos’da bıraktığı filo büyük ölçüde zarar görmüştür⁸⁸⁰.

Mithridates yolda Priapos kentinin ünlü kehanet merkezi Artemis tapınağını yağmaladıktan⁸⁸¹ sonra Marmara Ereğlisi’nin önde gelen kentlerinden Perinthos’u kuşatmıştır⁸⁸². Başarısız birkaç denemeden sonra Roma’yla olan ittifakına sadık kalarak Lucullus’a yardım eden Byzantion’u tehdit ederek kente karşı çeşitli yaptırımlarda bulunmuş⁸⁸³ ve sonunda Nikomedeia’ya çekilerek orada konuşlanmıştır⁸⁸⁴.

Sonuç olarak Roma ve müttefiklerinin başarıları ve Kyzikos’luların kentlerini sonuna kadar kararlılıkla savunmaları nedeniyle Mithridates, Kyzikos kuşatmasını kaldırmak zorunda kalmıştır. Keza, kralın önceden kestiremediği ve bu yüzden adayı terk edinceye kadar büyük insan kaybına uğramasına neden olan, kalabalık ordusu üzerine çöken açlık da Kyzikos’lular için yardımcı sayılır⁸⁸⁵. Mithridates tek bir kentin kuşatması için tam donanımlı ordusunu ve donanmasını oraya bağlamasına rağmen kenti bir türlü ele geçirememiş ve kendisinden her bakımdan az ve zayıf olan Lucullus’un dahiyane savaş stratejisi karşısında yetersiz kalmıştır⁸⁸⁶. Böylelikle kral, bir yandan taktığının kurbanı olurken, diğer taraftan da kötü hava koşulları ve fırtınalar yüzünden ordusunun ve donanmasının büyük bir bölümünü kaybetmiştir⁸⁸⁷.

Böylelikle Lucullus zafer alayıyla birlikte, vatandaşların sevinç gösterileri eşliğinde, muzaffer bir kumandan edasıyla Kyzikos’a girdi. Romalılara olan sadakatleri nedeniyle halkı her çeşit vergiden muaf tuttu, kenti ise, bağımsız ilan etti. Bununla da kalmayarak, kentin

⁸⁷⁹ App. *Mithr.* 76.

⁸⁸⁰ Sall. *Hist.* iv. 69. 14; App. *Mithr.* 76; ayrıca bk. Liv. *perioch.* 95.

⁸⁸¹ Plut. *Luc.* xiii. 4.

⁸⁸² Memnon 40. 5.

⁸⁸³ Cicero (*de prov. Cons.* iv. 6) ve Tacitus (*ann.* xii. 6), Byzantion’u Üçüncü Mithridates-Roma Savaşı’ndaki tutumundan dolayı övmektedirler.

⁸⁸⁴ Memnon 40. 5; Liv. *perioch.* 95; App. *Mithr.* 76.

⁸⁸⁵ Sall. *Hist.* iv. 69. 14; Strab. xii. 8. 11 c. 576; App. *Mithr.* 76-77; Flor. *epit.* i. 40. 17; ayrıca bk. Memnon 40. 3-4; Cic. *Arch.* ix. 21.

⁸⁸⁶ Cic. *Leg. Man.* viii. 20.

⁸⁸⁷ Cic. *Arch.* ix. 21; Liv. *perioch.* 95; ayrıca bk. ÖZSAİT 1982: 310.

territorium'unu büyük ölçüde genişletti⁸⁸⁸. Kyzikos'lular da ona olan minnettarlıklarını göstermek için, Lucullus adına *-Luculleia-* oyunları düzenlediler⁸⁸⁹.

Mithridates'in başarısız Kyzikos kuşatması sonucunda kara ordusunun ve donanmasının büyük oranda azalmasına rağmen halen denizlerdeki tartışmasız üstünlüğü devam ediyordu. Romalıların Khalkedon yenilgisi onların Akdeniz'deki yegane donanmasına mal olmuştu. Bunun üzerine Lucullus, Hellespontos'a ilerledi⁸⁹⁰. İÖ. 72 yılının baharında Küçük Asya'nın sahil kentlerinden ve bölgelerinden gemiler toplamaya başladı⁸⁹¹ ve generallerini Pontos kontrolü altındaki Bithynia kentleri üzerine gönderdi. Çünkü, Mithridates'in Bithynia kentlerine yerleştirmiş olduğu garnizonlar halen yerlerinde duruyordu. Böylelikle Lucullus'un komutanları Bithynia'yı yeniden Roma hakimiyeti altına almaya başladılar. Gaius Triarius, Apameia Myrleia üzerine yelken açtı. Kralın kente konuşlandığı garnizon sonuna kadar kenti savundu. Triarius da, gerek kenti ele geçirirken, gerekse ele geçirdikten sonra birçok vatandaşı öldürdü. Tapınaklara sığınanları dahi esirgemedi⁸⁹². Barba, Olympos (= Uludağ) Dağı eteklerindeki Prusa'yı kısa bir kuşatma ve genel bir hücumdan sonra zapt etti⁸⁹³. Romalıların kısa zamanda Bithynia'nın önemli kentlerini teker teker ele geçirmeye başlamaları ve kuşatılarak zapt edilen kentlerin başlarına gelen felaketlerden ürken diğer şehirlerin mukavemet azmi sarsıldı. Kendilerine olan güvenleri ve Pontos kralına olan bağlılıkları bir anda yok oldu. Böylece, ya kentlerindeki Pontos garnizonlarını kovdular, ya da Nikaia örneğinde olduğu gibi,

⁸⁸⁸ Plut. *Luc.* xii. 1; App. *Mithr.* 76; ayrıca bk. Vell. ii. 33. 1-2. Strabon'a (xii. 8. 11 c. 576) göre, "Romalıların ayrıcalık tanıdıkları kent bugüne kadar iç bağımsızlığını korumuştur. Vaktiyle sahip olduklarına ilaveten Romalılar tarafından verilenlerle birlikte geniş toprakları vardır. Bunlar arasında, bir kısmı Byzantion'luların elinde olan Daskylitis Gölü'nün bazı kısımları ve Adrasteia Ovası, Troia Bölgesi'nde ise, Aisepos'un karşı kıyısında bulunan Zeleia dolaylarının bazı kısımlarını yer alır. Dolionis ve Mygdonis'e ilaveten Apolloniatis ve Miletopolis göllerine kadar uzanan topraklar da onlara aittir".

Kyzikos'un bu özgürlüğü Tiberius'un imparatorluğu zamanına (İS. 14-37) kadar devam etmiş gözükmektedir. Fakat kent halkı Roma İmparator Kültü çerçevesinde, Augustus'a ibadeti kabul etmemekle suçlanmıştır. Kısa süre sonra da, bu iddialara Roma halkına karşı yasadışı ve kötü hareketlerde bulunmak da eklenmiştir. Böylelikle Kyzikos'luların Üçüncü Mithridates-Roma Savaşı sırasında kazanmış oldukları özgürlükleri ceza olarak geri alınmıştır (Tac. *ann.* iv. 36; Suet. *Tib.* xxxvii. 3). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. IŞIK 2001: 170.

⁸⁸⁹ App. *Mithr.* 76.

⁸⁹⁰ Plut. *Luc.* xii. 1; App. *Mithr.* 77.

⁸⁹¹ Bu arada Roma *Senatus*'u, Pontos kralının denizlerdeki üstünlüğüne bir son vermek amacıyla, Lucullus'a bir donanma inşa etmesi 18.000.000 *denarii* (= 3.000 *talanta*) tutarında para vermeyi kararlaştırdı. Fakat Lucullus, Küçük Asya'daki dost ve müttefik sahil kentlerinden ve adalardan yardım alarak bir donanma hazırlayacağını bildirmek suretiyle *Senatus*'un yardım talebini geri çevirdi (Plut. *Luc.* xiii. 4).

⁸⁹² Memnon 41. 1; App. *Mithr.* 77.

⁸⁹³ Memnon 41. 1-2; App. *Mithr.* 77.

Pontos birlikleri kendiliğinden kentlerini terk ettikten sonra kapılarını Romalılara açtılar⁸⁹⁴. Bithynia kentlerinden çekilen Pontos garnizonları ise, birer birer Mithridates'in ana karargahının yer aldığı Nikomedeia'ya giderek, Pontos'luların Küçük Asya kalan son ordusuyla birleştiler⁸⁹⁵.

Lucullus, İÖ. 72 bahar sonu/yazı başında, İlion'dan Aigaios Denizi'ne açıldı. Elaitikos Körfezi'nde yer almasına rağmen, İlion'a⁸⁹⁶ sadece on iki *stadia* uzaklıkta olan ve Akhaia'luların Limanı⁸⁹⁷ olarak adlandırılan donanma merkezinde Mithridates'in demir atmış, beş sıra kürekli (= *penteres* [πεντήρης]/ *quinqueremis*), on üç gemiden oluşan Pontos filosunu baskın yaparak ele geçirdi. Komutanları Isodoros'u öldürdü⁸⁹⁸. Pontos donanmasının geri kalan kısmının Lemnos (= Limni) yakınlarındaki Neai Adası'nda olduğunu öğrendiğinde ise, derhal oraya doğru yelken açtı. Marius, Aleksandros ve Dionysios komutasındaki Pontos donanmasıyla Neai'da karşılaştı. Ancak yetenekli kumandan Marius ve Pontos'lular gemilerinin bir kısmını karaya çekerek, diğer kısmını ise, adanın küçük limanında sabitleyerek deniz savaşına yanaşmadılar. Fakat kendi gemilerinin güvertelerinin üzerinden Romalılarla savaşmaya başladılar. Düşman gemilerine, ne bordo bordoya verip çarpışabilen, ne de onları denizden kuşatabilen Lucullus zor bir durumda kaldı. Bunun üzerine, bir yandan Pontos'lularla çarpışmayı sürdürürken, öte yandan da en iyi askerlerinden bir bölümünü adanın arkasından karaya çıkarmaya muvaffak oldu. Böylelikle iki ateş arasında kalan Pontos'lular, hem gemi, hem de asker bakımından ağır kayıplara uğradılar. Bu yüzden Pontos donanmasındaki gemicilerin, bir kısmı paniğe kapılarak karayla olan bağlantı halatlarını kestiler ve demir aldılar, diğer bir kısmı ise, süratle gemilerini denize sürerek adadan ayrılmaya çalıştılar. Aceleden, başta komutan ve yardımcıları olmak üzere birçok asker gemilere binemedi. Böylelikle Mithridates'in askerleri ikiye ayrıldı ve bireysel olarak her bir Pontos'lu kendi canı derdine düştü. Bu arada denize açılmaya çabalayan Pontos gemileri kargaşa içinde, bir yandan birbirlerine toslarken, diğer yandan da Lucullus'un atakları karşısında bozguna uğradılar. Otuz iki savaş gemisiyle birçok yük teknesi Lucullus tarafından ele geçirildi. Karadakiler ise, Romalılar tarafından

⁸⁹⁴ Memnon 41. 3-6; App. *Mithr.* 77; Oros. *hist.* vi. 2. 23. *IGRom* III 34'te Prusa'dan ele geçen bir onur yazıtı fragmanında "Kral Mithridates" ve "kent'in kuşatıldığına" dair bilgiler bulunmaktadır. Yazıtı ilişkin değişik görüşler için ayrıca bk. MAGIE 1950: 1188 dn. 18.

⁸⁹⁵ Memnon. 42. 1.

⁸⁹⁶ Burada sözü edilen İlion, İda Dağı yönünde, otuz *stadia* içerde olan Eski İlion değil, Akhaia'luların Limanı'ndan on iki *stadia* uzaklıkta Strabon'un (xiii. 1. 32 c. 596) şimdiki İlion olarak tanımladığı yerdir.

⁸⁹⁷ Elaitikos Körfezi'nde bir liman kenti. Kentin yeri ve konumuna ilişkin detaylı bilgi için bk. Strab. xiii. 1. 32 c. 596; 36 c. 598; 3. 5 c. 622.

⁸⁹⁸ Plut. *Luc.* xii. 2; App. *Mithr.* 77.

çevrilerek kılıçtan geçirildiler. Pontos amiralleri Paphlagonia'lı Aleksandros, hadım Dionysios ve Marius saklandıkları mağarada yakalandılar. Fakat Dionysios, Romalılara teslim olmaktansa ölmeyi tercih etti ve yanında taşıdığı zehri içerek hayatına son verdi. Diğer ikisinden Aleksandros, Lucullus'un Roma'da düzenlemeyi düşündüğü zafer alayında sergilenmek üzere hapsedildi. Eski bir *Senatus* üyesi olan Marius ise, Roma'da halka gösterilemeyeceğinden Lucullus'un emriyle öldürüldü⁸⁹⁹. Böylelikle Mithridates'in Kyzikos'tan ayrılırken geride bıraktığı donanma tam anlamıyla Lucullus tarafından ortadan kaldırılmış ve bir bakıma denizlerdeki Pontos hakimiyeti de son bulmuş oldu. Lucullus, bu zaferini müjdeleyen mektupları defne dalıyla sararak Roma'ya gönderdi⁹⁰⁰. Daha sonra da, İÖ. 72 yazında, Mithridates üzerine yürümek için Bithynia'ya doğru yelken açtı⁹⁰¹.

3.3. Lucullus'un Pontos İstilas ve Sonuçları

Bu sırada Khalkedon üzerindeki Pontos kuşatmasının sona ermesiyle Marcus Aurelius Cotta tekrar özgürlüğüne kavuşmuş⁹⁰² ve Lucullus'un komutanlarından Triarius'la, Nikomedeia'da konuşlanmış olan Mithridates'in kara yolunu bloke etmişlerdir⁹⁰³. Daha sonra da Lucullus'a, Mithridates'i Nikomedeia kentinde, hem karadan, hem de denizden abluka altına alma fırsatı yakaladıklarını ve bir an önce denizden Astakenios (= İzmit) Körfezi'ni bloke etmesini bildirmişlerdir. Ancak Lucullus'un bu işle görevlendirdiği Voconius, Samothrake Adası'ndaki dinsel törenleri izlerken gereğinden fazla zaman kaybettiği –belki de bilerek oyalandığı– için söz konusu plan uygulanamamıştır. Çünkü iyi haber alma ve casusluk teşkilatına sahip olan Mithridates, Romalıların kendini kapana kıştırma planları yaptığını öğrenmiştir. Böylelikle, İÖ. 72 yazında, Voconius ve Lucullus'un Astakenios Körfezi'ne ulaşmalarından önce,

⁸⁹⁹ Plut. *Luc.* xii. 2-5; App. *Mithr.* 77; Memnon 42. 2; Sall. *Hist.* iv. 69. 14; Cic. *Arch.* ix. 21; *Mur.* xv. 33; Eutr. iv. 6. 3; Oros. *hist.* vi. 2. 21-22. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. MAGIE 1950: 330-332; GÜNALTAY 1987²: 431.

⁹⁰⁰ Zafer kazanmış bir generalin *Senatus*'a gönderdiği zafer haberini defne yaprağına sararak yollaması, bir gelenektir (App. *Mithr.* 77).

⁹⁰¹ Liv. *perioch.* 95; Plut. *Luc.* xiii. 1; App. *Mithr.* 77.

⁹⁰² Lucullus *elogium*'unda (= kitabe, yazıt), Cotta'nın kendisi tarafından özgürlüğüne kavuşturulduğunu ifade eder (CIL I² 196 no: 21).

⁹⁰³ Memnon 42. 1.

Mithridates ordusundan geriye kalan askerlerini, donanmasından geri kalan gemilere⁹⁰⁴ bindirerek Nikomedeia'dan Pontos'a doğru yelken açmıştır⁹⁰⁵.

Kral hiçbir güçlkle karşılaşmadan Bosporos'u da geçerek Pontos Euksenios'a açılmıştır. Fakat burada da kötü talihi yakasını bırakmamış Pontos'a doğru seyrederken korkunç bir fırtınaya yakalanmıştır. Birkaç saat içinde gemilerinin büyük bir bölümü batmış⁹⁰⁶, bir bölümü ağır hasara uğramış, diğer bir bölümü ise, fırtınanın etkisiyle açıklara sürüklenmiştir. Hatta derin rahleleri olan kendi amiral gemisi⁹⁰⁷ bile, su almaya başlayarak batma tehlikesi geçirmiştir. Bunun üzerine Mithridates, Pontos donanmasında Romalılara karşı savaşan korsan Seleukos'un yardım teklifine olumlu yanıt vermiş ve onun teknesine geçmiştir⁹⁰⁸. Böylelikle salimen Herakleia Pontika kentine ulaşabildi. Burada fırtınadan kurtulan gemilerini topladı. O sıralar Herakleia *strategos*'u (= komutanı) olan Lamakhos kentin kapılarını Pontos kralına açtı. Mithridates böylelikle, Herakleia'nın ileri gelenlerini parayla, güçle ve ikna yeteneğini kullanarak kendi tarafına çekti. Kente 4.000 kişilik Konnakoriks komutasında bir Galat garnizonu konuşlandırdıktan sonra, Seleukos'un korsan gemisiyle Sinope'ye gitti⁹⁰⁹. Fakat orada da fazla kalmadı. Satraplarına ve Pontos kentlerindeki garnizonlarına kendilerini olası bir

⁹⁰⁴ Kralın donanması o sıralar yaklaşık 100-120 gemiden oluşuyordu (Flor. *epit.* i. 40. 18). Bu sayı kralın savaşa başladığı oranın dörtte biri kadardır.

⁹⁰⁵ Liv. *perioch.* 95; App. *Mithr.* 78. Plutarkhos'a (Luc. xiii. 1-2) göre, Voconius, Astakenios Körfezi'ne girdiği zaman, Mithridates çoktan Nikomedeia'dan demir almış ve Bithynia'ya son defa veda ederek, kendi krallığına doğru yola çıkmış bulunuyordu.

⁹⁰⁶ Mithridates bu fırtınada Orosius'a (*hist.* vi. 2. 24) göre, 80; Appanos'a (*Mithr.* 78) göre ise, 60 gemi ve 10.000 kişi kaybetmiştir. Sallistius'a (*Hist.* iv. 69. 14) göre kral bu fırtınada en iyi askerlerini ve donanmasının en iyi gemilerini kaybetmiştir. Plutarkhos'a (Luc. xiii. 2) göre, fırtınadan sonra Pontos sahillerinin parçalanmış gemi enkazları ve insan cesetleriyle dolduğunu ve gemi parçalarının bütün kıyı şeridini kapladığını ifade etmektedir. Florus'a (*epit.* i. 40. 18-19) göre ise, rüzgarın şiddetinden savaş malzemesi ve asker yüklü yüzden fazla gemiden oluşan filosu dağılmış ve gemilerin birçoğu batmıştır. Kyzikos kuşatması sonucunda çok ağır kayıplara uğrayan kral, bu savaşta Lucullus'tan ziyade doğal afetlere ve kötü kaderine yenilmiştir.

⁹⁰⁷ Plutarkhos'a (Luc. xiii. 2-3) göre, Mithridates fırtına sırasında bir tüccarın; Appianos'a (*Mithr.* 78) göre ise, kendi amiral gemisindeydi.

⁹⁰⁸ Dostlarının ve komutanlarının korsanlara güven olmayacağını –kendisini fidye almak için rehin alabilecekelrini, daha da kötüsü, iyi bir ücret karşılığı Lucullus'a teslim edebileceklerini– söyleyerek, onu kararından caydırmaya çalışmalarına rağmen Mithridates, Seleukos'a güvenerek korsan gemisine binmiştir. Korsanlar da, kralın kendilerine olan güvenini suiistimal etmemişler ve Mithridates'i önce Herakleia Pontika daha sonra da Sinope'ye götürmüşlerdir (Oros. *hist.* vi. 2. 24; Plut. *Luc.* xiii. 3; App. *Mithr.* 78). Daha detaylı bilgi için bk. MÜNZER 1921: 1247; McGING 1986: 139; SOUZA 1999: 125).

⁹⁰⁹ Memnon 42. 3-5; Sall. *Hist.* iii. 54-56; iv. 69. 14; Liv. *perioch.* 95; Plut. *Luc.* xiii. 2-3; App. *Mithr.* 78; Flor. *epit.* i. 40. 18 vdd.; Oros. *hist.* vi. 2. 24.

Roma saldırısına karşı hazırlamalarını bildirdi. Sonra da Amisos'a gitti. Pontos'un merkezinde yeni bir ordu meydana getirmek için harekete geçti⁹¹⁰.

Artık Lucullus'un, Pontos topraklarına saldırması kaçınılmazdı. Şimdi donanması ve ordusu art arda gelen felaketler sonucunda yok olmuş olan Mithridates'in krallığını, Romalıların muhtemel istilasına karşı savunması gerekiyordu. Bu bakımdan kral, hiç vakit kaybetmeden, hayranlığa şayan bir soğuk kanlılık ve enerji örneği göstererek, Pontos Krallığı'nın merkezinde yer alan Kabeira'da⁹¹¹ –stratejik açıdan olduğu kadar doğal ve insan kaynakları bakımından verimli bir bölgede⁹¹²– yeni bir ordu oluşturmaya başladı⁹¹³.

Bu arada Lucullus, Mithridates tarafından boşaltılan Nikomedeia'ya gelmiş ve kapılarını Romalılara açan kentte diğer Romalı komutanlarla bir toplantı yapmıştı⁹¹⁴. Nikomedeia'da toplanan generaller, genel olarak İÖ. 73/72 kışını Mithridates'in ordusuyla çamur ve kar içinde savaşıyor geçirmiş olan askerlerin yorgunluğunu bahane ederek Pontos seferinin gelecek baharda yapılması görüşünde olduklarını bildirdiler. Fakat Lucullus, bu teklifi reddetti⁹¹⁵. Aynı Sulla'nın Birinci Mithridates-Roma Savaşı'ndan sonra yaptığı gibi kralı serbest bırakarak, onun bir daha güçlenmesini ve Küçük Asya'yı istila etmeye çalışmasını istemiyordu. Ona göre, bu sefer savaş Pontos topraklarında cereyan etmeliydi. Zaten Mithridates-Roma Savaşları sırasında Anadolu yeterince yağmalanmıştı. Fakat Pontos toprakları ve ülkesi büyük ölçüde bu durumdan etkilenmemişti. Ayrıca, gerek Bithynia gerekse, diğer Küçük Asya eyaletleri Roma ordusunu besleyecek durumda değildi. Bu durumda Lucullus'un ve Romalıların önlerinde tek bir seçenek kalıyordu. O da Pontos topraklarında bir an önce askeri harekate başlamak. Böylece, Nikomedeia'da toplanan Romalı komutanlar Pontos'u istila edip, savaşı düşmanın toprağında sürdürme kararı aldılar. Daha sonra Lucullus, herkese vazifesini bildirdi. Buna göre, kendisi beş Roma *legio*'suyla derhal Bithynia ve Galatia üzerinden ilerleyerek

⁹¹⁰ App. *Mithr.* 78.

⁹¹¹ Mithridates, Armenia'dan akan Lykos ile Amaseia yakınındaki dar geçitten akan Iris (= Yeşilirmak) Irmağı'nın birleştiği yerdeki Eupatoria'nın aşağı yukarı yüz elli *stadia* daha güneyinde, Paryadros (= Parkhal/Parkhar) Dağları'nın hemen eteklerindeki Kabeira'da (= Niksar) konuşlanmıştır.

Kabeira, sonradan Pompeius tarafından bir kent haline getirilmiş ve Diospolis olarak adlandırılmıştır. Pythodoris (= Pythodoros'un kızı ve Pontos kraliçesi) ise, Pompeius'tan sonra burayı bayındırlaştırarak ismini Sebaste olarak değiştirmiştir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Strab. xii. 3. 29-31 c. 556-557; Memnon 45. 1.

⁹¹² Bunların yanı sıra, kentte kralın sarayı, su değirmeni, hayvanat bahçeleri, av sahaları ve madenleri vardı (Strab. xii. 3. 30 c. 556).

⁹¹³ Sall. *Hist.* iv. 69. 15; App. *Mithr.* 78; ayrıca bk. Plut. *Luc.* xiv. 5.

⁹¹⁴ Memnon. 43. 1.

Pontos topraklarına girecekti⁹¹⁶. Triarius, Roma donanmasının amiralliğine atanarak Propontis'te, Mithridates'in Sertorius'a gönderdiği filonun dönüşünü bekleyecekti. Cotta ise, Bithynia'daki Roma hakimiyetini sağlamlaştırdıktan ve halen Romalılara karşı direnen Pontos yanlısı kentleri ele geçirdikten sonra Mithridates'e yardım ve yataklık yapan Herakleia Pontika kenti üzerine yürüyecekti⁹¹⁷.

Böylelikle Roma ordusu, İÖ. 72 yılından itibaren, Mithridates'e karşı aktif duruma geçerek, hücum eden taraf olmuştur⁹¹⁸. Lucullus, İÖ. 72 yazı sona ermeden Bithynia'dan Pontos üzerine doğru ileri hareketine başladı. Önüne çıkan kentleri ve yöreleri boyunduruğu altına alarak Pontos topraklarına doğru ilerledi⁹¹⁹. Fakat büyük Roma ordusunun Bithynia ve Galatia'yı geçmesi, oldukça zahmetli oldu⁹²⁰. Söz konusu bölgeler süre gelen savaşlar yüzünden harap olmuş ve orduyu besleyecek yeterli erzak bulunamamıştı. Fakat Galat *tetrakhes*'lerinden Deiotaros'un⁹²¹ yardımı tam zamanında yetişmeseydi, Roma ordusu çok kötü bir duruma düşebilirdi. Lucullus'un, emrindeki beş Roma *legio*'suyla Bithynia ve Paphlagonia/Galatia topraklarından Pontos Krallığı'nın önde gelen kentlerinden Amisos (= Samsun) kentine doğru ilerlediği sırada, Deiotaros'un vermiş olduğu 30.000 kişilik Galat ordusunun her bir eri sırtında bir çuval un getirerek Roma ordusuna katılmıştır⁹²². Pontos kralına karşı Galat *Tetrakhes*'i Deiotaros'un desteğini de arkasına alan Lucullus, Mithridates'e karşı gücünü iyice arttırmıştır.

Bu arada Mithridates, bir yandan Kabeira'da yeni bir ordu toplamaya çalışırken, diğer yandan da elçilerini Kimmeria Bosporos'u kralı ve Pontos Krallığı'nın naibi olan oğlu

⁹¹⁵ Plut. *Luc.* xiv. 1.

⁹¹⁶ Plut. *Luc.* xiv. 1: App. *Mithr.* 78; ayrıca bk. Memnon 43. 1.

⁹¹⁷ Memnon 43. 1; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. MAGIE 1950: 332-333; GÜNALTAY 1987²: 433.

⁹¹⁸ Memnon 43. 1

⁹¹⁹ App. *Mithr.* 78.

⁹²⁰ Plut. *Luc.* xiv. 1. Lucullus'un Pontos'a doğru ilerlerken seçtiği yol tartışmalıdır. Eutropius'a (vi. 8. 2) göre, Lucullus Bithynia ve Paphlagonia'yı geçerek Batı Pontos üzerinden Mithridates üzerine yürümüştür. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. MAGIE 1950: 333 dn. 23.

⁹²¹ Lucullus'un Küçük Asya'daki müttefiklerinin en önemlisi Galat *Tetrarkhes*'i Deiotaros olmuştur. Galatlar, Üçüncü Mithridates-Roma Savaşları sırasında, Mithridates'in ordularına karşı her yerde gerilla savaşı vererek Pontos ordusunu vur-kaç taktiğiyle yıpratmaya çalışmışlar ve sonunda kralın generali Eumakhos'u dahi Galat topraklarından çekilmek zorunda bırakmışlardı. Daha sonra da, yerli halktan yardım görmeden, ıssız topraklarda Pontos birliklerine karşı savaşmaya çalışan Lucullus komutasındaki Roma ordusuna çeşitli yardımlarda bulunmuşlardı. Daha detaylı bilgi için bkz. ARSLAN 2000a: 143-146.

⁹²² Plut. *Luc.* xiv. 1.

Makhares'e⁹²³, damadı Armenia Kralı II. Tigranes, Skythia ve Parth krallarına yollayarak, bir an önce kendisine yardıma gelmelerini istedi⁹²⁴. Komutanlarından Diokles'i ise, önemli miktarda para ve değerli hediyelerle Skythia'dan yardımcı güçler toplamak üzere gönderdi. Fakat, her yerde ve her zaman olduğu gibi, yenilgi, kralın müttefikleri tarafından terk edilmesine, en yakınları tarafından bile ihanete uğramasına ve yalnız kalmasına neden oldu. Makhares ve Tigranes ve Parth'lar kralın yardımına gelmediler. Makhares babasının yardım isteğine kayıtsız kaldı⁹²⁵. Tigranes ise, ne olumlu, ne de olumsuz genel, siyasi bir cevap ile elçiyi Mithridates'e geri yolladı⁹²⁶. Daha sonra da Syria'daki bazı kentlerin ve kalelerin fetihlerini tamamlamak üzere harekete geçti. Skythia'ya yollanan Diokles yanındaki paralar ve hediyelerle Lucullus'un yanına sığındı⁹²⁷. Fakat kral bütün bu olumsuzluklar ve ihanetler karşısında bile, Kabeira'da kısa süre içinde 40.000 piyade ve 4.000 atlıdan oluşan yeni bir Pontos ordusu hazırlamayı başarabildi⁹²⁸.

Mithridates, İÖ. 72/71 sonbaharında, Kabeira'daki karargahından Lucullus'un hamlelerini izliyor; kendini ve ordusunu Romalılarla çarpışmaya hazırlıyordu. Lucullus ise, bu arada, Halys'ü (= Kızılırmak) aşmış ve Mithridates-Roma Savaşları sırasında hiçbir şekilde yağmalanmamış bereketli Pontos yörelerine girmişti. Yolu üzerindeki kentleri ve kaleleri boyun eğdirmiş ve Iris (= Yeşilirmak) havzasına doğru ilerliyordu. Böylelikle Romalılar her şeyin bol olduğu yörede erzak ihtiyaçlarını fazlasıyla karşıladıktan başka önemli ölçüde köle elde ettiler. Ama kısa zamanda bolluğun para etmediğini öğrendiler. Öyle ki, bir kölenin fiyatı dört, bir öküz ise, bir *drakhme*'ye düştü. Koyun, keçi, elbise ve diğer çeşit eşyaların hemen hemen hiçbir değeri yoktu⁹²⁹.

⁹²³ App. *Mithr.* 78.

⁹²⁴ Memnon 43. 2.

⁹²⁵ Belki daha o zamandan bir şekilde Romalılara dost ve müttefik anlaşması yapmak için fırsat kolluyordu.

⁹²⁶ Tigranes'in Mithridates'e yardıma gelmemesinin nedeni ise, Pontos kralın kendisine gönderdiği Metrophanes adlı elçinin ona ihanet etmesi, kararsız ve tereddüt içindeki Armenia kralının aklını çelmesi idi (Strab. xiii. 1. 55 c. 610; Plut. *Luc.* xxii. 2-4).

⁹²⁷ App. *Mithr.* 78.

⁹²⁸ Plut. *Luc.* xv. 1; App. *Mithr.* 78; ayrıca bk. Sall. *Hist.* iv. 69. 15.

⁹²⁹ Sall. *Hist.* iii. 42; Plut. *Luc.* xiv. 1; App. *Mithr.* 78.

Bu sırada Lucullus'un kardeşi, İÖ. 73 yılı *consul*'larından Marcus Terentius Varro Lucullus da Thrak'lar üzerine sefer düzenleyerek onlara boyun eğdirmiş ve Balkanlardaki Roma hakimiyetini Istros Irmağı'na kadar genişletmişti (Liv. *perioch.* 97; Eutr. vi. 8. 10; Oros. *hist.* vi. 3. 4; Amm. Marc. xxvii. 4. 11).

Lucullus, İÖ. 72/71 kışı başında, ordusu ve özellikle süvarisiyle geçtiği yerleri yağmalayarak, soyup soğana çevirdikten sonra; Mithridates üzerine yürümektense, Sinope'yi solunda, Amaseia'yi sağında bırakarak Iris Deltası boyunca ilerlemeyi sürdürdü. Daha sonra da ordusunu ikiye ayırdı. Kendisi Pontos İmparatorluğu'nun ileri gelen kentlerinden Amisos'u kuşatırken, ordusunun diğer bölümü Themiskyra'ya saldırdı. Ancak her iki kentte kendilerini Romalıların beklemedikleri ölçüde azimli bir şekilde savundular.

Mithridates ise, Kabeira'daki ordugahında, bir yandan kışı güven içinde geçirip, yeni bir Pontos ordusu hazırlarken diğer yandan da abluka altındaki kente yiyecek, silah ve asker yardımında bulunmayı sürdürdü⁹³⁰. Pontos'lular Amisos'u Romalılara karşı cesurca savunuyor ve durumun gereğine göre, bazen gece bazen de gündüz aniden huruç hareketi düzenleyerek Romalılara zor anlar yaşıyordu. Hatta kentin sur duvarları önünde Romalıları bire bir dövüşe davet ediyorlardı⁹³¹.

Bu sırada, diğer bir Pontos ordusu Thermedon Irmağı kıyısında kurulmuş ve adını bir Amazon'dan almış olan Themiskyra'yi abluka ediyorlardı. Kuşatmanın ilk evresinde, Romalılar kenti ele geçirmek için sırasıyla, sur duvarları önlerinde büyük kuleler inşa etmişler ve yüksek toprak yığınları oluşturmuşlardı. Fakat tahkimli surlara sahip Themiskyra'luların savunmasını bir türlü kıramamışlar ve düzenli olarak kayıplara uğramışlardı. Sonunda taktik değiştirerek kente direk olarak saldırmaktan vazgeçtiler ve kentin değişik yerlerinden surlara doğru derin tüneller kazmaya başladılar. Bunun üzerine, Themiskyra'lular da karşı tüneller kazdılar. Toprak altında Romalıların açtıkları tünellerle kendi tünellerini birleştirdiler. Daha sonra da hiçbir şeyden haberleri olmayan Romalı tünel kazıcıların üzerine önce, ayı ve benzeri vahşi hayvanlar ile yaban arılarını saldırdılar. Arkasından da kendileri saldırdılar. Hiç beklemedikleri bir anda yer altında yırtıcı hayvanların saldırısına uğrayan Romalılar paniğe kapıldılar. Savaşın ikinci evresi geniş ve uzun yer altı tünellerinde cereyan etti⁹³². İÖ. 72/71 kışı böyle geçti. Roma ordusu Kyzikos'tan sonra, ikinci kışı Amisos önlerinde, siperlerde geçirdi.

Pontos'ta bu olaylar cereyan ederken, Nikomedeia'da alınan kararlar uyarınca Roma donanmasına kumanda eden Gaius Triarius, Tenedos (= Bozcaada) önlerinde ve Hellespontos girişinde Mithridates'in, Sertorius'a gönderdiği filonun geri dönmesini bekliyordu. İÖ. 71

⁹³⁰ Plut. *Luc.* xiv. 2; App. *Mithr.* 78.

⁹³¹ App. *Mithr.* 78; ayrıca bk. Strab. xii. 3. 14 c. 547; Sall. *Hist.* iii. 58; Plut. *Luc.* xiv. 2-3.

⁹³² App. *Mithr.* 78; ayrıca bk. Sall. *Hist.* iii. 58; Plut. *Luc.* xiv. 2.

ilkbaharında, Pontos filosu Tenedos açıklarında görüldü⁹³³. Triarius hiç beklemeden, pupa yelken alarak Pontos filosuyla savaşa tutuştu. Pontos filosunu tam anlamıyla hezimete uğrattı. İtalya ve Batı Akdeniz sahillerine dehşet saçan filo yok edildi. Bütün gemiler, ya batırıldı, ya da Romalılar tarafından ele geçirildi⁹³⁴.

Lucullus'un kuşatarak zapt ettiği kentlerde yağmaya izin vermemesi Roma ordusundaki askerler arasında huzursuzluklara yol açmıştı. Ordu içindeki bazı subaylar ve askerler kış boyunca civar köylerin ve önemsiz kasabaların ele geçirilerek, Amisos ile Themiskyra'nın alınmamasını Lucullus'un yavaşlığına ve halen Mithridates'in üzerine yürünememesini ise, komutanlarının bölgede gereğinden fazla oyalanmasına bağlıyorlardı. Bu arada Mithridates, gözlerinin önünde, gün geçtikçe daha da güçleniyor ve bir Pontos ordusu oluşturuyordu. Lucullus ise, askerlerine ve komutanlarına Mithridates'in kuvvetlenmesine ve yeni bir ordu kurmasına kasten izin verdiğini söylüyordu. Böylelikle, bu sefer Romalılar krala doğru ilerleyince cesaretini toplayarak kaçmayacak ve kendileriyle savaşacaktı. Aksi halde kral sarp dağların ve dar patikaların arasından kolayca hakimiyeti altındaki Kolkhis Bölgesi'ne çekilebilirdi. O zaman değil yalnız Mithridates ve ordusu, onun gibi bin tane kralın saklanmasına olanak sağlayabilecek Kaukasos (= Kafkas) Dağları'nın geçit vermez sarp topografyasında onu arayacaklardı. Ya da Kabeira'dan birkaç günlük mesafe uzaklıktaki, Armenia Kralı II. Tigranes'in ülkesine sığınabilirdi. Kralların Kralı Tigranes, Parth'ların Anadolu akınlarını durdurmuş, Seleukos'ların kral naiplerini öldürdükten sonra, onların eşlerini, çocuklarını esir etmişti. Daha sonra da, bir zamanlar Seleukos'ların kontrolündeki Hellen, Media, Syria ve Palestine kentlerini teker teker eline geçirmişti. Eğer Mithridates, tam olarak hazırlıklarını tamamlamadan ona saldırırlarsa, Armenia'ya kaçabilirdi. Mithridates'in damadı olan Armenia kralı da, zaten uzun zamandır Romalılarla savaşmak için fırsat kolluyordu, hiçbir şekilde kayınbabasını Romalılara teslim etmezdi. O zaman, hem Mithridates, hem de gücünün doruğun-

⁹³³ Memnon (48. 1) göre, bu savaş, Mithridates'in Armenia'ya kaçtıktan sonra gerçekleşti.

⁹³⁴ Memnon 48. 1.

Bununla birlikte Cicero (*Leg. Man.* viii. 21) ve (*Mur.* xv. 33) de, Tenedos açıklarında yapılan çarpışmadan söz ederken, direk olarak başarının Lucullus'a ait olduğunu söylemese de, onun işlerini anlatırken bu deniz savaşına değinmektedir. Fakat (*Arch.* ix. 21) de, Tenedos önlerindeki bu başarıyı, tamamen Lucullus'a mal etmektedir. Söz konusu durum, gerek antik tarihçiler, gerekse modern yazarlar tarafından çoğu zaman karıştırılmaktadır. Cicero'nun (*Arch.* ix. 21 ve *Mur.* xv. 33) te sözünü ettiği Tenedos önlerindeki savaş Lucullus'un Mithridates'in generallerinden Paphlagonia'lı Aleksandros, hadım Dionysios ve Sertorius'un Pontos kralına gönderdiği "tek gözlü" Marius karşısında kazandığı Neai Adası önlerinde yapılan deniz-kara savaşı olsa gerektir. Çünkü Memnon (42. 2) de, söz konusu savaştan bahsederken çarpışmanın Tenedos önlerinde gerçekleştiğini belirtmiştir. Daha detaylı bilgi için bk. Plut. *Luc.* xii. 2-5; App. *Mithr.* 77; Sall. *Hist.* iv. 69. 14; Eutr. iv. 6. 3; Oros. *hist.* vi. 2. 21-22. Gene de Cicero'nun (*Leg. Man.* viii. 21) de bahsettiği deniz savaşı her ne kadar Lucullus'un bir başarısı olarak zikredilse de bu çarpışmanın Lucullus'a mı yoksa Triarius'a mı atfedileceği bizce açık değildir.

daki Tigranes'le savaşmak zorunda kalırlardı. Bu bakımdan Lucullus, krala yeniden Romalıların karşısına çıkması için yeterli zamanı tanıyordu. Ayrıca Romalılar –eğer gerekirse–, Mithridates'ten sonra Media ve Armenia'lılarla savaşmaktansa, sık sık üstün geldikleri Kolkhis'liler, Tribaren'ler ve Kappadokia'lılarla savaşabilirlerdi⁹³⁵.

İÖ. 71 baharında Lucullus, Amisos kuşatmasını iki Roma *legio*'suyla birlikte Murena'nın komutasına bıraktı. Daha sonra elinde kalan üç *legio* ve Galatlarla dağlar arasından Mihridates'in Paryadros Dağları'nın hemen eteklerine kurulmuş, tahkimli Kabeira kentindeki karargahına doğru ilerlemeye başladı. Kralın dağlar üzerine konuşlandığı ileri karakollar Lucullus'un her hareketini derhal sinyaller aracılığıyla Mithridates'e bildirdiler. Kabeira Ovası'na ulaşımı sağlayan dar geçitler Pontos ordusu tarafından tutulmuştu⁹³⁶. Fakat, Kaberia'nın yaklaşık yüz elli *stadia* kuzeyinde, Lykos (= Kelkit) ve Iris ırmaklarının birleştiği stratejik açıdan önemli bir yerde, Mithridates tarafından kurulmuş, geçitlere hakim Eupatoria⁹³⁷ kenti, Romalılara kapılarını açtı⁹³⁸. Arkasından Iris geçitlerini korumak ve Lucullus'un ilerleyişiyle ilgili sinyal vermekle görevlendirilen, kralın akrabası Phoiniks Mithridates'e ateşle işaret verdikten sonra, komutasındaki askerlerle birlikte Lucullus'un tarafına geçti⁹³⁹. Böylelikle Romalılar ve müttefikleri Galatlar herhangi bir güçlükle karşılaşmadan dağlar arasındaki vadilerden ve geçitlerden rahatlıkla ilerleyerek Lykos Irmağı önlerindeki ovada konuşlandılar. Mithridates ise, Romalıların Kabeira önlerine gelerek kendisi kuşatmalarını beklemeden kısa sürede oluşturduğu 40.000 kişilik ordusu ve 4.000 kişilik atlı birlikleriyle⁹⁴⁰ ilerlemiş ve Lykos'u aşmıştı. Şimdi Romalıların karşısında savaş düzeni alarak beklemeksizin, Lucullus'a saldırdı. Pontos ordusu birlikte hareket eden savaş gemileri gibi dalgalar halinde Romalılara doğru ilerlemeye başladı. Süvarilerin çarpışmasıyla başlayan savaş, Mithridates'in derin kollar halinde ilerleyen öteki birliklerin başına geçerek hızla düşmanın kanatlarına saldırmasıyla devam etti. Özellikle Pontos süvari safları etten bir ölüm duvarı gibi dalgalar halinde Roma atlı birliklerine doğru ilerliyor ve önlerine çıkan düşmanı bozguna uğrattıyorlardı. Hatta Romalıların atlı birlikleri komutanı Pomponius'u bile ağır yaralıktan sonra

⁹³⁵ Plut. *Luc.* xiv. 2-6.

⁹³⁶ App. *Mithr.* 79; Phlegon 12. 3 = *FGrH* II 1163.

⁹³⁷ Strab. xii. 3. 30 c. 556

⁹³⁸ App. *Mithr.* 115.

⁹³⁹ App. *Mithr.* 79.

⁹⁴⁰ Plut. *Luc.* xv. 1; App. *Mithr.* 78-79. Memnon'a (43. 3) göre, Mithridates'in 8.000 süvarisi vardı.

esir aldılar⁹⁴¹. Romalılar beklemedikleri, bu saldırı karşısında hezimete uğradılar. Lucullus kurtuluşu dağlara doğru çekilmekte buldu. Mithridates de kendisini adım adım izleyerek ova-
nın bütün kontrolünü eline geçirdi⁹⁴².

Pontos'luların süvari bakımından üstünlüğünü anlayan Lucullus, artık Mithridates'le ovalarda karşılaşmaktan çekinmiştir⁹⁴³. Fakat yavaş yavaş Pontos'lular tarafından çembere alınmaya başlayınca zor bir durumda kalan Romalı general, askerleri tarafından bir mağarada saklanırken yakalanan Artemidoros adlı bir Hellen avcısının rehberliği sayesinde, Mithridates'in kapanına düşmekten kurtulmuştur. Geceyle birlikte bir grup Romalı kampın ateşlerini körüklerken, Lucullus ordusunu patika bir yoldan geçirerek, hem savunma, hem de saldırı açısından elverişli bir tepe üzerinde konuşlandırdı. Mithridates ertesi gün Roma ordusunu Lykos Ovası'na hakim stratejik bir noktada konuşlanmış olduğunu görünce şaşır-
dı. Bunun üzerine kral da Lucullus'un karşısındaki tepede Pontos ordugahını kurdu. Böylelikle iki ordu da meydan muharebesine elverişli olmayan bir topografyada haftalarca karşılıklı beklemek zorunda kaldılar. Küçük ve önemsiz çarpışmalarla vakit geçirdiler. Gene de Mithridates'in bütün yollara hakim olması ve üstelik Kabeira'nın etrafında gıda temin edilecek herhangi bir yer olmaması, Romalıların işini oldukça zorlaştırmaktaydı. İki taraf da, birbirine genel olarak hücum etmeyi göze alamadı. Bir ara Pontos askerlerinin kovaladığı bir geyik yüzünden Romalıların öncü birlikleri çarpıştılar ve Romalılar şiddetli bir darbe yiyerek geri çekilmek zorunda kaldılar⁹⁴⁴.

Bu arada Pontos ordusunda gücü, cesareti ve hareket tarzıyla dikkati çeken Skythia'lı savaşçı –prens– Olthakos⁹⁴⁵ Lucullus'un hayatına kastetmeye karar verdi. Mithridates'in de olurunu aldıktan sonra, Pontos ordusundan ve kabilesinden kaçarak Roma saflarına sığındı. Bu firariyi Lucullus atlı bölüğüne aldı ve göz altında bulundurdu. Çünkü, bir yandan bu kişiye

⁹⁴¹ Yaralı bir halde, Mithridates'in huzuruna getirilen Pomponius'a kral; "Eğer hayatını bağışlarsa, onun dostu olup olmayacağını sordu. Pomponius ise; ancak Romalılarla barış yaparsa onun arkadaşı olabileceğini, aksi halde kendisinin düşmanı olarak kalacağını söyledi". Kralın adamları Pomponius'un bu cevabı üzerine, onu öldürmeye kalktıklarında ise, Mithridates –Pomponius'un cesaretini takdir etmiş– talihsizlik sonucu düşman eline düşmüş cesur bir askere zarar vermeyeceğini söyleyerek Romalı komutanın hayatını bağışladı (Plut. *Luc.* xv. 2; App. *Mithr.* 79).

⁹⁴² Plut. *Luc.* xv. 2; App. *Mithr.* 79; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Memnon 43. 3; Sall. *Hist.* iv. 5; 69. 15.

⁹⁴³ Plut. *Luc.* xv. 3; App. *Mithr.* 80.

⁹⁴⁴ Plut. *Luc.* xv. 3-7; App. *Mithr.* 79-80; ayrıca bk. Memnon 43. 4; Sall. *Hist.* iv. 5.

⁹⁴⁵ Söz konusu Skythia'lı süvari Appianos'a (*Mithr.* 79) göre, Olkaba; Plutarkhos'a (*Luc.* xvi. 1-6) göre, Maiotis Gölü (= Azak Denizi) civarlarında ikamet eden Dardania kabilesinden Olthakos adlı barbar bir prens;

güvenmenin yanlış olduğunu düşünüyor, diğer yandan da firarilerin kendi kuvvetlerine katılmasını engellemek istemiyordu. Olthakos birkaç tatbikatta başarılı olup, birçok askerin hayatını kurtararak sadakatini ispatladıktan sonra Lucullus'un güvenini kazandı. Daha sonra da Lucullus'un masa arkadaşları arasına alındı. Olthakos, bir öyleden sonra koruyucuların sayısının azaldığı ve generallerin kaldıkları yerin sessizleştiği bir an kölelerinden birine atını kampın dışına getirmesini emrederek, Lucullus'un yanına gitti. Ama şans Lucullus'tan yanaydı. Olthakos, Lucullus'u uyanık bulacağını ve kolayca yanına kabul edileceğini umuyordu. Ama Lucullus, yorgun bir şekilde kafasında planlar olduğu halde uyuyordu. Olthakos acil bir haber getirdiğini söyleyerek Lucullus'un huzuruna kabul edilmek için izin istediğinde⁹⁴⁶ hiç beklemediği bir davranışla karşılaştı. Lucullus'un esirleri bile, onu korumaya çalışıyor ve sağlığını önemsiyorlardı. İçeri girmek için diretince Lucullus'un hizmetine bakan Menedemos sinirlenerek, hiçbir şeyin Lucullus'un güvenliğinden ve sağlığından önemli olmadığını ifade ederek, iki eliyle Olthakos'u itti. Bunun üzerine gücenen, ya da korkan Olthakos, planladığını şeyi gerçekleştiremeden, kapıda bekleyen atına atlayarak Mithridates'in yanına geri döndü⁹⁴⁷.

Roma ordusunun bulunduğu konumun tehlike içinde olması ve Pontos'luların süvari üstünlükleri nedeniyle Lucullus bir meydan savaşı yapmaya cesaret edemiyordu. Bununla birlikte Romalıların erzakı tükenmeye başlamıştı. Lucullus, Kabeira çevresindeki dağlık ve ormanlık bölge tarım açısından müsait değildi. Pontos'un ovalık kısımlarını ise, Romalılar birkaç ay önce yağmalayarak harap etmişlerdi. Bu yüzden Lucullus, erzak ihtiyacını Roma müttefiki I. Ariobarzanes'in krallığı Kappadokia'dan temin etmeye çalıştı⁹⁴⁸. Önce Sornatius komutasında on *cohort* –6.000 kişi– Kappadokia'dan hububat getirmek üzere gönderildi. Fakat Mithridates'in süvari komutanlarından Menandros, açık arazide Romalıları yakaladı. Sornatius komutasındaki Romalılar ağır kayıplara uğradılar. Daha sonra da beraberinde getirdikleri bütün yükü bırakıp, tabana kuvvet kaçmaya başladılar. Büyük bir kıyım oldu. Sornatius'un birliklerinden pek az kişi Lucullus'un kampına geri dönebildi⁹⁴⁹. Lucullus'un

Frontinus'a (*strat.* ii. 5. 30) göre ise, Pontos ordusunda anormal güçlüyle dikkati çeken Adathas isimli bir savaşçıydı.

⁹⁴⁶ Appianos'a (*Mithr.* 79) Skythia'lı süvari bu sırada belinde geleneksel kısa Skyth kılıcını taşıyordu.

⁹⁴⁷ Plut. *Luc.* xvi. 1-6; Frontin. *strat.* ii. 5. 30. Appianos (*Mithr.* 79) ise, Skythia'lı savaşçının, Lucullus'un adamlarının kendisine böyle davrandıkları için atına atlayıp doğru Mithridates'in yanına gitmesin iki nedeni olabileceğini bildirmektedir. Birincisi gerçekten Lucullus'u öldürmek için yanına girmeye çalışmıştı; fakat içeri girememiş ve artık kendisinden şüphenileceğini düşünerek Mithridates'in yanına geri dönmüştü. İkincisi ise, Lucullus'un adamlarının kendine böyle davranmasını gururuna dokunmuş ve kızarak tekrar kralın ordusuna katılmıştı.

⁹⁴⁸ Sall. *Hist.* iv. 69. 15.

⁹⁴⁹ Plut. *Luc.* xvii. 1; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Memnon 43. 4.

diğer bir denemesi de Pontos'luların krali kuvvetleri tarafından yakalandı. İki tarafın da ağır kayıplar verdiği çarpışmada uzun süre kimin galip geleceği belli olmadı. Sonunda Romalılar, Pontos'luları kaçırtmayı başardılar. Fakat Pontos birliklerinin gerilediğini gören Mithridates, hemen karargahından topladığı birliklerle düşmanın üzerine atıldı. Bir yandan da kaçan askerlerini geri dönmeye teşvik etti. Böylelikle, galeyana gelen Pontos birlikleri Romalılara tekrar saldırdılar. Bu sefer Roma safları çözüldü ve dağıldılar. Ellerindeki hububatı bırakarak, kendi canları derdine düştüler. Gördükleri en yakın dağa tırmanmaya başladılar. Romalılar o derece büyük bir panik içindeydiler ki, uzun süre arkalarına bakmadan, düşman tarafından takip edildiklerini düşünerek tırmanmayı sürdürdüler. Öyle ki, kısa süre sonra arkalarından sadece onlar gibi kaçan arkadaşları geliyordu. Fakat ötekiler arkadaşlarını düşman zannederek ve düşmanın nefesini enselerinde hissederek, bilinçsizce kendilerini ayaklarının götürdüğü yere kadar kaçtılar⁹⁵⁰. Bunun üzerine Mithridates, Romalılar karşısındaki başarıların dört bir yana bildirirken, Lucullus, Roma ve müttefik ordusu için hayati önem taşıyan Kappadokia yolunu açık tutmaya ve korumaya çalışıyor ve her seferinde muhafız kıtasını arttırıyordu. Mithridates ise, Lucullus'un Kyzikos kuşatması sırasında Pontos'luları düşürdüğü duruma bu sefer kendisi Romalıları düşürmek için elinden gelini yapıyordu⁹⁵¹. Her fırsatta Romalıların erzak yüklü kabilelerine saldırıyordu. Bu yüzden Mithridates, Lucullus'un komutanlarından Marcus Fabius Hadrianus kumandasındaki askerlerle Kappadokia'dan büyük bir erzak konvoyuyla yola çıktığını öğrendiğinde, komutanlarından Menemakhos ve Myron komutasında cesaretini kanıtlamış, tecrübeli süvari ve hafif silahlı askerlerini Romalıları karşılamak üzere yolladı. Fakat Pontos'lu kumandanlar, yaklaşık ağır silahlı 5.000 Roma askeri tarafından korunan erzak konvoyuna dar bir geçit içinde hücum etmek hatasında bulundular. Böylelikle süvariler dar alanda sıkışıp kaldılar. Atlarını kullanamadılar. Bu durumdan yararlanan Romalı komutan M. Fabius Hadrianus, Pontos'luları çember altına alarak kılıçtan geçirdi. Öyle ki, Pontos birliklerinden kurtulabilen sadece birkaç kişi, geceleyin facia haberini kampa ve Mithridates'e ulaştırabildiler⁹⁵².

Haber Pontos ordugahında şok etkisi yarattı. Bunun üzerine Mithridates, felaketin büyüklüğünü askerlerinden gizlemeye çalıştı. Olayı abartmamalarını, generallerinin aceleciliği ve tecrübesizliği yüzünden hiç ummadıkları bir anda önemsiz bir yenilgi aldıklarını askerlerine bildirdi. Fakat Fabius Hadrianus'un, Kappadokia'dan getirdiği erzak vagonları ve Pontos

⁹⁵⁰ App. *Mithr.* 80.

⁹⁵¹ Memnon 43. 3-4; Sall. *Hist.* iv. 8; 69. 15; App. *Mithr.* 80. Daha detaylı bilgi için bk. MAGIE 1950: 335 dn. 29.

süvarilerinden ele geçirdiği savaş ganimetleriyle muzaffer bir komutan edasıyla Roma kampına girişi, Pontos ordugahında olumsuz bir atmosfer yarattı⁹⁵³.

Bunun üzerine Mithridates, komutanlarıyla gizli bir toplantı yaptı. Talih gene Roma ordularının yüzüne gülmüş, hiç ummadıkları bir anda, Pontos generallerinin tecrübesizliğinden yaralanarak kralın atlı birliklerine büyük bir darbe indirmişlerdi. Böylelikle Pontos'luların Romalılar karşısındaki en büyük kozu olan süvari birlikleri büyük bir darbe almış ve Mithridates'in Lucullus'u erzaksız bırakma planı başarısız oldu. Yakında Pontos ordugahında da yiyecek sıkıntısı baş gösterecekti. Şimdi Lucullus, Pontos karargahına saldırabilirdi⁹⁵⁴. Pontos askerleri alınan bu yenilgiden sonra kendilerine olan güvenlerini yitirmişler ve korkmaya başlamışlardı. Bu kötü ruh hali içinde Romalılar karşısında fazla dayanamazlardı. Bu yüzden geri çekilmeye karar verdiler. Genel hareket ertesi gündü. Düşmana sızmamaları için karar askerlere bildirilmedi. Bununla birlikte kralın maiyetindeki hizmetçiler değerli eşyaları ve hazineyi emniyet altına almak istemişler; fakat eşyaların toplanması ve arabalara yüklenmesi sırasında uşakların çıkardıkları gürültü ve patırtıya bazı asker uyanmışlardır. Baskına uğradıkları korkusuyla çadırlarından fırlayan askerler, eşya yüklü arabaların konvoy halinde karargahlarından yola koyulduğunu görmüşler, komutanlarının kendilerine ihanet ettiklerini ve onları bırakıp gittiklerini düşünmüşlerdir. Komutanlar askerleri yatıştırmaya çalışmış; fakat onlar tartışırken, haber bütün orduya yayılmıştır. Orduda panik başlamıştır⁹⁵⁵. Kısa sürede askerler ayaklanmış ve kimse komutanları dinlemez olmuştur. Sinirlenen askerlerin bir kısmı ordugahı terk ederek dağılmış; bir kısmı birbirine girmiş; bir kısmı da Mithridates'in uşaklarını ve korumalarını öldürerek kralın eşyalarını yağmalamaya başlamışlardır. Askerler kendilerini yatıştırmaya ve isyanı bastırmaya çalışan Pontos generali ve kralın süt kardeşi Dorylaos ile rahip Hermaios'u ordugahın kapısında öldürmüşlerdir⁹⁵⁶. Durumdan geç haberdar olan

⁹⁵² Plut. *Luc.* xvii. 1-2; App. *Mithr.* 80-81; ayrıca bk. Memnon 43. 5.

⁹⁵³ Memnon 43. 4-5; Plut. *Luc.* xvii. 2; App. *Mithr.* 81; Phlegon 12. 3 = *FGrH* II 1163. Euthropius'a (vi. 8. 3) göre ise, M. Fabius Hadrianus'un komutasındaki 5.000 kişilik Roma birliği, Mithridates'in 30.000 seçme askerden oluşan ordusunu bozguna uğratmıştır.

⁹⁵⁴ App. *Mithr.* 81; ayrıca bk. Sall. *Hist.* iv. 69. 15.

⁹⁵⁵ Geceleyin Pontos ordusunun birden dağılması: Buna *katalepsis* [κατάληψις] denir. Korku ve dehşet askerlerin zihnini etkisi altına alır. Söz konusu durum askerlerin ruhsal dengesinin bozulmasına yol açar ve orduda panik başlar.

⁹⁵⁶ Plut. *Luc.* xvii. 3. Strabon ise, (x. 4. 10 c. 477; xii. 3. 33 c. 557) de, taktikçi Dorylaos ve (xii. 3. 33 c. 557) de ise, Philetairos'un oğlu olan ikinci bir Dorylaos'tan söz etmektedir. Philetairos'un oğlu olan bu Dorylaos'un, Mithridates VI. Eupator'dan birçok onur payeleriyle Pontos Komana'sı (= Gümelek/Gömelek) başrahipliğini aldığını; fakat sonradan krallığı Romalılara karşı ayaklandıran yakalandığını dile getirmektedir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. MAGIE 950: 335 dn. 28.

Mithridates, çadırından fırlayarak atına atlamış, dört bir tarafa dağılan ve birbirleriyle dövüşen askerleri durdurmaya çalışmıştır. Ancak, sözünü kimseye dinletememiştir. Panik içindeki kalabalıkla birlikte sürüklenmeye başlamış ve atından düşerek ezilme tehlikesi geçirmiştir. Sonunda yaya ve yanında kimse olmadan ordugahından uzaklaşmaya çalışırken kralın atlarından biriyle kamptan uzaklaşmaya çalışan Ptolemaios adlı bir hadımla karşılaşmıştır. Ptolemaios hiç duraksamadan atını krala vermiştir. Bunun üzerine Mithridates, ordusunu kendi kaderine terk ederek kendi canını kurtarmak için dağlara doğru kaçmaya başlamıştır⁹⁵⁷. Yolda süvari birliğinden bazı askerlerine rastlamış ve eşyaları ile hazinesini taşımakla yükümlü konvoydan geriye kalanlara yolda yetişerek tapınak kenti Pontos Komana'sına⁹⁵⁸ doğru ilerlemiştir.

Sabahla birlikte Pontos ordusundaki kargaşadan haberdar olan Lucullus, söz konusu durumdan yararlanmak üzere *legio*'larıyla Pontos karargahına saldırdı. Roma ve Galat atlı birlikleri ise, kralı takip etmek ve yakalamakla görevlendirdi. Romalılara kaçan düşmanı izleme ve kılıçtan geçirme emri verilmişti. Askerlere yağmaya düşmanın imhasından sonra başlamaları emredilmişti. Pontos ordugahına saldıran Romalılar, halen toparlanmaya çalışan bir kısım askeri kuşatarak yok ettiler. Bununla birlikte Pontos karargahındaki kralın altın ve gümüşten yapılmış vazolarını, değerli kumaşlarını, paha biçilmez mallarını, hazinesinden arta kalan paraları ve kaçmaya çalışan askerlerin çevreyi saçtıkları eşyaları gören Romalılar, bir anda Lucullus'un emrini unuttular⁹⁵⁹. Yağmaya daldılar. İçlerinden çok azı kaçan düşmanı takip etti. Böylelikle Pontos ordusundaki askerlerin çoğu dört bir yana dağılarak hayatlarını kurtardılar. Mithridates'i yakalamakla görevli Roma ve Galat süvarileri ise, uzun bir kovalamacadan sonra kralı yakından takibe başladılar. Hatta ona o kadar yakındaydılar ki, Roma ve Galat öncü birlikleri kendisini tam yakalayacakken, Mithridates'in hazinesini taşıyan katırlardan biri yere yıkılmış, yerlere saçılan altını gören açgözlü askerler Mithridates yerine altına hücum etmişlerdir. Öyle ki, kralı tamamen unutuşlar ve ganimetin paylaşımı sırasında anlaşmazlığa düşerek önce tartışmaya, daha sonra da kılıçlarını çekerek birbirleriyle

⁹⁵⁷ Cic. *Leg. Man.* ix. 22; Sall. *Hist.* iv. 9-11; Plut. *Luc.* xvii. 3-4; App. *Mithr.* 81; Eutr. vi. 8. 3. Livius (*perioch.* 97) ise, Pontos ordusunun toplam kaybının –abartarak– yaklaşık 60.000 kişi olduğunu iddia etmektedir. Memnon'a (43. 5) göre ise, Pontos ordusunda panik başladığında Mithridates, Kabeira'daki sarayındaydı. Pontos ordusunun generalleri ve ordunun komutanları konumundaki Diophantos ve Taksiles, Mithridates'e ordudaki isyan haberini bizzat kendileri getirmişlerdir. Bunun üzerine Mithridates, Romalıların eline düşmemek için Kabeira'ya terk ederek Pontos Komana'sına doğru yola koyulmuştur.

⁹⁵⁸ Pontos Komana'sı (Ptol. *geogr.* v. 6. 8; Strab. xii. 3. 32-36 c. 557-559), Tokat İli'nin 9-10 kilometre kuzeydoğusunda Iris Irmağı kenarındaki Gümelek/Gömelek Köyü'ne lokalize edilmektedir. Konuya ilişkin detaylı bilgi, literatür ve tartışmalar için bk. MAGIE 1950: 141; 180 vd.; 201; 229; 243; 371; 411; 435; 494; UMAR 1993²: 458; ÇAPAR 1995: 583 vdd.

⁹⁵⁹ App. *Mithr.* 82.

dövüşmeye başlamışlardır. Bu kargaşadan yararlanan Mithridates kendisini Roma ve Galat öncü birliğinin elinden kurtarmıştır⁹⁶⁰. Böylelikle tapınak kenti Komana'ya giderek, burada, dağılan ordusundan geriye kalan süvarilerini tekrar bir araya getirmiştir⁹⁶¹. Bu sırada Romalılar şans eseri, kralın özel sekreteri Kallistratos'u yakalamışlardır. Lucullus'un kesin emrine rağmen, sekreterin kemerinde beş yüz altın sakladığını anladıklarında, gözlerini kırpmadan onu öldürmüş ve parayı aralarında paylaşmışlardır⁹⁶².

Lucullus, bu arada Pontos karargahının askerleri tarafından yağmalanmasına izin vermiş ve sonra da kral tarafından terk edilmiş olan Kabeira'yı ele geçirmiştir. Kentte krala ait zengin bir hazinenin yanı sıra çoğunluğunu Hellenlerin oluşturduğu ağzına kadar dolu bir de hapis-hane bulunmuştur. Altınlar ve ganimete el koyulmuş, tutsaklar ise, salıverilmiştir. Bunun üzerine Lucullus, Kabeira yolu üzerindeki, kaleleri ve kralın hazinelerini sakladığı tahkimli yerleri birer birer alarak, Mithridates'i izlemeye devam etmiştir⁹⁶³. Kral ise, süvari birliklerinden arta kalan askeriyle Armenia'ya doğru geri çekilmesini sürdürmüştür⁹⁶⁴. Bu sırada, savaş başlamadan önce Pharnakia kalesine göndermiş olduğu ailesinin düşman eline geçeceğini düşünerek, hadım ağalarından Bakkhides'i eşleriyle kız kardeşlerini öldürmesi için yollamıştır. Kurbanlara sadece ölümlerden, ölüm beğenmesi hakkı tanınmıştı⁹⁶⁵. Kralın hayatta kalan üç kız kardeşinden⁹⁶⁶, yaklaşık 40 yaşlarında olup hiç evlenmemiş olan Roksane ve Stateira; eşlerinden Khios'lu Berenike ve Stratonikeia'lı Monime⁹⁶⁷ ile birçok odalığı burada katledildi⁹⁶⁸. Bununla birlikte Mithridates'in, Pharnakeia'yı savunmakla görevlendirdiği komutanlar,

⁹⁶⁰ Plutarkhos'a (*Luc.* xvii. 5-6) göre katır, ya şans eseri, ya da kasten kral tarafından kendisini takip etmekle görevli süvari birliklerinin yolu üzerinde bırakılmıştır. Appianos'a (*Mithr.* 82) göre ise, kralın hazinesini taşıyan altın yüklü katırlardan biri yükün ağırlığı altında yere yıkılınca Mithridates, onu diğerlerinden ayıran ipi keserek yoluna devam etmiştir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Memnon 44.

⁹⁶¹ App. *Mithr.* 82. Daha detaylı bilgi için bk. MURNO 1901: 58; MAGIE 1950: 336 dn. 31.

⁹⁶² Plut. *Luc.* xvii. 7.

⁹⁶³ Memnon 45. 1; Sall. *Hist.* iv. 12; Plut. *Luc.* xvii. 7; xviii. 1; *Luc-Kim.* iii. 1.

⁹⁶⁴ Plut. *Luc.* xix. 1; App. *Mithr.* 82.

⁹⁶⁵ Plut. *Luc.* xviii. 4; App. *Mithr.* 82.

⁹⁶⁶ Mithridates'in üçüncü kız kardeşi Nyssa, o sıralar Lucullus tarafından Kabeira'da ele geçirilmişti (Plut. *Luc.* xviii. 2).

⁹⁶⁷ Plutarkhos'a (*Luc.* xviii. 2) göre, güzelliği bütün Hellen dünyasında dillere destan olan Monime, Miletos'luydu. Ancak Appianos (*Mithr.* 21: 27) de, onun Stratonikeia'lı Philopoimenos'un kızı olduğunu ifade etmektedir.

⁹⁶⁸ Pharnakeia'daki katliamda, kralın eşleri, kardeşleri ve odalıklarından kimisi bıçaklanarak, kimisi boğazı kesilerek, kimisi asılarak, kimisi de zehir içirilerek öldürüldüler. Mithridates'in kendilerine gönderdiği ölüm haberini, bazıları kötü kaderlerine ağlayarak, bazıları lanetler saçarak, bazıları teşekkürle, bazıları ise, sükunetle karşıladılar (App. *Mithr.* 82).

saraydaki bu katliamı duydukları zaman, –belki duydukları üzüntüden, belki de korkudan– kenti terk ederek Lucullus’un tarafına geçtiler⁹⁶⁹. Kısa süre sonra da, kent Romalılar tarafından ele geçirildi⁹⁷⁰.

Daha sonra Lucullus, Mithridates’in peşine düştü. Bunun üzerine Komana’da uzun süre kalamayacağını anlayan kral, İÖ. 71 yazında, yaklaşık 2.000 atlı askeriyle Halys Irmağı’nı aşarak, damadı Armenia Kralı II. Tigranes’in yanına sığındı⁹⁷¹. Lucullus ise, Mithridates’i Talaura’ya⁹⁷² kadar takip etti. Fakat kralın dört gün önce, Armenia’ya geçtiğini öğrenince, karısının kardeşi Publius Clodius’u⁹⁷³ elçi olarak II. Tigranes’e gönderdi⁹⁷⁴. Kendisi de kralızsız kalan Pontos Krallığı’nı tamamen ele geçirmek amacıyla geri döndü. Mithridates’in hakimiyetini tanıyan Tibaren ve Khaldai kavimlerine boyun eğdirdikten sonra⁹⁷⁵, Küçük Armenia’da

Zehir içerek ölmeyi yeğleyen Mithridates’in kardeşlerinden Roksane, idam haberini kardeşine lanetler saçarak, Stateira ise, teşekkürle karşıladı. Çünkü Mithridates, kendi hayatı tehlike içindeyken bile kardeşlerini ve eşlerini unutmamış, özgür bir şekilde, düşman tarafından hiçbir hakarete maruz kalmadan ve Romalıların o aşayıcı zafer törenlerinde halka teşhir edilmeden ölmelerini sağlıyordu. Eşlerinden Khios’lu Berenike de annesiyle zehir kupasını paylaşarak ölmeyi denerdi. İhtiyar kadının hemen ölmesine rağmen, Berenike yeterince zehir içemediğinden olacak, can çekişerek kıvaranmaya devam etti. Sonunda Bakkhides, Berenike’nin ızdıraplarına son vermek için onu boğmak zorunda kaldı. Güzelliği ve Mithridates’in kendisine olan arzusuyla ünlenen Pontos Kraliçesi Monime ise, ölüm haberini kurtuluş müjdesi gibi karşıladı. Böylelikle Mithridates’in kendisine hediye ettiği ünlü tacını başından çıkarttıktan sonra, başörtüsüyle bağlayıp boynuna geçirdi ve kendisini asmayı denerdi. Fakat taç kraliçenin ağırlığını çekemeyerek ikiye ayrıldı. Bunun üzerine, “*Lanet sana paçavra, benden bu son hizmeti de mi esirgiyorsun diyerek, taca tükürdün ve onu fırlattı*”. Daha sonra da, o güzel boğazını Bakkhides’e uzattı (Plut. *Luc.* xviii. 2-6).

⁹⁶⁹ App. *Mithr.* 82.

⁹⁷⁰ Pharnakia ve arkasından da komşusu Trapezus (= Trabzon), Romalılara savaştan teslim olmuş gibi görünmektedir.

⁹⁷¹ Memnon 44; 46. 1; Sall. *Hist.* iv. 69. 15; Liv. *perioch.* 96; Plut. *Luc.* xix. 1; App. *Mithr.* 82. Livius (*l.c.*) Lucullus’un Pontos seferi sırasında 60.000’den fazla düşman askeri öldürdüğünden söz etmekte olup, bu rakam biraz abartıdır. Ayrıca bk. Plut. *Luc.* xiv. 1-xviii. 6; App. *Mithr.* 79-81.

⁹⁷² Talaura, ya da Taulara olarak adlandırılan bu antik yerleşimin lokalizasyonu kesin olarak yapılamamaktadır. Bazı bilim adamları tarafından Sivas yakınlarında bir yerde olduğu iddia edilmektedir. (MURNO 1901: 58-59; ayrıca bk. MAGIE 1950: 336 dn. 31). Bununla birlikte Taulara’nın Sivas civarında olamayacağına dair kesin görüş ayrılıkları vardır (SHERWIN-WHITE 1984: 185 dn. 98).

⁹⁷³ Bazı antik yazarlar tarafından Claudius olarak da adlandırılır (Cass. Dio xxxvi. 14. 4).

⁹⁷⁴ Memnon 46. 2-3; Plut. *Luc.* xix. 1; xxi. 1; Appianos’a (*Mithr.* 83) göre, Lucullus, Clodius’u, Büyük Armenia Kralı II. Tigranes’e, İÖ. 70 yılında, Sinope’yi ele geçirdikten sonra yollamıştır.

Mithridates’in krallığını terk edişine ve Lucullus’un Pontos’u ele geçirişine ilişkin olarak ise, ayrıca bk. Cic. *Leg. Man.* viii. 21-ix. 22.

⁹⁷⁵ Plut. *Luc.* xix. 1. Çünkü Mithridates Khaldai ve Tibaren kavimlerinin yaşadığı dağlık topografyayı beğenerek, burada yetmiş beş kale yaptırmış ve hazinesinin çoğunu bu kalelere koymuştu. Bu kalelerin en önemlileri şunlardır: Hydara, Basgoidariza ve Sinoria. Sinoria Armenia Maior’un sınırlarına yakındı, bu nedenle Theophanes imlasını Synoria (= sınır ülkesi) olarak değiştirmiştir (Strab. xii. 3. 28 c. 555).

konuslandı. Bölgedeki bazı kale ve kentleri ele geçirdi ve komutanlarından Murena'nın kuşatmasına, İÖ. 71 kışından beri direnen Amisos'a doğru yola çıktı⁹⁷⁶.

Amisos'u savunmakla yükümlü Mihridates'in komutanı Kallimakhos, mekanik ve savaş stratejisi bilgisiyle kenti uzun süredir Romalılara karşı başarıyla savunuyor ve Murena'ya zor anlar yaşatıyordu. Fakat Lucullus'un Roma ordusuyla Amisos önlerinde belirmesiyle bir anda savaşın seyri değişti. Kallimakhos elindeki kuvvetlerle ve Mithridates'ten yardım almaksızın tam teşekküllü Roma ordusuna karşı uzun süre dayanamayacağını bilincindeydi. Bununla birlikte sonuna kadar da kenti savunacaktı. Lucullus ise, birkaç denemeden sonra ve daha önceki deneyimlerinden edindiği tecrübelerle kuvvetli sur duvarlarına sahip, müstahkem kentin hücumla zapt edilemeyeceğini anladı. Bu bakımdan Lucullus, kentin Mithridates tarafından eklenen bir banliyösü olan Eupatoria⁹⁷⁷ tarafından surların kısmen daha zayıf olduğunu gördüğünde ordusunu, o civarda konuşlandırdı. Birkaç başarısız denemeden sonra muhasarayı gevşetirmiş gibi yaptı. Kallimakhos, bu hileye kanarak alarm durumunu gevşetti. Daha sonra da, her zamanki gibi, öğle üzeri askerlerini surlardan çekerek dinlendirdiği bir sırada, Lucullus aniden hücumla geçti. Böylelikle, Romalılar surun ufak bir bölümünü ele geçirmeye muvaffak oldular. Bunun üzerine Kallimakhos, Eupatoria banliyösünü terk ederek, Amisos'un eski surları arkasına çekildi. Romalılar ise, Eupatoria banliyösünü yağmalamanın verdiği şevkle, Amisos'a saldırdılar ve geri püskürtüldüler. Fakat Romalılar bir akşam yat borusu çaldıktan sonra, ani bir gece saldırısı düzenlediler. Gece gözcülerinin ve nöbetçi garnizon kuvvetlerinin ihtiyatsızlığı yüzünden Romalılar kentin bir bölümünü istila ettiler. Kallimakhos, artık her şeyin sona erdiğini, Romalılar karşısında hiçbir şansı kalmadığını anlayınca, adamlarını kentin limanında toplayarak gemilere bindirdi. Bir yandan da, ya Romalıların kenti talan ederek daha da zenginleşmelerini önlemek, ya da Amisos'tan ayrılışını kolaylaştırmak için kenti ateşe vererek denize açıldı⁹⁷⁸.

Amisos'u işgal ederek yağmaya dalan Romalılar, Lucullus'un emirlerine rağmen yangını söndürmeye yanaşmadılar. Romalılar ganimet diye bağırıyor, kalkanlarını ve mızraklarını birbirlerine vurarak gürültü çıkartıyordu. Sonunda çaresiz kalan Lucullus, askerlere istedikleri izni verdi. Böylelikle en azından kenti alevlerden kurtaracağını ve yangının söndürüleceğini umuyordu. Ama düşündüğünün tam tersi oldu. Askerler kentin sokaklarına dalarak önüne

⁹⁷⁶ Plut. *Luc.* xix. 1-2; ayrıca bk. Memnon 45. 2; Cic. *Leg. Man.* viii. 21.

⁹⁷⁷ Memnon 45. 2; Plin. *nat.* vi. 2. 7; Strab. xii. 3. 14 c. 547.

⁹⁷⁸ Plut. *Luc.* xix. 2-3; konuya ilişkin olarak ayrıca bk Memnon 45. 2-3.

çıkanı öldürüp, ırzına geçmeye ve evleri, dükkanları, tapınakları soymaya başlamışlardı. Kimse gemilerle ordusunu güven içinde Amisos limanından çıkaran Kallimakhos'a dikkat dahi etmedi. Gecenin zifiri karanlığında yangından evvel evlere girerek talan etmek için adeta birbirleriyle yarışan askerler, yanlarında taşıdıkları meşaleleri de dikkatsizce yerlere attıklarından alevler kısa sürede bütün şehri sardı. Gözleri dönmüş Romalılarla alevler bütün gece boyunca adeta birbirleriyle yarıştılar. Kimsenin yangına aldıracağı yoktu, tek düşündükleri alevlerden önce değerli eşyalara ve ganimetlere ulaşmaktı. Tabi bu arada önlerine çıkanı da öldürmeyi ihmal etmediler. Vahşet sabaha kadar sürdü. Sokaklar yanmış ve kılıçtan geçirilmiş insan cesetleriyle doldu. Sabahla karşı başlayan sağanak yağmur kentin birkaç mahallesinin kurtulmasını sağladı. Böylelikle Pontos'un başta gelen Hellen yerleşimlerinden biri olan Amisos, bir gecede harabe haline geldi⁹⁷⁹. Şafakla birlikte yağmayı durdurarak kente giren Lucullus, tanık olduğu vahşet karşısında göz yaşlarını tutamadı⁹⁸⁰.

Bununla birlikte Lucullus, Amisos'un yeniden inşa edilmesini emretti. Hayatta kalanlara hürriyetlerini bahşetti. Kentten ayrılınca kadar yangın ve ordusu tarafından kente verilen zararı onarmaya gayret etti. Amisos'a yerleşmek isteyen Hellen kolonistler için ayrıcalık tanıdı ve kentin sınırlarını yüz yirmi *stadia* daha genişletti⁹⁸¹. Bununla da yetinmeyerek Amisos'u özgür ve bağımsız ilan etti⁹⁸². Hem savaş başlamadan, hem de savaş sırasında her ne şekilde olursa olsun –ister gemi ister kara yoluyla– kentten kaçmış olan bütün vatandaşları geri çağırarak evlerini iade etti. Kentin bazı vatandaşlarının Atinalıların İmparatorluk Çağı'nda –İÖ. V. yüzyılda– Atina'dan gelerek buraya yerleştiklerini öğrenince kente olan sempatisi daha da arttı. Zaten Atinalıların bir kısmı Birinci Mithridates-Roma Savaşı sırasında, İÖ. 87/86 yılında, Aristion'un Atina'da tiranlığı ele geçirerek Mithridates'in tarafında yer almasından sonra, Amisos'a göçmüşlerdi. Amisos vatandaşı olmuşlar; fakat böylelikle, hem Mithridates'in tebası haline gelmişler, hem de başlarına şimdiki talihsiz olay gelmişti. Yani kendi vatanlarındaki

⁹⁷⁹ Plut. *Luc.* xix. 2-4; Memnon 45. 2-3; Cic. *Leg. Man.* viii. 21; Sall. *Hist.* iv. 13-15; Eutr. vi. 8. 2; ayrıca bk. Strab. xii. 3. 14 c. 547.

⁹⁸⁰ Sulla'yı, İÖ. 86 yılında, Atina'yı uzun bir kuşatmadan sonra ele geçirdikten sonra askerlerine talan ettirmeden ve yaktırmadan koruyabildiği için mutlu sayan Lucullus, kendisinin ise, aynen ikinci bir Mummius –İÖ. 146 yılında, Korinthos'u aldıktan sonra yağmalayan ve yıkarak harabeye çeviren Romalı *Consul*– gibi Amisos'u talan etmesiyle anılacağını düşünerek kendi talihinden yakındı (Plut. *Luc.* xix. 4-5). Gerçi, şu da göz önünde tutulması gereken bir gerçektir ki; Sulla da, Atina'yı ele geçirdiği zaman, kenti yakmasına yakmamıştır, ama talan etmiştir. Öyle ki, bazı Antikçağ tarihçilerine göre, Sulla kenti başışladığında, kıyım ve yağmadan sonra gerçekte, ne viran olmuş kentin, ne de insanların artık başışlanacak bir hali kalmıştı. Detaylı bilgi için bk. Plut. *Sull.* xiii. 2-3; xiv. 1-2; 4-6; App. *Mithr.* 38; ayrıca bk. Paus. i. 20. 6-7; ix. 6. 6; 33. 6.

⁹⁸¹ Plut. *Luc.* xix. 5.

⁹⁸² App. *Mithr.* 83.

kötülüklerden kaçarken, yerleştikleri yerde başlarına daha kötü şeyler gelmişti –yağmurdan kaçarken doluya tutulmuşlardı. Bu yüzden Lucullus, Amisos'taki katliamda sağ kalan Atinalılardan, tekrar kendi vatanlarına dönmek isteyenleri, yeni giysilerle donatıp, yanlarına adam başı 200 *drakhmai* vererek, Atina'ya yollamıştır⁹⁸³.

Daha sonra da iki senedir yaz-kış demeden bütün zorluklara göğüs gererek Mithridates'e karşı savaşan askerlerini dinlenmeleri ve İÖ. 71/70 kışını geçirmeleri için Pontos'ta bıraktı. Kendisi de valisi olmasına rağmen iki senedir göremediği Asya Eyaleti'ne gitti. Burada, Küçük Asya kentleriyle ilgilendi. Savaş çalışmalarının kendisine bıraktığı dinlenme süresini, bu eyaleti, uzun zamandır yoksun kaldığı yasal yardımlardan ve bazı haklardan yararlandırmak için kullandı. Çünkü uzun süredir adalet ve yasaların korumasından uzak kalan eyalet, inanılmaz ve sözle anlatılmaz felaketlere maruz kalmıştı. Eyalet ve kentler yakılıp yıkılmış, aileler biricik oğullarını, bakire kızlarını satmaya, kentler ise, tapınaklarındaki adak eşyalarını, kutsal heykelleri, tapınaklara ve kamu binalarına astıkları resimleri ve levhaları ellerinden çıkarmaya zorlanmışlardı. Halk ise, genel olarak *publicani* ve tefeciler tarafından köleliğe indirgenmişler ve çok kötü muamelelere maruz bırakılmışlardı. Öyle ki; vatandaşlar işkence, hapis, işkence sehпасı, açık havada beklemeler, yazın kızgın güneş altında, kışın çamur, ya da buz içinde kalmak gibi çok kötü muamelelere katlanmış olduklarından; artık kendilerini esir gibi satılığa çıkarmak istiyorlardı. Çünkü esirlik onlara sefaletlerinin hafifletilmesi ve bir kurtuluş gibi görünüyordu. İşte Lucullus'un kentlerde bulduğu kötülükler böyleydi. Bunun üzerine, o kısa zamanda kentleri ve kötülüklerin kurbanlarını bu işkencelerden kurtarmak için harekete geçti⁹⁸⁴.

⁹⁸³ Plut. *Luc.* xix. 6; App. *Mithr.* 83.

Amisos'un kökenine ilişkin olarak, Strabon'un (xii. 3. 14 c. 547), Theopompos'tan yaptığı bir alıntıda, buranın ilk defa Miletos'lular, daha sonra Kappadokia'lı bir lider ve üçüncü defa ise, Athenokles ve Atinalılar tarafından kolonize edilerek, isminin Peiraieus olarak değiştirilmiş olduğunu söylemektedir.

⁹⁸⁴ Plut. *Luc.* xx. 1-3; ayrıca bk. App. *Mithr.* 63. Romalı tefecilerden yüksek faizle para alan insanların borçlarını ödeyememeleri halinde köle durumuna düşmelerine ilişkin olarak bk. BADIAN 1987: 37 dn. 40.

Küçük Asya'daki bazı Roma memurları, hemem hemen sınırsız yetkilere sahip olan eyalet yöneticileri ve *publicanus*'ların çoğu halkı son derece baskı altında tutmuş; bencillikleri ve keyifleri için her hareketi doğru saymış, hatta kentlerdeki tanrı tapınaklarını ve *heroon*'ları (= kentın kahramanlarına ait anıtsal mezarlar) dahi soymuşlardır.

Diodoros (xxxvii. 5), Küçük Asya'daki *publicanus*'lardan bahsederken onların Roma mahkemelerindeki savcılarla ve yüksek derece memurlarla yakın ilişkiler içinde olduklarını dile getirir. Bununla birlikte Lucullus'tan önce ve ondan sonra da bazı Romalılar Küçük Asya'nın bu şekilde sömürülmesine ve haksız kazanç furmasına karşı çıkmışlardır. Bunlardan İÖ. 94/3 yılı Küçük Asya Valisi Quintus Mucius Scaevola ve yetkili temsilcisi (= *legatus*) Rutilius Rufus *publicanus*'ların Anadolu'daki Roma eyaletlerinde yaptıkları yağmayı ve işledikleri suçları cezalandırmışlar, böylece kısa bir süre de olsa, Küçük Asya eyaletlerinde Roma İmparatorluğu'na duyulan

Önce aylık faizin % 1 olarak hesaplanmasını, fazlasının istenmemesini emretti. Daha sonra da borçlu olanın tutarı aşan faizleri geçersiz kıldı. Üçüncü olarak da –bu en önemlisidir, alacaklının, borçlunun gelirinin ancak dörtte birini alabileceği koşulunu getirdi. Faizi anapara ekleyen kişi, hem faizden, hem de ana paradan yoksun olacaktı. Böylece dört seneden az bir süre içinde tüm borçlar sona erdi. Mülk sahipleri tüm yükümlülüklerinden kurtuldular. Bu genel borçlanma 20.000 *talanta*'lık savaş vergisinden sağlanıyordu. Sulla bu vergiyle birlikte hububat, köle ve mal mülk sahiplerinden yıllık olarak tahsil edilmesi gereken % 25 oranında gelir vergisini, Birinci Mithridates-Roma Savaşı sırasında, İÖ. 84 yılında, Pontos kralını destekleyen kentleri ve eyaleti cezalandırmak için koymuştu⁹⁸⁵. Kentler kendilerine borç para veren tefecilere sadece 20.000 *talanta*'lık savaş vergisinin iki katını ödemişlerdi. Fakat tefeciler alacakları paraya bunun faizlerini de ekleyerek –birleşik faiz uygulayarak– toplam borç tutarını 120.000 *talanta*'ya çıkarmışlardı. Lucullus'un bu uygulamaları karşısında zarara uğratılan ve eskisi gibi Küçük Asya'yı sömüremeyen Roma'daki büyük para babaları haksızlığa uğratıldıklarını iddialarıyla Lucullus'a karşı saldırıya geçerek, Roma'ya dağıldılar⁹⁸⁶. Halk tarafından sevilen bir çok önemli kişiyi, bazı *tribunus*'ları hatta kendilerine önemli miktarda borçları olan birçok politikacıyı parayla satın alarak –bilindiği üzere Roma'da siyaset yapmak pahalı bir işti–, ona karşı kıskırttılar. Çünkü bu kişiler çok güçlüydüler ve alacakları nedeniyle birçok siyaset adamını ellerinde tutuyorlardı. Lucullus'a gelince, o sadece iyi davrandığı halklar tarafından sevilmele kalmıyordu; başka eyaletler de, onu başlarında görmek istiyor ve böyle bir yöneticiye sahip eyaletlere imreniyorlardı⁹⁸⁷.

lan yerleşmiş köklü nefreti bir nebze de olsa azaltmışlardı. Livius (*perioch.* 70) ise, Scaevola'nın yardımcısı ve yetkili temsilcisi (= *legatus*) Rutilius Rufus'un *publicanus*'ların Küçük Asya'daki haksızlıklarına karşı eyaleti nasıl korumaya çalıştığını anlatır. Cicero (*Fam.* xv. 4) da kendisinin ve kardeşinin (*ad Q. fr.* 6-14; 20-26; 32-36) Küçük Asya'da ne kadar dürüst ve onurlu bir şekilde çalıştıklarını ve halkı *publicanus*'lar ve yüksek faizcilerin elinden nasıl kurtardıklarını övünerek dile getirir. Fakat Scaevola, R. Rufus, Cicero ve kardeşi gibi en azından kendi eyaleti çapında dürüst çalışan yöneticilerin hiçbiri Küçük Asya halkına ve maliyesine kalıcı bir iyilik getirmemiştir. Çünkü, yukarıda sözü edilen yöneticilerin Roma'da siyasal desteğine bağımlı oldukları insanların çıkarlarına devamlı bir şekilde karşı çıkmamaları sonucunda Küçük Asya halkına verdikleri hizmet bir yıllık valilikleri süresince geçerli kalmış ve onlar Roma'ya döndüklerinde her şey tekrar eski halini almıştır. İÖ. I. yüzyılda Küçük Asya'daki bu sömürü düzenini gerçek anlamda düzeltmeye çalışan tek kişi Lucullus'tur. Roma'nın vergi sisteminin ve faizciliğin ne kadar yozlaştığını görmüş ve bunu düzeltmek için bir şeyler yapmıştır.

⁹⁸⁵ Plut. *Luc.* xx. 3-4; App. *Mithr.* 83.

⁹⁸⁶ Lucullus, böylelikle eyaletlerde ikamet eden fakir halkın sıkıntılarıyla beslenen, bu asalak tefeci ve mültezim sınıfının nefretini kazandı. Bu kişiler, bu yüzden, siyasi ve çıkar birliği içinde oldukları insanların da yardımıyla Lucullus'tan öç almak için ellerinden geleni artlarına koymadılar.

⁹⁸⁷ Plut. *Luc.* xx. 4-5. Lucullus'un Küçük Asya'daki iyi yönetimi ve uygulamalarına ilişkin olarak ayrıca bk. Cic. *Flacc.* xxxiv. 85; *Acad.* ii. 3.

İÖ. 70 yılında, Küçük Asya'da iyi yasalar ve gerçek bir barış sağladıktan sonra, Lucullus zevk ve eğlenceye yönelmeyi de ihmal etmedi. Ephesos'ta kaldığı süre içinde, tanrılar onuruna sunduğu kurban törenleri, zaferlerini kutlamak için düzenlediği zafer alayları ve şenliklerle, atletlerin ve gladyatörlerin çarpışmalarıyla kentlerin sevgisini kazandı. Dönüşünde kentler onun onuruna *Luculleia* kutlamaları yaptılar ve bu onurlandırmalardan çok daha hoş olan, gerçek sevgi gösterilerinde bulundular⁹⁸⁸.

Bu sırada, Lucullus tarafından, Armenia Kralı II. Tigranes'e, Mithridates'i istemek üzere gönderilmiş olan Publius Clodius, Armenia Maior'da kralın kılavuzları tarafından uzun süre yanlış yollara sürüklendikten sonra, sonunda kralın Phoinike (= Fenike) sahillerine karşı sefere çıkmış olduğunu öğrenmiştir⁹⁸⁹. Bu yüzden, kralın kılavuzlarını terk etmiş ve Syria'lı bir adamı sayesinde birkaç gün içinde Euphrates'i (= Fırat) aşarak, Daphne⁹⁹⁰ (= Harbiye) üzerinden Antiokheia'ya gitmiş ve kralı orada beklemeye başlamıştır. Romalı elçi, uzun süre kaldığı Antiokheia'da boş durmamış, Armenia Krallığı'nın mali ve askeri durumu hakkında bilgi edinmiş ve Tigranes'in bağlaşıkları arasına nifak tohumları saçmıştır. Öyle ki, Tigranes'e bağlı olup vergi veren küçük prenslikler –ki Gordyene⁹⁹¹ Kralı Zarbienos bunlardan biriydi– ve Hellen kentlerinden bazıları, Clodius'a olası bir Roma-Armenia Savaşı'nda Lucullus'tan tarafa geçecekleri üzerine söz vermişlerdir. Clodius da onlara şimdilik, sessiz kalmalarını ve bir şey belli etmemelerini, Lucullus'un onlara yardım edeceğini söylemiştir⁹⁹².

Eski Pers geleneğini sürdüren ve “*Krallar Kralı*” lakabını taşıyan Tigranes, Kafkasya, Asia ve Syria'daki bir çok krala hükmediyordu. Yüksek dağlarla çevrili ülkesinde mağrur bir şekilde yaşam sürdürür ve kendisine kimsenin zarar veremeyeceğini düşünürdü. Bir insanın isteyebileceği her şeye sahipti ve bütün bu iyi şeylerin sadece kendisine hizmet etmesi için yaratıldığına inanırdı. Bununla birlikte, tahta çıktığına⁹⁹³ Armenia küçük ve önemsiz bir krallık; kendisi ise, hayattan fazla beklentileri olmayan sıradan bir kraldı. Ancak, kısa zamanda

⁹⁸⁸ Plut. *Luc.* xxiii. 1; App. *Mithr.* 83.

⁹⁸⁹ Plut. *Luc.* xxi. 2. Tigranes'in, Fenike seferleri için ayrıca bk. Iosep. *Ant. Iud.* xiii. 16. 4; *Bell. Iud.* i. 5. 3.

⁹⁹⁰ Orontes (= Asi) Irmağı üzerindeki Antiokheia'nın (= Antakya, Hatay) dış mahallesi. Apollon'un kutsal kenti.

⁹⁹¹ Hellence Gordyene, ya da Gordyana, Latince yazımında bazen Gorduana olarak geçen söz konusu dağlık bölge Armenia'da yer almaktadır (ayrıca bk. Plut. *Luc.* xxvi-xxx). Gordyene Bölgesi'nin lokalizasyonuna ve yöreye ilişkin olarak ise, bk. Strab. xvi. 1. 24-25 c. 747.

⁹⁹² Plut. *Luc.* xxi. 1-2.

⁹⁹³ Tigranes, İÖ. 95 yılında, Armenia kralı olduğunda yaklaşık 45 yaşındaydı. Tahta geçişine ilişkin olarak bk. Strab. xi. 14. 15 c. 532; Iust. xxxviii. 3.1.

güçlü bir ordu oluşturup, birçok ulusu egemenliği altına aldıktan⁹⁹⁴; hatta daha önce kimsenin yapamadığını yapıp, Parth'ların bile Asya'daki gücünü kırdıktan⁹⁹⁵, Kappadokia ve Kilikia'dan Hellenleri getirerek Mesopotamia'ya yerleştirdikten sonra⁹⁹⁶, kendisine olan güveni artmıştı. Daha sonra da çölde yaşayan, göçebe Arap'ları yerlerinden ederek, Armenia'ya getirdi ve onları tüccar olarak kendi ülkesiyle ticaret yapmaya zorladı⁹⁹⁷. Böylelikle kısa zamanda, birçok kral onun hakimiyetinde yaşamaya başladı. Öyle ki; bu krallardan, dört tanesi onun kişisel korumalığını yapmaya başlamış ve yanından ayrılmamışlardır. Tigranes ata bin-diğinde, onlar koşarak kralın arkasından gider, kral masaya oturduğunda ise, silahlarını çapraz tutarak onun yanında ayakta dururlardı⁹⁹⁸.

⁹⁹⁴ Tigranes'in egemenliği altındaki uluslar ve ülkelere ilişkin olarak bk: İÖ. ca. 94 yılında, Sophene ile Tomisa'nın ele geçirilmesi (Strab. xi. 14. 15 c. 532); Tomisa'nın sonradan satılışı (Strab. xii. 2. 1 c. 535); İÖ. 93 yılında, Mithridates'le birlikte, Kappadokia'nın işgal edilmesi (Iust. xxxviii. 3. 2; App. *Mithr.* 10; 15; Strab. xii. 2. 9 c. 539; Oros. *hist.* vi. 2. 1); Kappadokia'nın Mithridates'in oğluna –Ariarathes– bırakılması ve Tigranes tarafından büyük miktarda Kappadokia'nın Armenia'ya göç etmeye zorlanması (Strab. xii. 2. 9 c. 539; Iust. xxxviii. 3. 5); İÖ. 83 yılından itibaren, Suriye'deki Seleukos Krallığı'nın bazı kral naiplerini Tigranes tarafından öldürülüp, eşlerini ve çocuklarının tutsak ettikten sonra, Kilikia'nın bazı kısımlarının (Kampestris-Pedias), Syria ve Palestine bölgelerinin Armenia kontrolü altına alınması (Strab. xi. 14. 15 c. 532; Plut. *Luc.* xiv. 5; xxi. 4-5; *Pomp.* xxviii. 4; App. *Syr.* 48; 69-70; *Mithr.* 105; Cass. Dio xxxvi. 37. 6; Iust. xl. 1. 1-4; 2. 3; Iosep. *Ant. Iud.* xiii. 16. 14; ayrıca bk. Diod. xl. 1a dn. 4; Strab. xiv. 5. 2 c. 669); Gordyene ve Mesopotamia'nın zapt edilmesi (Plut. *Luc.* xxi. 2; xxix. 7; xxx.1; Cass. Dio xxxvii. 5. 3-5); Kaspia/Hyrkania Denizi'nden, Mediterranean ve Babylonia Denizi'ne kadar uzanan imparatorluğundaki uluslardan Gordyene, Media, Adiabene (Plut. *Luc.* xxxi. 8; Cass. Dio xxxvi. 14. 2), Arabia, Albania, Iberia'lular ile Arakses (= Aras) Irmağı'nın kenarlarında yaşayan birçok kabilelerin Armenia hakimiyetini tanıyarak, Tigranes'le dost ve müttefik olması (Plut. *Luc.* xxvi. 4; xxxvi. 6).

⁹⁹⁵ Plut. *Luc.* xiv. 5; xxi. 4; Strab. xi. 14. 15 c. 532; Eutr. vi. 8. 4.

⁹⁹⁶ Iust. xxxviii. 3. 5. Strabon'a (xi. 14. 15 c. 532) göre, Tigranes, Kappadokia ve Kilikia on iki kent halkını göç etmeye zorlayarak, Tauros Dağları'yla Yukarı Tigris (= Dicle) deltası arasında kendi ismine izafeten Tigranokerta (= Sered?) kentini kurmuştur (ayrıca bk. Strab. xii. 2. 9 c. 539). Plutarkhos (*Luc.* xiv. 5; xxi. 4; xxvi. 1) de, Tigranokerta'nın kuruluşu sırasında, birçok Kappadokia ve Hellen kenti halkının Mesopotamia'ya ve Tigranokerta kentine taşındığını ifade etmesinin yanı sıra, (xxvi. 1; xix. 4) de, Tigranes'in, Adiabene, Gordyene ve Assyria'lularını da memleketlerinden ederek buraya yerleştirdiğini söylemektedir. Hatta Appianos'a (*Mithr.* 84) göre, Tigranes, kendi ülkesinin –Armenia Maior– her bakımdan ileri gelenlerini de yeni inşa ettiği başkentine davet etmiş; daha sonra da, bu davete uymayanların bütün mallarına el koyacağını ilan etmiştir. Cassius Dio (xxxvi. 2. 2-3) da, Lucullus'un, Tigranokerta yakınlarındaki savaşta Tigranes ve müttefiklerinden oluşan orduyu hezimete uğrattığı sırada kentteki Kilikia'luların ayaklanarak Romalılara kentin ele geçirilmesi açısından önemli yardımlarında bulduklarından söz etmektedir. Plutarkhos (*Luc.* xix. 2) ise, Tigranokerta'yı Lucullus'a teslim etmek için, Armenia'lulara karşı ayaklananların Hellenler olduğunu ifade etmiştir. Strabon'a (xii. 2. 9 c. 539) göre ise, Tigranokerta'nın, Lucullus tarafından zaptından sonra, Kappadokia'lılardan –ve diğer milletlerden– gelebilenler, kendi vatanlarına geri dönmüşlerdir.

⁹⁹⁷ Plut. *Luc.* xxi. 3-4.

⁹⁹⁸ Plutarkhos'a (*Luc.* xxi. 5) göre, bu çeşit hareket tazları, müttefiklikten çok köleliğe yakışan davranışlardı. Sanki krallar, özgürlüklerini Tigranes'e parayla satarak, köleliği kabul etmişler ve ona hizmet etmiyor, adate acı çekiyorlardı.

Bununla birlikte Publius Clodius, bu tür davranışları gördüğünde, ne korkmuş, ne de etkilenmiştir. Tigranes'in huzuruna kabul edilir edilmez, gerçek Roma açık sözlülüğüyle – patavatsızca⁹⁹⁹–, buraya Lucullus'un Roma'da düzenleyeceği *triumphus*'unda –zafer alayında– sergilenmek üzere krallığına sığınan Pontos Kralı Mithridates VI. Eupator'u teslim almak için geldiğini söylemiş ve Lucullus'un mektubunu krala vermiştir. Lucullus da mektubunda, Tigranes'e sadece "*kral*" olarak hitap ederek –Krallar Kralı değil–, ondan açıkça kayınbabası Mithridates'i kendisine vermesini istemiştir. Kralın bu isteği reddetmesi üzerine, Clodius, Roma'nın Armenia'ya savaş açacağını bildirmiştir. Tigranes ise, gücüne fazla güvendiği için, huzuruna gelen Clodius'un, sözlerinden ve Lucullus'un mektubundan hiç etkilenmemiş ve hatta gülümseyerek Roma elçisine nazik bir şekilde davranmıştır¹⁰⁰⁰. Mağrur kral –yirmi beş yıllık saltanatı boyunca ilk defa karşısına bu kadar açık ve özgürce (kabaca olarak da yorumlanabilir) konuşan bu adama– genç Clodius'a; dostu ve müttefiki olmasının yanı sıra akrabası olup krallığına sığınan bir kralı, Romalılara teslim etmenin şerefini ihlal edeceğini söylemiştir. Eğer bu yüzden Romalılar kendisine savaş açarsa, onun da kendisini savunacağını bildirmiştir. Daha sonra da, Lucullus'a iletmek üzere bir mektubu –bu mektupta Lucullus'a "*Imperator*" olarak hitap etmemeye özellikle özen göstermiştir¹⁰⁰¹–, paha biçilmez konukluk armağanlarıyla birlikte Clodius'a vermiştir. Clodius ise, kendisine verilen hediyeleri reddetmiş; fakat, sonunda kralı gücendirmemek amacıyla, içinden sadece bir kap alarak derhal yola çıkmıştır. O sıralar, İÖ. 70 yılının kışı sonunda/ilkbahar başlarında, Ephesos'ta bulunan Lucullus'un yanına dönmüş ve durumu kendisine rapor etmiştir¹⁰⁰².

Tigranes, müttefiki ve akrabası olmasına rağmen Mithridates krallığına sığındıktan sonra, şimdiye kadar, değil onu görmeyi, elçileri aracılığıyla bile kendisiyle haberleşmesine müsaade etmemiştir. Onu imparatorluğunun en uzak, bataklıklarla dolu hastalıklı bölgelerinde tuta-

⁹⁹⁹ Romalılar özellikle, yabancı krallar huzuruna elçi olarak çıktıklarında ve müzakereler sırasında gururlarına düşkün olurlardı. Publius Clodius'un, Tigranes karşısındaki bu davranışı bazı Roma yanlısı tarihçiler ve biyografyacılar tarafından Roma açık sözlülüğü olarak yorumlanmasına rağmen, bizce patavatsız ve yersiz bir tutumdur. Clodius'un karakterine ilişkin olarak ayrıca bk. Plut. *Luc.* xxxiv. 1-4; Cass. Dio xxxvi. 14. 4.

Mithridates-Roma Savaşları sırasında tarafsızlığını birçok kereler belli etmiş bir krala (Memnon 43. 2; Plut. *Luc.* xiv. 6; 8; xxiii. 7; App. *Mithr.* 78), ne Lucullus, ne de Clodius'un savaş ilan etmeye halkarı olmadığı gibi, yetkileri de yoktu (ayrıca bk. Plut. *Luc.* xxiv. 3). Elçi, bu konuşmayı güçlükle dinleyen Tigranes'e (Plut. *Luc.* xxi. 6) sadece "*hayır*" cevabını bırakmıştır. Ayrıca tebaası tarafından "*Krallar Kralı*" olarak adlandırılan Tigranes, ister ima, isterse açık olarak tehdit edilsin, kayınbabasını düşman eline teslim edecek kişiliğe –en azından o sıralar– sahip bir insan değildi (SHERWIN-WHITE 1984: 174-175; McGING 1986: 153 dn. 67).

¹⁰⁰⁰ Memnon 46. 2-3; Plut. *Luc.* xxi. 6; ayrıca bk. App. *Mithr.* 84.

¹⁰⁰¹ Memnon 46. 3; Plut. *Luc.* xxi. 7.

¹⁰⁰² Plut. *Luc.* xxi. 6-7; xxiii. 2.

rak bir çeşit suçlu gibi acı çekmesini izlemişti. Ama Mithridates yılmamış ve her güçlüğü üstesinden gelerek, kendini ve ordusunu Romalılarla bir sonraki karşılaşma için hazırlamıştır. Sürgün kral, azminden ve kendine olan güveninden bir şey kaybetmemiş; aradan geçen onca zamana rağmen, krallığına geri döneceğine dair umudunu yitirmemişti. Tigranes, Clodius'la konuştuğundan sonra tedirgin olmuş ve nedense aklına birden uzun süredir unuttuğu –bilerek ihmal ettiği– Mithridates gelmiştir. Bir süre sonra da¹⁰⁰³, onu onur ve dostluk dolu övgülerle sarayına davet etmiştir. Her ikisi de değişik nedenlerden dolayı birbirlerinden şüpheleniyor ve birbirlerine güvenmiyorlardı. Bu yüzden gizli konuşmalarında kendilerini bu duruma getirenlerin yakın çevrelerindeki kişiler olduklarına karar vermişlerdir. Bunun üzerine, kayınpederle damadın arasını açmış olan kişiler bu barışmanın ilk kurbanları olmuşlardır¹⁰⁰⁴. Bu insanlardan en önemlisi, her ikisinin de bir zamanlar ortak dostu olan Skepsis'li (= Kurşunlutepe) Metrodoros'tur¹⁰⁰⁵. Mithridates'in dostu ve arkadaşı olan ve krala olan bu yakınlığından dolayı Mithridates'in babası lakabını alan Metrodoros, Tigranes'ten yardım istemek için, elçi olarak Armenia'ya gönderilmişti. Metrodoros, kralın yardım isteğini Tigranes'e bildirdiğinde; Armenia kralı bu durum karşısında, onun kendisine ne tavsiye bulunabileceğini sormuştur; Metrodoros¹⁰⁰⁶ ise: Bir elçi olarak, onun Mithridates'e yardım etmesini; ama bir danışman olarak kararını öğrenmek isterse, Mithridates'e yardım etmekten kaçınmasını tavsiye etmiştir. Tigranes, de Metrodoros'un öğüdünü tutmuş; bu yüzden Üçüncü Mithridates-Roma Savaşı sırasında tarafsız kalmaya gayret etmiştir. Tigranes, söz konusu durumu Mithridates'e bir örnek olarak verdiğinde, onun geçmişte olan bu davranış yüzünden Metrodoros'u öldüreceğini düşünmemişti. Fakat Mithridates, o sıralar zaten Metrodoros'tan nefret ediyordu¹⁰⁰⁷. Bu du-

¹⁰⁰³ Mithridates, İÖ. 71 yaz sonu/sonbaharından - İÖ. 69 yılı ilkbaharına kadar yirmi ay boyunca, Tigranes tarafından Armenia İmparatorluğu'nun hemen hemen en uzak köşesinde kendisine tahsis edilen bir şatoda uygunsuz koşullar altında yaşamak zorunda kalmıştır (Memnon 55; ayrıca bk. Plut. *Luc.* xxii. 1).

¹⁰⁰⁴ Plut. *Luc.* xxii. 1.

¹⁰⁰⁵ Strabon'a (xiii. 1. 55 c. 609/610) göre, önce filozof ve retorik öğretmeni olan ve sonradan politik hayata atılan Metrodoros, çok yeni bir üslup kullanarak pek çok kişiyi kendisine hayran bırakmıştır. Fakir bir adam olmasına karşın, ünü ve saygınlığı sayesinde Khalkedon'da parlak bir evlilik yapmayı başarmış, bundan sonra Khalkedon'lu olarak anılmıştır. Mithridates Eupator'a dalkavukluk ederek kralla birlikte, karısıyla beraber gemiyle Pontos'a gitmiştir. Orada kral tarafından kendisine verilen özel bir hakimlik payesiyle onurlandırılmıştır. Önceleri Mithridates tarafından öylesine seviliyor ve güveniliyordu ki; verdiği kararlar tartışmasız kabul ediliyordu ve krala dahi götürüleliyordu.

¹⁰⁰⁶ Plut. *Luc.* xxii. 3. Plutarkhos'a (*l.c.*) göre, Metrodoros bu cevabı, ya Tigranes'in gözüne girmek, ya da Mithridates'in kurtarılmasını istemediği için vermiştir. Strabon'a (xiii. 1. 55 c. 610) göre ise, Metrodoros'un parlak şansı çok sürmemiş ve kendisinden daha aşağı olan insanların düşmanlığını üzerine çekmiştir –belki de bu kişiler yüzünden kralla arası açılmıştır. Daha sonra da Armenia Kralı II. Tigranes'in sarayına elçi olarak gönderildiğinde Mithridates'e ihanet etmiştir.

¹⁰⁰⁷ Plutarkhos'a (*Luc.* xxii. 4) göre, kralın bu olaydan önce de gizliden gizliye Metrodoros'a düşman olduğu, onun daha sonradan ele geçen kişisel kağıtlarından da anlaşılmıştır.

rum Mithridates için bardağı taşırın son damla oldu ve adamlarına Metrodoros'u öldürmeleri için emir verdi¹⁰⁰⁸. Tigranes ise, belki de düşünmeden söylediği bu şeyden duyduğu pişmanlıktan dolayı, Metrodoros'un kendisine de ihanet etmiş olmasına rağmen, onun için hiçbir masraftan kaçmayarak, görkemli bir cenaze töreni düzenlemiştir¹⁰⁰⁹.

Lucullus tarafından, İÖ. 72 yazı sonunda, Nikomedeia'da toplanan Roma savaş meclisinde, Üçüncü Mithridates-Roma Savaşı sırasında Pontos kralını destekleyen Herakleia Pontika'nın ve Bithynia'daki bazı Mithridates yanlısı kentlerin ele geçirilmesi görevi Bithynia valisi Marcus Aurelis Cotta'ya düşmüştü. Bu bakımdan Cotta, İÖ. 72 yazında, Hypios (= Melen Su) Irmağı üzerindeki Prusias *ad Hypium* (= Üskübü) üzerine yürümüş ve kent kendiliğinden kapılarını açarak Romalılara teslim olmuştur¹⁰¹⁰. Daha sonra Cotta, derhal Pontos Euksenios kıyısına inerek Herakleia Pontika önlerine gelmiştir. Fakat Mithridates'in, kentlerine Galat komutan Konnakoriks kumandasında 4.000 kişilik bir garnizon¹⁰¹¹ bırakmasından cesaret alan ve Romalıların boyunduruğu altına girmek istemeyen Herakleia'lılar Cotta'ya teslim olmayı reddetmişlerdir. Bunun üzerine Cotta, derhal kenti kuşatarak askerlerine hücum emri vermiştir. Ama, Romalıların kuşatma aletleri Herakleia'nın yüksek ve tahkimli surları karşısında bir işe yaramamış ve Konnakoriks tarafından cesurca korunan kent alınamamıştır. Sonuç Romalılar için tam bir hüsrana olmuştur. Ağır kayıplara uğrayan Cotta elindeki askerlerle ve donanımla, bu şekilde savunulan kenti hücum yoluyla almanın imkansız olduğunu anlamıştır. Bu bakımdan Herakleia'nın karadan ablukasına devam etmesi için yeterli sayıda askeri kentin önlerine bırakarak kendisi, İÖ. 72/71 kışını geçirmek için Lykos Ovası'na çekilmiş ve bölgeyi yağmalamaya başlamıştır. Bu sırada Herakleia'lılar deniz yoluyla erzak teminini Güney Rusya sahillerinden –parayla satın alarak– sağlayarak kuşatmaya dayanmayı sürdürdüler. Gelen erzak idareli kullanılıyordu. Kanaatkar halk az bir gıdaya rıza gösterdiği halde, zaman zaman kenti savunan garnizon askerleri kendilerine verilen tayını yetersiz buluyor ve bazı evlere saldırarak ellerindeki yiyecekleri alıyorlardı¹⁰¹². Bununla birlikte deniz yolu açık olduğundan, erzak ve hububat ihtiyacı iyi kötü dışarıdan temin ediliyordu. Bu surette halkın

¹⁰⁰⁸ Bu yüzden Tigranes, onu kendi isteği aksine, o sırada krallığından kaçarak Armenia'da sürgün olan Mithridates'e geri göndermiştir. Fakat Metrodoros yolda, ya kralın emriyle öldürülmüş, ya da hastalıktan ölmüştür. Ölümü için her ikisi de söylenmektedir (Strab. xiii. 1. 55 c. 610).

¹⁰⁰⁹ Plut. *Luc.* xxii. 4.

¹⁰¹⁰ Memnon 47. 1; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. MAGIE 1950: 340; GÜNALTAY 1987²: 494.

¹⁰¹¹ Konnakoriks komutasındaki Pontos garnizonu büyük ölçüde Galatlardan oluşuyordu.

¹⁰¹² Memnon 47. 2; 49. 1-4. konuya ilişkin olarak ayrıca bk. MAGIE 1950: 340; GÜNALTAY 1987²: 494-495.

ve askerlerin ümitsizliğe düşmesi önleniyordu. Bir de sürgündeki savaşçı kralın yakında döneceği ve kendilerini kurtararak, Romalıları Pontos'tan kovacağı umuduyla direniyorlardı. Kral Armenia'daydı ve ordusunu hazırlıyordu. Geri dönmek için uygun zamanı kolluyordu. Yakında gelecekti.

Fakat, İÖ. 71 yazında, Roma amirallerinden Triarius, Tenedos utkusundan sonra Pontos'luların denizlerdeki gücü sona ermişti. Şimdi Triarius, yaklaşık kırk üç gemilik donanmasıyla Herakleia önlerine gelerek kentin limanı açıklarında demir atmıştı. Böylelikle Romalılar, Herakleia'yı, denizden de kuşatma altına almışlardı. Sonra da, aynı gün içinde, hem karadan, hem de denizden kente saldırdılar. Herakleia'lılar her zaman olduğu gibi Romalıları karada geri püskürttüler: fakat o gün denizde yenildiler. Kent ellerinde kalan mürettebatı eksik, tam donanımdan yoksun otuz gemiyle, kahramanca Romalılar karşısında direnmelerine karşın, ellerindeki filonun yarısını kaybederek limanlarına geri çekilmek zorunda kaldılar¹⁰¹³. Bunun üzerine Romalılar, hem karadan, hem de denizden ablukayı daraltarak sıkılaştırdılar. Bu bakımdan Herakleia'da İÖ. 71/70 kışı çok zor geçti. Kentte kıtlık, arkasından salgın hastalıklar başladı. Kenti korumakla yükümlü garnizon askerlerinin üçte biri telef oldu. Mithridates'i, Kyzikos dönüşünde, kente kabul eden Lamakhos ta bu sırada hastalıktan öldü. Sonunda, İÖ. 70 baharında, Herakleia kentinden Damopheles ile Galat komutan Konnakoriks Romalıları teslim olmaya karar verdiler. Daha sonra da herkesin nefretini kazanmış Cotta'ya değil de, kendilerine daha makul görünen Triarius'la anlaşmak üzere görüşmelere başladılar. Kısa sürede, anlaşmaya varıldı. Anlaşma uyarınca, Galat Konnakoriks ve Herakleia'lı askerler kenti Romalıları teslim edeceklerdi. Triarius da, o sırada kentten ayrılmak isteyenlerin gemilerine yükleyebildikleri kadar mallarıyla birlikte kentten ayrılmasına izin verecek, kenti yağmalamayacak, masum insanları öldürmeyecek ve halka makul bir biçimde davranacaktı¹⁰¹⁴.

Böylelikle, İÖ. 70 yılı baharında, Konnakoriks komutası altındaki Galat garnizonu alarak Herakleia gemileriyle geceleyin gizlice denize açıldı¹⁰¹⁵. Halen Pontos kralına sadık olan Tieion'a¹⁰¹⁶, oradan da Amastris, kentine geçti¹⁰¹⁷. Bu arada Damopheles komutasındaki

¹⁰¹³ Memnon. 48. 1-2; 49. 5; 50. 1-2.

¹⁰¹⁴ Memnon 50. 3-51. 3; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. MAGIE 1950: 340; GÜNALAY 1987²: 495-496.

¹⁰¹⁵ Memnon. 50. 3.

¹⁰¹⁶ Amastris (= Amasra) kentini oluşturan dört *demos*'tan biri.

¹⁰¹⁷ Memnon 52. 1.

Herakleia'lular kapılarını Triarius'a açtılar¹⁰¹⁸. Fakat Roma askerleri, teslim olan kente dolunca, bir anda verdikleri sözleri unuttular. Önlerine çıkanı öldürmeye ve kenti yağmalamaya başladılar. Can derdine düşen halk tapınaklara ve kutsal alanlara sığındı. Ama gözleri dönmüş Romalılar, tanrıların kutsal alanlarına dahi saldırarak, insanları mihrapların ve tanrı heykellerinin önünde boğdular. Bu bakımdan Herakleia'lılardan, ancak az bir kısmı kendilerini surlardan, sarkıtarak, ya da atarak ormanlara kaçmayı başarabildi. Bu sırada, kara ordusunun ama bölümüyle Lykos Ovası'nda konuşlanmış olan Cotta, kendi yokluğunda kentte olup bitenleri öğrenince müthiş kızarak, kente doğru hareket etti. Cotta talandan paylarını alamamanın verdiği öfkeyle, az kalsın Triarius'un askerlerine saldıracaktı. Çarpışma, ancak Triarius'un o zamana kadar elde ettiği ganimeti Cotta'yla paylaşmayı kabul ettiğinde önlendi¹⁰¹⁹. Daha sonra da, Triarius kenti terk ederek Tieion ve Amastris'i ele geçirmek üzere denize açıldı. Yağmalanmış kent Cotta'ya kaldı. Bunun üzerine Cotta'nın komutasındaki askerler, iki senedir kuşattıkları halde alamadıkları Herakleia'yı talan ve tahrip etmeye başladılar. Tapınaklardaki heykellere kadar kentte ne varsa gemilere yüklediler. Kent halkından geriye kalanları köleleştirdiler. Sonra da, Herakleia Pontika'yı dört bir yandan ateşe vererek yaktılar¹⁰²⁰. Muzaffer komutan Cotta, ancak kentte tanrılara ve insanlara özgü ne varsa yakıp yıktıktan, ölüme kana ve yağmaya doyduktan ve kenti bir harabe haline getirdikten sonra, ordusuna Küçük Asya'dan katılan askerleri evlerine, Romalıları ise, o sıralar Sinope'yi almaya çalışan Lucullus'un yanına gönderdi¹⁰²¹. Kendisi de, böylelikle başarısız kariyerini, eşine az rastlanır bir yıkımla noktalayarak, ele geçirdiği ganimet ve köle yüklü gemileriyle Roma'ya doğru yelken açtı. Ancak yolda, fırtınaya yakalanarak gemilerinin büyük bir bölümü battı. Roma'ya vardığında ise, Bithynia Eyaleti'nde ve Herakleia'daki olumsuz davranışları yüzünden halk *tribunus*'u Gaius Carbo tarafından dava edildi. Hüküm giydi ve *senator*'luk payesi elinden alındı¹⁰²². Bithynia Eyaleti'nin yönetimi de, Lucullus'a verildi.

Bu sırada Triarius ise, önce Tieion'u daha sonra da Amastris'i ele geçirdi¹⁰²³. Böylelikle Paphlagonia sahilleri, İÖ. 70 baharında, tamamen Roma hakimiyeti altına girmiş oldu. Şimdi, Mithridates'in Pontos Krallığı'nda Romalıları karşı sadece Sinope ve Amaseia kentleri dire-

¹⁰¹⁸ Memnon 51. 3.

¹⁰¹⁹ Memnon 51. 3-5.

¹⁰²⁰ Memnon 52. 1; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. MAGIE 1950: 341; GÜNALTAY 1987²: 496.

¹⁰²¹ Memnon 52. 1-3.

¹⁰²² Memnon 59 1-4; Cass. Dio xxxvi. 40.3-4; ayrıca bk. MAGIE 1950: 341 dn. 39.

¹⁰²³ Memnon 52. 3. Appianos'a (*Mithr.* 82) göre ise, Herakleia Pontika ve Amastris, Lucullus tarafından ele geçirilmiştir

nişlerini sürdürüyorlardı. Geri kalan bölgeler ve kentler ise, ya Romalılar tarafından ele geçirilmiş, ya da kendiliklerinden Lucullus'a teslim olmuşlardı¹⁰²⁴.

Lucullus, İÖ. 70 baharında, Tigranes'e gönderdiği Clodius'un Mithridates'i almadan geri dönmesi üzerine Armenia'ya karşı savaş açmaya karar verdi. Fakat, daha önce Pontos'un ilhakını tamamlamalıydı. Bu bakımdan, büyük bir ihtimale deniz yoluyla Ephesos'tan yola çıkarak halen Romalılara karşı başarıyla direnen Sinope'ye geldi¹⁰²⁵.

Sinope, Mithridates VI. Eupator'un, hem doğduğu, hem de yetiştiği kentti. Kral buraya özel bir onur payesi verirdi ve krallığının *metropolis*'i olarak kabul etmişti. Strabon'un deęimiyle¹⁰²⁶ “dünyanın o kısmındaki kentlerin en önemlisiydi”. Kent, hem doğa, hem de insanlar tarafından çok güzel bir şekilde süslenmişti. Bir yarımadaının boynu üzerinde kurulmuş olan kent, dar yarımada berzahının her iki tarafında da iç ve dış limanlara ve olağanüstü verimli balık –palamut– dalyanlarına¹⁰²⁷ sahipti. Yukarı kent ise, hem bağ, bahçe, bostan, hem de tarla olmaya elverişli verimli topraklara çevrilmişti. Bütün yarımada, bolca ekilmiş, sebze ve meyve bahçeleriyle doluydu. Kent ayrıca, Pontos kralları ve Mithridates VI. Eupator tarafından *gymnasion*, *agora* ve sütunlu caddelerle gösterişli bir şekilde süslenmişti. Kara tarafından tahkimli yüksek surlarla güzel bir şekilde çevriliydi. Deniz tarafından ise, yarımada boyunca sarp kıyılar kenti kuşatıyor ve bunlar arasında halkın “*khoinekidos*” dediği kaya kovukları bulunuyordu. Deniz yükselince bunlar su ile doluyor ve bu yoldan kente erişmek oldukça tehlikeli bir hal alıyordu. Dahası deniz kıyısı boyunca girintili çıkıntılı, dik kayaların yüzeyleri-

¹⁰²⁴ Lucullus ile Mithridates arasındaki savaşın kötüye gittiğini gören kralın bazı kentleri (App. *Mithr.* 82) ve kaleleri korumakla görevlendirdiği (Strab. xii. 3. 33 c. 558) komutanların yanı sıra, bazı akrabaları (App. *Mithr.* 79); hatta kendi öz oğlu bile (App. *Mithr.* 83) çeşitli nedenlerle, krala ihanet ederek Lucullus'un tarafına geçmişlerdir.

Bu sırada, Strabon'un anne tarafından büyük babasıyla daha başkaları krala karşı gelmişlerdir. Sadece Strabon'un dedesi, Lucullus'la gizli bir anlaşma yaparak on beş garnizonun krala karşı ayaklanmasına neden olmuştur (Strab. xii. 3. 33 c. 558). Fakat, Mithridates'e ihanet eden vatan hainleri, hıyanetlerine karşılık kendilerine vaat edilen mükafatlardan mahsun kalmışlardır. Strabon (*l.c.*) de bu durumu şöyle ifade etmiştir: “*hainlere–bu hizmetlerine karşılık her ne kadar büyük sözler verilmişse de, savaşın yönetimini Pompeius, Lucullus'tan devir alınca, aralarında doğan düşmanlıktan dolayı, Lucullus'a herhangi bir şekilde yardım yapmış olanları da düşman kabul etmiştir. Çok büyük bir zafer kazanmış olan Pompeius, savaşı bitirip vatanına dönünce, Roma Senatus'u, bir kimse savaşı böylesine başarı ile sona edirmişken, bunun ganimet ve ödül dağıtımının başkasına bırakılmasının doğru olamayacağı düşüncesiyle, Lucullus'un bazı Pontos'lulara vaat ettiği onurları onaylamamıştır*”. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Plut. *Luc.* xxxvi. 1; 4; *Pomp.* xxx. 6; xxxi. 1; 5; POTHECARY 1997: 236 dn. 10.

¹⁰²⁵ Plut. *Luc.* xxiii. 3; App. *Mithr.* 83.

¹⁰²⁶ Strab. xii. 3. 11 c. 545.

¹⁰²⁷ Strab. vii. 6. 2 c. 319; xii. 3. 11 c. 545; 19 c. 549.

nin diken gibi oluşu, bir deniz üssü olarak kurulan kente bu yoldan girmeyi imkansız bir hale getiriyordu¹⁰²⁸. Dahası kent, Leonippos¹⁰²⁹ ve Hadım Kleokhares komutasındaki Pontos krali garnizonu ile “*Korsan*” Seleukos¹⁰³⁰ komutasındaki 10.000 Kilikia’lı paralı asker –bunların büyük bir çoğunlu korsan olsa gerekti– tarafından korunuyordu. Güçlü bir deniz filosuna sahipti. Erzak ihtiyacını ise, Mithridates’in oğlu Kimmeria Bosporos Kralı Makhares’ten –parayla satın alıyorlardı– sağlıyordu.

Lucullus’un Sinope önlerine gelmesinden sonra, İÖ. 70 yılı ilkbahar ve yaz ayları boyunca, Romalılar çeşitli kereler, hem kara, hem de denizden, bazen de kara ve denizden aynı anda kente saldırdılar ve her seferinde Sinope’liler tarafından püskürtülerek geri çekilmek zorunda kaldılar. Lucullus kenti, hücum yoluyla alamayacağını anlayınca, Sinope’ye devamlı olarak akan erzak yardımını kesmeye çalıştı. Böylelikle kalabalık bir nüfusa sahip olan kent uzun süre açlığa dayanamayıp teslim olmak zorunda kalacaktı. Donanmasına Kimmeria’dan gelen gemileri durdurma ve Sinope’yi denizden abluka altına alma emri verdi. Fakat, korsan Seleukos’un kumandası altındaki Kilikia’lı korsanlar, Romalıların bu girişimini sonuçsuz bıraktı. Hatta korsan bir seferinde, Lucullus’a on beş tam donanımlı, ağır silahlarla donatılmış gemiler eşliğinde erzak taşıyan Roma filosuna saldırarak onları husumete uğrattı. Bütün Roma gemilerini batırdı ve yiyecekleri Sinope’ye getirdi. Bunun üzerine Lucullus, hile ve ihanet yoluna gitti. Sinope’nin garnizon komutanlarından Leonippos’la gizlice kenti teslim müzakerelerine girişti. Fakat bu komplonun ortaya çıkmasından sonra Leonippos, komutayı paylaştığı hadım Kleokhares tarafından öldürüldü¹⁰³¹.

Ancak söz konusu hıyanet girişimi hadım Kleokhares’te büyük bir paranoyaya yol açtı. Böylece bütün Sinope halkından şüphelenmeye başladı. Ayrıca her şüphelendiğini de merhametsizce ortadan kaldırdı. Daima ihanetten kuşkulandığı için içerdekilere saldırılarda bulunarak ve cinayetler işleyerek halkın onurlu bir şekilde savunma yapmasını, ya da saldırganlarla uzlaşmasını engelledi. Kentte adeta bir terör rejimi kurdu. Sinope halkı böylelikle ikinci bir

¹⁰²⁸ Strab. xii. 3. 11 c. 545/546.

¹⁰²⁹ Yukarıda sözü edilen komutan Leonippos, büyük bir ihtimalle Mithridates’in, İÖ. 88 yılında Küçük Asya’yı ele geçirdiği zaman Karia? Bölgesi’ne atadığı satrap olsa gerektir (*SIG*³ 741; WELLES 1934: 294 vdd. no: 73-74).

¹⁰³⁰ Memnon 53. 1; Oros. *hist.* vi. 3. 2. Bu Seleukos, Mithridates’in başarısız Kyzikos kuşatmasının ardından krallığına dönerken Pontos Euksenios girişinde yakalandığı fırtınada kralın bir nevi hayatını kurtararak önce Herakleia’ya oradan da Sinope’ye getiren korsandı (MÜNZER 1921: 1427; MAGIE 1950: 341 dn. 40; McGING 1986: 139).

¹⁰³¹ Memnon 53 1-3.

düşmana da kent içinde sahip oldular¹⁰³². Bu sırada, babasının davasından ümidi kesen Makhares, 1.000 altın parça/külçe değerinde bir tacı Lucullus'a göndererek onunla anlaşmaya çalıştı. Amacı Roma'nın dostu ve müttefiki statüsünü almak ve babasının yıkımından kendi krallığını kurtarmaktı. Lucullus'la elçileri vasıtasıyla yaptığı müzakereler sonucunda Makhares, krallığını Roma'nın güvencesi altına aldı. Daha sonra da, Sinope'lilerle yaptığı hububat ve erzak ticaretini durdurdu. Kendi öz vatandaşlarına ambargo koydu. Önceleri Sinope'lilere para karşılığında gönderdiği erzak ve hububatı, bu sefer Romalılara, hem de bedava yollamaya başladı¹⁰³³. Bu yüzden kentte kısa süre sonra kıtlık baş gösterdi. Bunun üzerine Sinope'de fazla dayanamayacaklarını ve kentin yakında düşeceğini anlayan Kleokhares ve Seleukos ümitsiz bir mukavemet göstermekten kaçındılar ve kenti terk etmeye karar verdiler. İÖ. 70 yazında, bir gece, birdenbire, hiç beklenmedik bir zamanda kente saldırdılar. Kenti yağmalayıp, birçok Sinope'liyi kılıçtan geçirdikten sonra kenti ateşe verdiler. Bu sırada, kentten yükselen dumanları gören Lucullus, olup biteni anladı ve hiç duraksamadan Sinope'ye genel hücum emri verdi. Böylelikle Sinope'liler daha ne olduğunu daha anlamadan, dışardan Lucullus ve içerden Mithridates'in garnizon komutanları hadım Kleokhares ve korsan Seleukos tarafından aynı anda çifte saldırıya uğradılar¹⁰³⁴. Romalılar savunmasız kente girerken, Pontos garnizonları ve Seleukos komutasındaki korsanlar gemilerine binmiş, kenti terk ediyorlardı.

Lucullus, bu sefer Amisos ve Herakleia Pontika'da yaşanan üzücü olayların tekrarlanmaması için gerekli önlemleri almıştır. Bununla birlikte Romalılar kente girdiklerinde azım-

¹⁰³² Strab. xii. 3. 11 c. 546; ayrıca bk. Memnon 53. 4.

¹⁰³³ Memnon 53. 5-54. 1; Liv. *perioch.* 98. Appianos (*Mithr.* 83) ve Plutarkhos'a (*Luc.* xxiv. 1) göre, Makhares söz konusu altın tacı Sinope düştükten sonra Lucullus'a göndermişti; fakat Memnon (*l.c.*) ise, Makhares'in Sinope'yi açlığa terk ettikten hemen sonra, kent düşmeden önce, bu olayın gerçekleştiğini belirtmiştir.

¹⁰³⁴ Strabon'a (xii. 3. 11 c. 546) göre bu sırada, Sinope'lilere saldırarak kenti yakan Mithridates'in komutanı Bakkhides'ti –bu kişi şüphesiz Pharnakia'da kralın eşlerini ve odalıklarını öldüren hadım Bakkhides olsa gerektir (*Plut. Luc.* xviii. 2-6; *App. Mithr.* 82). Memnon'a (54. 2) göre, hadım Kleokhares; Orosius'a (*hist.* vi. 3. 2) göre, korsan Seleukos; Plutarkhos'a (*Luc.* xxiii. 2-3) göre, Mithridates'in kentin savunulması için Sinope'de konuşlandırdığı Kilikia'lılar; Appianos'a (*Mithr.* 83) göre ise, Sinope'lilerin bizzat kendileri kenti yakarak, gemilerine binmişler ve oradan uzaklaşmışlardır. Daha detaylı bilgi için bk. MÜNZER 1921: 1427; McGING 1986: 139.

Cicero (*Man.* viii. 21) ve Eutropius (vi. 8. 2) ise, Sinope'nin düşüşünü –hatalı olarak– Amisos'un zapt edilmesinden ve Mithridates'in ülkesini terk etmesinden önceye tarihlemekteler (*MAGIE* 1950: 141-142 dn. 40).

sanmayacak oranda insan öldürmüşlerdir¹⁰³⁵. Kentin kontrolünü ellerine geçirdikten sonra da yangının söndürülmesine yardımcı olmuşlardır¹⁰³⁶.

Sinope, zapt edildikten sonra Lucullus, kenti özgür kıldı¹⁰³⁷. Kent alındığı sırada gemilere kaçan vatandaşları geri çağırarak, aynen Amisos'ta yaptığı gibi onlara da evlerini ve mallarını geri verdi¹⁰³⁸. Vatandaşların ve kentin ihtiyaçlarıyla ilgilenerek, Sinope'nin geri kalan zenginliklerini korudu. Bununla birlikte, Billaros'un küresini ve Sthenis'in yapmış olduğu, kentin kurucusu olarak kabul edilen ve bir tanrı gibi saygı gören, Autolykos'un¹⁰³⁹ heykelini aldı¹⁰⁴⁰.

Sinope'nin de Lucullus, tarafından zapt edilmesinden sonra, Pontos Krallığı'nın eski başkenti Amaseia'da kısa bir direnişten sonra, İÖ. 70 sonbaharında, Romalılara teslim oldu¹⁰⁴¹. Böylelikle İÖ. 70 yılı sona ermeden Lucullus, Mithridates'in krallığının merkezi Pontos'u tamamen ele geçirmiş bulunuyordu. Bu yüzden, *Senatus*'a haber yollayarak, yeni eyaletin "*provincia Pontus*" düzenlenmesi için yetki ve görevli komisyon üyelerinin gönderilmesini istedi¹⁰⁴².

3.4. Lucullus'un Armenia Seferi

Böylece Lucullus, "*Roma'nın en büyük düşmanı*" Mithridates'i yenmiş ve krallığını ele geçirmişti. Bununla birlikte Lucullus'un göz önünde bulundurması gereken bazı önemli faktörler vardı. Sulla da, Birinci Mithridates-Roma Savaşı sırasında, İÖ. 87-86 Mithridates'in ordu-

¹⁰³⁵ Plutarkhos'a (*Luc.* xxiii. 3) göre, Romalılar kente girdiklerinde ötekilerle birlikte kenti terk etmemiş olan 8.000 Kilikia'lı paralı askeri kılıçtan geçirmiştir. Fakat bu insanların, ne kadarının gerçekten Kilikia'lı oldukları tartışma konusudur.

¹⁰³⁶ Memnon 54. 3.

¹⁰³⁷ App. *Mithr.* 83.

¹⁰³⁸ Plut. *Luc.* xxiii. 3; App. *Mithr.* 83.

¹⁰³⁹ Autolykhos, Strabon'a (xii. 3. 11 c. 546) göre, Iason'la birlikte Kolkhis'e Altın Postlu Koç'un, "*postumu*" almak için giden Argonaut'lardan olup, dönüş yolculuğunda Sinope'yi alanlardan biridir. Plutarkhos (*Luc.* xxiii. 4-5) ve Appianos'a (*Mithr.* 83) göre ise, Herakles'in arkadaşıdır. Onunla birlikte Amazon seferine katılmıştır. Fakat seferden sonra geri dönmeyip Sinope'yi kurmuştur. Strabon'a (*l.c.*) göre, kentte Autolykhos'un bir oraklı vardır. Appianos'a (*l.c.*) göre ise, Autolykhos kutsal heykeli vasıtasıyla kehanetleri Sinope'lilere bildirmektedir (ayrıca bk. Plut. *Luc.* xxiii. 4).

¹⁰⁴⁰ Strab. xii. 3. 11 c. 546. Kilikia'lılar (Plut. *Luc.* xxiii. 3-5) –Sinope'liler (App. *Mithr.* 83), kenti terk ederken Autolykos'un heykelini de beraberlerinde götürmek istemiş olmalarına rağmen onu taşıyacak zaman bulamamışlardır.

¹⁰⁴¹ Memnon 54. 3; ayrıca bk. MAGIE 1950: 342 dn. 43.

larını ağır yenilgilere uğratmış ve onun kendi krallığına çekilmesine izin vermişti. Fakat Mithridates, kısa sürede kendini toparlayarak, hem krallığı üzerindeki otoritesini sağlamlaştırmış, hem de en az Birinci Mithridates-Roma Savaşı'nda hazırladığı oranda güçlü bir ordu meydana getirmişti. Daha sonra da, İkinci Mithridates-Roma Savaşı sırasında, İÖ. 81 yılında, Murena'nın komutasındaki Roma ordusunu tek bir hamlede perişan etmişti. Kralın ikinci Küçük Asya istilası, ancak Sulla'nın araya girmesiyle önlenmişti. Ama Mithridates, kendisini her bakımdan güçlendirmeye devam etmiş ve İÖ. 73 yılında Roma'nın iç ve dış düşmanlarıyla birlikler ve koalisyonlar oluşturarak tekrar Roma'nın Küçük Asya'daki hakimiyetine karşı ayaklanmıştı. Bu savaş Lucullus'un dahiyane savaş taktiğinin yanı sıra, talih ve Mithridates'in yanlış bir savaş stratejisi uygulaması sayesinde kazanılmıştı. Evet, kral yenilmişti; ama sadece utku yeterli değildi. Mithridates'in en önemli yeteneklerinden biri de kısa zamanda büyük ordular oluşturmasıydı. Kralın Romalılara olan nefretinin yanında krallığından kaçarak Armenia Maior'a sığınmış olması, onu geçmişte olduğundan daha tehlikeli kılıyordu. Bu bakımdan kral yaşadığı ve özgür olduğu sürece savaş bitmeyecekti¹⁰⁴³. Onun, gerek Pontos, gerekse Küçük Asya üzerinde görünmeden var olan tehdidi her geçen gün artarak devam edecekti.

Armenia Minor Kralı II. Tigranes ise, Mithridates'in en önemli müttefiklerinden biri ve akrabası olmasının yanı sıra, büyük bir imparatorluğun kralıydı. Kral geçmişte direkt olarak Roma'ya karşı gelmemiş ise de, çeşitli kereler Mithridates'in Kappadokia'yı ele geçirmesine yardım etmişti. Üçüncü Mithridates-Roma Savaşı sırasında –şimdiye dek– tarafsızlığını korumuş¹⁰⁴⁴ ve Mithridates'in hiçbir yardım teklifine olumlu bir yanıt vermemişti. Öyle ki, kral Armenia'ya sığındıktan sonra, onu görmemiş, onunla elçileri vasıtasıyla bile ilişki kurmamış ve hatta, onun krallığının en uzak köşesinde bir sürgün hayatı yaşamasına göz yummuştu. Ancak kendisini “*Krallar Kralı*” olarak tanımlayan bu kral, Roma elçisi Clodius'un elçi olarak geldiği huzurunda patavatsızca konuşmasından sonra, ya Romalıların üstünlüğünü kabul edip, onların emirlerine boyun eğen krallar gibi, Clodius'un istediğini yapıp, Mithridates'i ona teslim edecek, ya da ret edip olabilecekleri bekleyecekti. Kral belki de, yaşının verdiği olgunlukla, Clodius'un sözlerini gülümseyerek dinledikten sonra, elçiye; krallığına sığınan müttefiki

¹⁰⁴² Plut. *Luc.* xxxv. 5; Cass. Dio xxxvi. 43. 2.

¹⁰⁴³ Cic. *Mur.* xv. 32-33; xvi. 34; ayrıca bk. Cic. *Leg. Man.* iii. 8-iv. 9.

¹⁰⁴⁴ Plut. *Luc.* xiv. 6; 8; xxiii. 7; App. *Mithr.* 78; ayrıca bk. Memnon 43. 2; Sall. *Hist.* iv. 69. 13. Daha detaylı bilgi için bk. SHERWIN-WHITE 1984: 174 dn. 57.

ve kayınbabası Mithridates'i Romalılara teslim etmeyeceğini söyledi. Gene de Tigranes, böyle bir nedenden dolayı Romalıların kendisine savaş açabileceğini düşünmemiş olsa gerekti¹⁰⁴⁵.

Lucullus, İÖ. 70/69 kışını Pontos'ta geçirdi. Bu arada ortalıkta Tigranes ile Mithridates'in bir araya gelerek, aynı anda Lykaonia ve Kilikia üzerinden saldırıya geçecekleri ve Küçük Asya'yı istila edecekleri söylentileri dolaşıyordu. Lucullus bile, bu duruma şaşırıldı. Çünkü Armenia kralı, Mithridates gücünün doruğundayken, ona yardım etmemiş; şimdi Pontos kralı her şeyini kaybetmişken, onunla birlik olup Küçük Asya'yı istila etmeye çalışıyordu¹⁰⁴⁶.

Sebebi her ne olursa olsun, Lucullus, İÖ. 69 yılı baharında, kendi başına aldığı bir kararla Armenia üzerine yürümeye karar verdi¹⁰⁴⁷. *Legatus*'larından Sornatius ve M. Fabius Hadrianus'u 6.000 kişilik bir kuvvetle Pontos'u korumak, Gaius Triarius'u ise, Roma donanmasıyla Küçük Asya, Bithynia ve Pontos sahillerinin güvenliğini sağlamak üzere geride bıraktı¹⁰⁴⁸. Kendisi ise, 12.000 yaya ve yaklaşık 3.000 atlı askerle Armenia Maior'a doğru ilerlemeye başladı¹⁰⁴⁹. Bu sırada Roma'daki halk *tribunus*'ları –büyük bir ihtimalle,

¹⁰⁴⁵ Çünkü daha sonra da, görüleceği üzere, İÖ. 69 baharında, Lucullus Euphrates'i, ardından da, Tigris'i aşarak Armenia üzerine yürümeye başladığında, Tigranes'in daha hiçbir şeyden haberi yoktu. Romalıların Armenia üzerine yürüyebileceklerine ihtimal bile vermiyordu. Hatta kral, kendisine Romalıların Armenia topraklarında ilerledikleri haberini getiren haberciyi bile, yalan söylemekle ve ülkesindeki iyi düzen ile huzuru bozmaya çalışmakla itham ederek astırmıştı (Plut. *Luc.* xxv. 1; App. *Mithr.* 84).

¹⁰⁴⁶ Plut. *Luc.* xxiii. 7; ayrıca bk. Memnon 55.

Aslında yukarıda sözü edilen durum söylentiden ibaretti, ya da Romalıların, Armenia üzerine yürümek için uydurdukları bir bahaneydi –Bilindiği üzere Romalılar açısından bir krallıkla savaşa başlamak için bahane bulmak kolaydı. Ciddisini buldukları zaman ciddi, bulamadıkları zaman önemsiz suçlamalar yönelterek zengin krallıklarla savaşıyorlardı. Lucullus'un, Tigranes'e karşı savaş açmasının asıl nedeni ise, Armenia'ya sığınmış olan Mithridates'in, kendisine verilmemiş olmasıydı; bu yüzden o bir bakıma Pontos kralını izliyordu (Sall. *Hist.* iv. 69. 15; App. *Mithr.* 84; *Syr.* 49; Iosep. *Ant. Iud.* xiii. 16. 4; *Bell. Iud.* i. 5. 3).

¹⁰⁴⁷ Lucullus da aynen, Manius Aquilius'un (App. *Mithr.* 17) Birinci; Murena'nın (App. *Mithr.* 64) İkinci Mithridates-Roma Savaşı'na başlamadan önce yaptıkları gibi, *Senatus* emri ya da *comitia centuriata* kararını beklemeden, Üçüncü Mithridates-Roma Savaşı'na devam ederken, Romalılar adına Armenia Kralı Tigranes II. Megas'a karşı yeni bir savaşa başlamıştır (App. *Mithr.* 84).

¹⁰⁴⁸ Plut. *Luc.* xxiv. 1; xxxv. 1; App. *Mithr.* 88; Cass. Dio xxxvi. 9. 2; 10. 1. Daha detaylı bilgi için bk. MAGIE 1950: 343.

¹⁰⁴⁹ Plut. *Luc.* xxiv. 2. Appianos'a (*Mithr.* 84) göre ise, Lucullus'un iki *legio*'su ve sadece 500 süvarisi vardı. Eutropius (vi. 9. 1) ve Festus'a (*Brev.* xv. 3) göre, Lucullus, Tigranokerta önlerinde Tigranes II. Megas'a karşı savaşırken ordu mevcudu 18.000; Frontinus'a (*strat.* ii. 1. 14; 2. 4) göre ise, 15.000 kişiden daha fazla değildi. Plutarkhos (*Luc.* xxvii. 2) da, Tigranokerta önlerindeki savaşı tasvir ederken, Lucullus'un, *legatus*'larından Murena komutasında 6.000 askeri, kralın krali başkentini ablukasına devam etmesi için bıraktıktan sonra, emrindeki yirmidört *cohort*'la (= yaklaşık 10.000 ağır silahlı *legionarius* ve sayısı 2.000'i aşmayan atlı, sapanlı ve okçularıyla birlikte) Tigranes üzerine yürümüştür. Bu durum bize Lucullus'un, Kappadokia üzerinden Armenia

Lucullus'un kendine düşman ettiği vergi mültezimleri ve bankerlerin etkisiyle– Lucullus'u kendi komuta süresini uzatmak ve kendisini daha da zenginleştirmek için, gereksiz yere bir savaştan diğerine koşmakla suçladılar¹⁰⁵⁰. Lucullus ise, Kappadokia'ya üzerinden Euphrates'e doğru ilerlemesini sürdürdü. Yolda Kappadokia¹⁰⁵¹ ve Galat¹⁰⁵² birlikleri de Lucullus'a katıldılar. Melitene'yi (= Malatya) geldiğinde Euphrates kıyısına ulaştı. Fakat geçtiği her bölgeye hayat veren, geniş ve derin akan anaforlu ırmak, kışın yağın karların erimeye başlaması ve yağmur sularının etkisiyle kabarmış ve debisini arttırmıştı. Bununla birlikte her nedense, Lucullus'un yörede kaldığı birkaç gün içinde ırmak gözle görülür bir şekilde alçalarak, akışını yavaşlattı. Bu arada Romalılar, yöre sakinlerinden Euphrates'in daralarak içinde adacık oluşturduğu bir yeri öğrendiler. Böylelikle, nehri kolayca aşan Romalılar¹⁰⁵³, Tigranes'e bağlı vassal bir krallık olan Sophene Bölgesi'ne girdiler. Burada eskiden Kappadokia'lılara ait olup, Sophene krallarına 100 *talanta*'ya satılmış olan Tomisa kalesini ele geçirdiler¹⁰⁵⁴. Daha sonra da bölge içinden Tigranes'in yeni başkenti Tigranokerta'ya doğru hiçbir mukavemet görmeksizin ilerlediler. Halk ve Tigranes'e bağlı vassal krallar, Romalılara gereksinim duydukları her şeyi temin ettiler. Ama, Lucullus ile Tigranes'in aralarındaki problemi kendi bildikleri şekilde çözmeleri için, geri çekildiler. Lucullus da, Armenia'ya doğru ilerlerken halka zarar vermedi. Subaylarının ve askerlerinin yöredeki Armenia kralına bağlı içinde hazinelerin bulunduğu kaleleri almak istemelerine rağmen, Lucullus küçük kalelerin muhasarasıyla vakit kaybetmek istemedi. Süratle ilerlemeyi sürdürdü; çünkü Tigranes'i hazırlıksız yakalamayı düşünüyordu. Tigris'i kaynağına yakın bir noktadan aşarak Armenia Maior'a girdi¹⁰⁵⁵.

Tigranes'e, Romalıların Euphrates'i aşarak üzerine yürüdüğünü haberini vermiş olan habercinin akıbetinden sonra "*asılmıştı*", uzun süre hiç kimse krala Lucullus'un ilerleyişine

Maior'a doğru ilerlediği sırada, Kappadokia Kralı I. Ariobarzanes (Strab. xii. 2. 1 c. 535) ve Galat güçleri (Plut. Luc. xxviii. 2) tarafından desteklenmiş olabileceğini düşündürmektedir.

¹⁰⁵⁰ Plut. Luc. xxiv. 3; Vell. ii. 33; ayrıca bk. Plut. Luc. xxxiii. 4.

¹⁰⁵¹ Memnon 56. 1; Strab. xii. 2. 1 c. 535.

¹⁰⁵² Lucullus'un bu seferi sırasında ordusunda yer alan Galat birlikleri için bk. Plut. Luc. xxviii. 2; ARSLAN 2000a: 145.

¹⁰⁵³ Plut. Luc. xxiv. 4-5; App. Mithr. 84; ayrıca bk. Memnon 56. 1.

¹⁰⁵⁴ Strabon'a (xii. 2. 1 c. 535) göre, daha sonradan bu kale Lucullus tarafından Mithridates'e –ve Tigranes'e– karşı yapılan savaşa kendisiyle birlikte sefere katılan Kappadokia hükümdarına yiğitlik armağanı olarak sunulmuştur.

¹⁰⁵⁵ Plut. Luc. xxiv. 6-8.

ilişkin bir şey söylemeye cesaret edememişti¹⁰⁵⁶. Ancak sonunda Lucullus'un Tigris'i aşmış olduğu ve hızla Tigranokerta'ya doğru yürüdüğü, kendisine en yakın olan kişiler tarafından bildirilmiş ve Tigranes yattığı, o gaflet uykusundan uyanabilmiştir. Bunun üzerine, generallerinden Mithrobarzanes'i yaklaşık 3.000 süvari ve önemli miktarda yaya kuvvetiyle Lucullus'u karşılamakla görevlendirmiştir. Mithrobarzanes, kraldan bütün Romalıları öldürme, Lucullus'u ise, canlı olarak kendisine getirme emriyle yola çıkmıştır¹⁰⁵⁷. Bu arada, Gordyene Kralı Zarbienos'un, Clodius aracılığıyla Lucullus'a gizli ilişkiye geçerek¹⁰⁵⁸, Romalıların olası bir Armenia seferinde onlara katılacağını öğrenmiştir. Bunun üzerine, derhal adamlarını yollayarak, Romalılar Armenia topraklarında ilerlemeye başlamadan önce, kendisine ihanet eden Zarbienos'u, karısı ve çocuklarıyla birlikte katlettirmiştir¹⁰⁵⁹.

Akşam üzeri, Romalıların kamp kurmaya başladıkları bir sırada, gözcüler Lucullus'a üzerlerine doğru dört nala gelmekte olan düşman süvarilerini haber verdiler. Bunun üzerine, Romalı general komutanlarından Sextilius komutasında 1.600 atlı ve bir o kadar da hafif ve ağır silahlı askerlerden oluşan bir öncü kuvveti, Mithrobarzanes'i karşılamak üzere gönderdi. Sextilius'un görevi düşman kuvvetlerinin yolu üzerinde konuşlanarak, kamp kurmaya çalışan Romalıları zaman kazandırmaktı. Ancak, Mithrobarzanes, Romalıları savaşa zorladı. Mithrobarzanes Armenia süvari birliklerinin başında cesurca Sextilius'un birliklerine saldırdı. Şiddetli bir çarpışma başladı. Fakat savaşın kritik bir anında Mithrobarzanes'in öldürülmesi üzerine, Armenia birlikleri dağıldı. Panik içinde kaçmaya çalışanların büyük bir bölümü Romalıları tarafından kılıçtan geçirildi. İçlerinden pek azı Tigranokerta'ya geri dönerek, bozgun haberini krala bildirebildi¹⁰⁶⁰.

Bunun üzerine Tigranes, komutanlarından Mankaios'u, Tigranokerta'nın savunulması için kentte bırakarak, kendisi az bir kuvvetle ülkesinin içlerine doğru çekildi. Kralın yeni ku-

¹⁰⁵⁶ Plut. *Luc.* xxv. 1: App. *Mithr.* 84. Plutarkhos'a (*Luc.* xxv. 1-2) göre, o zamana kadar kral sarayındakilerle, kendisi Küçük Asya'ya girdiğinde Lucullus, kaçacak mı yoksa; onun karşısına çıkma cesaretini gösterebilecek mi diye münakaşa ediyordu. Tigranes'in büyük gücü ve sayısız askeriyle üzerine yürüdüğünde; eğer Lucullus, Armenia ordusunun büyüklüğü karşısında altına kaçırılmadan, Asya'yı terk etmeyip, Ephesos önlerinde kendisine direnebilirse; ancak o zaman kendisine büyük bir general denebileceğini ifade ediyorlardı.

Tigranes'in Romalıları karşısında kendine bu kadar güvenmesinin nedeni; belki de uzun süredir yaptığı bütün savaşlarda yenilgi yüzü görmemiş olmasıydı (Plut. *Luc-Kim.* iii. 5-6).

¹⁰⁵⁷ Plut. *Luc.* xxv. 2. Appanos'a (*Mithr.* 84) göre, Mithrobarzanes, Lucullus'un ilerleyişini durdurmak, ya da yavaşlatmak üzere sadece 2.000 süvariden oluşan atlı bir birlikle gönderilmiştir.

¹⁰⁵⁸ Plut. *Luc.* xxi. 2.

¹⁰⁵⁹ Plut. *Luc.* xxix. 6.

¹⁰⁶⁰ Plut. *Luc.* xxv. 3-4: App. *Mithr.* 84.

ruhmakta olan başkentini terk edişi öyle ani oldu ki, krali hazinesini ve haremmini götürmeye bile fırsat bulamadı. Daha sonra da büyük bir ordu oluşturmak için egemenliği altındaki bütün kavimlere haberciler yolladı. Satraplarına ise, emirleri altındaki bütün askerlikle birlikte en kısa zamanda kendisiyle birleşmesini emretti. Bu sırada Lucullus'un, Sextilius komutası altındaki öncü birlikleri Tigranokerta önlerine gelerek kente saldırdılar. Fakat yüksekliği on altı metreye yaklaşan kent duvarları karşısında bir şey yapamadılar. Mankaios emrindeki kuvvetlerle kenti Romalılara karşı başarıyla savundu ve onları geri püskürttü. Bunun üzerine Romalılar şanslarını kentin hemen karşısındaki tepeye konuşlandırılmış olan tahkimli kaledeki Armenia krali garnizonu üzerinde denediler. Değil kaleyi almak, duvarların yanına dahi yaklaşamadılar. Ancak, Sextilius'un kentin dışına inşa edilmiş olan, sur duvarlarından yoksun kral sarayını ve çevresindeki park ve bahçeleri yağmaladı. Kentin ve kalenin etrafına birer hendek kazdırarak üzerlerine mancınıklar ve kuşatma araçları konuşlandırdı. Duvarların altından kente doğru çeşitli yerlerden tüneller kazdırmaya başladı. İÖ. 69 yazında Lucullus'un, Tigranokerta önlerine gelmesiyle birlikte kuşatmanın komutasını ona devretti¹⁰⁶¹.

Lucullus, Tigranes'in kolaylıkla ordu toplamasını engellemek için elinden geleni yaptı. Komutanlarından Murena ve Sextilius'u, Tigranes'i takip etmek ve onunla birleşmeye gelen güçleri engellemekle gönderdi. Büyük bir Arap birliğinin krala katılmak üzere yaklaştıklarını haber alan Sextilius onları takibe başladı. Arapların kamp kurdukları bir anı gözleyip, aniden saldırdı. Araplar, daha ne olduğunu anlayamadan önemli miktarda adam kaybettiler. Bu arada Murena ise, Tigranes'i yakından takip ediyordu. Kralın geçeceği yol üzerinde yer alan dar bir vadide, ona pusu kurdu. Armenia ordusu tek bir kolon halinde vadiden geçerken, Murena askerlerine hücum emri verdi. Tigranes'in; ancak bütün yüklerini ve eşyalarını bırakarak kaçabilirdiği bu çarpışma sonucunda, Armenia birliklerinin bir bölümü Romalılar tarafından kılıçtan geçirildi; diğer bir ölümü ise, esir edildi¹⁰⁶².

Lucullus, İÖ. 69 yazında, emrindeki kuvvetlerle Tigranes'in yeni başkenti Tigranokerta üzerindeki ablukayı sıkılaştırarak sürdürüyordu. Kentin vatandaşları, kral tarafından imparatorluğun dört bir yanından göç etmeye zorlanarak buraya yerleştirilmişti. Hellenler ve Kilikia'luların yanı sıra, Adiabene'den Assyria'ya, Armenia'nın eski başkenti Artaksata'dan Mesopotamia'ya kadar birçok yerleşim ve kavim bu kozmopolit kente getirilerek burada ika-

¹⁰⁶¹ App. *Mithr.* 84. Yahudi tarihçi Iosephos'a (Iosep. *Ant. Iud.* xiii. 16. 4; *Bell. Iud.* i. 5. 3) göre, bu sırada Tigranes, Syria ve Palestine seferindeydi. Lucullus'un Mithridates'i takip ederek Armenia topraklarına girdiğini ve kentleri kuşattığını öğrendiğinde derhal geri döndü.

¹⁰⁶² Plut. *Luc.* xxv. 5-6.

met etmeye zorlanmışlardı. Antikçağ tarihçilerinin anlatılarına bakılırsa vatandaşların çoğu hallerinden memnun değildi ve kendilerini burada tutsak gibi hissediyorlardı¹⁰⁶³. Özellikle Kilikia'lı Hellenlerle, Kappadokia'dan buraya göç etmeye zorlanan kentlerin vatandaşları Romalılarla iş birliğine girmeye çalışıyorlardı. Bu durum Mankaios'un Tigranokerta'yı savunmasını zorlaştırıyordu. Çünkü kentte zorunlu ikamet eden bu insanlara güvenmiyordu. Bu sırada Lucullus ise, giderek kentte daha şiddetli saldırıyor ve bir an önce burayı ele geçirmek istiyordu. Fakat, kentten Roma ordusu üzerine sürekli yağın ok yağmuru ve kuşatma araçlarını kolayca tutuşturan zift topları Lucullus'a zor anlar yaşatıyordu. Öyle ki, bu kimyasal madde hiçbir sıvıyla sönmüyor ve neye değerse onu yakıyordu¹⁰⁶⁴. Gene de kentin içindeki zenginlikleri ve yeni kurulan tapınaklara Armenia İmparatorluğu'nun her yerinden gelen adak sunuları ve hazineleri duyan yağma sever Romalı *legionarius*'lar, kenti zapt etmek için ellerinden gelini yapıyorlardı. Lucullus'un amacı, Tigranes'i sınırlendirerek, kent önlerindeki açık ovada onunla bir meydan savaşı yapmaktı. Çünkü Romalıların açık arazideki savaşlardaki üstünlükleri kanıtlanmış bir şeydi¹⁰⁶⁵.

Tigranes, İÖ. 69 yazı boyunca, imparatorluğunun merkezinde büyük bir ordu toplayarak, Tigranokerta'ya doğru yürüyüşe geçmişti. Armenia ve Gordyene bölgelerinde, krallığın özünü oluşturan birliklerin yanı sıra, Tigranes'in bütün müttefikleri ve vasalları, onun çağrısına uyarak yardıma gelmişlerdi. Media ve Adiabene kralları; Araplar, Hazar Denizi¹⁰⁶⁶ kenarlarında ikamet eden Albania ve Iberia'lılar; hatta Arakses (= Aras) Irmağı kenarlarında yaşayıp da Armenia kralına bağlı olmayan savaşçı kabileler bile ordularıyla birlikte çeşitli hediyeler getirerek Tigranes'e katılmışlardı¹⁰⁶⁷. Bu arada Tigranes, kuşatma altındaki kente 6.000

¹⁰⁶³ Plut. *Luc.* xxvi. 1; App. *Mithr.* 84.

¹⁰⁶⁴ Cass. Dio xxxvi. 1b. 1-2.

¹⁰⁶⁵ Plut. *Luc.* xxvi. 1-2; ayrıca bk. Memnon 56 1-3; 57. 1; App. *Mithr.* 84; Cass. Dio xxxvi. 1b.

¹⁰⁶⁶ Kaspia (= Hazar) Denizi, antik yazarlar tarafından Koros (= Strab. xi. 3. 2 c. 500) ve Hyrkania (Strab. xi. 1. 5 c. 491 dn. 2) olarak da adlandırılmaktadır. Ayrıca bk. ARSLAN 2000c: 30.

¹⁰⁶⁷ Plut. *Luc.* xxvi. 4; ayrıca bk. Cass. Dio xxxvi. 1b. 2. Tigranes'in kısa sürede meydana getirdiği bu ordunun sayısı konusunda antik yazarlar birbirleriyle uyuşmamaktadır. Ordunun nüfusu, Appianos'a (*Mithr.* 85) göre, 250.000 yaya ve 50.000 süvari; Plutakhos'a (*Luc.* xxvi. 5-6), 150.000 ağır silahlı piyade, 17.000 tanesi zırhlı olmak üzere 55.000 süvari, 20.000 sapanıcı ve okçu; ayrıca toplam sayıları 35.000 olan, yol ve köprü yapımcıları, nehir ve orman temizleyicileri ile ordunun her çeşit iâşesini sağlayan istihkam işlerinden sorumlu insanlar yer almaktaydı. İstihkâmcılar, savaş başlamadan önce, savaş saflarının hemen arkasında durarak, ordunun olduğundan da daha büyük görünmesine sebep oluyorlardı. Livius (*perioch.* 98) da, sayı vermemekle birlikte, Tigranes'in ordusu Lucullus'un ordusundan en az yirmi kat daha fazla olduğunu iddia etmektedir (ayrıca bk. Plut. *Luc.* xxviii. 7; Frontin. *strat.* ii. 1. 12-14). Tralleis'li kronik yazarı Phlegon'a (12. 10) göre, Armenia birlikleri 30.000'i atlı olmakla birlikte toplam 70.000 (*FGrH* II 1164); Memnon'a (57. 1) göre ise, 80.000 kişiden meydana gelmekteydi.

kişilik bir süvari birliği gönderdi. Atlı hücum kıtası geceleyin Romalılara saldırarak kuşatma çemberini kırdı. Romalıları sürekli bir ok ve mızrak yağmuru altında tutarak ve zahiyat verme pahasına kralın hazinelerinin ve hareminin bulunduğu kuleye girdi. Daha sonra da kadınları ve hazineyi güvenlik altına alarak, kente taşıdılar¹⁰⁶⁸. Bu durum Tigranes'in ve Tigranokerta halkının cesaretini kamçıladi. Kendilerine olan güvenlerini tazeledi.

Tigranes, İÖ. 69 sonbaharında, ya kıskançlığından, ya da kazanacağına kesin olarak baktığı bir utkuyu Mithridates'le paylaşmak istememesinden, Pontos kralının ordugaha gelmesini beklemeden harekete geçti¹⁰⁶⁹. Bununla birlikte, Mithridates generallerinden Taksiles komutası altında Pontos ve Armenia birliklerinden oluşan ordusunun öncü birliklerini Armenia kralına gönderdi. Tigranes'e yolladığı elçiler ve mektuplar vasıtasıyla kesinlikle Romalılarla açık arazide savaşa girmemesini, üstün süvari gücünden yararlanarak Lucullus'un erzak edinmesini engellemesini tavsiye etti¹⁰⁷⁰. Böylelikle, bir yandan Lucullus'un etrafını atlı birlikleriyle sararak onu yıpratırken, diğer yandan onun Kyzikos önlerinde Mithridates'i düşürdüğü duruma sokacaktı. Daha sonra da açlıktan ve hastalıktan kırılan Romalıları kolayca yenecekti¹⁰⁷¹. Mithridates ve Pontos generali Taksiles'in¹⁰⁷² ısrarla Roma ordusuyla meydan savaşından kaçınmasını tavsiye etmelerine rağmen, Tigranes gücüne fazla güvendiğinden bu nasihatleri kulak arkası etti. Ordusuyla birlikte dağlık kesimden ovaya inerek savaş nizamı aldı. Yol boyunca yakın arkadaşlarına, şu anda bütün Roma generallerinin burada olmadığı için hayıflanıp durdu. Böylelikle hepsini bir hamlede yok edecekti. Ama, şimdilik sadece Lucullus'la yetinmek zorundaydı¹⁰⁷³.

Lucullus, bu arada Tigranokerta önlerindeki karargahında savaş konseyini topladı. Subaylarından bir kısmı kuşatmayı kaldırarak Tigranes üzerine yürünmesi, diğer bir kısmı ise, arkalarında bu kadar büyük bir güçte düşman kuvveti bırakmanın doğru olmayacağını savunarak burada kalıp, kent ablukasına devam etmeyi tavsiye ettiler. Eğer düşman üzerlerine yü-

¹⁰⁶⁸ App. *Mithr.* 85.

¹⁰⁶⁹ Plut. *Luc.* xxvi. 5. Appianos'a (*Mithr.* 85) göre ise, Mithridates, Armenia'ya sığındıktan sonra ilk defa Tigranes tarafından huzura kabul edilmiş ve Lucullus karşısında nasıl bir savaş taktiği uygulamaları gerektiği üzerine tartışmışlardır.

¹⁰⁷⁰ Plut. *Luc.* xxvi. 3.

¹⁰⁷¹ App. *Mithr.* 85.

¹⁰⁷² Kralın savaş konseyinde Romalılarla derhal meydan muharebesine girmek kararına karşı çıktığı ve savaştan kaçınmakta ısrar ettiği için, Taksiles az kalsın bu direnmesini hayatıyla ödüyecetti (Plut. *Luc.* xxvi. 4).

¹⁰⁷³ Plut. *Luc.* xxvi. 5; xxvii. 1; 3. Tigranes'in düşüncesiz davranışına ilişkin olarak ayrıca bk. Sall. *Hist.* iv. 69. 15.

rürse burada onlara karşı koyarlardı. Bu iki tavsiyeyi de yeterince iyi bulmayan Lucullus, kuşatmaya devam etmesi için ordusunun 6.000 kişilik bir kısmını Murena'nın komutası altında Tigranokerta kentin önlerinde bıraktı. Elinde geriye kalan 10.000/11.000 ağır silahlı asker, ve yaklaşık 1.000 kişiden oluşan bütün atlı, okçu ve sapanıcı askerleriyle Armenia kralının üzerine yürüdü¹⁰⁷⁴. Daha sonra da, Tigris Irmağı'nın batı kenarındaki ovada kamp kurdu.

Tigranes, bu arada Tigris'in doğu yakasındaki karargahından Romalıları izliyordu. Lucullus'un bu kadar küçük bir kuvvetle üzerine yürüyebilmesine hayret etti. Roma ordusunun sayısını gören Armenia ordusundaki krallar ve generaller teker teker Tigranes'e gelip, sadece kendilerinin Romalılar üzerine saldırmak istediklerini söylediler. Tigranes'e ise, sadece buldukları yere tahtını kurup savaşı seyretmesi ve Lucullus'un nasıl bozguna uğrayıp kaçtığını görmesi kalacaktı. Fakat Tigranes, Romalıları bu halde yakalamışken geride planda kalmak istemedi. Roma kampına bakarak şöyle söylediği rivayet edilir¹⁰⁷⁵: “Eğer elçi olarak geldilerse, çok kalabalıklar; eğer asker olarak geldilerse çok azlar”.

Daha sonra Tigranes, Tigris'in doğu yakasında, Lucullus'un karşısında ordusunu savaş düzenine soktu. Kendisi Armenia kuvvetleriyle birlikte merkezde, Adiabene kralı sol kanatta, Media kralı ise, sağ kanatta yer alıyordu¹⁰⁷⁶. İki orduyu Tigris, birbirinden ayırıyordu. Lucullus, İskender vari bir cesaret örneği göstererek, ırmağı kendisi geçmeye karar verdi. Tigranes üzerine yürüdü. *Legio*'ların savaş safları duvardaki taşlara benziyordu. Lucullus, İÖ. 69 yılının Ekim ayının 6. günü¹⁰⁷⁷, ırmağın batıya doğru bir dirsek teşkil ettiği ve karşıya geçmek için en uygun olduğu yerden kolayca Tigris'i aştı. Tigranes, Romalıların ırmağın karşı yakasına geçişi sırasında onları rahatsız etmedi. Böylelikle Lucullus, ilerleyerek Armenia ordusu karşısında yerini aldı. Daha sonra da Thrak ve Galat süvarilerine düşmanın kanatlarına saldırma emri verdi. Galat ve Thrak süvariler, Armenia'luların zırhlı ve uzun mızraklı atlı askerleri karşısında kendilerini kısa kılıçlarıyla korumakta güçlük çektiler ve hem sayı, hem de donanım bakımından üstün Armenia süvarileri karşısında geri çekilmek zorunda kaldılar. Bu

¹⁰⁷⁴ Plut. *Luc.* xxvii. 2. Savaşa başlamadan önce Lucullus'un asker sayısı Eutropius (vi. 9. 1) ve Festus'a (*Brev.* xv. 3) göre 18.000; Frontinus'a (*strat.* ii. 1. 12-14; 2. 4) göre ise, yaklaşık 15.000 kadardı.

¹⁰⁷⁵ Memnon 57. 1; Plut. *Luc.* xxvii. 3-4; App. *Mithr.* 85; Cass. Dio xxxvi. 1b. 3.

¹⁰⁷⁶ Plut. *Luc.* xxvii. 6.

¹⁰⁷⁷ Lucullus'un bazı subayları, onu Tigris'i aşmadan önce, bu günün Romalılar için uğursuz (= *dies ater*), kara bir gün olduğunu söyleyerek uyardılar. İÖ. 105 yılının 6 Ekimi'nde Romalı komutan Caepio'nun ordusu Cimbri'ler tarafından Arausio Savaşı'nda kılıçtan geçirilmişti (Plut. *Luc.* xxvii. 7; *Cam.* xix. 7; ayrıca bk. Flor. *epit.* i. 38. 3). Bunun üzerine Lucullus, onlara (*l.c.*): “kendisinin bu günü Romalılar için şanslı bir gün yapacağını” söyleyerek, ırmağı geçti (Plut. *Luc.* xxviii. 1). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. BADIAN 1981³: 37 vd.

sırada Lucullus ordusuna, yaklaşık dört *stadia* uzaklıkta bulunan, hem savunma, hem de hücum açısında elverişli stratejik bir tepeye doğru yavaş yavaş geri çekilme emri verdi. Romalıların gerilediğini gören, Armenia’lılar düzenli saflarını bozarak Lucullus ve adamlarını kovalamaya başladılar. Fakat Lucullus kuvvetlerinin bir bölümüyle, tepeyi ele geçirdikten sonra askerlerini bir süre orada konuşlandırdı. Daha sonra da, askerlerine “*zafer bizimdir*” diye bağırarak, hızla Armenia ordusunun istihkam ve nakliye işlerinden sorumlu uşakların üzerine saldırdı. Bir anda uşaklar, köleler ve kralın istihkam işlerinden sorumlu kişiler, taşıdıkları yükleri bırakarak panik içinde, sağ kanattaki piyadelere doğru kaçmaya başladılar. Onların kaçtıklarını ve Romalıların üzerlerine doğru geldiğini gören piyadeler şaşkınlık içinde, geri çekilerek süvarileri sıkıştırdılar. Bu sırada Thrak, Galat ve Roma atlı birlikleri de bağırarak, Armenia süvarisine kanatlardan saldırdılar. Kısa kılıçlarıyla, Armenia’lıların tek açık yerleri olan bacaklarını ve baldırlarını nişan aldılar. Roma atlıların da düşmanı şaşkınlığıyla Lucullus kolayca, kaçan düşmanı kovaladı ve Tigranes’in saflarını yarmayı başardı. Böylece, panik bütün Armenia ordusuna yayıldı. Birçok kral ve kavim daha, ne olduğunu anlamadan, eşyalarını bile bırakarak kaçmaya başladılar. Bozguna uğrayan Armenia ordusu bir anda dört bir yana dağıldı¹⁰⁷⁸.

Romalılar, Lucullus’un kesin emirleri uyarınca yağmaya dalmayıp, 120 *stadia* boyunca –akşama kadar– düşmanı kovalayarak, yakaladıklarını kılıçtan geçirdiler¹⁰⁷⁹. Tigranes’e yardıma gelen her bir kavim ve kral kendi topraklarına doğru yola koyuldu. Armenia kralı, az sayıdaki askeriyle kaçmayı başardı. Yolda tanınmamak için başındaki tacı oğluna vererek, onun değişik bir güzergah izleyerek hayatını kurtarmasını salık vermiştir. Bunun üzerine Tigranes’in oğlu da, tacı güvendiği bir kölesine vermiş; fakat köle, Romalılar tarafından yakalanmıştır. Böylelikle taç sonunda, Lucullus’un eline geçmiştir¹⁰⁸⁰. Tecrübeli Romalı generaler bile, Lucullus’un bu zaferleri karşısında onu övmüşlerdir. Lucullus, düşmanlarından böy-

¹⁰⁷⁸ Memnon 57. 2; Plut. *Luc.* xxviii. 2-5; *Pomp.* xxxiii. 2; *App. Mithr.* 85; *Cic. Leg. Man.* ix. 23; *Sall. Hist.* iv. 59-67; *Strab.* xi. 14. 15 c. 532; *Liv. perioch.* 98; *Cass. Dio xxxvi.* 1b. 3; *Oros. hist.* vi. 3. 6-7; *Eutr.* vi. 9. 1; *Vell.* ii. 33. 1-2; *Fest. Brev.* 15. 3; *Frontin. strat.* ii. 1. 14; 2. 4; 24; *Phlegon* 12. 10 = *FGrH* II 1164.

¹⁰⁷⁹ Tralleis’li *Phlegon*’a (12. 10) göre, Romalılar 5.000 kişiyi öldürüp, 5.000 kişi esir almışlardı (*FGrH* II 1164). *Orosius*’a (*hist.* vi. 4. 6; 7. 6) göre, Armenia’lıların kaybı 30.000; *Plutarkhos*’a (*Luc.* xxviii. 6) göre ise, 100.000’den fazlaydı; Romalıların kaybı ise, sadece 5 ölü ve 100 yaralıdan ibaretti.

Askalon’lu filozof *Antiokhos*, “*Tanrılar Üzerine*” adlı eserinde, güneşin altında bir daha asla böyle bir savaş olmadığını ifade etmiştir. *Strabon*, “*Tarihi Yorumlar*” adlı kitabında, savaştan sonra, Romalıların bile kendi aralarında şakalaşırken, böyle köleler karşısında silah kullandıkları için birbirlerini ayıpladıklarını söylemektedir. *Livius* ise, “*Roma Tarihi*” adlı kitabında, Romalıların şimdiye kadar yaptıkları hiçbir savaşta, düşmandan oran bakımından bu kadar az olup ta –yirmi kat daha az– “*böyle bir*” zafer kazanmadıklarını kaleme almıştır (*Plut. Luc.* xxviii. 7).

lesine az sayıda askere ve zayıf bir donanıma sahipken; önce, gücünün doruğundaki Mithridates'in bütün iase yollarını kapatarak, onun ordusunu yavaş yavaş çökertmiş ve sonunda onu kaçırmaya zorlamıştır. Daha sonra da, Tigranes karşısında hızı, ataklığı ve cesareti sayesinde Armenia'luların bütün müttefikleriyle birlikte katıldıkları bir savaşta onları hezimete uğratmıştır. Her iki savaşta da birbirine tamamen zıt, iki savaş stratejisi “*hız ve yavaşlık*” uygulamış ve her ikisinde de, takdire şayan derecede başarılı sonuçlar elde etmiştir¹⁰⁸¹.

Belki de Mithridates, Romalılarla daha önceden yaptığı savaşlardan edindiği tecrübeler sayesinde Tigranes'in böyle bir sonuçla karşılaşabileceğini tahmin etmişti. Bu yüzden, Armenia ordusuna katılmakta acele etmemişti. İÖ. 69 yılı sonbaharında Tigranes'le buluşmak üzere Tigranokerta'ya doğru ilerlerken yolda rastladığı, panik içinde kaçmaya çalışan kaçak asker sürülerinden bozgun ve felaket haberini aldı. Daha sonra perişan bir halde, yanında kalan bir avuç askerle kaçmaya çalışan Tigranes'i buldu. O eski mağrur halinden eser yoktu. Mithridates atından inerek onu kucakladı. Bir süre iki kral da kendi dertlerine yanarak, gözyaşı döktüler. Sonra Mithridates, toparlanarak Tigranes'e bir kral elbisesi verdi. Yıkılmış, her şeyini kaybetmiş, ümitsiz bir ruh hali içindeki kralı canlandırarak, onu gelecek için cesaretle doldurdu. Daha her şey bitmemişti. Böylelikle, iki yaşlı kral, Romalılar karşısında şanslarını bir daha denemek için Kuzey Armenia'ya çekildiler ve yeni bir ordu toplamaya başladılar¹⁰⁸².

Bu sırada Lucullus muzaffer ordusuyla Tigranokerta önlerine gelerek kenti kuşatmaya devam etmiştir. Kralın garnizon komutanı Mankaios ise, kralın yenilgisinden sonra Hellen ve Kilikia'lı paralı askerlerden şüphelenerek, bir kısmının silahlarını ellerinden almış, bir kısmını ise, hapse atmıştır. Bunun üzerine Hellenler ve Kilikia'lular ayaklanarak, Mankaios'un askerlerine saldırmışlar ve kent surlarının ve kulelerinin bir ölümünün kontrolünü ellerine geçirerek Romalıları durumdan haberdar etmişlerdir. Bunun üzerine Lucullus, İÖ. 69 Ekimi'nde, kente genel hücum emri vermiş, Kilikia'lı ve Hellenlerin yardımıyla kenti zapt etmeye muvaffak olmuştur. Krali hazineler kontrol altına alındıktan sonra, Lucullus askerlerine kenti yağmalatmıştır. 8.000 *talanta* tutarındaki para, tapınaklarda, kutsal alanlarda ve kentin kamu binalarındaki paha biçilmez adak sunuları ve değerli eşyalar Romalılar tarafından yağma edilmiştir. Üstüne üstlük Lucullus, her bir askere 800 *drakhmai* para dağıtmıştır¹⁰⁸³. Tigranes'in yeni

¹⁰⁸⁰ Plut. *Luc.* xxviii. 5-6; Cass. Dio xxxvi. 1b. 3; ayrıca bk. Frontin. *strat.* ii. 1. 12.

¹⁰⁸¹ Plut. *Luc.* xxviii. 8.

¹⁰⁸² Memnon 58. 1; Plut. *Luc.* xxix. 1-2; App. *Mithr.* 87; Cass. Dio xxxvi. 1. 1.

¹⁰⁸³ Plut. *Luc.* xxix. 2-3; App. *Mithr.* 86; Cass. Dio xxxvi. 2. 3-4; ayrıca bk. Memnon 57. 3.

yaptırdığı tiyatrodan zaferini kutladıktan sonra Lucullus, Hellenleri ve Kilikia'lıları olduğu kadar kentlerinden zorla buraya göç etmek zorunda kalan her çeşit kavimden insanı memleketlerine geri göndermiştir¹⁰⁸⁴.

Romalıların Tigranes'e karşı kazandıkları zaferden ve Tigranokerta'nın düşmesinden sonra, Armenia'nın güney eyaletleri ve vasal kralları taraf değiştirdiler. Tigris Irmağı'nın ve Tauros Dağları'nın güneyinde, krala bağlılığını sürdüren bazı vasallar ise, buldukları eyaletleri ve kentleri¹⁰⁸⁵ terk ederek, Armenia'ya geri çekildiler. Kommagene Kralı I. Antiokhos, aralarında Alkhaudonios'un¹⁰⁸⁶ da bulunduğu Arap şefleri ile Sophene ve Gordyene bölgeleri, Lucullus'a elçiler göndererek ya da bizzat kendileri gelerek, Roma hakimiyetini tanıdılar¹⁰⁸⁷. Tigranes'in Syria ve Kilikia Kampestris'e atadığı Magadates ise, on dört yıldır hakimiyeti altında bulundurduğu eyaletleri boşaltarak, İÖ. 69 yılının son aylarında, elindeki kuvvetlerle Tigranes'e katıldı¹⁰⁸⁸. Bunun üzerine Antiokhos X. Eusebes'in oğlu Seleukos Prensi Antiokhos XIII. Asiatikos bu bölgeleri ele geçirdi. Gerek halkın, gerekse Lucullus'un bu durumu uygun görmesi üzerine atalarından kendisine miras kalan topraklarda –kısa süreliğine de olsa– hüküm sürmeye başladı¹⁰⁸⁹.

Lucullus ise, Tigranokerta'yı bir harabeye çevirdikten sonra, İÖ. 69/68 kışını geçirmek için Gordyene'ye gitti. Tigranes'e karşı Romalılarla birlik olup entrikalar çevirdiği için bütün ailesiyle birlikte öldürülen Gordyene Kralı Zarbienos onuruna görkemli bir cenaze töreni düzenledi ve hiçbir masraftan kaçınmayarak, onun anısına bir mezar anıtı inşa ettirdi. Saray hazinesinin zengin ve depoların hububat dolu olması sayesinde Roma ordusu rahat bir kış geçirdi¹⁰⁹⁰. Aynı kışı Mithridates ve Tigranes, Romalılarla olan savaşımalarını sürdürmek için ordu toplamak, kuvvetlerini yeniden teşkilatlandırmak ve silah yapımıyla geçirdiler. Tigranes sonunda komutayı Mithridates'in ellerine bıraktı. Mithridates, neredeyse bütün Armenia kasaba-

¹⁰⁸⁴ Plut. *Luc.* xxix. 2-4; ayrıca bk. Strab. xii. 2. 9 c. 539.

¹⁰⁸⁵ Tigranes'in kardeşi Gouras tarafından yönetilen ve yöre halkı tarafından Nisibis (Cass. Dio xxxvi. 6. 2), Hellenler tarafından ise, Mygdonia'daki Antiokheia olarak adlandırılan kent bir istisna teşkil etmektedir (Plut. *Luc.* xxxii. 3-4).

¹⁰⁸⁶ Cass. Dio xxxvi. 2. 5.

¹⁰⁸⁷ Plut. *Luc.* xxix. 5-6.

¹⁰⁸⁸ App. *Syr.* 48-49; 70.

¹⁰⁸⁹ App. *Syr.* 49; 70; Iust. xl. 2. 2.

¹⁰⁹⁰ Plut. *Luc.* xix. 6-8. Fakat Plutarkhos'a (*l.c.*) göre, Lucullus, Gordyene Krallığı'nın hazinesinden bir *drakhme* dahi almaksızın, Tigranes ve Mithridates üzerine düzenleyeceği yeni seferin masraflarını kendi cebinden karşılamıştır.

larını birer birer dolaşarak, halka silah ve savaş aletleri imal ettirdi ve erzak topladı. Savaş tecrübesi olup ta, cesaretini kanıtlamış askerleri bir araya getirerek, yarısını süvarilerin oluşturduğu 70.000 kişilik bir ordu meydana getirdi¹⁰⁹¹. Gerisini terhis etti. Çünkü, şimdiye kadar yaşadığı tecrübelerden ve şahit olduğu olaylardan sayı üstünlüğünün savaşların kazanılmasında pek de işe yaramadığı anlamıştı. Hantal, organizasyon eksiği olan, savaş disiplini ve cesareten yoksun insanlarla profesyonel askerlere karşı savaşmak akıl karı değildi. Romalıların meydan muharebelerindeki üstünlükleri tartışılmazdı. Ama süvari bakımından zayıftılar. Bu yüzden olabildiğince süvari toplamaya ve onları tecrübeli Pontos'lu subayların sıkı eğitimi altında talim ve terbiye etmeye çalıştı. Yaya askerleri ise, aynen Roma *legio*'ları gibi kendi içlerinde alt sınıflara ayırıp, her birinin başına güvenilir subaylar atadı. Böylelikle, İÖ. 69/68 kışında, yaya ordusu bakımından İtalyan sistemine göre yetiştirilmiş ve silahlandırılmış; disiplinli olduğu kadar kendi aralarında kordineli birlikler oluşturmaya gayret etti¹⁰⁹². Fakat piyade birlikleriyle Romalılara karşı savaşmaktan kaçındı.

Mithridates'in Tigranes'le oluşturduğu bu ordunun vurucu gücünü geleneksel Pontos ve Armenia silahlarıyla donanmış birlikler oluşturuyordu. Mithridates Lucullus'un elinden talihinin yardımı ve kendi gözü pekliliğiyle kurtulunca Romalıların silahlarını ve savaş tekniklerini bir kenara bırakarak kendi özüne dönmeye karar vermişti. Pontos geleneksel savaş taktiklerini ve silahlarını bir yana bırakıp düşmanları olan Romalıları taklit ederek onlara karşı zafer kazanmaya çalışmak, artık Mithridates için savaşı baştan kaybetmek anlamına geliyordu. Çünkü insanlar hemen hemen her zaman örnek aldıklarının, ne bütün yaptıklarını aynen uygulayabiliyor, ne de becerisine erişebiliyorlardı. Mithridates bu durumu acı tecrübeler sonucunda öğrenmişti. Genellikle başkalarının silahları, ya üstünden dökülüyor, ya ağır geliyor, ya da askerleri sıkarak onların rahatça savaşmasına engel oluyordu. Bu bakımdan kral Romalılar karşısında geleneksel Pontos ve Armenia silahlarıyla donatılmış bir ordu kullanmak gereğini kabul etti. Bu yüzden ordudaki okçu ve süvari birliklerini genişleterek onlarla savaşmaya başladı. Çünkü hiçbir devlet kendi özünden bir orduya sahip olmazsa güvenlikte sayılmazdı.

Daha sonra da Pontos ve Armenia kralları, Parth Kralı Arsakes'ten yardım istediler ve onu Romalılara karşı kendi yanlarında çarpışmaya ikna etmeye çalıştılar. Tigranes ve Mithridates'in Parth kralına bir heyet gönderdiğini öğrenen Lucullus da, kendi elçilerini

¹⁰⁹¹ App. *Mithr.* 87. Tralleis'li Phlegon'a (12. 10) göre de, iki kralın meydana getirdiği ordu 40.000 yaya ve 30.000 atlı askerden oluşuyordu (*FGrH* II 1164 = III 606). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Memnon 58. 1; Cass. Dio xxxvi. 1. 1. Daha detaylı bilgi için MAGIE 1950: 344 dn. 48.

¹⁰⁹² App. *Mithr.* 87.

Arsakes'e göndererek, düşmanlara yardım halinde tehdit, Roma tarafını seçerse vaatler verdi. Elçiler krala, ya Romalılardan yana olmasını, ya da tarafsızlığını korumasını tavsiye ettiler¹⁰⁹³. Bunun üzerine Arsakes, kendi elçilerini Lucullus'a yollayarak, Romalılarla dost ve müttefik olmak istediği bildirdi¹⁰⁹⁴. Fakat, Lucullus'un Arsakes'e gönderdiği heyet geldiğinde, Sextilius'tan Parth kralının iki taraflı oynadığını, bir yandan da Tigranes ve Mithridates'le bağlaşıklık kurmak için onlardan Mesopotamia'yı ödül olarak istediğini öğrendi¹⁰⁹⁵. Bunun üzerine sinirlenen Lucullus, bir anda Parth'lara karşı da yürümek düşüncesine kapıldı. Doğu'nun üç büyük kralıyla aynı anda çarpışacaktı¹⁰⁹⁶.

Bazı üst düzey komutanlarını, Pontos'un korunması için Sornatius'un kumandası altında bıraktığı birlikleri Armenia'ya getirmesi için yolladı. Ancak komutanlar, Pontos'taki askerleri, savaştan bıkmış, kontrol altından çıkmış, disiplinsiz ve itaatsiz buldular. Ne zorlama, ne tehdit, ne de yalvarma askerleri ikna etmeye yetti. Hatta askerler, değil Lucullus'un yanına gitmek, biraz daha üzerlerine gelirse, konuşlandıkları yerleri bile terk edecekleri ve Pontos'u savunmasız bırakacakları üzerine yemin ettiler. Lucullus'a bu haberlerle birlikte elleri boş dönen komutanlar; böylelikle kendi ordugahlarındaki askerleri de demoralize ettiler. Zaten sürekli devam eden savaşlar sonunda zenginliğe ve lüks yaşama alışmış Lucullus'un komutasındaki birtakım askerler de Pontos'taki arkadaşlarını cesur insanlar olarak tanımlayarak, onların izinden gitmeye karar verdiler¹⁰⁹⁷.

Bunun üzerine Lucullus, Parth'lara karşı sefer açmaktan vazgeçti. Her iki tarafla da gizli anlaşmalar içinde olan Parth kralı, bir süre sonra, kendisi için en yararlı olanın tarafsız kalmak olduğuna karar verdi¹⁰⁹⁸. Lucullus, İÖ. 68 yazında¹⁰⁹⁹ Gordyene'den, komutası altındaki yak-

¹⁰⁹³ Sall. *Hist.* iv. 69. 15-16; 18-23; App. *Mithr.* 87; Cass. Dio xxxvi. 1. 1-2; 3. 1; ayrıca bk. Memnon 58. 2.

¹⁰⁹⁴ Plut. *Luc.* xxx. 1; Cass. Dio xxxvi. 3. 2.

¹⁰⁹⁵ Plut. *Luc.* xxx. 1. Memnon'a (58. 2) göre ise, Tigranes, Arsakes'in (= Memnon'da Parth kralının ismi Phraates olarak geçiyor) kendileriyle bağlaşıklık kurarak Romalılara karşı savaşması durumunda Mesopotamia ile birlikte Adiabene ve büyük vadileri (= Gordyene) kendisine sunuyordu. Daha detaylı bilgi için bk. KEAVENEY 1981: 199 vd. dn. 23; SHERWIN-WHITE 1984: 181.

¹⁰⁹⁶ Plut. *Luc.* xxx. 2; Fest. *Brev.* xv. 3; Eutr. vi. 9. 1.

¹⁰⁹⁷ Plut. *Luc.* xxx. 3-4.

¹⁰⁹⁸ Memnon 58. 2; Plut. *Luc.* xxx. 1; App. *Mithr.* 87; Cass. Dio xxxvi. 3. 2-3.

¹⁰⁹⁹ Lucullus, ya Parth'lara karşı da savaş açmaya karar verip, Pontos'daki *legio*'ları çağırdığından onların gelmesini bekleyerek Gordyene Bölgesi'nde gereğinden fazla oyalanmış, ya da sefere çıkmadan önce havaların biraz ılımasını beklemiş gibi görünmektedir. Çünkü, Romalılar Tauros'ları geçtikten hemen sonra, İÖ. 68 yazının ortaları olmasına rağmen Armenia platolarının halen olgunlaşmamış, koruk üzümle dolu olduğunu görebek

laşık üç *legio* ile, Armenia üzerine yürüdü. Tigris platosunu izleyerek, Anti Tauros'ları aştı. Oradan da Kuzey Armenia vadilerine ulaştı. Bunun üzerine Mithridates ve Tigranes'in komutasındaki ordular, Lucullus'la aralarındaki mesafeyi koruyarak geri çekildiler. O sıralar 65 yaşında olan Mithridates her yerde Roma ordularının karşısına çıktı; saldırıları bizzat yönetti; Romalılar ve müttefiklerinden oluşan orduyu ustaca manevralarla yıpratarak, yiyecek sağlamlarına dahi olanak vermedi.

Krallar geçtikleri yerlerdeki köyleri ve tarlaları yıkarak Romalılarla, ancak süvari savaşlarına giriştiler. Mithridates'in oluşturduğu okçu süvari birlikleri, gece ve gündüz, her fırsatta Romalıların yiyecek taşıyıcılarına ve artçı birliklerine saldırı düzenliyorlardı. Atlı süvariler birbiri üzerine geçirilmiş, demirden yapılmış iki uçlu ve çoğunlukla zehirli ok kullanıyorlardı. Akınları sırasında birçok Romalıyı, ya aniden öldürerek kaçıyor, ya da uzaktan attıkları oklarla onları yaralıyorlardı. Bu çeşit yaralar, vücudun neresinde olursa olsun, tehlikeli ve iyileştirilmesi zordu. Çünkü oklar zehirliydi ve iki uçluydu. Bu bakımdan yaralı askerler, her ne kadar oku vücutlarından çıkarsalar da, okun ucundaki birinci zehirli ok ikincisinin üzerine gevşek bir şekilde tutturulmuş olduğundan yaranın içinde kalıyordu¹¹⁰⁰.

Bu sırada Lucullus ilerleyebildiği ölçüde Armenia platolarında Mithridates ve Tigranes'in ordusunu takip etmeye çalışıyordu. Ele geçirebildiği köylerdeki yiyecekleri aldıktan sonra buraları ve kırsal alanları yağmalayıp harap ediyor ve kralları savaşa davet ediyordu. Fakat iki kral da Lucullus'tan bir, ya da iki gün uzaklıktaki hendek ve kazıklarla çevrilmiş tahkimli kamplarından olayları seyretmekle yetiniyor; hiçbir şekilde Romalılarla meydan savaşına girmiyorlardı. Ancak, her fırsatta Romalıların atlı birlikleriyle çarpışıyor ve gerilla taktiğiyle savaşıyorlardı. Süvari ve okçu üstünlükleri dolayısıyla çoğunlukla galip, bazen de mağlup oluyorlardı. Ne zaman Lucullus, atlı birliklerinin yardımına *legionarius*'larını gönderecek olsa, Mithridates ve Tigranes'in komutasındaki süvariler derhal savaşı bırakıp kaçıyorlardı¹¹⁰¹.

Lucullus, karşısında Mithridates ve Tigranes, ancak hendekle ve kazıkla çevrilmiş kamplarında savaşı kabulleniyorlardı. Bu durum ise, Romalıların işine gelmiyordu. Bir seferinde, İÖ. 69 yazı sonlarına doğru, Mithridates'in bir tepe üzerindeki karargahında sıkıştırdı-

şaşırılmışlardır (Plut. *Luc.* xxxi. 1). Cassius Dio (xxxvi. 4. 2) de, Lucullus'un, Mithridates ve Tigranes üzerine, havalanın soğuk olmasından dolayı, ancak İÖ. 68 yazının ortalarında yürüyebildiğini dile getirmektedir.

¹¹⁰⁰ Cass. Dio xxxvi. 4. 2; 5. 1-2.

¹¹⁰¹ Plut. *Luc.* xxxi. 1-2; Cass. Dio xxxvi. 5. 1.

ğını zanneden Lucullus bütün kuvvetleriyle onun üzerine yürüdü. Mithridates'in planı Romalıları çember altına alarak yok etmektir. İki kral aynı anda saldırarak, Romalıları şaşkırtacak ve çevirerek imha edecekti. Ancak Tigranes'in atlı birlikleri ovadan Lucullus'a doğru dört nala ilerledikleri sırada büyük bir toz bulutu oluşturdular. Bunun üzerine Lucullus, Mithridates'in karşısına dizmiş olduğu atlı birliklerini Tigranes'in üzerine sevk etti. Kısa süren bir çarpışmadan sonra Tigranes geriledi. Mithridates ise, tahkimli kampından çıkarak Romalılarla savaştı. Romalı general, Mithridates'i kuşattı ve ordugahının etrafını derin bir hendek kazdırdı. Fakat, ne kralı kampından dışarıya çıkartabildi, ne de ele geçirebildi¹¹⁰². Bir yandan Mithridates'i kuşatmaya çalışırken, diğer yandan da devamlı olarak Tigranes'in atlı birliklerinin saldırısına uğruyordu. Mevsim ilerliyor, ordusu yıpranıyor ve erzak elde etmesi gün geçtikçe daha da zorlaşıyordu. Bu yüzden Lucullus, İÖ. 69 sonbaharında soğuklar başlayınca, kampını kaldırarak Tigranes'in Arakses (= Aras) Vadisi'ndeki krali başkenti Artaksata'yı¹¹⁰³ almak üzere yürüyüşe geçti. Böylelikle Tigranes'i, meydan savaşına zorlayacaktı. Çünkü, Tigranes'in eşi ve çocukları kentte bulunuyordu ve kral ailesini tehlikeye atmazdı¹¹⁰⁴.

Lucullus'un, Artaksata'ya doğru ilerleyişinin dördüncü gününde Tigranes, duygusal davranarak Mithridates'le kararlaştırdıkları savaş planını bozdu. Tahkim edilmiş karargahını terk ederek, Arsania (= Murat) Irmağı'nın karşı yakasında¹¹⁰⁵ savaş düzeni aldı. Amacı, Lucullus'un ırmağı geçmesini engellemek ve krali başkentini korumaktı. Lucullus, Arsania kıyılarına geldiğinde, ırmağın aşılması kolay bir yerinde kamp kurdu¹¹⁰⁶. Kehanet için tanrılar onuruna kurbanlar sundu. Olumlu işaretler aldı. Daha sonra da, çoğunluğunu süvarilerin teşkil ettiği, on iki *cohort*'luk (= 7.200 kişi) öncü birliğiyle ırmağı geçerken ordusunun geri kalanı nehrin kenarlarında konuşlandırarak Tigranes'in kanatlardan Romalıları saldırmamasını önledi. Tigranes ise, Romalıların kolayca ırmağı aşmalarına izin vermedi. Iberia'lı mızrakçılar ve

¹¹⁰² App. *Mithr.* 87; ayrıca bk. Plut. *Luc.* xxxi. 2. Mithridates ve Tigranes'in, Lucullus'la savaştıkları yer Muş Ovası olsa gerektir (MAGIE 1950: 1217 dn. 48).

¹¹⁰³ Plutarkhos'a (*Luc.* xxxi. 3-4) göre, Seleukos Kralı III. Antiokhos, İÖ. 190 yılında yapılan Magnesia Muharebesi'nde Romalıları yenilince, Hannibal onu terk ederek Armenia Kralı Artaksas'ın yanına gitti. Armenia kralına mükemmel fikirler ve öğütler verdi. Bunlardan biri de, Artaksas'a ülkenin doğal zenginlikleri ve stratejik konumu açısından mükemmel bir lokalizasyona sahip yerine, bir kent inşa ettirmek oldu. Planını bizzat kendisinin çizdiği bu kenti, kralın ricası üzerine onunla birlikte tamamladı. Kralın ismine izafeten "Artaksata" olarak adlandırılan bu görkemli ve güzel kent, Armenia'nın başkenti ilan edildi.

¹¹⁰⁴ Plut. *Luc.* xxxi. 1-2; App. *Mithr.* 87; ayrıca bk. Sall. *Hist.* iv. 74-76; Liv. *perioch.* 98. Daha detaylı bilgi için bk. SHERWIN-WHITE 1984: 182 dn. 88.

¹¹⁰⁵ Tigranes, Aleshkirt Ovası'nda, Karakilise, ya da Karaköse denilen yerde konuşlanmıştı (MAGIE 1950: 1217 dn. 48).

¹¹⁰⁶ Tutak ilçesi yakınlarında (MAGIE 1950: 1217 dn. 48).

Mardia'lı okçu süvarilerinden oluşan seçme birlikler Romalılara saldırdılar. Kısa bir çarpışmadan sonra, Romalı atlı birlikler yerlerini, *legionarius*'lara bıraktılar. Bunun üzerine, Tigranes'in birlikleri geri çekildiler. Roma süvarileri de sağa, sola kaçışan düşman askerlerini kovalamaya başladılar. Fakat Lucullus, Tigranes'in atlı birliklerinin yerli yerinde durup, saldırmak için işaret beklediklerini görünce, düşmanın süvari üstünlüğünden dolayı gözü korktu. Bu durumun bir savaş hilesi olabileceğini düşünerek atlı birliklerini geri çağırdı. Bu sırada Tigranes, süvarilerinin başında Romalılara saldırdı. Lucullus ise, bir yandan Tigranes'in saldırısını karşılarken, diğer yandan da kralın ordusunda büyük bir bölümü oluşturan Atropatene'lilerin üzerine yürüdü. Daha onlara yaklaşmadan, Atropatene savaşçıları panik içinde kaçmaya başladılar. Bunun üzerine Armenia birlikleri her bir kanattan birer birer geri çekildiler. Kovalamaca akşama kadar sürdü. Yakalananların bir kısmı öldürülürken, bir kısmı da esir alındı¹¹⁰⁷. Bununla birlikte, Armenia ordusunun çoğunluğunu atlı birliklerin oluşturması nedeniyle, Tigranes bu çarpışmada fazla kayıp verilmemiş olsa gerektir.

Bu zafer Romalılara da pahalıya mal olmuş gibi gözükmektedir. Uzun süredir sürekli Mithridates ve Tigranes'in vur-kaç taktiğiyle Lucullus'a karşı savaşması Roma ordugahının yaralılarla dolmasına neden olmuştu. Krallar süvari üstünlükleri sayesinde, hem Lucullus'un önünden ilerleyerek onun tahıl elde etmesini engelliyor, hem de Romalıların erzak ve yakacak toplamaya çıkan birliklerine saldırıyorlardı. Bununla da kalmıyor Romalılara, gece-gündüz atlı ve zehirli ok kullanan hücum kıtalarıyla aynen Skyth *hayalet süvarileri*¹¹⁰⁸ gibi akınlarda bulunuyorlardı¹¹⁰⁹.

Bu arada mevsim ilerlemiş ve sonbaharla birlikte doğu Anadolu'nun dondurucu soğukları başlamıştı. Muzaffer Romalılar yiyecek kıtlığı, soğuklar ve anı düşman baskınları altında gün geçtikçe daha da zor ilerlemeye başlamışlardı¹¹¹⁰. Ayrıca bu seferde daha hiçbir kent a-

¹¹⁰⁷ Plut. *Luc.* xxxi. 4-7. Plutarhos'un (*Luc.* xxxi. 8) Livius'tan yaptığı bir alıntıya göre ise, Romalıların çarpıştıkları Armenia ordusu, her ne kadar daha önceki –Tigranokerta önlerindeki– muharebeden sayı bakımından az da olsa; bu savaşta Romalılar daha çok sayıda yüksek rütbeli subay tutsak almış ve bir o kadarını da kılıçtan geçirmişlerdir. Yukarıda sözü edilen savaşı bize nakleden tek antik yazar olan Plutarhos'a (*Luc.* xxxi. 7) göre, Pontos Kralı Mithridates de bu çarpışmada yer almış ve kaçmıştır. Livius'ta (*perioch.* 98) de, Lucullus'un Armenia seferinden söz ederken, onun Mithridates ve Tigranes'in üstün sayıdaki birleşik kuvvetlerine karşı birçok kereler savaştığını ve kralları bozguna uğrattığını dile getirmektedir. Gene de Mithridates'in bu savaş sırasında Tigranes'in ordusunda bulunup bulunmadığı kesin olarak belli değildir. Konuya ilişkin değişik görüşler için ayrıca bk. MAGIE 1950: 1218 dn. 48.

¹¹⁰⁸ Hdt. iv. 124.

¹¹⁰⁹ Cass. Dio xxxvi. 5. 1-2.

¹¹¹⁰ Plut. *Luc.* xxxii. 1; App. *Mithr.* 87.

lamamışlar; ancak düşmanın istediği yer, zaman ve koşullar altında onlarla savaşmışlardı. Giriştikleri kısa metrajlı çarpışmalar kendilerine daha fazla yaralı ve ölüden başka bir şey getirmiyordu. Kazandıkları son utkudan sonra Lucullus, Armenia'nın içlerine doğru ilerlemesini sürdürüyordu. Fakat Artaksata'ya kadar yol uzun ve çetindi. Başkent, bataklıkların, dar vadilerin, engebeli ve dağlık alanların, buz tutmuş nehirlerin ve ucu bucağı olmayan yüksek platoların arkasındaydı. Bu durum askerlerin gözünü korkutuyor, Roma ordusunda huzursuzluk yaratıyordu. Askerler kar kaplı platolar ve buz tutmuş vadiler ve çamurlu bataklıklarda ilerlerken, ya sürekli ıslanıyor, ya da kar kaplanıyorlardı. Geceleri ise, soğuk, rutubetli ve ıslak yerlerde geçiriyorlardı. Soğuktan atlar su içemiyor ve buz tutmuş nehirler üzerinden geçerken buz kırılıyor ve hayvanların bacak sinirlerini kesiyordu. Bu duruma daha fazla dayanamayan askerler, başlarındaki *tribunus*'ları Lucullus'a göndererek seferden vazgeçilmesini istediler. Lucullus'un devam kararı alması üzerine, aynen isyankar bir orduda olduğu gibi, geceleri askerlerin çadırlarından feryatlar yükselmeye başladı. Lucullus'un konuşmaları askerleri ikna etmeye yetmedi. Ordusuna Roma'nın en büyük düşmanlarından Hannibal tarafından yaptırılan, Armenia'nın Kartaca kentini "Artaksata" ele geçirdikten sonra yağmalama ve yıkma sözü vermesi bile sonuçsuz kaldı. Ordu Armenia topraklarında bir adım daha ilerlemek istemiyor, askerler olabildiğince çabuk geri dönmek için can atıyorlardı. Başka çaresi kalmayan ve ordusuna söz geçiremeyen Lucullus, sonunda geri dönmeye karar verdi¹¹¹¹.

Romalıları geri dönmeye iten diğer bir neden ise, onları Armenia topraklarına girdikleri andan itibaren bir an olsun rahat bırakmayan Mithridates'in adamları tarafından eğitilen ve gerilla taktiğiyle savaşan okçu süvariler olsa gerekti. Söz konusu birlikler Romalıları Armenia sınırına kadar takip etmiş ve onlara oklarıyla uzaktan saldırmaya ve taciz etmeye devam etmiş gibi gözükmektedir. Böylelikle Mithridates ve Tigranes'in Romalıları karşısında uyguladıkları savaş stratejisi bir şekilde işe yaramış ve Lucullus bu seferden eli boş geri dönmek zorunda

¹¹¹¹ Plut. *Luc.* xxxii. 2-3; ayrıca bk. xxiv. 2-3. Romalıların sefere son vermelerinin sebebi Appianos'a (*Mithr.* 87) göre, kış aylarının başlaması; Cassius Dio'ya (xxxvi. 5. 2: 6. 1) göre, Mithridates ve Tigranes'in sürekli ataklarından yıpranan Roma ordusunda yaralı askerlerin çoğalması ve yiyecek kıtlığı; Livius'a (*perioch.* 98 dn. 4) göre, Fimbria tarafından Küçük Asya'ya getirilen *Valerii legio*'sunun görev süresinin dolması nedeniyle Lucullus'u terk etmeleri; Cicero'a (*Leg. Man.* ix. 23-24) göre ise, askerlerin Roma'dan ve arkadaşlarından bu kadar uzaklarda kalmak istememeleri ile bir an önce evlerine dönme istekleriydi. Plutarkhos'un (*Luc.* xxxiii. 3-4) de, Sallustius'tan yaptığı bir alıntıya göre ise, zaten askerler Lucullus'a önce Kyzikos, daha sonra da Amisos kuşatması sebebiyle iki kış kamplarında geçirmeye zorlandıkları için kızgındılar. Diğer kışları ise, ya düşmanın topraklarında, ya da Roma'ya bağlı müttefik krallıklarda açık havadaki kamplarında geçirmişlerdi. Lucullus askerlerinin hiçbir Hellen ve dost bir kente girmelerine izin vermemişti. Bu yüzden bir kışı daha düşman topraklarındaki kamplarında geçirmek istemiyorlardı. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Liv. *perioch.* 98; Cass. Dio xxxvi. 16. 1-3.

kalmıştır. Bu savaş taktiğiyle Mithridates, Lucullus'u kendi silahıyla vurmuş ve böylelikle bir bakıma ondan Kyzikos kuşatmasının intikamını almıştır.

Bu durumu kendileri açısından en iyi şekilde değerlendiren Armenia ve Pontos kralları kaybettikleri toprakları ve bölgeleri teker teker ele geçirmeye koyuldular. Tigranes, Lucullus'un boşalttığı topraklarda hakimiyetini sağlamlaştırdıktan sonra, tekrar eski krallığını ele geçirmeye başladı. Bu arada İÖ. 68 sonbahar-İÖ. 68/67 kışında Mithridates de, 4.000 kişilik kuvvetine Tigranes'in yaklaşık bir o kadar daha katmasıyla kendi krallığına doğru yola çıktı¹¹¹².

İÖ. 68/67 kışında Lucullus, Tigris'in güneyinden ilerleyerek Tauros'ları aştı. Mygdonia ülkesine geldi. Tigranes'in kardeşi Gouras ve Mithridates'in generallerinden Kallimakhos tarafından korunan, yöre halkının Nisibis (= Nizip), Hellenlerin Mygdonia'daki Antiokheia¹¹¹³ adını verdikleri kenti kuşattı. Euphrates ve Tigris ırmaklarının arasında, Mesopotamia'da bereketli bir ova kenarında kurulmuş olan bu kent, büyük olduğu ölçüde yoğun bir yerleşime sahipti. Tigranes Nisibis'i Parth'lardan almış ve kentin tahkimli konumu dolayısıyla hazinelerinin ve değerli eşyalarının bir kısmını buraya yerleştirmişti. Kente ve bölgeye vali olarak da kardeşini atamıştı. Kent kerpiçten yapılmış çift sıra kalın duvarlı –iç ve dış olmak üzere– iki sur ve dış surların önünde yer alan derin bir hendekle korunuyordu. Bu bakımdan Lucullus'un bütün çabaları karşılıksız kaldı. Kentin dış sur duvarlarının önündeki derin hendek yüzünden Romalılar, ne kuşatma aletlerini kente yaklaştırebiliyor, ne de duvarlara doğru tünel kazabiliyorlardı¹¹¹⁴. Kent, tecrübeli olduğu kadar mükemmel derecede mekanik bilgisine sahip Pontos generali Kallimakhos¹¹¹⁵ komutası altında Romalıların her çeşit saldırısına karşı direniyordu. Öyle ki, tahkimli kentin Lucullus tarafından alınamayacağını düşünen Tigranes, kardeşine yardım göndermeye dahi gerek duymamıştı¹¹¹⁶. Zaten o sıralar, Romalıların boşalttıkları bölgeleri tekrar krallığına katmakla meşguldü.

¹¹¹² App. *Mithr.* 88; Cass. Dio xxxvi. 8. 1-2; ayrıca bk. Cic. *Mur.* xv. 33; *Leg. Man.* viii. 21; ix. 23-24.

¹¹¹³ Strab. xvi. 1. 23 c. 747; Plut. *Luc.* xxxii. 3.

¹¹¹⁴ Plut. *Luc.* xxxii. 3-4; Cass. Dio xxxvi. 6. 1-3; Eutr. vi. 9 1; Fest. *Brev.* 15. 3. Cassius Dio'ya (xxxvi. 3) göre ise, Lucullus kenti kuşatmaya, İÖ. 68 yazında başlamış ve abluka İÖ. 68/67 kışında kent zapt edilene kadar sürmüştür.

¹¹¹⁵ Mithridates'in, Amisos'u Romalılara karşı savunması için kentte bıraktığı garnizon komutanı Kallimakhos, İÖ. 72/71 kışından-İÖ. 71-70 kışına kadar Amisos'u Romalılara karşı savunmuş ve Lucullus'a zor anlar yaşatmıştı (Plut. *Luc.* xxxii. 4-5).

¹¹¹⁶ Cass. Dio xxxvi. 6. 3; 8. 1; ayrıca bk. Plut. *Luc.* xxxii. 4-5.

Nisibis'i zapt etmek için her yolu denemiş olan Lucullus, İÖ. 68/67 kışının iyice bastırması nedeniyle, kent üzerindeki ablukayı gevşetti. Gouras ve Kallimakhos gibi herkes, artık Lucullus'un kuşatmayı kaldırarak geri çekilmesini bekliyordu. Kent garnizonları nöbetçi sayılarını azaltmış ve dikkatsiz davranmaya başlamışlardı. Lucullus ise, aysız bir akşamı bekledi. Gecenin ilerleyen saatlerinde şiddetli bir fırtınanın kopması da Romalılar açısından faydalı oldu. Gök gürültüleri ve sağanak yağmur altında, nöbetçiler kente baskın yapan Romalıları, ne görebildi, ne de duyabildiler. Romalılar gizlice kent surları önlerindeki hendeği geçerek birçok noktadan aynı anda surlara tırmanarak, muhafızları öldürdüler. Bu sırada ordunun geri kalan kısmı hendek üzerinden kente girişi sağlayan Nisibis'lilerin yıktıkları köprülerin üzerlerini doldurarak kuşatma aletlerini duvarlara yaklaştırdılar. Şiddetli yağmur ve fırtına yüzünden Armenia'lıların, ne okları, ne de ziftten yapılmış ateş topları Romalıları etkiledi. Böylelikle kolayca kenti çevreleyen dış sur duvarlarını ele geçirdiler. Kentin iç duvarları ise, dış duvarlara nazaran oldukça zayıftı. Çünkü dış sur duvarlarının geçilemeyeceğine inanıyorlardı. Bu bakımdan iç kentin zapt edilmesi uzun sürmedi. Fakat içlerinde Gouras ve Kallimakhos'un da bulunduğu bir kısım asker, bu sırada kentin kalesine sığınabildi. Bununla birlikte, kısa süre sonra durumlarının umutsuz olduğunu anlayıp Lucullus'a teslim oldular¹¹¹⁷. Tigranes'in hazinelerinin büyük bir kısmına burada el koyan Lucullus, İÖ. 68/67 kışını Nisibis'te geçirmeye karar verdi¹¹¹⁸.

Tigranes ise, İÖ. 68/67 kışının ilk aylarında Armenia üzerindeki hakimiyetini sağlamlaştırdıktan sonra, büyük bir ihtimalle Gordyene'nin savunulması için orada bırakılmış olan Lucius Fannius'un üzerine yürümüştür. Fannius komutasındaki Romalıları yenmiş ve onları – Gordyene'de– kuşatmıştır. Fakat bu sırada Nisibis'te bulunan Lucullus durumdan haberdar olmuş ve bir grup askerle Fannius'un yardımına koşmuştur¹¹¹⁹. Bunun üzerine Tigranes kuşatmayı kaldırarak geri çekildi. Böylelikle Fannius kumandası altındaki Romalılar Tigranes'in elinden kurtuldular. Lucullus ise, ordusunun bir bölümüyle, kışın geri kalan kısmını

¹¹¹⁷ Cass. Dio xxxvi. 7. 1-4. Plutarkhos'a (*Luc.* xxxii. 5) göre, Lucullus, Tigranes'in kardeşi Gouras'a kibarca davranmasına rağmen, gerek Amisos, gerekse Nisibis kuşatması sırasında kendisini zor durumlarda bırakan Kallimakhos'u zincire vurdurtmuştur. Kallimakhos'un kendisinin serbest bırakılması halinde, Lucullus'a gizli hazine depolarının yerlerini göstermeyi vaat etmesi dahi, Romalı generali yumuşatmaya yetmemiştir. Plutarkhos'a (*L.c.*) göre Kallimakhos, büyük bir ihtimalle Amisos'u terk ederken kenti ateşe verdiği için Lucullus tarafından cezalandırılmıştır.

¹¹¹⁸ Cass. Dio xxxvi. 7. 4; 14. 3; 17. 2.

¹¹¹⁹ Cass. Dio xxxvi. 8. 2.

Gordyene’de geçirdi¹¹²⁰. Ancak Lucullus, İÖ. 68 yılının son-İÖ. 67 yılının ilk aylarında Tigranes’in güney bölgelerini ele geçirmesini önlemek üzere¹¹²¹ Gordyene’de bulunduğu sırada Adiabene Bölgesi’ne de ufak bir sefer düzenlemiş olsa gerekir¹¹²².

3.5. Mithridates’in Krallığı’na Dönüşü

Bu sırada Mithridates, çoğunluğunu süvari birliklerinden oluşan 8.000 kişilik ordusuyla Armenia Minor’u ve komşu yöreleri istila etti. Burada karşılaştığı birçok Romalıyı öldürdü. Bunlarla şans eseri olarak ülkeden ayrılırken karşılaşmıştı. Diğerlerini ise, savaşırken öldürdü. Böylelikle birçok bölgeyi geri aldı. Akrabaları ve halk onun tam bir hükümdar olduğunu biliyor, yabancı oldukları ve yöneticileri tarafından kötü davranıldıkları için Romalılardan nefret ediyorlardı. Bu bakımdan kralın dönüşü Pontos’ta sevinçle karşılandı. Mithridates’in daveti üzerine onun yanında yer aldılar ve Romalılara karşı kitle halinde ayaklandılar. Elleri geçirdikleri bütün Romalıları kılıçtan geçirdiler. Pontos’ta dağınık halde bulunan Romalıların bir bölümü, daha kendilerini toplayamadan imha edildiler¹¹²³. Müstahkem kaleler kapılarını sürgünden dönen ihtiyar krallarına açtılar.

Sürgün kral Mithridates’in, krallığını terk etmesinden üç sene sonra İÖ. 68/67 kışının ilk aylarında Pontos’a girmesi üzerine¹¹²⁴, Marcus Fabius Hadrianus¹¹²⁵ emrindeki birliklerle kralı durdurmaya çalıştı. Ancak, 500 adamını kaybederek kazık ve hendek çevrili tahkimli

¹¹²⁰ Belki de bu yüzden Plutarkhos (*Luc.* xxxiv. 5) de, Lucullus’un İÖ. 68/67 kışını Gordyene’de geçirdiğini söylemektedir.

¹¹²¹ Lucullus’un bu seferinin sebebi, Tigranes’i destekleyen bu vasal krallığı cezalandırmak da olabilir.

¹¹²² Eutropius (vi. 9) tarafından nakledilen bu seferin ne şekilde sonuçlandığı belli değildir. Lucullus, Gordyene üzerinden ilerleyerek, Masia Tepeleri’ni aşmıştır. Büyük bir bölümü, Eski Assur’un Zagros Dağları’yla Tigris Irmağı arasında kalan bereketli ovaları üzerinde yer alan Adiabene üzerine yürümüştür (ayrıca bk. *Plut. Luc-Kim.* iii. 2). Daha detaylı bilgi için bk. SHERWIN-WHITE 1984: 182-183.

¹¹²³ *Cass. Dio xxxvi.* 9. 1-2; *Cic. Leg. Man.* ix. 24.

¹¹²⁴ *Plut. Luc.* xxxiv. 5; *App. Mithr.* 88; *Cic. Leg. Man* ix. 24-25; *Cass. Dio xxxvi.* 8. 2; 9. 1; ayrıca bk. *Sall. Hist.* v. 1-3; *Cic. Mur.* xv. 33; *Eutr.* vi. 9. 2.

¹¹²⁵ Marcus Fabius Hadrianus, Lucullus ile Mithridates’in Kabeira önlerinde yaptıkları savaşta, Kappadokia’dan Roma ordusuna erzak taşıdığı sırada kendisine saldıran Pontos birliklerini hezimete uğratan komutandı. Böylelikle, hem Romalıları açlıktan kurtarmış, hem de Mithridates’in ordusunda panik çıkmasına neden olarak bu savaşın kazanılmasında büyük bir rol oynamıştı. Bu bakımdan Lucullus, Armenia seferine çıkmadan önce Sornatius’la birlikte onu da Pontos’un savunulması için geride bırakmıştı (*Plut. Luc.* xxiv. 1; xxxv. 1; ayrıca bk. *App. Mithr.* 88; *Cass. Dio xxxvi.* 9. 2; 10. 1).

Mithridates’in Pontos’a geri döndüğü sırada ise, Roma birliklerinin komutası tamamıyla M. Fabius Hadrianus’un kumandası altında girmiş gibi gözükmektedir. Çünkü bu tarihten sonra –*Plut. Luc.* xxxv. 1. haricinde– Sornatus’un ismi anılmamaktadır.

Roma kampına çekilmek zorunda kaldı¹¹²⁶. Fakat Mithridates, Romalıların peşini bırakmadı. Fabius'a saldırdı. Daha önceleri Mithridates'in emrinde paralı asker olan sonradan Fabius'la birlik olan Thrakia'lılar ve o anda Roma kampında bulunan esirler, Romalılara büyük yardımda bulundular. Bu yüzden Mithridates geri çekilmek zorunda kaldı. Fabius'un inceleme için gönderdiği Thrakia'lılar kayda değer rapor getirmediler. Bu arada Fabius dikkatsiz davranınca Mithridates tarafından pusuya düşürüldü. Thrakia'lılar taraf değiştirerek Romalılara hücum ettiler, aynı anda kralın özgürlük vaat ettiği esirler de Fabius'a karşı harekete geçtiler. Romalılar tamamen yok edileceklerdi; ama 70 yaşından fazla olmasına rağmen savaştan ve yiğitçe dövüşen Mithridates bir taşla dizinden vuruldu ve gözünün hemen altına bir ok saplandı. Bunun üzerine, kralın öleceğinden korkan Pontos askerleri, Romalıları takip etmekten vazgeçerek yaşlı kralı kamplarına taşıdılar. Bu fırsattan yararlanan bozguna ve ağır kayıplara uğrayan Romalılar dört bir yana kaçarak hayatlarını kurtardılar. Pontos'lular tarafından şiddetli ve süratli bir şekilde takip edilemediklerinden, Fabius komutasındaki Roma birliklerinin döküntüleri Kabeira surlarının arkasına sığınabildiler¹¹²⁷.

Mithridates yılan zehirlerden ilaç yapan Skythia'nın Agaroi kabilesinin doktorları tarafından kısa sürede iyileştirildi¹¹²⁸. İhtiyar kral tekrar ordusunun başına geçti. Hızlı bir yürüyüşten sonra Kabeira önlerine geldi. Bir zamanlar kendisinin olan kenti kuşattı. Bu sırada Romalıların donanma amirali Gaius Triarius, Lucullus'a götürmek üzere topladığı takviye kuvvetleriyle Pontos'ta bulunuyordu. Fabius'un bozgun haberini aldığı anda Pontos'taki bütün Roma garnizonlarına derhal buldukları mevkiileri bırakarak yanında toplanmaları için emir verdi. Kısa süre içinde kuvvetli bir ordu meydana getirerek Fabius'un abluka altında bulunduğu Kabeira'ya doğru yürüyüşe geçti. Triarius'un yaklaştığı haberini alan Mithridates ise, kent üzerindeki kuşatmayı kaldırdı. Eski tapınak kenti Iris Irmağı kenarındaki Pontos Komana'sına kadar geri çekildi¹¹²⁹.

Triarius, Kabeira'ya geldiğinde M. Fabius Hadrianus'u komutanlıktan azletti. Bütün askerleri kendi komutası altında bir araya getirdi. Mithridates'in geri çekilmesinden cesaret alarak, onu Komana'ya kadar takip etti. İÖ. 68/67 kışında yorgun Romalılar Iris kenarlarına gel-

¹¹²⁶ Cass. Dio xxxvi. 9. 1-3; Appianos'a (*Mithr.* 88) göre bu arada Mithridates, Lucullus tarafından takip ediliyordu. Fakat Lucullus, o sıralar Mesopotamia'daydı ve Nisibis'i kuşatmakla meşguldü.

¹¹²⁷ Cass. Dio xxxvi. 9. 3-5; 10. 1; App. *Mithr.* 88; 112; ayrıca bk. Plut. *Luc.* xxxv. 1.

¹¹²⁸ Appianos'a (*Mithr.* 88) göre, yukarıda sözü edilen Skyth kabilesini bu yeteneklerinden dolayı Mithridates bu kavmi her zaman yanında bulundurmaya özen göstermiştir.

¹¹²⁹ Cass. Dio xxxvi. 10. 1-2.

diklerinde, Mithridates ordusunun bir bölümüyle ırmak üzerindeki iki köprü'nün birinden geçerek onların dinlenmelerine fırsat vermeden üzerlerine atıldı. Böyle bir saldırı beklemeyen Romalılar bir anda neye uğradıklarını şaşırıldılar. Romalıların saflarını yarıldı. Fakat rüzgarın giderek şiddetini arttırması ve aniden kopan fırtına iki ordunun da düzenini bozdu. Bu arada, Iris üzerindeki ikinci köprü'den geçerek, Romalılara sol kanattan saldırması planlanan Pontos süvari birlikleri ırmağı aşarlarken köprü'nün onların ağırlıklarına ve fırtınanın şiddetine dayanmayıp çökmesi yüzünden krallarına yardıma gelemediler. Kimin kazanıp kimin kaybettiği belli olmayan bu çarpışma, Mithridates'in Iris'in arkasına geri çekilmesiyle sonuçlandı. Kışın iyice şiddetini arttırması üzerine her iki ordu da kendi müstahkem kalelerinde kışladılar¹¹³⁰. Triarius, Iris Irmağı'nın kuzeye doğru kıvrıldığı tahkimli Gaziura kalesinde¹¹³¹, Mithridates ise, Komana'da, bir yandan kış aylarının geçmesini beklerken diğer yandan kendilerini bir sonraki karşılaşmaya hazırladılar.

Küçük Asya'da bu olaylar cereyan ederken Roma'da ise, Lucullus aleyhine kararlar alınmaya başlanmıştı. Lucullus zaten Küçük Asya'da yaptığı reformlardan sonra Roma'da birçok düşman edinmişti. Özellikle bu uygulamalar sonunda zarara uğrayan bankerler, tefeciler ve vergi mültezim şirketleri kendisine düşman kesilmişti. Bu insanlar Roma'da bir çok önemli kişiyi, bazı *tribunus*'ları hatta kendilerine önemli miktarda borçları olan birçok politikacıyı parayla satın alarak Lucullus'a karşı kışkırttılar. Şimdi Roma'da Lucullus'un kazandığı zaferleri küçük düşürmeye ve onu komutanlıktan almaya çalışıyorlardı. *Senatus*'ta ise, Lucullus'un elinde tuttuğu güce ve mevkilere sahip olmak isteyen birçok üye ve general bulunmaktaydı. Çünkü Lucullus uzun süredir Roma'nın Küçük Asya, Kilikia ve Bithynia gibi zengin eyaletlerinin valisiydi. Bu eyaletlerin her biri şüphesiz Roma *Senatus*'undaki birçok kişinin iştahını kabartıyordu. Ayrıca yaptığı seferler sonucu hakimiyet alanını zaman zaman Galatia, Paphlagonia, Pontos, Armenia ve hatta Kolkhis'teki Phasis (= Rioni) Irmağı'na kadar uzattığı oluyordu¹¹³². Bu durum doğal olarak Roma'daki zengin ve iktidar peşinde koşan çevrelerin olduğu kadar, siyasi düşmanlarının da kıskançlığına neden oldu. Böylelikle Roma'da birçok çevre değişik nedenlerden dolayı Lucullus'a düşman kesildiler.

¹¹³⁰ Cass. Dio xxxvi. 10. 3; App. *Mithr.* 88; ayrıca bk. Plut. *Luc.* xxxv. 1. Daha detaylı bilgi için bk. MAGIE 1950: 347; GÜNALTAY 1987²: 507.

¹¹³¹ Cass. Dio xxxvi. 12. 1.

¹¹³² Plut. *Luc.* xxxiv. 4.

Zaten, İÖ. 68 yılının başında, Lucullus'un hakimiyeti altındaki Küçük Asya Eyaleti kendisinden alınarak *Senatus* tarafından *praetor*'ların (= vali) yönetimine devredilmişti¹¹³³. Gene aynı yılının son aylarında, Kilikia Eyaleti valiliğinden de azledilmiş ve eyalet İÖ. 68 yılı *consul*'larından bacanağı Quintus Marcius Rex'e verilmişti¹¹³⁴. Böylelikle Lucullus'un elinde sadece Bithynia ve Pontos¹¹³⁵ valilikleri kalmıştı. Sonunda, İÖ. 67 yılının ilk haftalarında Roma'da sevilen ve sözü geçen bir *praetor* olan Lucius Quintus Gabinius, Lucullus'a karşı *Senatus*'a bir yönerge sundu. Gabinius, Lucullus'un güç ve para tutkusu yüzünden savaşı gereğinden fazla uzattığını iddia ediyordu. *Senatus*'un onu, Küçük Asya'ya düzeni sağlaması ve Roma'nın düşmanları olan krallıklara boyun eğdirmesi için gönderdiğini, onun ise, bu krallıkları soyduğunu dile getiriyordu. Hatta Tigranokerta önlerindeki zaferinden sonra bile, Tigranes'i izlememiş ve onun kaçmasına izin vermişti. Daha sonra da kralın saraylarını soymuş ve zenginliğine zenginlikler katmıştı¹¹³⁶. Lucullus'un bütün düşmanlarının bayram ettiren ve aristokrat generalden intikamlarını aldıkları bu önerge, *Senatus*'ta *lex Gabinia* olarak kabul edildi. Böylelikle Lucullus'un uzun süren komutanlığın ve Roma'nın Anadolu'daki eyaletlerinin kendisinden alınmasına karar verildi. Daha sonra da kumandası altındaki birçok askerin görev sürelerini tamamladıkları için, malulen emekliliğe ayrılmaları oy birliğiyle onaylandı¹¹³⁷. Söz konusu yasa uyarınca, Lucullus'un elinde kalan son eyaletler olan Bithynia-Pontos valilikleri ve Mithridates ile Tigranes'e karşı yürüttüğü savaşın kumandanlığından azledildi. Bithynia-Pontos eyaletleri ve Üçüncü Mithridates-Roma Savaşı'nın komutası, Gaius Piso ile İÖ. 67 yılı *consul*'luğunu paylaşan Manius Acilius Glabrio'un yönetimine verildi¹¹³⁸.

¹¹³³ Cass. Dio xxxvi. 2. .2

¹¹³⁴ Cass. Dio xxxvi. 15. 1. Marcius, İÖ. 67 yılında havalar denize açılmaya müsait olur olmaz komutasına altına verilen üç Roma *legio*'suyula birlikte Kilikia'ya doğru yelken açmıştır (Sall. *Hist.* v. 14).

¹¹³⁵ Pontos Bölgesi, her ne kadar Mithridates'in Armenia'daki sürgünlüğü süresince, yaklaşık olarak üç yıl boyunca Roma hakimiyeti altına kalmış olmakla birlikte resmi anlamda bir Roma eyaleti olmamıştır. Kral yaşadığı müdetçe Pontos Bölgesi Roma'nın işgali altındaki topraklardan başka bir şey değildi. Mithridates'in, İÖ. 68/67 kışında krallığına dönmesiyle birlikte halk Romalılara karşı ayaklanmış ve kral Pontos'un büyük bir bölümünü kontrolü altına almıştır. Bu bakımdan, bu sırada Lucullus'un Pontos valiliğinin sadece adı mevcuttur.

¹¹³⁶ Plut. *Luc.* xxxiii. 4; xxxiv. 3-4; Cass. Dio xxxvi. 2. 1-2; 16. 1. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Plut. *Luc.* xxiv. 3-4; Cic. *Leg. Man.* ix. 23; *Brut.* 223; *Cluent.* 79; Sall. *Hist.* iv. 70-71; 73; App. *Mithr.* 90; Eutr. vi. 9. 3; Vell. ii. 33. 1.

Cicero'ya (*Sest.* 93) göre Gabinius, bu konuşması sırasında Lucullus'un bu seferler sonunda ne kadar zengin olduğunu gözler önüne sermeye ve *Senatus*'ta onun aleyhine genel bir hava yaratmaya çalışmıştır. Bu bakımdan, Lucullus'un hiçbir masraftan kaçınmadan inşa ettirdiği görkemli villasının resmini *Senatus* üyelerine göstermiştir. Daha detaylı bilgi için bk. MAGIE 1950: 345 dn. 51; 348 dn. 56.

¹¹³⁷ Plut. *Luc.* xxxiii. 5; Cic. *Leg. Man.* ix. 26. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Plut. *Luc.* xxxv. 3; App. *Mithr.* 90; Cass. Dio xxxvi. 14. 3.

¹¹³⁸ Plut. *Luc.* xxxiii. 5; Cic. *Leg. Man.* ix. 26; Cass. Dio xxxvi. 14. 4; ayrıca bk. Plut. *Pomp.* xxx. 1.

Bu sırada, İÖ. 67 yılının ilk aylarında, Lucullus'un Nisibis'te bıraktığı askerler arasında terhislerini istediklerinden dolayı bir karışıklık çıktı. Kargaşa kısa süre sonra bütün orduya yayıldı ve genel bir isyana dönüştü. Askerleri tahrik edenlerin başında ise, zamanı geldiği halde terfi edemeyen ve hakkı olan onurların kendisine verilmediğini düşünen Lucullus'un karısının kardeşi Publius Clodius vardı. Clodius, Flaccus tarafından İÖ. 87 yılında Sulla ve Mithridates'e karşı Roma'dan yola çıkarılan; fakat sonradan Fimbria'nın komutasına geçen *legionarius*'larla¹¹³⁹ yakın ilişkiye geçerek onları Lucullus'a karşı kışkırttı¹¹⁴⁰. Fakat Lucullus'un Nisibis'te olanlardan haberdar olması üzerine Clodius, İÖ. 67 baharında emrindeki üç Roma *legio*'suyla Cilicia'ya gelmiş olan diğer eniştesi Quintus Marcius Rex'in yanına sığındı¹¹⁴¹.

Fakat ordu Lucullus'a karşı ayaklanmıştı. Artık, ne Tigranes, ne de Mithridates'e karşı savaşmak istiyorlar ve kamplarında Lucullus'un yerine yeni bir komutanın atanmasını bekliyorlardı¹¹⁴². Bu sırada Triarius'un habercileri Lucullus'un kampına vardılar. Fabius'un yenilgisini ve Pontos'ta olup bitenleri ona rapor ettiler. Ondandır yardım talebinde bulundular¹¹⁴³. Bunun üzerine Lucullus, ordusunu Pontos'taki arkadaşlarını kurtarmaya ikna etti¹¹⁴⁴. Böylelikle İÖ. 67 baharında, Lucullus Nisibis-Gordyene'den hızla Pontos'a doğru yürüyüşe geçti.

¹¹³⁹ Romalıların "*Valerii*" olarak adlandırdıkları söz konusu yirminci *legio* (Cass. Dio xxxvi. 14. 3; ayrıca bk. Liv. vi. 9); İÖ. 85 yılında Fimbria'nın başlattığı bir isyan sonucunda komutanları İÖ. 86 yılı *consul*'larından L. Valerius Flaccus'u öldürmüşlerdi (Plut. *Luc.* xxxiv. 2). Yukarıda sözü edilen *legio* adından da anlaşılacağı üzere ismini komutanlarından almıştır.

¹¹⁴⁰ Her çeşit kavme ve Roma'nın düşmanı olan krallıklara karşı binbir zorlukla sayısız savaşa girerek onları yenen askerlerin ellerine hiçbir şey geçmemişti. Oysa Lucullus'un altınlarını ve değerli eşyalarını taşıyan katır ve develerden oluşan konvoy her geçen gün daha da büyüyordu. Pompeius'un askerleri ise, çoktan birer vatandaş olmuşlar, eşleri ve çocuklarıyla birlikte bereketli topraklar ve zengin kentlerde yaşamlarını sürüyorlardı. Halbuki Pompeius sadece Sertorius kendi adamları tarafından öldürüldükten sonra İspanya'daki bir grup asi ile Roma'daki kaçak kölelerin isyanını bastırmıştı. Kendileri gibi, Mithridates ve Tigranes'i –Asya'nın büyük kralları– yenerek, onların saraylarını, hazinelerini ve kentlerini yağmalamamışlardı. İşin garip olanı bu seferler sonucunda her şey Lucullus'un cebine girmesi ve kendilerine bir şey kalmamasıydı. Ayrıca Lucullus komutasındaki askerleri için savaş bitmiyordu. Clodius'un bu sözlerini dinleyen askerler ona "*asker dostu*" lakabını takmışlardı (Plut. *Luc.* xxxiv. 1-4).

Clodius hiç şüphesiz, komutanı Lucullus'un arkasından bu kadar cesur şekilde konuşarak, askerleri ona karşı ayaklandırdığı sırada Roma'daki son gelişmelerden haberdardı. Bu durumda, Lucullus resmi olarak, artık sadece bir Roma vatandaşıydı (Cass. Dio xxxvi. 14. 4; 15. 1).

¹¹⁴¹ Cass. Dio xxxvi. 17. 2; ayrıca bk. Sall. *Hist.* v. 14.

¹¹⁴² Plut. *Luc.* xxxiv. 5.

¹¹⁴³ Plut. *Luc.* xxxv. 1; ayrıca bk. App. *Mithr.* 88-89.

¹¹⁴⁴ Plut. *Luc.* xxxv. 1; App. *Mithr.* 89.

Bu sırada, Mithridates, krallığının dört bir yanından kendisine katılan yeni askerleriyle Iris Irmağı'nı aşmış ve Triarius komutasındaki Roma kuvvetlerine doğru ilerlemiştir. Triarius konuşlandığı, etrafında doğal korumaların olduğu Gaziura kentinin kalesi karşısındaki ovada kamp kurdu. Çevresindeki yükseltelerin arasında arkasını tepelere yaslamış olan tahkimli kent etrafında, ayrıca vadilere ayrılmış tepecikler yer almaktaydı. Kentin kalesi ise, etrafındaki yükseltelerin en yükseğinde kurulmuştu. Bu bakımdan Mithridates Romalıları, ne kuşatma altına aldı, ne de direkt olarak onlara saldırdı. Kralın amacı Triarius'u savaşa zorlamaktı. Çalışmalarını sürdürürken de, ordusunu Romalıların görüntü alanına girebilecek şekilde ovaya yaydı. Lucullus gelmeden Triarius'la karşılaşmak, onu yenmek ve krallığın geri kalanını tekrar almak istiyordu. Ama Triarius hareket etmeyince, kuvvetlerinden bir kısmını Dadasa (= Maden Kale?) kalesine gönderdi. Burada Romalıların erzakları vardı ve düşmanın bunları korumak için geleceğini ve karışıklık yaşanacağını düşünüyordu. Mithridates'in kalabalık ordusundan korkan ve Lucullus'un kendilerini kurtarmak üzere yolda olduğunu haber alan Triarius, bir süre için sessiz kaldı. Ancak Dadasa'nın kuşatıldığını ve askerlerinin heyecanlanarak bir lider tarafından yönetilmedikten sonra kendi bildiklerini yapacakları haberi gelince harekete geçti¹¹⁴⁵.

Fakat yolda kralın saldırısına uğradı. Çarpışma Zile'ye (= Tokat) yaklaşık 5 km mesafede yer alan Skotion Dağı¹¹⁴⁶ ve onun önlerindeki ovada gerçekleşti. İki ordu kalkan kalkana miğfer miğfere uzun süre çarpıştı. Savaşı hangi tarafın kazanacağı belli olmadı. Bunun üzerine Mithridates bizzat derin kollar halinde ilerleyen öteki birliklerin başına geçerek hızla düşmanın merkezine saldırdı. Mithridates komutasındaki kuvvetlerin kalkanlarıyla bronzdan bir duvar oluşturmaları düşmek üzere olan ön cepheyi takviye etti. Krallarıyla birlikte çarpışan askerler birlikte hareket eden savaş gemileri gibi dalgalar halinde ilerlemeye, silahlarını soğuk kanlılıkla ve öldürücü bir ustalıkla kullanmaya başladılar. Bu sırada Pontos'lular evleri, tarlaları, tapınakları kısacası, şu anda uğruna savaştıkları kendi ülkeleriydi bu bakımdan kahramanca çarpışıyorlardı. Pontos safları bir ölüm duvarı gibi ilerliyor ve önlerine çıkan düşmanı ezerek geçiyordu. Şiddetli çarpışmalar sonunda Pontos ordusunun merkezinde yer alan Mithridates'in komutasındaki birlikler Roma saflarını yararak düşmanı bozguna uğrattılar.

¹¹⁴⁵ Cass. Dio. xxxvi. 12. 1-3. Plutarkhos (*Luc.* xxxv. 1) ve Appianos'a (*Mithr.* 89) göre, Lucullus'un yaklaşmakta olduğu haberi Triarius'a ulaşınca, zaferi sadece kendisine mal etmek için şafakla birlikte Pontos'lulara saldırdı. Ancak Lucullus'tan yardım istedikten, konuşlandığı tahkimli kalede onun gelmesini uzun süre bekledikten sonra Lucullus'un takviye güçleriyle kendisine birkaç günlük mesafede olduğunu öğrendiği bir sırada, Triarius'un birdenbire hırsa kapılıp Mithridates'e saldırması bizce biraz gariptir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. MAGIE 1950: 347 dn. 54.

¹¹⁴⁶ Söz konusu dağın lokalizasyonu henüz yapılamamıştır

Böylelikle Triarius'un birlikleri dört bir yana dağıldılar. Panik içinde kaçmaya çalışan Romalıların büyük bölümü çevrilerek imha edildi. *Legionarius*'lar bölgeyi iyi tanımadıkları için ova boyunca Iris'e doğru çekildiler. Fakat sonunda ırmak kenarındaki bir bataklığa saplandılar. Burada Pontos birlikleri çok geçmeden onları her yandan kuşatarak ok yağmuruna tuttular. Kalanları, kılıçtan geçirildiler. Roma süvarilerinden kurtulanlar ise, değişik bir istikamete kaçtıklarından bu katliamdan kurtuldular. Fakat onlar da Mithridates'in bizzat başında bulunduğu Pontos atlı birlikleri tarafından takip edilmeye başlandılar¹¹⁴⁷. Fakat bu sırasında Pontos süvarilerinden biri sanılan Romalı *centurion* (= yüzbaşı) kralın takip birliğinde bir süre onun yanında dört nala at sürdü. Fırsat bulunca da kılıcını kralın bacağına sapladı. Çünkü kralın vücudunun üst kısmını tamamen zırhla kaplıydı. Bu yüzden *centurion* onu arkadan bıçaklamadı. Bunun üzerine kralın yanında bulunanlar derhal *centurion*'u parçalara ayırdılar¹¹⁴⁸.

Kralın yarası ağırdı. Aşırı kan kaybından atında duramadı ve yere düşerek bayıldı. Yanındakiler savaşçı kralı ordugaha geri taşıdılar. Komutanlar zaferin Pontos'lularda olduğunu ilan ederek askerler geri çağırdılar. Şaşırان askerler takibi bırakarak geri döndüler. Bütün ordu kralın çadırının etrafında toplandı. Kralın öldüğünü zanneden askerler öfke seline kapıldılar. Pontos kampından öyle gürültüler yükselmeye başladı ki, Triarius'un Gaziura'da bıraktığı askerler korkudan kaçtılar. Fakat kralın kanaması doktorlarından Timotheos tarafından durduruldu. Kral aynı gün ayağa kalkarak –aynen Büyük İskender'in Mal kalesini ele geçirirken ağır yaralanıp da ölümcül tehlikeyi atlattıktan sonra kendisini gemiden askerlerine gösterdiği gibi– askerlerine selam verdi. Daha sonra da askerlerinin bir kısmını düşmanın takibi, diğer kısmını ise, Gaziura ve Dadasa'daki Roma kamplarının ele geçirilmesiyle görevlendirildi. Pontos süvari birlikleri Romalıları akşama kadar düşmanı izleyerek ele geçirdiklerini öldürdüler. Roma atlılarından küçük bir grup Triarius'la birlikte Iris'i aşmayı başararak Lucullus'un kampına doğru yola koyuldular. Gaziura ve Dadasa'daki Roma kampları ise, daha Pontos'lular oraya ulaşmadan zaten büyük ölçüde boşaltılmıştı. Kalıntıları da askerler temizledi. Dört bir yana dağılarak kendilerini ayaklarının götürdüğü yere kadar arkalarına bakmadan kaçan Romalıları takip edilerek kılıçtan geçirildiler. İçlerinden pek azı Lucullus'un kampına ulaşabildi. Savaş alanındaki ölümlerin elbiseleri ve silahları soyulduğu zaman Romalıların

¹¹⁴⁷ App. *Mithr.* 89; 120; Cass. Dio xxxvi. 12. 1-4; ayrıca bk. Plin. *nat.* vi. 3. 10.

¹¹⁴⁸ App. *Mithr.* 89. Cassius Dio'ya (xxxvi. 13. 1) göre ise, Mithridates'in kuvvetlerinden olan biri –daha önce de sözünü ettiğimiz gibi, bazı birliklerini Mithridates, Romalıları gibi silahlandırmıştı (ayrıca Mithridates'in saflarında halen birkaç rejim düşmanı Romalı yer almaktaydı)– krala bir şey söyleyecek gibi yaklaşarak onu yaraladı. Adam hemen yakalandı ve öldürüldü.

uğradıkları yenilginin boyutları anlaşıldı. 7.000 kişiden fazla *legionarius*'un öldürüldüğü bu savaşta Romalılar ayrıca 24 *tribunus* ve 150 *centurion* kaybetmişlerdi¹¹⁴⁹.

Triarius, elinde kalan birkaç süvarisiyle Lucullus'un kampına ulaşarak felaket haberini ona bildirdi. Daha sonra da Triarius'un kumandası altındaki ordusunun döküntüleri birer ikişer Lucullus'un ordugahına sığındılar. Lucullus, kızgın askerlerinin aradığı Triarius'u uzun bir müddet kendi koruması altına alarak saklamak zorunda kaldı¹¹⁵⁰. Bu sırada Mithridates yarasını iyileştirirken kampta halen düşmanların olabileceğini düşündü. Başka bir amaç içinmiş gibi askerlerini kontrol ettirdi. Sonra her adamın kendi çadırına girip dinlenmesini emretti. Bu yolla Romalıları ayırt ederek onları öldürttü¹¹⁵¹. Lucullus'un ordusuna birkaç günlük mesafede olduğunu öğrendiğinde ise, kampını kaldırarak Armenia Minor'a doğru yürüyüşe geçti. Amacı büyük bir orduyla kendisi doğru gelmekte olan Tigranes'le birleşerek Lucullus'a ve emrindeki Romalılara son darbeyi indirmektir. Böylelikle binlerce Romalının leşleriyle doldurduğu savaş alanını terk etti. Yolu üzerindeki bütün yörelerdeki kuyuları doldurdu, çeşmeleri tıkadı, tarlalardaki ekinleri ve otları biçirdi, kentleri ise yağmaladı ve yakarak harabe haline getirdi. Bu bakımdan Romalıların yürüyüşleri sırasında erzak edinmelerini engelledi. Daha sonra da hazinelerinin, kıymetli eşyalarının ve erzak depolarının bulunduğu, Halys Irmağı'nın kuzeyindeki yüksek dağ silsilesinin üzerinde yer alan Talaura kalesine gitti. Etrafını tahkim ettirdi ve orada Tigranes'i beklemeye başladı¹¹⁵².

Bu arada uzun süre önce Mithridates'in yanına sığınmış ve kralın cömert misafirperverliğinden yararlanmış olan Roma *Senatus* üyelerinden Attidius'un krala suikast girişiminde bulunmak üzere olduğu anlaşıldı. Mithridates onu ve komplo tertipçilerini ölüme mahkum etti¹¹⁵³. Mithridates'in tarafında bu olaylar cereyan ederken Lucullus hiçbir iase imkanı olma-

¹¹⁴⁹ App. *Mithr.* 89; 112; Plut. *Luc.* xxxv. 1; *Pomp.* xxxix. 1; Cass. Dio xxxvi. 13. 1; Cic. *Leg. Man.* ix. 25; xv. 45; Sall. *Hist.* v. 8; Liv. *perioch.* 98; Caes. *Bell. Alex.* 72.

Romalıların bu savaşta kaybettikleri subay sayısı iki buçuk *legio*'ya kumanda etmeye yetecek kadardır. Appianos'a (*Mithr.* 89) göre, bütün Roma tarihi boyunca, Romalılar bir savaşta bu sayıda subayı çok ender olarak kaybetmişlerdir.

Böylelikle Mithridates, bir bakıma Lucullus'tan Rhyndakos Irmağı yenilgisinin öcünü almıştır (SHERWIN-WHITE 1984: 184).

¹¹⁵⁰ Plut. *Luc.* xxxv. 2.

¹¹⁵¹ Cass. Dio xxxvi. 13. 2.

¹¹⁵² Plut. *Luc.* xxxv. 2; App. *Mithr.* 90; 115; Cass. Dio xxxvi. 14. 2.

¹¹⁵³ Appianos'a (*Mithr.* 90) göre, Attidius bir zamanlar *Senatus* üyesi olduğu ve kralın arkadaşlığını paylaştığı için işkenceye tabi tutulmadı. Fakat tertipçiler korkunç acılar içinde öldürüldüler. Bununla birlikte Attidius'un

yan topraklarda krala doğru ilerlemesini sürdürüyordu. Kendisine ve ordusuna Mithridates'i yenmek üzere olduğu izlenimini kabul ettirmiş ve askerlerine ileride elinden kaçan fırsatları daha iyi değerlendireceğini söylemişti ya, aslında hiçbir şey yapmamıştı. Mithridates, Talaura yakınlardaki tepelerdeki karargahında Lucullus'a karşı yürümemiş ve Tigranes'i bekliyordu. Tigranes ise, Kappadokia'ya doğru ilerlediği sırada, damadı Med Kralı Mithridates komutasındaki süvari birliklerini Pontos kralına yardıma yolladı. Mithridates yolda, Lucullus'un dağınık halde ilerleyen askerlerini gördüğünde, aniden Romalar üzerine hücum etti. Birçoğunu öldürdü. Kalanlar canlarını, ancak panik içinde Lucullus'un kampına kaçarak kurtardılar. Beklemedikleri anda yenilgi haberini alan ve Tigranes'in büyük bir orduyla yaklaştığını öğrenen Roma ordusunda isyan başladı¹¹⁵⁴.

Aynı zamanda Lucullus'un yerine Bithynia valiliğine atanan, İÖ. 67 yılı *consul*'larından Manius Acilius Glabrio, aynı yılın baharında emrindeki askerlerle Bithynia'ya gelmişti. Habercilerini Lucullus'a göndererek, Roma'da savaşı gereksiz yere uzattığı gerekçesiyle suçlandığını; Bithynia-Pontos *proconsul*'luğundan da azledildiğini¹¹⁵⁵ ve emrindeki *Valerii legio*'su olarak adlandırılan ve Fimbria komutasında Küçük Asya'ya giren yirminci *legio* askerlerinin görev sürelerinin bittiğini kendisine bildirdi. Geri kalan askerlerin de savaşı derhal bırakmalarını emredildi. Bu emre itaat etmeyenlerin bütün mallarına el koyulacağı ilan edildi¹¹⁵⁶.

Bu emirle Lucullus, sadece bir Roma vatandaşı statüsüne inmişti. Fakat gene de askerlerini bir arada tutmayı başardı. Pontos kralını kendisiyle savaşa zorlayamadığından en azından onların birleşmesini önlemek üzere Tigranes'e karşı harekete geçmeye karar verdi. Amacı Tigranes üzerine yürüyerek onunla savaşmaktı¹¹⁵⁷. Bu bakımdan o sıralar elindeki üç yeni Roma *legio*'suyla Lykaonia üzerinden atandığı Cilicia Eyaleti'ne doğru ilerleyen bacanağı Quintus Marcius Rex'ten yardım istedi. Adamlarını göndererek, ondan emrindeki *legio*'larla

azatlıları efendilerinin emirlerine zorunlu olarak hizmet ettikleri için, onlara bir şey yapılmadı ve serbest bırakıldılar.

¹¹⁵⁴ Cass. Dio xxxvi. 14. 2-4.

¹¹⁵⁵ Cicero'ya (*Fam.* iii. 6. 3) göre, Lucullus'un ordu üzerindeki kumanda yetkisi ve Bithynia valiliği, kendi yerine atanan valinin eyalet topraklarına ayak basmasıyla sona eriyor ve yasa uyarınca otuz gün içinde eyaleti terk etmesi gerekiyordu. Daha detaylı bilgi için bk. MAGIE 1950: 348-349.

¹¹⁵⁶ App. *Mithr.* 90; ayrıca bk. Sall. *Hist.* v. 13; Cic. *Leg. Man.* ix. 26; Liv. *perioch.* 98; Plut. *Luc.* xxxv. 3; Cass. Dio xxxvi. 14. 4. Appianos'a (*Mithr.* 90) göre, söz konusu emri getiren haberciler Küçük Asya *proconsul*'u – metinde komutan (= *stratēgos* [στρατηγός]) olarak geçmektedir– tarafından yollanmıştı. Daha detaylı bilgi için bk. GELZER 1926: 404; MAGIE 1950: 348 dn. 57.

¹¹⁵⁷ Plut. *Luc.* xxxv. 2.

kendisine katılmasını rica etti. Fakat Murcius, bu isteği reddetti¹¹⁵⁸. Bunun üzerine Lucullus her nasılsa, askerlerini bir şekilde ikna ederek Tigranes'e karşı ilerlemeye başladı. Uzun yürüyüşlerden bitap düşmüş yorgun Armenia ordusuna baskın yapmayı planlıyordu¹¹⁵⁹. Fakat Romalılar, Kappadokia sınırını yakınlarına geldiklerinde durarak daha ileri gitmek istemediler. Bir zamanlar Fimbria'nın komutası altındaki askerler de yürüyüşü bırakarak geri çekildiler. Lucullus'a, *Senatus* tarafından verilen bir kararla –*Senatus consultum*– artık askerliklerinin bittiğini; Anadolu'daki bütün Roma eyaletlerinin yönetimine başkalarının atandığını; bu yüzden kendisinin de komutanlık yapmaya yasal hakkı olmadığını söylediler¹¹⁶⁰.

Lucullus'un, emekli askerleri durdurmak üzere her yolu denedi. Fakat bütün çabaları sonuçsuz kaldı. Askerlerin çadırlarını teker teker dolaşarak onları ikna etmeye çalıştı. Fakat onlar Lucullus'un önüne boş para keselerini atarak, düşmana karşı kendisinin yürümesini; çünkü şimdiye kadar yapılan seferlerde sadece kendisinin zengin olduğunu bildirdiler. Sonunda diğer askerlerin araya girmesiyle emekli askerler, İÖ. 67 yazı boyunca orduyla birlikte kalmaya razı oldular. Fakat, ne bir adım daha ilerlemeye, ne de düşmanla çarpışmaya yanaştılar. Olası bir çarpışma halinde, orduyu bırakıp geri çekileceklerdi. Çaresiz kalan Lucullus, emekli askerlerin her koşulunu kabul etti. Yoksa, şimdiye kadar ele geçirdiği toprakların hepsini kaybedecekti. Bu bakımdan bütün yaz boyunca onları Kappadokia sınırı yakınlarındaki karargahında tutmakla yetindi¹¹⁶¹.

Bu durumdan yararlanan Mithridates krallığına geri döndü. Kentlerin ve kalelerin kontrolünü tekrar ele geçirdi. Kentler kapılarını açtılar. Herkes kralın gelişini sevinçle karşıladı. Kral hiçbir yerde direnişle karşılaşmadı. Pontos'u tamamen Romalılardan temizledi. Kendisine ihanet eden kentlerden bazısını yıktı¹¹⁶², bazısını cezalandırdı; insandan ise, çeşitli şekillerde intikamını aldı¹¹⁶³. Tigranes ise, Lucullus'un Nisibis'e doğru geri çekilmeye başlamasıyla

¹¹⁵⁸ Sall. *Hist.* v. 14-15; Cass. Dio xxxvi. 15. 1; 17. 2.

¹¹⁵⁹ Plut. *Luc.* xxxv. 2; Cass. Dio xxxvi. 15. 2. Appianos'a (*Mithr.* 90) göre ise, terhis edildiklerini ve Lucullus'un artık komuta yetkisinin kalmadığını öğrenen askerlerin büyük bir bölümü ordugahı terk ettiler. Lucullus'un yanında sadece az sayıda asker kaldı. Onlar da fakir olanlardı. Zaten hiçbir varlıkları olmadığı için, *Senatus*'un mallarına el koyma cezası onlar açısından bir şey ifade etmiyordu.

¹¹⁶⁰ Plut. *Luc.* xxxv. 3; Cass. Dio xxxvi. 15. 3; ayrıca bk. Cic. *Leg. Man.* ix. 26; Liv. *perioch.* 98.

¹¹⁶¹ Plut. *Luc.* xxxv. 4-6. Askerlerin Lucullus'a karşı bu şekilde davranmalarının sebepleri için ise bk. Plut. *Luc.* xxxiii. 1-4; xxxiv. 3-4; *Luc-Kim.* ii. 3-4; Cass. Dio xxxvi. 16. 1-3.

¹¹⁶² Mithridates bir zamanlar kendi ismine izafeten kurduğu Eupatoria kentini, Romalılara karşı savaşmaksızın kapılarını açmış olduğu için ceza olarak yıktırmıştır (App. *Mithr.* 115; ayrıca bk. Strab. xii. 3. 30 c. 556).

¹¹⁶³ App. *Mithr.* 91; Cass. Dio xxxvi. 17. 1. Mithridates'in, İÖ. 67 Eylül'ü ile İÖ. 66 Eylül'ü arasında Pontos'ta bastığı sikkeler için ayrıca bk. MAGIE 1950: 349 dn. 59.

birlikte krallığının kuzey eyaletlerindeki hakimiyetini sağlamlaştırmıştı. Daha sonra hiç beklemeksizin güney eyaletleri ve bölgeleri üzerine yürümüş ve onların da kontrolünü eline geçirmişti. İÖ. 67 ilkbaharında Lucullus'un Mithridates üzerine yürüdüğü sırada, Tigranes'de imparatorluğunun güney eyaletleri boyunca Pontos'a doğru ilerledi. Lucullus'un Kappadokia sınırlarına yakın bir yerde çakılıp kalmasından yararlanarak İÖ. 67 yazında Kappadokia'ya girdi. Bu sırada Pontos'taki hakimiyetini sağlamlaştıran Mithridates'te Kappadokia üzerine yürüdü. Lucullus'un ve Romalıların gözleri önünde Kappadokia'yı talan ettiler. Kappadokia'nın bahtı kara kukla kralı I. Ariobarzanes ise, altıncı kez krallığından kaçarak Romalılara sığınmak zorunda kaldı¹¹⁶⁴.

Kaderin bir cilvesi olarak, İÖ. 67 yazında Lucullus'un Pontos'u ele geçirdikten sonra bölgeyi Roma eyaleti olarak düzenlemek üzere *Senatus*'tan istediği komisyon üyeleri Kappadokia sınırındaki Roma kampına ulaştılar. Fakat ortada düzenlenecek eyalet yoktu. Lucullus, kendi ordusuna dahi kumanda edemiyor, askerleri ve subayları tarafından aşağılanıyor ve hakarete uğruyordu¹¹⁶⁵. Yıllarca Anadolu'yu kana bulayan Lucullus'un o muhteşem fetihleri ve zaferleri artık birer hayal olmuştu. Gerek Mithridates, gerekse Tigranes kendi krallıklarını tekrar ele geçirmişler, üstüne üstlük bir de Kappadokia'yı yağmalamışlardı. Şimdi Küçük Asya ve Hellas, Mithridates ile Tigranes'in tehdidi altına girmişti. Roma kartalları geldikleri hızla Tigris ve Euphrates'ten Halys'e doğru geri çekilmişlerdi. İÖ. 74 yılının sonlarında Anadolu'dan gidip de 67 yılının yazında dönen bir kimse, bu süre zarfında Küçük Asya'da Kappadokia'nın Mithridates ve Tigranes'in hakimiyetleri altında geçmesinden başka hiçbir siyasi değişiklik olmadığını zannedebilirdi. Ancak bu müddet zarfında, Bithynia, Paphlagonia, Pontos, Kappadokia ve Armenia bölgelerindeki birçok kent yakılıp yıkılmış, kırsal alanlar tahrip edilmiş, sayısız insan katledilmiş ve Anadolu'nun büyük bir bölümü harabeye çevrilmişti. Lucullus ise, Bithynia ve Cilicia bölgelerindeki *proconsul*'ların pervazsızlığı ve askerlerinin inatçılığı yüzünden Kappadokia sınırındaki Roma kampında elleri kolları bağlı bir halde, şimdiye kadar ele geçirdiği her şeyin birer birer kaybedilişini seyretmek zorunda kalıyordu¹¹⁶⁶.

Bu sırada Lucullus'un yerine Bithynia Eyaleti *proconsul*'luğuna ve Mithridates'e karşı yönetilecek olan savaşın komutasına atanan M. Acilius Glabrio bir ara emrindeki orduyla

¹¹⁶⁴ Plut. *Luc.* xxxv. 2; 5; App. *Mithr.* 91; Cass. Dio xxxvi. 15. 3; 17. 1; Cic. *Leg. Man.* ii. 5; v. 12; vi. 16; ix. 26.

¹¹⁶⁵ Plut. *Luc.* xxxv. 5-6; xxxvi. 1; Cass. Dio xxxvi. 43. 2; 46. 1; Cic. *Att.* xiii. 6a.

¹¹⁶⁶ Cic. *Leg. Man.* ii. 5; v. 12; ix. 26. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. GÜNALTAY 1987²: 509.

Kappadokia'ya giderek Mithridates'le savaşmayı düşündü. Mithridates'i yenerek, Lucullus'un zaferlerinin üzerine oturmak istedi. Fakat Pontos kralının kuvvetli ordusunu ve Lucullus'un kampında cereyan eden olayları duyunca oraya gitmekten vazgeçti. Bithynia'daki eyaletinde kalarak olayları uzaktan seyretmeyi yeğledi. Lucullus'un eski valisi olup ta hiç görmediği Cilicia *proconsul*'luğuna atanan bacanağı Q. Marcius Rex ise, onun yardım çağrısını reddet-tikten sonra emrindeki *legio*'larla, eyaletine gitti. Orada, Tigranes'ten kaçarak Romalılara sığınan Menemakhos ve Nisibis'teki ayaklanmadan sonra Lucullus'un kendisini cezalandır-masından korkarak yanına gelen karısının kardeşi Clodius'u koruması altına aldı. Daha sonra da Clodius'u donanmasının başına geçirerek, onu Cilicia'yı korsanlardan temizlemekle görev-lendirdi¹¹⁶⁷.

Lucullus, İÖ. 67 sonbaharına kadar Kappadokia sınırındaki kampında kaldı. Sonbahar başında emekli askerler görev yerlerini bıraktılar¹¹⁶⁸. Bunun üzerine Lucullus ordusu ve *Senatus* tarafından kendisine gönderilen komisyon üyeleriyle Galatia'ya çekildi. İÖ. 67-66 kışını Roma'nın Küçük Asya'daki en önemli müttefikleri olan Galatların topraklarında geçirdi. İÖ. 66 yılı ilkbaharına Pompeius'la Galatia'da buluşuncaya dek Roma birliklerini komuta-sı altında tutmayı başardı¹¹⁶⁹.

3.6. *Lex Gabinia*; Pompeius'un Korsan Seferi

İÖ. 67 yılında Akdeniz'de korsanlık faaliyetleri son haddine ulaşmıştı¹¹⁷⁰. Öyle ki korsanlar neredeyse bütün Akdeniz'e hakim olmuşlardı. Özellikle Anadolu'da ikamet eden insanlardan

¹¹⁶⁷ Cass. Dio xxxvi. 17. 1-2.

¹¹⁶⁸ Fakat resmi olarak görev süreleri biten askerler, bir şekilde Lucullus'un kampından ayrılmamış ve İÖ. 66 ilkbaharına kadar onun yanında kalmış gibi görünmektedirler. Cassius Dio'ya (xxxvi. 16. 3; 46. 1) göre, Pompeius "*Valerii*" olarak adlandırılan bu *legio* askerlerini askerlik süreleri bitmiş olmasına rağmen kendi birlik-leri arasına almıştır. Ayrıca bu askerler Pompeius'un uzun seferleri boyunca hiçbir şekilde, ona karşı ayaklan-mamış ve orduda kanışıklık çıkarmaya yeltenmemişlerdir.

¹¹⁶⁹ Plut. *Luc.* xxxvi. 1-2; *Pomp.* xxxi. 1-5; Cass. Dio xxxvi. 46. 1. Cicero'ya (*Leg. Man.* ix. 26) göre ise, askerlik süresi biten askerler *Senatus*'un kararını duyar duymaz görev yerlerini bıraktırmışlar; diğer birlikler ise Lucullus'u terk ederek Bithynia valisi M. Acilius Glabrio'nun yanına dönmüşlerdir (ayrıca bk. App. *Mithr.* 90).

¹¹⁷⁰ App. *Mithr.* 91; Flor. *epit.* i. 41. 1. Appianos'a (*Mithr.* 92) göre, Birinci Mithridates-Roma Savaşı'nda Mithridates Küçük Asya Eyaleti'ni ele geçirmiş; fakat Hellas'a gönderdiği orduların art arda Sulla tarafından yenilmesi üzerine, bu eyaleti uzun zaman elinde tutamayacağını anlamıştır. Bu yüzden eyaletin bir bölümünü yağmalamış ve denize korsanlar yollamıştır. Korsanlar ise, başlangıçta halkı hırsızlar gibi tedirgin ederek birkaç gemiyle dolaşıp durmuşlar; daha sonra yaptıkları işten büyük kazanç sağladıklarını fark edince, korsanlıktan vazgeçmemişlerdir. Hatta Pontos kralı, Birinci Mithridates-Roma Savaşı'nda yenilip, Sulla'yla barış yaptıktan sonra yurduna döndükten sonra bile korsanlar Anadolu sahillerinde korsanlık faaliyetlerine devam etmişlerdir. Ayrıca bk. App. *Mithr.* 63; Plut. *Pomp.* xxiv. 1.

bazıları Mithridates-Roma Savaşları nedeniyle geçim kapılarının kapandığı ve büyük bir sefalet içine düştükleri için korsan olmaya karar vermişlerdi. Önce haydutlar gibi, *hemiolia*'larla daha sonra da iki, ya da üç sıra kürekli gemilerle, aynı organize bir donanmanın generallerini andıran korsan şefleri yönetiminde, filolar halinde seyrederek, kara yerine denizi haraca bağlamışlardı¹¹⁷¹. Bazen kent yurttaşları içinden en zenginlerini kaçırıp onları sığınaklarına götürüyor ve halktan fidye istiyorlardı¹¹⁷². Bununla birlikte limanlara ve sahil kentlerine akın düzenlemekten de geri durmuyorlardı. Çiftlik evlerini ve tarlaları yakmakla kalmıyor, tahkim edilmiş kalelere saldırıyor, kentleri dahi kuşatarak kalelerine büyük zararlar veriyor, duvarlarını yıkıyor, şehirleri yağmaladıktan sonra yakıyor halkı ise, köle olarak Delos ve Rhodos gibi açık pazarlarda satıyorlardı¹¹⁷³. Knidos, Kolophon, Klazomenai, Iasos'un gibi birçok kent, Samos, Delos ve Samothrake gibi sayısız ada ve Klaros, Didyma, Epidauros gibi onlarca tapınak korsanlar tarafından yağmalanmıştı. Ayrıca korsanların korkusundan birçok ada boşaltılmış, kentler terk edilmişti¹¹⁷⁴.

Korsanların en önemli sığınakları, ortak demir atma ve kamp kurma yeri olarak seçtikleri, Kilikia'nın Dağlık diye adlandırılan (= Kilikia Trakheia) yöresiydi. Kilikia'nın dik yamaçlı, limansız ve yüksek dağlar arasında kalan bu kısmında bir araya geldikleri küçük kaleleri, limanları, ıssız adaları ve başka barınakları vardı¹¹⁷⁵.

Deniz savaşlarında Roma *consul* ve generallerini dahi yenmişlerdi¹¹⁷⁶. Bunların arasında yendikleri Sicilia valisi de vardı. Hiçbir denizde güvenlik içinde dolaşılıyordu. Kara ise, ticaret ilişkileri olmadığından pek elverişli değildi. Roma kenti de, artık uyrukları ve bağlaşı-

¹¹⁷¹ App. *Mithr.* 92; Plut. *Pomp.* xxiv. 1-2; Cass. Dio xxxvi. 20. 1-4; 21. 1-2; Flor. *epit.* i. 41. 2-3.

¹¹⁷² App. *Mithr.* 92-93; Plut. *Pomp.* xxiv. 4.

¹¹⁷³ App. *Mithr.* 92-93; Cass. Dio xxxvi. 21. 2-3; ayrıca bk. Strab. xiv. 5. 2 c. 668.

¹¹⁷⁴ Cic. *Leg. Man.* xi. 31-xii. 35; xviii. 54-xix. 57; App. *Mithr.* 63; 92-93. Plutarkhos (*Pomp.* xxiv. 4-5) de, Akdeniz'deki korsanların 1.000'den fazla gemiye sahip olduklarını, şimdiye kadar 400'den fazla kenti ele geçirerek yağmaladıklarını ifade etmektedir. Ayrıca Klaros, Didyma ve Samothrake'deki kutsal alanların; Hermione'deki Kthonia; Epidauros'taki Asklepios, Isthmos, Tainaron, Kalauria'daki Poseidon; Aktion ve Leukas'taki Apollon ile Samos Adası, Argos ve Lakinion'daki Hera tapınaklarının korsanlar tarafından yağmalandığını belirtmektedir.

¹¹⁷⁵ Korsanlık felaketi Appianos'a (*Mithr.* 92-93) Mithridates-Roma Savaşları'nın sertliğini ve uzunluğunu göz önünde bulunduran Kilikia Trakheia'lılarda başlamıştı –bu nedenle korsanlara Kilikia'lılar deniyordu. Daha sonra da Syria, Kypros, Phamphyliya ve Pontos halklarıyla devam etmiş; sonunda tüm doğu insanların, kötülüklere maruz kalmaktansa kötülük etmeyi yeğlemeleri ve bunun için de kara yerine denizi seçmeleriyle ortaya çıkmıştı. Böylece kısa sürede korsanların sayıları on binleri bulmuş ve korsanlık sadece doğudaki sularda değil Herakles Sütunları'na (= Cebelitarık Boğazı) kadar tüm Akdeniz'e yayılmıştı. Ayrıca bk. App. *Mithr.* 119.

¹¹⁷⁶ App. *Mithr.* 93; Cic. *Leg. Man.* xii. 33.

ları gibi bu felaketi tüm canlılığıyla hissediyordu. Mısır'dan düzenli olarak Roma'ya gönderilen tahıl yüklü gemiler bile korsanlar tarafından ele geçirilmeye başlandı. Bu durum kısa süre içinde Roma *forum*'larında hububat kısıntısı ve yokluğu şeklinde kendini gösterdi. Roma nüfusunun kalabalık olması nedeniyle de açlık çekiyor ve gün geçtikçe yıpranıyordu¹¹⁷⁷. Ticaret durmuştu¹¹⁷⁸. Artık Romalılar bile korsanların insafına kalmışlardı. Karaya ve denize dağılmış, korsanlık yapmalarını gerektirmeyecek sabit malları olmayan, sadece önlerinde korsanlık etme şansları bulunan bu denli büyük bir orduyu ortadan kaldırmak Romalılara büyük ve zor bir iş gibi görünüyordu. Ne gözle görülen, ne elle tutulabilen bir yanı, ne de yasası olan bu savaş şimdiye dek hiç rastlanmamış bu bambaşka özelliği dolayısıyla korku ve şaşkınlık uyandırıyordu¹¹⁷⁹. Murena onlara saldırmıştı; ama söylenmeye değer hiçbir şey başaramamıştı. Ondan sonra aynı şeyi Servilius Isauricus da yapmıştı. Ancak söz konusu durum korsanlar üzerinde budanmış bir ağaç etkisi göstermiş, onların daha da serpilip güçlenmelerine neden olmuştu¹¹⁸⁰.

Şimdi korsanlar büyük bir aldırılmazlık ve küçümsemeyle İtalya'nın tüm kıyılarını, Romalıların en önemli limanlarından Brundisium'u; hatta Ostia'yı yağmalayabiliyorlardı¹¹⁸¹. Sicilia, Campania¹¹⁸² ve Etruria civarlarına baskınlar düzenliyor, yolcu, ticaret, yük ve savaş gemilerini yakıyor, yolculuk etmekte olan soylu ailelerin kadınlarını yakalıyor ve kaçırıyorlardı. Kaçırıkları kişiler arasında kendi bildirgelerini götürmekte olan iki yargıç da vardı¹¹⁸³. Bazen de sanki kendi vatanlarıymış gibi İtalya sahillerinde karaya çıkarak yerleşiyor ve öldürmedikleri insanları köleleriymiş gibi kullanıyorlardı¹¹⁸⁴.

Artık bu utanca ve zarara katlanamayan Romalılar, korsanlara karşı harekete geçmeye karar verdiler¹¹⁸⁵. İÖ. 67 yılının ilk aylarında halk *tribunus*'u (= *tribunus plebis*) Aulus

¹¹⁷⁷ Cic. *Leg. Man.* xvii. 53; App. *Mithr.* 91; 93; ayrıca bk. Liv. *perioch.* 99; Cass. Dio xxxvi. 21. 1-2; 22. 1-2; 23. 1-2.

¹¹⁷⁸ Plut. *Pomp.* xxv. 1; ayrıca bk. Cic. *Leg. Man.* xii. 32.

¹¹⁷⁹ App. *Mithr.* 93; Cass. Dio xxxvi. 3.

¹¹⁸⁰ App. *Mithr.* 93-94; ayrıca bk. Cass. Dio xxxvi. 35. 2-3; Flor. *epit.* i. 41. 4-6.

¹¹⁸¹ Cic. *Leg. Man.* xii. 33; App. *Mithr.* 93; Cass. Dio xxxvi. 22. 1-2, ayrıca bk. Vell. ii. 31. 2.

¹¹⁸² Flor. *epit.* i. 41. 6.

¹¹⁸³ Cic. *Leg. Man.* xii. 32; Plut. *Pomp.* xxiv. 4; 6; App. *Mithr.* 93; Cass. Dio xxxvi. 22. 1-2. Korsanların yakaladıkları, ya da kaçırdıkları Roma vatandaşlarına yaptıkları komik ve aşağılayıcı hareketler için bk. Plut. *Pomp.* xxiv. 7-8.

¹¹⁸⁴ Cass. Dio xxxvi. 22. 3-4.

¹¹⁸⁵ Liv. *perioch.* 99; Plut. *Pomp.* xxv. 1; App. *Mithr.* 93-94; Cass. Dio xxxvi. 23. 2.

Gabinius, denizleri korsanlardan temizlemek üzere bir yasa hazırladı. *Lex Gabinia* yasası olarak adlandırılan bu kanun *Senatus* tarafından onandı¹¹⁸⁶.

O güne kadar çok iyi bir ün yapmış olan Gnaeus Pompeius'u, üç yıllığına Herakles Sütunları'na kadar bütün Akdeniz'de karada kıyıda 400 *stadia*'lık uzaklığa kadar sınırsız bir yetkiyle donatarak (= *imperium infinitum*) komutan olarak atadılar¹¹⁸⁷. Tüm krallara, hükümdarlara, ada devletlerine¹¹⁸⁸, halklara ve kentlere, mümkün olan her şekilde Pompeius'a yardım etmeleri için mektuplar gönderdiler. Pompeius'a askeri birlikleri silah altına alabilme ve eyaletlerden para toplayabilme yetkisi verdiler. Kendi topladıkları askerlerden oluşmuş bir orduyu, ellerindeki tüm gemileri ve 6.000 Attika *talanta*'sı tutarındaki parayı da ona verdiler¹¹⁸⁹ –bu onların, öylesine büyük bir deniz üzerine yayılmış, kolayca bin bir köşeye saklanabilen çabucak geri çekilip habersizce yeniden ortaya çıkıveren bu denli büyük bir gücü yenenin çok büyük ve zor bir iş olduğunu düşündüklerini gösteriyordu. Pompeius'tan önce hiç kimse, o güne dek Romalılarından böylesine büyük bir yetki almamıştı. 120.000 piyadelik kara ordusu, 4.000 atlısı, *hemioia*'lar¹¹⁹⁰ (ἡμιολια) da sayılırsa 270 gemisi vardı. *Senatus* temsilcisi olup, komutası altına *legatus/praetor* olarak atanan 25 temsilcisi vardı¹¹⁹¹. Denizleri bunlar arasında paylaştırdı. Her birinin kumandasına yeterli sayıda gemi, süvari ve piyade birlikleri tahsis etti. Kendilerine emanet edilen bölgelerde tam yetkili olabilmeleri için içlerinden her birine *praetor* bildirelileri verdi. Pompeius ise kralların kralı gibi, onların arasında gidip gelecek, onları kendilerine ayrılan bölgelerde kalıp kalmadıklarını, bir bölgede korsan izlerken, içlerinden birinin görevini tamamlamadan başka bir şeyle ilgilenip ilgilenmediğini görebilecekti. Korsanlara karşı koyabilmek ve onların bir araya gelmelerini engelleyebilmek için yeterli sayıda kuvvetin her zaman yerinde olması gerekiyordu¹¹⁹².

¹¹⁸⁶ Cic. *Leg. Man.* xvii. 52; xviii. 54; xix. 57-58; Liv. *perioch.* 99; Plut. *Pomp.* xxv. 2; xxvi. 1-4; App. *Mithr.* 94; Cass. Dio xxxvi. 23. 4; Vell. ii. 31. 2; Ascon. *pro Corn.* 63-64. Gabinius'un yasa tasarısına ilişkin, Roma *Senatus*'unda yapılan tartışmalar ve çeşitli görüşler için bk. Plut. *Pomp.* xxv. 4-6; Cass. Dio xxxvi. 23. 5-36a; Ascon. *pro Corn.* 63. Daha detaylı bilgi için bk. SHERWIN-WHITE 1984: 187.

¹¹⁸⁷ Plut. *Pomp.* xxv. 2; App. *Mithr.* 94; Cass. Dio xxxvi. 36a-37. 1; Vell. ii. 31. 2-3; ayrıca bk. Cic. *Leg. Man.* xxii. 63; xxiii. 67; Liv. *perioch.* 99; Flor. *epit.* i. 41. 7.

¹¹⁸⁸ Florus'a (*epit.* i. 41. 8) göre, Pompeius'un bu seferine Rhodos'lular önemli ölçüde katkıda bulunmuşlardır.

¹¹⁸⁹ App. *Mithr.* 94. Cass. Dio'ya (xxxvi. 1) göre, *Senatus* Pompeius'a istediği kadar gemi, asker, para ve savaş araç gereci alma yetkisi verdi (ayrıca bk. Plut. *Pomp.* xxv. 3).

¹¹⁹⁰ Bir buçuk sıra kürekli gemi.

¹¹⁹¹ App. *Mithr.* 94. Plutarkhos (*Pomp.* xxv. 3) ve Cassius Dio'ya (xxxvi. 37. 1) göre, *legatus* (= temsilci) sayısı 15 idi. Plutarkhos'a (xxvi. 2) göre, 120.000 piyade, 5.000 süvari, 500 gemi kendisine tahsis edilmişti. Pompeius, ayrıca kendisine komutan olarak *Senatus* üyelerinden *praetor*'luk yapmış 24 kişi seçmiş ve 2 kişiyi de ordunun maliye işlerinden sorumlu olmak üzere kendisine *quaestor* atamıştı.

¹¹⁹² App. *Mithr.* 94.

Pompeius Akdeniz'i 13 bölgeye ayırdıktan sonra komutanları arasında bölüştürdü. Her şeyi aşağıdaki gibi düzenledi: Tiberius Nero ve Manlius Torquatus'u İspanya ve Herakles Sütunları'na kumandan olarak yerleştirdi. Galia ve Liguria yakınlarındaki suları Marcus Pomponius'a bıraktı. Libya, Kyrene, Sardunia, Korsika, ve komşu adalar için Lentulus Marcellinus ve Publius Atilius'u görevlendirdi. İtalya kıyılarını, Lucius Gellius ve Gnaeus Lentulus'a verdi. Sicilia ve Adriatik Denizi'nden Akarnania'ya kadar olan kısımdan Plotius Varus ile Terentius Varro sorumluydular. Peloponnesos, Attika, Euboia, Thessalia, Makedonia ve Boiotia'yı Lucius Sisenna'ya bıraktı. Adalar, Aigaion Pelagos (= Ege Denizi) ve Hellespontos (= Çanakkale) Boğazı'nın kontrolünü Lucius Lollius'a; Bithynia, Thrakia, Propontis ve Bosporos (= İstanbul) Boğazı'nı Publius Piso'ya; Lykia, Pamphylia, Kypros ve Phoinike sahillerini Q. Metellus Nepos'a verdi¹¹⁹³. *Praetor*'ların saldırılarda bulunmaları, kendilerine ait bölgeleri savunmaları ve ellerinde tutmaları amacıyla yapılan komutanlık dağıtımları bu şekilde yapılmıştı. Böylelikle korsanları Akdeniz'de her yönden kuşatarak onlara, ne kaçabilecek, ne de sığınabilecek bir yer bırakmıştı. Bu şekilde, komutanlarından her biri diğerlerinin önlerinden kaçan korsanları yakalayabilecekti. Ayrıca, ne korsanları kovalarken kendi üstlerinden uzağa düşecek, ne de iş bitinceye kadar yarıştaymış gibi, aynı nokta etrafında dönüp duracaklardı¹¹⁹⁴. Bu plan çerçevesinde Pompeius, İÖ. 67 ilkbaharında her bir komutanını görev yerlerine gönderdi. Daha sonra da kendi donanmasıyla hepsinin çevresinde dolaşmaya başladı. Önce batı bölgelerini denetledi. Bu görevi kırk günde tamamladı. Böylelikle Roma İmparatorluğu'nun batı bölgeleri büyük ölçüde korsanlardan temizlendi¹¹⁹⁵. Dönüşte Roma'ya uğradı. Oradan Brundisium'a geçti¹¹⁹⁶. Daha sonra kırk gün içinde doğu bölgelerini de denetledi. Gidiş gelişlerinin çabukluğu, hazırlıklarının yoğunluğu ve akıl almaz ünü herkesi şaşırttı. Öyle ki; önceleri Pompeius'a saldırmayı, ya da en azından giriştiği işin hiç de kolay olmadığını ona göstermeyi tasarlayan korsanlar, çok çabuk korkuya kapıldılar. Kuşattıkları kentlere karşı yaptıkları baskınlardan vazgeçtiler ve her zamanki inlerine ve doruklarına geri çekildiler. Böylece denizler hemen hemen hiç çarpışma olmadan temizlendi ve korsanlar çeşitli bölgelerdeki valiler tarafından her yerde ele geçirildiler¹¹⁹⁷.

¹¹⁹³ App. *Mithr.* 95; Flor. *epit.* i. 41. 9-10; ayrıca bk. Cic. *Leg. Man.* xix. 58.

¹¹⁹⁴ Plut. *Pomp.* xxv. 2; xxvi. 3; App. *Mithr.* 95; ayrıca bk. Flor. *epit.* i. 41. 8; 11.

¹¹⁹⁵ Cic. *Leg. Man.* xii. 34-35; Plut. *Pomp.* xxvi. 4; ayrıca bk. Liv. *perioch.* 99; Flor. *epit.* i. 41. 15.

¹¹⁹⁶ Plut. *Pomp.* xxvii. 2; App. *Mithr.* 95; ayrıca bk. Cic. *Leg. Man.* xii. 35.

¹¹⁹⁷ App. *Mithr.* 95; Cass. Dio xxxvi. 37. 3-4.

Bunun üzerine Pompeius, İÖ. 67 yazında en iyi gemilerden 60 parçalık bir donanma ve çok sayıda kuşatma aletiyle Kilikia'ya doğru yelken açtı¹¹⁹⁸. Pompeius korsanlar karşısında her türlü çarpışma olasılığını göz önüne almıştı. Sarp tepeleri kuşatmak için bu araçlara gereksinimi olacağını sanıyordu. Ama hiçbir şeye gerek kalmadı. Adının ve yoğun hazırlıklarının estirdiği terör karşısında korsanların ve haydutların gözleri korktu. Bu bakımdan en azından ona karşı koymazlarsa hoşgörülü ve müşfik davranışlarla karşılaşmayı ümit ettiler. Önce Lykia'daki Kragos (= Akdağ) ve Antikragos (= Boncuk Dağları)¹¹⁹⁹ gibi en önemli kaleleri ellerinde tutan korsanlar¹²⁰⁰ kendiliklerinden teslim oldular. Onlardan sonra Kilikia Trakheia'da yaşayanların bir bölümü, en sonunda da birbiri arkasından birçoğu teslim oldu¹²⁰¹. Bir grup korsan ise, birleşerek Korakesion (= Alanya) açıklarında Pompeius'un donanmasıyla çarpıştı. Fakat yenilerek geri çekilmek zorunda kaldılar. Kaçanların bir kısmı Korakesion'un tahkimli kalesine ve diğer kısmı ise, kentin önlerindeki adanın kalın ve yüksek sur duvarları arkasına sığındılar. Daha sonra da, Pompeius'a elçilerini göndererek teslim olmak istediklerini bildirdiler. Böylelikle Kilikia sahillerindeki savaş kısa sürede sonuçlanmış oldu¹²⁰². Bütün Akdeniz ise, üç ay gibi bir zamanda büyük ölçüde korsanlardan temizlendi¹²⁰³.

¹¹⁹⁸ Liv. *perioch.* 99; Plut. *Pomp.* xxxvii. 3; App. *Mithr.* 96; Flor. *epit.* i. 41. 12.

¹¹⁹⁹ Söz konusu dağların lokalizasyonlarına ilişkin görüşler ve literatür bilgisi için ayrıca bk. TAKMER 2002: 35 dn. 12-13.

¹²⁰⁰ Roma-Mithridates Savaşları yüzünden bir süreliğine kesintiye uğramış olsa dahi, Roma'nın son 25 yıldır korsanlara karşı giderek artan kararlı mücadelesi sonucunda korsanların bir kısmı Lykia Bölgesi'nde de aynen Kilikia'da olduğu gibi daha iç kesimlerdeki yüksek ve tahkimli mevzilerde konuşlanmış gibi gözükmektedir (TAKMER 2002: 38).

¹²⁰¹ Plut. *Pomp.* xxvii. 4; App. *Mithr.* 96; Cass. Dio xxxi. 37. 4-5; Flor. *epit.* i. 41. 13.

¹²⁰² Flor. *epit.* i. 41. 13-14. Burada şu noktayı da belirtmek yerinde olur ki: Romalıların İÖ. I. yüzyılın başından itibaren Kilikia sahillerindeki korsanlık ve bölgenin iç kısımlarındaki haydutluk faaliyetlerini bastırmak için gönderdiği komutanlar, ancak belirli ölçüde başarı sağlayabilmişlerdir. Bölgeye sakinlerine karşı yapılan her hareket ve seferden kısa süre sonra Kilikia Trakheia, Homonaides, Oroanda ve Isauria'da yeni direniş noktaları ortaya çıkmaya devam etmiştir. Öyle ki, Cicero (*Fam.* xv. 4. 8-10) bile, İÖ. 51-50 yılları arasında Cilicia *proconsul*'uyken Tauros Dağları'ndaki Roma hakimiyetine karşı direnen bazı surlu yerleşimlere karşı bir harekate çıkmıştır. Belki de, kendi yaşamına pek olmayan bir şeyin; askeri başarılarının üzerinde durup, onları daha da belirginleştirmek için biraz da abartma eğilimine kapılarak, buralara nasıl saldırdığını detaylı bir şekilde kaleme almıştır. Özellikle Kilikia'lıların ana yerleşimlerinden biri olan Pendenissos kenti, Cicero tarafından kuşatılmasına rağmen elli yedi gün dayanmıştır. Romalılar kenti, ancak bütün abluka işlemlerini ve kuşatma aletlerini devreye sokup, daha şiddetlice saldırmalarından sonra alabilmişlerdir (Cic. *Att.* ii. 10. 3; *Fam.* xv. 4. 8-10).

Bölgedeki direniş noktaları sanıldığından daha fazla gibi gözükmektedir. Isauria, Homonaides ve Oroanda'lılarla Kilikia Trakheia'daki Kietai kavmi, İÖ. I. yüzyılın sonuna; hatta İS. I. yüzyılın ortalarına kadar Romalılara karşı direnişlerini sürdürmüşlerdir (ayrıca bk. Strab. xii. 6. 3-5 c. 568-569). Daha detaylı bilgi için bk. SHAW 1989: 221 vdd.

¹²⁰³ Plut. *Pomp.* xxviii. 1; ayrıca bk. Cic. *Leg. Man.* xi. 31-xii. 35; Liv. *perioch.* 99; Plin. *nat.* vii. 26. 97; App. *Mithr.* 114; Flor. *epit.* i. 41. 12-15.

Korsanlar bütün gemilerini Pompeius'a verdiler. Teslim olurlarken bazıları tamamlanmış, bazıları henüz atölyelerde olan çok sayıda silah da teslim ettiler. Ayrıca inşaat için olduğu kadar yelken takımları, halatlar ve gemi malzemeleri için topladıkları kereste, bronz, demir, ip, katran gibi her türlü malzemeyi de devrettiler. En sonunda çalıştırılmak üzere zincire vurulmuş, ya da fidye almak için saklanmış çok sayıda tutsağı getirip Romalılara verdiler¹²⁰⁴. Pompeius keresteleri yaktırdı, gemileri beraberinde götürdü, korsanlar tarafından tutsak edilenleri ve zincire vurulanları evlerine gönderdi. Birçoğu evlerine döndüklerinde kendi mezarlarıyla karşılaştılar; çünkü herkes onların ölmüş olduğunu düşünüyordu. Korsanlar kötü olduklarından değil, Roma-Mithridates Savaşları onları sefalet içinde bıraktığı için böyle bir yaşam sürüyorlardı. Pompeius onları Mallos, Adana, Soli/Pompeiopolis, Epiphaneia'ya, ya da içinde oturulmayan başka boş arazi, ya da az kalabalık olan Dağlık Kilikia kentlerine yerleştirdi. İçlerinden bazıları Akhaia'daki Dyme'ye gittiler¹²⁰⁵. Böylece korsanlara karşı çok zor olacağı tahmin edilen savaş Pompeius sayesinde birkaç gün içinde sona erdi. 71 gemi zorla ele geçirildi. 306 gemi korsanlar tarafından teslim edildi¹²⁰⁶. Yaklaşık 120 kent, kale ve korsanların ikamet ettikleri tahkimli yerleşimler alındı ve 10.000 korsan çarpışmalar sonunda öldürüldü¹²⁰⁷.

¹²⁰⁴ App. *Mithr.* 96. Cassius Dio'ya (xxxvi. 17. 3) göre, İÖ. 67 yılı Cilicia *proconsul*'u Marcius'un karısının kardeşi ve aynı zamanda donanma komutanı Clodius, İÖ. 67 baharında bölgeyi korsanlardan temizlemek üzere harekete geçmiş; fakat onlar tarafından esir alınmıştır. Bununla birlikte Pompeius'un bölgeye gelmesiyle ondan korkan korsanlar Clodius'u serbest bırakmışlardır.

¹²⁰⁵ Liv. *perioch.* 99; Strab. xiv. 3. 3 c. 665; 5. 8 c. 671; Plut. *Pomp.* xxviii. 2-4; App. *Mithr.* 96; Cass. Dio xxxvi. 37. 6; Flor. *epit.* i. 41. 14; Vell. ii. 32. 4.

¹²⁰⁶ App. *Mithr.* 96. Plutarkhos (*Pomp.* xxviii. 2) de, Pompeius'un birçok korsan gemisi ele geçirdiğini ve bunlardan 90 tanesinin pruvalarında tunç mahmuz olduğunu kaleme almıştır. Bununla birlikte Plutarkhos'un verdiği bu sayı sadece Kilikia Trakheia'ya ilişkin olmalıdır. Çünkü Plinius'a (*nat.* vii. 26. 97) göre, Pompeius Akdeniz'deki korsanlarla karşı savaşı sırasında onların 846 gemisinden, bir kısmını batırarak, diğer bir kısmını ise, ele geçirmiştir.

Gene Plinius'a (*nat.* xvi. 3) göre, Pompeius Akdeniz'deki korsanları yendikten sonra Marcus Varro tarafından *corona aurea* (= altın bir taç) ile onurlandırılmıştır (ayrıca bk. Plin. *nat.* vii. 26. 97; xvi. 3. 7 c). Bu çeşit bir onurlandırma Roma tarihinde yalnız, İÖ. 67 yılında Pompeius'a ve İÖ. 36 yılında, aynı zamanda korsanlara karşı da verilmiş olan Sicilia Savaşları sonunda Marcus Agrippa'ya –Augustus tarafından– verilmiştir. Söz konusu savaşlarda ele geçirilen korsan gemilerinin pruvalarındaki *rostrum*'ları (= tunç mahmuzlar) sonradan Roma *forum*'unda sergilendiler (Plin. *nat.* xvi. 3. 7-8).

Korsanlara karşı savaşımında Pompeius ise, amirallerinden Varro'yu başarılarından ötürü zafer çelengiyle ödüllendirmiştir (Plin. *nat.* iii. 11. 101; vii. 30. 115; ayrıca bk. Flor. *epit.* i. 41. 9-10)

¹²⁰⁷ App. *Mithr.* 96. Plutarkhos (*Pomp.* xxxvii. 4) te, Romalılara karşı koyan korsanlardan kaç kişinin öldürüldüğüne ilişkin sayı vermemektedir. Ancak Pompeius'a karşı savaşan korsanların takip edildikleri, kuşatılarak ele geçirildikleri ve affedilmez suçlarından dolayı cezalandırıldıkları belirtilmektedir (ayrıca bk. Cic. *Leg. Man.* xii. 35). Bununla birlikte teslim olanlar ki, sayıları 20.000'den fazlaydı, Kilikia ve Hellas'ın tarım yapmak açısından uygun kentlerine yerleştirildiler. Böylelikle Pompeius, korsanlara düzgün bir yaşam için bir fırsat daha vermiş

3.7. *Lex Manilia*; Pompeius'un Mithridates Seferi ve Sonuçları

Pompeius daha önce hiçbir Romalı generalin yapamadığını yapmış ve belki kendisinin bile umduğundan kolay bir zafer kazanarak Akdeniz'deki korsan tehlikesini 90 gün¹²⁰⁸ gibi kısa bir süre içinde büyük ölçüde bertaraf etmişti. İÖ. 67 sonbaharında bu zaferini Roma'ya bildirmiş, kendisi ise Cilicia'da düzenlemeler yapmaya başlamıştı. Pompeius'un bu haberi Roma'da büyük bir memnuniyet, sevinç ve hayretle karşılanmıştır. Bunun üzerine İÖ. 66 yılının ilk aylarında Roma halk *tribunus*'u Gaius Manilius, *Senatus*'a yeni bir yasa tasarısı sundu¹²⁰⁹.

Bu yasa tasarısı esas itibariyle, bir yıl önceki *Lex Gabinia*'nın daha da genişletilmiş bir devamı niteliğindedir. Buna göre, zaten görev süreleri biten Bithynia *proconsul*'u Glabrio ile Cilicia *proconsul*'u Marcius azledilip, Lucullus'un halen komutası altında tuttuğu birlikler de Pompeius'un komutası altına verilerek, onu Mithridates ve Tigranes'e karşı yürütülecek olan savaşın kumandasına getirilmesi teklif ediliyordu. Roma halkı adına savaş, ya da barış kararı almak ve ittifak kurmak konusunda sınırsız bir yetkiye sahip olacaktı. Dahası Pompeius'un *Lex Gabinia* ile elinde bulundurduğu güce, Phrygia, Lykaonia, Galatia, Kappadokia, Kilikia, Kolkhis ve Armenia da ekleniyordu. Korsanlara karşı atadığı komutanlarına ek olarak söz konusu yeni savaş için yeni *legatus*'lar atayabilecekti. Böylelikle hemen hemen İtalya, haricinde Roma'nın bütün eyaletleri ve denizlerdeki donanması onun hakimiyeti altına girecekti. Bu durum en açık ifadeyle, Roma'nın bütün gücünün tek bir adam elinde toplanması demektir. Quintus Catulus ve Quintus Hortensius gibi bazı *Senatus* üyelerinin şiddetle karşı çıktığı bu yasa tasarısı, Iulius Caesar ve Marcus Cicero gibi *Senatus* üyelerinin Pompeius yanlısı yaptıkları konuşmalar sonunda Roma *Senatus*'unda oy birliğiyle *Lex Manila* olarak kabul edildi¹²¹⁰.

oldu. Korsanları kısa sürede temizlemesinin sırrı da aslında buydu. Onlara insanca muamele etmiş ve öldürmek yerine gemilerini ellerinden alarak onlara karşılığında toprak ve yerleşecek bir yer göstermişti (ayrıca bk. Flor. *epit.* i. 41. 14-15). Böylelikle korsanların çoğu kendi istekleriyle, ona teslim olarak kanunsuz yaşantılarına bir son vermişlerdir.

Bunun yanında, şu da göz önünde tutulması gereken bir gerçektir ki, korsanlar zaten yıllardır sürdürdükleri yasa dışı işleri ve yağmaladıkları sayısız ada, kent, tapınak; ele geçirdikleri gemi ve kaçırdıkları insanlar sayesinde zaten oldukça zengin olmuşlardı. Bu bakımdan, bundan sonraki yaşamlarını zengin ve huzurlu bir şekilde sürdürmek istediklerinden, Pompeius'un onlara yaptığı bu teklifi seve seve kabul etmiş olsa gerektirler.

¹²⁰⁸ Cicero'ya (*Leg. Man.* xii. 35) göre, 49; Livius (*perioch.* 99) ve Florus'a (*epit.* i. 41. 15) göre ise, 40 günde.

¹²⁰⁹ Cic. *Leg. Man.* xxiv. 69; Liv. *perioch.* 100; Plut. *Pomp.* xxx. 1; Cass. Dio xxxvi. 42. 1-4; ayrıca bk. App. *Mithr.* 97.

¹²¹⁰ Cass. Dio xxxvi. 42. 4-43. 1; 45. 1; Plut. *Pomp.* xxx. 1-3; 5-6; *Luc.* xxxv. 7; App. *Mithr.* 97; Liv. *perioch.* 100; ; Flor. *epit.* i. 41. 7; Vell. ii. 33. 1; Ascon. *pro Corn.* 58; Eutr. vi. 12. 2.

Haber Pompeius'a, İÖ. 66 yılının ilkbaharına doğru Cilicia'daki korsanları bölgenin iç kısımlarında olup ta, uzun süren savaşlar, ya da zorunlu göçler sonucunda boşalmış kentlere yerleştirdikten sonra ulaştı. Bu sırada Pompeius, Krete Adası'na gönderdiği elçisini Roma birliklerinin önünde azarlayan Quintus Metellus'a¹²¹¹ karşı yelken açmak üzere hazırlanıyordu¹²¹². *Senatus*'un bildirgesi kendisine ulaştığında sevincinden yerinde duramamasına rağmen, bu durumdan yakınır gibi bir hal takındı. Daha sonra da korsanlarla ilgili Krete, Kilikia ve diğer deniz meselelerini yarım bırakarak, derhal Mithridates ile Tigranes'e karşı yürüteceği savaşın hazırlıklarına başladı¹²¹³. Anadolu'nun dört bir tarafındaki Roma *legio*'larına, Roma'yla bağlaşıklık içinde olan krallara bir an önce kendisiyle buluşmalarını emretti. Bir yandan da zaman kazanmak ve Pontos kralını yoklamak için *legatus*'larından Metrophanes'i barış elçisi olarak Anadolu'nun boyun eğmez kralı Mithridates'e yolladı¹²¹⁴.

Bu sırada Mithridates eski krallığı üzerindeki hakimiyetini tamamen sağlamlaştırmıştı. Şimdi her zaman yaptığı gibi ordusunu bir sonraki Roma çarpışmasına hazırlıyordu. Bir yandan ordusundaki eksiklikleri giderirken, diğer yandan da Romalılara karşı müttefik arayışı içindeydi. Uzun süren savaşlar sonunda ülkesi bir harabeye çevirmiş ve ordusu yıpratmıştı. Ayrıca, artık Armenia Kralı II. Tigranes'le arası bozulmuştu. Çünkü Tigranes'in İÖ. 67 yazındaki Kappadokia istilası sırasında en küçük –ve son kalan– oğlu “*Tigranes*” babasının yokluğunda Armenia'da ona karşı ayaklanma başlatmıştı. Bunun üzerine Tigranes Kappadokia'dan oğlu üzerine yürümüş ve onu Armenia'da yenmişti. Ama oğlu elinde kalan kuvvetlerle kayın babası Parth kralının topraklarına sığınmayı başardı. Şimdi Tigranes, bu

Hortensius ile Catulus'un başını çektiği kişilerin Manilia yasasına aleyhine konuşmalarına ve tavırlarına ilişkin olarak bk. Cic. *Leg. Man.* xvii. 51-52; xix. 56; xx. 59; xxii. 66; Plut. *Pomp.* xxx. 3-5; Cass. Dio xxxvi. 42. 3.

Caesar ve Cicero gibi *Lex Manilia*'yı destekleyenlerin kanun lehine konuşmalarına ve hareketlerine ilişkin olarak ise bk. Cic. *Leg. Man.* x. 27-xxiv. 71; Cass. Dio xxxvi. 43. 2-5. 44. 1-2.

¹²¹¹ Sicilia Adası'nın Verres'ten sonraki *proconsul*'u olan Quintus Metellus İÖ. 69/68 yılında korsanlar karşısında yaptığı başarılı savaşlar yüzünden ön plana çıkmıştı (Liv. *perioch.* 98; Oros. *hist.* vi. 3. 5). Bu bakımdan İÖ. 68/67 yılında Krete Adası'nı korsanlardan temizlemek üzere general olarak göreve atanmıştı (Liv. *perioch.* 99; App. *Sic.* iv; vi. 1-2; Vell. ii. 34. 1). Fakat Pompeius'un korsan seferini kısa sürede büyük bir başarıyla sonuçlandırması ve kendisine teslim olan korsanlara karşı olan ılımlı tutumu nedeniyle Krete korsanları da Pompeius teslim olmak istediklerini bildirdiler. Bu bakımdan Pompeius, Metellus'a Krete'den ayrılmasını ve savaşı kendisine devretmesini emretti (App. *Sic.* vi. 2; Pompeius ile Metellus arasındaki mektuplaşmalar ve anlaşmazlıklar için bk. Liv. *perioch.* 99; Flor. *epit.* i. 42. 4-6; Val. Max. vii. 6. *ext.* 1; Plut. *Pomp.* xxix. 1-5; Cass. Dio xvii a; xviii. 1-xix. 3). Fakat Metellus, bu emre itaat etmeyerek Krete kentleri üzerindeki kuşatmayı sıkılaştırdı ve sonunda adanın kontrolünü tamamen ele geçirdi ve *Creticus* “*Krete fatihi*” unvanını aldı (Liv. *perioch.* 99-100; App. *Sic.* vi. 2; Cass. Dio xix. 2-3; Flor. i. *epit.* 42. 6; ayrıca bk. Iust. xxxix. 5. 3).

¹²¹² Plut. *Pomp.* xxix. 1-5; Cass. Dio xxxvi. 45. 1.

¹²¹³ Plut. *Pomp.* xxx. 5-6; xxxi. 1; App. *Sic.* vi. 2; Cass. Dio xxxvi. 45. 1-2. Pompeius'un bu çeşit hareketlerine ilişkin olarak ayrıca bk. Cic. *Fam.* viii. 1. 3; Cass. Dio xxxvi. 24. 4-5.

¹²¹⁴ Cass. Dio xxxvi. 45. 2-3; ayrıca bk. Plut. *Luc.* xxxv. 7.

başkaldırının suçlusunu olarak oğlunun dedesi Pontos Kralı Mithridates'i görüyordu. Mithridates'in bu isyanda parmağı olduğunu ve torununu kendisine karşı kışkırttığını düşünüyordu¹²¹⁵. Bu bakımdan Mithridates, şansını Parth'lar üzerinde denedi. Parth Kralı Arsakes öldüğünden, yerine geçen oğlu III. Phraates'e bir elçi heyeti yollayarak Romalılara karşı ittifak yapmaya çalıştı. Fakat bu durumdan haberdar olan Pompeius da elçilerini Phraates'e göndererek kendisiyle ittifak yapmasını ve Armenia'yı istila etmesini önerdi. Euphrates Romalılarla kendisi arasında sınır kabul edilecekti. Bu sırada Parth sarayında bulunan Tigranes'in oğlu; damadı Tigranes'in de etkisiyle Phraates, Pompeius'la anlaştı. Daha sonra da, İÖ. 66 ilkbaharında genç Tigranes'i de yanına alarak Armenia topraklarına girdi¹²¹⁶.

Bunun üzerine Mithridates, doğudaki krallıklardan kendisine bir yardım gelmeyeceğini anladı. Bu sefer Romalıları denedi. Pompeius'a bir heyet göndererek, ateşkes için ne gibi koşullar ileri sürdüğünü sordurdu. Pontos kralıyla savaşmayı kafasına koymuş olan Pompeius ise, Mithridates'e yanına sığınmış olan Romalı rejim düşmanlarını kendisine vermesini ve silahlarını bırakarak kayıtsız şartsız teslim olmasını istedi. Bu sırada Pontos kampında Mithridates'in Pompeius'la barış görüşmelerine başladığı haberi yayıldı. Haber üzerine kendilerinin Pompeius'a verileceğini düşünen Pontos ordugahındaki mülteci Romalılar, daha sonra da Romalıların olmaksızın savaşmak istemeyen Pontos askerleri gürültü yapmaya başladılar. Bu yüzden Mithridates, askerlerine bir konuşma yaptı: Elçileri aynen Pompeius'un kendisine gönderdiği gibi anlaşma yapmaktan ziyade casusluk yapmak ve düşmanın gücü hakkında bir fikir edinmek için gönderdiğini söyledi. Romalıların ordusundaki herkesin yararına olmadıktan sonra anlaşma yapmayacağı üzerine yemin etti. Böylelikle herkes yatıştı ve her şey eski halini aldı¹²¹⁷.

İÖ. 66 ilkbaharında Pompeius, Küçük Asya'daki Roma askerleri ve Roma ile bağlaşıklık içinde bulunan krallıklardan aldığı yardımlarla Lucullus'un halen elindeki *legio*'larla bulunduğu Galatia'ya doğru yola çıktı. Roma'nın başarılı olduğu kadar eskiden beri birbirini çekemeyen bu iki generali subaylarının vasıtasıyla Galatia'da bir araya getirildiler¹²¹⁸. Buluşma Trokmi ülkesindeki Posdala Kalesi¹²¹⁹ önünde toplanmış olan Roma ve Galat birliklerinin

¹²¹⁵ Cass. Dio xxxvi. 50. 1-2; 51. 1; ayrıca bk. App. *Mithr.* 104.

¹²¹⁶ Cass. Dio xxxvi. 45. 3; 51. 1-2; Liv. *perioch.* 100; Iust. xlii. 4. 6.

¹²¹⁷ App. *Mithr.* 98; Cass. Dio xxxvi. 45. 4-5

¹²¹⁸ Plut. *Luc.* xxxvi. 1-2; *Pomp.* xxxi. 2; 5; Cass. Dio xxxvi. 46. 1-2.

¹²¹⁹ Strabon'a (xii. 5. 2 c. 567) göre ise, Pompeius ile Lucullus'un bir araya gelerek müzakere ettikleri yer, Danala'ydı.

huzurunda gerçekleşti¹²²⁰. Önce her iki kumandan dostça selamlaşarak, düşmanları karşısındaki başarılarından dolayı birbirlerini tebrik ettiler. Fakat görüşmeler sırasında anlaşamadılar. Sonunda Pompeius, Lucullus'u para tutkusu ve kendilerini kral zanneden kuklaların gölgesiyle savaşmakla suçladı. Kendisinin ise, daha önceden yenilmiş olmasına rağmen bundan dersini almış olan Mithridates'in tam teşekküllü ordusu karşısında savaşacağını ve onu yeneceğini ileri sürdü. Bunun üzerine Lucullus da, Pompeius'u güç tutkusuyla ve başkalarının zaferlerini çalmakla suçladı. Onun kendisini Sertorius, Lepidus ve Spartacus isyanlarını bastırıldığını söylemesine rağmen, Sertorius'un adamları tarafından öldürüldükten sonra onun güçlerinin büyük ölçüde Metellus tarafından kırıldığını; Lepidus'un, zaten Catulus tarafından birçok kereler yenildiğini; Spartacus'un ise, Crassus'un orduları tarafından sonunda bozguna uğratıldığını belirtti. Mithridates ve Tigranes'in ise, kendisi tarafından zaten yenildiğini ifade etti. Onun Metellus, Catulus ve Crassus'tan çaldığı gibi, şimdi de kendisinin elinden Mithridates ve Tigranes'e karşı zaferlerini çalmaya geldiğini iddia etti. Pompeius'un büyüklüğünün aynen ölmüş ve ölmek üzere olan hayvanların leşleriyle beslenen akbabalar gibi, başkalarının ellerinden zaferlerini almak ve zaten yenilmiş olan düşmana son darbeyi indirmek olduğunu dile getirdi. Roma'nın bu iki büyük generali yumruk yumruğa birbirlerine girmek üzereyken dostları tarafından zorla ayrıldılar. Daha sonra Pompeius, Lucullus'a Roma'ya dönerek Pontos ve Armenia kralları karşısındaki zaferlerini kutlamak üzere 1.600 asker bıraktı¹²²¹ ve Lucullus'un emrindeki bütün askerleri alarak Mithridates'in üzerine doğru yürüyüşe geçti¹²²².

¹²²⁰ Çünkü Galatlar Roma'nın Küçük Asya'daki en önemli müttefiklerinden biri olarak o zamana kadar yapılan askeri hareketlerde Sulla ve Lucullus komutası altında Pontos Kralı VI. Mithridates ve Armenia Kralı II. Tigranes'e karşı savaşmışlardı. Şimdi Galatlar ve diğer müttefikler güçlerini Pompeius için birleştiriyorlardı. Pompeius'la Galat *tetrarkhes*'lerinden Deiotaros'la kısa sürede dost olmuş ve Pompeius her zamanki talihiyle Lucullus'tan esirgenen bütün kolaylıkları elde ederek, Roma ordusundaki birlik ve düzeni yeniden sağlamıştır (ARSLAN 2000a: 146).

¹²²¹ Plut. *Luc.* xxxv. 7; xxxvi. 2-4; *Pomp.* xxx. 3; xxxi. 2-7 dn.2; Cass. Dio xxxvi. 46. 1-2; ayrıca bk. Strab. xii. 5. 2 c. 567. Pompeius (*l.c.*) kendi işine yaramayan ve Lucullus'a düşman, isyankar askerleri ona bırakmaya özen göstermiştir.

Bunun üzerine Lucullus İÖ. 66 ilkbaharında Roma'ya dönmüştür (Plut. *Luc-Kim.* ii. 3). Fakat orada Gaius Memmius tarafından savaşı Mithridates-Tigranes'e karşı yürüttüğü savaşları gereksiz yere uzattığı ve ele geçirdiği hazineleri kendisine sakladığı gerekçesiyle suçlanmıştır. Bununla da yetinmeyen Memmius, *Senatus*'u ve halkı etkilemeye çalışarak, Lucullus'un *triumphus* (= zafer töreni) düzenlemeye hakkı olmadığını iddia etmiştir. Fakat, hem Lucullus, hem de Roma'da sözü geçen önemli mevkii sahipleri *Senatus* ve halkı ikna etmişlerdir. Böylelikle Lucullus'a karşı açılan davalar düşmüş ve onun *triumphus* düzenlemesine izin verilmiştir (Plut. *Luc.* xxxvii. 1-2).

İÖ. 66 bahar/yazında Lucullus, görkemli olduğu kadar akıllardan uzun süre silinmeyecek bir zafer alayının başında muzaffer bir komutan edasıyla Roma'ya girmiştir. Lucullus'un Pontos'ta ele geçirdiği krali hazineler, Armenia kralının Tigranokerta ve Nisibis'teki hazineleri geçit töreninde sergilenmiştir. Flaminius tiyatrosu

Pompeius'un ordu mevcudu kesin olarak bilinmese de yaklaşık olarak 50.000 *legionarius* askeri¹²²³ ile Küçük Asya'daki Roma bağlaştığı yerel hanedanlar, krallıklar¹²²⁴ ve Galat *tetrarkhes*'lerin¹²²⁵ birliklerinden oluşmaktaydı. Ayrıca Roma donanması Phoinike'den Bosporos'a kadar bütün sahillerin kontrolünü ellerinde bulunduruyordu¹²²⁶. Mithridates'in ise, birlikleri arasından 30.000 piyade ve 3.000 süvari seçmiştir¹²²⁷. Kral Romalılar karşısında sayı üstünlüğün işe yaramadığını daha önceki tecrübelerinden biliyordu. Zaten amacı Pompeius'la bir meydan savaşı yapmak değildi. Elindeki az sayıda kuvvetle Pompeius komutasındaki Roma ve müttefik birliklerinden oluşan büyük ordu karşısında şansını denemeyi kesinlikle düşünmüyordu¹²²⁸. Amacı, daha önce Lucullus karşısında yaptığı gibi düzenli olarak Roma kuvvetleri önünden çekilmek ve yolu üzerindeki bütün erzaklara el koyarak geri kalanını yakmaktı. Böylelikle, bir yandan Pompeius'un iase edinmesini engelleyecek, diğer yandan da gerilla taktiğiyle ona karşı savaşıacaktı. Bu bakımdan İÖ. 66 baharında emrindeki orduyla Pompeius'u karşılamak üzere Pontos'un Galatia sınırına giderek tahkimli bir mevkiye konuşlandı. Fakat Lucullus tarafından yağmalanmış bu bölgede, yeteri kadar erzak bulunmaması ve

Pontos ve Armenia silahları ve savaş makineleriyle donatılmış ve halka gösterilmiştir. Mithridates'i yenmesinin bir nişanesi olarak ağır zırh kuşanmış birkaç atlı, on adet tirpanlı savaş arabası, kralın dostları, generalleri ve maiyetinden altmış görevli subayı ile yüz on adet bronz mahmuzlu gemi *rostra*'sı halka teşhir edilmiştir. Değerli taşlardan yapıma sanat harikası bir kalkan, altından ve gümüşten yapıma paha biçilmez birçok ev eşyası, sekiz katırın taşıdığı altın divanlar, elli altı katırın taşıdığı gümüş kalıplar *-ingot-*, yüz yedi katırın taşıdığı yaklaşık 2.700.000 parça gümüş para zafer geçidinde sergilenmiştir. Tigranes'in tacı ve özellikle Mithridates'in 180 bo-yundaki altın heykeli izleyenlerin gözlerini kamaştırmıştır. Bunun haricinde Lucullus'un, Pompeius'a korsanlarla savaşı sırasında verdiği paralar; halk hazinesine yaptığı bağışlar, her bir askerine dağıttığı 950 *drakhmai*'in belgelerleri halka gösterilmiştir. Zafer töreninden sonra, Lucullus bütün Roma halkına ve civar köylere zaferleri şerefine bir ziyafet çekmiştir (Plut. *Luc.* xxxvi. 7; xxxvii. 2-4).

Daha sonra da aktif siyasetten çekilerek yaşamının geri kalanını edebiyata, sanata ve lüksün inceliklerine adanmıştır (Plut. *Luc.* xxxviii. 2-xliii. 3). Athenaios'un (*Deip.* vi. 274; xii. 543), Peripatetik Nikolaos'tan yaptığı alıntılara göre; modern zamanlarda yaşanabilen, inanılmaz lüksü ilk elde eden adam, yüksek denizlerde Mithridates'i yenen Lucullus'tu. Mithridates'i yendikten sonra Roma'ya dönüşünde ki; Armenia Kralı Tigranes'i de yenmişti, bir zafer kutladı. Savaşta yaptıklarını gözden geçirdi. Mithridates'e karşı yaptığı savaşın bir değerlendirmesini yaptı. Eski zamanlardaki ağırbaşlılığını kaybederek modern bir hayat yaşamaya ve müsriflik yapmaya başladı. Romalılar arasında gerçek anlamda lüksü ilk yaşayan kişiydi. Lüksün her formu için Romalılara bir rehber oldu; çünkü Mithridates ve Tigranes'ten alınan varlık onun hoşuna gitmişti. Ayrıca bk. IŞIK 2001: 180-181.

¹²²² Plut. *Pomp.* xxxii. 1; App. *Mithr.* 97; Cass. Dio xxxvi. 46. 2. Bu arada uzun süre önce *Senatus* kararıyla terhis edilmiş olmalarına rağmen, halen Lucullus'un ordugahında bulunan *Valerii* adlı *legio*'nun emekli askerleri de, Pompeius'a katılmışlardır (Cass. Dio xxxvi. 16. 3; 46. 1).

¹²²³ MAGIE 1950: 353 dn. 5; SHERWIN-WHITE 1984: 192 dn. 19.

¹²²⁴ Plut. *Pomp.* xxxi. 1.

¹²²⁵ App. *Syr.* 50; ayrıca bk. ARSLAN 2000a: 146.

¹²²⁶ Plut. *Pomp.* xxxii. 1.

¹²²⁷ App. *Mithr.* 97. Plutarkhos'a (*Pomp.* xxxii. 1) göre ise, kralın süvari sayısı 2.000 kişiydi.

belki de Romalıların korkusundan Pontos ordusunda asker kaçakların sayısı arttı. Bunun üzerine Mithridates, yakalattığı firarileri Pontos ordugahına geri getirerek, diğer askerlerin gözle-ri önünde çarpmıha gerdirmeye ve canlı canlı yaktırmaya başladı. Bu ve buna benzer cezalar askerler üzerinde etkili oldu ve bir anda ordudaki firarilerin sayısı azaldı¹²²⁹.

Pompeius ordusunun bir bölümünü Kappadokia ve Kilikia'nın korunması için geride bıraktıktan sonra Pontos kralı üzerine yürümeye başladı. Mithridates ise, geçtiği yerleri tama- men yağmalayarak yavaş yavaş Pontos'un doğusundaki dağlık bölgelere –Akilisene– doğru çekiliyordu¹²³⁰. Bir yandan da süvarilerini göndererek vur-kaç taktiğiyle Pompeius'un ordu- sunu yıpratmaya ve onların erzak edinmelerini engellemeye çalışıyordu¹²³¹. Pontos ve Roma orduları arasında bir seri süvari çarpışmaları gerçekleşti. Bazen Mithridates, bazen de Pompeius'un atlı birlikleri pusu kurarak ilerlemekte olan orduların artçı birliklerine saldırı- lar¹²³².

Mithridates düzenli olarak geri çekilirken stratejik açıdan, hem savunmaya, hem de hü- cuma elverişli –Zara yakınlarında– bir tepe üzerine konuşlandı. Daha sonra da tepenin etrafına tahkimat yaptırdı. Bunun üzerine Pompeius da gelerek tepenin önlerindeki ovada kamp kurdu. Kral yeterli derecede erzaka sahipti. Burada bekleyerek Romalıların iase sıkıntısına düşeceğini umuyordu. Pompeius ise, krala tahkimli kampında saldırmayı göze alamıyordu¹²³³. Bunun üzerine Mithridates süvari birliklerini göndererek ovadaki Romalılar üzerine akınlar yaptırdı. Pontos okçu süvarilerinin devamlı ataklarından bunalan ve kayıplar verdiği ölçüde, ordusun- daki asker kaçaklarının sayısı artan Pompeius, sonunda kampın yerini değiştirdi. Ormanlık arazinin içine konuşlandı. Böylelikle Pontos süvarisi ve okçularının ataklarından bir nebze olsun kurtuldu. Daha sonra da kampının bulunduğu ormanlık topografyadan yararlanarak Pontos akıncı birliklerine ellerinden geldiği ölçüde pusu kurdu¹²³⁴. Pompeius bir grup askeri- ne Pontos kampına saldırıp, düşmanı savaşa kışkırtmalarını daha sonra da geri çekilme emri

¹²²⁸ Cic. *Mur.* xvi. 34; Plut. *Luc-Kim.* iii. 3.

¹²²⁹ App. *Mithr.* 97.

¹²³⁰ Strabon'a (xii. 3. 28 c. 555) göre, Pompeius ülkeyi istila ettiği zaman, Mithridates Pontos Krallığı'nın en uç kısımlarına, Paryadros Dağ silsilesi arasında iyi sulanmış, ormanlık, bir çok yerleri derin vadiler ve dik uçurum- larla kaplı olan Akilisene yakınlarına doğru çekilmiştir.

¹²³¹ Cass. Dio xxxvi. 47. 1

¹²³² Frontin. *strat.* ii. 2. 2; 5. 33.

¹²³³ Plut. *Pomp.* xxxii. 2; Cass. Dio xxxvi. 47. 2-3.

¹²³⁴ Cass. Dio xxxvi. 3.

verdi. Kendilerini takip eden düşmanı kendisi süvari birlikleriyle kuşatıp, ağır silahlı askerleriyle yok edecekti. Bunun üzerine bir grup Roma birliği aniden Pontos kampına saldırdı. Pontos'luların dağınık halde bulunmasından yararlanarak onları paniğe uğrattılar ve bir bölümünü öldürdüler. Fakat Pontos süvari birliklerinin üzerlerine gelmesiyle birlikte, hem planları gereği, hem de zorunluluktan geri çekildiler. Bu arada Pompeius, birlikleriyle Pontos süvarilerine saldırdı. Çarpışma şiddetlendi. Ancak bu arada bir grup asker Mithridates'i durumdan haberdar etti. Bu bakımdan kral ordusunun büyük bir bölümüyle askerlerinin yardımına koştu. Bunun üzerine Romalılar geri çekilmek zorunda kaldılar. Fakat bu çarpışma sırasında, Mithridates yardıma gelene kadar Pontos'lular Pompeius tarafından, gerek süvari, gerekse piyade bakımından önemli kayıplara uğrattılar¹²³⁵.

Bu çarpışmadan sonra Mithridates'in, Roma ordusunu aç bırakma planı sekteye uğradı. Pontos ordusunun süvari bakımından kayıpları ve Roma kampının ormanlık bir araziye taşınmış olması Mithridates'in hücum gücünü kırdı. Bu bakımdan Roma kabileleri rahatsız edilmeden Kappadokia ve civar yörelerden kamplarına erzak taşıyabildiler. Ayrıca Pompeius adamlarından bir kısmını göndererek Armenia'nın bir yöresi olan Anaïtis'i zapt ettirdi¹²³⁶. Böylelikle önemli ölçüde erzak edindi. Bu sırada olası bir Armenia saldırısına karşı Kappadokia ve Kilikia'yı korumak üzere Kilikia –ya da Kappadokia– sınırında bırakılmış olan üç *legio* da gelerek Pompeius'a katıldı¹²³⁷. Bunun üzerine zaten su sıkıntısı çekmeye başlamış olan Mithridates tahkimli kampını terk ederek yukarı Lykos (= Kelkit) havzasına doğru geriledi. Pontos Krallığı'nın bu uç kısımlarında Akilisene yöresindeki Dasteira yakınlarında sulak bir dağ ele geçirerek orada konuşlandı¹²³⁸.

Pompeius ise, Mithridates'in su sıkıntısı sebebiyle bıraktığı dağın yamaçlarında su kaynakları bulmuş ve aynı dağda kamp kurmuştur. Daha sonra da Pontos kralı karşısında savaş stratejisini değiştirmiştir. Kralın yakınlarına kadar ilerleyerek onun karşısında kamp kurmuştur. Çünkü böylelikle devamlı zayıt veriyor, ordusunu yıpratıyor, ayrıca erzak edinmesi zorlaşıyordu. Bu bakımdan kralın konuşlandığı tahkimli mevkiinin çevresinde, yaklaşık 150 *stadia*'lık –aşağı yukarı 30 km– alanın bir kısmını kazdırmış, bir kısmına duvar ördürmüş ve

¹²³⁵ App. *Mithr.* 98; Cass. Dio xxxvi. 4; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Liv. *perioch.* 100.

¹²³⁶ Cassius Dio'ya (xxxvi. 48. 1) göre, Armenia'luların hakmiyetindeki bu yöre aynı isimle anılan bir tanrıçaya adanmıştı. Akilisene'nin komşusu olan bu bölge Eriza (= Erzurum) civarlarında olsa gerektir. Daha detaylı bilgi için bk. Strab. xi. 14. 16 c. 532; xii. 3. 37 c. 559; ayrıca bk. Plin. *nat.* v. 20. 83.

¹²³⁷ Cass. Dio xxxvi. 48. 2.

kalan yerleri ise, Roma kampları ve garnizonlarla doldurmuştur. Romalıların bu çalışmaları sırasında Mithridates, hiçbir şekilde onları engelleyici bir harekette bulunmamıştır. Fakat kısa zaman içinde Romalılar tarafından erzak edinmesi engellenmiştir. Bunun üzerine Mithridates, ordusundaki atlar haricinde bütün yük hayvanlarını keserek dayanmaya çalışmıştır. Pompeius ise, oluşturduğu istihkam taburlarıyla devamlı olarak ordusuna yiyecek sağlamayı sürdürmüştür. Ordu mevcudiyeti arttıktan ve bir aydan fazla Pontos'luları abluka altında tuttukten sonra bile krala saldırmamıştır. Böylelikle Mithridates'in kaçmaya teşebbüs etmesini istiyor ve onu savaşa zorluyordu¹²³⁹.

Mithridates 45-50 gün boyunca tahkimli kampında dayandı. Sonunda İÖ. 66 yazında, bir akşam ordusundaki yaralıları ve hastaları öldürdükten sonra harekete geçti. Ordugahın bütün ateşlerini ve meşalelerini yanık bıraktıktan sonra büyük bir sessizlik içinde Roma hatları ve uykuya dalmış Roma kampı arasından geçerek ablukayı yardı¹²⁴⁰. Sarp ve ormanlık alanlar boyunca Armenia Maior'a doğru ilerledi¹²⁴¹. Ertesi gün durumdan haberdar olan Pompeius süvari birlikleri ve hafif silahlı askerleriyle süratle kralı takibe koyuldu. Amacı kralın Euphrates'i geçmesinden önce onu yakalamaktı. Roma ordusunun geri kalan kısmı da arkadan onları takip ediyordu. Pompeius, Mithridates'in yorgun askerlerine aynı günün öğle üzeri yetti. Pontos ordusunun artçı birliklerine saldırdı. Kralın generalleri ve yakınları savaş düzeni alıp Romalılarla savaşmayı istediler. Ama kral atlı birliklerinin başında Romalılar üzerine saldırıp onları geri püskürttükten sonra ormanlık alana çekildi ve arkasını kayalık bir sırta dayadı. Bu sırada Pompeius'un geri kalan askerleri de gelmiş ve kralın kaçışını engellemek üzere çevresindeki yolları tutmuşlardı¹²⁴².

Sabahla birlikte Mithridates'in ordugahının önlerindeki vadide Pontos nöbetçileriyle Pompeius'un gözcüleri çarpışmaya başladılar. Bunu gören Pontos süvarilerinin bir kısmı atlarını bırakarak krala danışmadan vadi boyunca aşağıya inerek nöbetçilerin yardımına koştular. Bunun üzerine Pompeius bütün süvari birliklerini gözcülerin yardımına yolladı. Bu durumu gören atsız Pontos süvarileri bir an önce kamplarına dönüp atlarını almak ve Romalılarla eşit

¹²³⁸ Strab. xii. 3. 28 c. 555; Plut. *Pomp.* xxxii. 2; App. *Mithr.* 99. Orosius'a (*hist.* vi. 4. 3) göre, Mithridates ordusuyla *mons Dastrucus*'da (= *Dastrucus* Dağı) ordugah kurmuştur.

¹²³⁹ Plut. *Pomp.* xxxii. 2-3; App. *Mithr.* 99.

¹²⁴⁰ Plut. *Pomp.* xxxii. 3; App. *Mithr.* 99; Front. *strat.* i. 1. 7. Appianos'a (*Mithr.* 117) göre, Mithridates'in bu kaçıışı Pompeius'un Roma'daki *triumphus*'unda resmedilerek halka gösterilmiştir.

¹²⁴¹ Cass. Dio xxxvi. 48. 3.

¹²⁴² App. *Mithr.* 99. Kralın Pompeius'la savaşmaktan kaçınmasına ilişkin olarak ayrıca bk. Cic. *Mur.* xvi. 34.

koşullarda karşılamak üzere kamplarına doğru geri tırmanmaya başladılar. Fakat bu sırada yukarıdaki Pontos kampındakiler kendilerine doğru koşarak ve bağırarak gelmekte olan arkadaşlarını gördüler. Onların düşman tarafından bozguna uğratıldıklarını zannederek paniğe kapıldılar. Daha arkadaşlarının ne söylediğini anlamadan silahlarını atarak kaçmaya başladılar. Bu fırsatı değerlendiren Pompeius ordusuna genel hücum emri verdi. Dar bir boğazda kısırılan Pontos'lular ağır kayıplara uğradılar. Düşman saldırısı altında kalan Pontos askerleri korkunç karışıklık içinde atlar, develer ve arabalar arasında kaldı. Romalılar yere düşenleri, ayak altında kalanları, yaralıları, ya da dizlerinde derman kalmayıp ta kaçamayanları kılıçtan geçirdiler¹²⁴³. Pontos ordugahı zapt edildi. Yaklaşık 10.000 Pontos askeri bu katliamda hayatlarını kaybetti. Kalanların büyük bir çoğunluğu ise, kendilerini ayaklarının götürdüğü yere kadar dört bir yana dağıldılar¹²⁴⁴.

¹²⁴³ App. *Mithr.* 100. Mithridates'in Dasteira yakınlarındaki tahkimli ordugahından Armenia'ya doğru geri çekişi ve yolda Pompeius tarafından dar bir boğazda pusuya düşürülerek ordusunun büyük bir bölümünü –yaklaşık üçte biri– kaybetmesine ilişkin olarak ayrıca bk. Liv. *perioch.* 101; Plin. *nat.* xxv. 3. 5; Plut. *Pomp.* xxxii. 3-7; Cass. Dio xxxvi. 48 3-5; 49. 1-8; Frontin. *strat.* i. 1. 7; ii. 1. 12; Flor. *epit.* i. 40. 22-24; Oros. *hist.* vi. 4. 3-4; Eutr. vi. 12. 2-4; Fest. *Brev.* xvi. 1; Vell. ii. 37. 2; Val. Max. iv. 6; *Ext. 2; Liber de Vir. III.* 76. 6.

Söz konusu dar boğazda gerçekleşen savaş birçok antik yazara göre geceleyin ve ani bir baskın olarak yapıldı. Livius'a (*l.c.*) göre, Pompeius, Mithridates'i gece savaşında yenmiş ve onu Bosporos'a kaçmak zorunda bırakmıştır. Plutrakhos'a (*l.c.*) göre, Pompeius gece savaşına girişmek konusunda son ana kadar tereddüt etmiş; ancak yaşlı subaylarının ısrarı üzerine bu sürpriz hücumu onay vermiştir. Böylelikle Pontos askerlerinin uyuduğu, Mithridates'in rüya gördüğü bir sırada Romalılar saldırmışlardır. Bu sırada ay da arkalarından yükselerek onların gölgelerini uzatarak düşman üzerine düşürmüştür. Bu bakımdan Pontos okçuları mesafe tayinini iyi yapamamışlardır. Fakat Romalılar düşmanı açık olarak gördüklerinden ve onları dar bir boğazda tuzağa düşürdüklerinden vadinin iki yakası boyunca konuşularak bütün oklarını ve mızraklarını düşman üzerine boşaltmışlar daha sonra da aşağıya inerek yakaladıklarını kılıçtan geçirmişlerdir. Cassius Dio'ya (*l.c.*) göre, Pontos ordusunun öğle arası molası ve dinlenmesi sırasında Pompeius ordusunu onlara fark ettirmeden yolları üzerindeki dar bir boğazda konuşlandırmıştır. Romalıların ataklarından korunmak ve an önce Euphrates'i aşarak Armenia topraklarına girmek isteyen Pontos ordusu gece yürüyüşü sırasında boğazı geçerken, hiç ummadıkları bir sırada Romalıların saldırısına uğramıştır. Gecenin zifiri karanlığında, Roma hücum boruları ve askerlerin bağışları altında kaya, ok ve mızrak yağmuruna tutulmuşlardır. Önce tabiat üstü varlıkların saldırısına uğradıklarını, girdikleri boğazın şeytanların tekin olmayan toplantı yeri olduğunu zanneden askerler korkmuş ve orduda panik başlamıştır. Daha sonra onların şeytan değil de, Romalı olduğunu anladıklarında panik, dehşete dönüşmüştür. Bu sırada ay çıkmış; fakat bu sefer de Pontos okçuları Romalıların gölgelerine nişan almışlar, bazen onları fazla yakınlarında sandıkları için için boşa saldırmışlar, bazen de gölgeleri fazla yaklaştığında beklemedikleri bir anda vurulmuşlardır. Bu yolla çoğu öldürülmüş ve bir o kadar da esir alınmıştır. Frontinus'a (*l.c.*) göre, Pompeius gece yarısını karşılaşma için en uygun zamanı seçmiş ve Pontos'luların geri çekilmesini engellemek için harekete geçmiştir. Bütün hazırlıkları yaptıktan sonra, aniden ordusuna savaş emri vermiştir. Buna ek olarak, ordusunu ileri sürerken Pontos askerlerinin gözleri ay ışığından kamaşmış ve bu durum onların görmelerini engellemiştir. Romalılar için ise, ay düşmanı görmek için aydınlatıcı olmuştur. Florus'a (*l.c.*) göre ise, buluşma gece olmuş ve ay bu buluşmada yer almıştır. Ay tanrıçası da Pompeius'un yanında Pontos'lulara karşı savaşa katılmıştır. Romalıların önünde düşmanın arkasına yerleşmiştir. Pontos halkı kendi vücutlarının uzamış gölgelerini düşmanın vücutları sanmışlardır. Daha detaylı bilgi için ayrıca bk. MAGIE 1950: 355 dn. 8.

¹²⁴⁴ Plut. *Pomp.* xxxii. 7; App. *Mithr.* 100. Livius tradisyonunu izleyen Antikçağ tarihçilerden Orosius (*hist.* vi. 4. 3-4), Eutropius (vi. 12. 2-4) ve Festus'a (*Brev.* xvi. 1) göre, Pontos kayıpları 40.000-42.000 kişi kadardı. Cassius Dio (xxxvi. 49. 8) ise, sayı vermemekle birlikte, bu savaş sırasında Pontos askerlerinin birçoğunun Ro-

Mithridates bu kargaşadan korumasının¹²⁴⁵ ve “*Amazon*” odalığı Hypsikrateia’nın¹²⁴⁶ yardımıyla kurtulmayı başardı. Daha sonra da 800 kişilik bir atlı birliğinin başına geçerek Roma kuşatmasını yararak Armenia’ya doğru kaçışını sürdürdü. Yolda ilerledikçe dağılan askerler ve organize bir şekilde geri çekilebilen birliklerden bir bölümü tekrar kendisiyle birleştirdiler. Kısa zamanda kralın çevresinde yaklaşık 3.000 piyade ve 1.000 kadar süvari toplandı. Hızlı bir yürüyüşle, Armenia Maior ile Pontos sınırında içinde krali hazinelerin saklı olduğu, sarp kayaların üzerine konuşlandırılmış Sinoria (= Bayburt?) kalesine vardılar¹²⁴⁷. Burada Mithridates, kendisini takip eden her bir askerine sadakatlerinden ötürü ödül olarak bir yıllık maaşları tutarında para verdi. Subaylarını ve generallerini de cömertçe ödüllendirdikten sonra onlara ayrıca ölümcül bir zehir şişesi de takdim etti. Romalıların eline düşmektense, isteyen kendini bununla öldürebilecekti. Daha sonra da Tigranes’i son durumdan haberdar etmek ve sığınma talebinde bulunmak üzere elçilerini Armenia’ya yolladı. Kendisi de, yanına yaklaşık 6.000 *talanta* alarak Armenia Maior’a doğru ilerlemesini sürdürdü¹²⁴⁸. Müstahkem kalenin, hazinelerinin ve hastalığı yüzünden yanında götüremediği Dyrpetina’nın muhafazasını komutanlarından Menophilos’un yönetime bıraktı¹²⁴⁹.

Fakat bu sırada Parth Kralı III. Phraates, Pompeius’un teşviki ve Tigranes’in oğlu Tigranes’in de desteğiyle İÖ. 66 ilkbaharında Armenia topraklarına girmişti. Yaşlı Tigranes’i tahtından indirip yerine kralın oğlu damadını geçirecek, ülkesinin sınırlarını geliştirecek ve böylelikle Romalılarla bağlaşıklık bir krallık haline gelecekti. Parth orduları genç Tigranes’i destekleyen askerlerle birlikte Mesopotamia ve Gordyene’yi ele geçirdikten sonra, İÖ. 66

malılar tarafından öldürülüp bir o kadarın da esir alındığını belirtmektedir. Bununla birlikte kaçanların sayısının da az olmadığını ve aralarında Mithridates’in de bulunduğunu vurgulamaktadır.

¹²⁴⁵ App. *Mithr.* 101.

¹²⁴⁶ Kralın odalıklarından Hypsikrateia Pers elbisesi, kısa kesilmiş saçları ve olağanüstü cesaretiyle dikkati çekmekteydi. Bu bakımdan kral, ona Hypsikrates diye hitap ediyordu. Kralın bu kaçışı sırasında da Pers giysisi ve yorulmak bilmez bir Pers atıyla birlikte Mithridates’in yanından ayrılmamıştır. Uzun, yorucu, tehlikeli yolculukları boyunca Mithridates’le ilgilenmiş, atının yaralarını tedavi etmiştir (Plut. *Pomp.* xxxii. 8). Ayrıca bk. Val. Max. iv. 6.

¹²⁴⁷ Plut. *Pomp.* xxxii. 8; App. *Mithr.* 101; ayrıca bk. Strab. xii. 3. 28 c. 55.

Söz konusu yerleşimin adı Plutarkhos’a (*l.c.*) göre, “*Sinora*”; Appianos’a (*l.c.*) göre, “*Sinoreks*” idi. Burası Cassius Dio (xxxvii. 7. 5 dn.2) tarafından “*Symphorion*”; Ammianus Marcellinus (xvi. 7. 10) tarafından “*Sinhorium/Synorium*” olarak adlandırılmaktadır. Fakat Strabon’a (*l.c.*) göre ise, Mithridates’in hazinelerinin saklandığı en önemli kalelerden biri olan “*Sinoria*”, Armenia Maior sınırında yer almaktaydı. Bu bakımdan Theophanes kalenin ismini “*Synoria* (= sınır ülkesi)” olarak değiştirmişti. Daha detaylı bilgi için bk. MAGIE 1950: 355 dn. 9.

¹²⁴⁸ Plut. *Pomp.* xxxii. 9; App. *Mithr.* 101.

¹²⁴⁹ Amm. Mac. xvi. 7. 10.

yazında Armenia'nın başkenti Artaksata önlerine kadar ilerlediler. Bu sırada Armenia Kralı Tigranes, başkentinin savunmasını komutanlarından birine devrederek kendisi ordusuyla dağlara kaçtı. Phraates ve damadı genç Tigranes ise, Artaksata'yı kuşattılar. Fakat kent tahkimli konumu, güçlü olduğu kadar kalın ve yüksek sur duvarları sayesinde onlara dayandı. Tigranes ve kayın babası Phraates, kent garnizonun her çeşit saldırıyı şiddetle mukavemet göstererek püskürtmesi karşısında çaresiz kaldılar. Bir süre sonra kenti almanın sandıkları kadar kolay olmadığını anladılar. Sonunda sürekli kayıplara uğrayan ve gün geçtikçe ordusu yıpranan Phraates, yaz sezonunun ilerlemesini de göz önünde bulundurarak kuşatmayı damadı Tigranes'e bıraktı. Kendi ülkesine döndü. Bu durumdan cesaret alan Armenia Kralı II. Tigranes ordusuyla dağlardan inerek Artaksata kenti önlerinde isyankar oğluyla savaştı. Bir kez daha babası tarafından bozguna uğratılan genç Tigranes, bu sefer dedesi Mithridates'in yanına sığınmak istedi. Fakat Armenia'ya doğru ilerlemekte olan Pontos kralının da, Pompeius tarafından yenilmiş olduğunu öğrendi. Dedesinin kendisine yardım etmekten çok, yardıma ihtiyacı olduğunu anlayınca ve onun yanına sığınmaktan vazgeçti. Daha sonra da, Pontos kralını takip eden Romalıların yanına gitti¹²⁵⁰.

Tigranes'in tekrar Artaksata'ya döndüğü sırada oğlunun Mithridates'in yanına sığınmak üzere olduğunu öğrendi. Zaten en baştan beri Pontos kralından şüpheleniyordu; bu haberi alınca oğluyla Mithridates'in anlaşmış olduğuna büsbütün kanaat getirdi. Bu sırada Mithridates'in elçilerinin ona son durumu bildirip kendisinden yardım istemek üzere sarayına geldiler. Fakat Tigranes; belki başına bunca bela açmış olan kayın pederinden bıkmış olduğundan; belki de son bir gayretle kendi krallığını bu felaketten kurtarmak istediğinden Mithridates'in elçilerini yakalatarak zincire vurdurdu. Daha sonra da onları hapse attırdı. Ardından Mithridates'in krallığına girmesini yasakladı. Kralı canlı, ya da ölü olarak kendisine getirene 100 *talanta* ödül vaat etti¹²⁵¹.

Mithridates ise, bu sırada dört gün boyunca Euphrates'e doğru ilerledikten sonra ırmağı kayaklarına yakın bir yerden –Erzurum geçidinden– aştı. Burada damadı Tigranes'in elçilerine yaptıklarını, Armenia'ya girmesine izin vermediğini ve başına ödül koyduğunu öğrendi. Böylelikle krala Asia kapısı kapanmış oldu. Pontos'a geri dönemez, Armenia'ya sığınamazdı. Güney, doğu ve batı yolları kendisine kapanmıştı. Ayrıca, bir yandan da Pompeius'un adamları tarafından takip ediliyordu. Önündeki tek seçenek Kolkhis'e ve Bosporos Kimmeria'sına

¹²⁵⁰ Cass. Dio xxxvi. 51. 1-3; ayrıca bk. Liv. *perioch.* 100.

¹²⁵¹ Plut. *Pomp.* xxxii. 9; App. *Mithr.* 101; Cass. Dio xxxvi. 50. 1; 52. 1.

kadar krallığının kuzey eyaletlerine çıkmaktı. Şimdilik, kuzey yolu açıktı ve Roma'nın eli henüz oralara kadar uzamamıştı. Bu bakımdan Mithridates, üç gün boyunca askerlerini dinlendirdi. Bu arada ordusunun donanım ve iaşe eksikliklerini giderdi. Daha sonra da dağ yollarından Kolkhis'e doğru yürüyüşe geçti¹²⁵².

Uzun ve zorlu geçen bir yolculuktan sonra, Kuzey Armenia dağ silsilesi boyunca ilerlemeye başladı. İÖ. 66 sonbaharında Khotene yöresinden Armenia'ya girdi¹²⁵³. Kolkhis'e varmak için geçilmesi gereken ormanlık ve yolsuz dağ patikaları kalın kar tabakalarıyla kaplı durumdaydı. Sık sık yağan karlar ve fırtınalar ordunun yürüyüşünü daha da güçleştiriyordu. Ordu zorunlu olarak birçok yokluğa katlanmak zorunda kalıyordu. Ancak her çeşit yoksunluğu ve her zorluğu herkesle paylaşan kralın verdiği örnek sayesinde ki, birlikler manevi kuvvet ve cesaretlerini kaybetmiyorlardı. Daha sonra da Khotenia ve Iberia'lıların ağır ok ve sapan atışları altında Absarros (= Apsaros) Irmağı'nı¹²⁵⁴ aştı ve Kolkhis Bölgesi'ne girdi¹²⁵⁵. Kendisine saldıranları dağıttı. Kolkhis'in merkezine doğru ilerledi. Bir zamanlar kendisine ait olan bölge halkı eski krallarına düşmanlık göstermediler. Kral Phasis Ovası'nı geçerek, kuzeye doğru ilerledi. Burada, Kafkas Dağları'nın batı ucunun denize yaklaştığı yerde, Pontos Euksenios kıyısında eski bir Miletos kolonisi¹²⁵⁶ olan Dioskurias'ta¹²⁵⁷ İÖ. 66/65 kışını ge-

¹²⁵² Strab. xi. 2. 13 c. 496; xii. 3. 28 c. 555; Liv. *perioch.* 101; Plut. *Pomp.* xxxii. 9; App. *Mithr.* 101; Cass. Dio xxxvi. 50. 2; Flor. *epit.* i. 40. 25.

¹²⁵³ App. *Mithr.* 101. Khotene yöresi, Strabon'un (xi. 14. 5 c. 528) de, sözünü ettiği Kuzey Armenia'nın en soğuk bölgesi Khrozene olsa gerektir.

¹²⁵⁴ Gürcü dilinde Adcharistsqali diye tanımlanan Absarros Irmağı, Akampsis (= Çoruh) Irmağı'yla birleşerek Gürcistan'daki Absarros (= Gonio) Kalesi önlerinde Karadeniz'e dökülür (Arr. *periplus* vii. 4-5; *FGrH* V 1; App. *Mithr.* 101; Plin. *nat.* vi. 4. 12-13).

¹²⁵⁵ App. *Mithr.* 101; Flor. *epit.* i. 40. 25.

Plinius (*nat.* vi. 9. 25; 11. 29) de, Absarros Irmağı'nın Paryadros Dağları'ndan doğarak Karadeniz'e aktığını ve bu dağların Kolkhis'in güneybatısında yer alan Armenia Minor Bölgesi'yle doğal sınırını oluşturduğunu ifade eder. Ayrıca (*nat.* vi. 4. 12)'de bölgenin güneybatısında -Trapezus kentinden 140 mil mesafede- Absarros isimli bir kale ve aynı adla anılan bir ırmağın varlığından söz etmekte olup, söz konusu ırmağın bize Kolkhis'le Pontos bölgelerinin doğal sınırını teşkil edebileceği görüşünü düşündürür. Aynı şekilde bu görüş Arrianos (*Periplus* xi. 4) de daha açık bir şekilde ifade edilmektedir. Arrianos (*l.c.*), stratejik olarak çok önemli bir yere kurulan Absarros Kalesi ve Irmağı'nın Pontos Bölgesi'ni bitiren en önemli topografik nokta olduğunu ileri sürmektedir. Söz konusu antik kaynaklardan çıkan sonuçlar bize, Akampsis (= Çoruh) Irmağı'yla birleşerek Karadeniz'e dökülen Absarros Irmağı ve aynı isimle anılan kalenin Kolkhis Bölgesi'nin Pontos'la olan sınırını teşkil ettiği görüşünü düşündürmektedir (ARSLAN 2000c: 27-28; 33-34).

¹²⁵⁶ Kentin Miletos'lular tarafından kuruluşuna ilişkin görüşler ve arkeolojik buluntular için, bk. MAGIE 1950: 356 dn. 10; BOUZEK 1990: 30; BRAUND 1994: 77 vdd.; 87 vdd.; 99 vdd.; KOSHELENKO 1996: 26; ATASOY 1997: 11.

¹²⁵⁷ Pontos Euksenos kenarındaki bu ticaret limanı Agronaut'ların seferine katılan Dioskur'lar -Dioskuroi, Zeus'un delikanlıları anlamında olup, onun Leda'yla birleşmesinden doğan Kastor ve Polluks adlı çocuklarıdır. ERHAT 1989⁴: 104-105; *KP* II 92-93- tarafından kurulduğuna ve yörenin otokton halkı Heniokh'lar (= Savaş

çirmeye karar verdi¹²⁵⁸. Sürgün kralın amacı, Kafkasları geçerek, Skythia'ya girmek, oradan Maiotis¹²⁵⁹ Denizi'ni aşarak Kimmeria Bosporos'una gitmekti. Burada isyankar olduğu kadar nankör ve hain oğlu Makhares'in elinden bir zamanlar kendisine bağışladığı krallığı geri alacaktı. Böylelikle Anadolu'nun boyun eğmez kralı Romalılarla olan sonsuz savaşımını devam ettirebilecekti. Kral nefes aldığı sürece asla vazgeçmeyecek ve Romalılar karşısında denenebilecek her şeyi deneyecekti. Şimdi o aktif beyninde bütün Roma orduları Asia'dayken, o Bosporos'u aşmayı Thrakia, Makedonia, Hellas ve Europe (= Avrupa) üzerinden ani bir saldırıyla İtalya'yı istila etmeyi planlıyordu¹²⁶⁰.

Mithridates'in Kolkhis'e girdiği sırada Pompeius ordusuyla yukarı Euphates havzası boyunca Armenia platolarında ilerliyor ve Pontos kralını takibe devam ediyordu. Pompeius, İÖ. 66 sonbaharında Arakses (= Aras) Irmağı'nı aştıktan sonra, burada Armenia Kralı II. Tigranes'in isyankar oğlu; Mithridates'in torunu Tigranes'le karşılaştı. Tigranes, Pompeius'u Mithridates'i izlemektense babasına karşı sefer düzenlemeye ikna etti. Pompeius da, önüne gelen bu fırsatı kaçırmadı. Armenia Kralı II. Tigranes'e, Üçüncü Mithridates-Roma Savaşı sırasında yardım ettiği ve Romalılara karşı savaştığı gerekçesiyle savaş ilan etti. Bunun üzerine Pompeius süvari birliklerinin bir kısmını Mithridates'i izlemeye memur ettikten sonra kendisi Tigranes'in rehberliğinde Armenia Krallığı'nın başkenti Artaksata'ya doğru yürüyüşe geçti¹²⁶¹. Tigranes Romalıların böylesine büyük bir orduyla üzerine geldiğini öğrenince pani-

arabalılar) Dioskur'ların soyundan geldiğine dair yerel bir inanış vardır (Strab. xi. 2. 11 c. 496 dn. 5; App. *Mithr.* 101; Plin. *nat.* vi. 5. 16; Sol. *Coll. Mem.* xv. 17; Amm. Marc. xxii. 8. 24; Mela i. 111; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Lucan. *Bel. civ.* iii. 269-274; Strab. xi. 2. 12 c. 496; Paus. iii. 19. 9; 24. 7; BRAUND 1994: 33 dn. 143; KP II 89-90). Amm. Marc. (xx. 8. 15)'de kentin Sparta'lı Kerkios ve Amphitos tarafından kurulduğunu iddia etmektedir (ayrıca bk. Amm. Marc. xxii. 8. 24; Paus. iii. 19. 7; 24. 7). Hellenler, Dioskur'lara olan saygıları nedeniyle bu kentin adını olduğu gibi muhafaza etmelerine rağmen, daha sonradan Romalılar söz konusu kenti Sebastopolis olarak adlandırmışlardır (JONES 1971: 173; LORDKIPANIDZE 1977: 221 vdd.; BRAUND 1994: 30 dn. 130; 194). Strabon (xi. 2. 16 c. 498) ve Plinius'a (*nat.* vi. 5. 15) göre, 70'ten fazla kavmin bir araya geldiği Dioskurias'ta 70-300 dil konuşuluyor; bu bakımdan kentte tüccarlara yardımcı olması amacıyla 130 tercüman istihdam ediliyordu. Daha detaylı bilgi ve literatür için bk. ARSLAN 2000c: 33.

¹²⁵⁸ App. *Mithr.* 101.

¹²⁵⁹ Azak Denizi; Roma Dönemi'nde "*Palus Maeotis*" olarak adlandırılmıştır. Oldukça sığ bir denizdir (en derin noktası 15 m). Lykos, Oaros, Tanais ve Syrgis ırmaklarıyla beslendiği için suyu oldukça tatlıdır. Ayrıca bk. Hdt. iv. 123; Diod. i. 55. 4 dn. 2.

¹²⁶⁰ App. *Mithr.* 101-102; Flor. *epit.* i. 40. 25.

¹²⁶¹ Plut. *Pomp.* xxxiii. 1; Cass. Dio xxxvi. 51. 3; 52. 1. Appinos'a (*Mithr.* 103-104) göre, Pompeius, Mithridates'i Kolkhis sınırına kadar izlemiş; fakat kralı Pontos'tan kovduğu ve onun hiçbir şekilde Kimmeria Bosporos'a ulaşamayacağını düşünerek takipten vazgeçmiştir. Daha sonra da meraktan ve gelmişken buraları da Roma egemenliği altına almak üzere Kolkhis'e girmiştir. Appianos'a (*l.c.*) göre, Pompeius'un Armenia seferi, onun kısa süren Kolkhis macerasından sonra gerçekleşmiştir.

ğe kapıldı. Önce Romalılara karşı direnmek üzere ordu toplamaya girişti. Fakat sonunda yaptığı işin yararsızlığını kendisi de anladı. Pompeius'un Lucullus'a nazaran daha ılımlı bir insan olduğunu öğrendiğinde Romalılara teslim olmaya karar verdi. Mithridates'in kendisine gönderdiği elçileri zincire vurulmuş bir halde Pompeius'a yolladı. Bu sırada Pompeius ve Tigranes'in oğlu önlerine çıkan her kente boyun eğdirerek Artaksata önlerine kadar gelmişlerdi. Burada Armenia Kralı II. Tigranes'le bizzat Romalıları karşılamak üzere kampa geldi. Pompeius, *lictor*'larından¹²⁶² iki tanesini göndererek, onu kampın girişinde karşılatarak, atından inmesine yardımcı oldurttu. Çünkü kimse Roma kampına at üzerinde giremezdi. Tigranes atından indikten sonra yürüyerek ilerledi, kılıcını çözürek *lictor*'lara verdi. Pompeius'u görünce başındaki krali *tiara*'sını (= taç) çıkartarak onun ayakları önüne koydu. Daha sonra da yalvararak dizlerine sarılmak üzereyken *-proskynēsis-* Pompeius yerinden fırlayarak, onu engelledi. Yerden kaldırarak kendi yanına oturttu. Onu cesaretlendirdi. Krallığını kaybetmediğini, aksine Romalıların dostluğunu kazandığını söyleyerek, Tigranes'i yemeğe davet etti¹²⁶³.

Tigranes'le, İÖ. 66 sonbaharında yapılan anlaşma gereği kral, otuz yıl boyunca ele geçirdiği bütün yerlerden geri çekilmeye razı oldu. Zaten Mesopotamia, Adiabene ve Gordyene Parth Kralı III. Phraates tarafından elinden alınmıştı. Şimdi de, Phoinike, Syria, Kilikia, Kappadokia, Galatia¹²⁶⁴, Sophene'deki bütün haklarından vazgeçti. Oğlunun Pompeius tarafından Sophene¹²⁶⁵ kralı olarak atanmasını onayladı. Ayrıca Romalılara savaş tazimatı olarak 6.000 *talanta* vermeyi kabul etti. Bunun karşılığında Roma'nın dostu ve müttefiki olan krallıklar arasına katıldı ve Romalı *legionarius*'lar tarafından Armenia kralı olarak selamlandı. Kendisine fena muamele edileceğinde, krallığının elinden alınıp, Roma zafer alayında sergi-

Pompeius'un Armenia seferine ilişkin olarak ayrıca bk. Cic. *Sest.* 58; Liv. *perioch.* 101; App. *Syr.* 49-50; Vell. ii. 37. 3-4; Val. Max. v. 1. 9; Flor. *epit.* i. 40. 27; Oros. *hist.* vi.4. 8; Eutr. vi. 13.

¹²⁶² Roma'da yüksek derece memurların ve *consul*'lara refakat eden görevlilere verilen addır. Bunlar bir sopa demeti içinde çubuklara sarılmış baltalar (= *fascēs*) taşırlandı.

¹²⁶³ Plut. *Pomp.* xxxiii. 2-4; *Luc-Kim.* iii. 3-4; App. *Mithr.* 104; Cass. Dio xxxvi. 52. 1-4; Flor. *epit.* i. 40. 27; ayrıca bk. Liv. *perioch.* 101. Cassius Dio'ya (xxxvi. 53. 1) göre, bu sırada Pompeius'un yanında oturan Tigranes'in oğlu babası geldiğinde, ne ayağa kalkarak onu karşılamış, ne de onu selamlamıştı. Ayrıca Pompeius tarafından davet edilmesine rağmen yemeğe katılmadı. Bu nedenle Pompeius'un öfkelenmesine neden oldu.

¹²⁶⁴ Plutarkhos (*Pomp.* xxxiii. 4) de, Lucullus tarafından Tigranes'in elinden alınan bölgeler sayılırken, hiçbir zaman Armenia kralının eline geçmemiş olan Galatia'da bu yöreler arasında zikredilmektedir.

¹²⁶⁵ Appianos'a (*Mithr.* 105) göre, Pompeius, genç Tigranes'le babasını barıştırmış. Daha sonra da onun Sophene ile Gordyene bölgelerinin kralı olarak atanmasını ve babasından sonra Armenia tahtının da kendisine bırakılmasını buyurmuştur.

leneceğinden korkan Tigranes'e bu anlaşma şartları oldukça uygun gelmişti¹²⁶⁶. Bu bakımdan memnuniyetini ve minnettarlığını Roma ordusunun her bir *legionarius*'una 50; *centurion*'una 1.000 ve *tribunus*'una ise, 10.000 gümüş *drakhmai* para dağıtarak gösterdi¹²⁶⁷.

Bu sırada babasının taç ve tahtına kavuşmak ümidiyle bunca zorluğa katlanan genç Tigranes bu durumdan hiç memnun olmamıştı. Sadece Sophene Bölgesi'ne kral olarak atanmıştı. Şimdi babası Romalılara vaat ettiği ekstra altınları dağıtmak üzere Sophene'deki müstahkem kalelerde sakladığı hazineleri almak istiyordu. Fakat genç Tigranes, Armenia Krallığı'nın hazinelerinin artık Sophene'yle birlikte kendisinin olduğunu iddia ederek babasına paraları vermedi. Bunun üzerine Pompeius araya girerek ondan hazineleri babasına vermesini emretti. Sinirlenen Genç Tigranes gizlice kayın babası Parth kralının yanına kaçmayı planladı ve Parth kralını Romalılara karşı kışkırtmayı denedi. Pompeius bir seferinde adamlarını yollayarak diğer bir seferinde ise, muhafızları eşliğinde Tigranes'i göndererek kaledekilerden hazineleri istetti. Her iki teşebbüs de başarısız olunca Pompeius, Tigranes'i Sophene krallığından azletti ve zincire vurdurdu. Daha sonra da, Roma'daki *triumphus*'unda sergilenmek üzere hapse attırdı¹²⁶⁸. Sophene Bölgesi'ni, Kastabala gibi bazı Kilikia kentleriyle birlikte tekrar Kappadokia tahtına oturttuğu I. Ariobarzanes'in yönetimine bıraktı¹²⁶⁹.

Bunun üzerine Parth Kralı Phraates, Pompeius'a elçilerini yollayarak, onun kendisine bu savaşa başlamadan önce Romalıların tarafını tutarsa Euphrates'i Roma ile Parth'lar arasında sınır yapacağını vaat ettiğini hatırlattı. Ayrıca ondan damadı Tigranes'i ve kızını istetti. Pompeius ise, daha önceden Parth kralı karşısında ne kadar mülayim, sempatik ve dost canlıysa, şimdi Mithridates'i krallığından tekrar kovup, Tigranes'i Romalıların dostu ve müttefiki yaptıktan sonra, ona karşı o derece kayıtsız ve vurdu duymazca davrandı. Phraates'e, Tigranes'in kayın pederinden çok babasına ait olduğunu ve Armenia kralı olan

¹²⁶⁶ Plut. *Pomp.* xxxiii. 4-5; App. *Mithr.* 104-105; Cass. Dio xxxvi. 53. 2-3; 6; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Strab. xi. 14. 10 c. 530; Liv. *perioch.* 101; App. *Syr.* 49-50; *Mithr.* 114; Cic. *Sest.* 58; Flor. *epit.* i. 40. 27.

¹²⁶⁷ App. *Mithr.* 104. Plutarkhos'a (*Pomp.* xxxiii. 6) göre Tigranes her bir askere yarım *mina* (= 30 *drakhmai*); *centurion*'a on *minai* (= 600 *drakhmai*) ve *tribunus*'a bir *talanton* (= 6.000 *drakhmai*) verdi (ayrıca bk. Strab. xi. 14. 10 c. 530). Cassius Dio (xxxvi. 53. 6) ise, Tigranes'in ne kadar para verdiğini söylememekle birlikte, onun Pompeius'a kararlaştırılandan mebladan çok daha fazlasını takdim ettiğini bildirmektedir.

¹²⁶⁸ Cass. Dio xxxvi. 53. 3-4; 6; ayrıca bk. Plut. *Pomp.* xxxiii. 5; App. *Mithr.* 105.

¹²⁶⁹ App. *Mithr.* 105; 114. Appianos (*Mithr.* 105) de, Pompeius'un, Sophene'nin yanında Godyene Bölgesi'ni de Kappadokia topraklarına katıldığını ifade etmektedir. Ancak aşağıda sözü edileceği üzere Gordyene'nin hakimiyeti üzerine Armenia ve Parth kralları çeşitli kerele birbirleriyle savaşmalarına ve konuyu Pompeius'un huzuruna kadar getirmelerine rağmen Kappadokia kralının bölge üzerinde hiçbir talebi olmamıştır.

babasının bu karara karşı çıkmadığını bildirdi. Euphrates'in sınır olması konusuna gelince, gereğinin düşünüleceği ve bu konuda en uygun olanın yapılacağını belirtti¹²⁷⁰.

Bir bakıma Phraates'e, artık Tigranes'in topraklarını istila etme hevesinden vazgeçmesini ihtar etmiş oldu. Böylelikle genç Parth kralına Roma siyaseti hakkında –*divide et impera* (= böl ve yönet)– iyi bir ders verdi. Şimdi Phraates, Mithridates'in Romalılara karşı kendisiyle ittifak kurmasının ülkesi ve krallığının geleceği açısından daha yaralı olduğunu söyleyerek onu ikna etmeye çalıştığında, onun ne demek istediğini¹²⁷¹ daha iyi anlamıştır. Ama artık işten geçmişti.

Pompeius'un bu noktada izlediği politika dikkate değerdir. Yaşlı Armenia kralını zafer töreninde sergilemektense yerinde bırakmayı uygun buldu. Onun yerine isyankar ve döneke oğlunu geçirmedi. Çünkü Mithridates'in torunu, Phraates'in damadı olan Tigranes, Roma'nın düşmanlarıyla her an ittifak kurabilirdi. Zaten babasına çeşitli kereler ihanet etmiş ve hem Parth, hem de Pontos kralının yanına sığınmıştı. En son olarak ta şansını kendisiyle denemiş ve babasının krallığının Romalılar tarafından işgal edilmesine ön ayak olmuştu. Pompeius'a göre, bu ihanetinin karşılığını Sophene'nin kralı olarak atanmakla fazlasıyla almıştı. Pompeius, Parth kralının düşmanı Tigranes'i Armenia tahtında bırakmakla, bu iki krallıktan birinin güçlenerek Roma'nın Küçük Asya'daki hakimiyetini sarsmasını engellemiş oldu. Zaten Roma'nın düşmanı olan bu iki krallığı birbirine düşürmüştü. Her iki krallık da, artık bir daha dost olamayacak derecede birbirinden nefret ediyordu. Ayrıca Kappadokia kralını da bağışladığı yeni eyalet ve kentlerle güçlendirmiş ve hem Parth'lara, hem de Armenia'lılara karşı bir tampon bölge olarak bırakmıştı. Böylelikle Anadolu'daki ve Asya'daki *status quo*'yu –güçler dengesi– bir kez daha Roma lehine çevirmiş oldu.

Bunun üzerine Pompeius, komutanlarından Lucius Afranius'u bir garnizonla Armenia'da bıraktı. Kendisi ise, İÖ. 66/65 kışında Mithridates'i izlemek üzere Artaksata'dan ayrıldı. Albania'lıların Iberia ve Armenia bölgeleriyle sınırını oluşturan Kyros (= Kura) Irma-

¹²⁷⁰ Plut. *Pomp.* xxxiii. 6. Daha sonra Phraates'in tüm protestolarına karşın, genç Tigranes (Cass. Dio xxxvi. 53. 6; xxxvii. 6. 2) –karısı Zosime (Plut. *Pomp.* xlv. 4) ve çocuklarıyla birlikte–, Pompeius'un zafer geçidinde sergilenmek üzere Roma'ya gönderildiler. Appianos'a (App. *Mithr.* 105; 117) zafer töreninden sonra genç Tigranes öldürüldü. Fakat Cicero (*Att.* iii. 8. 3), Plut. (*Pomp.* xlviii. 6), Cassius Dio (xxxviii. 30. 1-2) ve Asconius 40-41'e göre, genç Tigranes tutsak olarak tutulmuş ve Publius Clodius'un İÖ. 58 yılındaki halk *tribunus*'lu sırasında ona rüşvet vererek Roma'dan kaçmıştır.

¹²⁷¹ Sall. *Hist.* iv. 69. 16-23.

ğı'na¹²⁷² doğru ilerledi. Kyros'un batı yakalarından Hazar Denizi'ne kadar olan toprakların hakimi olan Albania'lının¹²⁷³ kralı Oroises'e elçilerini yolladı. Ondan Mithridates'e karşı sürdürdüğü sefer için Roma ordularının hakimiyeti altındaki bölgelerden serbest geçiş izni istedi. Kral, Pompeius'un ricasına olumlu cevap verdi. Böylelikle Pompeius kış iyice bastırmadan önce Kyros kenarlarına ulaştı. Burada ordusunu üç bölerek kamp kurdu. Tigranes Romalı generale, gerek hububat, gerekse para açısından istediğinden de fazla yardımcı olmuştu. Bu bakımdan ırmağın kenarında İÖ. 66/65 kışını geçirmeye karar verdiler¹²⁷⁴. Bu sırada Mithridates, Kolkhis sahillerindeki Dioskurias kentinde kışlamakta; Roma amirali Servilius ise, elinden geldiği ölçüde Pontos Euksenios sahillerini kontrol altında tutmaktaydı¹²⁷⁵.

Fakat kışın ortasında Albania Kralı Oroises, beklenmedik bir şekilde yaklaşık 40.000 kişilik bir kuvvetle Kyros Irmağı'nı üç kol halinde aştı. *Saturnalia* festivalini kutlamakta olan Romalılara saldırdı. Oroises'i böyle bir harekete iten neden, ya kralın dostu olan genç Tigranes'i kurtarmak istemesi, ya da Romalıların baharla birlikte Albania topraklarını istila edeceğini düşünmesiydi. Bu bakımdan kışın ortasında, hiç beklenmedik bir anda Romalılara saldırarak onları bozguna uğratmayı planlıyordu. O sıralar Metellus Celer'in kampında bulunan Tigranes'in kurtarılması için Oroises bizzat emrindeki birliklerle ona hücum etti. Komutanları da, aynı zamanda Pompeius ve Lucius Flaccus kumandasında bulunan diğer iki Roma

¹²⁷² Albania Bölgesi'nin kuzey ve batı sınırını yani bölgenin Armenia ve Iberia'yla olan sınırını esas itibariyle Kyros Irmağı teşkil eder. Strabon (xi. 3. 2 c. 500) ve Plinius'a (*nat.* vi. 5. 15) göre, bazen Kafkas Dağları'nın arasındaki derin vadilerden ve büyük ölçüde geniş ovalardan akan bu ırmak Kolkhis Bölgesi'nin güney ve güneydoğusunda Armenia, doğusunda ise, Surami Dağı'yla birlikte Iberia'yla olan doğal sınırını oluşturur. Daha sonra da Iberia'nın yüksek platolarından ve geniş ovalarından akarak Albania Bölgesi'ne oradan da Hazar (= Kaspia/Koros/Hyrkania) Denizi'ne dökülür (Strab. xi. 1. 5 c. 491; 3. 2 c. 500; Plin. *nat.* vi. 5. 15; 10. 26; 11. 29 ve 15. 39; Ptol. *geogr.* v. 10. 1). Kyros Irmağı bu uzun yolculuğu sırasında Kolkhis Bölgesi'ndeki Suania Dağları'nın kuzeyinden ve Kazbeyi Dağları'nın -Kolkhis'in en yüksek dağlarından biri olan volkanik Kazbeyi Dağı 5040 metre yükseklikte olup, bölgenin doğusunda yer almaktadır- eteklerinden doğan Aragos'la (= Argavi); gemiyle yolculuk etmeye olanak sağlayacak kadar geniş ve derin olan Alazonios, Sandobanes, Rhoetakes ve Khanes ırmaklarıyla ve birçok diğer akarsuyla beslenerek debisini artırır (Strab. xi. 3. 2 c. 500; 4. 1 c. 501; Plin. *nat.* vi. 11-12). Daha detaylı bilgi için bk. ARSLAN 2000c: 30-31.

¹²⁷³ Plut. *Pomp.* xxxiv. 1; Plin. *nat.* vi. 11. 29; 15. 39; Ptol. *geogr.* v. 10. 1; Cass. Dio xxxvi. 54. 1, ayrıca bk. Strab. xi. 3. 2 c. 500; 4. 1-2 c. 501-504. 3-5 c. 502.

¹²⁷⁴ Plut. *Pomp.* xxxiv. 2. Cassius Dio (xxxvi. 53. 5) Romalıların Kyros kenarlarında kışladıkları yerlerden söz ederken bir de Anaëtis'i sayar. Fakat söz konusu bölge Armenia Minor yakınlarındaki Akilisene yöresi civarlarına lokalize edilmektedir. Burada Cassius Dio, belki de Strabon'un (xi. 4. 7 c. 503) da değindiği, Albania topraklarındaki ay tanrıçası Selene'ye (= Anaëtis?) ait başka bir bölgeden bahsediyor also gerektir. Aksi halde bu ifadeden Pompeius'un ordusunun bir bölümünü Pontos'a geri göndermiş olduğu anlamı çıkar. Fakat Cassius Dio, Pompeius'un Kaukasos seferini anlatırken, ne daha önce, ne de daha sonra herhangi bir Roma birliğinin Pontos'ta bulunduğundan söz etmemektedir. Daha detaylı bilgi için bk. MAGIE 1950: 358 dn. 14; SHERWIN-WHITE: 196 dn. 31.

¹²⁷⁵ Plut. *Pomp.* xxiv. 5.

kampına saldıracaklardı. Böylelikle Romalıların birbirlerine yardım etmesi önlenecik ve Roma askerlerinin ilk şaşkınlığından yararlanarak onlara olabildiği ölçüde zarar verilecekti. Fakat baskın sırasında Albania'lı askerlerinin disiplinsizliği ve donanım eksikliğine, Romalıların metaneti ve onlara şiddetli bir şekilde karşılık vermeleri eklenince, Oroises'in askerleri her koldan gerilemek zorunda kaldılar. Geldikleri gibi Kyros'un gerisine çekildiler ve ırnak üzerindeki köprüleri yaktılar. Bu başarısız girişim üzerine, İÖ. 65 ilkbaharıyla birlikte Romalıların Albania topraklarına intikam almak üzere saldıracaklarını düşünen Oroises elçilerini değerli hediyelerle Pompeius'la anlaşma yapmak üzere gönderdi. Pompeius ise, –şimdilik– bu teklifi memnuniyetle kabul etti. Böylelikle iklimi sert olan bu topografyada kış aylarını rahat geçirebilecekti¹²⁷⁶.

Bu sırada Mithridates'le anlaşma halinde olan Iberia Kralı Artokes de¹²⁷⁷ elçilerini Pompeius'a yollayarak onunla anlaşma yapma girişiminde bulundu. Çünkü, Albania'lılarla barış yapan Romalıların, Kyros Irmağı'nın her iki yakasında yaşayan Iberia'lılar üzerine yürüyebileceğinden şüpheleniyordu. Pompeius ise, şimdilik Oroises'le barış yaptığından, rahatlıkla Iberia'lılara saldırabilirdi. Bir zamanlar Mithridates'le dost olan ve belki de halen onunla olan bağlaşıklığını gizli de olsa devam ettiren bu halk üzerine sefer düzenlemeye karar verdi¹²⁷⁸. İÖ. 65 ilkbaharıyla birlikte Kyros'u aşarak Iberia topraklarına girdi. Armenia ile Iberia'yı birbirine bağlayan yol üzerindeki bütün geçitleri işgal etti. Artokes ise, önceleri Romalıların ilerleyişlerini engellemek için, yolları üzerindeki bütün köprüleri yıktı. Fakat sonunda Romalılar karşısına çıktı ve yenildi. Romalılar tarafından 9.000 adamı katledilerek bir o kadarı da esir alındı¹²⁷⁹.

Ordusunun geri kalanıyla tekrar Kyros kenarındaki yüksek bir tepenin üzerine inşa ettirmiş olduğu Arkropolis¹²⁸⁰ adlı tahkimli kalesine çekildi. Pompeius'un kendisini takip etmesi üzerine kaleye güçlü bir garnizon konuşlandırdı. Daha sonra da Kyros Irmağı'nın karşı ya-

¹²⁷⁶ Plut. *Pomp.* xxxiv. 2-4; Cass. Dio xxxvi. 54. 1-5.

¹²⁷⁷ Flor. *epit.* i. 40. 21; 28.

¹²⁷⁸ Plut. *Pomp.* xxxiv. 4.

Pompeius'un Kaukasos (= Kafkas) Dağları boyunca düzenlediği seferleri bazı Antikçağ tarihçileri ve bibliografyacıları (Liv. *perioch.* 101; Oros. *hist.* vi. 4. 7; Plut. *Pomp.* xxxiv. 1; xxxv. 1) tarafından Mithridates'i izlemek üzere ilerlediği sırada gerçekleşmiş olduğu kaleme alınmıştır. Bununla birlikte Pompeius'un tamamen gereksiz olan bu seferleri aslında güce ve üne susamışlığından (= *gloriae avidus*) kaynaklamıyor olsa gerektir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Flor. *epit.* i. 40. 28; MAGIE 1950: 359; SHERWIN-WHITE 1984: 195 dn. 27.

¹²⁷⁹ Plut. *Pomp.* xxxiv. 5; ayrıca bk. Liv. *perioch.* 101.

¹²⁸⁰ Cass. Dio (xxxvii. 1. 4 dn. 1) göre, kalenin ismi Armastika olup, Armaz kalesi anlamına gelmektedir.

kasına geçerek üzerinde köprüyü yaktı. Bu sırada Pompeius kale önlerine gelerek kaleyi kuşatma girişiminde bulundu. Fakat kaledekiler krallarının köprüyü yakarak kaçtıktan sonra kendilerinin Romalılar karşısında fazla dayanamayacaklarını düşünerek teslim oldular. Bunun üzerine Pompeius İÖ. 65 yılının ortasına kadar Iberia topraklarını yağmalamaya devam etti. Sonunda Romalılarla barış yapmak için çocuklarını vermeye razı olan Iberia kralıyla anlaşma yaptı¹²⁸¹.

Bu sırada Pontos kralı, İÖ. 65 ilkbaharında Romalılar daha Iberia'lılarla savaşmaya başlamadan önce, Dioskurias'tan Bosporos'a doğru yürüyüşe geçmişti¹²⁸². Pontos Euksenios'un doğu sahilleri boyunca uzanan kıyı şeridinde ve sahilin hemen arkasına uzanan dağ silsileri boyunca ikamet eden kavimler Kafkas Dağları'nın en vahşi ve savaşçı insanları olarak kabul ediliyorlardı. Buradan herhangi bir şekilde geçmeye çalışan insanlara saldırıyor, ele geçirdiklerini, ya yiyor¹²⁸³, ya da tanrılarına kurban olarak sunuyorlardı¹²⁸⁴. Bu kabileler yabancıları düşman sayıyor ve her ne şekilde olursa olsun kendi sınırları içine girenlere saldırıyorlardı. Sahilde yaşayanlar avcılık ve balıkçılıkla geçiniyorlardı. Bazen de *kamara*¹²⁸⁵ (καμάρα) adını verdikleri tekneleriyle korsanlık yapıyor, ticaret gemilerini yağmalıyor ve sahil kentlerine baskın düzenliyorlardı. Kış geldiği zaman ise, gemilerini karaya çekerek sık ormanların arasına gizliyorlardı¹²⁸⁶. Şimdiye kadar buradan hiçbir ordu geçmeye muvaffak olamamıştı. Mithridates bile, gücünün doruğundayken buradan bir ordu geçirmeye çalışmış ve ağır kayıplara uğrayarak geri çekilmek zorunda kalmıştı. Fakat kral şimdi daha önce hiçbir ordunun geçmeyi başaramadığı bu uzun parkuru tamamlamayı kafasına koymuştu. Gerçi başka bir seçeneği de yoktu. Bu yolun üstünde karşılaşılan ölçüye sığmaz güçlükler, başlanmış olan seferi –ya da yolculuğu– imkansız kılacak gibi görünüyordu. Fakat bütün bu zorluklar yaşlı kralı yolundan alıkoymadı; tersine yalnızca iradesinin gücünü, kendine ve ordusuna olan güvenini arttırmaya yaradı.

¹²⁸¹ Cass. Dio xxxvii. 1. 1-2. 7; Flor. *epit.* i. 40. 28; ayrıca bk. App. *Mithr.* 114; 117.

¹²⁸² Çünkü deniz yolu Roma donanması tarafından tutuluyordu; ayrıca elinde hiç gemisi yoktu.

¹²⁸³ Aristoteles'e (*pol.* viii. 4) göre, Kolkhis'te yaşayan Akhaioi ve Heniokhoi kabileleri yamyamlık yapıyorlardı.

¹²⁸⁴ Appianos'a (*Mithr.* 102) göre, Akhaioi kabilesi önceleri yakaladıkları herkesi, sonraları aralarından en yakışıklılarını, daha sonraları ise, içlerinden kura sonucu çekilenleri tanrılarına kurban ediyorlardı.

¹²⁸⁵ Strabon'a (xi. 2. 11 c. 495) göre, ince, uzun, hafif ve dar bir tekne türüdür. Genellikle yirmi beş kişi kapasitelidir. Ender olmakla birlikte otuz kişilikleri de vardır. Üstü kapalı tekneler oldukları için Hellenler tarafından *kamara* (= kubbeli ya da kemerli bir tavanla örtülmüş) olarak adlandırılmıştır. Daha detaylı bilgi için bk. Tac. *hist.* iii. 47.

¹²⁸⁶ Strab. xi. 2. 11 c. 496; Amm. Marc. xxii. 8. 25; ayrıca bk. GÜNALTAY 1987²: 524.

Dioskurias'tan sonra Suen'ler ve Kerket'lerin topraklarından ilerlerken bazen güzellik ve dostlukla bazen de tehdit ve zorla geçti. Heniokhoi Bölgesi'nin halkı Pontos kralını iyi karşıladılar ve ona yardım ettiler. Fakat bunlardan sonra girdikleri Ziges'lerin ülkesi topografik açıdan oldukça dağlık ve kıyıya paralel uzanan dik dağlarla ve balta girmemiş sık ormanlarla kaplı olduğundan küçük teknelerle, kıyı şeridi takip edilerek aşılmaya çalışıldı. Gerçi bu kararın alınmasında elverişsiz arazi koşulları kadar, kalabalık bir nüfusa sahip olan bölge halkının da vahşi insanlar olması etkili olmuştu. Bu bakımdan Mithridates, civar köylerden toplayabildiği ölçüde deniz vasıtası *-kamara-* topladı. Roma donanmasının ve yöre halkının dikkatini çekmek üzere geceleyin ve olabildiğince kıyı şeridini takip ederek Akhaioi ülkesine geldi. Akhaioi kabilesi kralın topraklarında rahat bir yürüyüş yapmasına izin vermediler. Mithridates'e karşı gerilla taktiğiyle savaştılar. Ancak çoğunlukla yenilerek geri çekilmek zorunda kaldılar¹²⁸⁷. Pontos ordusu Koraks Irmağı'nı aşarken de bazı barbar çetecilerle çarpışmak zorunda kaldı. Fakat donanımı sağlam ve yaşamlarının büyük bir bölümünü Romalılara karşı savaşarak geçirmiş tecrübeli Pontos askerleri, her çeşit saldırıyı kolaylıkla püskürterek ilerlemeye devam ettiler. Sonunda, İÖ. 65 yazında Mithridates bin bir güçle yürüyerek Maiotis (= Azak) Denizi yakınlarına, Kimmeria Bosporos'u sınırlarına ulaştı. Daha sonra da hain oğlu isyankar Makhares'e hazırlanma fırsatı vermeden Maiotis kıyılarını dolaştı. Yolu üzerindeki savaşçı Skyth prenslerinden bazılarını yakınlık gösterdi; bazılarını tehdit etti; bazılarını karşı da kuvvet uyguladı. Birçok Skyth prensi krala eskortluk etti. Ünlü kral uzun zamandır buralara gelmemiş olmasına ve sürgünlüğüne rağmen, cesur Skythia halkı arasındaki prestiji sağladı. İnsanları halen etrafında toplamayı başarıyordu. Adının ve şimdiye kadar başardığı işlerin, imparatorluğunun ve o eski gücünün yarattığı etkiyle; aynen yaşayan bir efsane gibi Kimmeria Bosporos'una doğru ilerleyişini sürdürdü. Bir yandan da, Skythia prensleriyle hediye alış verişini sürdürüyor, kimini parayla, kimini ise, kızlarından bazılarıyla evlendirme sözüyle kazanıyordu. Hatta onları yeni ve çok daha büyük bir sefer için kendi etrafında toplamaya başladı¹²⁸⁸.

Bir zamanlar eski *vasal*'ları olan Maiotis şefleriyle bağlaşıklık anlaşmasını tazeledi. Skythia prensleri, dört bir taraftan yığın yığın insanlar ve kabileler gelerek ordusuna katıldı.

¹²⁸⁷ App. *Mithr.* 102; Liv. *perioch.* 101. Strabon'a (xi. 2. 13 c. 496) göre, Akhaioi kabilesi kralı iyi karşıladı ve onun ülkelerinden geçmesine izin verdiler.

¹²⁸⁸ App. *Mithr.* 102; Cass. Dio xxxvi. 51. 2.

Kralın amacı sadece isyankar oğlunu tahtından indirip onu cezalandırmak ve hayatının geri kalan kısmını burada huzur içinde geçirmek değildi. Şimdi Skythia'lılarla birlikte, Thrakia'dan Makedonia'ya oradan da Hellas

Kralın birdenbire böylesine büyük bir güç kazanması, ona karşı direnmeyi düşünenleri bir anda bu fikirlerinden vazgeçirdi. Bu sırada *Skythia Geçitleri* olarak adlandırılan ve daha önce kimsenin geçmeyi başaramadığı bir yolculuğu, böylesine kısa bir zamanda tamamlayan babası karşısına çıkmaya cesaret edemedi. Makhares, babasına elçilerini yollayarak, durum öyle gerektirdiği için, Romalıların zorlaması ve korkudan onlarla bağlaşıklık kurmak zorunda kaldığını söyleyerek af ve merhamet diledi. Mithridates ise, elçilere ve yakın çevresindekilere Makhares'in başını getireni mükafatlandıracağını duyurdu. Zaten babasının sert tabiatını, ona ve kendi öz halkına çeşitli kereler yaptığı ihanetlerin büyüklüğünün farkında olan Makhares, Bosporos sahillerindeki Phanagoria kentinden Pontos Khersonnesos'una kaçtı. Kaçarken de babasının adamları tarafından izlenmemek ve takibini geciktirmek için limandaki bütün donanmasını ve gemileri yaktırdı. Fakat kral kente gelir gelmez Pontos Euksenos'un doğu limanlarından toplattığı gemilerle birlikte adamlarını oğlunun peşinden yolladı. Khersonnesos, kentinde kısıtılan ve adamları tarafından terk edilen Makhares intihar etti¹²⁸⁹. Kent kapılarını yaşlı krala açtı. Mithridates kente girer girmez oğlunun bütün dostlarını ve onun yanına atadığı Pontos'luları kılıçtan geçirtti. Fakat onların oğullarına dokunmadı¹²⁹⁰. Böylelikle kral, İÖ. 65 yazında hemen hemen hiç çarpışmadan güçlü olduğu kadar zengin ve geniş bir krallığın kontrolünü eline geçirmiş oldu.

Bu sırada, İÖ. 65 yazı sonunda Iberia seferini tamamlayan Pompeius, Phasis'in hiçte uzak olmadığını öğrendi¹²⁹¹. Pontos İmparatorlu'ğuna bağlı kalan son *vasal*'lık olan Kolkhis'i istila etti. Kendisine direnen Oltakhos adlı lideri esir aldı. Daha sonra da Kolkhis sahillerinde donanma amirallerinden Servilius'la buluştu. Mithridates'in Bosporos Kimmeria'sını ele geçirdiğini öğrendi. Anadolu'nun boyun eğmez kralına karşı Bosporos'a ilerlemeye karar ver-

ve Paionia'ya yürüyecek ve Alp Dağları'nı aşarak İtalya'yı istila edecekti (ayrıca bk. *Flor. epit.* i. 40. 24-25). Böylelikle kötülükleri kaynağında temizleyecekti.

¹²⁸⁹ Appianos (*Mithr.* 102) de, Makhares'in nasıl öldüğünü bildirmemekle birlikte intihar ettiğini; Cassius Dio'a (xxxvi. 51. 2) göre ise, Mithridates, para ve dokunmazlık sözü vererek oğlunun kendi adamları tarafından öldürülmesini sağladığını dile getirmektedir.

¹²⁹⁰ App. *Mithr.* 102.

¹²⁹¹ Cass. Dio xxxvii. 3. 1. Burada, Cassius Dio (*l.c.*) Phasis ismiyle Rioni Irmağı'nı değil Kolkhis Bölgesi'ni söz ediyor olsa gerektir. Çünkü Strabon da (xi. 2. 16 c. 497), Phasis adının sadece ırmak için kullanılmayıp, söz konusu isimle, bazen yörede bulunan aynı adı taşıyan kent, bazen de Kolkhis Bölgesi'nin kastedildiğini dile getirmektedir. Zira, Ksenophon (*anab.* v. 6. 36-37; 7. 7-10)'da, Kral Aietes'in soyundan gelenlerin hüküm sürdüğü Kolkhis Bölgesi'nden söz ederken, Hellenlerin, Phasis'e yelken açmayı ve Phasis'lilerin (= Kolkhis'lilerin) ülkesini ele geçirmeyi düşündüklerini bildiriyor olsa gerektir. Aynı şekilde, Aristoteles (*hist. an.* iii. 21. 7) ve Hippokrates (*Aer.* 15), gerek Kolkhis Bölgesi'ndeki çiftlik hayvanlarından gerekse yörenin yönetim organizasyonundan bahsederlerken Phasis ismiyle ne ırmağı ne de kenti nitelemişler; fakat genel olarak Kolkhis Bölgesi'ni ve bu bölgede ikamet eden halkı tarif etmişlerdir. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. ARSLAN 2000c: 27.

di¹²⁹². Düşündüğü gibi de ilerledi, zaman zaman ikna, zaman zaman da korkularak Kolkhis'liler ve komşularını geçti. Ama buradan itibaren birçok bilinmeyen ve konuksever olmayan kabile olduğu, kara yolunun yüksek dağ ve derin vadiler arasından geçtiği¹²⁹³ ve deniz yoluyla seyahat limanlarının bu ülkede az olması dolayısıyla gözü korktu. Ayrıca bölgenin yerlilerinin tehlikeli tutumlarından dolayı ordusunu tehlikeye atmaktan çekindi. Amirallerinden Servilius'un komuta ettiği donanmasına Bosporos'u abluka altına almasını ve Mithridates'in deniz yoluyla kaçmaması için bloke etmesini emretti. Bu sırada Albania'luların ayaklandığı haberini aldı. Kendisi ve ordusu açısından daha kolay olduğu ve Roma'daki *triumphus*'una biraz daha renk katacağı için, Albania'luların üzerine gitti¹²⁹⁴. Artık *Saturnalia* festivali sırasında kendilerine saldırımlarının öcünü alabilirdi.

Bu noktada Pompeius, dar vadilerin, yüksek dağların ve vahşi kabilelerin yaşadığı Phasis Irmağı¹²⁹⁵ boyunca uzanan direk ve kısa yol yerine¹²⁹⁶, daha uzun ve topografik açıdan

¹²⁹² Plut. *Pomp.* xxxiv. 5; Cass. Dio xxxvii. 3. 1; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Liv. *perioch.* 101; App. *Mithr.* 114; Flor. *epit.* i. 40. 28; Oros. *hist.* vi. 4. 7-8; Eutr. 6. 13-14. Appianos'a (*Mithr.* 103) göre, Pompeius Kolkhis'e geldiğinde bölgeye ilişkin bilgi edinmek istemiştir. Bu bakımdan Argonautes, Dioskuroi ve Herakles'in sefer yaptıkları ve buldukları yerleri görmek istemiş ve özellikle Prometheus'un Zeus tarafından Kafkas Dağları'nda zincire vurulduğu koni şeklinde doruğu olan *Strobilos* Dağı'nı ziyaret etmiştir –Söz konusu dağın ismi, Hellence “dönen” (= *Strobilos* [Στροβιλός]) sıfatından gelmektedir. Prometheus'un bağlandığı ve acı çektiği yere ilişkin değişik yorumlar ve görüşler için ayrıca bk. Arr. *anab.* v. 3. 1-4; *periplus* xi. 5; Strab. xi. 5. 5 c. 506; xv. 1. 8 c. 688; BRAUND 1994: 11 vd.

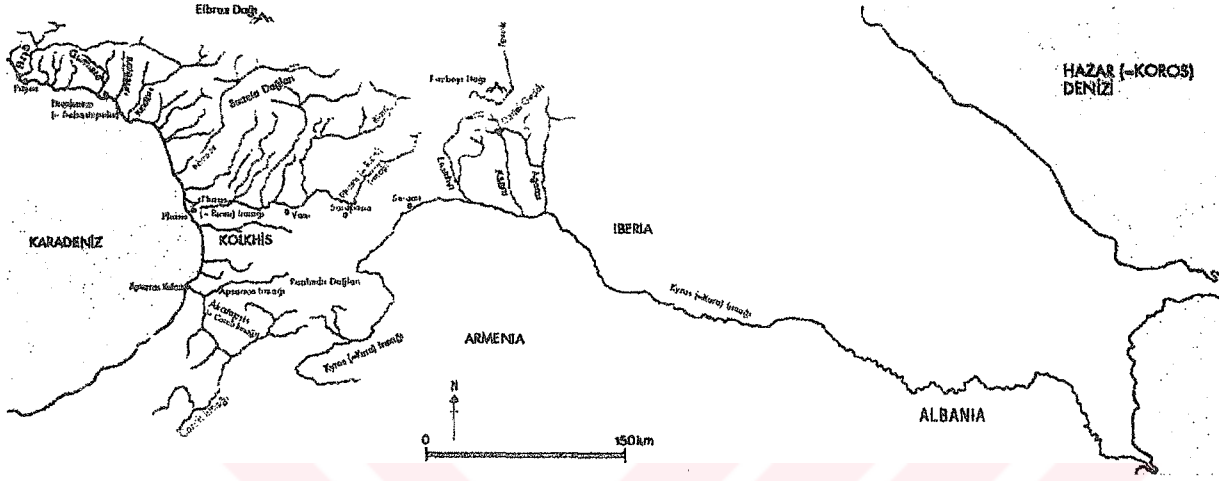
Daha sonra da Kafkas Dağları'dan Pontos Euksenios'a doğru akan ırmaklar üzerinde halkın koyun postlarıyla nasıl altın aradıklarına şait olmuştur (App. *Mithr.* 103). Aynen Sardeis'teki Paktolos (= Sart Çayı) Irmağı'nda olduğu gibi (Hdt. v. 101; Strab. xiii. 1. 23 c. 591; 4. 5 c. 625/626), Kolkhis'teki Kafkas Dağları'ndan akan ırmakların getirdiği altınları toplamak için koyun postu kullanılmaktaydı. Irmağın içine yerleştirilen koyun derisi almakta olan ırmakta bulunan küçük parçaları bünyesinde topluyor ve daha sonra kıyıya alınan post üzerinden, parlayan değerli metal tanecikleri kolayca ayıklanabiliyordu.

¹²⁹³ Kolkhis'in Kafkas Dağları'nın kuzeyindeki bölgelerle bağlantısı ise bölgenin kuzeydoğusunda yer alan Elbruz ve Kazbeyi dağları arasında yer alan çok sayıda küçük ve aşılması güç geçitlerden sağlanmaktaydı. Sadece Elbruz ve Kazbeyi dağları arasında otuz altı tane geçit olup, bunlardan yedi tanesini aşmak kolay sekiz tanesini aşmak ise zordu. Antik kaynaklarda “*Caspium Kapıları*” olarak geçen söz konusu geçitlerin en önemlisi bu günkü Dariel Geçidi'ydı. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Plin. *nat.* vi. 12. 30; 15. 40; 17. 43 vdd.; Prok. i. 10. 25; ARSLAN 2000c: 32.

¹²⁹⁴ Plut. *Pomp.* xxxv. 1; Cass. Dio xxxvii. 3. 2-3; ayrıca bk. Cic. *Mur.* xvi. 34; Flor. *epit.* i. 40. 28.

¹²⁹⁵ Strabon (xi. 3. 4 c. 500) de, yağmur sularının dağlardan çeşitli ırmaklar olarak Kolkhis içinden Karadeniz'e doğru aktıkları vurgulamaktadır. Ülkenin merkezinden geçerek Karadeniz'e dökülen en önemli ırmağı Phasis –günümüzdeki adıyla Rioni Irmağı, adını Hellence'de “akan” anlamında olan Πέσων sıfatından almış olsa gerektir (ayrıca bk. Arr. *periplus* ix. 1)– olup, Kafkas (= Kafkas) Dağları'ndan doğar (Strab. xi. 3. 4; Hdt. iv. 45; Vit. *de Arch.* viii. 2. 6). Bu büyük ırmak dağlardan denize doğru yolculuğu sırasında birçok küçük akarsuyla; özellikle Glaukos, Hippos ve Kyaneos ırmaklarıyla birleşerek debisini artırır (Strab. xi. 2. 17 c. 498; 3. 4 c. 500; Hippokr. *Aer.* 15; Plin. *nat.* vi. 4. 13-14). Bu bakımdan sedimentle yüklenen Phasis Irmağı sarımtırak bir renk alır (Arr. *Periplus* ix. 1-2). ırmak kenarlarında kamışların bittiğinden (Ps.-Plut. *De Fluviis* v. 2; Hippokr. *Aer.* 15) ve insan yiyen yaratıkların (timsah) varlığından bahsedilmektedir (Paus. iv. 34. 2; Ps.-Plut. *De Fluviis* v. 3).

daha uygun olan Kyros boyunca ilerlemeyi seçti. Bu bakımdan Kolkhis üzerinden Armenia'ya doğru döndü. Bir süre Iberia toprakları boyunca Kyros'u takip etti. Irmak yatağının geçilmeye uygun noktalarına Albania'lıların –belki Iberia'lılarla birlikte– kazıklar konuşturdukları gördü. Bu bakımdan bunaltıcı sıcak havada ırmak boyunca ilerleyerek kısmen uygun bir yerden Kyros'u aştı¹²⁹⁷.

Har. 3 Kolkhis, Iberia ve Albania bölgelerine ilişkin genel görünüm

Daha sonra da yaklaşık 10.000 adet su tulumu doldurarak, susuz ve kurak bir Kambyzene yöresi üzerinden Alazonios Irmağı'na doğru¹²⁹⁸, çoğunlukla gündüzleri gölgede dinlenip geceler boyunca ilerleyerek yorucu bir yolculuk yaptı. Erzak ihtiyacını yolu üzerinde ikamet eden halklardan sağladı. Abas'ı aştıktan sonra Albania Kralı Oroises'in 60.000 yaya ve 12.000 süvariden oluşan büyük bir orduyla üzerlerine geldiğini öğrendi¹²⁹⁹. Bunun üzerine onun Romalıların büyük ordusunu görüp, gerilememesi için askerlerinin çömelerek silahlarını ve kendilerini saklamasını emretti. Kendisi de süvari birliklerinin başına geçerek Oroises'e doğru ilerledi. Kralın süvari birlikleri kardeşi Kosis tarafından komuta ediliyordu.

Nasıl Mısır, Nil'in bir armağanı ise, Kolkhis de Phasis Irmağı'nın bir armağanıdır (Mnaseas frag. 31 = *ap. schol. vet. ad Theocritum* xiii. 75). Daha detaylı bilgi için ayrıca bk. ARSLAN 2000c: 30.

¹²⁹⁶ Söz konusu yol Strabon'a (xi. 2. 17 c. 498) göre, yüksek dağların ve derin vadilerin arasından ve Surami Dağı'ndaki geçitten geçmekte olup, ancak dar patikalardan öküzler vasıtasıyla çekilen yük arabalarıyla dört günde alınabiliyordu. Ancak Kolkhis Bölgesi'nden Iberia'ya Surami Dağları üzerindeki tek bir noktadan geçiş yapılabilir ve yol üzerindeki geçidin çok güç şartlar altında kullanılabilir. Öyle ki, Prokopios'a (viii. 13. 3-6) göre, –yol yapımında usta olan– Persler, Iberia üzerinden Kolkhis'e gitmek için Surami Dağları'nı aşan ilk düzgün yolu inşa etmek için oldukça para ve zaman harcamışlardı.

¹²⁹⁷ Plut. *Pomp.* xxxv. 1-2; Cass. Dio xxxvii. 3. 3-4.

¹²⁹⁸ Strab. xi. 4. 5 c. 502.

Pompeius'un üzerlerine geldiğini gördüğünde bütün atlı birlikleriyle onun üzerine saldırdı. Savaş ekipmanı ve zırhlardan yoksun olan Albania'lılar ile Romalılar arasında şiddetli bir çarpışmaya başladı. Bu sırada Kosis, bizzat kendisi ve yanındaki bir grup askeriyle Roma saflarını yarararak Pompeius'a kadar ilerlemeyi başardı. Bütün gücüyle mızrağını onun göğsüne saplamaya çalıştı. Fakat mızrak Pompeius'un zırhını delmeyerek kırıldı. Silahsız kalan ve zaten zırhsız savaşan Kosis, Pompeius tarafından öldürüldü. Buna rağmen Albania süvarisi Romalıları kaçırtmaya muvaffak oldu, ya da Pompeius taktik gereği geri çekildi. Çünkü kaçan Romalıları takip eden süvariler ve Albania ordusu Roma piyadelerine doğru sürüklendi. Bu arada ayağa kalkarak savaş düzeni alan *legionarius*'lar Albania'lılara saldırdı. Roma süvarileri de geri dönerek kanatlardan Albania ordusunu sıkıştırdı. Bunun üzerine Oroises'in askerleri yakınlarındaki ormanlık alana çekilmeyi başardı ve oradan Romalıları karşı savaşmayı sürdürdü. Ormanlık alanda savaş taktiklerini uygulayamayan *legionarius*'lar ve sık ağaçlar nedeniyle manevra kabiliyetini yitiren atlılar Albania okçularına kolay hedef olmaya başladı. Okçuların bir kısmı kalın ağaç gövdelerini kendilerine siper ederken, diğer bir kısmı da yüksek ağaçların üzerinden Roma birliklerini yıpratıyorlardı. Bu bakımdan Pompeius ağaçların bir kısmını kestirip ormanı kuşattı. Daha sonra da ateşe verdi. İçerdekilerin bir bölümü kaçmaya çalışırken imha edildi, bir bölümü esir edildi, bir bölümü de yanarak, ya da dumandan zehirlenerek öldü¹³⁰⁰. Kaçabilenler Oroises'in yanına sığındılar. Bu yenilgiden sonra Albania kralı elçilerini rehinelere ve değerli hediyelerle birlikte Romalıları yollayarak ateşkes ve anlaşma yapma dileğinde bulundu. Pompeius Albania'lılarla barış yaptı. Pontos'ta başlayan dağların son bulunduğu civar bölgelerden de bazı habercilerin gelmesiyle, Kafkas Dağları'ndan Hazar Denizi'ne kadar uzanan diğer kabilelerle de bir tür anlaşma imzaladı. Bu sırada Phraates de Romalıları anlaşmayı yenilemek ümidiyle adam gönderdi. Pompeius başarısı ve komutanlarının geri kalan Armenia bölgelerini ve Pontos bölgelerini zapt ediyor olmaları ve Aulus Gabinius'un Euphrates'ten geçerek Tigris'e kadar ilerlemiş olması onu korkutuyor ve anlaşma yenilenmesi konusunda onu meraklandırıyordu¹³⁰¹.

¹²⁹⁹ Plut. *Pomp.* xxxv. 2-3; Cass. Dio xxxvii. 3. 4-6. Appianos'a (*Mithr.* 103) göre, Oroises'in yanında, Iberia Kralı Artokes'de yer almaktaydı. Ayrıca söz konusu krallar 70.000 kişilik bir orduyla, Kyros Irmağı kenarlarında Romalıları tuzak kurmuşlardı.

¹³⁰⁰ Savaşa ilişkin detaylı bilgi için bk. Plut. *Pomp.* xxxv. 2-4; App. *Mithr.* 103; 114; 117; Cass. Dio. xxxvii. 1-4; ayrıca bk. Liv. *perioch.* 101.

¹³⁰¹ Plut. *Pomp.* xxxvi. 2; Cass. Dio. xxxvii. 5. 1-5. Flor. *epit.* i. 40. 28, 46. 4. Plutarkhos'a (*l.c.*) göre, Armenia elçileri de Elymaia ve Media barış heyetinin Pompeius'la Armenia Minor'a döndüğünde görüşmüşlerdir. Pompeius Elymaia ve Media elçilerini iyi karşılayıp onlara krallarına götürmek üzere dostça yazılmış mektuplar verdi. Parth elçi heyetini ise, bir zamanlar Tigranes'e bağlı olan Gordyene yöresini yağmaladıkları için azarladı. Phraates'e göndermek üzere sert bir cevap yazdı. Söz konusu mektupta Phraates'e "*Krallar Kralı*" unvanıyla

Muzaffer komutan Pompeius, İÖ. 65 sonbaharında ordusuyla bilinen dünyanın ucuna kadar gitmek istedi. Hazar Denizi'ne doğru ilerlemeyi sürdürdü. Fakat denize üç günlük mesafede, bölgenin birçok zehirli sürüngenle dolu olduğunu öğrenince geri döndü. Armenia platoları boyunca Arakses (= Aras) Irmağı'nı izleyerek Pontos'a vardı¹³⁰². İÖ. 65/64 kışını, hem halen Mithridates'e bağlı komutanların hakimiyeti altındaki Pontos kalelerini, hem de Pontos Krallığı'nın zenginliklerini ele geçirmekle geçirdi. Mithridates'e ihanet eden Stratonike sayesinde, Symphorion (= Sinoria?) kalesini aldı. Stratonike Mithridates'in eşlerinden biriydi. Orada bırakıldığı için Mithridates'e kızgındı. Garnizondaki askerleri erzak almaları için dışarı gönderdi. Daha sonra da kalenin kapılarını açtırarak Romalıları içeri aldı. Kendisine ve oğlu Ksiphilinos'a¹³⁰³ bir şey yapılmayacağına dair söz aldıktan sonra Pompeius'a Mithridates'in önemli miktarda para ve paha biçilmez hazinelerini sakladığı yeri gösterdi. Romalı general de kraliçeye oğlu Ksiphilinos'a hiçbir Romalının bir şey yapmayacağına dair söz vererek, onun hazineden kendine ait şeyleri almasına izin verdi¹³⁰⁴. Mithridates'in kıymetli hazinelerinin saklı olduğu Kainon Khonion –yeni yer– olarak adlandırılan kale de Pompeius tarafından a-

değil sadece kral olarak hitap etti ve onu bir daha Euphrates'i aşmaması için uyardı (Cass. Dio xxxvii. 6. 1-3). Daha sonra da Armenia'da bıraktığı komutanı Afranius'u Parth'ları Gordyene topraklarından çıkartmakla görevlendirdi. Afranius da Parthları bölgeden kovarak, onları Arbela'ya (= Erbil) kadar kovaladı (Plut. *Pomp.* xxxvi. 2). Gordyene'yi ise, tekrar Tigranes'e verdi (Cass. Dio. xxxvii. 5. 4).

¹³⁰² Plut. *Pomp.* xxxvi. 1; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Strab. xi.4. 6 c. 503; Plin. *nat.* vi. 17. 43. Plutarkhos'un (*l.c.*) Pompeius'un geri dönmesine ilişkin olarak zehirli sürüngenleri bahane etmesi gariptir. Çünkü Pompeius, Hazar Denizi yakınlarına geldiğinde mevsim sonbaharın son ayları, ya da kış başlangıcıydı. Bu mevsimde sürüngen olmazdı.

Romalılar Pontos'a dönüş yolculukları sırasında Trapesuz'un doğusundaki Paryadros Dağları üzerindeki sarp ülkeden geçerken bazı birlikler vahşi Heptokomatai kabilesinin saldırısına uğramışlardır. Strabon'a (xii. 3. 18 c. 549) göre, Pontos'un doğusunu meydana getiren Paryadros Dağları ile Kolkhis Bölgesi arasında yaşayan kabileler tamamıyla vahşiydi. Fakat içlerinden en tehlikelileri Heptokometai kabilesiydi. Bunlar, *Mosyn* adı verilen kulelerde yaşarlardı; bu bakımdan Antikçağ'da bu insanlar Mosynek'ler olarak da adlandırılırdı. Yabani hayvan eti ve ceviz yiyerek hayatlarını sürdürürler ve kulelerinden atlayarak yolculara saldırırlardı. Pompeius'un ordusu söz konusu dağlık ülkeden geçerken, üç Roma *cohort*'u –yaklaşık 1.800 asker– imha etmiştir. Heptokometai savaşçıları, ağaç sürgünlerinden elde edilen deli balı kaselerle yol üzerine bırakmışlar ve Romalı askerler bunu yiyip de bilinçlerini kaybedince, onlara saldırarak kolayca hepsini saf dışı etmişlerdir.

¹³⁰³ Appianos'a (*Mithr.* 107) göre, prensin ismi Ksiphares'ti.

¹³⁰⁴ Plut. *Pomp.* xxxvi. 2-6; App. *Mithr.* 107; Cass. Dio. xxxvii. 7. 5. Plutarkhos'a (*Pomp.* xxxvi. 6-7) göre, bu hazineyi de Pompeius'un Roma'daki zafer geçidini süslemiştir. Muzaffer general daha sonra bu görkemli sanat eserlerini Roma'daki tapınaklara adamıştır. Ayrıca Albania Kralı Oroises'in kendisine hediye ettiği altından yapılmış taht, kanape ve masasını *quaestor*'larına vererek, Roma hazinesine bağışlamıştır (ayrıca bk. Flor. *epit.* i. 40. 28).

Appianos'a (*Mithr.* 107) göre, Mithridates yeni krali başkenti Pantikapaion'da (= Kerç), eşlerinden Stratonike'nin kendisine ihanet ederek kaleyi ve hazinelerini Pompeius'a teslim ettiği haberini aldığı anda anasının hıyanetinin bedelini oğluna ödetmiş ve Ksiphilinos'u öldürterek cesedini gömdürmeden sarayından dışarıya fırlattırılmıştır. Böylelikle kendi öz oğlunu öldürmek pahasına Stratonike'den intikamını almıştır.

lındı. Surların bir bölümü tahrip edildi ve kalenin içindeki su kuyuları dolduruldu¹³⁰⁵. Burada Mithridates'e ait dokümanlar ele geçti. Bunlar arasında kralın not defterlerinden biri de bulundu. Bunların yanı sıra, kralın oğullarından Ariarathes'i ne şekilde zehirlediği ve Sardeis'li Alkaios'u kendisini at yarışında geçtikten sonra nasıl öldürüldüğüne ilişkin belgeler de vardı. Ayrıca kralın kendisi, dostları ve eşlerinin rüyalarını yorumladığı kağıtlar; kraliçe Monime'ye yazıştığı aşk mektupları ve bazı Romalılarla olan gizli yazışmaları ele geçti. Kralın karakterine ışık tutan bu belgeleri Pompeius büyük bir dikkatle okudu¹³⁰⁶. Kralın en zengin hazinelerinin yanı sıra değerli sanat eserlerinin saklandığı Taulara kalesi de Romalılar tarafından zapt edildi. Bu kalede kapların, ev eşyasının, değerli taşlarla süslü, altın kakmalı at koşum takımlarının saklandığı öylesine büyük bir ahşap mobilya deposu bulundu ki; Pompeius bunları, ancak bir ay içinde İtalya'ya gönderebildi¹³⁰⁷. Romalılar Pontos'ta bu ve buna benzer birçok tahkimli kale ele geçirdiler. Pontos Dağları'ndaki müstahkem konumları yüzünden zapt edilmeleri zor olan bu kale ve garnizonlar daha sonradan haydutluk ve isyan amacıyla dağlara çıkanlara yaralı olmasın ve Romalılara karşı kullanılmasın diye Pompeius'un emriyle yakılıp yıkıldı. İçlerinde barındırdıkları sarnıçlar ise, büyük kayalarla dolduruldu¹³⁰⁸.

3.8. Pompeius'un Küçük Asya Politikası

Pompeius, İÖ. 64 ilkbaharında Amisos'a gitmiştir. Roma'da Lucullus ve yandaşları tarafından yapılan tenkitlere ve generallerinin ısrarlarına rağmen Pantikapaion'da büyük bir güç oluşturmuş Mithridates'e karşı yeni bir savaşa atılmayı göze alamadı. Çünkü Pompeius'a göre, kral düzenli olarak geri çekilirken onu takip etmek, ona karşı savaşmaktan zordu¹³⁰⁹. Bunun yerine kralı donanmasıyla denizden Kimmeria Bosporos'unda abluka ettirmeye devam etti. Sanki Üçüncü Mithridates-Roma Savaşı bitmişçesine Pontos'ta kaldığı sürece içinde bölgeye ve

¹³⁰⁵ Strabon'a (xii. 3. 31 c. 557) göre, burası doğal şekilde sarp ve mahfuz bir kaya olup, Kabeira'dan iki yüz *stadia*'dan daha az uzaklıktaydı. Tepesinde bol su çıkan bir kaynak, eteğinde de bir nehir ve derin bir dere yer almaktaydı. Kalenin inşa edildiği kaya o kadar yüksekti ki; neredeyse buraya erişmek imkansızdı. Ayrıca kalenin etraftaki arazi o kadar ormanlık, o kadar dağlık ve susuzdu ki, yüz yirmi *stadia*'lık bir alan içinde düşmanın burada kamp kurmasına olanak yoktu. Bu bakımdan Mithridates'in en kıymetli hazineleri burada muhafaza ediyordu.

¹³⁰⁶ Plut. *Pomp.* xxxvii. 1-3. Belki de Plinius'un (*nat.* xxiv. 3) sözünü ettiği Mithridates'in buluşları ve Pompeius'un Pontos'u ele geçirdikten sonra çevirttiği Mithridates'in kitabı –notları– da burada ele geçmişti. Gene Plinius'a (*nat.* xix. 77) göre, Pontos'un büyük kralı Mithridates yenildiğinde, Pompeius kralın kendi el yazısıyla yazılmış ilaç reçeteleri bulduğunu söylerken yine Kainon Khorion kalesinden bahsediyor olsa gerekir.

¹³⁰⁷ App. *Mithr.* 115.

¹³⁰⁸ Strab. xii. 3. 38 c. 561.

¹³⁰⁹ Plut. *Pomp.* xxxvii. 1; 3; xli. 2.

kentlerine ilişkin birtakım yeni düzenlemeler yapmaya başladı. Küçük Asya'daki güçler dengesini *Senatus*'un isteğinden çok kendi zevkine göre oluşturdu. Üçüncü Mithridates-Roma Savaşı sırasında kendisine yardım eden müttefik krallıklara, yerel hanedanlara hediyeler, mükafatlar ve onurlar bahsetti. Böylelikle kimilerinin hakimiyetleri altındaki toprakları genişletti, kimilerini bazı bölgelere ve kentlere yönetici olarak atadı, kimilerine ise, kral unvanı verdi¹³¹⁰.

Pompeius bu arada Mithridates'e karşı kazandığı zaferine izafeten, Dasteira yakınlarında –Armenia Minor'da– yaralı ve emekli askerlerin yerleşebileceği Nikopolis (= Zafer kenti) adında bir kent kurdu¹³¹¹. Amisos'luların arazisinden sonra Halys Irmağı'na kadar uzanan Phazemonitis yöresindeki Phazemon kasabasını kent konumuna yükseltti ve Neapolis (= Yeni kent) ismini verdi¹³¹². Paryadros Dağı eteklerinde kurulmuş olan Kabeira'yı da bir kent haline getirerek ismini Diospolis (= Zeus kenti) olarak değiştirdi¹³¹³. Mithridates'in kendi ismine izafeten kurduğu; fakat Lucullus'la yaptığı savaş sırasında Romalılara kapılarını açtığı için yıktığı Eupatoria'nın toprakları Pompeius tarafından Kulupene ve Kamisene yöreleriyle birleştirerek bir eyalet haline getirildi. Nüfusu çoğaltıldı ve Megalopolis/Magnopolis (= Büyük kent) olarak adlandırıldı¹³¹⁴. Daha sonra da, Mithridates'in Triarius'u bozguna uğrattığı Zelitis yöresinin sınırlarını birçok komşu bölgeler ilave ederek genişletti ve Megalopolis'e yaptığı gibi, Zela'ya da kent sıfatı verdi¹³¹⁵. Paphlagonia Bölgesi'nin Damastris yöresinde Birinci Mithridates-Roma Savaşı'nın başında, Pontos birliklerinin IV. Nikomedes yönetimindeki Bithynia ordusunu çevirerek imha ettiği ova kenarındaki yerleşimin adını ise, Pompeiopolis'e (= Pompeius kenti) çevirerek burayı da kent ilan etti¹³¹⁶.

Pompeius, İÖ. 64 ilkbaharında Pontos Krallığı'nın batı kısımlarını on bir bölgeye ayırdı. Bithynia'yla birleştirerek ortak bir eyalet *provincia Pontus et Bithynia* (= Pontus ve Bithynia

¹³¹⁰ Plut. *Pomp.* xxxviii. 1-3; Cass. Dio xxxvii. 7a; ayrıca bk. Strab. xii. 3. 1 c. 541; Cass. Dio xxxvii. 20. 1-2; 4.

¹³¹¹ App. *Mithr.* 105; 115. Komşu bölgelerin birçok halkı da bu yerleşime katıldı. Kent kısa zamanda oldukça kalabalık bir nüfusa sahip oldu ve sonraları Kappadokia Bölgesi'ne bağlandı (Strab. xii. 3. 28 c. 555; Cass. Dio xxxvi. 50. 3). Pompeius'un kurduğu bu kent Orosius (*hist.* vi. 4. 7) tarafından hatalı olarak Armenia Maior'da lokalize edilmektedir. Cassius Dio (xxxvii. 20. 2) ise, Pompeius'un sekiz tane kent kolonize ettiğini bildirmekte; fakat söz konusu kentlerin isimlerini vermemektedir.

¹³¹² Strab. xii. 3. 38 c. 560.

¹³¹³ Strab. xii. 3. 31 c. 556-557. Gene Strabon'a (*l.c.*) göre, Pythodoris (= Pythodoros'un kızı ve Pontos kraliçesi) sonradan söz konusu yerleşimi bayındırlaştırarak ismini Sebaste'ye çevirmiştir.

¹³¹⁴ Strab. xii. 3. 30 c. 556; 37 c. 560; App. *Mithr.* 115.

¹³¹⁵ Strab. xii. 3. 37 c. 560.

¹³¹⁶ Strab. xii. 3. 40-41 c. 561-562.

Eyaleti) oluşturdu¹³¹⁷. Paphlagonia ve Galatia o zamana kadar çeşitli yöresel yöneticiler tarafından yönetilmişti¹³¹⁸. Paphlagonia, Pompeiopolis (= Taşköprü) ve Neapolis (= Merzifon) kentlerinin *territorium*'larının dışında¹³¹⁹, Pontus ve Bithynia Eyaleti'ne bağlıydı. Adı geçen kentler, Mithridates Savaşları boyunca Roma'nın müttefiki olan Pylaimenes'in soyundan gelen Attalos adında yerel bir hanedanın hakimiyetine bırakıldı¹³²⁰. Kolkhis Bölgesi Aristarkhos'un yönetimine verildi¹³²¹. Mithridates'in eski generallerinden olup, ona ihanet ederek Romalılar tarafına geçen Arkhelaos'un oğlu Arkhelaos'u Pontos'taki Komana tapınağına başrahip olarak atadı. Daha sonra da tapınağın *territorium*'una iki "Skhoinoi"luk¹³²² (= yani altmış *stadia*¹³²³) bir toprak parçası daha kattı ve burada oturanların Arkhelaos'a itaat etmelerini emretti¹³²⁴.

Galatlar, Roma-Mithridates Savaşları süresince Roma ordusuna ve komutanlarına önemsenmeyecek derecede yardımlarda bulunmuşlardı¹³²⁵. Bundan dolayı, Pompeius, Galatia Bölgesi'ni de aynı şekilde, bölgeyi elinde bulunduran Tolistobog *tetrarkhes*'i Deiotaros¹³²⁶,

¹³¹⁷ Strab. xii. 3. 1 c. 541; 3. 6 c. 543; Liv. *perioch.* 102; Vell. ii. 38. 6.

¹³¹⁸ Strab. xii. 3. 41 c. 562.

¹³¹⁹ Bu kentlerin *territorium*'ları yaklaşık olarak, Amisos'luların arazisinden sonra Halys Irmağı'na kadar uzanan ve Phazemonitis (= Phazemon Ülkesi) olarak adlandırılan bölgeyle sınırlanmıştı (Strab. xii. 3. 38 c. 560).

¹³²⁰ Strab. xii. 3. 1 c. 541; App. *Mithr.* 114; Eutr. vi. 14; konuya ilişkin olarak bk. ARSLAN 2000a: 149

¹³²¹ App. *Mithr.* 114; Eutr. vi. 14. 1; ayrıca bk. Strab. xii. 3. 1 c. 541; NC XVII 1; ZfN V 226-227; MAGIE 1950: 1238 dn. 42.

¹³²² Herodotos'a (ii. 6) göre, eskiden toprağı az olan halklar toprağı kulaçla ölçer –bir kulaç= ca. 1,776 m); biraz daha fazla olanlar ise, ölçü olarak *stadion* kullanırlardı. Toprağı çok olanlar *parasanges* (παρασάγγης), daha da çok olanlar ise, *skhoinos* (σχοῖνος) ile ölçerlerdi. Perslerin ölçüsü birimi olan *parasanges* otuz *stadia* (Hdt. v. 53; vi. 42; Art. *anab.* i. 4. 4; ayrıca bk. Strab. xi. 11. 5 c. 518; Plin. *nat.* vi. 30. 124), Mısırlıların ölçüsü olan *skhoinos* ise, altmış *stadia*'ya eşitti.

Fakat antikçağda 1 *skhoinos*'un ölçüsü, hem antik coğrafyacılar, hem de halk arasında 30, 40 ve 60 *stadia* arasında değişmeye başlamış ve bu durum bazı karışıklıklara neden olmuştur. Konuya ilişkin olarak bk. Strab. xi. 11. 5 c. 518; xii. 3. 34 c. 558; xvii. 1. 24 c. 803/804; 1. 41 c. 813; Plin. *nat.* vi. 30. 124; xii. 30. 53.

¹³²³ Strabon'a (xii. 3. 34 c. 558) göre.

¹³²⁴ Strab. xii. 3. 34 c. 558; xvii. 1. 11 c. 796; App. *Mithr.* 114. Strabon'a (*l.c.*) göre Arkhelaos, böylelikle bölgenin hakimi ve kentte yaşayan tapınak hizmetkarlarının efendisi olmuştu. Fakat bunları satmaya hakkı yoktu. Pontos Komana'sında (= Gümelek) da aynen Kappadokia Komana'sında (= Şar) olduğu gibi tapınak hizmetkarlarının sayısı 6.000'den aşağı değildi.

¹³²⁵ Cic. *Phil.* xi. 33; *Deiot.* 26-27; App. *Mithr.* 41; Iust. xxxviii. 4. 9-10.

¹³²⁶ Deiotaros kişisel bağlantılar sayesinde Roma'yla ilişkilerini büyük ölçüde geliştirmiş bir Galat *tetrarkhes*'iydi. Özellikle, Küçük Asya'da görev yapan Roma generallerine verdiği destekle Roma'nın Küçük Asya'daki en önemli müttefiklerinden biri olduğunu göstermişti. Mithridates VI. Eupator'un Küçük Asya'yı egemenliği altına alacağını anlayınca Romalıların tarafına geçmiş ve İÖ. 90 yılında, Roma *Senatus*'u tarafından Küçük Asya'da görevlendirilen Manius Aquilius'a asker sağlamıştır. İÖ. 88 yılında Romalılar ve Pontos kralı arasında savaş çıkınca Galatia Mithridates tarafından ele geçirilmiştir. Fakat Deiotaros karşı koyarak

Trokmi *tetrarkhes*'i Brogitaros ve ismi kesin olarak bilinmeyen Tektosag *tetrarkhes*'i arasında paylaştırdı. Bunlardan Deiotaros'a "kral" unvanı verdi¹³²⁷. Pompeius daha sonra, içinde Pharnakeia ve Trapezus'un da bulunduğu pek çok önemli limanla birlikte Karadeniz kıyılarında yer alan, Halys Irmağı'nın doğu yakasındaki bereketli topraklara sahip Gazelonitis ülkesini¹³²⁸ ve doğuda Kolkhis'e, güneyde ise Armenia Minor'a¹³²⁹ kadar uzanan Pontos topraklarını¹³³⁰ Deiotaros'un egemenliğine bırakmıştır¹³³¹. Böylelikle Galatia ile Kappadokia'yı birbirlerine komşu yapmıştır¹³³². Trokmi'lerin *tetrarkhes*'i, Deiotaros'un damadı Brogitaros'a¹³³³ ise, Mithridation Kalesi'ni veren Pompeius, böylece onun topraklarını doğu yönünde genişletmiş¹³³⁴ ve Deiotaros gibi, belki ona da kral unvanı vermiştir¹³³⁵.

Mithridates'in komutanlarından Eumakhos'u Galat topraklarından kovmayı başarmıştır. Bütün bu olaylar sırasında Deiotaros, Roma generallerinden Sulla'ya ve onun komutanları Murena ve Lucullus'a büyük yarar sağlamıştı. Romalıların İÖ. 82/81 yılında Mithridates'e ve Servilius'un İÖ. 78-75 yılları arasında korsanlara karşı açtığı savaşta; ayrıca Lucullus ve Pompeius saflarında, İÖ. 74 yılından İÖ. 63 yılına kadar Mithridates'e karşı savaşmış olan Deiotaros, bu savaşların başarılı bir şekilde sonuçlanmasından sonra Küçük Asya'nın en güçlü hükümdarı olarak ödüllendirilmiş ve Caesar'ın ilk *consul*'luğunun ardından, İÖ. 59 yılında, daha da güçlenerek Roma İmparatorluğu'nun doğusunu korumuştur. Pontos'tan Euphrates Irmağı'nın batısına kadar olan bölgede egemenliği onaylanan Deiotaros, İÖ. 59 yılında krallık unvanını da almış ve bundan böyle Romalılara daima sadık ve müteşekkir kalmıştır. Daha detaylı bilgi ve kaynakça için bk. ARSLAN 2000a: 152-153.

¹³²⁷ Strabon (xii. 3. 12-13 c. 547), Appianos (*Mithr.* 114) ve Eutropius'a (vi. 14) göre, Deiotaros'a krallık ve bu topraklar Pompeius tarafından; Cicero (*har. resp.* 29; *Deiot.* 10; 34; *Phil.* ii. 94; *div.* ii. 79; *Att.* v. 17. 3) ve Caesar'a (*Bell. Alex.* 67-68) göre ise, *Senatus* tarafından, Caesar'ın *consul*'luğu sırasında, İÖ. 59 yılında verilmiştir. Krallığın *Senatus* tarafından Deiotaros'a bahşedilmiş olması akla daha uygun gelmekte olup Roma *Senatus*'u tarafından verilen krallıklara ilişkin olarak ayrıca bk. Liv. xxx. 17. 10; xxxi. 2. 14; Iust. xxxviii. 2. 8; *Caes. Gall.* i. 43. 4; *Cic. Fam.* ii. 17. 7; *Sest.* 56; *Tac. ann.* iv. 26. 4.

¹³²⁸ Strab. xii. 3. 13. c. 547.

¹³²⁹ Eutropius'a (vi. 14. 1) göre Pompeius, Deiotaros'a Armenia Minor Bölgesi'nin topraklarını da vermiştir.

¹³³⁰ *Cic. Phil.* ii. 94; *div.* ii. 79; *Caes. Bell. Alex.* 67. 1; Strab. xii. 3. 13 c. 547; App. *Mithr.* 114.

¹³³¹ RAMSAY 1890: 209; STAEHELIN 1907²: 88 dn. 7; CARY 1932: 393 dn. 2; ADLOCK 1937: 11 vdd.; HOBEN 1969: 69 vdd.; LIEBMANN 1969: 280-281; SHERK 1980: 957; RANKIN 1987: 202; MITCHELL 1993: 33 dn. 73; konuya ilişkin daha detaylı açıklamalar ve tartışmalar için ayrıca bk. MAGIE 1950: 1237-1238 dn. 41; ARSLAN 2000a: 150.

¹³³² App. *Mithr.* 114.

¹³³³ *Cic. har. resp.* 29; *IGRom* IV 1683.

¹³³⁴ Strab. xii. 5. 2 c. 567.

¹³³⁵ Kral unvanı için bk. *Cic. har. resp.* 28-29; *Sest.* 56; *dom.* 129. Tavion'da basılan gümüş *denarion* için bk. *BMC: Galatia* XVII; bu konuya ilişkin karşıt görüşler ve delilleri için ise bk. *OGIS* 349; *IGRom* IV 1328 = *IvKym* 15; *IGRom* IV 1683 = *IvDidy* 475. XXXVI; REINACH 1902: 155; MITCHELL 1993: 33 dn. 74.

Pompeius'un Küçük Asya'da yaptığı bu düzenlemeler ve Galat *tetrarkhes*'lerine verdiği krallıklar İÖ. 59/58 yıllarında Roma *Senatus*'unda yapılan bir oylamayla kabul edilmiştir. Böylece Deiotaros ve Brogitaros'un krallıkları Roma *Senatus*'u tarafından resmen onaylanmıştır. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. *Cic. har. resp.* 28-29; *Sest.* 56; *dom.* 129; ARSLAN 2000a: 151; 2002b: 48 dn. 66.

3.9. Mithridates'in Son Planı ve Pharnakes'in İhaneti

Pompeius böylelikle Anadolu'da şimdiye kadar ele geçirdiği yerleri düzenledi. Daha sonra, İÖ. 64 yazında ordusuyla birlikte daha önceden Armenia Kralı II. Tigranes'e bağlı olup ta Lucullus ve kendisi tarafından onun elinden alınan güney eyaletlerine bir düzen vermek üzere Syria'ya doğru yola çıktı¹³³⁶. Donanma amirallerine ise, hiç bir ticaret gemisinin Pontos Euxenios'un doğu sahillerine geçmesine izin vermemelerini emretti. Bu ambargoyu delmeye çalışanların yakalandıkları takdirde mallarına el koyulup kendilerinin öldürüleceklerini ilan ettirdi. Bu surette Mithridates üzerine denizden uyguladığı ablukanın daha da sıkılaştırarak artırılmasını sağladı. Mithridates'e karşı sefer düzenlenmesi taraftarı olan subaylarına ve askerlerine de "*Sürgün krala kendisinden daha yaman bir düşman bıraktığını, onun da açlık olduğunu*" söyleyerek Tauros Dağları'na doğru yürüyüşe geçti¹³³⁷. Bununla birlikte Pompeius'un bu düşüncesi yanlıştı. Romalı general bu yolla, bıraksa bıraksa, ancak Roma hakimiyeti altındaki Hellenleri aç bırakabilirdi. Çünkü Pontos kralının egemenliği altında tuttuğu bölge, bir tahıl ambarıydı ve Hellas'ın kullandığı hububatın büyük bir bölümü buradan sevk ediliyordu. Gene de Pompeius'un planı Pontos Euxenios'un doğu sahillerindeki ticareti durdurmaya yaradı. Böylelikle Bosporos kentlerinde ticaretle geçinen tüccarların işleri aksadı. Bu duruma, Mithridates'in koydurduğu yüksek vergiler ve birçok kentte büyük tahribata yol açan deprem de eklenince kısa süre içinde Bosporos Krallığı'nda Pontos kralına karşı kıpırdanmalar başladı¹³³⁸.

Bu sırada Pompeius yolu üzerinde üç yıl önce Mithridates tarafından katledilen Triarius'un komutasındaki askerlerin kemiklerini görkemli bir törenle gömdürdü. Daha sonra da hızlı bir yürüyüşle kısa zamanda Kommagene topraklarına girerek kralları I. Antiokhos'u yendi¹³³⁹. Oradan Syria'ya girdi. Burada Amanos Dağları boyunca ikamet eden Araplara bo-

¹³³⁶ Plutarkhos'a (*Pomp.* xxxviii. 2-3) göre, Pompeius kariyerini Roma İmparatorluğu'nun sınırlarını her yerden dünyayı kuşatan okyanusa kadar genişleterek bitirmek istiyordu. Daha önceki seferlerinde Afrika ve İspanya'dayken imparatorluğun sınırını okyanusa bağlamış, Hazar Denizi'nin çok yaklaşmışken geri dönmüştü. Şimdi ise, Erytra (= Kızıldeniz) Denizi'ne kadar inerek ele geçirdiği bölgeleri de Roma'ya egemenliğine bağlamayı planlıyordu. Böylelikle bir yandan –Mısır'ı saymazsak– Akdeniz'i bir Roma gölü haline getirecek, diğer yandan da Romalıların egemenlik alanlarını büyük ölçüde okyanuslar belirleyecekti. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. App. *Mithr.* 121; Flor. *epit.* i. 40. 29; 31.

¹³³⁷ Plut. *Pomp.* xxxix. 1.

¹³³⁸ App. *Mithr.* 107; Cass. Dio xxxvii. 11. 4.

¹³³⁹ App. *Mithr.* 106; 117. Kommagene kralı, İÖ. 69 yılında Lucullus'un Tigranes'i yenmesinden sonra, Armenia Krallığı'yla bütün ilişkisini kesmiş ve Roma'nın hakimiyetine boyun eğmişti (Cass. Dio xxxvi. 2. 5). Pompeius bu seferi sırasında Lucullus tarafından Roma'ya bağlanmış ve onun tarafından kabul edilmiş bütün düzenlemelerin tam tersini yaptı.

yun eğdiren komutanlarından Afranius'la buluştu¹³⁴⁰. Daha sonra da kısa bir süre önce Lucullus tarafından uygun görülerek Kilikia Kampestris, Syria ve Phoinike, Palestine bölgelerinde atalarından kalma Seleukos Krallığı'nı yöneten Antiokhos XIII. Asiatikos'un elinden topraklarını alarak Roma İmparatorluğu'na bağladı. Antiokhos, Roma'ya karşı hiçbir düşmanca hareket sergilememişti. Bizzat kendisi gelerek sadece atalarından kalma krallığın başında kalmayı Pompeius'tan diledi. Romalı general ise, onu zincire vurarak söz konusu bölgeleri kolayca ilhak etti ve Roma'ya bağladı¹³⁴¹.

Bu sırada, İÖ. 64 yazında Mithridates, Pompeius'a elçilerini göndererek barış teklifinde bulundu. Romalı generale Pontos Krallığı'nın kendisine geri iade edilmesi halinde, Romalılara vergi veremeye başlayacağını bildirdi. Pompeius ise, kralın her türlü müzakereden önce aynen Tigranes gibi kendisinin gelerek kayıtsız şartsız teslim olması gerektiğini söyledi. Ancak ondan sonra gereken düşünülecekti. Mithridates, Tigranes'in düştüğü bu aşağılatıcı duruma yaşadığı müddetçe düşmeyeceğini; fakat kendi yerine oğullarından ve yakın arkadaşlarından bazılarını göndermeyi teklif etti. Şimdiye kadar bir kral gibi yaşamış ve kral gibi ölecek olan Mithridates, bir yaşam boyu savaştığı düşmanları karşısında, Armenia Kralı Tigranes gibi aşağılanmayı kabul edecek derecede zayıf bir karaktere sahip değildi. Bu bakımdan doğal olarak Pontos kralıyla Romalı general arasındaki görüşmeler sona erdi¹³⁴².

Bunun üzerine Mithridates, uzun zamandır düşündüğü planı bir an önce gerçekleştirmek üzere yaptığı hazırlıklara hız verdi¹³⁴³. Azatlı kölelerden esirlere kadar birçok kişiyi askere aldı. Her çeşit silah imal ettirdi ve ormanlardan ağaçlar kestirterek savaş aletleri inşa ettirdi. Çift ve tarla süren öküzler bile kestirterek sınırlarını mancınıklarda kullandı¹³⁴⁴. En ufak ka-

¹³⁴⁰ Plut. *Pomp.* xxxix. 2.

¹³⁴¹ App. *Mithr.* 106; *Syr.* 48-49; 70; ayrıca bk. Flor. *epit.* i. 40. 29.

¹³⁴² App. *Mithr.* 107.

¹³⁴³ Kralın söz konusu planına ilişkin modern yazarlar arasında üç ana görüş vardır. Birinci görüşe göre, Mithridates, Roma seferine çıkmak üzere hazırlanmış ve son anda oğlu ve bağlaşıklarının ihaneti sonucunda planını gerçekleştiremeden intihar etmek zorunda kalmıştır. İkinci görüş, Mithridates'in bu seferi gerçekte yapmak istemediği; fakat Roma karşıtı politikası ve propogandası uyarınca böyle bir plana ilişkin söylentilerin, hem kendisi, hem de Pompeius Roma'daki karşıtları ile Pharnakes'in uydurduğu bir söylentiden ibaretti. Üçüncü görüş ise, böyle bir planın, ne Mithridates tarafından yapıldığı, ne de başkaları tarafından uydurululan bir söylenti olduğuydu; gerçekte Antikçağ tarihçilerinin ortaya attıkları bir kurgudan ibaretti. Daha detaylı bilgi ve literatür için bk. SONNABEND 1998: 198 vdd.

¹³⁴⁴ Mancınığın zemberek liflerinin esneklik katsayısı düşük ve liflerin halat biçiminde dokunabilmesi gerekti. Ayrıca her zaman esnekliğini koruyabilecek ve normal hava koşullarında özelliğini yitirmeyecek bir maddeden yapılmalıydı. Bu bakımdan Antikçağ boyunca mancınıklarda zemberek liflerinin germek için hayvan sinirleri ve tendonları (= *neuron* [νεῦρον]) ile insan saçları kullanılmıştır. Genellikle domuz dışındaki hayvanların omuz, ya da sırtlarından ve hayvanın en çok işleyen organından elde edilen bu sinirler içinde en makbulü tarla süren öküzlerin boyun tendonlarıydı. Çünkü öküzlerin boyunduruğa koşularak çekiş hayvanı olarak kullanılmaları onların

zanç için bile vergi koydu. Ordusunun ve askerlerini talim ve eğitimine ağırlık verdi. Bu sırada kralın yüzünde çıkan bir hastalık yüzünden sarayından çıkamıyor ve kendisinin sadece üç hadım ağası tarafından tedavi edilmesine ve görülmesine izin veriyordu¹³⁴⁵. Bu sırada Parth Kralı Phraates, Pompeius'un elçilerine davranışından ve kendisine yolladığı verdiği cevaba kızmış ve Aulus Gabinius'un Mesopotamia üzerinden Tigris'e kadar ilerlemesini protesto etmiştir. Daha sonra da, İÖ. 64 yazında Mesopotamia üzerinden Gordyene üzerine yürümüş ve orada Tigranes'le çarpışmıştı. İlk savaşta yenilmesine rağmen daha sonra galip gelmiş ve bölge üzerinde önemli ölçüde söz sahibi olmuştu. Bu sırada Pompeius'un Syria'ya geldiğini öğrenen her iki kral da birbirlerini Romalılara şikayet etmek için elçilerini gönderdiler. Phraates, Armenia kralının Pompeius'la yaptığı son antlaşma gereğince kendi toprakları hariçindeki bütün bölgelerden çekilmek zorunda olduğunu ileri sürüyor; ayrıca krala karşı birtakım yeni suçlamalarda bulunuyordu. Tigranes ise, artık Roma'nın dost ve müttefiki olan bir krallık statüsü kazandığı için Pompeius'u kendisinin yanında yayılımcı Parth'lara karşı savaşmak üzere yardıma çağırıyordu. Pompeius ise, Roma'nın en büyük düşmanı Mithridates, artık bu derece güçlendiğinden dolayı bir de Parth'ları karşısına almaktan korktu¹³⁴⁶. Her bir krallığa karşı çekinmeden savaş açabilen ve istediğine istediğini verebilen sonsuz yetkiye sahip Romalı general nedense bu sefer *Senatus*'un onayını almadan Parthlara karşı savaşmak istemedi¹³⁴⁷. Bu bakımdan Tigranes'in yardım isteğini reddetti. Phraates'e karşı takındığı eski düşmanca tavrından bir anda sıyrıldı. Çünkü kalabalık olduğu ölçüde güçlü Parth ordusuyla savaşmayı gözü yemiyor ve şimdiye kadar kazandığı şeyleri riske atmamak istemiyordu. Bu bakımdan şartlara göre uydurduğu politikası ve karakteri icabı hareket etti. İki kral arasında arabuluculuk yapmak, Phraates'in uzun süredir Romalılarla olan sınırını saptamak üzere üç kişiden oluşan bir heyeti aralarındaki anlaşmazlıkları çözmek üzere onlara gönderdi. Heyet iki kral arasındaki sorunları giderdi ve Roma ile Parth sınırını belirledi. Fakat Armenia kralı Romalılardan umduğu yardımı alamadığından dolayı kızdı. Phraates de Tigranes'in Armenia kralı olarak kalmasını istedi. Çünkü kaçınılmaz bir şekilde bir gün Romalılara karşı yapacağı savaşta müttefik olarak ona ihtiyacı olabilirdi. Sonunda her iki kral da geç te olsa Roma politikası hakkında bir fikir edindiler ve iyice anladılar ki, içlerinden birinin diğerini yenmesi sadece Romalıların işine yarayacaktı. Romalılar onların birbirlerini yıpratmasını ve zayıflama-

boyunlarındaki tendonların güçlenmesine yol açıyordu (Daha detaylı bilgi için bk. LANDELS 1996³: 115-123). Bu bakımdan Mithridates, mancınklarında kullanılmak üzere özellikle tarla süren öküzleri toplatarak kestirtmiş ve birinci sınıf mancınklar inşa ettirmiştir.

¹³⁴⁵ App. *Mithr.* 107.

¹³⁴⁶ Cass. Dio xxxvii. 6. 4-5.

¹³⁴⁷ App. *Mithr.* 106.

sını seyredecekti. Daha sonra da yenen üzerine yürüyecek ve onu kolaylıkla kendi hakimiyeti altına alacaktı¹³⁴⁸.

Pompeius İÖ. 64 sonbaharında Seleukos Kralı XIII. Antiokhos'un hakimiyetindeki Kilikia'nın bazı kısımlarını, Syria, Phoinike, Palestine ile onlara komşu Idumeia ve Itureia bölgelerini savaşmadan Roma hakimiyetine alarak geçirdi¹³⁴⁹. Daha sonra Media Kralı Dareios'la, ya Kommagene Kralı I. Antiokhos'a, ya da daha önceden Armenia Kralı II. Tigranes'e yardım ettiği gerekçesiyle savaştı. Bozguna uğrayan Media kralı geri çekilmek zorunda kaldı¹³⁵⁰. Bunun üzerine Nabateia'lılara karşı yürüdü. Kralları III. Aretas'ı yenerek başkentleri Petra'yı ele geçirdi¹³⁵¹. Oradan da Iudaia'ya girdi. Kutsal kentleri Kudüs/Jarusalem'i zapt etti. Askerlerinin bir kısmıyla kentten kutsal tapınağına sığınan kralları Aristobulos'u üç aylık bir kuşatmadan sonra tutsak etmeyi başardı¹³⁵². Daha sonra da Roma'nın muzaffer generali Pompeius, bir yandan Doğu Akdeniz sahillerini ele geçirdiği bölgelerde düzenlemeler yaparken, bir yandan da komşu bölgelerdeki bazı krallıklarla anlaşmalar yapmaya ve ittifaklar kurmaya devam etmiştir¹³⁵³. Büyük bir ihtimalle, kuzeybatı Mesopotamia'nın bir bölgesi olan Osroene Kralı II. Abgaros ve her zaman kuvvetliden yana olan Arap Prensi Alkhaudonios bu sırada Pompeius'la anlaşarak krallıklarını elinde tutmuşlardır¹³⁵⁴.

Bu sırada Mithridates de Bosporos'taki krallığında boş durmamış, İÖ. 64 yazından İÖ. 64/63 kışı sonuna kadar yeni bir ordu ve donanma meydana getirmeye muvaffak olmuştu. Amacı Roma orduları Syria'dayken kendisi Skythia, Paionia ve Alp Dağları üzerinden ilerleyerek düşmanını ininde boğmaktı¹³⁵⁵. Tam donanımlı ordu, seçme askerlerin oluşturduğu 60

¹³⁴⁸ Cass. Dio xxxvii. 1-4; ayrıca bk. Plut. *Pomp.* xxxix. 3-4; App. *Mithr.* 106; Flor. *epit.* i. 40. 31.

¹³⁴⁹ App. *Mithr.* 106; *Syr.* 49-50; 70.

¹³⁵⁰ App. *Mithr.* 106; 117.

¹³⁵¹ App. *Mithr.* 106; Cass. Dio xxxvii. 15. 1-2; Oros. *hist.* vi. 6. 1. Cassius Dio'ya (*l.c.*) göre, böylelikle Roma'ya bağlı kralların sınırları Kızıldeniz'e kadar ulaşmış oluyordu (ayrıca bk. App. *Mithr.* 114; Flor. *epit.* i. 40. 31; Plin. *nat.* vii. 26. 97). Nabateia'lıların kralı Aretas, Pompeius'un *triumphus*'unda yendiği krallar arasında sayılmaktadır (Diod. xl. 4; App. *Mithr.* 117). Daha detaylı bilgi için ayrıca bk. Iosep. *Ant. Iud.* xiv. 5. 1; MAGIE 1950: 362 dn. 24.

¹³⁵² Diod. xl. 2; Liv. *perioch.* 102; Strab. xvi. 2. 40 c. 762-763; Plut. *Pomp.* xxxix. 2; App. *Syr.* 50; *Mithr.* 106; 117; Cass. Dio xxxvii. 15. 2-16. 4; Iosep. *Ant. Iud.* xiv. 4. 1-3; Flor. *epit.* i. 40. 30; Oros. *hist.* vi. 6. 1-3; Eutr. vi. 14. 2. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. MAGIE 1950: 362 dn. 23.

¹³⁵³ App. *Mithr.* 114.

¹³⁵⁴ Cass. Dio xl. 20. 1.

¹³⁵⁵ Plut. *Pomp.* xli. 2; Cass. Dio. xxxvii. 11. 1; Flor. *epit.* i. 40. 24-25.

cohort'un –36.000 kişi– yanı sıra önemli miktarda hafif silahlı asker, okçu ve süvari birliklerinden meydana geliyordu. Hastalığı sırasında generalleri tarafından ele geçirilen yeni kalelerle topraklarının sınırlarını geliştirmiş, gemiler inşa ettirmişti. Şimdi hastalığı da iyileşmiş ve kral Kimmeria Bosporos'un azında kurulmuş önemli bir liman kenti olan Phanagoria'ya kuvvetli bir garnizon yerleştirilmesini emretmişti. Bu vazifeyle görevlendirilen kralın hadım ağalarından Tryphon kente gönderildi. Fakat bir zamanlar Tryphon tarafından ağır hakarete uğramış olan Phanagoria'lı Kastor, kralın yeni garnizon komutanı kente girerken ona suikast düzenlemiş ve onu öldürmüştür. Daha sonra da halkı Mithridates'e karşı ayaklandırmıştır. Galeyana gelen halk bağımsızlıklarını korumak üzere harekete geçerek Mithridates'in kent kalesinde konuşlandığı garnizona saldırmış ve onu her yandan ateşe vermiştir. Kralın oğullarından Artaphernes, Dareios, Kserkses, Oksathres ile kızlarından Eupatra yanma tehlikesiyle karşı karşıya kaldıklarından teslim olmuşlar ve zincire vurularak hapse atılmışlardır¹³⁵⁶. Fakat kralın kızlarından Kleopatra, her şeye rağmen kalede kalmış, garnizon askerleriyle sonuna kadar kaleyi savunmuş, sonunda halkı geri püskürtmeyi başarmışlardır. Phanagoria'daki ayaklanmadan haberdar olan Mithridates, kızının cesaretini takdir etmiş ve donanmasından iki sıra kürekli gemilerini (= *biremes*) yollayarak Kleopatra'yı ve kalede kalan askerlerini kurtarmıştır. Fakat Mithridates'in kente gönderdiği birlikler Kastor'un Phanagoria'da örgütlediği ayaklanmayı bastıramamışlar ve Pantikapaion'a geri dönmek zorunda kalmışlardır. Bunun üzerine Phanagoria'daki isyan diğer kentlere de sıçramış ve Bosporos Krallığı'nın sahil kesimindeki Khersonesos, Thodosia, Nymphaion kentleri¹³⁵⁷ de krala ait garnizonları şehirlerinden kovarak Mithridates'e karşı ayaklanmışlardır. Kısa süre içinde Mithridates'in elinde sadece Pantikapaion kentiyse ordusu kalmıştır. Bu sırada kral ordusundan da kuşkulanmaya başlamıştır. Çünkü askerlerin çoğu zorunlu yükümlülüklerini yerine getirmek üzere ülkenin dört bir yanından toplanmışlardır. Daha önceki tecrübelerinden de iyi bildiği üzere askerler şansız komutanlarını terk etmeye meyilliydiler¹³⁵⁸. Bu bakımdan kral İÖ. 63 yılının başlarında Skythia prensleriyle nişanladığı kızlarını onlarla evlendirmek amacıyla hadım ağalarının ko-

¹³⁵⁶ Appianos'a (*Mithr.* 108) göre, Mithridates'in kaledeki evlatlarından sadece Artaphernes o sıralar 40 yaşındaydı. Diğerleri ise, daha çocuktular. Cassius Dio'ya (xxxvii. 11. 4) göre, daha sonradan Mithridates'in oğulları Pompeius'a gönderilmişler; Appianos'a (*Mithr.* 117) göre ise, Mithridates'in yukarıda sözü edilen çocukları ve diğerleri Pompeius'un zafer geçidinde halka teşhir edilmişlerdir (ayrıca bk. Plut. *Pomp.* xlv. 4).

¹³⁵⁷ Kralın planladığı yeni sefer için hazırlıklarını sürdürürken bir yandan da halkı kendisinden soğutmuş olsa gerektir. Ağır vergilerin altında ezilen halk, yakaladıkları gençleri askere alan çavuşların, gerekli görülen ağaç, kereste ve metal ihtiyacı için kentlerin altını üstüne mühendislerin yanı sıra, belki de memurların sertliği, haksızlığı ve şiddetine maruz kalıyordu. Çiftçilerin ise, öküzlerine ve atlarına el koyuluyordu. Bu bakımdan Phanagoria'daki ayaklanma hareketi kısa sürede bütün ülkeye yayılmış olsa gerektir. Konuya ilişkin olarak bk. App. *Mithr.* 107-108; Flor. *epit.* i. 40. 26; GÜNALTAY 1987²: 530.

¹³⁵⁸ App. *Mithr.* 108.

mutasına verdiği 500 kişilik muhafız kıtası eşliğinde yolladı. Aynı zamanda onlardan bir an evvel kendisine yardım kıtaları göndermelerini isteyecekti. Fakat muhafızlar yolda hadım ağalarını öldürdüler. Kralın kızlarını alarak Romalıların tarafına geçtiler. Böylelikle Mithridates'in oğulları gibi kızlarının da büyük bir çoğunluğu Pompeius'un eline geçmiş oldu¹³⁵⁹.

Ama kralı hiç bir şey tuttuğu yoldan döndürmeye yetmiyordu. Talihsizliğine, askerlerinin, dostlarının ve hatta oğullarının bile kendisine ihanet etmesine rağmen kral bir yolunu buluyor ve Romalılarla olan ezeli savaşımına devam ediyordu. Bu bakımdan kral kötü şansına yol vermedi; isteklerini gücünden üstte tutmak istedi. Skythia'lılarla müttefiklik kurma kapısı kapandıktan sonra, bu sefer de Galyalılara yanaştı. Şimdi hırslı ve aktif beyninde Skhytia yoluyla Istros'u (= Tuna) aşıp oradan Kuzey İtalya'ya geçerek Roma'yı işgal etmeyi düşünüyordu¹³⁶⁰. Galyalıların yardımıyla İtalya'yı istila edecekti. Aynen ikinci bir Hannibal gibi Roma topraklarına girecekti. O zaman bazı İtalic kavimlerin dahi kendilerine yardım edeceğini umuyordu. Zaten Romalılardan nefret eden İtalicler uzun süre onlara karşı savaşmışlardı. Spartacus bile bir gladyatörken Romalıları başkaldırmış ve onlara karşı iki sene boyunca başarıyla çarpışmıştı. Kralın bu cesur planı kendisini heyecanlandırırken, ordusundaki askerlerini düşündürüyor ve korkudan titretiyordu. Yabancı ve düşman topraklara karşı uzun sürecek bir sefere çıkmak istemiyorlardı¹³⁶¹.

Bu bakımdan bağlantıları Mithridates'e yabancılaşmaya başladı. Kralın çevresindeki herkes yavaş yavaş kendisinden uzaklaşıyordu. Romalıların durumu güçlenirken Mithridates'in durumu daha kötüye gidiyordu. Artık başkaldırı ve isyanın sahası tahtın basamaklarına kadar genişlemişti. Bu bakımdan kral şüphelendiği herkesi ortadan kaldırmaya başladı. Hatta sadece kuşkulandığından dolayı elinde kalan çocuklarından bazılarını bile öldürtmekten çekinmedi¹³⁶².

¹³⁵⁹ App. *Mithr.* 108.

¹³⁶⁰ App. *Mithr.* 119; Cass. Dio. xxxvii. 11. 1-3.

¹³⁶¹ App. *Mithr.* 109. Spartacus'un isyanına ilişkin olarak ayrıca bk. Liv. *perioch.* 95-97; App. *civ.* i. 116-120; Plut. *Crass.* viii. 1-xi. 11; *Pomp.* xxxi. 7; Flor. *epit.* ii. 8. 1-14.

¹³⁶² Cass. Dio xxxvii. 11. 4; 12. 1. Zaten kral daha önceden kişisel güvenliği için ve kendisine ihanet ettikleri gerekçesiyle, Ariarathes, Mithridates, Makhares ve Ksiphilinos'u öldürmüştü. Oğullarının bazıları da Phanagoria'daki ayaklanmadan sonra kaçırılarak Pompeius'a götürülmüştü.

Fakat, İÖ. 63 yılı baharında kralın en sevdiği oğlu olup, uzun süredir tahtın varisi konumunda olan Pharnakes¹³⁶³, babasının ölümünü bekleyememiş ve krala karşı isyan etmeyi düşünen bir grup askerin başına geçerek, bir suikast girişimine ön ayak olmuştur. Böylelikle Romalılardan özür dileyip onlarla bağlaşıklık olmayı ve Kimmeria Bosporos'unun kralı olarak kalmayı umuyordu¹³⁶⁴. Ama işler umduğu gibi gitmemiş ve komplo girişimi her zaman olduğu gibi o sefer de daha başlamadan kralın kulağına gitmiştir. Pharnakes'in cürüm ortakları işkence altında konuşturulmuş ve onun suçluğu açık olarak ortaya çıkarılmıştır. Bununla birlikte kralın danışmanlarından Menophanes, ordu sefere çıkmak üzereyken tahtın varisi olan Pharnakes'in öldürmesinin askerler üzerinde olumsuz bir etki yaratacağını ve hareket emri verildikten sonra her şeyin düzeleceğini söyleyerek kralı ikna etmiş ve onun oğlunu öldürtmesine engel olmuştur. Böylelikle kral oğlunu affetmiştir. Pharnakes ise, babasının huyunu bildiğinden, onun eninde sonunda kendisinden intikam alacağını düşünerek endişelenmiş ve bu durumdan huzursuz olmuştur. Daha sonra da, İtalya seferinin başlamasına birkaç gün kala, bir gece kralın kendisine en sadık askerlerinden olan Romalı mültecilerin kampına gitmiştir. Kralın bu seferi sırasında karşılıklarına çıkacak tehlikelerin abartılı bir tablosunu çizdikten sonra onlara birçok vaadlerde bulunmuştur. Böylelikle onların bir zamanlar Coriolanus'un¹³⁶⁵ düşüştüğü duruma düşmekten kurtulacaklarını ve kendi vatanlarına karşı yürümeyeceklerini bildirecek onları kendi tarafına çekmeyi başarmıştır. Bunun üzerine diğer kamplara ve donanma askerlerine de elçilerini göndererek, onları da ikna etmeye muvaffak olmuştur. Sabahla birlikte Romalı mültecilerin başkanlığı altında bütün ordu ayaklanmış ve yaşıyan yeni kral Pharnakes diye bağırmağa başlamışlardır. Bu sırada ne olduğundan habersiz askerler de sayılarının azlığından ve eğer bağırarlara karşı koyarlarsa öldürüleceklerinden korkarak isyana katılmışlardır. Gürültüye kral uyanmış ve bağırıcıların sebebini sormuştur. Daha sonra da habercilerini göndererek durum hakkında bir fikir edinmeye çalışmıştır. Fakat buna gerek kalmamış kralın sayına kadar gelen bağırıcılardan ordunun kendisine karşı isyan ettiğini anlamıştır. Sarayın

¹³⁶³ O sıralar 35 yaşındaydı (App. *Mithr.* 120).

¹³⁶⁴ Cass. Dio xxxvii. 12. 1.

¹³⁶⁵ Marcius Coriolanus, İÖ. 491/490 yılında Roma'dan sürgün edilince, Romalıların düşmanlarından Volsk'ların yanına sığınmış ve onları Roma'ya karşı savaş açmaya ikna etmişti. Daha sonra da Volsk ordularının başında Romalıları yenmiş ve Roma'yı kuşatmıştır. Fakat annesi, karısı, çocuklarında bulunduğu bir grup Romalı kadın Volsk'ların karargahına gelerek Coriolanus'a kendisini ve atalarını besleyen vatanını düşmanlarla birlik olup yağmalatmamaya ve parti kavgası yüzünden öfkelenerek vatandaşlarını köle durumuna düşürmemeye ikna etmişlerdir. Bu bakımdan Coriolanus, Roma üzerindeki kuşatmayı kaldırmış ve geri dönmüştür. Fakat sonradan bu duruma öfkelenen Volsk'lar tarafından öldürülmüştür (Liv. ii. 34-40). Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Dion. Hal. *ant.* viii. 12; 17-56.

önüne kadar gelen öfkeli askerler¹³⁶⁶: “Oğlunun kral olmasını istiyoruz; hadım ağaları tarafından yönetilen, oğullarını, generallerini ve dostlarını öldüren yaşlı bir kral yerine genç bir kral istiyoruz.” diye bağınıyorlardı.

Mithridates’in uzun yaşamı boyunca bu gibi isyanlarla karşılaşması ve bunları bastırması ilk defa olmuyordu. Atına atladı ve yanına krali garnizon birliğini alarak isyankar askerlerini hitabetiyle yatıştırmak üzere sarayından dışarı çıktı. Bu sırada saray muhafızlarından bir kısmını Pharnakes’i tutuklamak üzere gönderdi. Fakat onlar kralın oğlunu tevkif edeceklerine Romalı mültecilerin kampına giderek onlara katıldılar. Garnizon askerlerinin bir kısmı ise, görev yerlerini bırakıp isyana katılmak üzere diğerlerinin yanına gittiler. Fakat asi askerler onları yanlarına kabul etmediler. Koruma birliğiyle yanlarına doğru gelmekte olan Mithridates’i işaret ederek davalarına olan sadakatlerini ispat etmelerini istediler. Bunun üzerine garnizon askerleri geri dönerek kralın koruma birliğine saldırdılar. Fakat Tuna Galyalılarından oluşan özel muhafızları sayesinde kral sarayına geri kaçırıldı. Kralın atını yakalayan garnizon askerleri ise, zavallı hayvanı parçalara ayırdılar. Bir yandan da Pharnakes’i yeni kralları olarak selamladılar¹³⁶⁷.

Kral Kimmeria Bosporos’unun kıyısında yükselen bir tepe¹³⁶⁸ üzerindeki sarayından avlusundan Pantikapaion’a doğru baktı. İsyanın gelişmesini ve kentin ayaklanan ordusu tarafından ele geçirilişini gördü. Oğlunun askerleri tarafından tapınaklardan getirerek papirüs yapraklarından yapılma bir taçla kral ilan edilmesini seyretti. Kral olarak selamlanan Pharnakes’in alkışlandığını duydu. Pharnakes bu kez, yaşlı babasını yalnız ve yardımsız bırakmayı başarmıştı. Mithridates oğluna haberci üzerine haberci göndererek kendisine bağlı olan insanlarla saraydan çıkıp gitmesine izin vermesini istedi. Ancak yolladığı habercilerin hiçbiri geri gelmedi¹³⁶⁹. O zaman her şeyin bittiğini anladı. Sonunda kral hain oğlu tarafından zincire vurulup canlı canlı Romalılara teslim edileceğini düşündü. Çevresindeki kişisel muhafızlarına, sadık kalarak son anına kadar kendisini terk etmeyen dostlarına ve askerlerine minnettarlığını dile getirdi. Daha sonra da onları kendisi yüzünden zarar görmemeleri için yeni krallarına

¹³⁶⁶ App. *Mithr.* 110; ayrıca bk. Liv. *perioch.* 102.

¹³⁶⁷ App. *Mithr.* 111; ayrıca bk. Flor. *epit.* i. 40. 26.

¹³⁶⁸ Söz konusu tepe o zamandan beri “*Mithridates Dağı*” olarak adlandırılmaktadır (LOGAN 1994: 69 vdd.).

¹³⁶⁹ App. *Mithr.* 111. Cassius Dio’ya (xxxvii. 12. 3-4) göre Pharnakes, hem kendisini izleyen, hem de babasının onu yakalamak için gönderdiği adamların hepsini kazanmıştır. Daha sonra da onları babasına karşı kullanmıştır. Bunu öğrendiğinde yaşlı kral Pantikapaion’daydı. Sonradan kendisinin de geleceğini söyleyerek oğluna karşı adamlarını gönderdi. Ama Pharnakes bunları da kolayca amaçlarından saptırdı. Çünkü onlar Mithridates’i sevmiyorlardı.

gönderdi. Bununla birlikte söz konusu kişilerin bir kısmı asilere katılmak üzere onlara yaklaşıtlarında onların kendilerine saldıracağını zanneden askerler tarafından yanlışlıkla öldürdüler¹³⁷⁰.

Askerler şimdi kaleye doğru ilerlemeye başlamışlardı. Yaşlı kral Romalıların zafer alanında teşhir edilmektense ölmeyi tercih etti. Tuna Galyalılarından kurulu, Bituitos komutasındaki muhafız alayını yanından uzaklaştırdı ve karılarını gönderdi. O zamana kadar kendisini hiç yalnız bırakmayan iki kızıyla baş başa kaldı. Daima kılıcının kınında taşıdığı zehri çıkartarak hazırladı. Çocukluklarından itibaren birlikte büyümüş Kıbrıs ve Mısır krallarıyla nişanlı olan Mithridatis ve Nyssa adlı kızları da onunla birlikte zehir içerek intihar etmek istediler. Kızlar zehri içince zehir hemen etkisini göstermiş ve yıldırım çarpmış gibi düşerek ölmüşlerdir. Mithridates ise, yüksek dozda zehir almasına ve zehrin bir an önce kanına karışıp etkisini göstermesi için yürümesine ve hareket etmesine rağmen bir türlü ölememiş; canı bedeninden ayrılmak istememiştir¹³⁷¹. Kral kendisini öldürmek için elini kılıcına atmış; fakat bedeni uyuştuğu için kolunu hareket ettirememiştir. Bu sırada isyancılar neredeyse kralı ele geçireceklerdi. Bu sırada dışarıdan gelen sesler gittikçe yaklaşıyor, gürültü artıyordu. Bunun üzerine kral kendisini son ana kadar terk etmeyen özel koruması Galyalı komutan Bituitos'u¹³⁷² yanına çağırdı. Düşmanlarına karşı onun sağ kolundan birçok kereler yararlandığını söyledi. Galyalı komutandan, büyük bir imparatorluğu uzun yıllar tek başına yönetmiş olan kendisini öldürüp, onun Roma'daki zafer töreninde sergilenme tehlikesini de ortadan kaldırmasını istedi. Böylelikle kralına karşı son ve en büyük iyiliği yapmış olacağını ifade etti. Bituitos kralı iyi bir ücret karşılığında isyancılara teslim edebilecekken, kılıcını çekerek bir vuruşta kralı öldürmüştür. Pharnakes yanlıları o sırada içeri girmişler, kargıları ve bıçaklarıyla kralın yüzünü ve vücudunu delik deşik ederek tanınmaz hale getirmişlerdir¹³⁷³.

¹³⁷⁰ App. *Mithr.* 111.

¹³⁷¹ Appianos (*Mithr.* 111) ve Cassius Dio'ya (xxxvii. 13. 1-2) göre, kral gençliğinden beri ihtiyat olsun diye, vücudunu en şiddetli zehirlere alıştırmış olduğu için bir türlü ölememiştir (ayrıca bk. Liv. *perioch.* 102; Flor. *epit.* i. 40. 25). Bir gün tıp terminolojisine girecek olan "kendini Mithridat'laştırma" deyimini buradan gelir.

¹³⁷² Livius'a (*perioch.* 102) göre, Galat askerinin adı Bitocus idi.

¹³⁷³ Liv. *perioch.* 102; App. *Mithr.* 111. Florus'a (*epit.* i. 40. 25-26) göre, mütteliklerinin kendisini terk etmesi ve oğlu Pharnakes'in ihaneti yüzünden kralın İtalya'yı istila etme planı başarısız oldu. Zehir alarak hayatına son vermeyi denedi; fakat ölemeyince kılıçla intihar etti –kılıç vasıtasıyla hayatına son verildi. Cassius Dio'ya (xxxvii. 13. 3-4) göre, her çeşit kaderi yaşamış olan Mithridates hayatının olağan bir şekilde bitmesini istemedi. Ölmek istedi. Hem zehirle, hem de kılıçla intihar ediyorken, bir zamanlar kendisine hizmet eden oğlunun adamları da odaya doluştu ve onun ölmesini kılıçları ve kargılarıyla daha da çabuklaştırdılar. Plutarkhos'a (*Pomp.* xlii. 2) göre, kralın yüzü ve vücudu aldığı yaralardan neredeyse tanınmayacak haldeydi. Bu yüzden Pompeius kralın bu hale getirilen cesedine bakmaya cesaret edememiştir. Appianos'a (*Mithr.* 117) göre, kralla birlikte kendi istekleri doğrultusunda ölmeyi seçen kızlarının ve kralın ölüm sahnesi dramatize edilerek resmedilmiş ve sonra-

Pompeius, Mithridates'in intihar haberini Petra¹³⁷⁴ yakınlarındaki kampı çevresinde a-tıyla talim yaptığı sırada aldı. Mesajı getiren haberciler mızraklarının ucuna zafer timsali olan defne çelenkleri takmışlardı. Bunu gören askerler ve Pompeius'un subayları önemli olduğu kadar sevinçli bir haber olduğunu anlamışlar ve generalin yanına toplanmışlardır. Pompeius önce talimi bitirmeyi düşünmüş; fakat sabırsız askerlerin bağırıları ve ısrarlarına dayanama-yarak atından inmiştir. Orada hitabet için uygun bir kürsü yoktu. Askerler duydukları heye-candan dolayı yüksek bir toprak yığını oluşturmayı akıl edemediler. Ama yük hayvanlarının taşıdığı erzak çuvallarını üst üste koyarak kısa zamanda bir yükselti oluşturdu. Pompeius kürsü diye bunların üzerine çıkararak askerlerine mektupları yüksek sesle okudu. Mithridates'in öldüğünü ve yerine oğlu Pharnakes'in geçtiğini anons etti. Onun babasını kendi ve Romalılar adına nasıl öldürdüğünü dile getirdi. Yeni Kimmeria Bosporos'u kralının kayıtsız şartsız Ro-malılara boyun eğdiğini bildirdi.¹³⁷⁵

Haber Romalıları bir anda sevince boğdu. O gün ve ertesi gün boyunca ordu bayram etti. Tanrılara kurbanlar sunuldu ve festivaller düzenlendi. Romalılar, sanki Mithridates'in şahsın-da on binlerce Roma düşmanı ölmüşçesine sevindiler¹³⁷⁶. Pompeius habercilerini *Senatus*'a gönderdi. Roma halkına, Anadolu'nun boyun eğmez kralının ölüm haberini ve Pontos kralına karşı yapılan uzun savaşların nihayet sona erdiğini ilan etti¹³⁷⁷. Roma'ya bu haber ulaşınca yaklaşık kırk senedir kendileriyle savaşan Romalıların gelmiş geçmiş en büyük düşmanların-dan Pontos Kralı Mithridates VI. Eupator Dionysos'un ölüm haberini duyduklarında önce buna inanmamışlar; ama haberin doğruluğunu teyit ettikten sonra sevinçlerinden yerlerinde duramamışlardır. Çünkü Pyrrhos dört yılda, Hannibal on üç yılda bozguna uğratılmıştı. Ancak ondan sonra, bu kralların en büyüğü gelmişti. Mithridates Romalılara karşı kırk yıldan fazla dayanmıştı¹³⁷⁸. Romalıların kabusu Hannibal'dan sonra İtalya'nın ikinci istila girişimi başla-mak üzereyken son buldu. Gözü pek oluşu kadar eli de kanlı olan bu düşmanın ölümüyle son endişe de ortadan kalkmış bulunuyordu. Böylelikle Romalılar rahat bir nefes aldılar. En bü-

dan Pompeius'un Roma'daki zafer alayında sergilenmiştir. Daha detaylı bilgi için ayrıca bk. Val. Max. ix. 2; *ext.* 3; Iust. xxxvii. 1. 7-9; Eutr. iii. 76. 7; vi. 12. 3; *Liber de Vir. Ill.* 76. 7-8; Oros. *hist.* vi. 5; Gell. xvii. 16. 5; Galen. xiv. 284. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. GEYER 1932: 2195-2196; MAGIE 1950: 363 dn. 25.

¹³⁷⁴ Plut. *Pomp.* xli. 3. Iosephus'a (*Ant. Iud.* xiv. 3. 4; *Bell. Iud.* i. 6. 6) göre ise, Pompeius kralın ölüm haberini Jerikho'dayken aldı.

¹³⁷⁵ Plut. *Pomp.* xli. 3-5.

¹³⁷⁶ Plut. *Pomp.* xlii. 1.

¹³⁷⁷ App. *Mithr.* 114.

¹³⁷⁸ App. *Mithr.* 112; 118; Flor. *epit.* i. 40. 2; Iust. xxxvii. 1. 7-8; Oros. *hist.* vi. 1. 28-30. Daha detaylı bilgi için bk. RUBINSON 1993: 6-7.

yük düşmanlarının ölümünü, İÖ. 63 yılı Roma *consul*'u Cicero'nun *Senatus*'a sunduğu on günlük bir festival ve dua ayiniyle kutladılar¹³⁷⁹.

Pompeius ise, Mithridates'in ölümünden sonra Doğu Akdeniz'de fazla kalmadı. Bölgeye ilişkin gerekli düzenlemeleri yaptıktan sonra Pontos'a döndü. Pontos'ta halen Roma hakiyetine karşı direnen son kaleleri de ele geçirdi¹³⁸⁰. Amisos'a¹³⁸¹ geldiğinde Pharnakes'in kendisine gönderdiği hediyeler, bir zamanlar Romalı *consul* Manius Aquilius'u Mithridates'e teslim eden Mytilene vatandaşlarıyla Hellen ve diğer uluslardan birçok rehineyle karşılaştı. Ayrıca Pontos hanedanına ait diğer maktullerin cesetleriyle Mithridates'in naaşı da oradaydı. Pharnakes cesedi, ne yaptığının bir kanıtı olması için Pompeius'a göndermişti. Kralın yüzü ve vücudu aldığı kılıç ve mızrak darbelerinden tanınmaz bir hale getirilmişti. Pompeius kralın yüzüne bakmaya cesaret edemedi. Pompeius ve Romalılar, Mithridates'in naaşına saygısızlık etmediler. Aksine Mithridates'in kendi atalarının mezarlarına gömülmesini emrettiler. Çünkü biliyorlardı ki hayatı düşmanlarının elinden sönmüştü ve cesedine hiçbir saygısızlık yapılmamalıydı. Pompeius, kralın cenaze masraflarını kendi cebinden karşıladı. Çünkü Mithridates'in büyük başarılarını takdir ediyor ve onun zamanının en büyük kralı olduğunu düşünüyordu. Bu yüzden adamlarına Mithridates adına görkemli bir cenaze töreni hazırlamalarını emretti. Kralının naaşını bir *trieres*'le Pontos hanedanlığına ait krali *nekropolis*'in bulunduğu Sinope'ye gönderdi¹³⁸². O gün Karadeniz kralını son kez taşıdı. Kral büyük bir törenle atalarının yattığı kraliyet mezarlığına defnedildi.

¹³⁷⁹ Cic. *de prov. Cons.* xi. 27; App. *Mithr.* 114.

¹³⁸⁰ Cass. Dio xxxvii. 20. 1. Fakat gene Cassius Dio'ya (xxxvii. 14. 3) göre, Mithridates'in ölümünden sonra birkaç bölgesi dışında tüm hükümdarlığı Romalılar tarafından zapt edildi. Ancak Bosporos dışında bazı kaleleri tutan garnizonlar hemen teslim olmadılar. Bunun nedeni Pompeius'a karşı çıkma düşüncesi değil, korudukları paranın alınabileceği ve kendilerinin suçlanabileceğini düşünmeleriydi. Bu yüzden beklediler; çünkü her şeyi Pompeius'un kendisine teslim etmeyi istiyorlardı. Ayrıca bk. IŞIK 2001: 178.

¹³⁸¹ Plut. *Pomp.* xlii. 2. Appianos'a (*Mithr.* 113) göre ise, Pharnakes, babasının cesedini bütün diğer hediyeler ve tutsaklarla birlikte bir *trieres*'le (= üç sıra kürekli savaş gemisi) birlikte Sinope'ye göndermişti. Cassius Dio (xxxvii. 14. 1; 20. 1) ise, Pompeius'un Pontos'a döndüğünü bildirmekte; fakat hangi kentte Pharnakes'in elçilerini karşıladığını belirtmemektedir.

¹³⁸² Plut. *Pomp.* xlii. 2-3; App. *Mithr.* 113; Cass. Dio xxxvii. 14. 1-2. Pompeius tarafından Pharnakes'in, babasını kanlı bir şekilde öldürdüğü ve Romalılarla anlaşmak üzere onların her çeşit isteğini kayıtsız şartsız yerine getirdiği için, Bosporos Krallığı'nın başında kalmasına ve Roma'nın dost ve müttefikleri arasına katılmasına izin verildi. Sadece Phanagoria kenti Mithridates gücünün doruğundayken krala baş kaldırdığı için, özgür bir kent ve Kastor ise, -Phanagoria'lı- böylesine bir ayaklanmaya öncü olduğu için Roma'nın dost ve müttefiki olarak kabul edildi (App. *Mithr.* 114).

4. MITHRIDATES VI. EUPATOR'UN KİŞİLİĞİ

Dünya tarihinde çok ender görülen ve böylesine güçlü bir karakter sergileyen Mithridates Eupator, yaklaşık yetmiş yıl yaşamış; elli yedi yıl hükümlanlık sürmüştür; kırk yıldan fazla Roma Devleti'yle çarpışmıştır¹³⁸³. Düşmanları tarafından bile zamanının¹³⁸⁴ ve Pontos hanedanının¹³⁸⁵ en büyük kralı olarak tanımlanan Mithridates, şüphesiz Roma İmparatorluğu'nun en büyük ve en amansız düşmanı olmuştur¹³⁸⁶.

İnsanda nadir görülen, güçlü bir vücuda, bellek gücüne ve son derece yüksek bir zekaya sahipti¹³⁸⁷. Kralın Delos, Nemea ve Delphoi tapınaklarına adadığı zırhları ziyaretçilere onun devasa görünümü ve vücudunun kuvveti hakkında fikir veriyor ve görenleri hayrete düşürüyordu¹³⁸⁸. Pompeius bile, Pharnakes tarafından kendisine kralın naaşıyla birlikte gönderilen, onun savaşırken giydiği zırhları, kullandığı silahları ve günlük elbiselerinin boyutları ve görkemi karşısında şaşkınlığını gizleyememişti¹³⁸⁹.

Kralın güçlü bedeni ve yeteneği birçok alanda olduğu gibi binicilikte ve silah kullanmakta da onu özel kılıyordu. Gençliğinde ordusunun birinci derecede askeri olmuştu. Öyle ki, bindiği atı çeşitli mevzilerde değiştirerek yoluna devam etmek suretiyle bir günde 1.000 *stadia* (= 177-192 km) yol alabiliyordu. Gerek at sırtından, gerekse ayakta mızrağıyla uzun mesafelere başarılı atışlar gerçekleştirebiliyordu¹³⁹⁰. On altı atın çektiği savaş arabası kullanıyor¹³⁹¹, profesyonel araba yarışçılarıyla müsabakalar yapıyordu¹³⁹².

Nadiren hastalanıyor, yaralandığı ya da hastalandığı zamanlarda bünyesinin sağlamlığı sayesinde kısa zamanda iyileşiyordu. Gençliğinde dağ keçilerinin peşinden koşup onları yaka-

¹³⁸³ App. *Mithr.* 112; 118; Flor. *epit.* i. 40. 2; Iust. xxxvii. 1. 7-8; ayrıca bk. Plin. *nat.* xxv. 3. 6-7; Oros. *Hist.* vi. 1. 28-30.

¹³⁸⁴ Plin. *nat.* xxv. 3. 5; App. *Mithr.* 113.

¹³⁸⁵ Flor. *epit.* i. 40. 1; Cic. *Mur.* xv. 32; *Acad.* ii. 1. 3; Suet. *Iul.* xxxv; Plin. *nat.* xxv. 3. 5; Vell. ii. 18. 1; konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Cic. *de prov. Cons.* xi. 27; Iust. xxxvii. 1. 7-3. 1.

¹³⁸⁶ Romalılardan nefrette onunla yarışabilecek tek kişi Hannibal'di (Vell. ii. 18. 1). Daha detaylı bilgi için bk. SONNABEND 1998: 198.

¹³⁸⁷ Plin. *nat.* vii. 24. 88; xxv. 3. 6-7; Val. Max. viii. 7; Gel. xvii. 17.

¹³⁸⁸ App. *Mithr.* 112.

¹³⁸⁹ Plut. *Pomp.* xlii. 3.

¹³⁹⁰ App. *Mithr.* 112.

¹³⁹¹ App. *Mithr.* 112; Suet. *Ner.* xxiv. 2.

layabilecek kadar hızlı ve vahşi hayvanlarla silahsız dövüşebilecek kadar çevik, güçlü ve cesurdu¹³⁹³. Savaşın ve her türlü iklim koşullarının zorluğuna kolaylıkla katlanabiliyordu. Hayatının büyük bir kısmını savaş alanlarında ve ordugahlarda geçirmişti. Yetmiş yaşına yakınken bile sağlam yapısından dolayı açlığa, susuzluğa, soğuğa, uykusuzluğa ve her çeşit zor şartlara ayak uydurabiliyor ve ön saflarda düşmana karşı savaşabiliyordu. Stratejide bir general, vücut mücadelesinde tam bir askerdi¹³⁹⁴.

Mithridates çok güçlü bir hafızaya sahipti. Elli yedi yıllık hükümdarlığı süresince kendine bağlı çok çeşitli etnik guruplara hitap ederken tercümana ihtiyaç duymadan bütün dillerde söylev vererek halkını yönetmiştir. Yirmi iki değişik ulusa hakim olan imparatorluğundaki her dili akıcı bir şekilde konuşabiliyor, her askerine kendi dilinde hitap edebiliyordu¹³⁹⁵. Halka söylev verirken konuşması görkemli ve ihtiras doluydu; hatta olaylar abartı derecesine kadar getirilirdi. Kelimeler net ve özenle seçilmiş olup konuşmasında ikna yeteneği ve görkemlilik vardı. Çok akıllıca ve gerçek bir tutkuyla ordusuna hitap ederken iyi ve kötü şeyleri anlatabildiği, olayları çarpıtabildiği konuşmasıyla eşsizdi¹³⁹⁶. İnsanları ve kavimleri elde etmesini bilen kurnaz bir kraldı. Herkesi etkileyebiliyor ve kendi davasına bağlayabiliyordu. Egemenlik ve bağımsızlık duygularını körükleyerek Hellenlerin kendi çevresinde toplanmasını sağlıyordu. İç çekişmeler ve parti kavgaları içindeki rejim düşmanı Romalılarla anlaşılıyor, onlara kucak açıyor ve onlardan kendi amacına ulaşmak için yararlanmasını biliyordu¹³⁹⁷.

Sürekli kendi amaçlarında yanlış hesaplarla aldanan Küçük Asya'daki Hellen kentlerine karşı Pontos kralı durumun gereğine göre bazen büyük bir çabukluk, bazen de büyük bir yavaşlıkla adım adım ilerleyen bir siyaset güdüyordu. Kral Mithridates-Roma Savaşları'nın ilk yıllarında halka yakın, insancıl, yumuşak yürekli buna karşın Romalılara karşı eğilmeği bilmeyen bir imaj çizmekteydi. Kral cesareti, basireti, ayrıca cömertliği, mantıksal davranışları, yüce gönüllülüğü bakımından olduğu kadar tehlikeler karşısında soğukkanlılığını korumasıyla da dikkat çekiyordu. Düşmanlarına karşı cesaret, vatandaşlarına karşı adalet, halkın adet ve gelenek-göreneklerine saygı ilkelerini benimsemişti. Önceleri, gerek halka, gerekse kendisine karşı savaşan insanlara ve başkaldıran kentlere dahi hoşgörülü ve anlayışlı davranışlar sergi-

¹³⁹² Plut. *Pomp.* xxxvii. 1.

¹³⁹³ İust. xxxvii. 2. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. GÜNALTAY 1987²: 535.

¹³⁹⁴ Vell. ii. 18. 1

¹³⁹⁵ Plin. *nat.* vii. 24. 88; xxiv. 3. 7; xxv. 3. 6.

¹³⁹⁶ Plut. *Sull.* xxiv. 2; App. *Mithr.* 56.

lerken¹³⁹⁸ sonraları Romalılar karşında Pontos orduları birer birer yenilip Anadolu'daki Hellen yerleşimleri ayaklanmaya başlayınca kendisine ihanet eden kentlere ve insanlara karşı sert tedbirler aldı¹³⁹⁹.

Kral haşmetli görünümüne, aynı ölçüde yetenek ve ihtiras katabilen ve aynı zamanda yeri geldiğinde tam anlamıyla vicdansız, acımasız ve hatta zalim olabilen bir kişiliğe sahipti. Kin ve tutkularını tatmin edecek hiç bir cinayetten çekinmezdi¹⁴⁰⁰. Her şeyden önce onun giriştiği işlerde kesin bir bütünlük, bir sır, bir çabukluk ve bir maksat görülmekteydi. Mithridates'in herhangi bir hareketine hedef olan bir kimse, kent, kavim, ya da toplum hiçbir zaman kendi başına geleceği sezemezdi; ancak kaçınılmaz veya karşı konulmaz bir duruma gelince bunun farkına varırdı ki: O zaman, artık iş işten geçmiş olurdu.

Büyük bir ihtimalle kralın gençliğinin zorluklarla geçmesi, çocukluğundan itibaren hayatını tehdit etmiş olan suikastlar, onu evhamlı, kindar ve gaddar biri yapmıştı. Annesini, kardeşini ve erkek evlatlarından dört, kızlarından üç tanesini öldürmüştü¹⁴⁰¹. Akrabası Kappadokia Kralı VIII. Ariarathes'i ve Bithynia tahtına çıkardığı Sokrates'i kendi elleriyle öldürmüştü. Verdiği gizli bir emirle, tarihe "Ephesos Akşamı" olarak geçen kanlı katliamda, aynı günde Küçük Asya'da ikamet eden 80.000-150.000 Romalıyı kılıçtan geçirtmişti. Kendilerinden şüphelenmeye başladığı Galat *tetrakhes*'lerini eşleri ve çocuklarıyla birlikte şölene davet etmiş, daha sonra da ziyafet salonuna askerlerini gönderterek onları katlettirmişti. Aynı

¹³⁹⁷ App. *Mithr.* 112; 119.

¹³⁹⁸ Kral yenik düşen düşmanlarına karşı son derece merhametliydi. Küçük Asya'daki kentlerde yalnızca demokrasiyi yeniden canlandırmakla kalmadı; beş yıllık bir süre için *tributum* ödenmesini de erteledi. Savaştan sonra ele geçirdiği esirleri serbest bırakacak kadar iyi yürekli ve ellerine yolluk azıklarını vererek ailelerine geri gönderecek kadar hayırseverdi. Hatta bu yüzden Hellenler tarafından insanlı (= *philanthrōpia* [φιλανθρωπία]) bir kral olarak tanınmıştı.

¹³⁹⁹ Başlarına tiran atayarak, bazı kentlerde garnizon bulundurmaya başladı ve suikastçileri acımasızca ortadan kaldırmaya başladı.

Plutarkhos'a (*Sert.* x. 4) göre, hak edilmemiş başarısızlıkların ve felaketlerin insan karakteri üzerinde büyük bir etki yarattığı da bir gerçektir. Bu şekilde Mithridates'in durumunda, Romalılar karşısında talihi döndükten sonra ve Küçük Asya'yı, gerek elinde tutma, gerekse tekrar ele geçirme umudu azaldıkça kendisine ve Pontos'lulara yanlış yapanlara karşı daha acımasız olmaya başladı. Bundan dolayı bazı antik tarihçiler ve modern yazarlar Mithridates'in başına gelen büyük felaketler nedeniyle mantığını kaybettiğini ve şanssızlıktan dolayı hissiz ve acımasız biri olduğunu iddia ederler. Fakat gerçekten insanların kederlerinde bile soylu bir kökenin ve iyi bir eğitimin ne kadar yararlı olduğunu ve talihin çoğu kez kötülükler tarafından kuşatılan erdemden üstün olduğunu; ayrıca felaketlere basiretle katlanılması için gücün erdemden yoksun bırakılamayacağını anlamadıkları için asıl hissiz ve acımasız olan kendileridir.

¹⁴⁰⁰ App. *Mithr.* 112.

¹⁴⁰¹ App. *Mithr.* 112.

anda Galatia'da ise, gene Mithridates'in emriyle bütün Galat soyluları öldürülmüştü. Eşlerinden birinin kendisine ihanet ederek düşmana teslim olması üzerine ondan intikamını almak için kendi öz oğlu Ksiphilinos'u astırmıştı. Kendisini araba yarışında geçen bir Sardeis'li Alkaios'u ise zehirletmişti –eğer gerçekse kininin adiliğini gösterir¹⁴⁰².

Bununla birlikte kral merhamet göstermesini, hayırsever, minnettar olmasını ve iyilik borcunu ödemesini de bilirdi. Kendisine ihanet etmeyen dostlarına ve tebaasına karşı adil, dürüst, eli açık ve son derece güvenilir. Smyrna'lılara, İÖ. ca. 94/93 yılı Küçük Asya *proconsul*'u Quintus Mucius Scaevola onuruna düzenledikleri festivali devam ettirmeleri için para yardımında bulundu¹⁴⁰³. Romalıların düşmanı dahi olsa, dürüst ve şerefli bir insanın onuruna adanan kutsal bir festivale saygısızlık etmeyip, onun devam etmesi açısından elinden geleni yaptı. Romalı süvari komutanı Pomponius'u ağır yaralı olarak esir ettiği zaman, ona yardım ve dost elini uzatmış; Romalının bu öneriyi geri çevirmesine rağmen onun gösterdiği cesareti takdir ederek hayatını bağışlamış ve yaralarının tedavi edilmesini emretmişti¹⁴⁰⁴. Rhodos'luların bir zamanlar hayatını kurtarmış olan Leonikos'u iade etmelerine karşılık, bütün Rhodos'lu esirleri serbest bırakmıştı. Romalı mültecilerden *Senatus* üyesi Attidius'un suikast girişimini keşfettiği zaman ve oğlu Makhares'in krallığını tekrar ele geçirdikten sonra yalnız suçluları cezalandırmış, ne görevleri gereği Attidius'a hizmet eden kölelere dokunmuş, ne de Makhares'e yardım eden insanların çocuklarına ve ailelerine bir şey yapmıştır. Öyle ki; Antikçağ tarihçileri ve biyografyacıların eserleri dikkatlice incelendiğinde, Mithridates'in kişiliğinin üstünlüklerinin mi, yoksa kusurlarının mı daha açık ortaya çıktığı hakkında tereddüt edilebilir.

Mithridates'in, düşmanlarını etkisiz kılmak, kendine dostlar ve müttefikler bulmak, güçle ya da hileyle yenmek, halkın sevdiği ve korktuğu olmak, askerlerince sayılmak ve itaat edilmek, ona zararı dokunacak olanların ocaklarını söndürmek –katletmek–, ordusundaki ve devletindeki eski kurumları yenilemek, sert ama sevecen, geniş gönlü ve serbest fikirli olmak, hain insanları ve müttefiklerini ortadan kaldırmakta üzerine yoktu. Romalılara karşı ittifaklar kurmakta, bölgesel başkaldırıları ve askerleri ayaklanmaları bastırmakta, kendisine karşı yapılacak komplo ve suikastleri önceden meydana çıkarmakta kimse onunla boy ölçüşemezdi. Yeri geldiğinde bir komployu açığa çıkarmak için yatağın altına saklanır, ya da

¹⁴⁰² Plut. *Pomp.* xxxvii. 1; daha detaylı bilgi için bk. GÜNALTAY 1987²: 540.

¹⁴⁰³ Diod. xxxvii. 5; 6. 1; *OGIS* 437-439; *IvPer* VIII 2. 268.

¹⁴⁰⁴ App. *Mithr.* 79.

bir hainin itiraflarını dinlemek amacıyla bir madene inerdi. Yaşlılığında bile güçlü haber alma ve casusluk teşkilatı sayesinde, gerek krallığında ve Anadolu'da, gerekse Roma'daki son gelişmelerden en kısa zamanda haberdar olabiliyor ve planlarını ona göre şekillendiriyordu. Son kalan oğullarından Pharnakes'in bile komplo girişimini zamanında haber alarak etkisiz hale getirmişti¹⁴⁰⁵.

Giriştiği işlerde öylesine yüksek bir akıl ve vücut gücü gösterirdi ki; çoğu zaman düşmanlarını bile hayrete düşürürdü. Yeri geldiğinde fethetmek istediği toprakların sosyo-ekonomik ve askeri yapısı hakkında fikir edinmek için bizzat oraya gider ve tebdili kıyafet gezerdi. Büyük bir komutan, kendi çıkarlarını en iyi şekilde koruyan kurnaz bir siyaset adamı olmasının yanı sıra tasarladığı planlar ve işler umduğu gibi gitmediği zaman durması gereken yeri biliyor ve en az kayıpla tehlikeleri savuşturabiliyordu¹⁴⁰⁶. Gerçekten Pontos kralının Romalılar tarafından çeşitli kereler yenildiği bir gerçek olsa bile, onun hemen arkasından daha büyük bir kuvvetle tekrar geri geleceği muhakkaktı. Düşmanlarına daima bir muamma olmasını, her zaman hiç beklemedikleri bir yerden taze güçlerle onların karşısına çıkmasını biliyordu¹⁴⁰⁷. Mithridates her şeyi kendi iradesinin arkasından sürükleyebileceğine tam güven besliyordu. Sarsılmaz bir inancı ve yıpranmaz bir azmi vardı. Müttetikleri, generalleri, ordusu, yakınları; hatta öz oğullarının kendisine ihanet ettikleri ve korkak davrandıkları zamanlarda bile yetki ve cesaret sahibi olan kral, tehlike karşısında metin kalmasını biliyor, gereken önlemleri zamanında alıyor, verdiği emirler ve gözü pekliğiyle kitleleri harekete geçiriyor ve hiç yoktan yeni ordular teşkilatlandırabiliyordu¹⁴⁰⁸.

Kralın çocukluğundaki tahsili ve terbiyesi kısa olmasına rağmen verimli olmuş gibi gözükmektedir. Tahta çıktığı andan itibaren sarayının kapılarını bilginler açmıştı. Tarih, felsefe,

¹⁴⁰⁵ App. *Mithr.* 112. Kral yaşamı boyunca iktidarını sağlamlaştırmak üzere suçluları cezalandırmakta ve şüpheli kimseleri göz altına almakta, kimsenin gözünün yaşına bakmamıştır. Ancak, belki yaşlılığının getirdiği bir yumuşama, belki de danışmanlarının ısrarı üzerine ilk defa kendisine ihanet eden birini –oğlunu– bağışlamış ve bu hatası yüzünden de intihar etmek zorunda kalmıştır.

¹⁴⁰⁶ SHERWIN-WHITE 1977: 74.

¹⁴⁰⁷ App. *Mithr.* 118.

¹⁴⁰⁸ Romalılardan nefrette adeta ikinci bir Hannibal'i andıran (Vell. ii. 18. 1) bu kraldan Roma o kadar korkuyor ve çekiniyordu ki, casuslarıyla onu Asya'nın diplerine kadar araştırıyordu. Anadolu'nun bu boyun eğmez kralına karşı savaşması için daha önce hiçbir kimsenin hakimiyetine verilmemiş büyüklükte bir gücü en yetenekli generalinin emrine verebiliyordu. Kral yaşadıkça kendisini muzaffer saymıyor, emniyet içinde görmüyordu. Mithridates'i Roma'da bile herkes tanıyor ve o öldüğünde *Senatus* tanrılara kurbanlar sunarak on günlük bir bayram düzenlenmesini onaylayabiliyordu.

hitabet, tıp, hekimlik, müzik ve güzel sanatlara düşkünlüğü bilinirdi¹⁴⁰⁹. Kraldan maaş alan şair, retorik hocası, filozof¹⁴¹⁰, yazar ve bilginlerden bazıları eserlerini bazıları ise, buluşlarını krala atfetmişlerdi¹⁴¹¹. Krateuas, *Mithridatia*¹⁴¹², Lenaeus ise, adı kralın ellerinde anlamına gelen *Scordotis* ya da *Scordion*¹⁴¹³ isimli çiçekleri Mithridates'in şahsına atfettiler. Yine kralın ismine izafeten *Eupatoria* olarak adlandırılan bitkinin şarap içinde kaynatılan taneleri dizanteri hastalığının tedavisinde kullanılıyordu¹⁴¹⁴. Kral özellikle tabiat bilimleri ve zehirlerle ilgileniyordu. Onun kendisinden öncekilerden¹⁴¹⁵ çok daha dikkatli bir hayat problemleri araştırmacısı olduğunu kayıtlardan öğreniyoruz. Yardımsız olarak zehirler için panzehirler yaptığını ve antidotların (= panzehir) ilk bulucusu olduğunu¹⁴¹⁶ ki, bunların bazıları kendi adıyla anıldığı bilinmektedir¹⁴¹⁷. Kralın zamanın ünlü tıp bilginleriyle zehirler hakkında bilgi edin-

¹⁴⁰⁹ App. *Mithr.* 112.

¹⁴¹⁰ Khalkedon'lu filozof ve retorik hocası Metrodoros için (Strab. xiii. 1. 55 c. 609-610) ve Akademia'da filozof, adalet dağıtıcısı ve retorik hocalığı yapan olarak Adramyttion'lu general Diodoros'un Mithridates'le olan ilişkileri için bk. (66 c. 614).

¹⁴¹¹ Oros. *hist.* vi. 4. 6.

¹⁴¹² Plinius'a (*nat.* xxv. 26. 62) göre bitkinin, "*Acanthus gibi iki yaprağı vardır yapraklar kökten büyür. Aralarında birbirine bağlayan bir kamış ve ortasında gül pembesi bir çiçek vardır*".

¹⁴¹³ Plinius'a (*nat.* xxv. 27. 63) göre söz konusu çiçek, "*Yerden yaklaşık 45 cm kadar büyür. Gövdesi dikdörtgen olup çok dallı ve çok yapraklıdır. Yaprakları meşe yaprağına benzer. Pontos'un verimli ve nemli ovalarında bulunur. Acı bir tadı vardır. Başka bir çeşidi de yabancı name gibi büyük yapraklı olup her iki bitki de, hem kendi başlarına, hem de diğer maddelerle karıştırılarak birçok alanda kullanılabilen antidot yapımına yararlar*".

¹⁴¹⁴ Plin. *nat.* xxv. 29. 65. Mithridates'in *farmakoloji* konusunda daha çok kendi kendini yetiştirmiş "*otodidakt*" biri olması olasılığı büyüktür (Plin. *nat.* xxv. 3. 5-7). Gene Plinius'un (*nat.* xxiii. 77. 147-148) Mithridates'in kaleme aldığı kitaptan aldığı bir tarife göre, "*Çok eski cevizler kangrene, çibana ve çürüklere faydalıdır. Ceviz ağacının kabuğu dizanteriyi iyileştirir. Sirke ile ovulmuş yaprakları ise, kulak ağrılarını giderir*".

¹⁴¹⁵ Pergamon Kralı III. Attalos, Bithynia Kralı Nikomedes ve Seleukos Kralı Antiokhos VIII. Grypos tahtta buldukları sırada zehir tedarik etmek için laboratuvar kurmuşlar ve tabiat bilimleri üzerine çalışmalar yapmışlardı. Sonraları ise, Pontos Kralı Polemon ve Kappadokia Kralı Philetairos'un da bitkiler üzerine çalıştığı bilinmektedir (Plin. *nat.* xxv. 28. 64 b-c).

¹⁴¹⁶ Plin. *nat.* xxv. 3. 5-6. Plinius'a (*l.c.*) göre, ayrıca kral ilk olarak Pontos ördeklerinin kanını antidotlarla karıştırmıştır. Bunu ünlü fizikçi Astepiades'in yazılarının yardımıyla yapmıştır. Plinius'a (*nat.* xxiii. 77. 149) göre, Büyük Kral Mithridates yenildiğinde, Pompeius kralın kendi el yazısıyla yazılmış bir ilaç reçetesi bulmuştur. Reçeteye göre: "*İki kuru ceviz, iki incir ve yirmi yaprak sedef otu ezilerek karıştırılır ve üzerine bir tutam tuz ekilir. Bu karışımı alan kişi o gün için bütün zehirlere karşı korunmuş olurdu*". Bir rivayete göre, kral buna bir de ördek kanı ilave eder ve ihtiyat tedbirini olarak her sabah almış. Pontos Bölgesi'ndeki ördekler birçok zehirli otları yiye yiye zehre bağışıklık kazanmışlardı. Bu bakımdan bu ördek kanı kral tarafından panzehir olarak kullanılıyordu (Plin. *nat.* xxv. 3. 6). Daha detaylı bilgi için bk. Plut. *Pomp.* xxxvii. 1-3; GÜNALTAY 1987²: 543; IŞIK 2001: 100-101.

¹⁴¹⁷ Plinius'a (*nat.* xxix. 8. 24) göre, Mithridates'e ait antidotlardan biri 54 adet karışımdan meydana gelmekteydi.

mek ve fikir telakkisinde bulunmak üzere onlarla yazışmıştır. Babylonia'lı Zakhalias¹⁴¹⁸ ve Bithynia'lı Asklepiades'in¹⁴¹⁹ kendisine birer tıp kitabı gönderdikleri bilinmektedir. Ayrıca Mithridates, buluşları ve çalışmalarını bir araya topladığı bir kitapta –belki not defteri– kaleme almıştır. Pompeius, Pontos kalelerini ele geçirdiği sırada kralın arşivi, kütüphanesinin bir bölümü, kişisel notları ve çalışmalarına ilişkin yazılar bulmuş ve bunları azatlı kölesi Pompeius Lenaeus'a Latince'ye çevirtmiştir¹⁴²⁰.

Boş zamanların bir kısmını yargıçlık yapmakla, avlanmakla, filozoflar ve bilginlerle tartışmakla, müzik dinleyip¹⁴²¹, tiyatro seyretmekle, ziyafet ve eğlencelerle geçirirdi¹⁴²². Fakat babasının suikasta kurban gittiğini aklından çıkarmaz ziyafet ve şölenlerde ihtiyatı elden bırakmazdı. Masaya oturmadan panzehir içer, kılıcını hiçbir zaman yanından ayırmazdı. Kılıcı, yayı ve ok sepetini her zaman yatağının baş ucunda asılı tutardı. Ayrıca yatak odasının kapısında hafif uykularıyla bilinen üç sesli hayvanı; at, geyik ve boğa bulundurduğu rivayet edilirdi¹⁴²³.

Kral sanat eserlerine olan düşkünlüğüyle de tanınmaktadır¹⁴²⁴. Kıymetli taş meraklısı olduğu ve paha biçilmez taşlardan bir koleksiyonu oluşturduğu bilinmektedir¹⁴²⁵. Kralın Birinci Mithridates-Roma Savaşı sırasında Atinalı Aristion'a verdiği yüzüğün taşı üzerinde minyatür olarak kendi tasvirinin işlenmiş olduğu özellikle vurgulanmıştır¹⁴²⁶. Kralın kalkanı ve ok çantası da kıymetli taşlarla süslenmişti. Zırhları ve omuzlukları değerli taşlarla kaplıydı¹⁴²⁷. Özellikle kılıcını taşıdığı kemeri Publius tarafından çalınarak Kappadokia Kralı

¹⁴¹⁸ Değerli taşların insan kaderi üzerindeki etkilerinin tartışıldığı Zakhalias'ın bu kitabında özellikle *hematit* taşının (= kantaşı) mucizevi özelliklerine dikkat çekilmekteydi. Söz konusu kitaba göre, *hematit* taşı karaciğer hastalıkları ve savaşlarda silahla açılmış yaraların iyileştirilmesinde önemli rol oynuyordu. Dahası mahkemeye giderken davacılar üzerlerinde bu taşın bir parça bulundukları takdirde, davalarını kazanıyor ve istedikleri şeylere kavuşuyorlardı (Plin. *nat.* xxxvii. 60. 169).

¹⁴¹⁹ Şarapla çeşitli hastalıkların tedavisine ilişkin yeni bir tıp sistemi kurmuş olan Bithynia'lı Asklepiades kaleme aldığı kitabının bir kopyasını Mithridates'e yollamıştır (Plin. *nat.* xxv. 3. 6).

¹⁴²⁰ Plin. *nat.* xxv. 3. 5-7; Mithridates'in kaleme aldığı notlara ilişkin olarak ayrıca bk. xxxvii. 11. 39.

¹⁴²¹ App. *Mithr.* 112.

¹⁴²² App. *Mithr.* 66.

¹⁴²³ Etien. *Hist. Anim.* vii. 46. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. GÜNALTAY 1987²: 549.

¹⁴²⁴ App. *Mithr.* 115.

¹⁴²⁵ Plin. *nat.* xxxvii. 6. 12-14; ayrıca bk. 6. 17. Söz konusu koleksiyon Pompeius tarafından Roma'ya götürülmüş ve Capitoliun Tepesi'ndeki Jupiter Tapınağı'na hediye edilmiştir (Plin. *nat.* xxxvii. 5. 11).

¹⁴²⁶ Ath. *Deip.* v. 212 d.

¹⁴²⁷ Plut. *Luc.* xxxvii. 3; App. *Mithr.* 115.

Ariarathes'e 400 *talanta*'ya satılmıştı. Kralın mükemmel işçiliğe sahip tacı ise, onun sonradan kendine kardeş edindiği Gaius tarafından Sulla'nın oğlu Faustus'a verilmiştir¹⁴²⁸. Silahları, at koşumları, giysileri, ziyafet tabakları ve mobilyası krallık debdebesinin görkemine uyuyordu. Pompeius sadece Talaura kalesini ele geçirdiğinde, damarlı *onyks* taşından imal edilerek, altın kaplanmış 2.000 kadeh, sayısız kupa, şarap soğutucusu, vazunun yanı sıra sanat şaheseri değerinde dizginler, bacak, göğüs ve omuz zırhları altın ve değerli taşlarla süslenmiş eşyalarla karşılaşmıştı¹⁴²⁹.

Ayrıca Pontos hazineleri arasında Pers İmparatoru Hystaspes oğlu I. Dareios'un divanı ve ona ait değerli eşyalar¹⁴³⁰, Makedonia İmparatoru Büyük İskender'in pelerini¹⁴³¹, Mısır kraliçelerinden III. Kleopatra'nın bir zamanlar Kos Adası'nda sakladığı Ptolemaios'lara ait görkemli hazine¹⁴³², Pontos Kralı Mithridates'in altından yapılmış yaklaşık iki metre kırk santimetre yüksekliğindeki heykeli, tahtı, asası, ziyafet tabakları¹⁴³³ bulunmuştu.

Kralın mobilya tutkusu ve ahşap işçiliğine olan merakı onun Talaura kalesinde özel koleksiyon oluşturmaya neden olmuştu. Divan, sandalye, yatak, at koşumları, savaş ve yarış arabaları, oyun ve yemek masaları ince işlenmiş ve oyulmuş ağaçlardan yapılmış olup çoğunlukla değerli taşlarla süslenmişti. Kalede yer alan sanat eserleri koleksiyonu ve mobilya deposu o kadar büyüktü ki; Pompeius burayı ele geçirdikten sonra eşyaları Roma'ya göndermesi yaklaşık bir ayını aldı¹⁴³⁴.

Mithridates'in inancının gerçek maiyeti bilinmemekle birlikte, Pers¹⁴³⁵ ve Hellen¹⁴³⁶ tanrılarına tapmakta ve her iki dine ait tanrılara da çeşitli şekillerde adaklar adayıp, kurbanlar

¹⁴²⁸ Plut. *Pomp.* xlii. 3.

¹⁴²⁹ App. *Mithr.* 115.

¹⁴³⁰ App. *Mithr.* 115-116.

¹⁴³¹ App. *Mithr.* 117.

¹⁴³² App. *Mithr.* 115-116.

¹⁴³³ App. *Mithr.* 116.

¹⁴³⁴ App. *Mithr.* 115. Plinius'a (*nat.* xii. 9) göre Pompeius, Üçüncü Mithridates-Roma Savaşı'ndan sonra düzenlediği zafer geçidinde kralın değerli eşyaları arasında abanoz ağacından yapılmış bir eşya sergilenmiştir. Büyük bir ihtimalle bu parça da Taulara'dan Roma'ya taşınanlar arasında gitmiş olup, kralın koleksiyonuna Mısır Kraliçesi III. Kleopatra'nın Kos Adası'ndaki hazinesini ele geçirdiği sırada katılmış olsa gerektir.

Appianos'a (*Mithr.* 117) göre, Pompeius Roma'daki zafer töreninde değerli taşlarla süslenmiş bir zafer arabası sürmüştür. Söz konusu durum bize bu arabanın da, Mithridates'in hazineleri arasında Roma'ya giden eşyalar arasında olabileceğini düşündürmektedir.

¹⁴³⁵ App. *Mithr.* 65.

sunmaktaydı. Kehanetlere ve rüyalara önem verirdi. Kehanetleri Roma karşıtı politikası açısından kullanıyor; rüyaları ise, tabir etmeye ve yorumlamaya çalışıyordu¹⁴³⁷.

Pontos Kralı Mithridates VI. Eupator Dionysios'un renkli kişiliğinde yaşadığı dönemin formasyonuna mükemmel bir tablo gibi canlı renklerle toplu olarak seyredilmektedir. Büyük düşünceleri kurnaz planlarla bağlayabilme ve bunları gerçek hayata geçirebilme gibi özellikleriyle Mithridates, İÖ. I. yüzyılın Anadolu Tarihi'nin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Öyle ki, Antikçağ Anadolu Tarihi'nde Büyük İskender'den sonra hiçbir zaman, tek bir insanın kişisel nüfusu sayesinde bu kadar ani ve bu kadar derin etkiler yapan, bu kadar geniş alanları içine alan değişim meydana gelmiş değildir.

Hayatı boyunca Romalılara karşı Anadolu'nun ve kendi krallığının bağımsızlığı için savaştı¹⁴³⁸. Ölümü zalim bir kader ve ihanet sonucunda gerçekleşti. Kendi düşmanlarını yendiği adamları ve öz oğlunun ihaneti sonucunda intihar etmek zorunda kaldı.

¹⁴³⁶ App. *Mithr.* 70; 112.

¹⁴³⁷ Plut. *Pomp.* xxxii. 4; xxxvii. 2; App. *Mithr.* 27.

¹⁴³⁸ Kral o sıralar Akdeniz dünyasındaki halkların büyük bir bölümünün efendileri olan Romalılardan hoşnut oldukları ve bağımsız olmak için hiçbir çaba göstermedikleri bir sırada hür ve özgür kalmak için sonuna kadar çarpıştı (Sall. *Hist.* iv. 69. 18). Yaşamda hiçbir şey karşılıksız elde edilmez. Bunların en değerlisi ise, özgürlüktür.

5. SONSÖZ

Pontos Kralı Mithridates V. Euergetes'in İÖ. 120 yılında Sinope'de öldürülmesiyle Pontos Krallığı, karısı Laodike, henüz küçük yaşta olan oğulları Mithridates VI. Eupator ve Mithridates Khrestos'a kalmıştı. Pontos Krallığı, Mithridates'in yaşının küçüklüğünden dolayı belirli bir süre aşırı derecede iktidar hırsına sahip annesi tarafından yönetildi. Bu durumu fırsat bilen Romalılar İÖ. 119 yılında Aristonikos Ayaklanması'nın bastırılmasında kendilerini destekleyen V. Mithridates'e 129 yılında bağışladıkları Phrygia Bölgesi'ni işgal ederek bu toprakları *Asia* Eyaleti'ne bağladılar.

Mithridates annesinin tuzaklarından kurtularak, İÖ. 120/119 yılında Pontos tahtına geçtiğinde Pontos Anadolu'nun en ufak krallıklarından biriydi. Bu sırada Romalılar kendi iç meseleleriyle –partilerin çıkar kavgasıyla– Küçük Asya'daki Hellenistik krallıklar ise, bütün dikkatlerini kendi aralarındaki çekişmelere çevirmiş durumdaydı. Kral başlangıçtan itibaren Pontos Krallığı'nı güçlendirmek ve onun sınırlarını genişletmek için çalıştı. Öncelikle ordusunu ve donanmasındaki eksiklikleri giderdi. Krallığındaki genç nüfusu askere alarak onları sıkı bir askeri eğitimden geçirdi.

Böylelikle krallığının ilk yıllarında bağlaşıklık ve istila yoluyla doğu ve kuzey Karadeniz havzasındaki birçok kavmin kontrolünü eline geçirmeye muvaffak oldu. İÖ. 114/113 yıllarında Kuzey Karadeniz kıyılarındaki Hellen kolonilerinden Kırım Yarımadası'nın güney ucundaki Khersonesos kenti, giderek artan Skyth (= İskit) baskısına karşı Mithridates'ten yardım istedi. Bu isteği geleceği için olumlu gören kral, komutanlarından Diophantos'u Kırım'a gönderdi. Çok kısa bir sürede Hellen kentlerini bu baskılardan kurtaran Diophantos, Kırım ve çevresini Pontos Krallığı'na bağladı. Bu surette söz konusu bölgelerden bol miktarda tahıl ve haraç elde etti. Öte yandan, Mithridates'in, Pontos Dağları'nda bulunan zengin demir ve gümüş madenlerini aktif olarak işletmeye başlaması, onu kısa zamanda sadece Küçük Asya'nın değil, dünyanın en zengin krallarından biri yaptı.

Bunun üzerine önce Tribaren'lerin yaşadığı yere ve Armenia'ya kadar, Halys Irmağı'nın sınırladığı ülkeye egemen oldu. Daha sonra da, kereste, balmumu, zift, yelken ve ip yapımı için gerekli, maden bakımından zengin Kafkas Dağları'nı egemenliği altına aldı. Çünkü, bu dağlar planladığı egemenliği sağlayabilmesi için inşa etmesi gereken deniz filosuna doğal bir kaynak teşkil ediyordu. Böylelikle kısa zamanda doğal ve insan kaynakları bakımından zen-

gin bölgeleri Pontos hakimiyeti altına almış oldu. Söz konusu durum onun Anadolu'daki prestijini arttırdı.

Kral Roma'nın, kendisine babasından kalan Phrygia toprakların elinden almış olmasına halen çok içerliyordu. Bu sırada Roma, savaş alanında büyük bir güce sahip olmasına karşın, uzak bir eyaleti yönetmek bakımından yeterli donanıma henüz kavuşmamıştı. Pergamon Kralı III. Attalos'un vasiyetiyle ele geçirdiği Pergamon Krallığı üzerinde *provincia Asia* adlı bir eyalet kurmuş; daha sonra da vergi mültezimleri ve *magistratus*'ları tarafından halkı ve kentleri talan edercesine sömürmeye başlamıştı. Bu durmadan yararlanan kral genç olmasına karşın bütün Küçük Asya'yı kendi egemenliği altına almak için bir plan hazırladı. Romalıların Afrika'da Iugurta'ya karşı yaptıkları savaşları fırsat bilerek İÖ. 104 yılında Bithynia Kralı Nikomedes III. Euergetes'le anlaşıp Paphlagonia Bölgesi'ni işgal etti. İki kral bölgeyi aralarında paylaştılar. Bu bölüşmede arslan payını alan Mithridates böylece, doğu yönünde Kolkhis ve Küçük Armenia; batıda ise, Amastris (= Amasra) ve Paphlagonia'nın belirli kısımlarına kadar uzanan bölgelerin hakimi oldu. Roma'nın İÖ. 103 yılında Mithridates'e gönderdiği elçilerin, ona hemen Paphlagonia'yı terk etmesini bildirmelerine rağmen, Mithridates ordularıyla Phrygia'yı da ele geçirdi. Bununla da yetinmeyerek İÖ. 99 yılında Kappadokia Bölgesi'ni istila etti, oğullarından birini Kappadokia Krallığı'nın başına Ariarathes IX. Eusebes Philopator sıfatıyla kral ilan etti.

Pontos kralı Küçük Asya'ya ilişkin olarak durumun gereğine göre bazen büyük bir çabukluk, bazen de büyük bir yavaşlıkla adım adım ilerleyen bir siyaset güdüyordu. Kısa zamanda ülkesinin sınırları her yönden genişletmiş ve küçük krallığını bir imparatorluk haline getirmişti. Şimdi Anadolu'da Romalılarla komşu haline gelmişti. Bu bakımdan kral İÖ. 99-90 yılları arasındaki zamanı büyük ölçüde Romalılarla savaşmak için ordusunu hazırlamak, ekonomisini güçlendirmek ve siyasi açıdan yeni müttefikler kazanmak için yoğun bir diplomasiyle geçirdi.

Bithynia Kralı Nikomedes III. Euergetes'in İÖ. 94 yılında ölmesi üzerine Bithynia tahtına geçen oğlu Nikomedes IV. Philopator'a karşı ayaklanan kardeşi Sokrates, Mithridates'e başvurmuştu. Mithridates de, Roma'nın İtalya'daki bağlaşıklarıyla şiddetli bir savaşa tutuşmuş (= *Bellum Italicum*) olmasından yararlanarak, İÖ. 91 yılında hiçbir zorlukla karşılaşmadan IV. Nikomedes'i tahtından kovmuş ve Sokrates'i Bithynia tahtına geçirmişti. Nikomedes'de aynen Kappadokia Kralı I. Ariobarzanes gibi Roma'ya sığınmış ve onlardan Pontos kralına karşı yardım istemişti. Bunun üzerine Roma, İÖ. 90 yılında Manius Aquilius

başkanlığındaki bir elçi heyetini Bithynia ve Kappadokia krallarını yeniden tahtlarına çıkartmak üzere Küçük Asya'ya gönderdi. Mithridates ise, Romalılarla herhangi bir savaşa girmeksizin elinde bulundurduğu topraklardan çekildi. Fakat Aquilius'un uzlaşmaz tavırları, savaş kışkırtıcılığı ve açgözlülüğü yüzünden savaş hazırlıklarına başladı. Kral, Seleukos ve Mısır krallarıyla, Parth'lar, Armenia'lılar, Galatlarla anlaştı ve imparatorluğunun kuzeyindeki birçok savaşçı kavimle bağlaşıklık kurdu. Hatta Romalıların halen savaş halinde oldukları İtalik müttefikleriyle de yakın ilişkiler içindeydi. Tam teşekküllü ordusuyla, İÖ. 89 yılında Nikomedes ve Ariobarzanes'i bir kez daha krallıklarından kovarak, Aquilius'un komutasındaki Roma ordusunu bozguna uğrattı. Aynen ikinci bir İskender gibi Küçük Asya'nın koruyucusu ve kurtarıcısı sıfatıyla ortaya atılarak kısa sürede içinde Anadolu'yu Romalılardan temizledi. Birçok kent sevinç gösterileri içinde kapılarını Pontos kralına açtı. Daha sonra da kral Hellenlere tekrar özgürlüklerini kazandırmak üzere Hellas'a bir donanma yolladı –Fakat garip olan nokta, bu kuvvetlerin yeteri kadar büyük olmayan kısmının Mithridates tarafından Hellas'taki siyasi ve askeri durumdan tam olarak emin olmadan önce oraya gönderilmiş olmasıdır.

Bunun üzerine Müttefikler Savaşı'na son vermiş olan Romalılar gözlerini açtılar. Görünüşe göre, Küçük Asya ve Hellas üzerinde egemenlik kurmak emelini besleyip bunu gerçekleştirmek yolunu tutmuş olan Pontos kuvvetlerine karşı, Sulla'nın generalliğinde mücadele etmeye başladılar. Pontos ordularının birbiri ardına Hellas'ta Sulla tarafından yenilmesi kralın Anadolu'daki prestijini sarstı ve Hellen kentleri üzerindeki saygınlığını yok etti. Böylelikle kralın bunca zorlukla Küçük Asya'da kurduğu birlik içindeki Hellen kentleri birer ikişer kendisinden daha iyisini bulacaklarını zannederek Mithridates'ten yüz çevirdiler ve Romalılar tarafında yer aldılar. Bu inamış yüzünden Pontos kralına karşı silaha sarıldılar. Böylelikle kralın yenilgisinden çıkar sağlamak ve günü kurtarmak için ona ihanet ettiler. Ama aldandılar. Birinci Mithridates-Roma Savaşı'nın, İÖ. 85 yılındaki Dardanos Antlaşması'yla sona ermesinden sonra durumlarının çok daha kötüye gittiğini gördüler. Krala karşı düzenledikleri entrikaların ve sadakatsizliklerinin bedelini uzun süre Romalılar tarafından sömürülerek ödediler.

İÖ. 83-81 yılları arasındaki İkinci Mithridates-Roma Savaşı, esas itibarıyla Sulla'nın Küçük Asya *proconsul*'u sıfatıyla Anadolu'da bıraktığı Murena'nın kendi başına aldığı bir kararla Pontos kralına karşı savaşmasıdır. Romalıların müttefikleriyle çeşitli kereler Pontos topraklarını yağmaları karşısında Mithridates, Romanın bağlaştığı olan bir kral olduğunu, hem Murena'ya, hem de Roma *Senatus*'una bildirmiştir. Fakat Murena Dardanos diye bir anlaşma tanımadığı bildirerek kralla savaşımını sürdürmüştür. *Senatus* ve Sulla ise, Mithridates'in bü-

tün barışçıl çabalarına rağmen değişik nedenlerden dolayı Dardanos Antlaşması'nı tasdik etmemişlerdir. Bu durum, Pontos-Roma ilişkilerinin bir kez daha kopmasına neden olmuştur. Sonunda Mithridates, Romalıların kendisiyle açıktan açığa savaştıklarına kanaat getirip Murena komutasındaki Roma ve müttefiklerinden oluşan orduyu Halys Irmağı kenarlarında ağır bir yenilgiye uğratmıştır. Bunun üzerine Sulla derhal araya girerek elçilerini Küçük Asya'ya yollamış ve savaşa bir son verdirterek, Murena'yı Roma'ya geri çağırmıştır.

Bunun üzerine kral Roma'yla yazılı bir barış yapmak üzere girişimlerine devam etmiş ve Romalıların öne sürdüğü koşulların her birini yerine getirmesine rağmen arzu ettiği anlaşmayı bir türlü gerçekleştirememiştir. Bu bakımdan kral Romalıların kendisiyle savaşmak için uygun zaman ve fırsat beklediklerini anlamıştır. Sulla'nın İÖ. 79 yılında ölmesi üzerine Roma'da yeni bir iç savaş çıkmış ve bu durum Üçüncü Mithridates-Roma Savaşı'nın başlamasını beş/altı yıl daha geciktirmiştir. Bu zaman zarfında Romalılar Sertorius'un İspanya'da başlattığı ayaklanmayı bastırmaya çalışırken Mithridates de, bir yandan kendisini ve ordusunu yeni bir savaşa hazırlarken, diğer yandan da Roma'lılara karşı eski bağlaşıklıklarını güçlendirmek ve yeni müttefikler bulmak üzere harekete geçmiştir. Roma'nın düşmanlarıyla anlaşmış ve Sertorius'la bile bir anlaşma imzalamıştır. İÖ. 74 yılında Bithynia Kralı IV. Nikomedes'in ölümü ve krallığını Roma'ya veraset etmesi, ya da Roma'nın bu fırsatı değerlendirip Bithynia'yı ilhak etmesi üzerine Pontos kralı, Üçüncü Mithridates-Roma Savaşı'na başlamıştır. Önce Lucullus, daha sonra da Pompeius'un komutalarındaki Roma ve Küçük Asya'daki müttefiklerinin ordularına karşı savaşmıştır. Romalılara karşı sayısız çarpışmaya girmiştir. Bazen yenmiş, bazen de yenilmiş, çoğu zaman ihanete uğramıştır. Sonunda krallığını terk ederek Kimmeria Bosporos'una çekilmek zorunda kalmıştır. Gene pes etmemiş, İÖ. 63 yılında Roma orduları doğudayken, o büyük bir orduyla Balkanlar üzerinden Alp Dağları'nı aşarak İtalya'yı istila etmeyi planlamıştır. Fakat Roma'ya doğru yürüyüşe geçeceği sırada son kalan oğlunun ihaneti sonucunda kendi yaşamına son vermek zorunda kalmıştır.

Sonuç olarak, Büyük İskender'in ölümünden sonra bütün Hellenistik Dönem boyunca Küçük Asya'daki Hellenistik krallıkların kendi aralarındaki kıyasıya rekabet içlerinden herhangi birinin ötekilere egemen olacak denli sivrilmesine engel olmuş ve bu durum Anadolu'nun siyasal bütünlüğüne kavuşmasını geciktirmiştir. Bu da şüphesiz Roma'nın işine yaramıştır. Böylelikle Romalılar hiçbir devletin büyümesine ve güçlenmesine izin vermeyerek Hellenistik krallıklar arasındaki güçler dengesini korumuşlar ve ya onları birbirlerine karşı kıskırtmışlar, ya da onların süregelen savaşlar sonunda birbirlerini yıpratmasını uzaktan izlemişlerdir. Fakat Romanın en tehlikeli ve güçlü düşmanlarından biri olan Pontos Kralı

Mithridates VI. Eupator İÖ. I. yüzyılda Roma'nın Doğu Akdeniz'deki egemenliğine karşı savaşmıştır. Özellikle Birinci Mithridates-Roma Savaşı (İÖ. 89-85) sırasında, Anadolu ve Hellas'ta yaşayan Hellenlerin kurtarıcı sıfatıyla aynen ikinci bir İskender gibi ortaya atılarak, Romalılar karşısında hiç te azımsanmayacak başarılar elde etmiş ve kısa bir süre için de olsa Roma'nın Küçük Asya'daki hakimiyetine bir son vermiştir. Bununla birlikte Küçük Asya'daki Hellenistik krallıklar, prenslikler, bölgesel birlikler, yerel yöneticiler ve bağımsız kent devletleri Pontos kralına karşı, Roma saflarında yer almışlar ve Romalıların Anadolu'daki hakimiyetlerini sağlamlaştırmasına neden olmuşlardır. Böylelikle, belki bilerek, belki de bil-meyerek, bir yandan da kendi sonlarını hazırlamışlardır. Mithridates'in ölümüyle Hellenistik dünyanın son büyük ve tam bağımsız hükümdarı da ortadan kalkmış, Romalılar rahat bir nefes almış ve parçalanmak üzere olan doğu devletlerini bir araya toplayıp Roma'ya karşı savaşmak fikri de son bulmuştur.

6. METİNDE KULLANILAN ANTİK KAYNAKLARIN KISALTMALARI LİSTESİ

- Amm. Marc.** (= Ammianus Marcellinus, *Rerum Gestarum Libri*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Ammianus Marcellinus*. With an English Translation by J. C. ROLFE I-III. Cambridge, Mass.-London 1935-1939 (The Loeb Classical Library).
- App.** (= Appianus, *Rhomaika*)
- civ.** (= *Bella civilia*)
- Mac.** (= *Makedonike*)
- Mithr.** (= *Mithridateios*)
- Sic.** (= *Sikelike*)
- Syr.** (= *Syriake*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Appian's Roman History*. With an English Translation by H. WHITE I-IV. Cambridge, Mass.-London 1912-1913 (The Loeb Classical Library).
- Apoll. bibl.** (= Apollodoros, *Bibliotheke*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Library*. With an English Translation by J. G. FRAZER I-II. Cambridge, Mass.-London 1963 (The Loeb Classical Library).
- Apoll. Rhod. argon.** (= Apollonius Rhodius, *Argonautica*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Argonautica*. With an English Translation by R. C. SEATON, Reprint. Cambridge, Mass.-London 1961 (The Loeb Classical Library).
- Aristot. Hist. an.** (= Aristoteles, *Historia Animalium*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Historia Animalium*. Ed by P. LOUIS, *Aristotle. Histoire des animaux*, Paris Les Belles Lettres, 1: 1964; 2: 1968; 3: 1969.
- Aristot. pol.** (= Aristoteles, *Politica*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Politics*. With an English Translation by H. RACKHAM. London, New York 1967 (The Loeb Classical Library).
Politika. Çev.: M. TUNCAY. İstanbul 1993⁴.
- Arr. anab.** (= Arrianus, *Anabasis*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Arrian*. With an English Translation by P. A. BRUNT I-II. Cambridge, Mass.-London 1976-1983 (The Loeb Classical Library).

İskender'in Anabasis'i. Çev.: H. ÖRS. İstanbul 1945.

Arr. *Periplus*

(= Arrianus, *Periplus ponti Euxini*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *Flavii Arriani quae Exstant Omnia*. Ed. by A.G. ROOS and G. WIRTH I-II. Teubner 1968.

Ascon. *pro Corn.*

(= Q. Asconius Pedianus, *Pro Cornelio*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *Q. Asconii Pediani Oratium Ciceronis Quinque Enarratio*. Ed. by A. C. CLARK. 1907.

Ath. *Deip.*

(= Athenaios, *Deipnosophisticarum Epitome*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *Athenaei Deipnosophisticarum Epitome*. Rec.: S. P. PEPPINKI I-II. Leiden 1937-1939.

Caes. *Gall.*

(= Caesar, *De bello Gallico*)

Kullanılan Metin ve Çeviriler: *The Gallic War*. With an English Translation by H. J. EDWARDS. Cambridge, Mass.-London 1930 (The Loeb Classical Library).

Gallia Savaşı. Çev.: H. DERELI. İstanbul 1955.

Caes. *Bell. Alex.*

(= Caesar, *De bello Alexandrino*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Civil Wars*. With an English Translation by A. G. WAY. London, New York 1964 (The Loeb Classical Library).

Cic. *ad Q. fr.*

(= Cicero, *Epistulae ad Quintum fratrem*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *Briefe an Bruder Quintus, an Brutus, Brieffragmente und die Denkschrift über die Bewerbung*. Lat. Deutsch ed. H. KASTEN. Münschen 1976.

Cic. *Att.*

(= Cicero, *Epistulae ad Atticum*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *Letters to Atticus*. With an English Translation by E. O. WINSTEDT I-III. London, New York 1960-1962 (The Loeb Classical Library).

Cic. *Balb.*

(= Cicero, *Oratio pro Balbo*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *Oratio pro Balbo*. With an English Translation by R. GARDNER. London, New York 1958 (The Loeb Classical Library).

Cic. *Brut.*

(= Cicero, *Epistulae ad M. Brutum*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *Brutus*. With an English Translation by G. L. HENDRICKSON and H. M. HUBBELL. London, New York 1952 (The Loeb Classical Library).

Cic. *de nat. deor.*

(= Cicero, *De Natura Deorum*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *De Natura Deorum*. With an English Translation by H. HACKHAM. London, New York 1961 (The Loeb Classical Library).

Cic. *de prov. Cons.* (= Cicero, *De Provinciis Consularibus*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *De Provinciis Consularibus*. With an English Translation by W. PETERSON. London, New York 1911 (The Loeb Classical Library).

Cic. *Deiot.* (= Cicero, *Oratio pro rege Deiotaro*)

Kullanılan Metin ve Çeviriler: *The Speech on Behalf of King Deiotarus*. With an English Translation by N. H. WATTS. London, New York 1931 (The Loeb Classical Library).

Deiotarus' u Caesar' a karşı Savunma. Çev.: L. ÖZBAY. İstanbul 1994.

Cic. *div.* (= Cicero, *De divinatione ad M. Brutum*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *De Divinatione ad M. Brutum*. With an English Translation by W. A. FALCONER. London, New York 1964 (The Loeb Classical Library).

Cic. *dom.* (= Cicero, *Oratio de Domo sua da pontifices*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Speech Concerning His House Delivered before the College of Pontiffs*. With an English Translation by N. H. WATTS. London, New York 1923 (The Loeb Classical Library).

Cic. *Fam.* (= Cicero, *Epistulae ad Familiares*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *Letters to his Friends*. With an English Translation by W. G. WILLIAMS. London, New York 1927 (The Loeb Classical Library).

Cic. *Flacc.* (= Cicero, *Oratio pro L. Flacco*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Speech in Defence of Lucius Flaccus*. With an English Translation by L. E. LORD. Cambridge, Mass.-London 1937 (The Loeb Classical Library).

Cic. *Font.* (= Cicero, *Oratio pro M. Fonteio*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Speeches*. With an English Translation by N. H. WATTS. London, New York 1931 (The Loeb Classical Library).

Cic. *har. resp.* (= Cicero, *Oratio de haruspicum responsis*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Speech Concerning the Response of the Soothsayers*. With an English Translation by N. H. WATTS. London, New York 1923 (The Loeb Classical Library).

Cic. *In Q. Caec.* (= Cicero, *Divinatio in Q. Caecilium*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *Divinatio in Q. Caecilium*. With an English Translation by W. PETERSON. London, New York 1917 (The Loeb Classical Library).

Cic. *Leg. Man.* (= Cicero, *Oratio de Imperio Cn. Pompei, or Pro Manilia*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Speech on the Appointment of Gnaeus Pompeius*. With an English Translation by H. G. HODGE. London, New York 1927 (The Loeb Classical Library).

Cic. *leg. agr.* (= Cicero, *De lege agraria I-III*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Speeches*. With an English Translation by J. H. FREESE. London, New York 1930 (The Loeb Classical Library).

Cic. *Luc.* (= Cicero, *Lucullus*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *Lucullus M. Tulli Ciceronis Scripta Quae Manserunt Omnia*. Ed. by O. Plasberg. 1922.

Cic. *Mur.* (= Cicero, *Oratio pro L. Murena*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Speech in Defence of Lucius Murena*. With an English Translation by L. E. LORD. Cambridge, Mass.-London 1937 (The Loeb Classical Library).

Cic. *Orat.* (= Cicero, *de Oratore*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *De Oratore*. With an English Translation by H. RACKHAM. London, New York 1959-1960 (The Loeb Classical Library).

Cic. *Phil.* (= Cicero, *Orationes Philippicae in M. Antonium*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Philippics of Cicero*. With an English Translation by W. C. KER. London, New York 1926 (The Loeb Classical Library).

Cic. *Planc.* (= Cicero, *Pro Cn. Plancio*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *Pro Cn. Plancio*. With an English Translation by H. N. WATTS. London, New York 1923 (The Loeb Classical Library).

Cic. *Rab. Post.* (= Cicero, *Pro Rabirio Postumo*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *Orationes*. With an English Translation by A. C. CLARK. London, New York 1909 (The Loeb Classical Library).

Cic. *Sest.* (= Cicero, *Oratio pro P. Sestio*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Speeches pro Sestio and in Vatinius*. With an English Translation by R. GARDNER. London, New York 1968 (The Loeb Classical Library).

Cic. *Verr.* (= Cicero, *Verrine Orations*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Verrine Orations*. With an English Translation by L. H. G. GREENWOOD I-II. London, New York 1959-1960 (The Loeb Classical Library).

Dio Cass. (= Cassius Dio, *Rhomaika*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *Roman History*. With an English Translation by E. CARRY I-IX. London 1914-1927 (The Loeb Classical Library).

Diod. (= Diodorus Siculus, *Bibliothèque Historique*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *Diodorus of Sicily*. With an English Translation by R. M. GEER. London, New York 1947 (The Loeb Classical Library).

Dion. Hal. *ant.* (= Dionysios Hallikarnassos, *Antiquitates Romanae*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Roman Antiquities of Dionysius of Hallicarnassus*. Ed. and transl. by E. CARY I-VII. London, 1937-1950 (The Loeb Classical Library).

Eutr. (= Eutropius, *Breviarium ab urbe condita*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *Eutropii breviarum historiae romanae*. Aditionem primam curasit. Rec. C. B. BAUMGER. Lipsiae 1883.

Fest. *Brev.* (= Festus, *Brev.*)

FGrH (= *Die fragmente der griechischen Historiker*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *Die fragmente der griechischen Historiker*. Ed. F. JACOBY I-XV. Berlin-Leiden 1923-1958.

Flor. *epit.* (= Annius Florus, *L. Annaei Flori Epitoma De Tito Livio Bellorum Omnium Annorum DCC Libri II*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *Lucius Annaeus Florus The Two Books of the Epitome, Extracted from Titus Livius, of All the Wars of Seven Hundred Years*. With an English Translation by E. S. FOSTER. London, New York 1929 (The Loeb Classical Library).

Frontin. *strat.* (= Sextus Iulius Frontinus, *Strategematon*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Strategems and the Aqueducts of Rome*. With an English Translation by C. E. ENNETT. London, New York 1925 (The Loeb Classical Library).

Gell. (= Aulus Gellius, *Noctae Atticae*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Attic Nights of Aulus Gellius*. With an English Translation by J. C. ROLFE I-III. London, New York 1927-1928 (The Loeb Classical Library).

Hes. *theog.* (= Hesiodos, *Theogonia*)

Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Theogony*. With an English Translation by M. L. WEST. Oxford 1966.

Theogonia, Eseri ve Kaynakları. Çev.: S. EYÜBOĞLU-A. ERHAT. Ankara 1991².

Hdt. (= Herodotos, *Historiae*)

Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Herodotus.* With an English Translation by A. D. GODLEY I-IV. London, New York 1926 (The Loeb Classical Library).

Herodot Tarihi. Çev.: M. ÖKMEN - A. ERHAT. İstanbul 1991².

Hippokr. *Aer.* (= Hippokrates, *Peri Aeron, Hydaton, Topon*),

Kullanılan Metin ve Çeviri: *Airs, Waters, Places.* With an English Translation by W. H. JONES I-IV. London, New York 1923 (The Loeb Classical Library).

Hom. *Il.* (= Homeros, *Ilyada*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *Ilyada* Çev. A. ERHAT-A. KADİR. İstanbul 1993⁷.

Horat. *epist.* (= Quintus Horatius Flaccus, *Epistulae*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *Horatius, sämtliche Werke.* Ed. by H. FÄRBER-W. SCHÖNE I-II. München, Zürich 1985.

Ioseph. *Ant. Iud.* (= Iosephus Historicus, *Antiquitates Iudaicae*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Jewish Antiquities.* With an English Translation by H. THACKERAY IV-IX. London, New York 1930-1939 (The Loeb Classical Library).

Ioseph. *Bell. Iud.* (Iosephus Historicus, *Bellum Iudaium*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Jewish War.* With an English Translation by H. THACKERAY II-III. London, New York 1927-1928 (The Loeb Classical Library).

Iust. (= Marcus Iulianus Iustinus, *M. Iuliani Iustini Epitoma Historiarum Philippicarum Pompei Trogi*)

Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Epitome of the Philippic history of Pompeius Trogus.* With an English Translation by J. C. YARDLEY. With introduction and explanatory notes by R. DEVELIN. Atlanta, GA 1994.

M. Ivniani Ivstini. Epitoma Historiarvm Philippicarvm Pompei Trogi. Accedvnt Prolongi in Pompeivm Trogvm. Ed. by O. SEEL. Stutgard 1972.

Lact. *Epit.* (= L. Caelius Lactantius Firmianus, *Epitome Divinarum Institutionum*)

Liv. (= Livius, *Ab Urbe Condita*)

perioch. (= *Ab urbe condita librorum periochae*)

Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Livy, From, the founding of the city.* With an English Translation by B. O. FOSTER I-XIII. London, New York 1919-1951 (The Loeb Classical Library).

Roma Tarihi: Şehrin Kuruluşundan İtibaren. Çev.: S. ŞENBARK. İstanbul 1992 v.dd.

Lucan. *Bell. civ.* (= M. Annaeus Lucanus, *Bellum Civile*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *M. Annaei Lucani Belli Civilis Libri Decem.* Ed. by A. E. HOUSMAN. 1927.

Lucr. (= T. Lucretius, *De Rerum Natura*)

Kullanılan Metin ve Çeviriler: *De Rerum Natura Libri Sex.* Ed. by J. MARTIN. 1969.

Evrenin Yapısı. Çev.: T. UYAR-T. UYAR. İstanbul 1974.

Mart. *epigr.* (= Martialis, *Epigrammata*)

Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Epigrams.* With an English Translation by C. A. WALTER-M. A. KER I-II. London, New York 1927-1930 (The Loeb Classical Library).

Martialis, Seçme Şiirler. Çev.: T. UZEL-TUNCA. İstanbul 1975.

Mela (= Pomponius Mela, *De Chorographia*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *Pomponius Mela's Description of the World.* With an English Translation by F. E. ROMER Ann Arbor 1998.

Memnon. (= Memnon)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *Memnon.* With an English Translation by C. MÜLLER. *FGrH.* III 536, Parisii 1853.

Mnaseas *frag.* (= Mneaseas, *fragmenta*)

Mneaseas, Fragmenta. Ed. by K. MÜLLER. Paris 1841-1870.

Ovid. *Met.* (= Ovidius, *Metamorphoses*)

Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Metamorphoses.* With an English Translation by F. J. MILLER. London, New York 1960 (The Loeb Classical Library).

Dönüşümler. Çev.: İ. Z. EYUPOĞLU. Ankara 1994.

Oros. *hist.* (= Orosius, *Historiarum adversus paganos libri VII*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *Seven Books of History Against the Pagans.* With an English Translation by I. W. RAYMOND. New York 1936.

Paus. (= Pausanias, *Periegesis Tes Hellados*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *Pausanian Description of Greece.* With an English Translation by W. H. JONES I-V. London, New York 1918-1935 (The Loeb Classical Library).

Plin. *nat.* (= Plinius Caecilius Secundus "Yaşlı", *Naturalis Historia*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *Pliny Natural History*. With an English Translation by H. R. RACKHAM, W. H. S. JONES, D. E. EICHHOLZ I-X. Cambridge, Mass.-London 1938-1971 (The Loeb Classical Library).

Plut.	(= Plutarkhos, <i>Bioi Paralleloi</i>)
<i>Ant.</i>	(= <i>Antonius</i>)
<i>Caes.</i>	(= <i>Caesar</i>)
<i>Cam.</i>	(= <i>Camilius</i>)
<i>Cic.</i>	(= <i>Cicero</i>)
<i>Crass.</i>	(= <i>Crassus</i>)
<i>Kim.</i>	(= <i>Kimon</i>)
<i>Luc.</i>	(= <i>Lucullus</i>)
<i>Luc-Kim.</i>	(= <i>Lucullus-Cimon</i> "Comparison")
<i>Mar.</i>	(= <i>Gaius Marius</i>)
<i>Marc.</i>	(= <i>Marcellus</i>)
<i>Pomp.</i>	(= <i>Pompeius</i>)
<i>Sert.</i>	(= <i>Sertorius</i>)
<i>Sert-Eum.</i>	(= <i>Sertorius-Eumenes</i> "Comparison")
<i>Sull.</i>	(= <i>Sulla</i>)
<i>Lys-Sull.</i>	(= <i>Lysandros-Sulla</i> "Comparison")
<i>Tib. Gracch.</i>	(= <i>Tiberius Gracchus</i>)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *Plutarch's Lives*. With an English Translation by B. PERRIN I-XI. London, New York 1959 (The Loeb Classical Library).

Plut. *mor.* (= Plutarkhos, *Moralia*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *Plutarch's Moralia*. With an English Translation by F. C. BABBITT-W. C. HELMBOLD I-XIV. London, New York 1928-1967 (The Loeb Classical Library).

Polyain. *Strat.* (= Polyainos, *Strategemata*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *Stratagems of War*. With an English Translation by P. KRENTZ - E. L. WHEELER I-II. Chicago, Illinois 1994.

Polyb. (= Polybios, *Historiai*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Histories*. With an English Translation by W. R. PATON I-VI. Cambridge, Mass.-London 1922 v.d. (The Loeb Classical Library).

- Prok. (= Prokopios)
- Kullanılan Metin ve Çeviri: *Procopius I-VI*. With an English Translation by H. B. DEWING. London, New York 1916.
- Ptol. *geogr.* (= Claudios Ptolemaios, *Geographika Hyphegegis*)
- Kullanılan Metin ve Çeviri: *Claudius Ptolemaius Geographia* Ed. by C. F. A. NOBBE. Lipsiae 1845.
- Quint. *Inst.* (= Marcus Fabius Quintilianus, *Institutio Oratoria*)
- M. Fabi Quintiliani Institutions Oratoriae Libri Duodecim*. Ed. by M. WINTERBOTTOM I-II. 1970.
- Sall. *Hist.* (= Sallustius, *Historiae*)
- Kullanılan Metin ve Çeviri: *Sallust*. With an English Translation by J. C. ROLFE. London, New York 1965 (The Loeb Classical Library).
- Sall. *Iug.* (= Sallustius, *Bellum Iugurthinum*)
- Kullanılan Metin ve Çeviri: *Sallust*. With an English Translation by J. C. ROLFE. London, New York 1965 (The Loeb Classical Library).
- Sid. *Carm.* (Apollinaris Sidonius, *Carmina*)
- Kullanılan Metin ve Çeviri: *Sidonius Poems, Letters*. Ed. by W. B. ANDERSON I-II. 1936.
- Sol. *Coll. Mem.* (= Gaius Iulius Solinus, *Collectanae Rerum Memorabilium*)
- Kullanılan Metin ve Çeviri: *C. Iulii Solini Collectanae Rerum Memorabilium*. Ed by Th MOMMSEN Berlin 1958.
- Suet. (Suetonius, *De Vitae Caesarum*)
- Iul.* (= Divius Iulius)
- Ner.* (= Nero)
- Tib.* (= Tiberius)
- Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Lives of the Caesars*. Ed. and transl. By J. C. ROLFE I-II. London, Mass.-Cambridge 1951 (The Loeb Classical Library).
- Strab. (= Strabon, *Geographika*)
- Kullanılan Metin ve Çeviriler: *The Geography of Strabo*. With an English Translation by H. L. JONES I-VIII. London, New York 1917-1932 (The Loeb Classical Library).
- Coğrafya*. Çev.: A. PEKMAN. İstanbul 1987.
- Tac. *ann.* (= Tacitus, *Annales*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Annals*. With an English Translation by J. JACKSON. London, New York 1931-1937 (The Loeb Classical Library).

Tac. *germ.* (= Tacitus, *Germania*)

Kullanılan Metin ve Çeviriler: *The Annals*. With an English Translation by W. PETERSON. London, New York 1925 (The Loeb Classical Library).

Germania. Çev.: H. DERELİ. Ankara 1944.

Tac. *hist.* (= Tacitus, *Historia*)

The Histories. With an English Translation by C. H. MOORE and J. JACKSON I-II. London, New York 1925-1931 (The Loeb Classical Library).

Thuk. (= Thukydides)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *Peloponnes Savaşı*. Çev.: T. GÖKÇÖL. İstanbul 1976.

Val. Max. (= Valerius Maximus, *Facta et dicta memorabilia absoluti, ambusiti, dammati, externi*)

Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Factorum et dictorum memorabilium libri novem. Iulii paridis et Ianuari nepotiani epit. adiectatis*. Rec.: C. HALM. Teubner 1865.

Valerius Maximus and the rhetoric of the new nobility. With an English Translation by W. M. BLOOMER. London 1992.

Faits et dits memorables. I. Livres I-III. Texte établi et traduit par R. COMBES. Paris 1995.

Vell. (= Velleius Paterculus, *Historia Romana*)

Kullanılan Metin ve Çeviri: *Roman History*. With an English Translation by F. SHIPLEY. London 1924 (The Loeb Classical Library).

Verg. *Aen.* (= Vergilius, *Aeneis*)

Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Eclogues, Georgics, Aenid, the Minor Poems*. With an English Translation by H. FAIRCLOUGH. London, Mass.-Cambridge 1930-1935 (The Loeb Classical Library).

Aeneas. Çev.: İ. Z. EYUBOĞLU. Ankara 1995.

Verg. *georg.* (= Vergilius, *Georgica*)

Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Eclogues, Georgics, Aenid, the Minor Poems*. With an English Translation by H. FAIRCLOUGH. London, Mass.-Cambridge 1935 (The Loeb Classical Library).

Bucolica'lar, Georgica'lar. Çev.: T. UZEL. Ankara 1998.

Vitr. *de Arch.* (= Vitruvius, *De Architectura*)

Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Scriptor de Architectura Latinus*. Edited by. F. KROHN. Leipzig 1912.

Mimarlık Üzerine On Kitap. Çev.: S. GÜVEN. İstanbul 1998³.

Xen. *anab.*

(= Ksenophon, *Anabasis*)

Kullanılan Metin ve Çeviriler: Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Hellenica*. With an English Translation by C. L. BROWNSON and O. J. TODD I-III. London, New York 1961 (The Loeb Classical Library).

Anabasis (Onbinlerin Dönüşü). Çev.: T. GÖKÇÖL. İstanbul 1998².

Xen. *Hell.*

(= Ksenophon, *Hellenika*)

Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Hellenica*. With an English Translation by C. L. BROWNSON and O. J. TODD I-III. London, New York 1961 (The Loeb Classical Library).

A History of My Times. With an English Translation by R. WARNER. Oxford 1966.

7. METİNDE KULLANILAN LİTERATÜR, STANDART VE SÜRELİ YAYINLARA İLİŞKİN KISALTMALAR LİSTESİ

<i>AA</i>	<i>Anadolu Araştırmaları</i> . Ankara.
ADAK 2002	M. ADAK, “Lykia ve Roma”. Şurada: <i>Lykia İncelemeleri</i> 1. Ed. S. ŞAHİN-M. ADAK (2002) 129-136.
AĞAOĞULLARI 1994	M. A. AĞAOĞULLARI, <i>Kent Devletinden İmparatorluğa</i> . Ankara 1994.
<i>AJA</i>	<i>American Journal of Archaeology</i> . The Journal of the Archaeological Institute of America. New York.
<i>AJAH</i>	<i>American Journal of Ancient History</i> . Cambridge, Mass.
<i>AJPh</i>	<i>American Journal of Philology</i> . Baltimore.
AKŞİT 1971	O. AKŞİT, <i>Hellenistik ve Roma Devrinde Likya</i> . İstanbul 1971.
<i>ANSMN</i>	<i>American Numismatic Society Museum Notes</i> . New York.
<i>AntCl</i>	<i>L'antiquité classique</i> . Paris.
ARCA 2001	E. N. A. ARCA, <i>Antik Çağ Lykia ve Pamphylia Kentlerinde Euergesia</i> . Yüksek Lisans Tezi, Antalya 2001.
<i>Archaeology</i>	<i>An Official Publication of the Achaeological Institute of America</i> . New York.
<i>Ark.San.</i>	<i>Arkeoloji ve Sanat</i> . İstanbul.
ARSLAN 2000a	M. ARSLAN, <i>Antikçağ Anadolu'sunun Savaşçı Kavmi: Galatlar</i> . İstanbul 2000.
ARSLAN 2000b	M. ARSLAN, “Sulla'nın Küçükasya Politikası”. <i>Ark.San.</i> 94 (2000) 32-42.
ARSLAN 2000c	M. ARSLAN, “Kolkhis Bölgesi'nin Tarihi Coğrafyasına İlişkin Bazı Notlar”. <i>Ark.San.</i> 97 (2000) 26-40.
ARSLAN 2001a	M. ARSLAN, “Hellenistik Dönem'e Damgasını Vuran Felsefe Sistemleri; Epikurosçuluk ve Stoacılık –I–”. <i>Ark.San.</i> 100 (2001) 19-28.
ARSLAN 2001b	M. ARSLAN, “Hellenistik Dönem'e Damgasını Vuran Felsefe Sistemleri; Epikurosçuluk ve Stoacılık –II–”. <i>Ark.San.</i> 101-102 (2001) 37-40.
ARSLAN 2002a	M. ARSLAN, “I. Mithridates–Roma Savaşı: Rhodos ve Lykia'nın Durumuna Genel Bakış”. Şurada: <i>Lykia İncelemeleri</i> 1. Ed. S. ŞAHİN-M. ADAK (2002) 115-128.

- ARSLAN 2002b M. ARSLAN, "The Impact of Galatians in Asia Minor". *Olba VI* (2002) 41-57.
- AS *Anatolian Studies*. Journal of British Institute of Archaeology at Ankara. London.
- Athenaeum* *Athenaeum*. Studi periodici di letteratura e storia dell'antichità. Università Pavia. Pavia.
- ATASOY 1997 S. ATASOY, *Amisos; Karadeniz Kıyısında Antik bir Kent*. Samsun 1997.
- ATLAN 1970 S. ATLAN, *Roma Tarihi'nin Ana Hatları*. İstanbul 1970.
- AU *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*. I-VI. İstanbul 1982.
- AULOCK 1979 H. Von AULOCK, *Münzen und Städte Pisidiens II*. Tübingen 1979.
- BADIAN 1959 E. BADIAN, "Sulla's Cilician Command". *Athenaeum* XXXVII (1959) 279-303.
- BADIAN 1972 E. BADIAN, *Publicans and Sinners: Private Enterprise in the Service of the Roman Republic*. Oxford 1972.
- BADIAN 1976 E. BADIAN, "Rome, Athens, and Mithridates". *AJAH* (1976) 105-128 = Assimilation et résistance à la culture greco-romaine dans le monde ancien: Travaux du VI Congrès internationale d'études classiques. Madrid (1974) 501-521. Paris 1976.
- BADIAN 1981³ E. BADIAN, *Roman Imperialism in the Late Republic*. Ithaca, New York 1981³.
- BADIAN 1983² E. BADIAN, *Publicans and Sinners: Private Enterprise in the Service of the Roman Republic*. Ithaca, New York 1983².
- BAGNALL-DEROW 1981 R. S. BAGNALL-P. DEROW, *Greek Historical Documents: The Hellenistic Period*. Toronto, USA 1981.
- BARLOW 1980 C. T. BARLOW, "The Roman Government and the Roman Economy, 92-80 B.C." *AJPh* 101 (1980) 202-219.
- BEAN 1995 E. G. BEAN, *Eski Çağda Ege Bölgesi*. Çev.: İ. DELEMEN. İstanbul 1995.
- BEAN 1997 E. G. BEAN, *Eski Çağda Güney Kıyıları*. Çev.: İ. DELEMEN-S. ÇOKAY. İstanbul 1997.
- BEAN 1998² E. G. BEAN, *Eski Çağda Lykia Bölgesi*. Çev.: H. KÖKTEN. İstanbul 1998².
- BEAN 2000 E. G. BEAN, *Eski Çağda Menderes'in Ötesi*. Çev.: P. KURTOĞLU İstanbul 2000.
- BERNHARDT 1972 R. BERNHARDT, "Zwei Ehrenstatuen in Kaunos für L. Licinius Murena und seinen Sohn Gaius". Çev.: B. ÖĞÜN.

- “Kaunos'ta L. Licinius Murena ve Oğlu Gaius Şerefine DikilmiŐ iki Heykel”. *AA* 17 (1972) 123-129.
- BERNHARDT 1985 R. BERNHARDT, *Polis und römische Herrschaft in der späten Republic (149-31 v. Chr.)*. Untersuch. Ant. Lit. Gesch. 21. Berlin 1985.
- BERTHOLD 1984 R. M. BERTHOLD, *Rhodos in the Hellenistic Age*. Ithaka, NY. 1984.
- BICKERMAN 1980² E. J. BICKERMAN, *Chronology Of The Ancient World*. London 1980².
- BIEBER 1964 M. BIEBER, *Alexander the Great in the Greek and Roman Art*. Chicago 1964.
- BMC *A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum*. By. B. V. HEMS, P. GARDNER, G. F. HILL *et al.*, I-XXX London 1837-1929.
- BOSCH 1957 E. BOSCH, *Pamphylia Tarihine Dair Tetkikler*. Çev.: S. ATLAN. 1957 Ankara.
- BOUZEK 1990 J. BOUZEK, *Studies of the Greek Pottery in the Black Sea Area*. Prague 1990.
- BRANDIS 1896 G. BRANDIS, “Die römische Provinz Asia (3)”. *RE* II/2 (1896) 1538-1562.
- BRAUND 1994 D. BRAUND, *Georgia in Antiquity: A History of Colchis and Transcaucasian Iberia 550BC-AD562*. Oxford 1994.
- BRESSON 1999 A. BRESSON, “Rhodes and Lycia in Hellenistic Times”. Şurada: *Hellenistic Rhodes: Politics, Culture and Society*. Ed. by V. GABRIELSEN, *et al.* (1999) 98-131.
- BROUGHTON 1938 T. R. S. BROUGHTON, *Roman Asia Minor, An Economic Survey of Ancient Rome* IV. Ed. by T. FRANK. Baltimore 1938.
- BRUNT 1956 P. A. BRUNT, “Sulla and the Asian Publicans”. *Latomus* XV (1956) 17-25.
- BRUNT 1971 P. A. BRUNT, *Italian Man Power 225 B.C.-14 A.D.* Oxford 1971.
- BRUNT 1990 P. A. BRUNT, *Sulla and the Asian Publicans, in: Roman Imperial Themes*. Oxford 1990.
- BUGH 1992 G. R. BUGH, “Athenaion and Aristion of Athens”. *Phoenix* 46 (1992) 108-123.
- BURSTEIN 1991² S. M. BURSTEIN, *The Hellenistic Age from the Battle of Ipsos to the Death of Kleopatra VII*. Cambridge 1991².
- CAH *The Cambridge Ancient History*. Ed. by J. B. BURY, S. A. COOK. I-XII. Cambridge, London 1923-1996.

- CAMP 1992 J. CAMP *et al.* "A Trophy from the Battle of Chaironeia of 86 B.C.". *AJA* 96/3 (1992) 443-455.
- Chiron* *Chiron. Mitteilungen der Kommission für alte Geschichte und Epigraphic des Deutschen Archäologischen Instituts.* München, Beck.
- CIG* *Corpus Inscriptionum Graecarum.* Berlin 1825-1877
- CIL* *Corpus Inscriptionum Latinarum, consilio et auctoritate Academiae Litterarum (Regiae) Borussicae editum.* I-XVI. Leipzig-Berlin 1826-1843. Ed. Altera: Leipzig-Berlin 1893 v.dd. [Eserin birçok ek cildi bulunmaktadır].
- CPh* *Classical Philology.* Chicago.
- COLLINS 1974 J. COLLINS, *The Sibylline Oracles of Egyptian Judaism.* 1974.
- CQ* *The Classical Quarterly.* Oxford University Press. Oxford.
- ÇAPAR 1995 Ö. ÇAPAR, "Yerli bir Anadolu Tanrıçası: Ma". *DTCFD* XXXVII 1-2 (1995) 583-599.
- ÇELGİN 1997 A. V. ÇELGİN, *Termessos Tarihi.* İstanbul (baskıya hazırlanıyor).
- DEMİRCİOĞLU 1993³ H. DEMİRCİOĞLU, *Roma Tarihi.* I. 1: *Cumhuriyet,* Ankara 1993³.
- DTCFD* *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi.* Ankara.
- DURRBACH 1921 F. DURRBACH, *Choix d'Inscriptions de Délos.* Paris 1921.
- EA* *Epigraphica Anatolica.* Zeitschrift für Epigraphik und Geographie Anatoliens. Bonn.
- Eirene* *Eirene. Studia Graeca et Latina.* Praha, Československá.
- ERHAT 1989⁴ A. ERHAT, *Mitoloji Sözlüğü.* İstanbul 1989⁴.
- ERTEN 1999 E. ERTEN, *Pausanias, Eseri ve Tarihçiliği.* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1999.
- FGrH* *Die Fragmente der griechischen Historiker.* F. JACOBY. I-XV. Berlin-Leiden 1923-1958.
- FOX 1973 R. L. FOX, *Alexander the Great.* New York 1973.
- GELZER 1926 M. GELZER, "Licinius (Lucullus 104)". *RE* XIII/1 (1926) 378-414.
- GEYER 1932 F. GEYER, "Mithridates (12)". *RE* XV/2 (1932) 2163-2205.
- GLEW 1971 D. G. GLEW, *The Outbreak of the First Mithridatic War.* Princeton 1971.

- GLEW 1977a D. G. GLEW, "The Selling of the King: a Note on Mithridates Eupator's Propaganda in 88 B.C.". *Hermes* 105 (1977) 253-256.
- GLEW 1977b D. G. GLEW, "Mithridates Eupator and Rome: A Study of the Background of the First Mithridatic War". *Athenaeum* 65 (1977) 380-405.
- GLEW 1981 D. G. GLEW, "Between the Wars". *Chiron* 11 (1981) 109-130.
- GLEW 1987 D. G. GLEW, "The Cappadocian Expedition of Nicomedes III Euergetes, King of Bithynia". *ANSMN* 23 (1987) 23-55.
- GÖKALP 2002 N. GÖKALP, "Oinoanda'dan bir Soy: Licinnii". Şurada: *Lykia İncelemeleri* 1. Ed. S. ŞAHİN-M. ADAK (2002) 91-102.
- GÜNALTAY 1987² Ş. GÜNALTAY, *Yakın Şark IV/2: Romalılar Zamanında Kapadokya, Pont ve Artaksiad Kırallıkları*. Ankara 1987².
- HALL 1959 A. HALL, "The Site of Misthia". *AS IX* (1959) 119-124.
- HALL 1973 A. HALL, "New Light on the Capture of Isaura Vetus by P. Servilius Vatia". *SEG XVII* (1973) 568-571.
- HEAD 1911 B. V. HEAD, *Historia Numorum*. Oxford 1911.
- HEBERDEY 1934 R. HEBERDEY, "Termessos". *RE V/A1*. (1934) 732-778.
- HEIL 1991 M. HEIL, "Einige Bemerkungen zum Zollgesetz aus Ephesos". *EA* (1991) 9-18.
- Hermes* *Hermes: Zeitschrift für klassische Philologie*. Wiesbaden, Steiner.
- HIND 1994 J. G. F. HIND, "Mithridates". *CAH IX* (1994) 129-161.
- Historia* *Zeitschrift für Alte Geschichte; Revue d' Histoire Ancienne; Journal of Ancient History; Rivista di Storia Antica*. Stuttgart.
- HOLLEAUX 1919 M. HOLLEAUX, "Décret de Chéronée relatif à la première guerre de Mithridates". *REG* 32 (1919) 320-337 = *Études d'épigraphie et d'histoire grecques*. Vol. 1 (1938; 1968²) 143-159.
- HSPh* *Harvard Studies in Classical Philology*. Cambridge, Massachusetts/ London, England.
- IG* *Inscriptiones Graecae, consilio et auctoritate Academiae Litterarum Borussicae ed. maior: I-IV., VII., IX., XI., XII., XIV.* Berlin 1873-1939.
- IGCH* *An Inventory of Greek Coin Hoards*. Ed. by M. THOMPSON, O. MØRKHOLM and C. M. KRAAY. New York 1973.
- IGRom* *Inscriptiones Graecae ad res Romanas pertinentes*. Ed. by R. CAGNAT- J. TOUTAIN. I-IV. Paris 1906-1928.

- IDel* *Inscriptions de Délos*. Ed. by F. DURRBACH – P. ROUSSELM. LAUNEY, *et al.* Paris 1911-1972.
- ILS* *Inscriptiones Latinae Selectae*. Ed by. H. DESSAU.
- IMHOOF-BLUMER 1902 IMHOOF-BLUMER, F., *Kleinasiatische Münzen II*. Wien 1902.
- IvDidy* *Didyma II: Die Inschriften*. A. REHM, Ed. by R. HARDER. Berlin 1958.
- IvKym* *Die Inschriften von Kyme*. Ed. by H. ENGELMANN. IGSK V Bonn 1976.
- IvPri* *Die Inschriften von Priene*. Ed. by F. HILLER von GAERTRINGEN. Berlin 1906.
- IŞIK 2001 A. IŞIK, *Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi*. Ankara 2001.
- JESHO* *Journal of the Economic and Social History of the Orient*. Leiden.
- JONES 1971 A. H. M. JONES, *The Cities of the Eastern Roman Province*. Oxford 1971².
- JHS* *Journal of Hellenic Studies*. London.
- JNES* *Journal of Near Eastern Studies*. Chicago.
- JRS* *Journal of Roman Studies*. London.
- KALLET-MARX 1990 R. M. KALLET-MARX, "The Trial of Rutilius Rufus". *Phoenix* 44 (1990) 122-139.
- KALLET-MARX 1995 R. M. KALLET-MARX, *Hegemony to Empire: The Development of the Roman Imperium in the East from 148 to 62 B.C.* Berkeley 1995.
- KEAVENEY 1981 A. KEAVENEY, "Roman Treaties with Parthia Circa 95–Circa 64 B.C.". *AJPh* 102 (1981) 195-212.
- KEAVENEY 1982a A. KEAVENEY, "Young Pompey: 106-79 B.C.". *AntCl* 51 (1982) 111-139.
- KEAVENEY 1982b A. KEAVENEY, *Sulla, The Last Republican*. London & Canberra 1982.
- KEAVENEY 1983a A. KEAVENEY, "What Happened in 88?". *Eirene* 20 (1983) 53-86.
- KEAVENEY 1983b A. KEAVENEY, "Studies in the Dominatio Sullae". *Klio* 65 (1983) 185-208.
- KEAVENEY 1984 A. KEAVENEY, "Who were the Sullani?". *Klio* 66 (1984) 114-150.
- KEAVENEY 1986² A. KEAVENEY, *Sulla: The Last Republican*. London 1986².

- KEAVENEY 1992 A. KEAVENEY, *Lucullus. A Life*. London-New York 1992.
- KEYSER 1997 P. T. KEYSER, "Sallust's *Historiae*, Dioskorides and the Sites of the Korykos Captured by P. Servilius Vatia". *Historia* XLVI (1997) 64- 79.
- KIDD 1988 I. G. KIDD, *Posidonius I-II, The Commentary*. Cambridge 1988.
- KLEBS 1895 E. KLEBS, "Aquilus (11)" *RE* II/1 (1895) 324-326.
- KLEINER 1972 F. S. KLEINER, "The Dated Cistophori of Ephesus". *ANSMN* 18 (1972) 17-31.
- KLEINER 1978 F. S. KLEINER, "Hoard Evidence and the Late Cistophori of Pergamum". *ANSMN* 23 (1978) 77-105.
- Klio* *Klio*. Beiträge zur Alten Geschichte. Berlin.
- KOSHELENKO 1996 G. A. KOSHELENKO and V. D. KUZNETSOV "Colchis and Bosphorus: Two Models of Colonisation". *Colloquia Pontica I: New Studies on the Black Sea Littoral*, 17-30. Oxford 1996.
- KP *Der Kleine Pauly*. Lexikon der Antike. Auf der Grundlage von Pauly's Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft. Unter Mitwirkung zahlreicher Fachgelehrter bearb. und hrsg. von K. ZIEGLER und W. SONTHEIMER (V: und H. GARTNER). I-V. Stuttgart (München) 1964-1975. Taschenbuchausg.: München 1979, 1989^R.
- Ktèma* *Ktèma: Civilisations de l'Orient, de la Grèce et de Rome Antiques*. Strasbourg.
- LAIDLAW 1933 W. A. LAIDLAW, *A History of Delos*. Oxford 1933.
- LANDELS 1996³ J. G. LANDELS, *Eski Yunan ve Roma'da Mühendislik*. Çev. B. BIÇAKÇI. 1996³ Ankara.
- LARSEN 1956 J. A. O. LARSEN, "The Araxa Inscription and the Lycian Confederacy" *CPh* 51 (1956) 151-171.
- Latomus* *Latomus: revue d'études latines*. Bruxelles.
- LOGAN 1994 N. P. LOGAN, "The View from Mouth Mithridates". *Archaeology* 47/6 (1994) 69-73.
- LORDKIPANIDZE 1977 O. D. LORDKIPANIDZE, "K probleme grecheskoy kolonizatsii severnovo nomor'ya (Kolkhidy), in Problemy grecheskoy kolonizatsii severnovo i vastochnovo prichernomor'ya". *Meterialy I simpoziuma*, Tskhaltubo (Thilisi), 187-255.
- Lykia* *Lykia*. Anadolu – Akdeniz Kültürleri. Antalya 1994 v.dd.

- MACKAY 2000 C. S. MACKAY, "Damon of Chaeronea: The Loyalties of a Boeotian Town during the First Mithridatic War". *Klio* 82 I (91-106).
- MADDEN 1993 J. A. MADDEN, "Sulla Père and Mithridates". *CPh* 88 (1993) 138-141.
- MAGIE 1950 D. MAGIE, *Roman Rule in Asia Minor to the End of the Third Century after Christ I-II*. Princeton 1950.
- MAREK 1995 C. MAREK, "Der Lykische Bund, Rhodos, Kos und Mithridates: Basis mit Ehreninschrift für Krinolaos, Sohn des Artapates, von Patara". *Lykia* II (1995) 9-19.
- MAMA *Monumenta Asiae Minoris Antiqua*. Ed. by W. M. CALDER et al. I-IX London 1929-1988.
- McGING 1986 B. C. McGING, *The Foreign Policy of Mithridates VI. Eupator King of Pontos*. Leiden 1986.
- MHR *Mediterranean Historical Review*. London.
- MILNE 1927 J. MILNE, "The Autonomous Coinage from Smyrna". *NC* V. 7 (1927) 100-131.
- MISZELLE 1999 MISZELLE, "Marius Words to Mithridates Eupator". *Historia* XLVIII/4 (1999) 506-508.
- MITCHELL 1993 S. MITCHELL, *Anatolia. Land, Men and Gods in Asia Minor I-II: The Celts and the Impact of Roman Rule*. Oxford-New York 1993.
- MITCHELL 1994 S. MITCHELL, "Termessos, King of Amyntas, and the War with the Sandaliotai. A new inscription from Pisidia". *Şurada: Studies in the History and the Topography of Lycia and Pisidia in Memoriam A. S. HALL. D. FRENCH et al.*, British Institute of Archaeology at Ankara Monograph XIX, Ankara (1994) 95-105.
- MITCHELL 1999 S. MITCHELL, "The Administration of Roman Asia from 133 BC to AD 250". *Şurada: Lokale Autonomie und römische Ordnungsmacht in den kaiserzeitlichen Provinzen vom 1. bis 3. Jahrhundert*. Ed. W. ECK et al., München (1999) 17-46.
- MOMMSEN 1930³ T. MOMMSEN, *The History of Rome I-IV*. Intr. by. E. A. FREEMAN, Trans. by W. P. DICKSON I-IV vol. London-New York 1930³.
- MØRKHOLM 2000 O. MØRKHOLM, *Erken Hellenistik Çağ Sikkeleri: Büyük İskender'in Tahta Çıkışından Apameia Barışı'na Kadar* (İ.Ö. 336-188). Çev.: O. TEKİN. İstanbul 2000.
- MURNO 1901 J. A. MURNO, "Roads in Pontus, Royal and Roman". *JHS* XXI (1901) 52-66.
- MÜNZER 1909 F. MÜNZER, "Fannius (12)". *RE* VI/2 (1909) 1986-1995.

- MÜNZER 1914 F. MÜNZER, "P. Rutilius Nudus (30)". *RE I A/1* (1914) 1268.
- MÜNZER 1921 F. MÜNZER, "Seleukos (16)". *RE II A/1* (1921) 1247.
- MÜNZER 1928 F. MÜNZER, "Magius (6)". *RE XIV/1* (1928) 438-442.
- MÜNZER 1932 F. MÜNZER, "Minucius (64)". *RE XV/2* (1932) 1966-1967.
- MÜNZER 1939 F. MÜNZER, "Oppius (20)". *RE XVIII/1* (1939) 740-741.
- NC *Numismatic Chronicle and Journal of the Numismatic Society*. London.
- OGIS *Oriens Graeci Inscriptiones Selectae*. Ed. W. DITTENBERGER. I-II. Leipzig 1903-1905.
- OIKONOMIDES A. N. OIKONOMIDES, "Mithridates VI.". *Archeion Pontou XXII* (1958) 219-243.
- Olba *Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisi Araştırma Merkezi (KAAM) Yayınları*. Mersin.
- ORMEROD 1922 H. A. ORMEROD, "The Campaigns of Servilius Isauricus Against the Pirates". *JRS XII* (1922) 35-56.
- ORMEROD 1997² H. A. ORMEROD, *Piracy in the Ancient World*. London 1997².
- ÖĞÜN 2001 B. ÖĞÜN-C. IŞIK, *et al.*, *Kaunos*. Antalya 2001.
- ÖZSAİT 1982 M. ÖZSAİT, "Anadolu'da Hellenistik Dönem". *AU II* (1982) 279-324.
- ÖZSAİT 1985 M. ÖZSAİT, *Hellenistik ve Roma Devrinde Pisidia Tarihi*. İstanbul 1985.
- PEEK 1978 W. PEEK, "Orakel aus Dodona für den Piratenkönig Zeniketes". *ZPE XXX* (1978) 247-248.
- Phoenix *The Phoenix: The Journal of the Classical Association of Canada*. Toronto.
- POHL 1993 H. POHL, *Die römische Politik und die Piraterie im östlichen Mittelmeer vom 3. bis zum 1. Jh. V. Chr.*, Berlin 1993.
- POTHECARY 1997 S. POTHECARY, "The Expression –our times– in Strabo's Geography". *CPh 92* (1997) 235-246.
- RADITSA 1969 L. RADITSA, *A Historical Commentary to Sallust's Letter of Mithridates*. Columbia 1969.
- RAMSAY 1890 W. M. RAMSAY, *The Historical Geography of Asia Minor*. London. 1890.
- RAMSAY 1999 J. T. RAMSAY, "Mithridates, the Banner of Ch'ih-Yu, and the Comet Coin" *HSPH 99* (1999) 197-253.

- RE* *Paulys Real-Encyclopadie der classischen Altertumswissenschaft.* Neue Bearb. unter Mitwirkung zahlreicher Fachgenossen hrsg. von G. WISSOWA (später fortgef. von W. KROLL u. K. MIT TELHAUS *et al.*, hrsg. von K. ZIEGLER) Reihe 1, Halbbd. I-XLVII. Reihe, Halbbd. I- XIX. Suppl.- Bd. I- XVI. Stuttgart (München) 1893-1980 (Reihe 1: A-Q, Bde. I-XXIV 1, 1893-963; Reihe 2: R-Z, Bde. IA1-XA, 1914-1972; Suppl.-Bde. I-XV, 1903-1978.
- REDDÉ 1986 M. REDDÉ, *Mare Nostrum*. Rome 1986.
- REINACH 1888 T. REINACH, *Trois royaumes de l'Asie Mineure: Cappadoce, Bithynie, Pontis*. Paris 1888.
- REINACH 1890 T. REINACH, *Mithridate Eupator, roi du Pontis*. Paris 1890.
- REINACH 1902 T. REINACH, *L'Histoire Par Les Monnaies*. Paris 1902.
- REG* *Revue des Études Grecques*. Paris.
- REYNOLDS 1982 J. M. REYNOLDS, *Aphrodisias and Rome*. London 1962.
- RHODES 1997 P. J. RHODES – D. M. LEWIS, *The Decrees of the Greek States*. Oxford 1997.
- ROBERT 1937 L. ROBERT, *Études Anatoliennes*, Paris 1937.
- ROSTOVTZEFF 1932 M. I. ROSTOVTZEFF, "Pontos and its Neighbours: The First Mithridatic War". *CAH IX* (1932) 211-260.
- ROSTOVTZEFF 1953 M. I. ROSTOVTZEFF, *Social and Economic History of the Hellenistic World I-III*. Oxford 1953.
- RUBINSOHN 1993 W. Z. RUBINSOHN, "Mithridates VI Eupator Dionysos and Rome's Conquest of the Hellenistic East". *MHR VIII/1* (1993) 5-54.
- SANFORD 1950 E. M. SANFORD, "Roman Avarice in Asia". *JNES* (1950) 28-36.
- SEAGER 1994 R. SEAGER, "Sulla". *CAH IX* (1994) 165-207.
- SEG* *Supplementum Epigraphicum Graecum* (1-25 Leiden 1923; 26-7 Alphen 1979-80; 28 v.d. Amsterdam 1982 v.dd.).
- SEGRE 1932 M. SEGRE, *Il Mondo Classico I-II*. 1932.
- SHAW 1990 B. D. SHAW, "Bandit Highlands and Lowland Peace: The Mountains of Isauria-Cilicia". *JESHO XXXIII* (1990) 199-233; 237-270.
- SHERK 1969 R. K. SHERK, *Roman Documents from the East*. Baltimore 1969.
- SHERK 1984 R. K. SHERK, *Rome and the Greek East to the Death of Augustus*. Cambridge 1984.

- SHERWIN-WHITE 1976 A. N. SHERWIN-WHITE, "Rome, Pamphylia and Cilicia". *JRS* LXVI (1976) 1-14.
- SHERWIN-WHITE 1977a A. N. SHERWIN-WHITE, "Roman Involment in Anatolia, 167- 88 BC.". *JRS* LXVII (1977) 62-75.
- SHERWIN-WHITE 1977b A. N. SHERWIN-WHITE, "Ariobarzanes, Mithridates and Sulla". *CQ* XXVII (1977) 173-183.
- SHERWIN-WHITE 1980 A. N. SHERWIN-WHITE, "The Opening of the Mithridatic War". In Φιλίας χάριν: *Miscellanea di studi classici in onore di Eugenio Manni* IV: (1980) 1979-95.
- SHERWIN-WHITE 1984 A. N. SHERWIN-WHITE, *Roman Foreign Policy in the East, 168 B.C. to A.D. I*. London 1984.
- SHERWIN-WHITE 1994 A. N. SHERWIN-WHITE, "Lucullus, Pompey and the East". *CAH* IX (1994) 229-265.
- SHOWERMAN 1969 G. SHOWERMAN, *The Great Mother of the Gods*. Chicago 1969.
- SIG³ *Sylloge Inscriptionum Graecarum*. Ed. by W. DITTENBERGER, et al. I-IV Leipzig 1883-1915.
- SOBOL 1999 D. J. SOBOL, *Yunan Mitolojisinde Amazonlar*. Çev.: B. YUMRUKÇAĞLAR. Ankara 1999.
- SONNABEND 1998 H. SONNABEND, "Ein Hannibal aus dem Osten? Die 'letzten Pläne' des Mithradates VI. Von Pontos". Şurada: *Alte Geschichte: Wege – Einsichten – Horizonte*. Festschrift für ECKART OLSHAUSEN zum 60. Geburtstag. Ed. by U. FELLMETH – H. SONNABEND. Zürich, New York (1998) 191-206.
- SOUZA 1997 P. de SOUZA, "Romans and Pirates in a Late Hellenistic Oracle from Pamphylia". *CQ* XLVII/2 (1997) 477-481.
- SOUZA 1999 P. de SOUZA, *Piracy in the Graeco-Roman World*. Cambridge 1999.
- SPANN 1987 P. O. SPANN, *Quintus Sertorius and the Lagacy of Sulla*. Arkansas 1987.
- STROBEL 1996 K. STROBEL, "Mithridates VI. Eupator von Pontos; Der letzte große Monarch der hellenistischen Welt und sein Scheitern an der römischen Macht (1)" *Ktèma* 21 (1996) 55-94.
- SULLIVAN 1990 R. D. SULLIVAN, *Near Eastern Royalty and Rome, 100-30 BC*. Toronto, London 1990.
- SWADDLING 2000 J. SWADDLING, *Antik Olimpiyat Oyunları*. Çev.: B. GÜRÜN. İstanbul. 2000.
- SYME 1939 R. SYME, "Observations on the Province Cilicia". Şurada: *Anatolian Studies Presented to William Hepburn Buckler*. Ed.

by W. M. CALDER – JOSEF KEIL, Manchester (1939) 299-332.

TAKMER 2002

B. TAKMER, “Lykia Orografyası”. Şurada: *Lykia İncelemeleri* 1. Ed. S. ŞAHİN-M. ADAK (2002) 33-51.

TAM

Tutuli Asiae Minoris. Vindobonae 1901-1989.

TÜNER 2002

N. TÜNER, “Lykia’nın Yerleşim Coğrafyasında Yeni Lokalizasyonlar”. Şurada: *Lykia İncelemeleri* 1. Ed. S. ŞAHİN-M. ADAK (2002) 63-78.

TWYMAN 1976

B. L. TWYMAN, “The Date of Sulla’s Abdication and the Chronology of the First book of Appian’s Civil Wars”. *Athenaeum* 54 (1976) 77-96.

WARD 1977

A. M. WARD, “Caesar and the Pirates II: The Eleusive M. Iunius Iuncus and the Year 75/4”. *AJA* (1977) 26-36.

WELLES 1934

C. B. WELLES, *Royal Correspondence in the Hellenistic Period*. London 1934.

WILSON 1966

A. J. WILSON, *Emigration of Italy in the Republican Age of Rome*. Manchester 1966.

ZPE

Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik. Bonn 1967 v.dd.

8. HELLENİSTİK KRAL LİSTELERİ

*Büyük İskender, Halefleri, ve Seleukos'lar Krallığı**

III. Aleksandros (Büyük İskender)	İÖ. 336-323
Philippos Arrhidaios	İÖ. 323-316
IV. Aleksandros	İÖ. 316-312
Seleukos I Nikator	İÖ. 311-281
Antiokhos I Soter	İÖ. 281-261
Antiokhos II Theos	İÖ. 261-246
Seleukos II Kallinikos & Antiokhos II Hieraks	İÖ. 246-225
Seleukos III Soter	İÖ. 225-223
Antiokhos III Megas	İÖ. 223-187
Seleukos IV Philopator	İÖ. 187-175
Antiokhos IV Epiphanes	İÖ. 175-164
Antiokhos V Eupator	İÖ. 163-162
Demetrios I Soter	İÖ. 162-150
İskender Balas	İÖ. 150-145
Demetrios II Nikator	İÖ. 145-140
Antiokhos VI Epiphanes	İÖ. 145-142
Antiokhos VII Sidetes	İÖ. 138-129
Demetrios II Nikator	İÖ. 129-125
Kleopatra Thea	İÖ. 126-
Kleopatra Thea & Antiokhos VIII. Grypos	İÖ. 125-121
V. Seleukos	İÖ. 125-
Antiokhos VIII Grypos	İÖ. 121-96
Antiokhos IX Kyzikenos	İÖ. 115-95
Seleukos VI Epiphanes Nikanor	İÖ. 96-95
Demetrios III Philopator	İÖ. 95-88
Antiokhos X Eusebes	İÖ. 95-83

Antiokhos XI Philadelphos	İÖ. 94
Philippos I Philadelphos	İÖ. 94-83
Antiokhos XII Dionysos	İÖ. 87-84
(Armenia Kralı II. Tigranes'le eşzamanlı)	İÖ. 83-69
Antiokhos XIII Asiatikos	İÖ. 69-64
II. Philippos	İÖ. 65-64

* **not:** Büyük İskender, Halefleri ve Seleukos'lara ait bu kral listesi R. A. PARKER ve W. H. DUBBERSTEIN'in *Babylonian Chronology*, (1956); A. R. BELLINGER'in *The End Of The Seleucids*, (1940); İÖ. 331-305 yılları arasında Babilonia Kronolojisi için, J. OELSNER'in *in Altorientalische Forschungen I*, (1974: 129 ve ZA 1974: 261)'e göre, hazırlanmış olup, E. J. BICKERMAN'ın *Chronology of the Ancient World* (1980: 129 v.d.)'dan alınmıştır.

*Ptolemaios'lar Krallığı**

Ptolemaios I Soter	İÖ. 305-282
Ptolemaios II Philadelphos	İÖ. 282-246
Ptolemaios III Euergetes	İÖ. 246-222
Ptolemaios IV Philopator	İÖ. 222-205
Ptolemaios V Epiphanes	İÖ. 204-180
Ptolemaios VI Philometor	İÖ. 180-145
Ptolemaios VI Philometor, VIII. Ptolemaios ve II. Kleopatra'nın birleşik hükümdarlıkları 5 Eylül 170 (164/163 Ptolemaios VI. Philometor'un kovulması).	
Ptolemaios VII Neos Philopator	İÖ. 145-144
Tahta ortak olmuştur.	
Ptolemaios VIII Euergetes (= Physkon)	İÖ. 145-116
III. Kleopatra & Ptolemaios IX Soter II (= Lathyros)	İÖ. 116-107
III. Kleopatra & X. Ptolemaios I Aleksandros	İÖ. 107-101
X. Ptolemaios I Aleksandros & Kleopatra Berenike	İÖ. 101-88
Ptolemaios XI Soter II.	İÖ. 88-81
Kleopatra Berenike & XI. Ptolemaios II Aleksandros	İÖ. 80
XII. Ptolemaios (= Auteles)	İÖ. 80-58
IV. Berenike	İÖ. 58-55
XII. Ptolemaios (= Auteles)	İÖ. 55-51

VII. Kleopatra & XIII. Ptolemaios	İÖ. 51-47
VII. Kleopatra & XIV. Ptolemaios	İÖ. 47-44
VII. Kleopatra & XV. Ptolemaios (= Ceasarion)	İÖ. 44-30.

* **not:** Ptolemaios I. Soter'in Mısır hakimiyeti Büyük İskender'in İÖ. 10 Haziran 323 Babil'deki ölümünden itibaren başlamıştır. Ptolemaios'lara ait bu kral listesi T. C. SKEAT'ın *The reigns of the Ptolemies*, (1954); A. E. SAMUEL'in *Ptolemaic Chronology*, (1962); P. W. PESTMAN'ın *Chronologie égyptienne d'après les textes démotiques*, (1967)'e göre hazırlanmış olup, E. J. BICKERMAN'ın *Chronology of the Ancient World*, (1980: 128 v.d.)'dan alınmıştır.

*Makedonia'daki Antigonos'lar Krallığı**

Antigonos I Monophthalmos	İÖ. 306-301
Demetrios I Poliorketes	İÖ. 306-283
II. Antigonos Gonatas	İÖ. 283-239
II. Demetrios	İÖ. 239-229
III. Antigonos Doson	İÖ. 229-221
V. Philippos	İÖ. 221-179
Perseus	İÖ. 179-168

* **not:** E. MANNI'nin *Fasti ellenistici e romani* 75'e göre, II. Antigonos Gonatas'ın esas olarak Makedonya hükümdarlığı, İÖ. 276 yılında başlayıp İÖ. 241/240 yılında son bulmuştur. Demetrios I. Poliorketes ise, Makedonya'yı İÖ. 294-287 yılları arasında yönetmiştir. E. J. BICKERMAN'ın *Chronology of the Ancient World*, (1980: 129 v.d.)'dan alınmıştır.

*Pergamon'daki Attalos'lar Krallığı**

Philetairos	İÖ. 283-263
I. Eumenes	İÖ. 263-241
Attalos I Soter	İÖ. 241-197
Eumenes II Soter	İÖ. 197-159
II. Attalos	İÖ. 159-139
III. Attalos	İÖ. 139-133
(III. Eumenes = Aristonikos*)	İÖ. 133-129

* **not:** E. S. G. ROBINSON'un *Numismatic Chronology*, (1954: 1) ve E. J. BICKERMAN'ın *Chronology of the Ancient World*, (1980: 130)'dan alınmıştır.

Kappadokia Krallığı*

İlk olarak Kappadokia'nın bağımsız olduğunu ileri süren yönetici III. Ariarathes'le, İÖ. 255/251-220 kral listesi başlatılmıştır.

Ariarathes IV Eusebes	İÖ. 220-ca. 162
Ariarathes V Eusebes Philopator	İÖ. ca. 163-ca. 130
Ariarathes VI Epiphanes Philopator	İÖ. ca. 120-ca. 111
Ariarathes VII Philometor	İÖ. ca. 111-ca. 100
Ariarathes Eusebes Philopator**	İÖ. ca. 100-88
VIII. Ariarathes	İÖ. ca. 96-

Hükümdarlığın sona ermesi ve Kappadokia'luların elit tabakaya mensup Ariobarzanes'i kral seçmeleri.

Ariobarzanes I Philoromarios	İÖ. ca. 95-ca. 62
Ariobarzanes II Philopator	İÖ. 62-ca. 54
Ariobarzanes III Eusebes Philoromaios	İÖ. ca. 54-42
IX. Ariarathes	İÖ. 42-36
Arkelaos	İÖ. 36- İS. 17

* **not:** Ariarathes Eusebes Philopator, Mithridates VI. Eupator'un oğluydu. Bu da bize Kappadokia Krallığı'nın İÖ. 100-88 yılına kadar Mithridates tarafından yönetildiğini göstermektedir (RAMSAY 1999: 225 dn. 102). E. J. BICKERMAN'ın *Chronology of the Ancient World*, (1980: 134)'ten alınmıştır.

Trakya Krallığı*

Odryesai'in Kralları

Teres	İÖ. ca. 450
Sitalkes	İÖ. ca. 440-424
Amdokos Medokos	İÖ. ca. 408
Hebryzelmis	İÖ. ca. 385
I. Kotys	İÖ. ca. 383-360/59

Krallığın üç prens arasında paylaşılması

* **not:** Hellenistik Çağ ve Makedonya hakimiyeti zamanında yerel prensler tarafından yönetilen bu bölge Roma zamanında, Roma'ya egemenliğine bağlı yerel krallar tarafından yönetilmiş olup, İÖ. 74 yılında Roma eyaleti olmuştur. WOLF-D. BARLOWEVEN'in *Abriss der Geshichte antiker Randkulturen*, (1961: 239) E. J. BICKERMAN'ın *Chronology of the Ancient World*, (1980: 133)'ten alınmıştır.

*Armenia Krallığı**

Artaksias Sülalesi

Zariadris'in oğlu Artaksias	İÖ. ca. 189-ca. 164
I. Tigranes	İÖ. ?
I. Artavasdes	İÖ. ? -ca. 95
Tigranes II Megas	İÖ. ca. 95-55
II. Artavasdes	İÖ. 55-34
Artakses	İÖ. 34-20
III. Tigranes	İÖ. 20-ca. 8
IV. Tigranes	İÖ. ca. 8- İS. 1
Ariobarzanes	İS. 2-4
III. Artavasdes	İS. ca. 4-ca. 6
.....	
.....	

* **not:** K. TOUMANOV, *Studies in Christian Caucasian History*, (1963: 293); H. SEYRIG, *Revue Numismatique*, (1955: 111) ve E. J. BICKERMAN'ın *Chronology of the Ancient World*, (1980: 135)'ten alınmıştır.

*Pontos Krallığı**

Mithridates Kios	İÖ. 337/336-302/301
Mithridates I Ktistes	İÖ. 302/301-266/265
Ariobarzanes	İÖ. 266/265-ca. 255
II. Mithridates	İÖ. ca. 255-220

III. Mithridates	İÖ. ca. 220-185
I. Pharnakes	İÖ. ca. 185-ca. 170
Mithridates IV Philopator Philadelphos	İÖ. 170-ca. 150
Mithridates V Euergetes	İÖ. ca. 150-121/120
Mithridates VI Eupator	İÖ. 121/120-63
II. Pharnakes (= Kimmeria Bosporos'un Kralı)	İÖ. 63-47
Darios	İÖ. 39-37?

* **not:** E. J. BICKERMAN'ın *Chronology of the Ancient World*, (1980: 134)'ten alınmıştır.

Bithynia Krallığı*

Zipotes (= İÖ. 298/297 den itibaren kral)	İÖ. ca. 315-ca. 280
I. Nikomedes	İÖ. ca. 280-ca. 242
Ziaelas	İÖ. ca. 250-ca. 227
I. Prusias	İÖ. ca. 230-ca. 182
II. Prusias	İÖ. ca. 182-149
Nikomedes II Epiphanes	İÖ. 149-ca. 127
Nikomedes III Euergetes	İÖ. ca. 127-ca. 94
Nikomedes IV Philopator	İÖ. ca. 94-ca. 74

* **not:** E. J. BICKERMAN'ın *Chronology of the Ancient World*, (1980: 134)'ten alınmıştır.

Parth Krallığı*

I. Phraates	İÖ. ca. 176-171
I. Mithridates	İÖ. ca. 170-139
II. Phraates	İÖ. ca. 139-129
I. Artabanos	İÖ. ca. 128-124
II. Mithridates	İÖ. ca. 124-88
I. Gotarzes	İÖ. ca. 90- ca. 80
I. Orodes	İÖ. ca. 80-78

Sinatrukes	İÖ. ca. 77-70
III. Phraates	İÖ. ca. 70-58
II. Orodes	İÖ. ca. 58-38
III. Mithridates	İÖ. ca. 57-55
I. Pakoros (ölümü)	İÖ. 38
IV. Phraates	İÖ. ca. 40-3
Tridates	İÖ. ca. 30-25
V. Phraates	İÖ. 3-İS. 3
III. Orodes	İÖ. ca. İS. 4- İS. 7

.....

.....

* **not:** G. Le RIDER, *Suse sous les Séleucides et les Parthes*, (1965: 460) ve E. J. BICKERMAN'ın *Chronology of the Ancient World*, (1980: 130 v.d.)'dan alınmıştır. İÖ. 121- İÖ. 68 yılları arasındaki krallar için ise, K. DOBBINS, *Numismatic Chronicle* (1975: 19)'dan yararlanılmıştır.

9. ROMA CONSUL LİSTESİ (İÖ. 177-İÖ. 34)

177	Gaius Claudius Pulcher	Tiberius Sempronius Gracchus I
176	Gnaeus Cornelius Scipio Hispallus	Quintus Petillius Spurinus
175	Marcus Aemilius Lepidus II	Publius Mucius Scaevola
174	Spurius Postumius Albinus	Quintus Mucius Scaevola
173	Lucius Postumius Albinus	Marcus Popillius Laenas
172	Publius Aelius Ligus	Gaius Popillius Laenas I
171	Gaius Cassius Longinus	Publius Licinius Crassus
170	Aulus Atilius Serranus	Aulus Hostilius Mancinus
169	Gnaeus Servilius Caepio	Quintus Marcius Philippus II
168	Lucius Aemilius Paullus II	Gaius Licinius Crassus
167	Quintus Aelius Paetus	Marcus Junius Pennus
166	Gaius Sulpicius Galba	Marcus Claudius Marcellus I
165	Titus Manlius Torquatus	Gnaeus Octavius
164	Aulus Manlius Torquatus	Quintus Cassius Longinus
163	Tiberius Sempronius Gracchus II	Marcus Juventius Thalna
162	Publius Cornelius Scipio Nasica Corculum I	Gaius Marcius Figulus I
161	Marcus Valerius Messalla	Gaius Fannius Strabo
160	Marcus Cornelius Cethegus	Lucius Anicius Gallus
159	Gnaeus Cornelius Dolabella	Marcus Fulvius Nobilior
158	Marcus Aemilius Lepidus	Gaius Popillius Laenas II
157	Sextus Julius Caesar	Lucius Aurelius Orestes
156	Lucius Cornelius Lentulus Lupus	Gaius Marcius Figulus II
155	Publius Cornelius Scipio Nasica Corculum II	Marcus Claudius Marcellus II
154	Lucius Postumius Albinus	Quintus Opimius
153	Titus Annius Luscus	Quintus Fulvius Nobilior
152	Lucius Valerius Flaccus	Marcus Claudius Marcellus III
151	Aulus Postumius Albinus	Lucius Licinius Lucullus
150	Titus Quinctius Flaminius	Manius Acilius Balbus
149	Manius Manilius	Lucius Marcius Censorinus
148	Spurius Postumius Albinus Magnus	Lucius Calpurnius Piso Caesoninus
147	Publius Cornelius Scipio Africanus Aemilianus I	Gaius Livius Drusus
146	Gnaeus Cornelius Lentulus	Lucius Mummius Achaicus
145	Quintus Fabius Maximus Aemilianus	Lucius Hostilius Mancinus
144	Servius Sulpicius Galba	Lucius Aurelius Cotta
143	Appius Claudius Pulcher	Quintus Caecilius Metellus Macedonicus
142	Quintus Fabius Maximus Servilianus	Lucius Caecilius Metellus Calvus
141	Gnaeus Servilius Caepio	Quintus Pompeius
140	Quintus Servilius Caepio	Gaius Laelius Sapiens
139	Gnaeus Calpurnius Piso	Marcus Popillius Laenas
138	Publius Cornelius Scipio Nasica Serapio	Decimus Junius Brutus Callaicus
137	Marcus Aemilius Lepidus Porcina	Gaius Hostilius Mancinus
136	Lucius Furius Philus	Sextus Atilius Serranus
135	Quintus Calpurnius Piso	Servius Fulvius Flaccus
134	Gaius Fulvius Flaccus	P. Cornelius Scipio Africanus Aemilianus II

133	Lucius Calpurnius Piso Frugi	Publius Mucius Scaevola
132	Publius Popillius Laenas	Publius Rupilius
131	Lucius Valerius Flaccus	Publius Licinius Crassus Dives Mucianus
130	Lucius Cornelius Lentulus	Marcus Perperna
129	Gaius Sempronius Tuditanus	Manius Aquillius
128	Titus Annius Rufus	Gnaeus Octavius
127	Lucius Cornelius Cinna	Lucius Cassius Longinus Ravilla
126	Marcus Aemilius Lepidus	Lucius Aurelius Orestes
125	Marcus Fulvius Flaccus	Marcus Plautius Hypsaeus
124	Gaius Cassius Longinus	Gaius Sextius Calvinus
123	Titus Quinctius Flaminius	Quintus Caecilius Metellus Balaricus
122	Gnaeus Domitius Ahenobarbus	Gaius Fannius
121	Quintus Fabius Maximus Allobrogicus	Lucius Opimius
120	Gaius Papirius Carbo	Publius Manilius
119	Lucius Aurelius Cotta	Lucius Caecilius Metellus Delmaticus
118	Quintus Marcius Rex	Marcus Porcius Cato
117	Lucius Caecilius Metellus Diadematus	Quintus Mucius Scaevola
116	Quintus Fabius Maximus Eburnus	Gaius Licinius Geta
115	Marcus Aemilius Scaurus	Marcus Caecilius Metellus
114	Manius Acilius Balbus	Gaius Porcius Cato
113	Gnaeus Papirius Carbo	Gaius Caecilius Metellus Caprarius
112	Lucius Calpurnius Piso Caesoninus	Marcus Livius Drusus
111	Publius Cornelius Scipio Nasica Serapio	Lucius Calpurnius Bestia
110	Spurius Postumius Albinus	Marcus Minucius Rufus
109	Quintus Caecilius Metellus Numidicus	Marcus Junius Silanus
108	Servius Sulpicius Galba	Lucius Hortensius
107	Lucius Cassius Longinus	Gaius Marius I
106	Quintus Servilius Caepio	Gaius Atilius Serranus
105	Gnaeus Mallius Maximus	Publius Rutilius Rufus
104	Gaius Flavius Fimbria	Gaius Marius II
103	Lucius Aurelius Orestes	Gaius Marius III
102	Quintus Lutatius Catulus	Gaius Marius IIII
101	Manius Aquilius	Gaius Marius V
100	Lucius Valerius Flaccus	Gaius Marius VI
99	Aulus Postumius Albinus	Marcus Antonius
98	Quintus Caecilius Metellus Nepos	Titus Didius
97	Gnaeus Cornelius Lentulus	Publius Licinius Crassus
96	Gaius Cassius Longinus	Gnaeus Domitius Ahenobarbus
95	Lucius Licinius Crassus	Quintus Mucius Scaevola
94	Gaius Coelius Caldus	Lucius Domitius Ahenobarbus
93	Gaius Valerius Flaccus	Marcus Herennius
92	Gaius Claudius Pulcher	Marcus Perperna
91	Sextus Julius Caesar	Lucius Marcius Philippus
90	Lucius Julius Caesar	Publius Rutilius Lupus
89	Gnaeus Pompeius Strabo	Lucius Porcius Cato
88	Lucius Cornelius Sulla I	Quintus Pompeius Rufus
87	Lucius Cornelius Cinna I	Gnaeus Octavius

86	Lucius Cornelius Cinna II	Gaius Marius VII
85	Lucius Cornelius Cinna III	Gnaeus Papirius Carbo I
84	Lucius Cornelius Cinna III	Gnaeus Papirius Carbo II
83	Lucius Cornelius Scipio Asiaticus	Gaius Norbanus
82	Gnaeus Papirius Carbo III	Gaius Marius
81	Gnaeus Cornelius Dolabella	Marcus Tullius Decula
80	Lucius Cornelius Sulla II	Quintus Caecilius Metellus Pius
79	Appius Claudius Pulcher	Publius Servilius Vatia
78	Marcus Aemilius Lepidus	Quintus Lutatius Catulus
77	Mamercus Aemilius Lepidus Livianus	Decimus Junius Brutus
76	Gnaeus Octavius	Gaius Scribonius Curio
75	Gaius Aurelius Cotta	Lucius Octavius
74	Marcus Aurelius Cotta	Lucius Licinius Lucullus
73	Gaius Cassius Longinus	Marcus Terentius Varro Lucullus
72	Gnaeus Cornelius Lentulus Clodianus	Lucius Gellius Publicola
71	Publius Cornelius Lentulus Sura	Gnaeus Aufidius Orestes
70	Marcus Licinius Crassus I	Gnaeus Pompeius Magnus I
69	Quintus Caecilius Metellus Creticus	Quintus Hortensius
68	Lucius Caecilius Metellus	Quintus Marcius Rex
67	Manius Acilius Glabrio	Gaius Calpurnius Piso
66	Manius Aemilius Lepidus	Lucius Volcacius Tullus
65	Lucius Manlius Torquatus	Lucius Aurelius Cotta
64	Lucius Julius Caesar	Gaius Marcius Figulus
63	Gaius Antonius	Marcus Tullius Cicero
62	Decimus Junius Silanus	Lucius Licinius Murena
61	Marcus Valerius Messalla Niger	Marcus Pupius Piso Frugi Calpurnianus
60	Lucius Afranius	Quintus Caecilius Metellus Celer
59	Gaius Julius Caesar I	Marcus Calpurnius Bibulus
58	Lucius Calpurnius Piso Caesoninus	Aulus Gabinius
57	Publius Cornelius Lentulus Spinther	Quintus Caecilius Metellus Nepos
56	Gnaeus Cornelius Lentulus Marcellinus	Lucius Marcius Philippus
55	Marcus Licinius Crassus II	Gnaeus Pompeius Magnus II
54	Appius Claudius Pulcher	Lucius Domitius Ahenobarbus
53	Marcus Valerius Messalla Rufus	Gnaeus Domitius Calvinus I
52	Quintus Caecilius Metellus Pius Scipio	Gnaeus Pompeius Magnus III
51	Marcus Claudius Marcellus	Servius Sulpicius Rufus
50	Lucius Aemilius Lepidus Paullus	Gaius Claudius Marcellus
49	Lucius Cornelius Lentulus Crus	Gaius Claudius Marcellus
48	Gaius Julius Caesar II	Publius Servilius Isauricus I
47	Quintus Fufius Calenus	Publius Vatinius
46	Gaius Julius Caesar III	Marcus Aemilius Lepidus I
45	Gaius Julius Caesar III (tek başına)	
44	Gaius Julius Caesar V	Marcus Antonius I
43	Aulus Hirtius	Gaius Vibius Pansa

42	Marcus Aemilius Lepidus II	Lucius Munatius Plancus
41	Publius Servilius Isauricus II	Lucius Antonius
40	Gaius Asinius Pollio	Gnaeus Domitius Calvinus II
39	Gaius Calvisius Sabinus	Lucius Marcius Censorinus
38	Appius Claudius Pulcher	Gaius Norbanus Flaccus
37	Lucius Caninius Gallus	Marcus Vipsanius Agrippa I
36	Marcus Cocceius Nerva	Lucius Gellius Publicola
35	Lucius Cornificius	Sextus Pompeius
34	Marcus Antonius II	Lucius Scribonius Libo

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI : Murat ARSLAN
Doğum Tarihi ve Yeri : 20-09-1970 İstanbul
Medeni Durumu : Evli

Eğitim Durumu

Mezun Olduğu Lise : Kartal Lisesi
Lisans Diploması : Bilkent Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü
Yüksek Lisans Diploması : Marmara Üniversitesi, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı
Tez Konusu : Mithridates VI. Eupator ve Roma
Yabancı Dil/Diller : İngilizce, Latince, Eski Yunanca.

Bilimsel Faaliyetler

1. Yayınlar

1.1. Kitaplar

GALATLAR: Antikçağ Anadolu'sunun Savaşçı Kavmi. İstanbul 2000.

1.2. Uluslararası Hakemli Dergilerde Yayımlanan Makaleler

M. ARSLAN, "The Galatian Impact of Asia Minor". Olba VI (2002) 41-55.

1.3. Uluslararası bilimsel toplantılarda sunulan bildiri kitabında basılan bildiriler

M. ARSLAN, "Mithridates Eupator and the Piracy in the Southern Coast of Asia Minor". 2002 yılının 2 Haziran'ında Mersin Üniversitesi Arkeoloji Bölümü tarafından organize edilen III. Uluslararası Kilikia Sempozyumu'nda sunulmuş olup 2002/3 yılında yayımlanacaktır.

1.4 Yazılan kitaplarda bölümler

M. ARSLAN "Birinci Mithridates-Roma Savaşı: Rhodos ve Lykia'nın Durumuna Genel Bakış". Şurada: Lykia İncelemeleri 1 Ed. S. ŞAHİN-M. ADAK (2002) 115-128.

1.5 Ulusal Dergilerde yayımlanan makaleler

M. ARSLAN, "Sulla'nın Küçükasya Politikası". Ark.San. XCIV (2000) 32-42.

M. ARSLAN, "Kolkhis Bölgesi'nin Tarihi Coğrafyasına İlişkin Bazı Notlar". Ark.San. XCVII (2000) 26-40.

M. ARSLAN, "Hellenistik Dönem'e Damgasını Vuran Felsefe Sistemleri; Epikürosçuluk ve Stoacılık –I–". Ark.San. C (2001) 19-28.

M. ARSLAN, "Hellenistik Dönem'e Damgasını Vuran Felsefe Sistemleri; Epikürosçuluk ve Stoacılık –II–". Ark.San. CI-CII (2001) 37-40.

1.6 Diğer Yayınlar

M. ARSLAN, "Orta Lykia". Atlas Dergisi Gezi Rehberi (2001 Temmuz) İstanbul. 22-33.

1.6.1 Yayımlanan Kitap tanıtımları

Borchhardt, J., Limyra; Zemuri Taşları, Lykia Bölgesi'nde Limyra Antik Kenti'nin Gizemli Sularında Yapılan Arkeolojik Araştırmalar (Çev.: Gülay Yümer), İstanbul 1999.

Köroğlu, K., Üçtepe I; Yeni Kazı ve Yüzey Bulguları Işığında Diyarbakır/Üçtepe ve Çevresinin Yeni Assur Dönemi Tarihi Coğrafyası, Ankara 1998.

İş Deneyimi

Stajlar : --

Projeler:

1992 Bilkent Üniversitesi'nden Doç. Dr. Marie Henriette Gates başkanlığındaki Kinet Höyük (İskenderun, Hatay) kazısında arkeolog olarak heyet üyeliği.